

IZDEVNIECĪBA BALTĪJA PUBLISHING

**DEVELOPMENT TRENDS
IN PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL
SCIENCES: THE EXPERIENCE
OF COUNTRIES OF EASTERN EUROPE
AND PROSPECTS OF UKRAINE**

Monograph

Riga, Latvia
2018

UDC 37(4-11)(082)+159.9(4-11)(082)
De 933

- Title:** Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine
- Subtitle:** Monograph
- Scientific editor and project director:** Anita Jankovska
- Authors:** Mirshuk Oleksii, Radvanskyi Artem, Moroz Jurij, Zalij Ruslan, Moseichuk Anna, Postoian Tetiana, Nurzhynska Anastasiya, Chernobrovkina Vira, Orap Maryna, Palamarchuk Olha, Haba Iryna, Palshkova Iryna , Tkachenko Anastasia, Pasynok Valentyna, Perogonchuk Natalia, Putiy Tetyana, Beregova Olga, Ryhina Olena , Rubinska Bronislava, Rudenko Larisa, Lytvyn Andriy, Savelchuk Irina, Samokhina Victoria, Tarasova Svitlana, Seleznova Nadiia, Rudyk Tetyana, Syniavska Olga, Sidash Natalija, Smolinska Olesia, Machynska Nataliya, Snyadanko Iryna, Suiatynova Kateryna, Teplova Elena, Terletska Yuliana, Tkachyk Stanislav, Filimonova Iryna, Tomenko Oleksandr, Galan Yaroslav, Uchytel Inna, Sushentseva Liliia, Falasenidi Tereza, Kozak Marta, Cherkashyna Zhanna, Bondarenko Lyudmyla, Chernysh Valentyna, Shepitchak Valentyna, Sherman Mikhail, Popova Halina, Yurzhenko Alona, Yavorska Galina, Yatsishina Nina
- Publisher:** SIA "Izdevnieciba "Baltija Publishing", Valdeku iela 62-156, Riga, LV-1058
- Issue:** Second edition
- Available from:** <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/pedpsy-science>
- Year of issue:** 2018

All rights reserved. No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the publisher and autor.

Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. – 2nd ed. – Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2018. – 644 p.

ISBN: 978-9934-571-27-5

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5>

The monograph studies issues of development of pedagogical and psychological sciences, taking into account the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine. General issues of the history of pedagogy, theory and methodology of teaching and vocational education, social psychology and pedagogy, the psychology of activity in special conditions, and so on, are considered. The publication is designed for scientists, lecturers, postgraduate students, students, as well as for the general reader.

© Publishing House "Baltija Publishing", 2018
© Authors of the articles, 2018

Table of Contents

Mirshuk Oleksii, Radvanskyi Artem

THEORETICAL PRINCIPLES OF PROFESSIONAL TRAINING
OF MASTERS OF OPERATIONAL-TACTICAL LEVEL
TO PEDAGOGICAL ACTIVITY. 1

Moroz Jurij, Zaliy Ruslan

INNOVATIVE FORMS OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE PROCESS
OF EDUCATIONAL ACTIVITY IMPLEMENTATION AND IMPLEMENTATION
OF THE PRINCIPLE OF ACADEMIC FREEDOM IN THE CONDITIONS
OF TECHNICAL EQUIPMENT OF HIGHER EDUCATION. 24

Moseichuk Anna, Postoian Tetiana

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCY OF FUTURE FELDSHERS
AS A PEDAGOGICAL INNOVATION. 41

Nurzhynska Anastasiya, Chernobrovkina Vira

CAN USING SOCIAL MEDIA AS ONLINE LEARNING PLATFORM
INCREASE STUDENT INVOLVEMENT. 58

Orap Maryna

SPEECH EXPERIENCE IN A STRUCTURE
OF THE SOCIAL INTELLIGENCE. 76

Palamarchuk Olha, Haba Iryna

MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT LEADERSHIP QUALITIES
IN THE PROCESS OF PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT
OF THE FUTURE FACTOR. 93

Palshkova Iryna, Tkachenko Anastasia

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR EFFECTIVE FORMATION
OF DESIGNER'S COMPETENCY OF FUTURE FINE ARTS TEACHERS. 111

Pasynok Valentyna

ECOLINGUISTIC APPROACH TO THE TRAINING
OF STUDENTS-PHILOLOGISTS. 128

Perogonchuk Natalia

DEVELOPMENT MODEL OF PROFESSIONAL COMPETENCE
OF FUTURE PSYCHOLOGISTS. 151

Putiy Tetyana, Beregova Olga

MODELLING OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF NEW QUALITY
ON PRINCIPLES OF MULTILINGUAL EDUCATION:
ZAPORIZHZHIA EXPERIMENT. 171

Ryhina Olena

PROBLEMS OF INTERPRETATION OF “RIGHTS OF THE CHILD”
CATEGORY AND THEIR CLASSIFICATION:
THEORETICAL AND LEGAL RESEARCH. 192

Rubinska Bronislava

CHANGES IN THE CATEGORY “THE CHOICE OF CONTENT
OF PHILOLOGISTS TRAINING”. 209

Rudenko Larisa, Lytvyn Andriy

FORMATION OF FUTURE SERVICE SECTOR SPECIALISTS’
COMMUNICATIVE CULTURE DURING PROFESSIONAL TRAINING. 228

Savelchuk Irina

THEORETICAL BASES OF STUDY OF TRENDS FOR DEVELOPMENT
OF SOCIAL WORKERS TRAINING IN UKRAINE. 249

Samokhina Victoria, Tarasova Svitlana

ECO-CARNIVALIZATION OF THE JOKING TEACHER. 278

Seleznova Nadiia, Rudyk Tetyana

MATHEMATICAL MODELLING
OF QUALITY EDUCATION MONITORING. 298

Syniavska Olga

PARAMETRICAL ANALYSIS OF THE COMMERCIAL NAME. 318

Sidash Natalija

CREATIVITY OF PEDAGOGICAL CONSCIOUSNESS
OF FUTURE UNIVERSITY TEACHERS
THROUGH LINGUISTIC APPROACH. 335

Smolinska Olesia, Machynska Nataliya

PEDAGOGICAL POTENTIAL FOR PROFESSIONAL PREPARATION
OF MASTERS. 354

Snyadanko Iryna

THE ROLE OF SELF-CONTROL IN COMMUNICATION
BETWEEN THE MANAGERIAL STAFF AND EMPLOYEES
IN EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. 374

Suiatynova Kateryna

THE DIVORCE PROBLEMS: REASONS AND THEIR CONSEQUENCES
FOR THE SOCIALIZATION OF CHILDREN 396

Teplova Elena

READINESS OF STUDENTS OF MUSIC SPECIALTY
FOR CREATIVE SELF-REALIZATION IN THE PROCESS
OF DEVELOPMENT OF THEIR ARTISTIC PREFERENCE 418

Terletska Yuliana

PSYCHIC DEPRIVATION IN SCIENTIFIC TERMS 437

Tkachyk Stanislav, Filimonova Iryna

PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION MODEL
OF THE FUTURE BACHELORS OF FOOD TECHNOLOGIES
IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS 464

Tomenko Oleksandr, Galan Yaroslav

WAYS OF USING THE AXIOLOGICAL POTENTIAL
OF THE OLYMPIC EDUCATION IN THE PROCESS
OF UPBRINGING OF COMPREHENSIVE SCHOOL PUPILS 481

Uchytel Inna, Sushentseva Liliia

COMPETENCE-ORIENTED APPROACH IN STRUCTURING
OF PEDAGOGICAL SKILL OF METALLURGY PROFILE
VOCATIONAL TRAINING TEACHER 509

Falasenidi Tereza, Kozak Marta

CHARACTERISTICS OF IMPLEMENTATION EARLY INTERVENTION
IN UKRAINE 528

Cherkashyna Zhanna, Bondarenko Lyudmyla

FORMATION OF PREPAREDNESS OF FOREIGN STUDENTS
TO STUDY PROFESSIONALLY-ORIENTED DISCIPLINES
AT THE INITIAL LEVEL OF EDUCATION
IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE 538

Chernysh Valentyna

COMPETENCE-BASED APPROACH TO THE DEVELOPMENT
OF PROFESSIONALLY ORIENTED COMMUNICATIVE COMPETENCE
OF FOREIGN LANGUAGES TEACHER-TRAINEES
IN THE INTERCULTURAL CONTEXT 559

Shepitchak Valentyna

MODEL OF THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS
AIMED AT PREVENTING AND OVERCOMING
GRAMMATICAL INTERFERENCE. 584

Sherman Mikhail, Popova Halina, Yurzhenko Alona

INTERACTIVE COURSE “MARITIME ENGLISH”
IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE MARINERS. 603

Yavorska Galina, Yatsishina Nina

FUTURE TRANSLATORS’ PRAGMATIC COMPETENCE:
ITS STRUCTURE AND PRINCIPLES OF FORMATION. 621

THEORETICAL PRINCIPLES OF PROFESSIONAL TRAINING OF MASTERS OF OPERATIONAL-TACTICAL LEVEL TO PEDAGOGICAL ACTIVITY

Mirshuk Oleksii¹
Radvanskyi Artem²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_31

Abstract. The purpose of the article is to find out the state of the problem of professional training for the masters of operational-tactical level of the humanities faculty (then – masters) in pedagogical theory and practice, to carry out a theoretical generalization of the basic approaches to its solution at the legal, theoretical and empirical levels.

The subject of the article is the technology of professional training of masters for pedagogical activity.

To solve the tasks, the following methods were used:

– Theoretical: methods of historical-genetic and systematic analysis of philosophical, psychological and pedagogical, scientific-methodical and special literature for the theoretical generalization of the basic approaches to solve the problem of professional training of masters for pedagogical activity;

– Empirical: diagnostic methods (interview of listeners and teachers, conversations), observational methods (supervision, self-evaluation).

The professional training of masters for pedagogical activity as a pedagogical problem that needs to be solved on the basis of a competent approach is considered on the basis of the analysis of scientific literature. The necessity of creating an appropriate technology as an instrument for achieving the goals set in the study is grounded theoretically, as a result of the necessity to prepare officers of the new generation for the Armed Forces of Ukraine – not only patriotically and professionally competent in military affairs, but also those competent in pedagogy, which will allow

¹ Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy,
National Academy of the National Guard of Ukraine, Ukraine

² Candidate of Pedagogical Sciences,
Chief of the Language Department,
National Academy of the National Guard of Ukraine, Ukraine

them to effectively provide the educational process in higher military educational institutions and the educational process in military collectives to carry out combat missions and thus directly improve the defensive capacities of Ukraine.

The article notes that the problem of professional training for pedagogical activities of specialists of non-pedagogical specialties (including masters of the Armed Forces of Ukraine) has not yet been sufficiently investigated in domestic science. It is widely interpreted and correlated with other scientific categories (professional development, pedagogical professionalism, pedagogical competence, pedagogical skills, etc.). The paper focuses on the fact that the issue of formation of pedagogical competence in modern scientific literature is considered mainly in the context of professional teacher training.

Qualitative preparation of a master is possible only with the construction of the appropriate competence model, and its integrated competence is considered as the sum of general and special competencies. In the group of special competencies a separate pedagogical competence is allocated, which includes a set of knowledge, skills and personal qualities that allow to effectively provide the educational process in military higher educational institutions and the educational process in military collectives for the accomplishment of the given combat task. Its formation is an obligatory element of preparation in the magistracy, which is confirmed by the results of the analysis of curricula and programs of higher educational institutions of Ukraine, and this is the result of the implementation of the variational part of the curriculum. It is also theoretically proved that the process of modernizing the national higher military education on the basis of a competent paradigm is complex and has a number of contradictions that need to be solved.

The article analyzes the pedagogical aspects of the future professional activity of a master as a teacher of a higher military educational institution or a deputy commander of a military unit in work with personnel. The presented materials indicate that researchers remained outside the problem of developing theoretical and methodological principles of pedagogical training of masters in higher military educational institutions. The limitations of pedagogical technologies to form the pedagogical competence of graduates have been found out. This led to the need to solve the problem of professional training of masters for teaching at the technological level.

1. Introduction

Strengthening the role of education in Ukraine's sustainable development and conducting the Anti-Terrorist Operation stimulated the improvement of the requirements for graduates of the Masters Courses of Higher Military Educational Institutions. Getting them an integral professional competence involves the training of officers in teaching activities, the result of which is the formation of officers' special pedagogical competence. The need to form such competence is evidenced by the difficulties faced by graduates of the Secondary School, both when working with subordinates in military units, or in the case of their choice of teaching career. In this context it is very important to solve the problem mentioned above on legal, theoretical and technical levels.

2. Formation of pedagogical competence during professional training of specialists

Professional education and training of specialists in modern conditions involves formation of certain competences and was discussed both in scientific literature and current regulatory documents.

A. Savina writes that the primary responsibility for targeted positive socialization of young people in the context of globalization and educational integration relies on the national systems of education, whose activity is a response to the "challenges" of our time [1]. The master education isn't an exception. Discussing the problem in context of our research it is necessary to mention that master professional training on operational and tactical level involves forming of a number of competences, one of which is pedagogical. Its forming needs to improve teaching in high military school and work with personnel in the Armed Forces of Ukraine and other military agencies.

The theoretical analysis of the topics of scientific and communicative measures on higher military education indicates an increase in attention to the problems of patriotic education of officers, which is reflected in the topics of recent scientific works [2]. However, the full implementation of these tasks is impossible without the presence of special pedagogical competence in officers' training program. For example, L. Lurie writes that military pedagogy has faced with extremely difficult problems in forming a personality of a serviceman in the course of his professional activity [3].

A. Korobtsov points out that in the process of modernization of military education there is a certain discrepancy in the substantiation of the list of

special competences, which are reflected in educational-professional programs of different military educational institutions. This directly affects the preparation of a master. Therefore, when developing the variable component of the curriculum, it is necessary to model the special competencies in developing common requirements for their formation. For qualitative performance of this work it is recommended to create mixed creative teams of specialists in military education and corresponding specialists from other higher educational institutions (depending on the group of special competences: pedagogical, psychological, technical, etc.) [4]. In this context D. Yendovitsky points out that specialists of military education recognize the priority of non-military high school over military in a number of specialties [5].

It should be emphasized that the process of modernizing of domestic higher military education on the basis of a competent paradigm is very complex and has a number of contradictions, including:

- The real state of knowledge of the teaching staff of military higher educational institutions on the basis of the competence approach and requirements of the modern stage of the development of higher military education in Ukraine;

- The lack of proper experience in creating competency models of bachelor's and master's degrees in the conditions of military higher educational institutions;

- The weak awareness of the provisions of the European Tuning Project and the provisions of the European Qualifications Framework, the Dublin Descriptors, etc., and the requirements of modern development of higher military education;

- The insufficient preparedness of a significant number of teachers of military higher educational institutions to use IT technologies in the educational process, the weak orientation in the means of distance learning and the requirements for the informatization of the educational process in the conditions of globalization;

- Outdated forms of certification training for teachers of military higher educational institutions and the need for a fundamental modernization of higher military education;

- The need to create modern procedures for measuring the quality of higher military education and the real state of affairs;

- A modern system of management of higher military education and the best world practices, etc.

Theoretical principles of professional training of masters of...

Today's realities put on the agenda the issue of preparation for the new generation of officers for the Armed Forces of Ukraine – patriotically-minded, functionally literate, etc. This is possible only if they receive quality education. I. Gryaznov and others indicate that education and upbringing in the higher military school must be subordinated to the only task of developing the personality of a future officer [6].

The army, as L. Lurye emphasizes, is a guarantor of the security of the country and must rely on its development for military education. He emphasizes that the confrontation of states is transformed into a rivalry between their scientific and technological developments, that is, educational systems, and concludes that military training should put an extra task – mass education based on the best conceptual and methodological approaches [3].

O. Voskrekasenko emphasized the importance of pedagogical training for teachers and students of military higher educational institutions, considering the process of adaptation of a foreign cadet to the educational process of the military higher educational institutions. He points out that a military educational institution is a special variant of the organization of the educational process, which involves combining education, upbringing and military service [7].

D. Yendovitskyi points out the exceptional importance of military personnel training, emphasizing the problem in the context of organization of military training in a classical higher educational institution [5].

However, V. Ryabchenko points out the deterioration of the actual, not by formal criteria, quality of teaching staff and the scientific and pedagogical training. He also stresses the decrease in the overall fundamentality and systematic nature of the educational process [8].

The formation of the pedagogical competence of masters of military-social management is a component of their humanitarian education. In this context, A. Andreev writes that in humanitarian education there are specific functions and properties that allow them to be regarded as a kind of catalyst, the presence of which raises the quality of the specific “product” produced by the higher education. The author explores this issue in the context of higher engineering education. At the same time, the conclusions given by him can be fully applied in relation to higher military education [9].

The Law of Ukraine “On Higher Education” indicates that the training of officers of a new generation takes place in higher military educational institutions (a higher educational institution with specific educational

conditions), which are higher educational institutions of the state form of property, which carry out training at certain levels of higher education of cadets (listeners, students), adjuncts with further service on positions of officer, sergeant or commander's staff in order to meet the needs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the National Police, the Armed Forces of Ukraine, other military agencies formed in accordance with the laws of Ukraine, central bodies of executive power with special status, the Security Service of Ukraine, the Foreign Intelligence Service of Ukraine, the central executive authority, which implements state policy in the field of state border guard, central authority executive power, which ensures the formation and implementation of state policy in the field of civil protection [10].

Taking into account that the specialties of masters of the operational-tactical level do not belong to the specialties of pedagogical direction, the formation of the corresponding competence is a certain pedagogical problem and needs its study and solution [11, p. 185–186]

Generally, on Master level course during specialists' training of non pedagogical specialties we also begin to prepare them for future possible teaching activities in higher education. Accordingly, the preparation of a new generation of masters is the basis for improving the quality of providing educational services in higher military educational institutions and thus improving the defense capability of Ukraine. Today it is evident that higher education and, in particular, higher military education require significant modernization, in particular, it concerns the training of teachers' staff.

We fully agree with V. Shenashenko and others who indicate that students studying in magistracy must be given the opportunity to study the foundations of higher education pedagogy, to get acquainted with modern educational technologies, to try their forces in teaching activities [12].

In this context, V. Kremen and others frankly state that a significant part of the teachers trained in the traditions of Marxist-Leninist philosophy continues to emulate their practical teaching activities from its habitual positions. The authors emphasize that today, in higher education; unfortunately, there is still a significant gap between the goals, the content and the nature of ideological, social and humanitarian, fundamental and special training of specialists. They emphasize that without a deep understanding of the essence and nature of the paradigm of professional education in the new post-industrial society, its objectives and contents, methods and technologies cannot provide the desired quality of specialists' training [13, p. 12-13, p. 23].

Theoretical principles of professional training of masters of...

V. Vakulenko writes that university teachers are one of the main socio-professional groups, on which the society put two very important and interconnected tasks: the preservation and enhancement of cultural and civilization heritage as a whole; socialization of the person at the responsible stage of its formation, associated with the acquisition of professional training, which requires a high level of education. An analysis of the current trends in the development of pedagogical education shows that the quality of the training of specialists depends on the completeness and effectiveness of the teacher's implementation of all their multi-dimensional functions, including psychological and pedagogical, whose role and significance is steadily increasing. He writes that the actuality and emotional acceptance by future university teachers of the chosen profession, which should bring pleasure, make sense and happiness of life, becomes a special urgency. Particular importance is the creative activity of the future teacher associated with the self-improvement of personality and professionalism [14].

I. Dobroskok points out that the decisive role in the formation of a professional person belongs to the social sciences and the humanities, based on personal and individual competencies. On his opinion, humanitarian education contributes to the development of personal and professional self-realization, taking into account the latest technologies of education. The author stresses that the student who studies in the magistracy, mastering the subject, must know the theoretical foundations of social pedagogy as a science and practical activity; various technologies of social and pedagogical activity and algorithms of their effective application; be able to design and implement social and pedagogical activities in the learning process.

Taking into account that future officers work daily with their subordinate staff, the point of view of this author is actual in context of our study that during the educational process every student must have practical skills that will enable him to diagnose the person's social environment, to conduct analysis of life and educational situations of human development and to take into account, if necessary, an individual program of social and pedagogical activity [15].

It should be noted that the problem of professional training for pedagogical activities, especially among specialists in non-pedagogical specialties, has not yet been sufficiently investigated in domestic science. It is widely

interpreted and correlated with other scientific categories (professional development, pedagogical professionalism, pedagogical competence, pedagogical skills, etc.).

In our view, the concept of “professional development” is wider than “professional training”. For example, V. Lugovyi and other researchers define professional development as a concept that characterizes the process of professional socialization, aimed at mastering a person with various professional roles, a system of professional motivation, a set of professional knowledge, skills, etc. In this case, the scientific literature uses a broader concept – competence development [16, p. 23-28]

Considering the training of a specialist in a broad context, V. Kremin emphasizes the need to prepare a person capable to effective life in the twenty-first century [17, p. 5]. S. Perminova and others indicate that the main reason hampering the progressive development of education and training in Ukraine is the low demand for highly skilled workers in the conditions of the excess market conditions, instability of economic development, absence of clear economic priorities [18]. At the same time the term “training” is interpreted as a stock of knowledge, skills, experience, etc., acquired in the process of learning, practical activities [19, p. 767].

O. Gavrilova points out that professional activity is a type of activity of a person possessing a complex of specialist knowledge and practical skills acquired as a result of in-depth general and specialist training, as well as experience [20, p. 597].

V. Rybalka considers the term “preparation for work”, which is understood as systematic, organized measures of teachers and students, aimed at assimilating labor, professional knowledge, mastering skills, formation of professionally important personal qualities that meet the requirements of professions. Preparation for work is carried out in the system of continuous professional education [21, p. 676].

Professional training in most sources is considered as obtaining a qualification in the corresponding field of study or specialty [10].

3. Competency approach in the formation of pedagogical competence

It should be noted that the overwhelming majority of scientists believe that the result of training is readiness, which according to N. Avshenyuk and others is the ability to engage in certain activities [22, p. 91].

Theoretical principles of professional training of masters of...

According to L. Kadchenko, professional readiness is not only a result but also a goal of professional training, the initial and basic condition for the realization of the capabilities of each individual [23, p. 18].

S. Maksimenko considers readiness to act as a state of mobilization of psychological and psychophysiological systems of a person, which ensure the performance of certain activities. The author highlights the following aspects of readiness for activity:

a) operational – possession of a certain set of modes of action, knowledge, skills, as well as the possibility of acquiring new experience within a particular activity;

b) motivational – a system of incentive qualities for a certain activity (motives of knowledge, self-realization, etc.);

c) socio-psychological – the level of maturity of the communicative sphere of the individual, the ability to carry out collectively distributed activities, maintain relationships in the team, avoid destructive conflicts, etc.;

d) psycho physiological – readiness of the systems of an organism to act in appropriate direction [21, p. 137-138].

I. Havrysh in his doctoral research indicates that the analysis of the definitions of the concept of “readiness” made it possible to conclude that it is expedient to distinguish between two main approaches in the treatment of the phenomenon identified: functional and personal. The author considers the general readiness – an integrative, stable personality characteristic that is able to perform a successful activity [24].

Readiness for certain activities prognosticates the formation in a future specialist during the process of training the system of competencies. Y. Boychuk points out that the global task of ensuring the optimal entry of a future specialist into the social world and its productive adaptation in it requires a more complete, personally and socially integrated result of education. Such an integrated social-personality-behavioral phenomenon, the result of education in the aggregate of motivational-valued, cognitive components in the modern pedagogy of professional education is the competence approach [25, p. 191].

N. Ilyina considers the readiness of a teacher to innovate, defining it as the formation of motivation, knowledge, skills, professional and personally significant qualities necessary for the development and implementation of pedagogical innovations [26].

O. Korchazhkina considers the concept of “professional self-consciousness of a teacher” as a subjective component of his professional culture, which plays a role in self-identification and in a general formation of a teacher. She believes that this concept includes professional competence, as well as the capacity for continuing education and adaptation to changing working conditions [27].

V. Maslov and other researchers determine the competence approach as a scientific concept, which is the basis for determining the purpose, content, methods and organization of training, diagnosis of levels of readiness and compliance of a person to effective performance in the corresponding position or in a specific professional field [28].

E. Gutsu writes that changes in the requirements for higher education, its goals and results, defined in the tendencies of the competent approach, provide essentially different, in comparison with the traditional, conceptual and methodological grounds of professional activities of a teacher of higher education. The author understands the professional competence of a teacher of higher education as a complex personal and professional formation, the structure of which includes the motivation that prompts a teacher to direct his professional activities to the purposes of personal and professional development of future teachers, cognitive, as well as active components [29].

T. Borova writes it can be argued that the competence approach is more productive to assess the professional development of a modern specialist. It allows him to assess his professionalism more profoundly, because the actual phenomenology of professional experience is not its components (in the role of which are the knowledge, skills with a high degree of variability in various professional activities), and the peculiarities of the structural organization of pedagogical activity, which determine the properties of professional experience, which are stated. According to T. Borova, the effect of integration in the professional experience of knowledge, skills and abilities is the professional competence of a specialist [30, p. 127].

It should also be emphasized that the issue of formation of pedagogical competence in modern scientific literature is mainly considered in the context of teacher training. These are works by Sh. Amonashvili, V. Kremenia and others. [31; 17].

For example, vocational and pedagogical competence is defined as the ability of a teacher to turn the specialty that he carries, in the means of

Theoretical principles of professional training of masters of...

forming the personality of students, taking into account the restrictions and regulations imposed on the educational process in accordance with the requirements of pedagogical norms. Pedagogical competence and pedagogical professionalism are considered as categories related to the profession of a teacher, in the context of continuous pedagogical education and pedagogical activity, requirements for a teacher and its preparation. The problem of the structure of professional pedagogical competence remains the subject of scientific discussion.

In general, O. Romanova writes that professionalization is a process of professional development, which simultaneously represents the process of personality development. In this regard, professional competence can be seen as expressing the specific connection of subjective, objective and inter-subjective reality in the professional sphere [32].

Pedagogical competence for a graduate of a pedagogical higher educational institution is in fact its integral competence and the result of implementation of the corresponding competence model of the graduate. At the same time, when developing the competent model of a graduate of non-pedagogical profile (including a graduate from military higher educational institution), pedagogical competence is an integral part of the integral professional competence of the graduate and has a special character. Formation of such competence occurs during the implementation of the variation part of the curriculum during the study of special disciplines. In many spheres (industrial, military, sports, etc.), as in many professions, the realization of which is not necessarily related to activities in the field of general or special education, the formation of pedagogical competence is one of the prerequisites for achieving the goals. The implementation of this thesis requires serious reform steps to update the content of education and the application of new technological approaches in the educational process.

According to the requirements of time the formation of pedagogical competence is an obligatory element of preparation in the magistracy and postgraduate study in any specialty. This is evidenced by the analysis of curricula and programs of higher educational institutions of Ukraine. For example, studying at the magistracy of the absolute majority of the faculties of Karazin Kharkiv National University involves studying the discipline "Fundamentals of higher education pedagogy" in the amount of 108 hours and related disciplines, such as: "Higher education of Ukraine and the Bologna process" in the amount of 54 hours, "Method of teaching a certain

the subject (depending on the faculty) in an university” in the amount of 72 hours and so on. In Kharkiv National University of Economics named after Semen Kuznets, “Pedagogy of the Higher School” is taught in the amount of 108 hours. The Ukrainian Catholic University offers (depending on the faculty) from 72 to 108 hours for these disciplines. The National University “Lviv Polytechnic” offers in the magistracy a number of relevant academic disciplines: Pedagogy, Pedagogy and Psychology, Pedagogical Principles of Creativity in Professional Linguistics, etc., with a total volume of up to 72 hours. Studying at the graduate school of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine provides for the study of the discipline “Teaching method in a high school” in the amount of 30 hours, etc.

The complexity of forming a teacher's competence lies in the fact that it is a multifunctional concept. To form it in the process of studying at a higher educational institution, it is necessary to create an appropriate model and develop a technology to achieve the goals set.

Important in the context of our research is the thesis of O. Gurya on the theoretical and methodological foundations of the formation of psychological and pedagogical competence of a teacher of a higher educational institution in the conditions of a magistracy [33].

V. Kremen, analyzing the concept of “pedagogical specialization”, writes that the content of education in pedagogical specialization should be normalized, to enter the industry standard as its component. He writes that, in a situation where the paradigm of education is changing, a transition from reproductive, authoritarian education to the formation of an innovative personality oriented type is carried out, the content and structure of psycho-pedagogical, methodological and informational and technological training should be experienced [17, p. 95-99].

4. Professional training of specialists of non-pedagogical specialties for pedagogical activity

There are much less researches on the formation of pedagogical competence applying to specialists of non-pedagogical sphere. So L. Rybalko and others, considering the professional competences of future interpreters of technical literature, defines them as potential psychological new growths (motives, values, knowledge, abilities and professional and personal qualities) that ensure their readiness for high-level professional activities [34, p. 23]

Theoretical principles of professional training of masters of...

A. Semenova, considering modern tendencies in the formation of pedagogical skills of specialists in engineering specialties, points out those modern social tendencies of humanizing the content, methods and forms of pedagogical process of higher technical school, orientation towards the manifestation of the individuality of each student, require from the personality of a teacher social maturity and development of creative potential. However, the improvement of the system of vocational training in a higher technical educational institution is aimed primarily at strengthening the theoretical understanding of the essence of the educational process by students, without paying due attention to the development of future managers – masters of the practical skills related to pedagogical skills (based on the practical application of general-methodological; synergetic, psychological and pedagogical patterns). She emphasizes that the content analysis of digital official data of sites of leading technical universities of Ukraine shows positive changes in the direction of attention to psychological and pedagogical training of future specialists. A. Semenova emphasizes that the introduction the course “Pedagogical skills” to the curriculum of masters training at the technical higher educational institutions gives the professional formation of a specialist personally oriented vector, provides a coherent emotional and professional awareness of the meaning of engineering and pedagogical activity. It is the pedagogical skill that determines the effectiveness of the process of professional training and self-development of future specialists [35].

L. Klich writes that for the effective functioning of agrarian educational institutions it is necessary to ensure the training of qualified teachers who possess not only modern pedagogical technologies, but also technologies in the specialty. The point of view of this author is relevant for improving the professional training of masters of operational-tactical level. Analyzing the formation of master's programs within the respective specialties, L. Klich indicates that they are determined by:

- the area of future employment of graduates of master's programs: industrial, research, pedagogical, expert-control, management;
- the specific content of the specialist's activity in each of these areas.

In general, she stresses that the problem of the formation and implementation of modern master's programs, the training of which will ensure the qualitative training of future professionals to professional activities, is not sufficiently developed in higher education [36].

M. Corman, considering the development of professional competence of future specialists in economic specialties, points out that the teacher of higher education needs to have an excellent pedagogical skill in order to reveal the attractiveness of their chosen profession, to inculcate the desire to get as much professional knowledge, skills and abilities as possible [37]. A similar view is expressed by L. Lebedyk, covering the principles of teacher training for future masters of economics as teachers of higher education [38].

Y. Molchanova considers competence development of the head of education in the context of this holistic, continuous process of formation and improvement of the relevant competencies necessary for a full-fledged life in society, social and personal self-realization and effective professional management, under the influence of social factors (training, professional activities) [39].

In the context of our study we can consider the competent development of future masters of non-pedagogical specialties, emphasizing the formation of pedagogical competence, through the implementation of a set of targeted influences during studying in the magistracy. We focus here on the experience of Poland, where a general list of learning outcomes (competences) in the professional direction is developed, which is the main and complemented by indicators in accordance with certain specialties [40]. German experience, highlighted by D. Toropov is also useful [41].

Generally, the formation of pedagogical competence among specialists in non-pedagogical specialties is an integral part of pedagogical education, which V. Kremin connects with new civilization challenges to man. He speaks about the achievement of one goal – improving the quality of national education [17, p.104-105].

In the context of the subject we should highlight O. Hapeeva's view that the main goal of military education is to develop the capabilities and intellectual and creative potential of an officer ready for self-realization in the military-professional sphere, which has a culture of studying military, professional activities, constructively participates in the development of armed forces, a society capable of performing combat missions [42].

At the same time, a comprehensive analysis of the process of preparation of future officers in the magistracy shows that, with a few exceptions, researchers remained outside the issues of the theoretical and methodologi-

Theoretical principles of professional training of masters of...

cal foundations of teacher training of masters in military higher educational institutions according to the requirements of the Bologna process.

In this context, N. Ridey and other researchers point out that the need for Ukraine's integration into the world educational space causes needs of solution of a number of problems concerning the modernization of professional training of personnel and legal regulations in the educational sphere [43].

The issue of professional training of masters for pedagogical activity is reflected in a limited number of works. Among them there is I. Chis-tovskaya thesis concerning the formation of the pedagogical competence of future Masters of Military Administration, in which it offers the author's technology of personally oriented studying, which contributes to the formation of the pedagogical competence of future Masters of Military Administration. At the same time, certain provisions of this work need to be updated in accordance with the requirements of the current stage of development of higher military education in Ukraine [44].

V. Sokolovsky's dissertation explains pedagogical conditions of formation of emotional-volitional culture of future officers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine during their professional training. He emphasizes that the activity of law enforcement officers at the present stage takes place in a difficult political and social environment, in the context of the growth of potential threats to national security within the state and outside, the deterioration of the criminal situation, the integration of transnational criminal groups, increased activity of international terrorism, drug trafficking, the spread of illegal migration etc. [45].

M. Dementa's dissertation deals with the formation of the readiness of the future officer of the Ministry of Emergencies to professional activity in modern conditions. The work emphasizes the corresponding organizational, pedagogical and didactic conditions [46].

O. Ivashchenko considers psychological and pedagogical competence of specialists of the fire and rescue service, defining it as a set of inter-related professional, communicative, personality traits, which promote the growth of professionalism, help to achieve high-quality results in the process of learning, self-improvement, form a readiness for independent creative activity. The author writes that the psychological and pedagogical training of rescuers within the institution of higher education is intended to solve the following tasks: organization and implementation of measures aimed at the development of professionally important qualities of the Min-

istry of Emergency Situations specialists; training to provide emergency psychological and pedagogical assistance, etc. O. Ivashchenko concludes that in the scientific literature the problem of psychological and pedagogical competence is considered in the context of pedagogical activity of teachers of schools, colleges and higher educational institutions and is almost not presented with regard to the training of specialists in fire and rescue services [47]. His point of view is fully applicable to masters of military higher educational institutions.

Y. Krasilnik points out that the problem of teachers' of military higher educational institution professional training was not yet fully explored. The author emphasizes the need to analyze the peculiarities of the training of a military teacher and the substantiation of the leading trends of modern higher education, which influences the creation of an updated model of requirements for the formation of professional and personal qualities of a scientifically-pedagogical worker of military higher educational institution. He writes that the training of officers – scientific and pedagogical workers capable of effectively addressing the tasks of training, education, development, psychological training of students (cadets), is one of the priorities of a military educational institution [48].

I. Gryaznov and other researchers, considering the formation of managerial competence of cadets-border guards in the process of their professional development during internship in the bodies of the State Border Guard Service of Ukraine, emphasize the need for special attention to the individuality of those who are taught, its features, the gradual shift of the center of psychological and pedagogical influences from the activity to the personal perspective [6].

Corresponding information is also available on foreign information resources on military education [49;50;51;52;53]. At the same time, searching for English-language resources on the Internet on this subject shows some limited access to information related to the training of military personnel.

Today it is obvious that the specifics of the future professional activity of a graduate of a military higher educational institution has a consistent pedagogical component (Fig. 1.1).

At the same time, the work of an officer in the units of the National Guard and the Armed Forces of Ukraine with personnel and in the conditions of scientific and pedagogical activity in a military higher educational

Theoretical principles of professional training of masters of...

institution has significant differences. It requires the formation of various sets of competencies in the process of studying in the magistracy to form the integral competence of a master. The specifics of the organizational, educational and teaching activities of the officer – the graduate of the magistracy, depending on the place of the subsequent passing of the service, are also different.

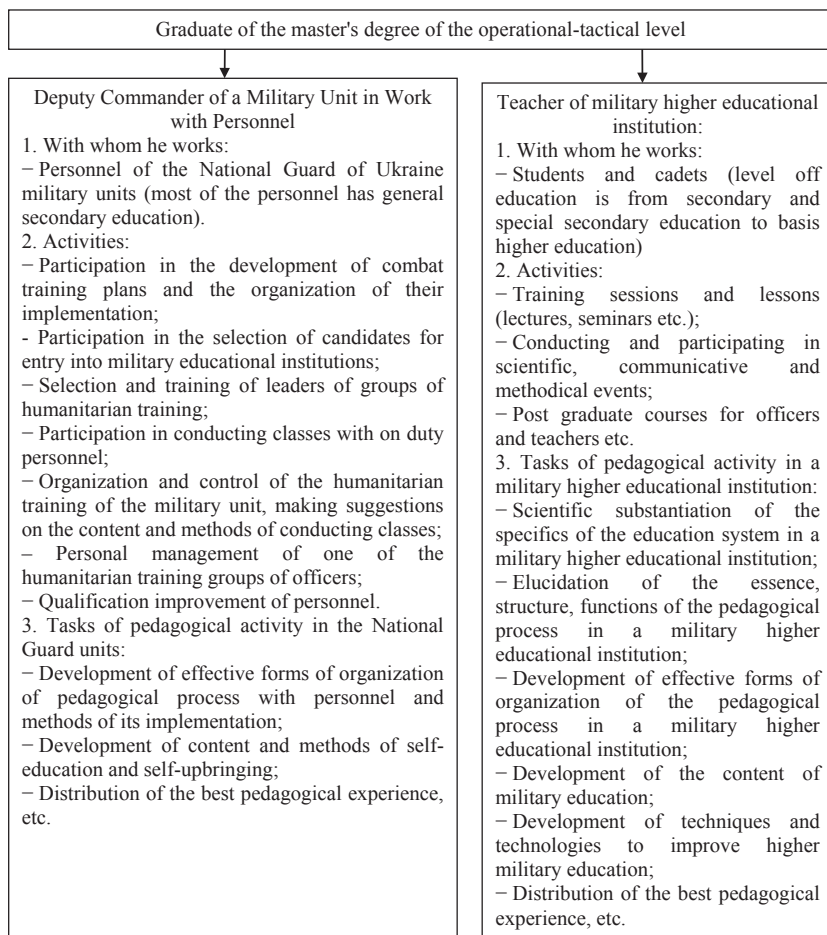

Figure 1.1. The scheme of pedagogical aspects of future professional activity of a master of operational-tactical level

Thus, it should be emphasized that the necessity of forming a pedagogical competence in representatives of non-pedagogical specialties is recognized by the majority of scholars. At the same time, the analysis of scientific works shows that there is a significant limit of pedagogical technologies in relation to the formation of such competence. Most of the existing developments are focused on the training of specialists in the system of higher pedagogical education. In addition, experts in the field of higher military education emphasize the availability of appropriate specificity of training in a military higher educational institution, including pedagogical.

The role of pedagogical training of a future master is difficult to overestimate, because there is the systematic process of teacher training is started. This process needs to be improved, taking into account the socio-economic and political transformations taking place in Ukraine, the experience of the antiterrorist operation.

5. Conclusions

1. Issues of professional training of military specialists as representatives of non-pedagogical specialties for pedagogical activities are rather limited in today's scientific literature. Not an exception and appropriate preparation of masters in the Armed Forces. In the context of the subject of our study, its result is the formation of a special pedagogical competence. It should also be noted that the concepts and terminology are in the stage of formation and need their normalization and balance between scientific sources and legal documents. In addition, the growing role of higher military education in Ukraine's defense should be emphasized, taking into account the requirements of the current moment of historical development.

2. Special pedagogical competence is an important part of the process of Master's training in a military educational institution. At the same time, the professional training of masters for pedagogical activity requires the creation of a competent model of a master with a clear coverage of those general and special competencies that must be formed. Formation of pedagogical competence of masters of operational-tactical level is a complex system process and needs it to be detailed according to the principles of systemic and competent approaches.

3. Pedagogical competence is a special competence of a master. Its formation requires the development of appropriate pedagogical technologies that reflect the requirements of the current moment in the development of

Theoretical principles of professional training of masters of...

higher military education in Ukraine in the context of leading provisions of the Bologna process. The process of forming a special pedagogical competence takes usually place within the framework of an implementation of a variant part of a curriculum of a military higher educational institution.

4. The pedagogical competence of a master should be structured in two main directions: work with personnel of the Armed Forces of Ukraine and other military agencies and teaching at a military higher educational institution. However, it should be emphasized that the overwhelming majority of researches on the formation of pedagogical competence are related to its formation in students and graduates of pedagogical universities. A catalyst for these processes can be a number of scientific and communicative activities, using IT technologies, conducted on the basis of military higher educational institutions with the involvement of specialists of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Relevant issues should be discussed regularly at meetings of academic councils of military higher educational institutions, etc.

References:

1. Savyna A. K. (2012) Formirovaniye integratsionnykh protsessov v mirovom obrazovatel'nom prostranstve [Formation of integration processes in the world educational space]. *Pedagogy*, no. 6, pp. 107–117.
2. Ishchenko S. O. (2016) Pidhotovka maybutnikh ofitseriv do vykhovnoyi roboty z osobovym skladom u vyshchomu navchal'nomu zakladi systemy MVS Ukrainy [Preparation of Future Officers for Educational Work with Personnel in a Higher Educational Institution of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] (PhD Thesis), Kharkiv: Kharkivs'kyy natsional'nyy pedahohichnyy universytet im. H. S. Skovorody.
3. Lur'e L. I. (2012) Reforma armii nachinayetsya s obrazovaniya [Reform of the Army Begins with Education]. *Pedagogy*, no. 6, pp. 33–39.
4. Korobtsov A. S., Shumskaya N.N., Sahyrova M. V. (2012) Metodologiya formirovaniya spetsial'nykh kompetentsiy v tekhnicheskikh vuzakh [Methodology of Formation of Special Competence in Technical Colleges]. *Higher education in Russia*, no. 6, pp. 21–27.
5. Endovytskyi D. A. (2012) Problemy i perspektivy razvitiya voyennogo obrazovaniya v klassicheskom vuzе [Problems and Prospects for the Development of Military Education in a Classical University]. *Higher education in Russia*, no. 4, pp. 25–32.
6. Hryaznov I. O., Yurchenko U. A., Usachyk N. M. (2010) Formuvannya upravlins'koyi kompetentnosti kursantiv-prykordonnykiv u protsesi yikh profesiynoho stanovlennya pid chas stazhuvan' u orhanakh Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy [Formation of Managerial Competence of Cadets-Border

Guards in the Process of Their Professional Development During Internship in Units of the State Border Guard Service of Ukraine]. Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, no. 55, pp. 24–28.

7. Voskrekasenko O. A. (2013) Adaptatsiya inostrannykh kursantov k obrazovatel'nomu protsessu voyennogo vuza [Adaptation of Foreign Cadets to the Educational Process of a Military High School]. Higher education in Russia, no. 7, pp. 136–140.

8. Riabchenko V. (2014) Fal'syfikatsiya vyshchoyi osvity v Ukrayini yak suspil'na problema: svitohlyadno-kompetentnisnyy aspekt [Falsification of Higher Education in Ukraine as a Public Problem: A Worldview and Competency Aspect]. Higher education of Ukraine, no. 4, pp. 16–22.

9. Andreev A. L. (2015) Gumanitarnyy tsikl v tekhnicheskoy vuzi i intelektual'nyye sredi [Humanitarian Cycle in a Technical University and Intellectual Environments]. Higher education in Russia, no. 1, pp. 30–36.

10. Zakon Ukrayiny Pro vyshchu osvitu [Law of Ukraine On Higher Education]. no. 37–38, pp. 1–3 Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

11. Zvierieva I. D. (2013) Entsyklopediya dlya fakhivtsiv sotsial'noyi sfery [Encyclopedia for Professionals of Social Sphere]. Simferopol : Universum, (in Ukrainian)

12. Senashenko V. S., Konkova E. A., Vasylieva S. E. (2012) Mesto magistratury v sovremennoy modeli inzhenerenogo obrazovaniya [A Place for a Masters Degree in a Modern Model of Engineering Education]. Higher education in Russia, no. 11, pp. 16–23.

13. Kremen V. H., Pazynich S. M., Ponomarov O. S. (2008) Filosofiya upravlinnya [Philosophy of Management]. Kharkiv: Natsional'nyy tekhnichnyy Universytet “Kharkivs'kyy politekhnichnyy instytut”, (in Ukrainian)

14. Vakulenko V. M. (2010) Pro rol' tsinnisnoho stavlennya do profesionalizmu pedahohichnykh pratsivnykiv [On the Role of Value Attitude towards the Professionalism of Pedagogical Workers]. Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, no. 55, pp. 8–11.

15. Dobroskok I. I. (2010) Rol' sotsial'noyi pedahohiky u formuvanni profesiynoyi osobystosti v protsesi mahisters'koho navchannya [The Role of Social Pedagogy in the Formation of a Professional Person in the Process of Master's Studies]. Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, no. 55, pp. 28–32.

16. Luhovyi V. I., Slyusarenko O. M., Talanova Zh. V. (2012) Klyuchovi ponyattya suchasnoyi pedahohiky: navchal'nyy rezul'tat, kompetentnist', kvalifikatsiya [Key Concepts of Modern Pedagogy: Academic Result, Competence, Qualification]. Pedagogical thought. General pedagogy and philosophy of education, no. 1, pp. 23–28.

17. Kremen V. H. (2005) Osvita ta nauka v Ukrayini – innovatsiyni aspekty. Stratehiya. Realizatsiya. Rezul'taty [Education and Science in Ukraine – Innovative Aspects. Strategy. Realization. Results]. Kyiv: Gramota, (in Ukrainian)

18. Perminova S., Permynova O. (2011) Upravlinnya vyshchoyu osvitoyu v konteksti sotsial'no-ekonomichnoyi polityky derzhavy [Management of Higher

Theoretical principles of professional training of masters of...

Education in the Context of Socio-Economic Policy of the State]. Effectiveness of public administration, no.28, pp. 152–158.

19. Busel V. T. (2001) Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language]. Kyiv: Perun, (in Ukrainian)

20. Surmin Y. P., Bakumenko V. D., Mykhnenko A. M. (2010), Entsyklopedychnyy slovnyk z derzhavnoho upravlinnya [Encyclopedic Dictionary of Public Administration]. Kyiv: Natsional'na akademiya Derzhavnoho upravlinnya, (in Ukrainian)

21. Kremen V. H. (2008) Entsyklopediya osvity [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Urincom Inter, (in Ukrainian)

22. Avsheniuk N. M., Prokur YU. Z. (2013) Ukrayins'ko-anhliys'kyy navchal'nyy slovnyk z pedahohiky [Ukrainian-English educational dictionary of pedagogy]. Kyiv: Pedahohichna dumka, (in Ukrainian)

23. Kadchenko L. P. (1992) Formirovaniye gotovnosti studentov pedvuza k professional'noy deyatelnosti sredstvami inostrannogo yazyka [Formation of Readiness of Students of the Pedagogical University to Professional Work by Means of a Foreign Language] (PhD Thesis), Kharkiv

24. Havrysh I. (2006) Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya hotovnosti maybutnikh uchyteliv do innovatsiyanoi profesiynoyi diyal'nosti [Theoretical and Methodological Foundations of Forming the Readiness of Future Teachers for Innovative Professional Activities] (PhD Thesis), Luhansk: Natsional'nyy pedahohichnyy universytet im. Tarasa Shevchenka

25. Lozova V. I. (2012) Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen' [Scientific Approaches to Pedagogical Research]. Kharkiv: Virovets' A. P. "Apostrof", (in Ukrainian)

26. Uliana N. F. (2012) Kriterii gotovnosti pedagoga k innovatsionnoy deyatelnosti [Criteria of the Teacher's Readiness for Innovation]. Pedagogy, no. 7, pp. 80–87.

27. Korchazhkyna O. M. (2012) Postroyeniye refleksivnoy modeli sovremenogo uchitelya [uilding a Reflective Model of a Modern Teacher]. Pedagogy, no. 3, pp. 65–70.

28. Maslov V. I., Bodnar O. S., Horash K. V. (2012) Naukovi osnovy ta tekhnolohiyi kompetentnoho upravlinnya zahal'noosvitnim navchal'nym zakladom [Scientific Fundamentals and Technologies of the Competent Management of a General Educational Institution]. Ternopil': Krok, (in Ukrainian)

29. Hutsu E. H. (2012) Proektyrovochnye deystviya prepodavatelya pedvuza [Designing Actions of a Teacher of a Pedagogical University]. Pedagogy, no. 2, pp. 58–63.

30. Borova T. A. (2011) Teoretychni zasady adaptivnoho upravlinnya profesiynym rozvytkom naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv vyshchoho navchal'noho zakladu [Theoretical Principles of Adaptive Management of Professional Development of Scientific and Pedagogical Workers of Higher Educational Institutions]. Kharkiv: SMIT, (in Ukrainian)

31. Amonashvili S. A. (1984) Vospitatel'naya i obrazovatel'naya funktsiya otsenki ucheniya shkol'nikov: eksperimental'no-pedagogicheskoye issledovaniye

[Educational and Upbringing Functions of Assessing Teaching of Schoolchildren: an Experimental Pedagogical Study]. Moscow: Pedahohika, (in Russian)

32. Romanova E. S. (2012) Psikhologo-pedagogicheskoye soprovozheniye protsessa professionalizatsii studentov [Psychological and Pedagogical Support of the Process of Students' Professionalization]. Higher education in Russia, no. 8–9, pp. 61–66.

33. Hura O. I. (2008) Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya psykholoho-pedahohichnoyi kompetentsiyi vykladacha vyshchoho navchal'noho zakladu v umovakh mahistratury [Theoretical and Methodological Foundations of Formation of Psychological and Pedagogical Competence of a Teacher of a Higher Educational Institution in Magistracy] (PhD Thesis), Kyiv: Inctytut vyshchoyi osvity HAPN Ukrayiny

34. Rybalko L. S., Pizina Y. V. (2014) Formuvannya profesiynykh kompetentsiy perekkladachiv tekhnichnoyi literatury z vykorystannam informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy [Formation of Professional Competence of Interpreters of Technical Literature with the Use of Information and Communication Technologies]. Kharkiv: Kharkivsky Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni H. S. Skovorody, (in Ukrainian)

35. Semenova A. (2014) Suchasni tendentsiyi formuvannya pedahohichnoyi maysternosti fakhivtsiv inzhenernykh spetsial'nostey [Modern Tendencies of Formation of Pedagogical Skill of Specialists in Engineering Specialties]. High School, no. 11–12, pp. 51–60.

36. Klich L. (2014) Oriyentatsiya pidhotovky mahistriv na sferu pratsevlashturnykh vyshchoyi osvity [Orientation of Masters Training in the Field of Employment]. High School, no. 8 (121), pp. 27–35.

37. Korman M. M. (2011) Rozvytok profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv ekonomichnykh spetsial'nostey [Development of Professional Competence of Future Specialists in Economic Specialties]. Bulletin of the National Defense University of Ukraine, no. 5 (24), pp. 166–172.

38. Lebedyk L. (2009) Pryntsypy pedahohichnoyi pidhotovky maybutnikh mahistriv ekonomiky yak vykladachiv vyshchoyi shkoly [Principles of Pedagogical Training of Future Masters of Economics as Teachers of Higher Education]. Bulletin of Lviv University, no. 25, vol. 3, pp. 183–190.

39. Molchanova YU. (2012) Upravlinnya kompetentnisnym rozvytkom kerivnykh kadrov sfery osvity [Management of Competent Development of Educational Personnel]. Education and Management. – no. 15, vol. 4, pp. 18–25.

40. Hrytsiuk L. (2014) Kompetentnisnyy pidkhid do pidhotovky fakhivtsiv sotsial'no-pedahohichnoho spryamuvannya u VNZ Pol'shchi [Competent Approach to the Preparation of Specialists in Socio-Pedagogical Direction in Universities of Poland]. High School, no. 10, pp. 63–71.

41. Toropov D. A. (2012) Innovatsii v professional'nom obrazovanii Germanii [Innovations in Vocational Education in Germany]. Pedagogy, no. 8, pp. 113–121.

42. Hapeiev O. L. (2011) Pidhotovka viys'kovykh fakhivtsiv u Zbroynykh Sylakh Respubliky Bilorus' [Training of Military Specialists in the Armed Forces of the Republic of Belarus]. Bulletin of the National Defense University of Ukraine, no 4 (23), pp. 27–32.

Theoretical principles of professional training of masters of...

43. Ridei N., Palamarchuk S., Shofolov D. (2012) Strukturno-porivnyal'nyy analiz zmistu standartiv z upravlinnya yakistyu osvity v Ukraini ta SSHA [Structural-Comparative Analysis of Standards' Content for Quality Education in Ukraine and the United States]. Education and Management, no. 15, vol 2–3, p. 201.

44. Chystovska I. P. Formuvannya pedahohichnoyi kompetentnosti maybutnikh mahistriv viys'kovoho upravlinnya [Formation of Pedagogical Competence of Future Masters of Military Administration] (PhD Thesis), Kyiv: National Academy of Defense of Ukraine.

45. Sokolovskiy V. V. (2014) Pedahohichni umovy formuvannya emotsiyno-vol'ovoyi kul'tury maybutnikh ofitseriv systemy MVS Ukrainy v protsesi profesiynoyi pidhotovky [Pedagogical Conditions for the Formation of the Emotional and Volitional Culture of Future Officers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the Process of Professional Training] (PhD Thesis), Kharkiv: Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda.

46. Dement M. O. (2016) Formuvannya hotovnosti maybutn'oho ofitsera MNS do profesiynoyi diyal'nosti v suchasnykh umovakh [Formation of the Readiness of the Future Officer of the Ministry for Emergencies to Professional Activity in Modern Conditions] (PhD Thesis), Kharkiv: Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda.

47. Ivashchenko O. (2012) Psykholoho-pedahohichna pidhotovka fakhivtsiv pozhezhno-ryatuval'noyi sluzhby [Psychological-Pedagogical Training of Specialists of Fire and Rescue Service]. Higher education of Ukraine, no. 1, pp. 106–112.

48. Krasyl'nyk Y. S. Profesiyna pidhotovka vykladacha vyshchoho zakladu osvity yak pedahohichna problema [Professional Training of a Teacher of a Higher Educational Institution as a Pedagogical Problem]. Retrieved from: <http://novyn.kpi.ua>.

49. American Military University [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.amu.apus.edu/academic/degrees-and-programs/masters.html>.

50. Homeland Security Master of Arts [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.amu.apus.edu/academic/schools/security-and-global-studies/masters/homeland-security.html>

51. Military History Online Master's Degree [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.amu.apus.edu/lp2/military-history/masters.htm>

52. National Security Studies Master of Arts [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.amu.apus.edu/academic/schools/security-and-global-studies/masters/homeland-security.html>

53. Zulkifli Zainal Abidin and Tengku Mohd Tengku Sembok. Conceptualisation of a National Defence University: Education is the First Line of Defence / Zulkifli Zainal Abidin and Tengku Mohd Tengku Sembok // Zulfaqr: Asian Journal of Defence and Security. – 2010. – № 1. – P. 5–12.

**INNOVATIVE FORMS OF EDUCATIONAL ACTIVITIES
IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL ACTIVITY
IMPLEMENTATION AND IMPLEMENTATION
OF THE PRINCIPLE OF ACADEMIC FREEDOM
IN THE CONDITIONS OF TECHNICAL EQUIPMENT
OF HIGHER EDUCATION**

**ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ
ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Й РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ
АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ В УМОВАХ
ТЕХНІЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВИТИ**

Moroz Jurij¹

Zaliy Ruslan²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_32

Abstract. The article covers innovative forms of carrying out of educational activities in the process of educational activity in the conditions of a technical institution of higher education. The term “academic freedom”, “innovative form”, “educational activity”, “innovative activity”, “study lessons”, “types of educational activities” are highlighted in terms of terminological certainty. The research reveals the peculiarities of the training of higher education graduates of technical specialties, for which it is important to master humanitarian disciplines, to formulate linguistic competencies and to study the fundamentals of rhetoric during educational activities. In the example of physical training sessions, the authors demonstrate a wide range of innovative forms of work, the use of which facilitates the activation of cognitive activity of students, is an important factor in the process of formation of valeological competence of young people, acts as a priority factor in the demonstration of fashion for a healthy lifestyle, motor activity,

¹ Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Physical Education, Sports and Health,
Poltava National Technical University named after Yuri Kondratyuk, Ukraine
² Senior Lecturer of the Department of Physical Education, Sports and Health,
Poltava National Technical University named after Yuri Kondratyuk, Ukraine

Innovative forms of educational activities in the process of educational...

recreation and recreation activity, amateur or professional sports, etc. The norms of the current educational law determine that the educational process in higher education institutions is carried out in the following forms: study lessons, independent work, practical training, control measures. The main types of training in higher education institutions are: lecture, laboratory, practical, seminars, individual classes, consultations. Therefore, the use of innovative forms of work with higher education graduates is carried out at lecture lessons, in the laboratory, and in the laboratory. As the discipline “Physical education” has a practical orientation, practical classes are envisaged for its mastering in the curricula of the technical specialties, during which the forms of group work, interactive exercises, pre-prepared simulation and role plays are used. The article concludes that the effectiveness of physical education classes for higher education students will be higher provided that the use of innovative forms of conducting educational activities in the process of educational activities is carried out, which contributes to the implementation of an important principle – the academic freedom of participants in the educational process.

The authors of the article propose to identify important prospective directions for further scientific researches: substantiation of the structural-logical scheme of studying humanitarian disciplines in the conditions of the technical institution of higher education with consideration of the key competences of the young person at each stage of their study; the disclosure of the methodical features of innovative forms of work that should be used in educational activities with students: “biennial”, “consulting”, “fresh”, etc.; studying the specifics of theoretical and methodological requirements for teaching humanitarian disciplines for higher education graduates of technical specialties in conditions of modern reform processes education system; studying the experience of other countries in the issues of formation of valeological competence and health-preserving culture of applicants of higher education; further studying, reviewing, approbation and introduction of innovative forms of work for the scientific circulation in order to form the valeological competence and healthcare culture of higher education graduates; conducting a pedagogical experiment on the effectiveness of using innovative forms of work, interactive techniques, training techniques during educational activities in a modern technical institution of higher education and implementation of the principles of academic freedom.

1. Вступ

Актуальними питаннями сучасного наукового дискурсу в контексті привабливості освітньої діяльності для здобувачів вищої освіти є підвищення рівня їхньої пізнавальної діяльності. Зменшення кількості аудиторного навантаження студента має наслідком не тільки зменшення обсягу навантаження викладача закладу вищої освіти, а й знижує можливість контролю за його навчальною, науковою, інноваційною діяльністю та можливість корекції цього процесу. Йдеться про зменшення кількісних показників та закономірне завантаження здобувача вищої освіти, котрий повинен самостійно опановувати значну кількість матеріалу. Наукові, науково-педагогічні, педагогічні працівники закладів вищої освіти здійснюють потужну діяльність щодо реалізації починань, передбачених нормами освітнього законодавства, використовують елементи дистанційного навчання, систематичне консультування, однак аудиторні заняття сприяють психологічній, інтелектуальній, морально-вольовій взаємодії, яка може бути позитивною лише за умови «живого» спілкування колективу учасників освітнього процесу.

В інших сферах життя суспільства та інших науках (менеджмент, маркетинг, публічне адміністрування та ін.) використання практичних занять, тренінгових прийомів та інтерактивних вправ, рольових ігор та проектною методикою є вже традицією, а не новацією. Тому в освітній сфері є потреба в інноваційній діяльності, яка є важливим напрямком роботи науково-педагогічних працівників, закладів вищої освіти. Зважаючи на це, тематика інновації в освіті, вибору таких форм і методів навчання у процесі здійснення освітньої діяльності для здобувачів вищої освіти є актуальною й потребує теоретичного обґрунтування на предмет понятійного апарату, методології дослідження та правил проведення навчальних занять із використання інноваційних форм, методів, методик, прийомів навчання. Основним підсумком їхнього застосування мають стати високі рівні пізнавальної діяльності студентів та показників результативності навчання.

Мета, завдання, методологія дослідження. У статті висвітлюються інноваційні форми проведення навчальних занять у процесі здійснення освітньої діяльності в умовах технічного закладу вищої освіти. Розкриваються основні терміни, зокрема: «академічна свобода», «інноваційна форма», «освітня діяльність», «інноваційна діяль-

Innovative forms of educational activities in the process of educational...

ність», «навчальні заняття», «види навчальних занять». Дослідження розкриває особливості підготовки здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей, для яких важливим є опанування гуманітарних дисциплін, формування мовленнєвих компетентностей та вивчення основ риторики під час освітньої діяльності. На прикладі навчальних занять з фізичного виховання продемонструємо широкий спектр інноваційних форм роботи, використання яких сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, є важливим чинником у процесі формування валеологічної компетентності молодих людей, виступає пріоритетним фактором демонстрації моди на здоровий спосіб життя, рухову активність, дозвіллево-рекреаційну діяльність, заняття аматорським чи професійним спортом тощо.

Під час підготовки статті використовувалися методи аналізу правових норм (в руслі узагальнення й систематизації норм чинного освітнього законодавства), результати педагогічного експерименту, який триває (на базі Полтавського національного технічного університету імені Ю. Кондратюка).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативно-правову базу дослідження становлять норми чинного освітнього законодавства, викладені в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» [9-10]. Дослідниця Л. Ампілогова розкриває особливості проведення майстер-класів як форму поширення інноваційних педагогічних ідей [1]. У дисертаційному дослідженні О. Бондаренко висвітлюються особливості формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки [2]. Науковець В. Бурова обґрунтовує думку, що розвиток обдарованої особистості може здійснюватися засобами інноваційних технологій [3]. У наукових розвідках Н. Власенко аналізуються методики застосування інноваційних технологій на уроках фізичної культури [4]. Увагу І. Волощук привертають інноваційні технології у процесі керівництва науково-дослідницькою діяльністю студентів [5]. Використання інноваційних технологій у навчально-виховному процесі стало предметом дослідження Л. Габенко [6]. «Здоров'язберігаючий сторітелінг» як інноваційну форму роботи та методику його проведення обґрунтовує Р. Жалій [7]. Про «айстопінг» як форму інноваційної діяльності викладача та студента йдеться в публікації Т. Жалій [8]. Низка колективних публікацій присвячена використанню іннова-

ційних технологій на уроках та в позакласній діяльності, сучасному спорті [11-12]. В. Мокляк досліджує упровадження інноваційних технологій в освітній процес вищого навчального закладу [13]. У наукових розвідках Ю. Мороза йдеться про основні етапи становлення педагогічної думки в напрямку оздоровлення учнівської молоді та реалізацію принципу оздоровчої спрямованості фізичного виховання [14-15]. У статті Н. Москаленко висвітлюються науково-теоретичні основи інноваційних технологій у фізичному вихованні [16]. На прикладі вільної боротьби В. Яременко аналізує сучасні інноваційні технології підвищення ефективності процесу формування технічних дій у вільній боротьбі [20]. Низка проблем порушується в дослідженнях Г. Щекатунової, В. Ястреби та ін. [17-19; 21-23].

2. Поняття про інноваційні форми освітньої діяльності та їхня класифікація

Закон України «Про вищу освіту» чітко визначає, що освітня діяльність – діяльність закладів вищої освіти, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб [10].

Загальноприйнятим синонімом терміну інновація є нововведення. Альтернативними його визначеннями є: інновація (із пізньолатинської *innovatio* – оновлення, новизна, зміна) – це цілеспрямовані зміни, які вносять у середовище впровадження нові стабільні елементи, які викликають перехід системи з одного стану до іншого. Сьогодні є низка альтернативних визначень термінів «інновація», «інноваційна діяльність», «інноваційні форми, методи, прийоми, технології, методики». Окрема наука – педагогічна інноватика своїми завданнями має вивчення інноваційних процесів в освіті й вивчає процеси створення створення нового в системі освіти та педагогічної науки; сприйняття нового соціально-педагогічним співтовариством; застосування педагогічних новацій, а також система рекомендацій для теоретиків і практиків щодо пізнання інноваційних освітніх процесів та управління ними.

У контексті освітньої діяльності (складовими якої є навчальна, наукова, інноваційна) ми визначаємо інноваційну форму як таку організацію змісту освітньої діяльності, яка найбільш ефективно сприятиме засвоєнню результатів навчання. Відповідно до чинного освітнього законодавства результатами навчання є знання, уміння, навички,

Innovative forms of educational activities in the process of educational...

способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів [10].

Сучасні дослідники розрізняють інноваційні форми проведення навчальних занять та інноваційні форми активізації пізнавальної діяльності студентів. До останніх відносяться: ґрунтовна мотивація до вивчення дисципліни загалом та конкретної теми зокрема; апелювання до вже набутого соціального досвіду молодих осіб; використання рейтингової системи з бонусами й заохоченнями (покараннями) для студентів; використання анаграм, рівнянь, чайнвордів, кросвордів, дидактичних ігор; застосування інтерактивних методик; проведення заходів з урахування міжнародних, європейських, вітчизняних пам'ятних дат і святкових подій; персоніфікація й театралізація у ході навчальних занять та позааудиторних заходів із дисципліни та ін. [8, с. 80].

Нормами чинного освітнього законодавства визначається, що освітній процес у закладах вищої освіти здійснюється за такими формами: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи. Основними видами навчальних занять у закладах вищої освіти є: лекція, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація. Тому використання інноваційних форм роботи зі здобувачами вищої освіти здійснюється на лекційних заняттях, практичних, лабораторних [9-10]. Оскільки навчальна дисципліна «Фізичне виховання» має практичне спрямування, для її опанування в навчальних планах технічних спеціальностей передбачаються практичні заняття, у ході проведення яких застосовуються форми групової роботи, інтерактивні вправи, заздалегідь підготовлені імітаційні та рольові ігри.

Це видається надзвичайно важливим в руслі реалізації принципу академічної свободи як самостійності й незалежності учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом [10]. Тому забезпечення академічної свободи викладачів та студентів уможливується завдяки автономії закладу вищої освіти в розумінні його

самостійності, незалежності і відповідальності в прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених законодавством [10].

На нашу думку, найбільш узагальненим критерієм класифікації інноваційних форм навчальних занять може стати їхній поділ на матеріальні й процесуальні (за критерієм змісту інновацій, залежно від предмету їхнього спрямування). Якщо для групи матеріальних інновацій форм навчальних занять буде характерним присутнє нововведення зовнішнього прояву цієї інновації («айстопінг», «сторітелінг», «десант», «бульвар», «воркшоп», «букроссинг» та ін.), то для група процесуальних інноваційних форм буде спрямована на їхнє впровадження в освітню діяльність за допомогою конкретних методів, методик, прийомів їхньої реалізації.

Отже, поняття інновацій в освіті є багатограним та до кінця не вивченим, однак головним для відображення його змісту є нововведення, якісно кращі та відмінні від традиційних, усталених. Їхня мета – забезпечити вищі рівні показників результативності навчання та інтересу студентів до освітньої діяльності.

3. Методика проведення навчальних занять

з використанням інноваційних форм освітньої діяльності

У статті ми спробуємо описати методику проведення деяких інноваційних форм навчальних занять, які ми використовуємо в своїй практичній діяльності. Термін «здоров'язберігаючий сторітелінг» ми ввели в науковий обіг для позначення форми валеологічного заходу, спрямованого на популяризацію здорового способу життя та культури здоров'язбереження в студентському середовищі. Слово «сторітелінг» має англійське походження (storytelling – розповідання історій) і використовується для повідомлення цікавих ситуацій, історій, випадків із життя. Тому під час проведення «здоров'язберігаючого сторітелінгу» важливо здійснити підбірку таких фактів, які б демонстрували успіхи конкретної людини в спорті чи житті [7, с. 178].

Для прикладу, у формі сторітелінгу студенти можуть підготувати й презентувати найпростіші історії про відомих українських спортсменів, олімпійців, параолімпійців: «Україна має славні спортивні тра-

Innovative forms of educational activities in the process of educational...

диції. Скільки рекордсменів виховали її спортивні школи та секції. Завдяки важкій праці та наполегливості спортсменів Україна зайняла почесне місце серед інших спортивних держав. Хочемо розповісти про одну з найвидатніших спортсменок України, Яну Клочкову. Вона почала займатися плаванням з шести років. Ще з дитинства Яна показувала видатні результати з плавання. За свою спортивну кар'єру їй вдалося встановити 50 рекордів України. Вона двічі представляла нашу країну на Олімпійських іграх. Вперше Яна виграла дві золоті та одна срібну медаль у 2000 році у Сіднеї. Вдруге спортсменка завоювала дві золоті медалі у 2004 році в Афінах. У Сіднеї вона встановила світовий рекорд на дистанції 400 метрів та рекорд Європи на дистанції 200 метрів комплексним плаванням. За видатний талант плавчихи в народі її почали називати «золотою рибкою». Всі заслуги та нагороди навіть важко перерахувати. На жаль, спортивна кар'єра не триває довго. У 2008 році Яна покинула великий спорт. Проте її славетні досягнення назавжди залишаться в історії» [7, с. 190].

Методика проведення навчальних чи позааудиторних занять у формі сторітелінгів передбачає або підготовку викладача та його модерування під час заходу, або обговорення студентами заздалегідь підготовлених історій. Така форма може використовуватися як результат самостійної роботи здобувача вищої освіти та оцінюватися відповідно до встановлених у закладі вищої освіти нормативів. У випадку обговорення можливе використання таких прийомів як «SWOT-аналіз», «Метаплан», «ПРЕС», методу дилем, кейс-технологій тощо [8, с. 88]. Головною метою є не лише дискусія, яка може мати місце й буде спровокована в разі повідомлення резонансних життєвих історій, а висловлення власної думки, її аргументація, апелювання до соціального досвіду, розуміння тієї ситуації, в яку людина потрапила, її співпереживання.

Обов'язковою є підбірка якісних тем для опрацювання та обговорення історій. Ми пропонуємо студентам розповіді про чемпіона Параолімпіади в Лондоні та бронзового призера Параолімпіади в Ріо-де-Жанейро Руслана Катишева, котрий має лише 1/100 %зору, однак це не заважає йому жити повноцінним життям, здобувати нагороди, виховувати двох дітей. Зворушливою є історія звершень плавця Антона Коля, котрий із діагнозом ДЦП і артрогрипоз став дворазовим бронзовим призером Параолімпіади в Ріо-де-Жанейро з плавання на спині і

продовжує готуватися до наступних змагань. Розповідь про перемоги Єлизавети Мерешко не залишить байдужим нікого, адже хвора на церебральний параліч спортсменка, дебютантка Паралімпійських ігор виборола в Ріо одразу 4 золотих і 1 бронзову медаль (отримала другий результат серед усіх жінок-учасниць Паралімпіади). Спортсменка Лідія Соловійова (з діагнозом нанізм) стала кращою в пауерліфтингу, Ольга Свідерська (діагноз ДЦП) отримала нагороди з плавання... Таких історій дуже багато. Їхнє використання під час проведення сторітелінгів стане важливим матеріалом для роздумів про цінність життя, необхідність самовдосконалення, формування життєвих ідеалів та здорового способу життя й рухової активності.

Сьогодні вже завершилися Зимові Олімпійські ігри й розпочалися Параолімпійські ігри, де спортсмени-олімпійці впевнено тримають своє почесне призове місце. Тому варто розповідати історії життя спортсменів, останніми досягнення яких гордиться Україна.

Доречно обговорювати досягнення українських спортсменів за роки незалежності, варто гордитися легкоатлетами Сергієм Бубкою та Інессою Кравець, рекорди яких залишаються непорушними. Почуття гордості переповнюватиме усіх присутніх, коли буде повідомлена історія Оксани Баюл – першої олімпійської чемпіонки незалежної України з фігурного катання. Сьогодні історії українських спортсменів, їхні інтерв'ю, життєві історії доступні для вивчення та обговорення.

Важливими при відборі тематики є сучасні звершення ровесників студентів, полтавців, одноклассників. Сьогодні Полтавщина гордиться боксером Олександром Хижняком, котрий під час отримання чергової нагороди в Сочі звернувся до всіх присутніх українською мовою, студенти Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка мають значні здобутки на міжнародній арені з армспорту, пауерліфтингу, гирьового спорту, переможцями й призерами національних етапів змагань є черлідери, волейболісти, легкоатлети, плавці. Необхідними є історії полтавських майстрів спорту, заслужених тренерів, учасників Олімпійських ігор. Використання таких сюжетів формуватиме корпоративну культуру, сприятиме згуртованості студентів та спонукатиме їх до вдосконалення, фізичних навантажень і рухової активності.

Останнім часом до наукового обігу було введено термін «правовий айстопінг», щодо якого як ідентичний український відповідник

Innovative forms of educational activities in the process of educational...

використовується термін «правова зверниуважка». Під цим терміном Т. Жалій пропонує розуміти форму проведення правового заходу, яка використовується під час вивчення студентами історичних, правознавчих, інших гуманітарних дисциплін у закладі вищої освіти і походить від англійських слів eye stopper (дослівно – той, що зупиняє очі). То ж першою умовою проведення «правового айстопінгу» є вибір айстопера, тобто того, що буде привертати увагу. Айстоперами можуть бути колір, знаки, символи, фрази, які відображають ключові положення думки, ідеї, концепції, яка пропагується, вивчається, досліджується під час проведення заходу. Вибір айстопера залежатиме від тематики айстопінгів [8, с. 79].

Таку іноваційні форму проведення навчальних занять ми пропонуємо використовувати і під час опанування дисципліни «Фізичне виховання, оскільки обов'язковими умовами проведення «айстопінгу» є чітка відповідність теми і всіх прийомів, які використовуються, обраній формі (систематичне звернення уваги на обраний айстопер, логічний зв'язок матеріалу, який використовується, з обраним айстопером). Наприклад, під час проведення айстопінгу «Олімпійські цінності – понад усе» передбачається використання знакового Міжнародного олімпійського комітету у вигляді олімпійських кілець як айстопера. Під час заняття здійснюється його візуалізація на екрані мультимедійного пристрою, наочність на дошці, вправа «зобразимо символ» (студенти його відтворюють на папері), розгляд історії формування такого символу, його значення під час проведення спортивних змагань сучасності.

Методичними особливостями проведення айстопінгів є те, що айстоперами можуть стати емблеми (закладу освіти, громадської організації, футбольного клубу, Національного олімпійського комітету, федерації).

Ключовим у проведенні айстопінгу є акцент на ідею, положення, думку, концепцію. Її багаторазове підсилення завдяки використанню айстопера сприятиме засвоєнню знань, прищепленню вмінь та значному виховному потенціалу заходу.

У разі проведення навчального заняття як «айстопінгу» його структуру буде стандартною та включатиме вступну частину з поясненням форми заняття та його завдань, мотивації й актуальності проблеми. Під час основної частини заняття буде здійснено розгляд теми та на

кожному зі смислових та логічних періодів «зверниуважки» буде зроблено акцент на айстопер, підбито підсумки невеликих за обсягом інформативних блоків.

Інноваційною формою проведення навчального заняття є «PR-акція». Головним під час проведення такого заняття є популяризація ідеї, досягнень, будь-якого явища, процесу з якоюсь конкретною метою. Тому проведення таких «PR-акцій», «PR-приймів» має на меті поширення інформацію про заклад вищої освіти, факультет, кафедру, спеціальність тощо. Так, вивчення модулю «Спортивні ігри» в технічному університеті (з досвіду роботи кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я людини) розпочинається з розгляду теоретичних засад. Тому доцільно розглянути види змагань різних рівнів зі спортивних ігор, які проводяться на рівні області, країни, Європи, світу та особливості проведення олімпійських, паралімпійських, дефлімпійських ігор. На особливу увагу заслуговують досягнення українських команд на змаганнях різних рівнів, команди, які мають досягнення й функціонують на рівні області, міста, здобутки полтавських команд, тренерів, спортсменів. Безумовним стимулом для студентів є популяризація здобутків команд Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, студенти-спортсмени якого мають високі досягнення в різних видах спорту, зокрема в настільному тенісі, пауерліфтинзі, легкій атлетиці. Використовуючі різні засоби навчання та різноманітні прийоми («спіч», «брифінг», «медіа») студенти демонструють такі потужні здобутки колективу.

Використання інноваційних форм проведення навчальних занять сприяє формуванню валеологічної компетентності здобувачів вищої освіти. У цьому руслі в процесі формування валеологічної компетентності студентів технічних вишів України при вивченні спортивних ігор, варто акцентувати увагу, що спортивні ігри – це важливий засіб для прищеплення знань, умінь та навичок з конкретної спортивної гри, ґрунтовної мотивації до занять фізичною культурою і спортом, активної рекреаційної та рухової діяльності молоді. Порівняно нові види спортивних ігор (пляжні гандбол, футбол, волейбол) привертають до себе увагу студентів під час їхнього відпочинку, а тому знання про правила гри, розміри майданчиків, кількість гравців є необхідними для організації активного відпочинку. Рівень сформованості валеологічної компетентності студентів у технічному університеті залежить від

низки факторів, визначальним серед яких все ж є злагоджена роботи викладацького складу, добре спланована й зорганізована робота з фізичного виховання у ході навчальних занять та позааудиторної діяльності [7, с. 190]. Формування валеологічної компетентності студентів технічних ВНЗ України здійснюється у ході професійно-прикладної фізичної підготовки (навчальна програма з фізичного виховання в технічних вишах включає, як правило, такі змістові модулі: «Спортивні ігри», «Гімнастика», «Легка атлетика») та в ході позааудиторної діяльності (секції, змагання, використання інших засобів фізичного виховання: туризм, рухливі ігри та ін.), але з обов'язковим застосуванням інноваційних форм навчальних занять студентів.

4. Висновки і перспективи подальших досліджень

Отже, використання інноваційних форм роботи, метою яких є формування валеологічної компетентності студентів в умовах закладу вищої освіти, є важливою для сучасних досліджень. Під час вивчення низки валеологічних дисциплін та в процесі професійно-прикладної фізичної підготовки відбувається залучення студентів до роботи з пошуку історій із життя спортсменів минулого чи сучасності, ровесників, спортсменів-аматорів, параолімпійців та ін. «Здоров'язберігаючий сторітелінг», айстопінг та інші інноваційні форми навчальних занять мають значний позитивний психологічний аспект під час окреслення проблем людини та пошуку виходу з них, адже власний приклад у житті та спорті надзвичайно важливий для молодшої людини, характер і цінності якої перебувають на етапі формування.

І хоча поняття інновацій в освіті є багатогранним та до кінця не вивченим, однак головним для відображення його змісту є нововведення, якісно кращі та відмінні від традиційних, усталених. Їхня мета – забезпечити вищі рівні показників результативності навчання та інтересу студентів до освітньої діяльності. У статті ми доводимо, що найбільш узагальненим критерієм класифікації інноваційних форм навчальних занять може стати їхній поділ на матеріальні й процесуальні (за критерієм змісту інновацій, залежно від предмету їхнього спрямування). Якщо для групи матеріальних інновацій форм навчальних занять буде характерним посутнє нововведення зовнішнього прояву цієї інновації («айстопінг», «сторітелінг», «десант», «бульвар», «воркшоп», «букроссинг» та ін.), то для група процесу-

альних інноваційних форм буде спрямована на їхнє впровадження в освітню діяльність за допомогою конкретних методів, методик, прийомів їхньої реалізації. Констатуємо, що ефективність занять із фізичного виховання для студентів технічного закладу вищої освіти буде вищою за умови використання інноваційних форм проведення навчальних занять у процесі здійснення освітньої діяльності, що сприяє реалізації важливого принципу – академічної свободи учасників освітнього процесу.

Перспективними напрямками подальших наукових пошуків визначаємо такі:

- обґрунтування структурно-логічної схеми вивчення гуманітарних дисциплін в умовах технічного закладу вищої освіти із розглядом ключових компетентностей молодшої особи на кожному з етапів їхнього вивчення;

- розкриття методичних особливостей інноваційних форм роботи, які доцільно використовувати в освітній діяльності зі студентами: «біенале», «консалтинг», «фреш» тощо;

- вивчення специфіки теоретико-методичних вимог до викладання гуманітарних дисциплін для здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей в умовах сучасних процесів реформування системи освіти.

- вивчення досвіду інших країн в питаннях формування валеологічної компетентності та здоров'язберігаючої культури здобувачів вищої освіти;

- подальше вивчення, розгляд, апробація та введення в науковий обіг інноваційних форм роботи для формування валеологічної компетентності та здоров'язберігаючої культури здобувачів вищої освіти;

- проведення педагогічного експерименту на предмет ефективності використання інноваційних форм роботи, інтерактивних методик, тренінгових прийомів під час освітньої діяльності в умовах сучасного технічного закладу вищої освіти та реалізації принципів академічної свободи.

Список літератури:

1. Ампілогова Л. П. Майстер-клас як форма поширення інноваційних педагогічних ідей [Текст] / Л. П. Ампілогова, В. В. Зибіна // Управління школою. – 2012. – № 16-18. – С. 88 – 94.

2. Бондаренко О. М. Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки. : Дис... канд.

наук: 13.00.04 – К, 2008 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/344325.html>.

3. Бурова В. Розвиток обдарованої особистості засобами інноваційних технологій [Текст] / В. Бурова // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2017. – № 3. – С. 14 – 16.

4. Власенко Н. В. Інноваційні технології на уроках фізичної культури [Текст] / Н. В. Власенко // Фізична культура в загальноосвітніх школах: проблеми та перспективи : зб. наук. праць : матеріали регіон. наук.-метод. семінару, 15 квіт. 2014 р. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Ф-т фіз. виховання, Каф. теорет. – метод. основ викл. спорт. дисциплін. – Полтава, 2014. – С. 12 – 18.

5. Волощук І. Використання інноваційних технологій у керуванні науково-дослідницькою діяльністю студентів [Текст] / І. Волощук // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка ; гол. ред. М. І. Степаненко. – Полтава, 2016. – Вип. 17. – С. 40 – 46.

6. Габенко Л. Використання інноваційних технологій у навчально-виховному процесі [Текст] / Л. Габенко // Психолог. – 2015. – верес. (№ 17-18). – С. 43 – 47.

7. Жалій Р.В. «Здоров'язберігаючий сторітелінг»: поняття, методика застосування в процесі формування валеологічної компетентності // Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка : зб. наукових праць [ред.кол., гол. ред. Л.М. Рибалко]. – Полтава : ПолтНТУ імені Ю. Кондратюка. – 2017. – Вип II. – С. 189 – 198.

8. Жалій Т.В. «Правовий айстопінг»: методика використання в процесі вивчення гуманітарних дисциплін // Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. – 2017. – Вип. II. – С. 78 – 87.

9. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

10. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

11. Інноваційні технології на уроках та в позакласній діяльності [Текст] / Т. В. Височанська, В. С. Коваль, Г. В. Конончук, О. С. Місюра // Біологія. – 2017. – № 1/2. – С. 2 – 32.

12. Кашуба В. Инновационные технологии в современном спорте [Текст] / В. Кашуба // Спортивный вiсник Придніпров'я. – 2016. – № 1. – С. 46 – 57.

13. Мокляк В. Упровадження інноваційних технологій в освітній процес вищого навчального закладу [Текст] / В. Мокляк // Дидакал. Упровадження інновацій як чинник єдності педагогічної теорії та освітньої практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (20-21 листоп. 2012 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – 2013. – № 13. – С. 181 – 183.

14. Мороз Ю.М. Історія становлення педагогічної думки в напрямку оздоровлення учнівської молоді // Молода спортивна наука України: збірник наукових праць XVI наукової конференції (27-29 березня, 2014 р.) / Мороз Ю.М., Остапов А.В. – Львів: ЛДУФК, 2014. – С. 121 – 135.

15. Мороз Ю.М. Принцип оздоровчої спрямованості фізичного виховання / Ю.М. Мороз. // *Materialy IX mezinarodni vedecko-praktika conference "Dny Vedy – 2013"*. – 27 brezen – 05 dubna 2013 roku. – Dil 18: Pedagogika. – Praha, Publishing House "Education and Science" s.r.o. – С. 87 – 91.

16. Москаленко Н. Науково-теоретичні основи інноваційних технологій у фізичному вихованні [Текст] / Н. Москаленко // *Спортивний вісник Придніпров'я*. – 2015. – № 2. – С. 124 – 128.

17. Штефан Л. Проблема класифікації педагогічних інновацій [Текст] / Людмила Штефан // *Новий колегіум*. – 2009. – № 6. – С. 48 – 55.

18. Щекатунова Г. Впровадження педагогічних інновацій як механізм ефективного розвитку загальноосвітнього навчального закладу [Текст] / Ганна Щекатунова // *Рідна школа*. – 2010. – № 6. – С. 23-26.

19. Щекатунова Г. Моніторинг педагогічних нововведень [Текст] / Ганна Щекатунова // *Рідна школа*. – 2009. – № 4. – С. 14 – 17.

20. Яременко В. Сучасні інноваційні технології підвищення ефективності процесу формування технічних дій у вільній боротьбі [Текст] / В. Яременко // *Спортивний вісник Придніпров'я*. – 2015. – № 3. – С. 172 – 174.

21. Ярошенко О. Са-Фі-Дансе. Інновації в роботі інструктора з фізкультури [Текст] / О. Ярошенко // *Дитячий садок*. – 2015. – трав. (№ 9). – С. 7 – 9.

22. Ястребова В. Методологічні засади інноваційної моделі закладу освіти ХХІ століття [Текст] / В. Ястребова // *Рідна школа*. – 2016. – № 2-3. – С. 26 – 31.

23. Ястребова В. Науково-методичне забезпечення інноваційних процесів у післядипломній педагогічній освіті [Текст] / Валентина Ястребова // *Імідж сучасного педагога*. – 2009. – № 8-9. – С. 55 – 57.

References:

1. Ampilohova L. P. (2012) Maister-klas yak forma poshyrennia innovatsiinykh pedahohichnykh idei [Master class as a form of dissemination of innovative pedagogical ideas]. *Upravlinnia shkoloiu*, no. 16-18, pp. 88 – 94.

2. Bondarenko O. M. (2008) *Formuvannia valeolohichnoi kompetentnosti studentiv pedahohichnykh universytetiv u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Formation of valeological competence of students of pedagogical universities in the process of professional training] (PhD Thesis), Kyiv: Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

3. Burova V. (2017) Rozvytok obdarovanoi osobystosti zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii [Development of gifted personality means of innovative technologies]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, no. 3, pp. 14 – 16.

4. Vlasenko N. V. (2014) Innovatsiini tekhnolohii na urokakh fizychnoi kultury [Innovative technologies in physical education lessons]. *Proceeding of the Fizychna kultura v zahalnoosvitnikh shkolakh: problemy ta perspektyvy (Ukraine, Poltava, April 15, 2014)*, Poltava: PNP, pp.12-18.

5. Voloshchuk I. (2016) Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii u keruvanni naukovo-doslidnytskoiu diialnistiu studentiv [Use of innovative technologies in the management of students' research activities]. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti*, vol. 17, pp. 40 – 46.

Innovative forms of educational activities in the process of educational...

6. Habenko L. (2015) Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii u navchalno-vykhovnomu protsesi [The use of innovative technologies in the educational process]. *Psykholog*, no. 17-18, pp. 43 – 47.

7. Zhaliy R.V. (2018) “Zdorov“yazberihayuchyiy storitelinh”: ponyattya, metodyka zastosuvannya v protsesi formuvannya valeolohichnoyi kompetentnosti [“Health-saving Stoteling”: concept, method of application in the process of forming valeological competence]. *Humanitarnyy visnyk Poltavskoho natsional'noho tekhnichnoho universytetu imeni Yuriya Kondratyuka*, vol. 2, pp. 189 – 198.

8. Zhaliy T.V. (2018) “Pravovyy aystopinh”: metodyka vykorystannya v protsesi vyvchennya humanitarnykh dystsyplin [“Legal astoping”: a method of use in the study of humanities]. *Humanitarnyy visnyk Poltavskoho natsional'noho tekhnichnoho universytetu imeni Yuriya Kondratyuka*, vol. 2, pp. 78 – 87.

9. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” (05.09.2017) [Law of Ukraine “On Education”]. *Site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, Available at: (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>) (accessed 11.02.2018).

10. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” (01.07.2014) [Law of Ukraine “On about higher Education”]. *Site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, Available at: (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>) (accessed 11.02.2018).

11. Vysochanska T.V., Koval V.S., Kononchuk N.V., Misiura O.S. (2017) [Innovative technologies at lessons and extracurricular activities]. *Bioloheia*, no. 1/2 pp. 2 – 32.

12. Kashuba V. (2016) Ynnovatsyonne tekhnolohyy v sovremennom sporte [Innovative technologies in modern sport]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovya*, no 1, pp. 46-57.

13. Mokliak V. Uprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii v osvittii protses vyshchoho navchalnoho zakladu [Implementation of innovative technologies in the educational process of higher educational institutions]. *Proceeding of the Uprovadzhennia innovatsii yak chynnyk yednosti pedahohichnoi teorii ta osvittnoi praktyky (Ukraine, Poltava, November 20-21, 2012)* Poltava: PNP, vol. 13, pp. 181 –183.

14. Moroz Y.M. (2014) Istoriia stanovlennia pedahohichnoi dumky v napriamku ozdorovlennia uchnivskoi molodi [History of the formation of pedagogical thought in the direction of improving the student's youth]. *Proceeding of the Moloda sportyvna nauka Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats KhVI naukovo konferentsii (Ukraine, Lviv, March 27-29, 2014)*, Lviv: LDUFK, pp. 121 – 135.

15. Moroz Y. M. (2013) Pryntsyp ozdorovchoi spriamovanosti fizychnoho vykhovannya [Principle of health improvement of physical education]. *Proceeding of the Dny Vedy – 2013 (Czech Republic, Praha, March 27, 2013)*, Pedagogika, Praha: Publishing House “Education and Science” s.r.o., pp. 87 – 91.

16. Moskalenko N. (2015) Naukovo-teoretychni osnovy innovatsiinykh tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni [Scientific and theoretical foundations of innovative technologies in physical education]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovya*. no. 2, pp. 124 – 128.

17. Shtefan L. (2009) Problema klasyfikatsiyi pedahohichnykh innovatsiy [The problem of classification of pedagogical innovations]. *Novyy kolehium*, no. 6, pp. 48 – 55.

18. Shchekaturnova H. (2010) Vprovadzhennya pedahohichnykh innovatsiy yak mekhanizm efektyvnoho rozvytku zahal'noosvitn'oho navchal'noho zakladu [Implementation of pedagogical innovations as a mechanism for effective development of a comprehensive educational institution]. *Ridna shkola*, no. 6, pp. 23 – 26.

19. Shchekaturnova H. (2009) Monitorynh pedahohichnykh novovveden' [Monitoring of pedagogical innovations]. *Ridna shkola*, no. 4, pp. 14 – 17.

20. Yaremenko V. (2010) Suchasni inovatsiyni tekhnolohiyi pidvyshchennya efektyvnosti protsesu formuvannya tekhnichnykh diy u vil'niy borot'bi [Modern innovative technologies for increasing the effectiveness of the process of forming technical actions in a free fight]. *Sportyvnyy visnyk Prydniprov'ya*, no. 3, pp. 172 – 174.

21. Yarmoshenko O. (2015) Sa-Fi-Danse. Innovatsiyyi v roboti instruktora z fiz-kul'tury [Sa-Phi Dance Innovations in the work of the physical education instructor]. *Dytyachyy sadok*, no. 9, pp. 7 – 9.

22. Yastrebova V. (2009) Metodolohichni zasady innovatsiynoyi modeli zakladu osvity KhKhI stolittya [Methodological foundations of the innovative model of educational institution of the XXI century]. *Ridna shkola*, no. 2-3, pp. 26 – 31.

23. Yastrebova V. (2009) Naukovo-metodychne zabezpechennya innovatsiynykh protsesiv u pislyadyplomniy pedahohichniy osviti [Scientific and methodological support of innovative processes in post-dipampal pedagogical education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, no. 8-9, pp. 55 – 57.

**FORMATION OF RESEARCH COMPETENCY
OF FUTURE FELDSHERS AS A PEDAGOGICAL INNOVATION**

**ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФЕЛЬДШЕРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАЦІЯ**

Moseichuk Anna¹

Postoian Tetiana²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_33

Abstract. During the period of formation of Ukrainian medicine branch, one of important directions of researches in the theory of professional education is linked with solving the long-existing problem of fast and effective studying to medical professions. Growth of its significance is based on the strategy of development of the medical branch that determined human potential and innovative way of development of Ukrainian medicine branch as central milestones. Compounds of the specified milestones have a common basis – professional education as a source and mean of provision of innovative and highly-technological medical assistance by qualified professional personnel.

Thus, there is a need in innovative changes in existing system of medical specialists of senior level, the most important component of which is the availability of feldshers (feldsher at village feldsher-obstetrical station, emergency conditions medicine feldsher, sanitary education feldsher, laboratory feldsher, etc.) of proper qualification level.

Certain preconditions for solving the matter of the future feldshers research competency formation are provided in sociological, psychological and pedagogical researches, namely: psychological aspects of research activity (O. Leontev, A. V. Mukhina, M. Poddiakov, S. Rubinshtein, etc.); self-sufficiency and personal activity development mechanisms, nature and specific features of research activity (V. Zahviazynskyi, O. Leontovych, O. Obukhov, P. Pidkasystyi, O. Savenkov, V. Slastonin,

¹ Applicant of the Department of Educational Management and Public Management, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Ukraine

² Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Educational Management and Public Management, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Ukraine

H. Shchedrovytskyi, etc.); role of scientific-research activity as a factor of increase of the quality of students professional training (I. Hubenko, M. Potashnyk, O. Shevchenko, etc.); theoretical grounds and practice-focused approaches to organization of scientific research activity of students (I. Zymnia, I. Ziaziun, M. Kniazian, O. Krushelnytska, V. Maiboroda, A. Markova, O. Ovcharuk, O. Piekhota, V. Proshkin, M. Shashkina, etc.) the phenomenon was scientifically grounded for the first time the essences of the phenomenon “future feldshers’ research activity” and “future feldshers’ research competence” were scientifically grounded; the structure of research competence in which motivation, expectative, procedural-communicative and resultative components were determined. Criteria and indexes of future feldshers’ research competence formedness were determined: motivation-values (presence of positive motivation to research activity, presence of need in research activity during the studies, presence of values orientations in research activities); cognitive (familiarization with the sphere of research activity, knowledge of methods of scientific cognition of medical-biological field, familiarization with the sphere of scientific communication), technological (ability to analytical and estimating activity, ability to organize and to conduct a research, ability to make reasonable conclusions), reflexive (understanding own research competence, ability to solve professional tasks creatively, scientific communication ability). The levels of formation of future feldshers’ competence were characterized (adaptive, reproductive, heuristic).

Pedagogical conditions for formation of future feldshers’ research competence during biological disciplines studies (future feldshers’ understanding of interdependence of research competence and successful professional activity on the level of creed; enrichment of the research component of biology disciplines content with profession-aimed research tasks; immersion of future feldshers into active extra-studies project-research activity) were determined and scientifically grounded. Structure-functional model of formation of future feldshers’ research competence during biology disciplines studies was developed that includes purpose block containing, purpose, scientific and pedagogical approaches and principles; content block containing biological disciplines, research, design and research activity, practice; organization and technology block determining pedagogical conditions, methods, means, forms, studies, stages of formation of future feldshers’ research competence (orientation, quasi-pro-

Formation of research competency of future feldshers as a pedagogical...

fessional, evaluation); resultative block determining the components, criteria, research expertise formedness levels. Content of experimental methodology contains developed profession-aimed research tasks, professional situations, textbook for students of medical college “Exercise Book for Laboratory and Practical Works on Discipline “Biology”, diversified extra-studies activity (group, competitions, Olympiad, sanitary-enlightenment), various types of practices.

Introduction

Intensive reformation of the branch of healthcare, its intellectualization, shift to continuous innovative process within the medicine provides for mastering the research competency of future specialists that in its turn requires reviewing and refocusing of content of contemporary medical education with the purpose of increase of its quality.

Professional activity of future feldshers depending on their areas of responsibility (as part of ambulance unit, at village feldsher-obstetrical station, medical station at production facility, etc.) is in one way or another linked with clinical diagnostics that is first of all provided for by research competency of a medical specialist.

Biological component of future feldshers professional training is the most important link and instrument of formation of both professional and research competencies. Research activity as biological disciplines grounding element comprises knowing the scientific research methods and skills to apply them that is comprised with the metadisciplinary and disciplinary requirements to the results of the studies and is a part of general scientific training of a specialist. Formed research knowledge, abilities, skills, learned starting research experience within the field of biology transforms into a research competency, that is a basis for effective professional activity of a contemporary feldsher.

Certain preconditions for solving the matter of the future feldshers research competency formation are provided in sociological, psychological and pedagogical researches, namely: psychological aspects of research activity (O. Leontev, A. Mazaletska, V. Mukhina, M. Poddiakov, S. Rubinshtein, etc.); self-sufficiency and personal activity development mechanisms, nature and specific features of research activity (V. Zahviazynskiy, O. Leontovych, O. Obukhov, P. Pidkasystyi, O. Savenkov, V. Slastonin, H. Shchedrovyytskyi, etc.); role of scientific-research activity as a factor of increase of the quality

of students professional training (T. Babenko, L. Berendiaieva, L. Brazalii, I. Hubenko, I. Konieva, M. Potashnyk, Yu. Solianykov, O. Shevchenko, etc.); theoretical grounds and practice-focused approaches to organization of scientific research activity of students (M. Holovan, I. Zymnia, I. Ziaziun, N. Kichuk, M. Kniazian, O. Krushelnytska, Z. Kurliand, A. Mazaletska, V. Maiboroda, A. Markova, O. Mykytiuk, O. Ovcharuk, O. Piekhota, V. Proshkin, I. Sencha, L. Sultanova, N. Sukhina, V. Tahirov, V. Trush, H. Tsekhmistrova, L. Cherniaieva, M. Shashkina, etc.). Scientific revisions by K. Zadorozhnyi, A. Mukhambetova, O. Pietunin, I. Ponomarov, S. Pokhliebaiev, S. Shamrai, etc. are designated to formation of scientific terms and research skills within the process of studying biology.

Problem Definition

A number of latest researches are designated to the problem of development and modernization of higher medical education that is reflected in the works by O. Volosovets, Yu. Voronenko, O. Humeniuk, L. Lohush, B. Kryshptopi, M. Mruhu, Yu. Poliachenko, I. Radziievska, T. Temerivska, V. Shatylo, etc.

I. Boryskova, M. Demianchuk, Ye. Kaplii, O. Kryvonos, Ya. Kulbashna, V. Ryzhkovsky and other scientists characterize the research competency of future healthcare specialists in different ways.

The problem of formation of future feldshers research competency (feldsher, emergency feldsher, sanitary education feldsher, laboratory technician feldsher, etc.) was not the subject of the scientists' researches. In addition, there are direct contradictions in the practice of future feldshers training:

– unprejudiced society's demand on provision of qualitative medical services on the grounds of evidence-based medicine, on the one part, and the level of formedness of research competency of feldshers to satisfy this demand on the other part;

– educational potential of biological disciplines within the context of formation of research competency of future feldshers in medical colleges and absence of scientifically grounded pedagogical conditions of organization of this process and methodology of its formation.

Purpose of the research – to theoretically ground and experimentally check the pedagogical conditions of formation of research competitiveness of future feldshers within the process of studying biological disciplines.

Formation of research competency of future feldshers as a pedagogical...

Subject of the research – professional training of future feldshers at medical college.

Scope of the research – content and methodology of formation of research competency of future feldshers within the process of studying biological disciplines.

Methodology and Applied Methods of the Research

Under the results of analysis and generalization of theoretical basis of formation of research competency of future feldshers it was established that the basic concept of the research is the research activity that from the philosophical approach is determined as a science development cultural mechanism serving as a mean of active search, knowledge formation, formation of new experience (M. Kahan) [4]. Within the general context of the theory of activity, the research activity is determined as a specific human activity under its scope, means, product, result and requirements to the scope of this activity, regulated by consciousness and activity of the person and directed to satisfy the cognitive needs (O. Leontiev and S. Rubinshtein) [8; 15]. Taking into account the scientific achievements of pedagogues-scientists (M. Aliksieiev, V. Andrieiev, Ye. Berezhnova, V. Zahviazinskyi, A. Karpov, O. Novikov, O. Savenkov, etc.) it was established that scientific activity is linked with solution of research tasks creative under their content by those taught and comprises presence of main stages typical for research in scientific branch [1; 3; 5; 11; 16]. Taking into account the scientific practices of scientists, the research activity of future feldshers is considered as one of the main means of cognition that mostly fully responds to the nature of personality and contemporary tasks of professional training.

The main content of the research in the field of education is that it is educational, the purpose of which is not getting unprejudicely new result but development of personality, getting functional research skills as a universal tool of understanding of reality through increase of motivation to studies and activation of personal position in education process. Its basis is getting unprejudicely new knowledge (gained unassisted, being new and significant for the certain person) (O. Krushelnytska, O. Leontovych, O. Obukhov, V. Omelian, T. Postoian, etc.) [6; 8; 12; 13; 14].

It was established that the sufficient difference between educational-research and scientific-research activities is the level of assistance in completion of a research task and the novelty of the result.

Research activity of future feldshers promotes formation of scientific ground for their medical practice, provides scientific rather than intuitive approach to professional activity on the principles of evidence-based medicine based on collection, analysis, generalization and interpretation of scientific information (L. Brazalii, I. Hubenko, V. Shatylo, etc.) [2; 18]. Research activity of future feldshers is determined as a process aimed at achievement of self-precious new knowledge in the field of medicine, self-education and self-actualization of own research skills.

Research has been completed under the research approach the sense of which lies within the fact that the education process gains the properties to create new knowledge being up to date for nowadays and future of the taught person. Factors providing for use of research approach have been established: assimilation of scientific knowledge in society (introduction of results of scientific activity into daily routine); expansion of science to professions that resulted into special requirements to those qualities of an employee being raised at the very school age; renewal of professions associated with science (A. Karpov) [5]. Functions of the research approach constitute upbringing of cognition process, creative of positive motivation to study and learn, formation of deep, strong and practical knowledge, development of intellectual sphere of property, formation of skills and abilities of self-education, ways of active cognition activity (H. Trosheva) [17].

The competency approach is the basic approach to formation of research competency of future feldshers, it is characterized by scientists as universal in relation to the requirements of modern society and considers content of education as a whole experience of life tasks solving and professional competency of future specialists (I. Bekh, N. Bibik, A. Bogush, N. Boliubash, A. Verbytskyi, E. Zeier, I. Ziazium, V. Luhovyi, A. Markova, O. Pometun, etc.). Competency approach provides for modeling the results of education as the norms of its quality, priority orientation to whole educations (ability to study, self-determination, self-actualization, socialization and development of individuality). Formation of competent specialist of medical area grounds on the concept of modern model of specialist with higher medical education, the main components of which are: motivation to study throughout the whole life, ability to study, skills for unassisted gaining of knowledge and scientific search and also ability to transform gain knowledge into innovative technologies (Ya. Kulbashna) [7].

Formation of research competency of future feldshers as a pedagogical...

Biological disciplines are of fundamental significance in relation to formation of competent future feldshers, taking into account modern trends of innovative development of medicine. Research of the role and place of biological disciplines within the process of professional training of future feldshers showed their general educational and professional load. They appear as theoretical and practical grounds for studying professional and clinical disciplines and upon actualization of their educational potential they provide for formation of research competency of future feldshers.

Analysis of various approaches to the construing the researched phenomenon (research, competency) enabled to consider the research competency as integral, poly-functional personal formation expressing itself in the ability to apply knowledge, skills, abilities, ways of research activity to settle standard and non-standard situations, creative transformation of actuality.

Analysis of the scientific fund showed that research competency of future feldshers under its content and forms is an important component of future competency. The research competency of future feldshers is determined as integral personal new formations constituting basic knowledge of the methods of scientific cognitions, ways of research activity, appreciating relation to it and considered ability to transfer of starting research experience to professional activity with the purpose of provision of qualitative medical assistance to patients.

Structure of the research competency of future feldshers is considered as an aggregate of stable relations, mutual dependency and conditioning between motivating, prognostic, procedural-communicative and resultative components ensuring existence of research competency of future feldshers as a whole formation.

To form the research competency of future feldshers during studying biological disciplines respective pedagogical conditions were found out and scientifically grounded, under the latter we consider an aggregate of non-prejudiced possibilities of content, methods and forms of education and material-space environment actualization of which provides effectiveness of formation of research competency of future feldshers within the process of studying biological disciplines and cognitive project-research activity. Self-reflection of experience and also taking into account the pedagogical nature of the researched phenomenon enabled to give an outline to such an aggregate of pedagogical conditions: future feldshers' understanding of

mutual conditioning of research competency and successful professional activity at the level of beliefs; enrichment of the research component of content of the biological disciplines with profession-oriented research tasks; deepening the future feldshers into active cognitive project-research activity.

Results and Consideration

According to the structural component of the research competence of future feldshers criteria and relevant indicators are defined: motivational-value (presence of positive motivation to research activity; presence of a need in research activity within the process of studies; availability of value orientations in research activities); cognitive (familiarity with the field of research activity; knowing of scientific cognition methods in the medical and biological fields; knowledge of the field of scientific communication); technological (the ability to analytical and forecast activity; the ability to organize and conduct researches; the ability to make reasoned conclusions); reflexive (awareness of own research competence; ability to creative professional tasks solving; ability to scientific communication). On the basis of determined criteria and indicators the levels of formation of the research competence of future feldshers (adaptive, reproductive, heuristic) are described.

To determine the levels of formation of the research competence of future feldshers the following diagnostic tools were developed and used: the test “Scientific Activity Motivation” by Y. Medvedeva, T. Ohorodova; self-assessment map “Need in Research Activity During the Studies”; diagnostics of career value orientations by E. Shane (adaptation by V. Chiker, V. Vinokurova); questionnaire “Research Activity of Medical Worker”; test tasks for future feldshers “Methodology of Medical and Biological Researches”; questionnaire “Scientific Communication of Medical Worker”; tasks for students “Analytical and Forecasting Activity of Medical Worker”; the task “Organization of Biological Observation / Experiment / Measurement”; task for students “Research Conclusions”; self-assessment map “Assessment of Medical Worker's Research Activity; V. Andreev's test “Self-Assessment of the Level of Individual's Creative Potential”; self-assessment card “Intensity of Scientific Communication”; conversations, monitoring activities of future feldshers during educational process.

The results of constituting experiment show the formedness of the research activity of future feldshers is as follows: heuristic level is 1,56%

Formation of research competency of future fieldshers as a pedagogical...

of EG students and 0,82% of CG ones, reproductive – 17,19% EG and 16,39% CG, adaptive level was shown by 81,25% of EG and 82,79% CG future fieldshers.

The model of future fieldshers's research competence formation is proposed, it is considered as a general scheme of formation process and reflecting the main components, their sequence and subordination [9]. It is about: a target block containing a goal, scientific and pedagogical approaches and principles; content block formed by biological disciplines, research, design-research activities, methods, means, forms, stages of formation (orientational, quasi-professional, appraisal); result block containing the components and criteria of their measurement, the level of formation of research competence and the result – the positive dynamics of future fieldshers and practice; organization-technology block containing pedagogical conditions of formation of research competence of future fieldshers in the process of studying biological disciplines, namely: awareness of future fieldshers of mutual dependence of research competence and successful professional activity at the level of beliefs; enrichment of the research component of the biological disciplines content with profession-oriented research tasks; immersion of future fieldshers into active extra-curricular project and research activities.

On the basis of theoretical research and obtained results the experimental methodology for the staged formation of future fieldshers' research competence within the process of studying biological disciplines has been developed and implemented. The proposed method provides for implementation of all the defined pedagogical conditions at each of the stages as they are interrelated and interdependent and therefore integrated into the formation of the research competence of future fieldshers. "Binding" of the pedagogical condition to a certain stage of the formation of the research competence of future fieldshers was conditional and attention was paid to implementation of one or another pedagogical condition not by the principle of significance, but by the logic of the process of formation the research competence of future fieldshers.

Thus, at the orientational stage the emphasis was placed on the implementation of the pedagogical condition – the enrichment of the research component of the content of biological disciplines with research tasks of professional orientation. The aim was to develop the ability to solve research tasks of professional orientation using research methods; under-

standing of the professional context of biological research. At this stage, experimental material was used that systematized and updated the research component of the discipline “Biology”. Interactive teaching methods were used: search, research, design, game, case method. The forms of studying process organization were lectures, seminars-discussions, research practical and laboratory studies, excursion and competition of sanitary-educational mini-projects that ensured formation of the students’ ability to apply scientific and applied concepts in practice. In the course of research future fieldshers mastered the methods: work with sources of information, observation, research, experiment. Students carried out independent observations and measurements, performed tasks and exercises to form comprehensive vision of the problem. Future fieldshers solved research tasks such as: “Why is the number of gene combinations discrete? Assuming that the set of genes is discrete, how the situation can be forecasted?”, “Forecast the development of human artificial insemination technologies”, etc. Future fieldshers were purposefully studied to characterize the basic methods of plant and animal breeding, solved tasks related with mastering the patterns of heredity and variability of organisms, learned to define concepts, performed tasks for generalization, classification of biological objects and phenomena by features. During the studies crossword puzzles were used as an exercise on definition of concepts. Students mastered organization of the experiment – the most important research method. In the course of studies excursion to the biotechnology laboratory of one of the scientific centers future fieldshers in practice have become familiar with the experimental technology of crop propagation in vitro. Students performed simple mini-projects on various issues with consistent studying of topics within the scope of sections they study composition and structure of the living system of any level, its main properties and their material basis, and also internal and external relations of the system (state of potable water, state of the beaches, influence of park areas on the level of air pollution of the city, problem of sterilization of stray dogs and cats, etc.). Future fieldshers were required to: determine the purpose of the study, its relevance, level the problem was researched, the sequence in the presentation of the results, relevance of the findings to the goals, tasks, study hypothesis, their laconicity. Such creative tasks allowed to form the skills of elementary research work under guidance of a teacher. Upon completion, a competition for mini-projects of first-year students was organized. The “From ancient times...” quest held made relevant the criti-

Formation of research competency of future feldshers as a pedagogical...

cal thinking of future feldshers, the ability to perform comparative analysis, classify information, conduct a dialogue, etc.

At the quasi-professional stage, the emphasis was placed on implementation of the pedagogical condition: the immersion of future feldshers in active non-academic research and development. At this stage developed experimental material was implemented, the one that actualized and systematized research component of the discipline “Medical Biology”, student movement of Olympiad movement, competitions, research and sanitary-education projects, group “Biologist”, scientific seminars, student conferences. The purpose of this phase was to build the ability to use a creative approach to development of new original ideas and methods, to determine the methods of research conducting, results processing using informational technologies and technical means. At this stage, interactive teaching methods were used: dispute, case method, project method and game that contributed to the creative activity of future feldshers. Upon determination of the educational goals of discipline “Medical Biology” is has been considered that it was based on the formed experience of research, its objectives appeared as: to direct research-gained knowledge and skills into the plane of professional use in their own research activities; to master basic biological apparatus necessary for the study of medical and biological objects and phenomena; to form awareness in the latest professional knowledge in the field of medical biology. At the research studies the following tasks were considered: to form the ability to select and use appropriate equipment; to reasonably determine research tools and methods; ability to combine theory and practice to solve medical and biological research tasks; understanding of the possibilities and limitations of research methods and methods. Case studies have been actively used in the educational process, where the study appeared as a kind of instrument for solving medical and biological problem set (Case “Tick-Borne Encephalitis Spread Threat”, etc.). Medical-biological Olympiads of different levels created conditions for demonstration of the results of educational and research activities of future feldshers, promoted scientific communication. Purposeful formation of the ability to scientific communication was solved by the “Public Speech” training, which provided for the formation of public speaking skills.

In the process of carrying out sanitary-educational projects, the future feldshers were supposed to: identify the problem, the task of research, put

forward the hypothesis of their solution, select appropriate research methods, formalize the results, carry out their analysis and correction. Students worked on projects: “Everyone must know it!”, “Tuberculosis among us!”, “Genetics and us”, etc. According to the results of the study, future feldshers developed sanitary and educational reminder cards, issued newspaper, leaflets, booklets for population of different categories (schoolchildren, students, HIV-infected, pregnant women).

Quasi-professional stage was focused on elementary research activity under lecturer’s guidance within the scope of the group “Biologist”. The tasks solved were: development of the worldview and scientific erudition of future feldshers; acquaintance of students with the state of consideration of scientific problems in the field of medicine; development of the ability to transfer the gained knowledge into practical activity, etc. Students of the groups performed cross-researches (comprehensive, cross, express) and express-researches (“Impact of Educational Buildings Factors on the Students’ Health. Analysis of measures complex concerning creation of optimal living environment”, “Reasons Students do not Attend Classes”, “Industry of Health in Israel and Odesa Region: Comparative Analysis”, “Allergic reactions among Odessa students”, etc.). Within the framework of cooperation with Odessa National Medical University and clinical practice facilities, training senior students, being the authors of the research “Reasons of Tuberculosis Rapid Spread in Odessa Region”, was organized, that created conditions for individualization of future feldshers’ scientific activity. Within the framework of the scientific topic, the members of the group carried out the research “Research of Various Factors Impact on School-Aged Children Morbidity Rate”. On the quasi-professional stage, the professional competition “Feldsher – Sanitary-Educational Work Organizer” was organized, the final phase of which was conducted in the form of roundtable presentation and discussion of sanitary and educational projects, thus promoting formation of ability to conduct scientific communication, participate in substantive discussions on current medical and biological problems. All this enabled to realize the professional and social contexts of the future profession, to develop the skills of creative individual and collective work, scientific communication more effectively. Quasi-professional stage allows for realizing by future feldshers of significance and acceptance of research competence as one of conditions of competitiveness of a modern specialist through conduction

Formation of research competency of future feldshers as a pedagogical...

of professional research activities within the process of not only studying medical biology, but also in active extra-curricular project and research activities.

At the estimation stage, a pedagogical condition was implemented – realizing by future feldshers of the interdependence of research competence and successful professional activity at the level of beliefs. Achieving the goal of this phase was to help future feldshers understand the interdependence of research competence and successful professional activity, in providing the students with the opportunity to independently carry out a research search into professional activity, to initiate self-reflection of the future feldshers. Knowledge and practical skills gained during the conduction of research and medical-biological tasks at this stage allowed to solve clinical research tasks during on-the-work and pre-diploma practices of the future feldshers. Upon preparation for the clinical research the students were required to: conduct a deep analysis of information on the state of the problem, comparative characteristics of the research methods, analysis of their advantages, disadvantages and selection of the research method. During pre-diploma practice, future feldshers conducted examination of patients at the therapeutic department to study their comorbidity, nutritional benefits, diagnosis of magnesium deficiency, assessment of nuritization status, anxiety and depression. Patient research has promoted students to acknowledge the interdependence of research competencies and successful professional activity of future feldshers. The estimated stage envisaged the accumulation and reflection of experience in the professional field related with the understanding of the research activities carried out in the previous stages, to identify errors and to identify the causes preventing achievement of the goal. The leading methods of teaching at this stage were: search, research and conversation, and the forms – practice, independent work of students, individual consultation.

Upon completion of the formation stage of the experiment, a comparative final examination was conducted in relation to the levels of formation of research competency of future feldshers during studying biological disciplines in the experimental (EG) and control (CG) groups.

At the final stage of the experimental research, the heuristic level of formedness of the research competency was reached by 21,87% of EG students (1,56% previously) and 9,87% of CG ones (0,82% previously); 55,47% of EG future feldshers (17,19% previously) and 36,06 of CG ones

(16,39% previously) were at the reproductive level and 22,66% of EG respondents (81,25% previously) and 54,10% of CG ones (82,79% previously) left at the adaptive level.

Changes that occurred in the dynamics of the formation levels of research competence of future feldshers in the process of studying biological disciplines of EG were statistically significant that is confirmed by the value of the median criterion in contrast to the results of the CG. The median criterion is more critical ($21.64447 > 3.84146$) that proves the effectiveness of the pedagogical conditions involved in formation of the research competence of future feldshers in the process of studying biological disciplines and, taking into account these conditions, the model and experimental methods of their implementation.

Conclusions

The problem of forming the research competence of future feldshers in the process of studying biological disciplines reflected in the development, scientific grounding and approbation of the model and experimental methodology providing for implementation of certain pedagogical conditions for formation of the phenomenon, has been researched.

The research competence of future feldshers is considered as an integrative personalized neoplasm consisting of basic knowledge of scientific cognition methods, research activities methods, appreciating attitude it and conscious ability to transfer initial research experience into professional activity to provide qualitative medical care to patients. Its structure forms interconnected, interdependent and inter-conditioning components (motivational, predictive, procedural-communicative, productive).

The criteria and indicators of formedness of research competency of future feldshers are determined: motivational-value (presence of positive motivation to research activity; presence of need in research activity during studies, availability of value systems in research activities); cognitive (awareness of the field of research activity, knowledge of the methods of scientific cognition of medical and biological industries, knowledge of the field of scientific communication); technological (ability to analytical and forecasting activity, ability to organize and conduct researches, ability to make reasoned conclusions); self-reflexive (understanding of own research competence, ability to creative problem solving, ability to scientific communication). According to the determined criteria and their indicators, the

Formation of research competency of future feldshers as a pedagogical...

levels of formation of the investigated phenomenon are characterized: heuristic, reproductive, adaptive.

Pedagogical conditions for formation of research competence of future feldshers in the process of studying biological disciplines have been detected, theoretically grounded and introduced, namely: understanding of interdependence of research competence and successful professional activity by future feldshers at the level of beliefs; enrichment of the research component of the content of biological disciplines with research tasks of professional direction; immersion of future feldshers into active extra-curricular project and research activities.

Experimental methodology and blocks-containing model of formation of research competence of future feldshers in the process of studying biological disciplines has been developed and approbated: goal, content, organizational-technological, productive with the stages of formation of the investigated phenomenon (orientational, quasi-professional, evaluating). Each stage of the organizational-technological block has education goals, content, methods (search, research, project, game, case-method, conversation, individual consultation) and the forms of their implementation (research studies, round table, Olympiad, competition, scientific-practical seminar, conference, sanitary-educational project, etc.) defined, that provides a comprehensive introduction of the proposed pedagogical conditions.

The final stage of the experiment showed that the number of EG students with a heuristic level of the development of research competence increased by 20.31% (by 9.02% at CG); by 38.28% – with reproductive level (in CG – by 19.67%); the index of adaptive level in EG was reduced by 58,59% (in CG – by 28,69%). The statistical processing of the quantitative results obtained from the diagnosis of the levels of formation of the research competence of future feldshers with the use of the median criterion proved the statistical significance of positive changes through the introduction of the proposed pedagogical conditions, the model and the experimental methodology for their implementation.

The research held does not exhaust all aspects of the problem of formation of the research competence of future feldshers. **The prospect of further research** is seen in the comprehensive study of individual psychological factors, regularities and peculiarities of formation of research competence of future medical assistants within the process of professional training, as well as in the system of continuous education.

References

1. N. H. Aliexsieiev, A. V. Leontovych, A. S. Obykhov, L. F. Fomina (2002) Kontsepsiya razvitiya issledovatel'skoy deyatelnosti uchashchikhsya [Concept of Learners' Research Activity Development] Schoolchildren's Research Work, No. 1, – pp. 24-33.
2. I. Ya. Hubenko, L. P. Brazalii, O. I. Shevchenko (2009) Rozvytok naukovykh doslidzhen v medsestrynstvi yak osnova vdoskonalennia sestrynskoi dopomohy [Nursing Scientific Researches Development as Basis for Nurse Aid Improvement] Head Nurse – No. 8, pp. 59-61.
3. V. I. Zahvianskyi (2005) Metodologiya i metody psikhologo-pedagogicheskogo issledovaniya: uchebnoe posobie [Methodology and Methods of Psychological and Pedagogical Research: Training Manual], Moscow: Akademiia.
4. M. S. Kahan (1996) Filosofiia kultury [Culture Philosophy], Saint-Petersburg: Petropolis.
5. A. O. Karpov (2004) Printsipy nauchnogo obrazovaniya / Voprosy filosofii [Scientific Education Principle / Questions of Philosophy] No. 11, pp. 89-102.
6. O. V. Kryshelnytska (2003) Metodolohiia i orhanizatsiia naukovykh doslidzhen studentiv [Methodology and Organization of Student's Scientific Researches], Kyiv: Kondor.
7. Ya. A. Kulbashna (2013) Formuvannia naukovo-doslidnoi kompetentnosti u maibutnikh stomatolohiv [Formation of Scientific-Research Competency of Future Dentists] Kyiv: Edelveis, pp. 109-116.
8. A. N. Leontiev (1983) Izbrannye psikhologicheskie proizvedeniya: v 2 t. [Selected Psychological Compositions: in 2 volumes]. Moscow, Volume 2, pp. 154-155.
9. A. V. Leontovych (2003) Issledovatel'skaya deyatelnost' uchashchikhsya [Learners' Research Activity]. Moscow.
10. A. R. Moseichuk (2017) Model formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh feldsheriv u protsessi vyvchennia navchalnykh biologichnykh dystsyplin [Model of Formation of Future Feldshers' Research Competency in the Process of Studying Educational Biological Disciplines]. Medychna Osvita: scientific magazine of I. Horbachevskyi Ternopil State Medical University, No. 1 (73), pp. 96-102.
11. A. M. Novikov (2006) Metodologiya obrazovaniya [Education Methodology], 2nd edition, Moscow: Ehves.
12. Obukhov A. S. (2003) Issledovatel'skaya pozitsiya i issledovatel'skaya deyatelnost': chto i kak razvivat'? Schoolchildren's Research Work, No. 4, pp. 18-23.
13. Omelian V. (2008) Orhanizatsiia doslidno-eksperymentalnoi roboty v hurtkakh ekoloho-naturalistychnoho spriamuvannia [Organization of Research-Experimental Works in Groups of in Ecological and Naturalistic Major], Ridna Shkola, No. 7-8, pp. 40-43.
14. Postoian T. H., Virnina N. V. (2014) Zabezpechennia naukovo-doslidnytskoi diialnosti shkoliariv v umovakh suchasnoi shkoly [Ensuring Scientific and Research Activity of Scholars in the Terms of Contemporary School] Naukovyi Vistnyk of South Ukrianian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskyi: zb. nauk. pr. [Naukovyi Vistnyk of South Ukrianian National Pedagogical University

Formation of research competency of future feldshers as a pedagogical...

named after K. D. Ushynskiy: Collection of Research Papers], Odessa: SSPU named after K. D. Ushynskiy, No. 7-8, pp. 160-166.

15. Rubinshtein S. L. (2002) Osnovy obshchey psikhologii [Basics of Common Psychology], Saint-Petersburg.

16. A. I. Savenkov (2006) Psikhologicheskie osnovy issledovatel'skogo podkhoda k obucheniyu [Psychological Basis of Research Approach to Teaching], Moscow: Prosveshcheniie

17. H. A. Trosheva (2009) Formirovanie issledovatel'skikh umeniy u studentov professional'nogo litseya [Formation of Research Skills of Professional Lyceum Students] Srednee professional'noe obrazovanie [Secondary Professional Education], No. 10, pp. 14-16.

18. Shatylo V. I., O. V. Horai, S. V. Hordiichuk (and others) (2011) Problemy i perspektyvy rozvytku medsestrynstva u sviti i v Ukraini (istorychnyi aspekt i suchasnist) [Problems and Perspectives of Development of Nursing in World and Ukraine (Historical Aspect and Nowadays] Vyshecha osvita v medsestrynstvi : problemy i perspektyvy [Nursing Higher Education: Problems and Perspectives], Zhytomyr: Polissia.

**CAN USING SOCIAL MEDIA AS ONLINE LEARNING
PLATFORM INCREASE STUDENT INVOLVEMENT**

**Nurzhynska Anastasiya¹
Chernobrovkina Vira²**

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_34

Abstract. The use of social media is gradually becoming an integral part of the educational process in higher education institutions. In Ukraine, the most popular for this purpose are Facebook and Twitter, but Instagram is also being increasingly used. This enables not only to introduce the integration element into learning, but also the rapid distribution of teaching materials, almost instant communication with students and attract the maximum number of students to educational projects. Modern education requires the modernization and systematic introduction of new communication technologies in the educational process. It should be noted that the present time dictates its standards and rules not only in the market of media or Internet communications, but also directly applied to the educational process in higher education institutions. It should be noted that the dynamic development of social networks contributed to the development of the teaching and learning process: the development of distance learning in Ukraine, creation of on-line libraries and information repositories, free lessons at certain courses (registration on the university library website and the possibility of round-the-clock access to the course of lectures, student guidelines, textbooks, etc.), systematic on-line communication with the teacher, participation in conferences and webinars. Today, social networks are a server that holds the greatest attention of the consumer audience of different ages.

1. Introduction

Social networks today are one of the leading tools in the learning process. This is due to the process of globalization and intensification of information, as well as to a new generation, which absorbs information twice as quickly, needs

¹ Postgraduate Student of the Department of Psychology and Pedagogy, National University of "Kyiv-Mohyla Academy", Ukraine

² Doctor of Psychology, Professor, Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, National University of "Kyiv-Mohyla Academy", Ukraine

Can using social media as online learning platform increase student...

it to be systematically updated and does not understand the concept of “information hunger”. It should be noted that the dynamic development of social networks contributed to the development of the teaching and learning process: the development of distance learning in Ukraine, creation of on-line libraries and information repositories, free lessons at certain courses (registration on the university library website and the possibility of round-the-clock access to the course of lectures, student guidelines, textbooks, etc.), systematic on-line communication with the teacher, participation in conferences and webinars. Therefore, there is a need for the constant application of new pedagogical approaches and methods of introduction of teaching material and systematic constant access thereto. At this stage of the development of teaching and learning process, the system requires studying available social tools that are used to build a convenient personal online learning space for student training.

Social networks and servers in the organization of the learning process were studied by such scholars as: Bondarenko E. [11], Ilina O. [20], Hrybiuk O. [19], Osadchyi V. [35], O’Reilly T. [30] and many others. Today, the attention of modern academic circles is focused on the opportunities and benefits of distance learning described in the writings of Stephen Downes and George Siemens.

As an author of the very first Ukrainian online communications course, I believe that online education is extremely important for higher PR-education and it needs more in depth analysis, which I would like to undertake at Stanford University. I would like to study more literature on distance education, modern education tools, higher pedagogy and new approaches within the field of online education that facilitate discussion and critical thinking about communications.

So, these are the major research questions of this project:

How do traditional and online education co-exist in global pedagogical practice? What are the best examples of integrated courses and why are they so successful?

What could we learn from the Stanford experience in online learning tools? What are appropriate case studies in American higher education that can be applicable to Ukraine?

Can online education improve the quality of higher media and communications studies?

Can social media replace traditional online learning platforms? Can it increase an involvement of students during the learning process?

2. Aim of research

The research paper **aims at** studying the peculiarities of the use of social networks during the learning process for student involvement.

3. Methods of research

The following methods were used when writing the research paper:

– analysis of scientific sources (the opportunity to examine and analyze the existing positions and views of the world and domestic scientists on the stated problem);

– questionnaire survey (gave an opportunity to confirm the research problem in practice, after having learned the real attitude of students and teachers towards social networks in education); processing, analyzing and interpreting the results of the research (which made it possible to find out the real attitude of the Ukrainian lecturers and students to network communications in the pedagogical process and to identify the prospects and ways of further scientific research).

4. Research findings

Previous studies and research arguments

As I mentioned, Facebook has only started to test its online learning feature, which means there is no research available yet on how social media is successfully being used in class rooms. At the same time, Facebook is the most popular social media site and there is no existing data yet if it is an effective teaching tool. So this research will become a show case. This study aims to test Facebook as an online learning tool in class rooms. I will also use the existing studies on active learning, online learning tools, social engagement and innovations in education.

Employability of students, inclusion and accessibility, innovation, and the improvement of education quality [1] are among the main priorities of modern higher education. Social media as an online learning platform can address all these issues.

It should be noted that the present dictates its rules not only in the market of media or on-line communications, but also directly affected the learning process in the higher educational institutions. Today, social networks are a server that holds the greatest attention of the consumer audience of different ages. In my opinion, this is a unique communicative platform that synthesizes various forms of communication and enables to

Can using social media as online learning platform increase student...

exchange information and adjust network content without space and time limitations.

Now, there are a number of emerging theories related to the use of social networks and which explain the theory of social learning. It is based on the assumptions that the process of interaction with other students (a group of students) with common subjects within the discipline taught is the most productive for the student in the learning process. Students in groups read up better than alone, which is due not only to social but also to psychological factors. When applying social teaching, a teacher (lecturer) has to deviate a little from the direct content of the curriculum towards exclusively personal interaction in the student group.

Argument 1. Social media contributes to active learning

The positive effect from active learning in class rooms as compared to traditional lectures has been scientifically proven. A research into educational outcomes of active learning showed much lower failure rates in courses and improved performance in tests. The average failure rate was found to decrease from 34% (traditional lectures) to 22% (active learning), whereas performance on identical or comparable tests increased by nearly 50% [2]. Findings of another study showed that average examination scores improved by about 6% in active learning sections, and the students in classes with traditional lecturing were 1.5 times more likely to fail than those in active learning classes [3, 4].

Social networks also help students to look for fresh information. In this context, Twitter is a good example [5]. Thanks to access to this resource, students can independently navigate across the information flow. In addition, unlike textbooks and reference books, Twitter contains special tools that help students to determine: what information is relevant and is in demand, and which is not. This social network also allows you to know directly what the world's most famous people think. This is the uniqueness of social networks. All leading scientists and thinkers have their accounts on Twitter or Facebook.

Social media is the source of the qualitative information. Sovereign students are much better informed and equipped than the students ten years ago. Now every child, having a smartphone in his hand, can get the best information, and immediately use it in the lesson. In fact, social media is expanding the choice for students radically [6]. If before (even twenty years ago) the children's opportunities were limited by the library, now, thanks to social networks, they are limitless.

But at the same time, with a greater number of benefits in introducing social networks and servers in the learning process, there are a number of shortcomings that should be taken into account: this is a non-functional system for finding new friends, a quick addiction to unlimited online presence, a deterioration in health (loss of vision, violation of biorhythm in the body as a result of lack of sleep, nervous system disorder, etc.), communication in virtual networks does not replace human communication as well as real emotions and feelings [7]. Thus, the shortcomings that have a considerable effect on worsening health condition must be taken into account in the formation of educational information environment for training qualified professionals.

Argument 2. Social media use in classrooms boosts student satisfaction

During the student satisfaction survey, 90% of respondents agreed with the statement 'I really enjoyed the interactive teaching technique' (47% strongly agreed, 43% agreed) and only 1% disagreed. For the statement 'I feel I would have learned more if the whole physics 153 course would have been taught in this highly interactive style' 77% agreed and only 7% disagreed [8]. Since Facebook is the most popular social media site among students, so social media in classrooms can improve student satisfaction and involvement.

Downes S. notes that Facebook [9, 10] is mostly seen as the leading for the educational process from the standpoint of network psychology. According to scientists, this is due to: first, Facebook allows university lecturers to create a variety of courses for students, and secondly, organizations can create a closed corporate network of employees on the Facebook platform [11, 12].

Our days are the beginning of the era of a man with a smartphone [13]. The fact that students and schoolchildren do not part with their phones is not just a school problem. Now, without smartphones, no one is leaving. Nowhere. Almost all business lines have felt it. Even such conservative spheres as golf. Now people with smartphones are everywhere. Now it is the school's turn. Only. In such a situation, it would be wrong to say that students take smartphones to school because of harmfulness. They take them everywhere. Therefore, teachers need to accept this, and start provide their policies in the classroom with the new realities in mind.

The state of satisfaction of students now directly related to the presence of a smartphone. The presence of this device is a guarantee of comfort.

Can using social media as online learning platform increase student...

Staying without a phone means leaving the comfort zone. Many things on which our comfort depends, now mounted in the phone. Even a wristwatch very few people wears.

This year we decided to make some research and as a university lecturer by I have opened a Facebook group for my students instead of using a Moodle platform. Just this summer, Facebook is testing its new online learning feature. As a result, we have already begun to integrate it into my classroom learning activities because most of my students are on Facebook most of the time. I've decided that it would be optimal to connect with them there.

A recent edX study says that student attention span is 6.5 minutes. Many students believe "they are the world's best multi-taskers", but "in fact they aren't very good at it", stated Stanford President John Hennessy during the opening dialogue during online learning summit. If online education is to succeed, "you have to make sure you get students to really pay attention to the material" [14]. So I will focus my research at Stanford on using social media as online learning platform to increase student involvement.

For the past four years I have been teaching courses on Public Relations to students of Kyiv Mohyla Academy in Ukraine. But I feel the gap between the traditional teaching style and my students' expectations. During my time at Stanford I will focus in particular on social media and Facebook as online learning tool. This research will contribute to my PhD dissertation which will explore how online education can help to develop media and communications students' competencies.

Online education is evolving rapidly. In autumn 2011 Stanford University offered three of its courses online free to all applicants. Just one course alone was attended by about 160,000 students from 190 countries. As of June 2014, there were about 2600 such courses in the world – 327% increase compared to 2013. Today we are witnessing a real revolution in global learning. Online courses are now provided by universities around the world. So Ukrainian pedagogical methodology has to keep up with these changes. As global online education has demonstrated applying digital methods to teaching is highly effective and set an example for Ukrainian education to apply the distance learning technologies. The Ukrainian education sector as a whole has not yet made the transition to programs, curricula and teaching practice that are appropriate to the needs of a new economy and a more explosive labour market [15].

Argument 3. Social media can promote accessibility

Students can access online courses regardless of where they live or what free time they have. Potentially, this can redefine education opportunities for those least well-served in traditional classrooms. Moreover, through the use of AI, online platforms can provide an optimal course pacing and content to fit every student's needs, improving quality of education and learning [16]. Social media can improve accessibility and inclusivity for different student groups.

A website is an automated social environment that allows you to communicate with a group of users who are united by common interest [17]. Consequently, for most modern students studying in higher educational institutions network technologies are already familiar technologies, therefore it is much easier for the lecturer to work, because it is not necessary to teach students to orientate themselves in the space. It promotes the creation of own creative platforms, writing of unique content and the introduction of it in the learning process.

Undeniably, the most popular social networks in Ukraine are Facebook, Twitter and Instagram. The key feature here is the ability to create groups and communities with specific interests or preferences. Therefore, they are also convenient for the lecturer, since he can create a group and coordinate its activities. In general, when social networks were at the creation and development stages (I mean web 1.0 and web 2.0 platforms), they could only provide opportunities for communication of users, but now we see the expansion of functional and organizational capabilities of social platforms and networks (I mean web 3.0 platform). New opportunities for the learning process are being created, allowing understanding the learning needs of students, to form communications.

Facebook includes a large number of applications that help lecturers and students during the implementation of the learning process. For example, the "weRead" application for reading books that is intended to exchange thoughts about writing or reading, leaving comments, etc. is convenient. The next is Flashcards – an application for flash cards that also carry the educational component. DoResearch 4ME: collects, stores information from brief outline reports to textbooks [18].

Study Groups. The purpose of this application is the introduction and implementation of group projects of both educational and entertaining nature. SlideShare as an application is intended for creating presentations and visu-

Can using social media as online learning platform increase student...

alization of educational material (slideshow). Docs is an application for sharing Word documents. Zoho is an application that allows saving documents on your page and share them with anyone who is interested in this topic [19].

Just as Facebook, Twitter can offer modern students to quickly distribute information as well as comment on events on a real-time basis, being an ideal way for communication for curators of academic groups and courses. Twitter as a social network contributes to the fact that all students of the group can follow the events which are relevant and necessary for their own circle of interests, since this social network is able to narrow the search scope. This social platform can be used not only to read lecture materials, but also to provide substantiation and prompt guidance to students (for example, to those who missed classes or distance learning students and need quick answers and explanations).

Using Twitter, a lecturer has the ability to give a range of tasks to the students that will enhance their skills development. They may include various tasks: from describing events to commenting on situations that have happened in society. Possibility of subscribing for various posts and reposts of Twitter and using hashtags helps to unite students in the network communities [20].

Culatta R. focuses on the fact that social networks are becoming an excellent educational environment capable of providing the educational market with professionals who have acquired knowledge in a comfortable environment [21].

The use of social networks significantly increases the accessibility of education [22]. It is not just about the availability of education for the students themselves. Education (and self-education) is available for everyone who has access to the Internet. This has many effects. Anyone who wants to improve the quality of his or her education can do it free. A huge number of free platforms and educational courses are available on the Internet. Anyone who wants to learn a new profession can do it himself or herself.

The accessibility of education is an even new database for the students themselves. Now it is possible to store all your study materials and manuals online (in the cloud). You can also do this with your notebooks. Now the student can do his homework where he wants and when he wants.

Argument 4. Social media can raise completion rate

There is also a research that found education quality to drop because of online education. Philosophy professors at San Jose State University argue

that replacing university courses with free massive open online ones would diminish the quality of education offered to their students [23]. Enrolment to MOOCs is traditionally high, but student retention and completion rates are low. A 2013 study showed that only around 5% of the students across seventeen Coursera MOOCs completed their studies, and that those who were most successful in this type of online class were the people who had completed higher education, but not those whom MOOCs originally targeted. Therefore, many teachers criticize online learning. It is important to find ways of employing the technology in a manner that helps educators work though. The initiatives that share this view of technology appear to be successful [24].

Foreign scholars (to whom we refer: Deering N., Siegel J., McGuire T. W., Downes S.) argue that, like in social networks, communication in Tweeter is group that makes it mass in nature and attaches maximum transparency to it: those who were not involved in the discussion or event can catch up with the educational material on their own by joining the group, that will greatly save the time of lecturers and students. A continuous feedback helps assess the contribution of each group to the training project [25, 26].

It should be emphasized that our contemporary foreign colleagues consider the introduction of social networks (Twitter in particular) as a substitute for the class board, enabling students to independently assess the need for information on the network and placing the necessary resources or advertisements there. Nowadays, lecturers post everything: from homework to advertisements and invitations to master classes. Twipic service is convenient for use, which allows students to upload photos and videos. The relevance of Twit is also due to the fact that there a prize for the most active students regarding academic work may be announced; and this will remove a number of questions regarding the evaluation system. Another very useful application in this social network, which is well suited for the educational process is Twitterpole, which facilitates rapid gathering of information about interesting events.

This is a very ambiguous question. It cannot be said that a huge offering of educational products on the Internet is bad. However, the effect (that was shown above) indicates that too much choice can also have bad consequences. Specialists observe the effect of dissipation of attention among students. The more different educational products around, the more difficult it is for students to concentrate their attention on one of them [27]. This applies to both school and general studies.

Can using social media as online learning platform increase student...

This is very strange, but recently, despite the growth of opportunities for education and self-education, there has been no rapid growth in academic performance among students. On the contrary. Because of the power of using the Internet, it is more difficult for students to concentrate on something.

Social networks are becoming a powerful tool in a learning process with a strong potential for development and use. But it's worth noting that in order to use social networks as one of the leading learning tools they should be more and more adapted to the mechanisms of a more flexible and powerful coherent-cognitive interdisciplinary vector for creating educational content that assimilates in the relevant environment and adjusts to its requirements. Here it is worth emphasizing on the quality of implementation, which will be due not only to the quality of student training, but also to the increase of qualifications of the academic staff of higher educational institutions.

Argument 5. Social media can become a key student employability factor

A major British Council study of university graduate employability found that 'regional employers complain of lack of basic, technical and transferable skills.' In response to this concern, two new university league tables focused on employability sprang up [28]. Social media can help universities meet the employers' expectations.

The dynamic world of the network provoked the development of a wide range of social platforms, which successfully synthesize the communication and the training aspects. Today, a wide range of emerging proposals aimed at the development and implementation of new own social networks. The scholars (Qualman E., O'Reilly T., Charlotte N.) outline some of the leading softwares here which are worth of more detailed study [29, 30].

A software package for deploying a massive social network that is more focused on the corporate aspect. This is Drupal Commons. This software is based on CMS Drupal, with a free access and, moreover, licensed under GPLv2. A key characteristic here is the availability of training groups consisting of students, lecturers, irregular students and observers. Each of the groups existing there communicates in a particular blog (platform) created specially for it, which contains curricula and programs, list of lecture topics, practical tasks for students, video lectures of lecturers, and there is even a survey function among the group's users. Drupal Commons also acts as a software for the creation of certain communities united by some interesting

topics. Administrators of such a platform can introduce a system of benefits and privileges to permanent most active users. This platform is free for distribution and easy to use.

The next communication platform which is less user-friendly is called BuddyPress built on the principle of the WordPress platform, which was invented for the organization of own social networks and groups. This technology has recently become widely used and popular. It exists based on the principle of the so-called “add-ons” in WordPress, which facilitates the development of social ties in the blogosphere. As on the previous platform, the leading unifying factor here is the work of friends regarding common needs or interests.

Qualman E. argues that one of the now popular platforms is the so-called Storytlr platform free for communications. Its leading feature is the ability to create micro-blogs and micro-groups, which is convenient for the online learning process. The software is coded in PHP (using the ZendFramework component). Based on this social platform, one can organize not only blogging, but also own scientific library, articles, photo bases, etc. [32] This program is able to integrate with GoogleReader, Picasa, RSS Feeds, Twitter, Vimeo, Youtube, which gives it an opportunity of wide cooperation and joint realization of content.

EurekaStreams is an entire developed media system, which is rightly called social, aiming at implementing and disseminating information within a particular authority or institution. This platform primarily uses the tools for maintaining wiki pages; secondary – blogs and other electronic diaries. This platform allows implementing a software package (both own and collective), creating and posting curricula and guidance for students, as well as tracking interesting topics and events for discussion, thus providing an opportunity of staying in the center of interesting and up-to-date events.

Therefore, it is worth noting that among the named social networks and platforms there are none that would not have passed the stage of dynamic development and did not meet the modern requirements for ensuring informational power, and those that do not meet due to being obsolete either cease to be used or must be updated. The platforms we offered have all the features and options to be introduced into the learning process directly and for application in an expanded learning environment. One of the convenient aspects when using is the parameters of the convenience of organizing the learning process in social networks. These technologies have a number

Can using social media as online learning platform increase student...

of possibilities to facilitate: additional planning, increasing the amount of information material, changing the format (from text to hypertext), etc.

Particular attention should be paid to social servers and their introduction mechanisms, because they are somewhat different means than social networks in our classical sense. Social server is a network tool for creating, storing, and sharing collaborative work on documents of various types [33]. The most popular today are Scribd, Slideboom, Slideshare, Calameo. These resources are intended for storing documents in various formats. A distinctive feature of social networks is that the communication process itself is not leading to them, therefore the communicative task as the leading one is eliminated. The feedback is provided through mutual evaluation and provision of differentiated access to the information field, which is possible only if a certain number of requirements are fulfilled.

A separate group of software consists of the so-called instantaneous information exchange programs (in case of staying on-line), ICQ, Quip, MNS, Miranda, Viber, Telegram. Skype related to voice software [35].

Social networks raise awareness among students about all significant aspects of their lives. The using of social networks can help universities to better understand the demand for education [36]. However, the problem of students employing is not only that universities know little about student co-existence. Unfortunately, the structure of educational courses does not meet the demands of employers. If universities do not reorganize their educational programs, then social networks will not help them.

Argument 6. Social engagement

Another important research showed that the key to successful education experience is community and social engagement. The completion rate of individuals working alone resembles that of most free open courses on traditional learning platforms. Clearly, basic 'social features' such as discussion boards, messaging, and social network sharing, are insufficient to drive engagement [37]. It can potentially increase importance of using a social media as a communication tool in classrooms.

In order to confirm the idea of high efficiency, we decided to interview lecturers of higher educational institutions in order to find out their attitude to the introduction of social platforms and social networks in the educational and pedagogical process.

The interviewed lecturers (we interviewed 72 lecturers from higher educational institutions of Ukraine: Kyiv International University, Kyiv

National University of Culture and Arts, Open University of Human Development “Ukraine”, Interregional Academy of Personnel Management, Slavic University, Tauric National V.I. Vernadsky University and Information and Creative Agency YUN-PRES) expressed an opinion that social networks are the best for the teaching process cause they provide a function of instant information exchange that allows creating a live communication; those platforms that allow uploading of photos and videos that extends self-descriptiveness of the printed word. It can also be stated that the listed resources have the potential and should be used. 63 lecturers out of 72 use social networks as communication platforms with involvement in the learning process, that is, 91% of those who use only social networks. Another 51 lecturers (74%), besides social networks, also use social servers as platforms for learning and posting the necessary volume of educational tasks and materials. And 12 teachers (22%) use blogs in line with social networks. Much of the teaching staff is aware of social networks and their capabilities and systematically uses it.

The respondent students noted that now almost 98% have pages in networks, and 56% have access and are able to use network servers. Students systematically look in the electronic databases of their groups, considering it is absolutely convenient. 92% of respondents agreed with this. Another 88.5% of the students commented that they readily create storages of books, documents, guidelines etc. on their pages, since this is convenient and useful from the position of the learning process, and one can always find the necessary material or task. These data can be found in **Table 1**.

Having conducted the survey, we confirmed the opinion that today the modern pedagogical process in general, students and lecturers are open to innovative approaches and introduction of the Internet as a communication platform in the educational and pedagogical process understanding its convenience, relevance and necessity.

But at the same time, it can be interpreted that there are a number of characteristics of social networks that should be involved in setting up a pedagogical process on-line.

1. Identify the person. Namely, to know the exact information about it;
2. To see staying on the website and the frequency of visits;
3. Understand the process of communication in the network and its strengths/weaknesses (storage of materials, photo/video reports, etc.);

Table 1

**Indicator of the use of social networks
as learning platforms by students and leacturers**

Indicator	Lecturers	Question	Students
Do you use social networks as communication platforms	Yes (91%)	Do you have your own web page?	Yes (98%)
Do you use social servers besides social networks?	Yes 74%	Do you have access to and are able to use network servers?	Yes (56%)
Do you use blogs (or other platforms) besides social networks?	Yes (22%)	Do you systematically look in the electronic databases of your groups, considering it absolutely convenient	Yes 92%
Are you ready to create storages of books, documents, or an entire library on your pages for the purpose of providing it to students?	Yes (85%)	Are you ready to create your own storages of books, documents, or an entire library on your pages	Yes (88,5%)

Source: the survey was conducted by the author

4. Possibilities to create own mini-groups, which are convenient for a lecturer, and to create own scientific/creative communities.

Students can hardly be successful (even with excellent education), if after graduating from the university they will not have the skills of social communication [38, 39]. Social networks in this regard can be a good help. The use of social networks can significantly help students spread the circle of their social contacts. However, there is also the opposite point of view: communication in social networks cannot replace a full-fledged communication in real life. The number of subscribers cannot be recognize as a number of real friends.

In any case, social networks and communication in this area have already become a reality. Information among students and pupils spreads at a very high rate. It is possible that when the current generation of schoolchildren grows, relations in society will be different then now.

5. Discussion

Social services of the Internet turn into the basic means of communication, and the development of social contacts; joint search of information resources and building an information field, storage and editing of information. They also promote the development of creative activity of users in

the network, and so on. Today, there are a number of scholars who classify social networks into: groups (academic, research, by interests); file sharing (lectures, tasks, programs); publication of materials (video, photo, links to external resources); discussions, polls, alerts, attachments (translator, calculator, stickers, etc.) [34].

The application of social projects and social networks in the learning process is reasoned as follows: free access to the information and library field in Ukraine (up to 78% according to the statistics), as students readily use various websites to provide themselves with information. Social networks involve more youth projects and websites, and the frequency of logging in social networks is increasing, so there is an overriding advantage here compared with other platforms. The process of learning in the network helps to develop the skills of direct communication and communication with a general public, and the speed of dissemination of information, programs, methodological provision in the learning process provides an opportunity to share experience in communication networks, and provides for the opportunity to be aware of the topic under discussion, even if the class was missed. The systematic interaction in the “student-lecturer” dyad includes the comfort and elimination of personal barriers and aims at continuously updating the information and learning field.

6. Conclusions

Having reviewed the existing social networks, we can state that their introduction into the learning process has more advantages than disadvantages.

1. The advantages include: firstly, ease of use, because students got accustomed to their interfaces and secondly, a variety of forms of implementation which may be forums, chats, e-diaries and social networks themselves. A user profile that allows both parties to the learning process to identify the person;

2. The advantages include, also: the opportunity to independently assess the contribution and activity of participants to the learning process, which allows for a more transparent evaluation, and the availability of the communication filter and the possibility of its use during the educational process. The possibility of joint planning of educational subjects and programs of lecturer with students, which makes it possible and facilitates the process of acquiring knowledge and knowledge deepening.

Can using social media as online learning platform increase student...

3. The social networks their introduction into the learning process has the possibility of engaging experts in the field being studied in the study, which makes it even more interesting and deeper, and continuity of learning, which is very convenient for distance learning in particular; ninth, a demonstration of learning material that implements the principle of visibility and realization (the use of video lectures, presentations, photo banks, etc.).

References:

1. A Renewed EU Agenda for Higher Education: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/investing-youth-he-factsheet_en.pdf and International Trends in Education <https://www.ox.ac.uk/sites/files/oxford/International%20Trends%20in%20Higher%20Education%202015.pdf>
2. Wieman, Carl E., Large-Scale Comparison of Science Teaching Methods Sends Clear Message PNAS | June 10, 2014 | vol. 111 | no. 23 | 8319–8320.
3. Active Learning Increases Student Performance in Science, Engineering, and Mathematics: <http://www.pnas.org/content/111/23/8410.full.pdf>
4. Hurevych, R.S. (2015), Formation of the Educational Information Environment For Training Skilled Workers in Technical Vocational Schools: [Monograph]; Ed. by Doctor in Pedagogics, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Hurevych R.S, Planer LLC, Vinnytsia, 426 s.
5. Evans, C. (2014). Twitter for Teaching: Can Social Media be Used to Enhance the Process of Learning? *British Journal of Educational Technology*, 45 (5), 902-915.
6. Gikas, J., & Grant, M. M. (2013), Mobile Computing Devices in Higher Education: Student Perspectives on Learning with Cellphones, Smartphones & Social Media. *The Internet and Higher Education*, 19, 18-26.
7. Radkevych, O.P.(2015), Confidentiality of Personal Information of Educators in Vocational Schools during Information and Analytical Activity on the Internet // *Information and Communication Technology in the Modern Education: Experience, Problems, Prospects: Collection of Scientific Papers*, Lviv State University of Life Safety, Lviv, Is. 4, Part 2], Pp. 85-87.
8. Improved Learning in a Large-Enrollment Physics Class: <http://www.math.unm.edu/mctp/gstts/science.pdf>
9. Downes Stephen (2012), *Connectivism and Connective Knowledge. Essays on meaning and learning networks/ Stephen Downes // Attribution-Non Commercial Share Alike CC BY-NC-SA. – 601 p.*
10. Wallace, P. (1999), *The Psychology of the Internet. – Cambridge: Cambridge Univ. Press.*
11. Bondarenko, E., *Social Networks as a Development Tool: Types and Opportunities. – Electronic Resource. – Retrieved from: <http://www.trainings.ru/library/articles/?id=10067>.*
12. *Annual List Compiled by C4LPT from the Votes of Learning Professionals Worldwide [Electronic Resource] / Top 100 Tools for Learning from Jane Hart – Retrieved from: <http://c4lpt.co.uk/top100tools/guide>*

13. Cheston, C. C., Flickinger, T. E., & Chisolm, M. S. (2013). Social media use in medical education: a systematic review. *Academic Medicine*, 88(6), 893-901.
14. Campus & Community, Campus News: Berkeley chancellor, Stanford president kick off online-learning summit, By Public Affairs, UC Berkeley | APRIL 18, 2016: <http://news.berkeley.edu/2016/04/18/berkeley-chancellor-stanford-president-kick-off-online-learning-summit/>
15. The Education Sector in Ukraine: http://eacea.ec.europa.eu/tempus/participating_countries/higher/ukraine.pdf
16. REPORT Promises and Pitfalls of Online Education Eric Bettinger and Susanna LoebFriday, June 9, 2017: <https://www.brookings.edu/research/promises-and-pitfalls-of-online-education/amp/>
17. Shcherbakov, O.V., Shcherbyna, H.A. (2012), Social Network for Support of the Learning Process in Higher Educational Institution // Information Processing Systems: Collection of Scientific Papers / Ministry of Defence of Ukraine, Kharkiv Ivan Kozhedub National Air Force University, Is. 8 (106): Problems and Prospects of the IT Industry Development, Pp. 159-162.
18. Roth, J., Facebook Apps for eLearning [Electronic Resource]. – Retrieved from: <http://interactyx.com/social-learning-blog/facebook-apps-for-elearning>
19. Hrybiuk, O.O. (2014), Influence of Information and Communication Technologies on Psycho-Physiological Development of Young Generation // “Science”, the European Association of Pedagogues and Psychologists. International Scientific-Practical Conference of Teachers and Psychologists “Science of Future”: Materials of Proceedings of the International Scientific and Practical Congress. Prague (Czech Republic), the 5th of March, 2014 / Publishing Center of the European Association of Pedagogues and Psychologists “Science”, Prague, Vol. 1, 276 p. – Pp. 190-207.
20. Iina, O.M. (2017), Interactive Teaching English to Students of Economic Departrms Using Internet Network: Advantages and Disadvantages // *Molodyi Uchenyi (Young Scientists)* / January 2017, No. 1, Pp. 409 – 412.
21. Culatta R. The Traditional LMS is Dead: Looking to a Modularized Future. [Electronic Resource] – URL: http://www.innovativelearning.com//learning_management/modular-lms.html
22. Davis III, C. H., Deil-Amen, R., Rios-Aguilar, C., & González Canché, M. S. (2015). Social media, higher education, and community colleges: A research synthesis and implications for the study of two-year institutions. *Community College Journal of Research and Practice*, 39(5), 409-422.
23. International Trends in Higher Education 2015: <https://www.ox.ac.uk/sites/files/oxford/International%20Trends%20in%20Higher%20Education%202015.pdf>
24. Green & Write Online Schools Deemed Ineffective By Stanford Study November 4, 2015: <http://edwp.educ.msu.edu/green-and-write/2015/online-schools-deemed-ineffective-by-stanford-study/>
25. Dering N. (1999), *SozialPsychologie des Internet*. – Güttingen et al.: Hogrefe.
26. Culatta R. The Traditional LMS is Dead: Looking to a Modularized Future. [Электронный ресурс] – URL: http://www.innovativelearning.com//learning_management/modular-lms.html

Can using social media as online learning platform increase student...

27. Reasonsto Invite Facebook Into Your Classroom. [Электронный ресурс] – URL: <http://www.onlinecollege.org/2011/07/18/50-reasons-to-invite-facebook-in-your-classroom/>
28. Škrinjarčić, B. (2014). William G. Bowen: Higher Education in the Digital Age. *Croatian Economic Survey*, 16(1), 171-185.
29. International Trends in Higher Education 2016–17: http://www.ox.ac.uk/sites/files/oxford/trends%20in%20globalisation_WEB.pdf
30. O'Reilly T. What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software [Electronic Resource] / O'Reilly Tim. – Retrieved from: <http://oreilly.com/pub/a/Web2/archive/what-is-Web-2.0.html?page=1>
31. Erik Qualman (2009), *Socialnomics: How Social Media Transforms the Way We Live and Do Business.* //Wiley, P. 288.
32. Charlotte N. Gunawardena, Mary Beth Hermans, Damien Sanchez, Carol Richmond, Maribeth Bohley & Rebekah Tuttle (2009): A Theoretical Framework for Building Online Communities of Practice with Social Networking Tools, *Educational Media International*, 46:1, 3–16 p. [Electronic Resource]. – Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1080/09523980802588626>
33. Erik Qualman (2009), *Socialnomics: How Social Media Transforms the Way We Live and Do Business.* //Wiley, P. 288.
34. Bondarenko, E. Social Networks as a Development Tool: Types and Opportunities. – Electronic Resource. – Retrieved from: <http://www.trainings.ru/library/articles/?id=10067>.
35. Osadchyi, V.V. (2012), Social Internet Networks as a Means of Distance Learning / *Bulletin of the Post-Graduate Education: Collection of Scientific Papers.* University of Education Management of the National Academy of Pedagogical Sciences; Ed. by: O.L. Onufrieva (and others), Is. 7 (20) / Chief Editor V.V. Oliinyk, ATOPOL, Kyiv, Pp. 169.
36. Annual List Compiled by C4LPT from the Votes of Learning Professionals Worldwide [Electronic Resource] / Top 100 Tools for Learning from Jane Hart – Retrieved from: <http://c4lpt.co.uk/top100tools/guide>
37. Frankham, J. (2017), Employability and Higher Education: the Follies of the 'Productivity Challenge' in the Teaching Excellence Framework. *Journal of Education Policy*, 32(5), Pp. 628-641.
38. Stanford Study Shows Efficacy of Team-Based Online Learning: <https://novoed.com/wp-content/uploads/2016/12/NovoEd-White-Paper-Chuck-Eesley-Engagement-Study-v3-Dec-2016.pdf>
39. Quaye, S. J., & Harper, S. R. (Eds.). (2014). *Student Engagement in Higher Education: Theoretical Perspectives and Practical Approaches for Diverse Populations.* Routledge.

SPEECH EXPERIENCE IN A STRUCTURE OF THE SOCIAL INTELLIGENCE

Orap Maryna¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_35

Abstract. The study deals with the psychological aspects of problem of interconnection between social intelligence and speech experience. The analysis of the general theoretical and methodological principles of research the social intelligence and speech experience are given. Research main goal is in definition the methodological prepositions in studying social intelligence in its connection with personality's speech experience. In the article solves the following tasks: 1) clarification the methodological differences in the study of social intelligence and definition the conceptual and essential provisions for constructing the theoretical and empirical study the regularities of speech prepositions of social intelligence; 2) analysation the results of pilot empirical research in order to find correlations between the level of development of speech experience and the level of prognostic possibilities in the structure of social intelligence. It is determined that the internal structure of speech experience serves for fastening, regulation and systematizing of speech mastery of the world results by means of speech capability, speech abilities, speech competence and speech activity. It is cleared up that the elements of the internal structure are connected with one another in horizontal and vertical planes.

Empirical study predicted two directions: 1) studying the level of speech experience; 2) studying the social intelligence level of each respondent. Statistically significant correlations between indicators of speech experience and social intelligence give the opportunity to make a decision about their interconnection. Elements of the internal structure of the speech experience show mutual relationship with prognostic abilities in social interaction.

In personal aspect of speech experience functioning, quantitative level of speech experience organization are replaced with indicators of individ-

¹ Doctor of Psychology, Associate Professor,
Professor of Department of Psychology,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ukraine

Speech experience in a structure of the social intelligence

ual style of combination of personal traits with structural and functional peculiarities of speech experience. So, individual peculiarities of speech experience lead to individual characteristics of personality's social connection. It was proved that the features of the social intelligence were largely determined by personal level of speech ability, speech capabilities, speech competence, speech activity and by the level of its organization into system. The analysis of the correlation relations between the levels of organization of the elements of the internal structure of the speech experience and social intelligence capabilities demonstrates the existence of statistically significant. This allows us to assert the mutual influence of speech experience and social intelligence.

1. Introduction

The problem of social intelligence has been intensified in scientific psychological theoretical and practical researches in connection with the latest requirements for the personality's social life. At the forefront of today's personality are the requirements of flexibility in social relations and the speed of adaptation to new conditions. The analysis of modern Ukrainian and foreign researches had shown an increase interest to the problem of social intelligence, in its various ontogenetic, structural and functional features. At the same time, it made it possible to distinguish an interesting pattern. The question of the content, functions and structural elements of social intelligence (as, and in general, intellect) remains actual in scientific literature. And therefore, he has a dozen different studies and accentuations on certain aspects of the issue under consideration. In this case, all researchers in the empirical study use the same diagnostic tool (mainly, the test of J.P. Guilford), forgetting that it was created on a specific methodological basis from the theory of social intelligence, which differs from other theories. That is why we are seeing a situation where the authors, using social intelligence as an ability to adapt or socialize, use the battery of J.P. Guilford's tests based on the theoretical understanding of social intelligence, in the first place, as knowledge of behavior. Thus, we were seeing a methodological mistake, which, in our opinion, is the reason of the lack of social intelligence fundamental researches. We believe that the avoidance of this mistake is possible by a clear definition the methodological foundations of the research of social intelligence.

2. The analysis of modern researches

Ukrainian researches characterized mainly by studying the applied aspects of social intelligence, such as: the patterns and peculiarities of formation the social intelligence children of the junior school age (A.A. Melnik) and adolescents (M. Falchuk), specialists of socio-occupational professions (Y.Y. Kaplunenko), bilingual students (N.O. Burayiko), future psychologists (L.O. Lyakhovets), managers (G.V. Ozhbko) and heads of educational institutions (S.I. Redko). Social intellect is considered as a precondition for successful pedagogical activity (S.V. Rudenko, E. Ivashkevich). It should be noted that modern Ukrainian comprehensive research of social intelligence, carried out by E.Z. Ivashkevich, embodied in the monograph "Social Intelligence of the Teacher" [1]. There is also an active attention to close problems: social abilities (O.I. Vlasova), social potential and social competence (N.V. Kazarinova, V.M. Pogolsha), adaptation (G.S. Altunin, N.I. Bulka, N.L. Kaminska) and perception (V.M. Kunitsina), the effectiveness of social interaction (A.K. Mudrik), which are considered as components of social intelligence. Thus, adaptive, communicative, and creative components are emphasizing in social intelligence as responsible for the effectiveness of social interaction.

The very close correlation between the concept of social intelligence and socio-psychological categories such as socialization, social adaptation, social competence and social skills leads to difficulties in definition of social intelligence. Different studies of social intelligence (SI) include and underline aspects such as: social knowledge (N. Cantor, J. Kilstrom, S. Wong, J. Day, S. Maxwell, N. Mir, S. Kosmith, C. John); social memory (J. Washington); social perception (R. Riggio) and anticipation (J.P. Guilford, S. Kosmitsky, O. John); social or communicative competence (M. Ford, M. Tisac, N. Kentor); social interpretation as deciphering non-verbal information (R. Anthony, R. Rosenthal, D. Archer, R. Arket, R. Sternberg, J. Smith); social intuition (F. Chapin, S. Wong, J. Dey, D. Keating, R. Rosenthal); social understanding (Y.M. Emelyanov); social adaptation (G.W. Allport, D. Kitting, F. Chapin, N. Kentor, R. Harlow); social and cognitive flexibility (C. John, J. Day). The variety of socio-psychological phenomena that are involved in the problem of social intelligence, and, sometimes completely replace its content, lead to the thoughts about the absence of this kind of intelligence as an independent psychological phenomenon. This, of course, complicates the process of his scientific study.

Speech experience in a structure of the social intelligence

Thus, the analysis of recent publications shows two tendencies, which determine the relevance of this problem and the purpose of the study. On the one hand, modern society requires researches which explain the pre-condition of successful social interaction. On the other hand, we do not see enough research about the role of speech activity in development and functioning of social intelligence.

3. Research purpose

Research purpose is in definition the methodological prepositions in studying social intelligence in its connection with personality's speech experience. So, this article solves the following tasks: 1) clarification the methodological differences in the study of social intelligence and definition the conceptual and essential provisions for constructing the theoretical and empirical study the regularities of speech prepositions of social intelligence; 2) analysis the results of pilot empirical research in order to find correlations between the level of development of speech experience and the level of prognostic possibilities in the structure of social intelligence.

4. Methods and techniques

In research were used analytical-synthetic and comparative theoretical methods; J.P. Guilford's method "Diagnostics of social intelligence" [2]; author's methodology for studying the level of speech experience organization [3].

5. Basic statements. Theoretical preposition

The term "social intelligence" was introduced into the psychology of E. Thorndike in 1920 to refer to "foresight in interpersonal relations" in one row with abstract and specific intelligence. "Social intelligence shows itself abundantly in the nursery, on the playground, in barracks and factories and salesrooms, but it eludes the formal standardized conditions of the testing laboratory" – wrote Edward Thorndike in a 1920 article in Harper's Monthly Magazine. E. Thorndike noted that such interpersonal effectiveness was of vital importance for success in many fields, particularly leadership. "The best mechanic in a factory," he wrote, "may fail as a foreman for lack of social intelligence."

But, as J.P. Guilford said, "Thorndike's "social intelligence" and Cross's "work with – people" are too general to be of practical value over and above

naming the domain of interest” [9, p. 12]. Observing people interacting with other people suggests that there are a number of different ways of being socially intelligent. As M. Argyle has noted, “clearly most people are better at some social tasks than others... There are, for example, people who are better at handling audiences, or committees, than at dealing with individuals – or vice versa” [5, p. 77]. Some people are astute in understanding or cognizing what others think and feel, but for reasons of timidity or poor social training do not behave well in social situations. Others, while not particularly perceptive of others' feelings and thoughts, are socially poised and well-informed. Some individuals, such as successful statesmen, can produce many different solutions to a social problem.

Due to the researches by J.P. Guilford, the term “social intelligence” has become a category of measured constructs, was entered into an arsenal of psychological practice. The basis for this was the theoretical considerations of J.P. Guilford, according to which social intelligence is a system of intellectual abilities that are relatively independent of the factor of general intelligence and are strongly related to the knowledge of behavioral information. The structure of intellect postulates 120 different factors of intellectual ability organized along three dimensions: content (semantic, symbolic, figural and behavioral); operation (cognition, memory recoding, memory retention, divergent production, convergent production and evaluation); and product (units, classes, relations, systems, transformations and implications). Within the behavioral content area, Guilford hypothesizes 30 different intellectual abilities categorized according to the five intellectual operations and six products involved. For example, persons with the ability to think of many different social solutions or to generate many different facial expressions might be described as gifted in the area of behavioral divergent production. Those who make wise social decisions are good behavioral evaluators, while those who never forget an interpersonally relevant occurrence have superior behavioral memory. This study demonstrates the existence of six factors of social intelligence dealing with the ability to understand other people's thoughts, feelings, and intentions. These are called factors of “behavioral cognition” to indicate that they refer only to the abilities to cognize or understand behavior, and not to other abilities which might more broadly and inclusively be termed “social intelligence.” Therefore, behavioral cognition is more fully defined as the ability to understand the thoughts, feelings and intentions of other people insofar as they

Speech experience in a structure of the social intelligence

are manifested in discernible behavior. Although behavioral cognition is probably most adequately demonstrated in real-life situations, economy dictated tests which used less than life-size stimuli. Further studies either complemented the theory of J.P. Guilford, or attempted to determine the independent predicates of social intelligence.

6. Social intelligence: discussion theoretical questions

The analysis of theoretical literature highlighting the main discussion issues in the SI problem, which demonstrate and determine the differences in methodological approaches to its study.

1. The first is the question of the designation the concept and definition the structure of the psychological phenomenon. The problem also lies in the fact that social intelligence can be showing up both in personality features and in intellectual peculiarities. This, in our opinion, leads to a variety of approaches to the definition of the nature of the SI. As a result of the analysis of theoretical literature, the following approaches can be distinguished: a) SI as an understanding of oneself and other people, based on the specifics of mental processes, affective responsiveness and social experience (Y. Yemelianov); b) the ability to distinguish the essential characteristics of the communicative situation that are not directly observable (J.P. Guilford, L.S. Vygotsky, D.B. Yelkonin, O. Chesnokova); c) SI as ability – as a component of cognitive (N. Kalina), social-perceptual (V. Labunskaya, A. Yuzhaninova), social (O. Vlasova), which is a part of “social talent” of personality (G.W. Allport, O. Bodalov) as a global ability – communicative-personal potential (V. Kunitsina); as a special “social gift” (G.W. Allport); d) SI as a set or system of social knowledge (N. Kentor, J. Kilstrom, S. Wong, J. Dey, S. Maxwell, N. Mir, S. Kosmitsky, C. John, D. Ushakov), which provide (is a prerequisite) a high level of social competence (M. Ford, M. Tisac); e) SI as skills or abilities of social adaptation (G.W. Allpor, D. Kitting, F. Chapin, R. Harlow, etc.) or social interpersonal perception (G.M. Andreyev); e) SI as a structure of personal experience that allows solving problems of social life (N. Kentor).

2. The second question, which is the key to choosing a research direction, is the question of interconnection and interaction of general (academic, abstract, practical) intelligence and social intelligence. As E.Z. Ivashkevich notes, in addition to the question of the essence of social intelligence, the problem of correlation of it with the general intellect, intellectual talent,

etc. [1, p. 21]. In this question, based on the analysis of literature, we have identified three main approaches. First, social intelligence is seen as a kind of general intelligence. The main direction of such studies is through the comparison of general and social intelligence. Diagnostics of SI in the whole repeats traditional tests of intelligence, but characterized by much cognitive-verbal orientation. R. Riggio, D. Kitting, J. Vedek worked in this direction, but the work with verbal material did not make it possible to differentiate their own essential predictors of SI. Especially their experiments have revealed the independence between the verbal part of the general intelligence and social intelligence.

In the interpretation of H.J. Eysenck social intelligence – is the intelligence that “grows” from the general intelligence, formed during the socialization of the individual. Therefore, it determines the general features of cognitive (including social) human activities formed in the process of its socialization. As R.E. Riggio said, “intelligence or IQ, is largely what you are born with. Genetics play a large part. Social intelligence (SI), on the other hand, is mostly learned. SI develops from experience with people and learning from success and failures in social settings. It is more commonly referred to as “tact,” “common sense,” or “street smarts” [11].

The second direction considers the SI as an independent form of intelligence, which ensures the adaptation of man in society and directional at solving life problems. Both behavioral and non-verbal components of solving social problems are used. Studies by J.P. Guilford and Maureen O’Sullivan, M. Ford, L. Braun, R. Selman have shown that the level of SI differs from the academic one, but there is a potential correlation between them. Further in studies by J. Wedek (Wedek, J. 1947), it was proved that SI does not significantly correlate with the development of general intelligence and spatial representations. It should be emphasized separately that in the J.P. Guilford’s studies social intelligence did not significantly correlate with the level of development of the general intelligence and spatial ideas, the ability to visualize the distinction and the originality of thinking.

In the third approach SI is represented as an integral ability to communicate based on personal characteristics and levels of self-awareness. The emphasis is on the communicative orientation of the SI, and thus aimed at measuring personal characteristics that correlate with the parameters of social maturity (N. Kentor, M. Bobnev, V. Kunitsina).

Speech experience in a structure of the social intelligence

As a result of the analysis of the content contributed by different authors in the definition of SI, we came to the conclusion that the specific one that describes the reality of the SI itself (but not social competence, social adaptability, social interaction skills, etc.) is precisely prediction – prediction the development of the scenario and the results of social events. In the current research carried out in Russia, in particular under the guidance of D.V. Ushakov and T.G. Leontiev, correlations of indicators of social intelligence and personality characteristics of children of junior school age were revealed. It was concluded that the high level of development of the SI is combined with the presence of such traits as: self-confidence, propensity to self-affirmation, aspiration for leadership, ease of communication. Thus, was detected a tendency that raising the level of social intelligence contributes to the growth of confidence, independence, determination and ease of communication. It was also found that benevolence, intelligence, balance, carelessness, kindness and social normality are directly and closely not related to social intelligence.

But if we turn to the definition of intelligence as “the cognitive ability to all levels of reflection, prediction and rational transformation of reality, that permeates all spheres of human life and activities of the subject of knowledge” [4, p. 9], then the most appropriate is the consideration of the SI as a cognitive ability to reflect, predict and appropriate transformation of circumstances, subjects and content of social interaction. Thus, we define social intelligence as an ability that arises on the basis of a complex of intellectual, personal, communicative and behavioral features and predict the development of interpersonal situations, the interpretation of information and behavior, readiness for social interaction and decision-making. All phenomena analyzed above (social knowledge, skills, abilities, competence, ability, etc.) in this case, are considered predictors of the successful functioning of the SI. In this aspect, social intelligence involves the free possession of verbal and non-verbal means of social behavior, which places the role of speech experience in the development of the SI on the forefront.

Modern researches show that social intelligence is closely related to cognition and emotional intelligence [6, 7, 8, 12]. “Psychologists argue about which human abilities are social and which are emotional” [6, p. 85]. Daniel Goleman in his book “Emotional Intelligence” folded social intelligence into the model of emotional intelligence. As he said, “I’ve come to see, simply lumping social intelligence within the emotional sort stunts fresh

thinking about the human aptitude for relationship, ignoring what transpires as we interact” [8, p. 23].

According to D. Goleman the ingredients of social intelligence can be organized into two broad categories: social awareness (what we sense about others) and social facility (what we then do with that awareness). Social awareness refers to a spectrum that runs from primal empathy (instantaneously sensing another’s inner state) to empathic accuracy (understanding her feelings and thoughts) to social cognition (“getting” complicated social situations). But simply sensing how another feels, or knowing what they think or intend, does not guarantee fruitful interactions. Social facility builds on social awareness to allow smooth, effective interactions. The spectrum of social facility includes self-presentation, influence, concern, and synchrony (interacting smoothly at the nonverbal level). Both the social awareness and social facility domains range from basic, “low-road” capacities, to more complex “high-road” articulations. Later K.A. Crowne added to the field of social and emotional intelligence also cultural intelligence and created the integrated model of intelligence that impact future research and managerial use of these constructs [6].

7. Social intelligence and speech experience: points of intersection and interconnection

So, the analysis of social intelligence researches put the question about the role of speech, speech activity or language skills in development and functioning of social intelligence. What part of social communication skills is depending on personality’s speech experience? Can person with low level of speech be successful in social intelligence abilities? As R. Riggio said, the key elements of social intelligence are: 1) verbal fluency and conversational skills; 2) knowledge of social roles, rules and scripts; 3) effective listening skills; 4) understanding what makes other people tick; 5) role playing and social self-efficiency; 6) impression management skills [11, p. 651]. So, as we can see, social intelligence is based on speech skills, such as verbal fluency, listening and conversational abilities.

Speech and language are vital for the development of emotional and social skills. Communication is one of the most important developmental tasks, which takes place during early childhood development. It is then; children begin to form their initial understanding of the world. Modern studies research the question about role of the speech in social interaction

Speech experience in a structure of the social intelligence

in different ways. Very important research was made by Sik H. Ng and James J. Bradac in their book “Power in Language: Verbal Communication and Social Influence” (1993). They seek to reveal how and why “the seemingly casual, routine use of language can recreate, enact, or otherwise subvert influence and control” [10, p. 3]. In approaching this task the authors explore and summarize a wide range of empirical research, discuss methodological issues, and consider power and influence in communicative contexts ranging from monological speech to conversational interaction to institutional discourse. So, we have a comprehensive analysis of research and theory on verbal communication and social influence. It examines a variety of empirical studies, theoretical positions, methodological matters and substantive issues pertaining to the use of language for generating influence and control. It moves from the basic concept of monological speech and the achievement of power to the increasingly complex and subtle cases of conversational control and linguistic depoliticization.

This study dedicated mostly to the problem of language behavior in social interaction and don't raises questions of the role of speech in social intelligence. On the other hand, as we can say, psychological researches in psycholinguistic field devoted mostly the problems of speech disorders of children and its influence on social development and the role of speech experience in studying foreign language.

Our recent study based on the theory of speech experience. Analysis of theoretical literature and practice of speech development leads us to believe that all the above phenomena that describe the complex mechanism of human speech, are the units of a higher order. Thus, we come to the idea of speech experience, which we see as individual speech system, which enables the speech mastering of the world [3]. It was making the structural and functional model of speech experience system with separation of internal and external structures and their elements. It is determined that the internal structure of speech experience serves for fastening, regulation and systematizing of speech mastery of the world results by means of speech capability, speech abilities, speech competence and speech activity. The elements of the internal structure are connected with one another in horizontal and vertical planes. The external structure of speech experience functions as the linguistic worldview, speech culture and speech competence interaction, which realize general function of external structure through the interpretation, interaction and integration

functions – mediation of personality's speech mastering of the world. The regularities of internal and external structures and language experience interactions are proved by empirical data.

The main characteristic of the speech experience is defined by its organization, which is studied both as a process and as a property of the system. In the procedural aspects the speech experience is in the interaction of integration and differentiation processes. The properties of speech experience dynamics consists in increase of the height of the organization and the degree of organization, which leads to the system regulation and improvement.

The level of speech experience reveals correlation of emotional and strong-willed, communicative and intellectual traits of personality. This research posed new questions about the role of speech experience in person's social interaction and social intelligence in a whole. Can person have high level of SI without enough level of development speech experience?

We want to underline that we make strong difference between speech experience and social communication skills. Of course, they are related and influence each other. Communicative skills are considered as the basis of social interaction. Based on the experience of speech mastering of the world, communicative skills contain, also non-verbal components such as body language, gestures and interpersonal space. And in this aspect, communicative skills are more widely studied in their interrelation with social intelligence (K. Albrecht, J. Bell, M. Bobneva, E. Ivachkevych, C. MacLeod, E. Orlova, O. Smirnova, J. Tuhovsky). We emphasize the role of verbal components, which are united in the personality's speech experience.

8. The empirical study

In order to test the theoretical considerations, we carried out an experimental empirical study aimed at revealing the interrelationships between the level of development of social intelligence and speech experience. The sample was compiled by students of the Ternopil National Pedagogical University (n = 116), the average age is 19 years.

Empirical study predicted two directions: 1) studying the level of speech experience; 2) studying the social intelligence level of each respondent.

1) Studying of speech experience we made on the basis of idea of organization and functioning the personality's speech experience. Speech expe-

Speech experience in a structure of the social intelligence

rience is a system in the psyche of the individual, which is the process of processing and ordering the results of speech mastering of the world. Personality's language view of the world, speech competency and speech culture are the products of such mastering. Analysis of speech development from the standpoint of child's speech experience allows describing its structure as a system of interconnected functional elements. This allows splitting the process of speech development for constituents that determine its dynamic and analyze each of them separately.

We based on the idea of L.S. Vygotsky that units of the structure are components, each of which reflects the characteristics of the whole structure. So, we define units of the structure of the speech experience: 1) speech ability, 2) speech capabilities, 3) speech competence and 4) speech activity. Each of this unit shows the level of development the speech experience as a whole.

Physiological precondition of the speech experience is speech ability. Speech capabilities cause the individual expression of personality's speech ability and formation of speech competence and activity. Learning of language skills and knowledge of the language creates personality's individual set of language and speech knowledge that combined in speech competence. This language means and manner of speech are forming and formulated thought that is the central link of the speech activity.

Thus, the structure of the speech experience presented by the speech ability, speech capabilities, speech competence and speech activity. In this aspect speech ability determines the potential possibility of speech activity; speech capabilities determine the individuality in mastering the knowledge of speech (speech competence) and formation of speech skills (speech activity).

I. Speech ability.

We studied speech ability through the diagnostic indicators and contained six techniques that were diagnosed: 1) language and speech disorders, 2) understanding relationships between words, 3) understanding of verbal material, 4) logical characteristics of associative reactions, 5) perception and understanding of speech, 6) willingness to produce speech. Determining the level of each indicator speech given ability to determine the general level of speech ability as an overall results indicator. So, a high level of speech ability was diagnosed in 24.74% of respondents, average – 53.61%, the lowest – in 21.65% of respondents.

II. Speech competence.

Empirical referents of speech competence were defined: 1) the level of operational knowledge; 2) understanding language patterns (implicit knowledge); 3) perception and understanding of speech patterns; 4) the level of language proficiency and 5) correct vocabulary (declarative explicit knowledge); 6) knowledge of rules of the use of language units and 7) arbitrary speech (procedural knowledge). The general level of speech competence was determined by levels: medium group rate (M) = 13.021, high levels defined within: 16-20 points; the average – 11-15 points, low – 10.6 points. This allowed determining the level of speech competence.

III. Speech capabilities.

Speech capabilities were studied through diagnosis: 1) the level of verbal thinking, 2) originality of the images, 3) semantic flexibility 4) plasticity of speech, 5) verbal creativity 6) divergent productivity on verbal material, 7) initiative in speech activity. Transfer the diagnostic techniques results in points gives us the general level of speech capabilities: medium group rate M = 10.360; high level: 13-18 points; the average, 9.12 points; low: 3-8 points. Analysis of the general level of skills of speech shows that the largest percentage of respondents characterized by average – 52.58% level. High levels observed in 22.68% and the lowest – in 24.74% of the respondents.

IV. Speech activity.

The level of speech activity was studied by diagnosis 1) the number of motives communication, 2) analysis of the precision of speech skills, 3) the rate of writing, 4) the level of speech facilities, 5) the level of allocation of essential features of meanings, 6) level of integration of meanings (characteristic grammatical associative reactions), 7) the level of understanding of metaphorical words, 8) features a frame, 9) features the script. The general level of speech activity is determined by means of conversion the marks into balls and levels: medium group rate (M) = 17.113, high: 20-26 points; the average: 15-19 points; low: 8-14 points. Accordingly, revealed that 24.74% of children characterized by a high level of speech activity, 53.61% – average and 21.65 – a low level of speech activity.

An empirical study of social intelligence was carried out using subtests № 3 and № 4 by J. Guilford [2]. Guildford's technique contains four subtests that diagnose four abilities in the structure of SI: knowledge of classes,

Speech experience in a structure of the social intelligence

system knowledge, transformations and behavioral outcomes. Two subtests in their factor structure also have two additional meanings that relate to the ability to understand elements and attitudes. Subtest № 1 – Stories with completion – identification of feelings, emotions, intentions of participants in the situation, subtest № 2 – Expression groups – definition of mental states by the meaning of poses, gestures, facial expressions; Subtest № 3 – Verbal expression – prediction of an adequate verbal response in the communication situation; Subtest № 4 – Stories with additions – prediction of the most adequate scenario of the development of events in the social situation.

In subtest № 3, respondents need to choose from the proposed communication options the case in which this phrase will be different from the original meaning. Thus, the ability to understand the meaning of verbal reactions in different communicative situations is manifested. People with high ratings on this subtest are characterized by high sensitivity to the nuances of interpersonal relationships, helping them quickly and correctly understand what people are talking to each other. This subtest implies the existence of the speech experience as a necessary condition for its implementation.

Subtest № 4 – “Stories with additions” – built on non-verbal material – measures the ability to understand the logic of the development of interaction situations, the importance of human behavior in these situations. People with high estimates for this subtest, able to recognize the structure of interpersonal situations in the dynamics, analyze the difficult situations of human interaction.

An analysis of the results of these subtests made it possible to divide the respondents into groups, depending on the level of development of social abilities. Quantitative ratios are shown in Diagram 1.

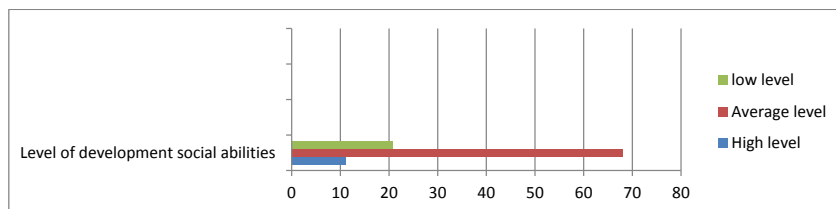

Diagram 1. The ratio of respondents to the level of development of social abilities

Correlation analysis allowed us to say that the level of development of speech is interconnected with the development of social intelligence. There were statistically significant positive correlations between the indicators of the structural elements the internal structure of the speech experience (speech ability, speech capabilities, speech competence, speech activity) and verbal submissions “Verbal Expression” and “Stories with Addition”, as shown in Table 1.

Table 1

Correlation between the indicators of the general level of organization the internal structure of speech experience and the level of development of social intelligence

	Prediction of an adequate verbal response in the communication situation	Prediction of the most adequate scenario of the development of events in the social situation
Speech ability	0,401**	0,398**
Speech capabilities	0,428***	0,379**
Speech competence	0,521***	0,498***
Speech activity	0,563***	0,531***

Note: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p < 0,001$.

The analysis of the correlation relations between the levels of organization of the elements of the internal structure of the speech experience demonstrates the existence of statistically significant (levels of significance $p < 0,01$ and $p < 0,001$) relationships between all the identified elements. This means that there are interconnections and interdependencies between all elements of the structure: changes to one element cause changes to other elements.

The logic of empirical research led to the make differentiation of respondents into groups according to the level of organization (high, average and low level) of the speech experience and compares them by the level of development of their social abilities. Significant correlations between the general level of organization of speech experience and the level of development of indicators of social intelligence have been shown in Table 2.

The qualitative analysis of empirical data provided important conclusions. The high level of organization of the speech experience does not always determine the success of predicting the most adequate scenario of

Speech experience in a structure of the social intelligence

Table 2

Correlation between the indicators of the general level of development of speech experience and the level of development of social intelligence

	Prediction of an adequate verbal response in the communication situation	Prediction of the most adequate scenario of the development of events in the social situation
High level of speech experience	0,433***	0,401**
Average level of speech experience	0,481***	0,434***
Low level of speech experience	0,391**	0,355**

Note: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p < 0,001$.

the development of events in the social situation. A group of respondents with an average level of speech experience found a higher correlation with the ability to determine the sequence of situation logic. We explain this with a certain impulsiveness of the respondents with “fast” speech. The low level of development of speech experience has small correlation index with the level of prognostic ability. This means that the lack of development of speech does not prevent the development of social intelligence, but the high level of development of social intelligence determines the high level of development of speech experience.

9. Conclusions

Thus, as the results of correlation analysis show, speech experience is closely interconnected with personality's individual characteristics. Elements of the internal structure of the speech experience show mutual relationship with emotional and volitional characteristics. Elements of external structures, as it was expected due to the release of their overall function, cause changes in those personal characteristics that determine the interaction of the personality with society. The originality of combining relationships speech experience structural elements with personal characteristics causes, thus, individuality of personality's speech mastering of the world. In personal aspect of speech experience functioning, quantitative level of speech experience organization are replaced with indicators of individual style of combination of personal traits with structural and functional peculiarities of speech experience. So, these individual peculiarities of speech experience lead to individual charac-

teristics of personality's social connection. It was proved that the features of the social intelligence were largely determined by personal level of speech ability, speech capabilities, speech competence, speech activity and by the level of its organization into system. The analysis of the correlation relations between the levels of organization of the elements of the internal structure of the speech experience and social intelligence capabilities demonstrates the existence of statistically significant. This allows us to assert the mutual influence of speech experience and social intelligence.

The internalization of social contexts is carried out with the help of verbal means, which determines the leading role of speech experience in the development of social intelligence in general. That directs further research into the search for patterns and general peculiarities of interaction between speech experience and social intelligence.

References:

1. Ivachkevych, E. Z. (2017). *Sotsialnyj intellekt pedagoga* [Social Intelligence of Pedagog] / E. Z. Ivachkevych. – Kyjv : Print-House (in Ukrainian).
2. Mychajlova, E. S. (2006). *Metodyka doslidzennja sotsialnogo intelektu* [Method of Research of the Social Intelligence] / E. S. Mychajlova. – SPb. : "Imaton" (in Russian).
3. Orap, M. O. (2014). *Psychologia movlenneвого dosvidu osobystosti* [Psychology of the Personality's Speech Experience] / M. O. Orap. – Ternopil : Pidruchnyky and Posibnuky (in Ukrainian).
4. Zasekina, L. V. (2005). *Structurno-FUNKTSIONALNA organizatsija intelektu* [Structure – Functional Organization of Intelligence] / L. V. Zasekina. – Ostrog : Publishing "Ostrog Academy" (in Ukrainian).
5. Argyle, M. (1972) *The psychology of interpersonal behavior* (2nd ed.). London: Penguin Books.
6. Crowne K.A. (2009) *The relationships among social intelligence, emotional intelligence and cultural intelligence*. *Organization Management Journal*, vol. 6, issue 3, pp. 84-89.
7. Gardner, H. (1983) *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
8. Goleman D. (2006) *Social Intelligence: The New Science of Human Relationships*. New York: Bantam Books.
9. Guilford J.P. (1968) *The nature of human intelligence*. New York: McGraw-Hill.
10. Ng S.H., Bradac J.J. (1993) *Power in language: verbal communication and social influence* (*Language and Language Behavior*) (1st ed.). New York: SAGE Publications.
11. Riggio, R.E. (1986). *Assessment of basic social skills*. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol.51, pp. 649-660.
12. Sternberg, R.J., et al. (2000). *Practical intelligence in everyday life*. Cambridge: Cambridge University Press.

**MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT
LEADERSHIP QUALITIES IN THE PROCESS
OF PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT
OF THE FUTURE FACTOR**

Palamarchuk Olha¹

Haba Iryna²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_36

Abstract. The aim of the article is an attempt to consider and analyze the newest tendencies of forming and development of leader qualities in the process of personal and professional formation of a future specialist. Subject of research is psychological conditions of development of leadership qualities of the future specialist in the process of personal and professional formation. The methodology of scientific research was the philosophical doctrine of personality (Aristotle, Confucius, Plato); foreign theories of leadership (R. Beals, L. Carter, R. Stogdill, F. Fiedler); domestic concepts of formation of leadership qualities (L. Karamushka, S. Pokhodenko); fundamental positions of personality-activity approach in forming leadership qualities (G. Ball, L. Vygotsky, O. Leontiev, S. Maksimenko); systematic approach to professional and personal self-determination (K. Abulkhanova-Slavskaya, N. Ivanova, E. Spranger). The article describes the theoretical and applied aspects of the problem of personal formation and professional development of the future specialist. The role and value of leader qualities are described in the structure of personality of future specialist. It is established, that considerable efforts of ZVO must be directed in support the inwardly-personality and external terms of forming of necessary leader qualities for future specialists. It was proved that the scientific study of leadership was moving in stages from the assessment of the personal and professional qualities of the leader himself and his ability to influence the group to cover the phenomena of the group's moral and psychological climate, the nature of the tasks to be solved, the styles of leadership interac-

¹ Doctor of Psychology, Associate Professor,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University, Ukraine

² Assistant Lecturer of the Department of Psychology,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University, Ukraine

tion with the group, functions and motives. The conceptual approach to the process of effective development of leadership qualities of the future specialist is highlighted and substantiated. It is shown that the most productive approach to the problem of development of leadership qualities in the process of personal and professional formation of a modern specialist is systematic methodology with the leading position of unity of consciousness and activity. The factors influencing the environment on the development process of leadership qualities are considered. On the basis of analysis, generalization and systematization of scientific sources, psychological conditions have been characterized that allow to ensure a purposeful process of formation and development in young specialists of a high level of development of leadership qualities. The definition of the concepts of “leader” and “leadership” is specified, depending on their paradigmatic affiliation. It was set that leadership appropriately is the social phenomenon, and the basic function of leader consists in organization of effective cooperation of members of group with the aim of achievement of general aims and productive implementation of activity. Certainly, that leadership is predefined by certain personality descriptions of leader that provide efficiency of vital functions of group and can be changed depending on a situation. As a result of the scientific and methodological analysis of the problem of development of leadership qualities in the process of personal and professional formation of a young specialist, one can conclude that in modern theories and approaches special attention is drawn both to the personality of the leader and to the influence in the process of formation and development of leadership qualities of external factors the environment. Particular attention in the process of development of leadership qualities should be given to the formation of personal abilities to self-development and self-actualization. Using own creativity, a leader must be able to move the trajectory of structural decision of problem and inspire group members to work together and to achieve their goals.

1. Introduction

In the field of analysis of transformational transformations in Ukraine of special significance are studying the leadership qualities of the future specialist. Leadership qualities constitute the leading characteristic of the personality of a modern young specialist. Today, the demand for specialists with strong will, high ability to work, able to organize their own

Modern trends of development leadership qualities in the process of...

professional activities, to create a team and be able to be a leader in it, is growing. In conditions of continuous social change, as young as ever, young, knowledgeable, energetic, initiative leaders able to rally together like-minded people, clearly and clearly formulate urgent, urgent and perspective tasks ahead of them, support in difficult moments and lead to new results. Therefore, the problem of leadership, especially among future specialists, becomes of great importance. Higher educational institutions should form a level of leadership development that would enhance the competitiveness of future professionals in the professional environment. Despite the considerable attention of scientists to the problem of modern leadership, the question of formation and development of leadership qualities of future specialists in the process of person-professional formation has not become the subject of a separate study. The foregoing suggests that there are contradictions between: the need for a society in the presence of competitive professionals, able to be leaders in various spheres of society's life, and the lack of accentuation of the attention of the law-enforcement bodies on issues of leadership skills formation in the process of training and professional training of young people. The analysis of level of worked out of research problem allowed to set that among scientists there is not the only going near understanding of essence and structure of leader qualities of future specialist. The problem of leadership was studied by a large number of scientists from various humanities and practical sciences. L. Blasna, I. Volkov, V. Goncharov, E. Dubrovska, I. Kon, E. Kuzmin, I. Polonsky, B. Parygin, L. Umansky studied the phenomenon of leadership, research of its nature and conditions of formation. Significant advances in leadership have been accumulated in foreign science (G. Bellingres, E. Bogardus, A. Jordan, C. Levin, S. Lehmann, A. Ted, R. Traice, F. Fiedler, P. Hers, etc.). The development of personal qualities of the leader was investigated by N. Bolshunov, F. Ilyasov, A. Sosland, S. Smith and others. Psychologists have made a classification of leadership (T. Bendas, K. Johnson), correlations of leadership and guidance (B. Parigin, F. Tilman) the leadership style have been characterized (N. Obzorov, I. Polonsky, O. Umansky, etc.). In general, we can say that in psychological research, leadership is associated with the ability of the individual to dominate, manage and conquer other people. At the same time, the basis of personalization in the position of a leader may lie in various factors: innate qualities, certain situations, functions, tasks and goals of the group.

Research by psychologists on the problem of leadership proves that the leader is a young person, endowed with leadership qualities, or has a leadership potential that is realized in situations of interaction with members of the group. However, beyond the bounds of the study remains the definition and study of the role of psychological conditions that would contribute to the effective formation of leadership qualities in the process of training and training future specialist. The main purpose of this work is to find the psychological conditions necessary for the effective formation of leadership qualities in the process of personal and professional formation of future specialists.

2. The phenomenon of leadership in the conditions of modern social change

In a situation of significant transformational changes, society needs young people who are able to look at new ways of solving urgent problems, to organize the work of the team in a new way, and to lead others. The leader's position is manifested in the ability to accurately identify goals and strategies, and to adhere to them effectively, to be an example for the rest of the group, to skillfully dispose of the time and to teach them how to use it effectively, to take immediate decisions in non-standard conditions that are conducive to positive changes. Leadership is a significant work on oneself, and the innate leadership entails an inner potential that one needs to conquer and guide in the appropriate direction.

The training of future leaders is perceived as a strategic task of modern society. His decision is associated with hopes of social progress, ensuring the quality of life of the population and national security in its broadest modern sense. A special role in solving these tasks is given to the modern system of vocational education, which requires new psychological approaches to the process of formation of leadership qualities in future specialists [5, p. 47]. Due to the fact that leadership qualities are an important component of the special competences of a modern specialist, their development needs to be pursued consistently and purposefully in the process of training and professional training of future specialists. This requires the presence of special psychological conditions, organizational measures and psychological impact on the process of formation of leadership competencies as factors of development of the young man's readiness for professional activity and the basis for personal leadership in future professional activities.

**3. Analysis of psychological concepts of leadership
in foreign and domestic literature**

The formation of leadership qualities in a future specialist is forming of active attitude toward vital functions in society, developing a flair to reflect, influence people, converting them for like-minded persons, sending their efforts to the achievement of general socially – meaningful aims, realization of the values, options and abilities of a man.

The analysis of psychological literature on leadership issues has shown that there is a varied interpretation of the essence of this category and approaches to its study. In particular, R. Dautt examines leadership through interaction between the leader and the representatives of the group that influence each other and want to achieve significant changes and results that reflect the overall goals. E. Bogardus, the prerequisites for the emergence of a leader in the group called the emergence of problems that he must solve. B. Parigin expresses the opinion that leadership is one of the effective processes of management and organization of a small social group, which involves achieving group goals in the best possible time and with the best effect. I. Beh treats leadership as a significant influence on the group, with the help of which its members are induced to achieve a single goal. F. Massaric and R. Tannebaum study leadership as an interaction of group members, which manifests itself in the real situation through the process of communication and aims to achieve goals [9, p. 198]. V. Hocking believed that the leader acquired rights in the group only after the group was ready to adhere to the program proposed by him. J. Schouler proposed a three-level model of the theory of leadership [3, p. 114]. According to his model, leadership can be manifested at three levels: private, public, and personal. Private and public levels are external. Personal leadership is an internal level and determines the need for personal growth and self-development. O. Zaitseva under the leadership understands the fact of the active and purposeful influence of the individual – the representative of the group – on the group as a whole in the direction of performing group tasks.

Modern approaches to the problem of leadership are characterized by greater integrity, the desire for generalizations and intentions to take into account all the known components of leadership, together with the individual-psychological characteristics of the leader. Modern researchers point out that leadership is based on the social need for a high level of interpersonal interaction in the process of professional activity, which in turn generates the

relevance of considering the functioning of complexly organized systems of professional interaction. Examination of these systems leads to the study of the need for self-organization in the process of interpersonal and professional interaction; study of the ordering of the behavior of individual elements of the system in order to ensure its vital and functional ability [7, p. 127].

4. The concept of “leader” and “leadership”

in modern psychological literature. The nature of leadership

The notion of “leader” is closely associated with the notion of “leadership”. From our point of view, the “leader” is an authoritative person who has cognitive, value, creative, and communicative potentials; realizes in the process of activity its motivational striving to be a leader and to act as a leader; the person who leads others can provide the freedom of each individual to realize his own goals and needs in order to contribute to the realization of the goals of society [6, p. 232].

The nature of leadership is dualistic. Leadership, on the one hand, is the position of the individual in a certain group, organization, social environment. On the other hand, leadership is the process of involving the followers in some activity, which ultimately depends on the success of one or another leader's mission and, in fact, his leadership status in the environment, which from time to time is necessary and important to confirm. Leadership position is characterized by responsible attitude of the future specialist to himself, other members of the group, people, nature, the world; readiness to assume responsibility for solving problem situations. Underlying the process of development of leadership competences in the future specialist are: firstly, objective relations in groups and socio-economic environment of the personality of life; secondly, the relations and value orientations in the student group, the peculiarities of the process of education in the law enforcement, the creation of conditions for obtaining leadership experience, the cultural and psychological cohesion of teachers and students, social status; thirdly, person-psychological guides, own motivation, knowledge, experience and personal orientation; fourth, objective-situational factors, that is, the purpose and tasks of the group in the situation of interaction.

Summarizing the previous material, one can conclude that leaders are not born, but they become. Formation of leaders in the process of personal and professional formation of future specialists is not a spontaneous process, but deliberately organized in the course of education and education,

Modern trends of development leadership qualities in the process of...

where the young person is an active participant, that is, the subject of his own becoming. Effective leadership of future professionals can be formed and improved by means of modeling the necessary psychological conditions and related programs. Formation of leadership qualities in the process of personal and professional formation of future specialists should take place on a natural basis, that is, through the development of the students' horizons, the skills of their work in the team, personal activity, initiative, creative potential.

5. Psychological conditions for the formation of leadership qualities in the process of personal and professional formation of a young specialist

In order to better perceive and master information about leadership, it is necessary to create and maintain a certain complex of social, pedagogical and psychological conditions. The main objective of creating psychological conditions for the formation of leadership qualities for future professionals is not that each person must necessarily become a leader, but that, taking into account its individual characteristics and the theoretical and, most importantly, practical skills, it will be able to self-determination as precisely as possible in personal and professional terms. This approach allows a future specialist to form a higher level of motivation, self-responsibility, and a civic position and, of course, to achieve leadership success in any kind of activity, including in professional activities.

It is psychological support, that is, the creation of the necessary psychological conditions, can provide a constructive change in the personality of the future specialist. The main efforts should be aimed at supporting the internal-personality and external conditions for the formation of the necessary leadership qualities. To internal-personality include such conditions as activity, flexibility, self-organization, self-confidence, creativity, sociability, stress resistance, competitiveness and organizational ability.

The external conditions determine: firstly, the fact that the specially created psychological conditions in the process of educational and professional activity allow future specialists to show themselves entirely from the other side, try other roles, receive support, which in turn makes it possible to build other relationships with group members in the process of interpersonal interaction; secondly, future specialists are getting acquainted with qualitatively new criteria of self-perception in the process of interpersonal

interaction. This gives them the opportunity to freely open up, creates the security of participation in discussions, and without these conditions it is impossible to develop the flexibility of thinking, initiative that is necessary for the leader and the competitiveness of a modern specialist.

Consequently, the leadership qualities of future specialists must be formed from student years, from the stage of manifestation of maximum initiative and activity during the period of professionalization of the individual. As a result of the educational and professional activities of a modern young man, she must develop leadership skills such as organizational skills, managerial skills, ability to form and unite the group, identify its goals, set goals for it, develop a program for the uniting group – these requirements are put forward to a modern leader. The appointment of a leader is to unite the group members and direct their activities in a collective direction. A modern leader is required to possess skills of personal and professional interaction with the group. During such interaction, the organizing role of personal qualities of the leader is revealed and performed, such as mastery of circumstances, decision-making, taking responsibility, making a viable choice. At the same time, the leader is obliged to satisfy the interests of the members of the group, adhering to legal and civil norms, and not putting the group representatives in dependence on themselves. The interaction with the group and the authority of the leader has an important influence on the style of his personal behavior (democratic, authoritarian or rigid).

One of the important psychological conditions for the formation of leadership qualities is to give the young person the opportunity to be a leader. The social environment significantly influences the level of development of leadership qualities of future professionals. One of the main reasons why young people are not able to be good leader's in future professional activities is lack of self-confidence. That is why, in the process of educational and professional formation, it is necessary to create such conditions that young people who possess the weak developed qualities of the leader, could show themselves to the fullest.

Analysis of the work of the above scientists and researchers on leadership problems has allowed allocating seven of the most effective psychological conditions that allow organizing the process of formation of future specialists in leadership qualities. Let's consider more about these conditions.

1. Paying attention of future specialists to the problem of forming leadership qualities. The current specificity of the professional activities of a

Modern trends of development leadership qualities in the process of...

future specialist is increasing the requirements for professional competence. A young specialist, often without knowing the potential of his abilities and abilities, falls into a situation where it is necessary to demonstrate professional leadership qualities. Consequently, the focus of the youth on the problem of forming readiness for leadership is one of the most important tasks of the organization of educational and professional activities. The attention of the young man to the problem of development and manifestation of his own leadership qualities is the focus and concentration of his consciousness on certain peculiarities of the group's life and its place in it while performing joint activities while simultaneously distracting from everything else [10, p. 232].

2. Development of future specialists of interest in leadership qualities through familiarization and mastery of theory and practice of leadership. In domestic science, the notion of "interest" is interpreted as a form of cognitive orientation of the individual [4, p. 68]. A young specialist is interested in what can satisfy her need for leadership. Leadership interests tend to evolve: satisfaction of leader's interest does not lead to its extinction, but causes new interests. At the same time, unimpeded satisfaction of needs does not generate interest.

Consequently, the formation of leadership qualities for future specialists is a process of formation of a set of knowledge and skills, motives and installations, the development of their interest, the expansion of the cognitive sphere and the properties of the person with such qualities that make it possible to position themselves as a true leader and exercise influence on the members of the group.

3. Maximally effective use of opportunities for information and education environment ZOO. The formation of an educated, competent future specialist with advanced leadership qualities plays an important role in the informational and educational environment.

4. Active use of educational opportunities of the group in the interests of preparing readiness for leadership in future specialists. Domestic science proceeds from the recognition that the free and harmonious development of the personality of a young specialist is possible under the conditions of collective activity.

Organization of meaningful activities of future professionals, an active participation in it, not only allow you to survive the joy of success, but also accustomed to treating it critically and striving to overcome the problems. At the same time, the presence of fundamentally healthy moral and ethical

relations between members of the group creates such an environment in which the targeted effects on the group directly change the behavior of each member, and at the same time any influence on a particular person is perceived by others as an appeal to them.

Thus, the group with its public opinion, traditions and customs is an indispensable factor in shaping readiness for future leadership in leadership.

5. Formation of a leader's position, experience of leadership thinking, character, behavior and emotional response. According to E. Lukhmenova [10, p. 231], the leader's position is characterized by a responsible attitude towards himself, other members of the group, society as a whole, as well as the willingness to assume responsibility for solving problem situations.

6. Encouraging future specialists to form their own readiness to be leaders in future professional activities. A. Kozhaspirou treats the term “stimulus” as “external influence on the personality, collective, group of people, activating their motivational sphere, and through it and certain activities” [11]. N. Shvedova understands the “stimulus” as “a causative cause, an impulse; an interest in committing something” [2, p. 321]. E. Klimov [1, p. 259] and A. Stolyarenko [10, p. 141] see in the stimulus means, the external inducement of human activity. Incentives are calculated on the activation of certain motives and, only achieving this, affect the work. Consequently, the stimulus is a deliberate influence on the personality of the leader activating his activity, that is, a strong motive moment, an internal or external factor that causes reaction, an action.

7. Development of skills of future specialists to self-development of leadership qualities. For the proper formation and development of leadership qualifications, the purposeful activity of future specialists is required, characterized by continuous work on oneself, over their own spiritual, personal and professional development. Scientists argue that self-development provides the opportunity to consistently complicate the tasks and content of new knowledge, the formation of new leadership qualities, the promotion of self-management personality with its further development.

6. Investigation of the features of the leadership potential of future specialists in the process of person-professional formation

The presence of motivation for active leadership in the professional development of a future specialist should become one of the main factors of the innovative development of society, since it is the younger generation that fits

Modern trends of development leadership qualities in the process of...

rapidly changing dynamics of social and economic spheres. Youth is the most creative and active part of modern society, and the extent to which it is motivated by leadership, influences the dynamism of human development.

The purpose of our study was identify the leading motivations that lead potential leaders to the future active participation in the life of the group; identifying factors that differentiate the motivation of respondents to carry out leadership activities; identification of the main reasons that, according to respondents, contribute to the successful development of leadership qualities.

By organizing this study, we aimed to obtain quantitative and qualitative indicators of this problem, that is, to identify the words, parameters that respondents use in relation to leadership, which distinguishes the main leadership issues, how much they themselves are motivated to leadership. The method of focus groups was defined as the most productive to achieve the goal. The method of focus groups (group depth interview) refers to “flexible”, or qualitative, methods of psychological research. The task of qualitative methods of psychological research is to compile a list of so-called “hypotheses of existence,» that is, a list of thoughts, statements or assessments that are available in society and have no zero degree of distribution. This method was used to identify the associations, experiences, ideas that young people have on the problem of development and manifestation of leadership qualities at the present stage of society development, her vision of future perspectives of her own leadership participation in the group's life activities. For this purpose, 5 focus groups meeting the requirements of this method of study were conducted. The participants of the focus groups were young people (18-23 years old) who study at the ZNO of Vinnitsa region in different specialties.

Let's dwell on the results of our focus group research. An in-depth study of the leadership potential of future specialists in the process of person-professional formation with the help of the focus group gave the opportunity to obtain the following results:

1. Future specialist's position leader is not excluded from the horizon of personal life-professional plans. The desire of young people to get the status of a leader is influenced by her desire and opportunity to take the position of dominance and influence the group as a whole. Young people agree that the student group is an enabling environment for demonstrating the qualities of the leader, and not only in the youth who owned them before, but also in those who did not show leadership activity. In this sense, the educational-professional group provides all levels of opportunity in the

pursuit of leadership. An active leadership position deserves attention from the side of the respondents, which does not exclude the possibility of taking it in the future. Some researchers associate life and professional plans with their own active leadership position. Among them are: young people who have the opportunity to use parental capital and wish to continue the work of parents and enterprising young people who are focused on the prospect of their own professional achievements.

With regard to the vital task of taking an active leadership position in future professional activities, youth demonstrate a different degree of desire to determine the fate of each participant and the entire group as a whole. Young people reveal various levels of psychological abilities to an active leadership position:

– the first level of abilities. Investigators seldom see the need for an active leadership position. Prefer the formal position in the group unlike the dominant one. Respondents with the corresponding level of leadership qualities almost do not demonstrate an initiative in organizing the group's life, acting behind the motto "if they say, then I will do it." The insignificant level of development of leadership qualities is also expressed in the low level of communicative activity outside the educational-professional environment in relation to other members of the group. In order to personally accept the need to sit an active leadership position, the investigator must be reasoned, in detail, describe its importance. With a great deal of confidence, it can be argued that the respondents will not take an active lead position;

– the second level of abilities. In order for respondents to be willing to take an active leadership position, it is necessary to demonstrate their personal benefit, empathize with them and help to overcome stress and discomfort. Emotional reactions, which manifests itself in the open opposition regarding – needs for leadership. Investigators are keen to see leadership qualities, but are afraid to declare their desires;

– the third level of ability. Prefer the leadership position in the group above the formal, but not ready to show leadership qualities in any group. There may be initiators in organizing the structure and effective implementation of joint activities by members of the group if they see this need and need. Prudent, if necessary, manifestations of leadership qualities;

– The fourth level of abilities. These are the young people who associate the immediate life and professional plans with an active leadership position. The special features of the data being studied are personal activity

Modern trends of development leadership qualities in the process of...

and authority in expressing their own point of view regarding events in the group; high responsibility not only for its own actions, but also for the result of the interaction of the whole group; high activity in the group, which manifests itself in establishing high level of contacts with members of the group outside the classes, interest in improving the group's results, the desire to achieve friendly relations in it. Young people with a high level of leadership skills are respected by groups that have a personal and authoritative opinion; they consider themselves leaders of the group and demonstrate leadership qualities directly in the situations of the competition. The investigators adequately analyze their own strengths and weaknesses. Respondents with ease accept the need for manifestation of leadership qualities, ready to play an important role in forming group goals, world outlook, as well as in organizing the structure and joint activities of group members.

Consequently, a significant number of respondents, although expressing a positive attitude to an active leadership position, do not link it directly with a real manifestation of their own leadership. As can be seen from the results of the study, the specification of the issue with regard to the characteristics of leadership positions reduces the number of willing to demonstrate it. The results reflect the actual willingness of young people to become a leader in their training and future professional activities.

2. In general, it is possible to distinguish three groups of young people by the degree of desirability of assuming a leading position in the process of educational and educational activities. The first group is "outsiders." They belong to that part of the youth, which showed the low relevance of their prospects for an active leadership position. With a high degree of confidence, it can be argued that these people will not become leaders. The second group includes "clearly uncertain", that is, this category covers young people, which in principle do not exclude the biographical probability of taking a leading position in the future. It can be assumed that these respondents are ready to join the group's livelihoods in the status of leader in a favorable social environment. To the third group should be considered "perspective". These include young people who associate life and career plans with an active leadership position. It is very likely to state that this number most accurately reflects the actual state of affairs.

3. During the study, the proportion of respondents willing to take an active leadership position in the future was analyzed in the context of various social characteristics. Gender differences have been identified that

influence the willingness of young people to play an important role in the life of the educational and professional group. The results show that men are more prone to leadership. This can be explained by the influence of gender-based expectations common in society. The role of “breadwinner” encourages men to take leadership positions. It was also found that the fact of residence in the city or in the countryside does not affect the presence or absence of respondents' readiness for leadership. However, the presence of leaders in the immediate environment (among relatives and friends) serves as a serious additional factor of motivation for leadership.

4. Future experts identify two groups of factors that, in their opinion, contribute to the successful formation, development and manifestation of leadership qualities:

– factors of the environment. These include those positions that are in relation to the subject of the nature of the external determination. In this case it is the presence of supporting loved ones and relatives, the opportunity to practice with the purpose of obtaining skills of advanced experience, the possibility of forming practical leadership skills in ZOO and the purposeful formation of a positive image of the leader in society;

– factors of personal potential. This is all that is within the scope of the capabilities and resources of the person himself.

5. There is a significant difference in the opinions of “clearly uncertain” and “promising” respondents regarding the defining conditions for the first steps in leadership activities. For a group of “clearly uncertain” respondents, that is, potentially ready for leadership, the most pressing issue is “leadership start.” Yes, they primarily indicate the need for support from the immediate environment. For “perspective”, that is, those who have unambiguously determined the desire to take a leader's position, it is important to have opportunities for effective interaction in a professional group.

6. Significant barriers to the manifestation of leadership qualities respondents call competition, underdevelopment of the system of leadership education, the negative impact of administrative barriers. In the value aspect, leadership is not considered by young people as a way to quickly achieve social prestige. The main attraction of leadership, according to the researchers, is the discovery of the path to freedom and the desire to solve a number of professional and career problems. In a significant part of modern youth there is a certain desire for leadership; with the help of leadership young people plan to realize the existing ideas and ambitions.

Modern trends of development leadership qualities in the process of...

7. According to the respondents, the most significant, personal qualities that a leader must possess is: the systemic nature of thinking; high creativity; availability of managerial abilities; high degree of efficiency; the presence of positive social settings; positive motivation; combination of social roles; adequate self-esteem; high degree of self-regulation, organization of activities and control; absence of conflicting and aggressive tendencies in behavior; high stress resistance.

According to respondents, there are a sufficient number of inefficient leaders who do not have a vision for the future, which creates significant problems for the members of the group: they are not able to create an incentive for moving forward and positive qualitative changes in the group; they do not have promising plans for group development. This attitude impedes the creation of a supportive atmosphere in which it is interesting and exciting to work. Such leaders pose a threat not only to individual members of the group, but also to the whole group; they put pressure on the group they are managing. That is why, in order to achieve the effect of involving young people in leadership activities, it is expedient to ensure the process of formation and development of leadership qualities within the educational environment.

8. Among the facts that are inherent in the educational process and, according to the respondents, to form and develop leadership qualities, the following were noted: examples of successful leadership; purposeful development of leadership thinking; the orientation of the training courses for practical application in future professional activities. Respondents confirm the importance and necessity of including in the educational process all stages of formation and development of leadership qualities of the future specialist: formation and development of leadership thinking → the direction of the acquired knowledge on their practical application → examples of successful leadership activities → practical orientation of educational and professional activities → implementation of a real leadership project.

9. However, an absolute majority of respondents believe that the level of development of leadership qualities of the person in the process of educational and professional activities does not meet the modern requirements of development of society. In this case, the need for this knowledge is great. Therefore, one of the main tasks at the present stage of development of society is the upbringing of an active person capable of taking an active leadership position.

10. Weak personal motivation, revealed during the survey, makes us wonder how deep the knowledge of young people about the need for self-development and self-realization; the probability of success in future professional activities without a high level of leadership development. As a rule, scientific knowledge is the basis of the formation of beliefs, and superficial create only the visibility of awareness, without changing the structure of knowledge as a whole. The survey showed that young people gain basic knowledge in educational institutes and through the media. Probably, this is one of the reasons why most young people value their knowledge as insufficient to reorient to a leader's way of life: knowledge acquired in such a passive way did not grow into conviction. Indicator and incentive of motivation for real changes in the way of life of future specialists is the level of awareness of their relevance to the proper level of development of their own leadership qualities.

11. Investigation of awareness of the respondents on the problems of leadership potential, low level of awareness of their relevance to optimizing the ways of developing leadership qualities revealed insufficient understanding of the importance of this problem. At the same time, the recipients expressed their desire to develop and improve their own ability to develop and manifest leadership. The obtained results testify that respondents have not yet realized the challenges of modernity to the end of the whole urgency and the need for an immediate response to them. The revealed contradiction between the desired and actual way of professional life is an important result of our study. The overcoming of this contradiction is possible by forming the motivation and installations of future specialists to optimize their own life and professional plans with an active leadership position.

Thus, the level of development and manifestation of leadership qualities of students is a dynamic professional-personal entity that is formed during the process of professional training at the university. Creativity and orientation towards strategic thinking is a marker of the formation of leadership qualities in the process of personal and professional formation of a modern specialist. No less important specific feature of leadership potential of the personality of the future specialist is his orientation to taking into account the individual psychological characteristics of others in their relationship with them. A reliable indication of leadership potential is the ability of a future specialist to stimulate others to work and overcome obstacles to achieving the goal.

7. Conclusions

As a result of the conducted scientific and theoretical analysis, one can conclude that contemporary concepts and approaches draw attention to both the personality of the leader and the influence of external factors on the process of forming the leadership qualities of a future specialist. The researchers focus on the ability of the leader to develop a new vision of problem solving and using their own charisma, inspire group representatives to effectively achieve their goals. A modern leader is a person who according to a certain situation in a group embodies the group norms and values in his own life, is ready to assume responsibility, substantially affects the group's activities, guided by the tasks set before the group; manages the creation of a favorable moral and psychological climate in the group and analyzes the formulation and solution of the tasks, activates the group. There are four groups of leadership qualities, the development of which may and need to be carried out in the process of youth training: intellectual, organizational, executive, communicative. Leadership qualities are personal qualities that provide successful leadership. However, there is no general set of leadership qualities. The success of the formation and development of leadership qualities depends on the ability of the individual to demonstrate the skills and abilities needed in the relevant situations. Modern conditions of the development of the society necessitate the purposeful formation of future specialists of leadership qualities, starting from the period of their educational and professional activities in the ZOO. In our opinion, every future specialist should be proactive and not afraid to show leadership skills. In the process of personal and professional formation of a future specialist, it is important not only to master the combination of professional knowledge and skills, but also to develop the leadership qualities of a modern specialist. Therefore, leadership is a key element in implementing professional change and personal development of a modern specialist.

References:

1. Andryyanchenko, E. G. (2012). Theoretically analysis problems in lyderstva zarubezhnoy sotsyalnoy psychology. *Young scientist*, 10, 256–261.
2. Bendas, T. V. (2009). *Psychology lyderstva*. SanktPeterburg: Peter, 447.
3. Bern, E. (2009). *Lider i hruppa: o strukture i dinamike orhanizatsii i grupp* [Leader and group: on the structure and dynamics of organizations and groups]. Moscow, Eksmo Publ., 512 p. (In Russian).

4. Kolpakov, V. (2005). Liderstvo – faktor suspilnoho rozvytku [Leadership as the factor of social development]. Personal. Zhurnal intelektualnoi osvitu [Staff. Journal of intellectual elite], no. 9, pp. 66-73 (In Ukrainian).
5. Kononova, T.A. (2013). Yunosheskii vozrast kak blahopriiatnyi period dlia razvitiia liderskikh kachestv studentov [Adolescence as a favorable period for the development of students' leadership qualities]. Innovatsionnye protsesy v obrazovanii: stratehiia, teoriia i praktika razvitiia [Innovative processes in education: strategy, theory and practice of development]. Ekaterinburh, vol. 1, pp. 47 (In Russian).
6. Krychevskyy, R. L. (2007). Psychology lyderstva. Moscow: Charter, 541.
7. Kudryashova, E. V. (1996). Leader and lyderstvo Investigation in Modern lyderstva of Western socio-political thoughts. Arkhangelsk: PMPU, 256.
8. Makswell, D. (2002). 21 obiazatelnoie kachestvo lidera [21 indispensable qualities of the leader]. Minsk: Popurri.
9. Kandzhemy, J. P., Koval'ski, K. Dzh., Ushakova, T. N. (Eds.) (2007). Psychology sovremennoho lyderstva: amerykanskye Studies. Moscow: Kohyto Center, 198–211.
10. Bar-On R. (2000). Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. Handbook of emotional intelligence. R. Bar-On. J.D.A. Parker (eds.). San Francisco: Jossey-Bass, pp. 363-388 [in English].
11. Ruds'ka, A. I. (2013), "Psychological characteristics of leadership in terms of social projects", Abstract of Ph.D. dissertation, Sotsial'na psykholohiia, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

**PEDAGOGICAL CONDITIONS
FOR EFFECTIVE FORMATION OF DESIGNER'S COMPETENCY
OF FUTURE FINE ARTS TEACHERS**

Palshkova Iryna¹

Tkachenko Anastasia²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_37

Abstract. The problem of studying the pedagogical conditions for effective formation of designer's competency of future fine arts teachers is considered in the article. Analyzing academic literature on the researched problem enabled us to determine the following pedagogical conditions of effective formation of designer's competency of future fine arts teachers during training, namely: 1) creating information-educational environment by way of using multimedia technologies that enables gaining of designing activity experience by students; 2) mastering new methods and means of art activity and perceiving the artistic image; complex application of transformation of media-innovations in artistic-professional activity of future fine art teacher.

Questionnaire survey among students with application of media technologies has been carried out. Spreading of the Internet created a unique environment where varies types of verbal, visual and audial information are synthesized. Media environment also caused changes in the content of artistic-professional activity and artistic creativity of design specialist. Still until recently designing of an artistic image was carried out under the traditional method, namely: the artist using analogues, imagination or a countless sketches and drafts chose the samples being the most successful by form or emotional characteristics by compounding or stylizing them by artistic means. It was discovered that design competency is being applied through future fine arts teacher's creativity through understanding of cultural-aesthetic, visual-communicative problems of designing activity, ability to set artistic-image, construction-technological, communicative-informational tasks and to settle them with visual-artistic means.

¹ Doctor of Pedagogical Sciences,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiy, Ukraine

² Postgraduate Student,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiy, Ukraine

1. Introduction

Art as a socio-cultural reality performs an incomparable artistic function: makes invisible visible, inaudible audible and assists in discovery of undiscovered and earlier unexperienced in human life. For a long time, the central concept in conceptualization of aesthetical culture of personality is the phenomenon of artistic image and an intrinsic ability to productive imagination.

Within the terms of contemporary psycho-pedagogical science, imagination is considered as the ability of a person to operate the images of the outside world and to express a certain inner content (a set of ideas, feelings, evaluative attitudes to life and experiences in the broad sense of the word. The teacher of the aesthetic cycle as a link between the educational branch and professional art must be able to realize his/her mission – to teach students to create beauty using the most modern means and pedagogical technologies. Thus, formation of professional skills of a fine arts teacher becomes of a prime importance and therefore the ways and means of this process require a special study.

It appears, that nowadays there is the system of professional training of future fine arts teachers in which formation of professional competence of students, in particular the necessary artistic and professional skills, has been included. It has been discovered, that educational plans and programs are being developed at pedagogical higher educational institutions according to educational-professional program and existing job description of fine arts teacher. They take into account gradual formation of personality creative potential and although in different pedagogical higher education, the content of fine art teacher professional education can vary depending on specific conditions.

Analysis of academic literature on the problem under study has allowed us to distinguish the mark out pedagogical conditions of effective formation of design competence of fine arts future teachers in the professional training, namely:

- 1) the creation of information and education environment by use of multimedia technologies providing students with the experience of design activities;
- 2) mastering of new methods and means of visual activity and perception of artistic image;
- 3) complex application of media innovations transformation into artistic and professional activities of the future fine arts teacher.

**2. Creation of informational-educational environment
by using multimedia technologies providing students
experiencing designing activity**

The first proposed pedagogical condition involves the creation in the process of studying the design of such an educational environment that would help to master the design means of expression, mastering modern methods of organizing and managing the artistic and design activities of students and its further application in practical professional activities.

Informational and educational environment has the following components of structure: space-semantic component – organization of space (interior design, spatial structure of premises, etc.); symbolic space (various symbols – emblem, traditions, etc.); content-methodical component – content area (concepts of education and training, educational and training programs, curriculum, manuals, visualization, etc.); communication and organizational component – features of subjects of the educational environment (distribution of statuses and roles, national features of students and teachers, their values, settings, stereotypes, etc.); communication sphere (style of education and teaching, spatial and social density among participants of education, etc.); organizational sphere (peculiarities of managerial culture, the presence of creative associations of teachers, initiative groups, etc.) [16, p. 275-276].

To provide a supportive informational and educational environment that provides future teachers' gaining of technologies of designing skills and abilities, you need:

a) to study the pedagogical world and domestic experience in organizing the design activity of students in the process of labor training;

b) to introduce advanced pedagogical techniques and multimedia technologies into the educational process that will promote development of design thinking, logical and image thinking, application of creative potential and self-expression;

c) have scientific and methodological support, including: information resources and computer training facilities.

The use of multimedia technologies in education allows you to make a real technological breakthrough in organization and practical implementation of learning process. The ideas of using multimedia technologies provide for improvement of the teaching management system at different stages of the lesson, increasing the motivation to learning, improving the

information culture of students and the level of training in the field of modern information technologies.

The ground for the introduction of multimedia technologies into the educational space is the properties of multimedia, that is the harmonious integration of various types of information. It is increasingly difficult for the teacher to see himself/herself in the educational process without the help of a computer. Thus, at the present stage of development of pedagogical science and practice, the role of multimedia technologies in studies is determined, first of all, as that in the expansion of ideas about the means of studies.

Multimedia technologies are among the most promising and popular pedagogical information technologies enabling creation of entire collection of images, texts and data, accompanied by sound, video, animation and other visual effects.

Thus, multimedia technologies perform such didactic functions: enhancement of illustrations; provision of scientific education; development of cognitive interests and abilities of students; improving the quality of knowledge of students; accelerating learning; improving awareness and memorizing educational material; activation of independent work of students; communication theory with practice; individualization of training; control over learning of knowledge.

3. Mastering new methods and means of creative activity and artistic image perception

The relevancy of searches of the content of the concept of “artistic image” is confirmed by the fact that for decades it has been addressed by specialists of various scientific fields and creative professions. This concept is considered the most intensively and meticulously in art science and aesthetics, that is conditioned by the live nature of their social engagement. For centuries, especially at turns of epochs and in periods of formation of a new aesthetic dimension, scientists discover new aspects of seemingly thought through concepts, in other words revealing the new qualities of a well-known phenomenon that are generated by new aesthetic inquiries, that are, undoubtably, on the concept we seek.

Among the well-known specialists, who have contributed to the considering of the above concept from the point of view of aesthetics and art, one can be distinguish V. Bychkov, Yu. Boriev, A. Canarskyi, L. Levchuk, Yu. Usov and others.

Pedagogical conditions for effective formation of designer's competency of...

Let us consider the concept “artistic image”. It is commonly believed, that in case of our mentality upon consideration of the origins of perception of this concept one should address the cultural specific features based on the Christian canons. “An image (an icon) becomes a significant phenomenon and a category simultaneously” – states V. Bychkov. The image is not unequivocal and one-dimensional: “the image in all its hypostases – from the verbal and poetic images of sacred texts... to iconographic images (namely icons), sacred images, symbols of worship, spiritual images” is present in Christian culture, and culture of image that itself is “to a greater extent than the culture of the word in its literal sense. The image occupies a major place in this culture on its sacred-existential (or ontological) level” [1, p. 39].

It is appropriate, in our opinion, to focus attention on the fact that the icon, that V. Bychkov mentions, is itself in a depicted image. Over time, the concept of artistic image as a cultural phenomenon is changing a little, expanding and embodying samples of not only artistic, but mostly literary images. The artistic image of the Renaissance already appears as a reflection of the life of the subject and “must create a certain condition of life so that a person could experience the depicted as his/her own moment of life... Because life is a unity of its inner essence and its external expression, “form of life” in art, of course, involves the image of a true expression of life” [2, p. 95]. It should be noted that there are certain features of artistic image interpretation in art and aesthetics. A traditional understanding of the meaning of the artistic image is considered in *narrow* (as a visual form of life reflection) and the *broad* (as a way of creating and being a work of art) meanings. In this case, the concept of “artistic image” is often considered in the narrow sense, distinguishing either as a separate element of an artistic work, or as a certain means (symbol) displaying the content of the work of art. This understanding is generally used as a definition of artistic image in an artistic interpretation.

The artistic image is a method of thinking in art, as the art is impossible without meaning, which expresses this image. According to Y. Boriev, “The artistic image is a content form of art, a form of thinking in art. This is allegorical, metaphorical thought, revealing one phenomenon through the second one” [3, p. 195].

As for the artistic understanding of the “artistic image,» it is more directed toward the inner world of the image, because art is not interested

in external in itself, but external as an expression of the inner. This is also the problem of relation, because the art of interest is the attitude of the external to the internal, which gives rise to the problem of expression of the internal in the external. The artistic image as an artistic expression has an inner life not accessible to the outside. This expresses the dualism of art. But there is another side where internal content and external manifestation coincide. The reflection of the semantic unity of the external and internal is the expressiveness of the image. Expressing his/her attitude to a certain moment of life, the artist cannot but express the same attitude to the other parties of reality reflected in this moment. The artistic image is necessarily emotional. It is the result of the author's contemplations of a specific phenomena of life. It is also a certain type of human relation to reality.

On this basis N. Anishchenko found reasonable the integration of artistic disciplines in a pedagogical process, that is provided for by: the epistemological possibilities of each particular type of art to reflect different but essential aspects of objective reality, to evaluate and to show in its complex a rather complete picture; the influence of the artistic image of each type of art on the various mental processes of the individual; multifaceted artistic education of students, since the general and specific patterns of art are comprehended on the broad principles of integrated types of artistic creativity.

Perception of an artistic image of art involves acceptance by the addressee of the statement and those forms of organization that the author includes into it. Therefore, for comprehensive perception of art and the possibility to enjoy it, not only presence of developed forms of human sensibility in the addressee enabling him/her to take a look at a work with all depth and acuteness of experience is necessary, but also the corresponding level of aesthetic and artistic education. Artistic image is generalized and at the same time particular picture of human life or surrounding world created by the creative imagination of the artist.

Thus, the *artistic image* is an aesthetic way of existence of a work in terms of its expressiveness, impressive persuasiveness and significance. The artistic image is a central, systemic concept for different types of arts, a special, emotional, natural and extremely productive way of knowing the real actuality. Images appear in the minds of people under the influence of real actuality perceived with sensory organs. They are copies, imprints of reality. In the artistic image material and spiritual, external and internal are merged into a single objective and subjective.

4. Complex application of media innovations transformation in artistic-professional activity of future fine art teacher

The media space is primarily conditioned by anthropogenic dependence of people, their excessive interest in virtual space. Thanks to the use of the Internet today, way for the reader becomes much more accessible. Operation with mixed formats makes material interesting and easy to perceive. First, presentation of the text in the form of “top” is a win-win option, since the current audience loves when everything is best out of the flow of information has already been selected. Secondly, use applications and web-site platform activates the reader. Even uninteresting content can be interesting if you switch from traditional tools to interactive [3].

Therefore, new *cross-media platforms* are actually prepared by changes in media consumption and are determined by information consumers themselves. In order to be on the trend, the newspaper, in addition to the printed version, should publish an independent digital online publication that uses all the specifics of online (interactivity, hypertext, multimedia); the news magazine would have to develop an application for smartphones containing all the visual benefits of e-journal; radio journalists should work with the camcorder to bring additional materials from a meeting or event; the TV channel should actively communicate the topics of the day on Facebook or Twitter.

As a final conclusion, future professionals should understand: cross-media is not a strategy for rationalization measures, cross-media is a strategy for a new resource organization to grow from a newspaper to a media concern.

Multimedia platforms can be used at all necessary levels of presentation of educational content and the formation and development of artistic and professional knowledge: their perception, observation, theoretical and practical processing.

Implementation of educational content in multimedia technology takes place through the integration of several modalities – visual, audio and animation in the form of illustrations, logical images and visual analogies. Illustrations include the corresponding depictions of reality substitutes: photographs, videos, and the like. Logical images are simplified representations that illustrate complex structures in a schematic and encoded form, including graphs, diagrams, and diagrams. Fine analogies, or illustrated metaphors, present model-analogies of certain processes [2].

The following models can be used to create artistic and professional skills for future fine arts teachers using multimedia technologies: multimedia lecture, multimedia portfolio, reference visual conspectus, “virtual museum”. The leading didactic tool in this case is the multimedia presentation – a set of logically related slides. By structure, a slide can contain elements of the following three main types: frames with text information; multimedia objects (pictures, sound, video) and control buttons. Animation can be applied to each object – the ability to move the screen in a certain way. We consider the way of creating, designing and preparing a multimedia presentation as an activity in which the analytical-synthetic, artistic-aesthetic and design-design types of artistic and professional skills of future fine arts teachers are formed and refined.

Multimedia lecture is a kind of lecture-visualization, where the main methods of teaching are demonstration of visuality (cinema, television and video, slides, blocks of information) and its step-by-step commentary by a teacher with the help of computer technologies. The main differences between multimedia lectures from the “traditional” are the following: more clear structured content; block diagram of educational material structuring; efficiency and clarity of the form of information submission; use of additional methods of material presentation (sound, animation, graphics), developed hypertext structure; graphic presentation of main provisions of lecture, definitions, formulas, drawings, diagrams, etc. (N. Semenova).

There is an indisputable didactic advantage of a multimedia lecture before the “traditional” lectures at higher educational institutions. In the context of our research, we focus on the following providing for:

- maximum information filling, the most complete disclosure of essence and patterns of artistic and pedagogical phenomena and processes; clear structuring of the training material; demonstration of processes, complex schemes, artistic and graphic standards, sequence of their construction, dynamic and spatial visibility;
- intensification of processes of perception and assimilation of artistic and professional knowledges at the expense of timely submission of information, its optimal dosage, availability, adaptation of the rate of submission to the speed of its learning;
- realization of artistic and aesthetic laws of formation of forms;
- increasing interest and motivation for learning, better memorizing information, focusing students on the main;

Pedagogical conditions for effective formation of designer's competency of...

– ergonomics of the use of visual means by combining them into a single presentation [5, p. 311].

The system of concepts containing multimedia technologies in one form or another must be constructed in accordance with the regularities of the formation of artistic and professional skills of students. Therefore, multimedia lectures should be supplemented with *reference visual conspectuses* – a set of slides, each of which reveals the content of scientific concepts and categories by means of multimedia, and at the same time it is a certain artistic and graphic standard, as well as a holistic multimedia portfolio for courses of educational disciplines.

Installation (from English “installation” – installation, allocation, mounting) – a form of contemporary art, spatial composition, which is a combination of various elements and at the same time being artistically whole. The installation can be characterized as an itself valuable symbolic scenery, created at a certain time and under a certain name. It is important that the viewer does not contemplate the installation from the side as a picture, but turns out to be in the middle of it. Some installations are approaching the sculpture, but unlike it, the installation is not molded, but is mounted from non-uniform materials, and, as a rule, industrial origin [3].

Installation is three-dimensional. Besides the fine arts, which always constitutes its starting point, installation involves music, video, reality – so you can listen, tap, smell, taste it, and more. Installation should involve the viewer in action and therefore contains means of manipulation and direct tactile exploration of its elements. Sometimes content of the installation is precisely this and consists in changing the positions of objects in space. D. Prigov writes: “Installation is something built in a closed space, and its size can range from the extremely small, where one can look only one eye, to several rooms in large museums. Installation, in contrast to flat paintings and individual objects, emphasizes the organization of interior space.” The main effect sought upon performance of installation is a feeling of magical or even mystical experience in the process of perception [1].

Special features for creating installations and for viewing them include computer technologies, in particular virtual environments created by their means – virtual museums, exhibitions, three-dimensional and flat graphic dynamic and static models, etc. By attracting students to create and view installations on topics provided for by the content of future fine arts teacher-

professional training, one can achieve formation of artistic and professional skills in their methodological, pedagogical and artistic aspects.

Performance (from English “performance” – performance, presentation, declaration) – a form of contemporary art in which work is the actions of an artist or a group at a certain place and at a certain time. Performance can be any situation including four basic elements: time, place, artist's body and attitude of the artist and the spectator. That is exactly what distinguishes the performance from such forms of fine art as a sculpture or a painting, when the pictorial work is an exhibited object [4]. Thus, performances can be considered as a method and form of organization of artistic and professional activities of students and use it to present products of this activity.

The phenomenon of selfie (photographic self-portrait, most often taken on the phone and distributed in social networks) today is no longer merely an entertainment, but is perceived as a means of visual communication, self-identification, advertising or self-promotion. Focused attention is paid by communicators, psychologists, philosophers, political scientists. Selfie is interesting for researchers as the scope of this phenomenon increases annually, almost every user of the network makes self-portraits and, moreover, selfie are able to manifest hidden wishes and needs of large social groups [5]. Of course, these properties of a new visual phenomenon are of interest to politicians, since they allow them to respond to fashion, to communicate on an equal footing with their audience, to exercise a stronger emotional impact on the recipient due to the peculiar intimacy that selfie assumes.

The works by N. Carr, J. Kilner, J. Oullet, A. Rutledge, K. Thompson, C. Oriekh, Ye. Pcholkina are devoted to the discovery of the essence of this new visual phenomenon. In the context of political communication, selfie was considered by A. Baishia, A. Golovitska, A. Karadimitrou, V. Koladonoto and others. In domestic science, the phenomenon of selfie is studied mainly from the standpoint of sociology (N. Kalka, L. Orishchyn) and psychology (N. Tavrovetska, O. Skulovatova), instead there are no special studies of the phenomenon from the point of view of advertising, branding, communication theory, especially in relation to functioning of selfie in the context of domestic political communications.

Although the term “selfie” appeared only in 2002, in 2012 by the magazine “The Times” it was recognized as one of the top 10 fashion words, and in 2013 it became the word of the year in the Oxford Dictionary of English. Today the term is commonplace to designate a photo of your-

Pedagogical conditions for effective formation of designer's competency of...

self, made on a telephone. However, American researchers T. Senft and N. Baim emphasize that selfie is not just a self-portrait. Selfie is a visualisation of the object.

Given these factors, selfie have ceased to be considered as only a fun.

Consequently, in order to effectively formulate the design competence of future teachers of fine arts in the field of professional training, the following pedagogical conditions are defined: creation of informational and educational environment through use of multimedia technologies that provide students with the experience of design activities; mastering new methods and means of visual activity and perception of artistic image; integrated application of the transformation of media innovations into the artistic and professional activities of fine arts future teacher.

5. Diagnosing the formedness of designer competency of future fine arts teachers

Formation of design competence of future fine arts teachers during professional training is assessed by the following *criteria*: motivation-value, cognitive-technological and *levels of design competency*: low, medium and high. We believe that the criterion of the effectiveness of formedness the design competence of future fine arts teachers is the creative (high) level of formation of motivation for success in professional design-activities, designer competence, development of creative qualities and design capabilities of students' personalities.

Students were offered to perform test tasks of 4 levels of complexity and to solve design-oriented tasks by means of computer graphics.

Analysis of the diagnosing results (Table 1) shown mostly low level of design competence of the control (50,0%) and experimental (43,75%) students of the groups of discipline "Fundamentals of Design". The average level of design training was observed in 30,0% of CG students and 31.25% of EG respectively. The smallest number of students was characterized by a high level of designer training in the discipline "Fundamentals of Design" (20.0% in CG and 25.0% in EG).

Since the average absolute value of the difference between the levels of professional training of students in control and experimental groups (1.63%) at the qualifying stage of the pedagogical experiment does not exceed 2%, one can assert about the homogeneity of the sample of students of CG and EG and predict obtaining of reliable experimental data.

Table 1

Levels of formedness of art-graphics faculty students design competency at consulting stage of pedagogical experiment

Level of Students' Design Competency	Number of Students		Indicator in % to the number of students	
	CG	EG	CG	EG
Low	15	14	50,0	43,75
Average	9	10	30,0	31,25
High	6	8	20,0	25,0

The formative stage of the experiment envisaged the final diagnosis of academic achievements of the students of the CG and EG, establishment and comparison of the results obtained in order to verify the effectiveness and reasonability of implementing the model for design competence of future fine arts teachers during professional training.

During the forming experiment in the experimental groups, the main attention was paid to the enrichment and systematization of students' thesaurus, acquisition of basic experience of using design knowledge and skills, acquisition of skills of professional activity, stimulation of the need in creative pedagogical growth and self-development of the teacher by means of design.

The main tasks of forming the personality of the future fine art teacher have become:

- expansion of worldview, interest and respect to technology, values of historical and contemporary design, productive activity and computer graphics;
- systematization of design and technological and methodological knowledge and skills, their practical testing in a variety of ways;
- formation of a positive attitude to design training activities, search for individual preferences, ways of own creative search and development of corresponding qualities of future specialists.

During organization of productive design activities in the process of professional training the focus was consequently made on: the motivational-value aspect (the awakening of interest, familiarity with the essence of design activities, outline own preferences); the cognitive-technological aspect (increased awareness of judgments, deficiencies and potential development of own competence to study the basics of design); creative-reflex-

Pedagogical conditions for effective formation of designer's competency of...

ive aspect (development of an individual learning strategy, application of creative methods and techniques). This was facilitated by the problematic organization of the process of formation of designer competence, orientation to heuristic, research, integrative methods of pedagogical communication in the process of integrating the content of pedagogical, technological, artistic design work, among which the elements of computer graphics were especially highlighted. Future teachers of fine art learned to work productively, deeply understand into the problem, find optimal options for design decisions, critically evaluate the results, outline prospects of self-development in the field of study of the foundations of design.

Considerable attention is paid to the formation of skills and abilities of the emotional-sensory perception of the world, the motivation of creative imagination and imagination in learning activities. For this purpose, methods of associations, creative experiments, etc. were used. Comprehensive consideration of specific features, artistic preferences and level of design expertise of students of experimental groups required construction of an individual learning path for everyone, that became possible due to the use of pedagogical support methods – individualization and differentiation of educational tasks within the discipline “Fundamentals of Design”.

This was due to integrative teaching methods that revealed the aesthetic essence of the teacher's activity as a designer through its integration into the world of artistic culture. Thus, using the method of cultural synthesis during the study of themes in the history of arts, the problem situations of professional communication with art that stimulated awareness of the integrity of artistic culture were modeled, focused on the recognition of artistic and aesthetic codes and meanings, deepening into the spiritual world of the author of a design work. At practical classes, educational discussions were organized in which each student, based on a generalized analysis of the artistic work, had to express his attitude towards his aesthetic preference, his interest in the author's style of one or another work, to compare the artistic language of the work with similar examples of other cultures, epochs, and regions.

The gradual introduction of design-oriented tasks, which required a complex characterization of a design work, consideration of the features of a certain artistic direction, style, significantly enhanced the designer experience of students and contributed to the stimulation of productive design thinking. For example, the independent task “Create an atlas of woods used

in interior design” was to collect and qualify the material on the subject and present it in the form of a chart or table that reflects a certain author concept of the study. At practical lessons, discussions were held on the present-ideas, live communication on the problems of design development, proofing of their own aesthetic assessments, self-formulation and confirmation of generalizations.

Using problem research methods, pedagogical situations were modeled, in which students were placed in the conditions of the need to independently solve a particular artistic problem in grounding a certain thought, confirming factual data, comparing several phenomena, or establishing the appropriateness of a particular statement. Students’ special interest was caused by the task of collecting and comparing information from various sources, finding out the proportionality of aesthetic assessments by different authors, comparing the views of contemporary and ancient art designers. The result of such didactic situations was the interest of students in the infinite space of design, the process of artistic communication, the means of modern computer technology, etc.

As an independent work, students performed a variety of tasks on the graphical analytical research of the forms of objects: in the task “Color map of finishing materials” it was necessary to analyze the color characteristics of the finishing materials used for the design of the floor, ceiling and interior walls of a certain style. This work interested the students, made them to find their own way of developing the problem, to demonstrate quite a variety of ways to present the results – from rigorous projective drawings to interesting pictures-“constructors” that reflected the color characteristics and their interaction with the interior environment and other subjects.

The search for the patterns of the spatial combination of forms took place in pictures on memory and under imagination upon depicting an object (or group of objects) in three spatial positions according to the laws of perspective with a given and altered line of the horizon, in the execution of thematic works (“The Design of the Future”, “Modular Composition”, “Geometry of space”), modeling a fantastic interior and exterior.

An integral part of forming pedagogical work were verbal techniques that taught future technology teachers to prove their own artistic position, to professionally express their statements, to formulate conclusions, to comment on creative decisions and to discuss various artistic phenomena, to evaluate works of design. In the practice of teaching pedagogical disci-

Pedagogical conditions for effective formation of designer's competency of...

plines and “Fundamentals of Design”, various forms of oral and written consideration of learning results, works of art, household items, relevant topics were used – presentations, mini-performances, express questions, discussions, essays. Attention was paid to formation of defining skills and verbal definitions of design concepts in adequate terms and terms.

Testing the effectiveness of designer training for students of control and experimental groups was conducted for each of the criteria using diagnostic methods. The final stage of the experimental study provided the opportunity, in accordance with the indicators obtained in the course of the recording experiment, to verify the effectiveness of the implementation of the theoretical provisions for the designing competence of students through means of developed content and techniques. Its goal was to compare the results of the final diagnosing with the results obtained during the formation stage.

The dynamics of the motivational-value component of the designer competence of future teachers of fine arts, as compared with the data of the recording slice, is progressing. In the course of the experiment, there were positive changes that have appeared in increasing the interest of students in experimental groups to design activities in the process of professional training (Table 2).

Table 2

Levels of formedness of art-graphics faculty students design competency under motivation-values criterion

Levels	Final Stage	Formation Stage	Dynamics
Low	32,1%	15,1%	-17%
Average	43,4%	55,3%	+11,9%
High	24,5%	29,6%	+5,1%

The number of future fine arts teachers showing no interest in design activities has decreased by 17%. Students in the experimental group noted they spent more time for theoretical and practical training in design activities (the time assigned for independent classes increased by 15%), they were interested in additional literature and Internet sources in relation to the problem of accumulation of design knowledge. These facts immediately affected the students' activity at the basis of design lessons. Thus, the number of students having stable interest in everything related to design activities and artistic creativity has grown by 25,4%.

6. Conclusion

It is determined that art is the determining determinant of the artistic development of the personality of the future fine arts teacher, since their relationship is primarily established by the historical evolution of culture as a whole, where art exists and develops. The connections of art and the artistic development of personality of a design specialist are mediated by that its layer, that we call art culture, and historical changes in these relationships are conditioned by changes in artistic culture as a specific layer of culture. Thus, the methodological “triangle” can be traced theoretically, which enables us to determine the principles of studying art interrelated with artistic development of personality of future specialist in design.

It has been discovered that design competence is implemented through the creativity of the future fine arts teacher through the understanding of cultural-aesthetic, visual and communicative problems of design activity, the ability to put art-figurative, constructive-technological, communicative-information tasks and solve them with visual and artistic means. In the context of our study, under *the pedagogical conditions for effective formation of design competence of future fine arts teachers during professional training*, we consider the aggregate of educational activities, which on the one hand ensures students achieve the necessary level of design qualification and on the other hand promote effective use of productive technologies in the process of design preparation of students.

For the purpose of effective design training of students of the faculty of technology by means of productive technologies, we have identified the following pedagogical conditions: creation of information and educational environment through the use of multimedia technologies that provide the students with experience of design activities; mastering of the new methods and means of visual activity and perception of artistic image; the integrated application of the transformation of media innovations into the artistic and professional activities of the future teacher of fine arts.

References:

1. Antonovych Ye. A. (2001). Rosiys'ko-ukrayins'kyi slovnyk-dovidnyk z inzhenernoyi hrafiky, dyzaynu ta arkhitektury : Do 2000 terminiv, ponyat' i vyznach. : Posibnyk dlya vykoryst. u navch. protsesi stud. vuziv [Russian-Ukrainian Vocabulary-Reference on Engineering Graphics, Design and Architecture: Up to 2000 Terms, Concepts and Definitions : Textbook for Teaching Students at Higher Educational Institutions]. Lviv : Svit (in Ukrainian)

Pedagogical conditions for effective formation of designer's competency of...

2. Bundyna Yu. M. (2006). Formirovanie professionalnoy kompetentnosti studentov-dizaynerov kak aksiologicheskaya problema [Formation of Professional Competency of Students Designers as Axiological Problem]. *Bulletin of Odessa State University*. Tome 1, No. 6 (June), pp. 92-97.

3. Gats Kh. Novi instrumentariyi zhurnalistyky abo yak vryatuvaty nudnyy kontent [New Tools of Journalistics or How To Save Boring Content]. Available at: <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/novi-instrumentariyi-> (accessed 31 January 2018)

4. Malik T. V. (2003). Istoriya dyzaynu arkhitekturnoho seredovysheha/navch. posibnyk dlya stud. vyshch. navch. zakl. osvity [History of Design of Architectural Environment / Textbook for Students of Higher Educational Institutions]. Kyiv.

5. Markova A. K. (1996). Psihologiya professionalizma [Professionalism Psychology]. M.: Znaniie.

6. Ponomarova O. M. (2012). Problemne pole suchasnoyi mystets'koyi osvity Ukrayiny [Problem Scope of Current Art Education of Ukraine]. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*. No. 4 (239), Part 1, pp. 175-179.

7. Torshyna I. B. (2002). Formirovanie professionalnoy kompetentnosti budushego dizaynera po kostyumu (Na materiale hudozhestvennogo proektirovaniya shkolnoy odezhdy) [Formation of Profesional Competency of Future Suit Designer (On Materials of Artistic Designing of School Form)]. (PhD Thesis), Kursk.

**ECOLINGUISTIC APPROACH
TO THE TRAINING OF STUDENTS-PHILOLOGISTS**

**ЭКОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД
К ОБУЧЕНИЮ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ**

Pasynok Valentyna¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_38

Abstract. The most important aspects of formation of the student's personality – competence, professionalism, creative approach, creativity of professional philologist– are comprehended in the article. Levels of communicative competence – linguistic speech, discursive, cultural, and rhetorical as well as basic parts of communicative competence– are singled out. Professional activity is connected with communicative competence, creativity and dialogism. Professionalism is the property of people to perform their professional activities competently, creatively, effectively.

The task of the higher school is to prepare a specialist for future professional activity and for successful functioning in the dynamic conditions of the present. In this regard, pedagogical problems of formation of communicative competence of the individual are the priority in Ukrainian society. When preparing today's philologist, the most important role is played by a foreign language, because it is the means of international communication that can expand and realize all aspects of the professional activity of a modern specialist. Foreign language in the university promotes development of communicative, informational, sociocultural and other competences. Training of linguists in the system of higher professional education should help them to develop such abilities that will enable them to use a foreign language as an instrument of communication in the dialogue of cultures in their professional activities.

Methodological bias of this investigation includes two problems: how a person influences language and how language influences a person, his thinking and culture. The article discusses urgent issues of the aspect “Home

¹ Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Academician of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Reading” at the French language classes at the university. It describes forms of tasks and exercises that facilitate involvement of junior and senior students in the process of reading foreign literature in the original. Attention is given to types of extensive study and analysis of the text. Interpretation of a foreign language text includes the following stages: exposure, analytical-evaluation, analytical-linguistic and creative interpretation. The article addresses the content of these stages and corresponding forms of tasks. That assumes a versatile and multi-faceted personality-oriented approach both from the student and from the teacher: skills of extracting information from the authentic text, use of various learning strategies for in-depth analysis, special technology of teaching in the form of teaching assignments, exercises and methods of control.

1. Вступление

Во второй половине XX ст. вопрос о трактовке понятия профессионализм выходит на новый уровень и характеризуется концептуальным подходом – он включает важнейшие компоненты успешной профессиональной деятельности: компетентностный и креативный подходы к будущей профессии. Профессионализм – это свойство людей компетентно, творчески, эффективно выполнять свою профессиональную *деятельность*.

Как справедливо отмечает К.Ф. Седов, «профессионализм – высокое мастерство, глубокое овладение профессией, качественное, профессиональное исполнение. Это – также талант вкладывать душу в то, что ты делаешь здесь и сейчас. Профессионализм – это высокий уровень мастерства человека, позволяющий ему добиться успеха в выбранном деле. Профессионализм – это умение трезво оценить фронт работы и рационально распределить свои силы для их выполнения. Профессионализм – это знание всех тонкостей и деталей своей профессии и бесконечный действенный интерес к ней. Профессионализм – это личная философия успеха» [1, с. 56-58].

Таким образом, профессиональная деятельность предполагает высокую компетентность, основанную на творческих решениях. Это – процесс, осуществляемый в разных типах дискурса – политическом, юридическом, научном, педагогическом и др. В.А. Самохина считает, что деятельность преподавателя вуза предполагает профессиональный подход к учебному и научному процессу, строяще-

муся на принципе *диалогизма*, который предоставляет возможность студентам свободной диалогической самореализации в общении с преподавателем, а также с миром культуры и самим собой... Диалогическое общение – это наилучшая форма общения – это открытые, доверительные отношения в обучении..., основным принципом которого является инновационный процесс – изменение в стиле мышления преподавателя,... готовность к контакту и сотрудничеству, активный отклик на проблемные ситуации, готовность к конструктивному обоснованию различных точек зрения, взаимное решение вопросов. Такой новый тип общения предполагает мышление соавторства, со-знания и самопознания» [2, с. 147-149].

В.А. Кан-Калик выделил следующие профессиональные особенности педагога: дискурсивный коммуникативный компетентность интерактивность

1. Творческие элементы присутствуют во всех сферах педагогической деятельности, хотя в педагогическом труде и функционирует определенная совокупность приемов и навыков, которым он обучается. Но применяются эти приемы и навыки в постоянно изменяющихся, нестандартных ситуациях. В этом своеобразном взаимодействии сформированных приемов и навыков деятельности и не стоящей на месте, развивающейся структуры образовательного процесса с постоянно изменяющимися педагогическими ситуациями, требующими применения скорректированных и модифицированных приемов и навыков, заключается специфика педагогического творчества.

2. Сопряженность творческого процесса педагога с творческим процессом каждого учащегося и всего преподавательского коллектива. Без сотворчества воспитанника и без координации творческих усилий педагога с коллективным творчеством педагогическое творчество невозможно.

3. Большая и постоянная часть творческого процесса педагога осуществляется на людях, в обстановке публичной деятельности, что также накладывает неизбежный отпечаток на специфику протекания самого творческого процесса и предъявляет определенные требования к личности педагога. Такой характер педагогического творчества требует от преподавателя максимально управлять своими психическими состояниями, оперативно вызывать творческое самочувствие у самого себя и у студентов [3, с. 9-10].

Задача высшей школы – подготовить специалиста к будущей профессиональной деятельности и к успешному функционированию в динамических условиях современности. В связи с этим, педагогические проблемы становления *коммуникативной компетентности* личности являются приоритетными в украинском обществе. При подготовке сегодняшнего филолога важнейшую роль играет иностранный язык, потому что именно он является средством международного общения, способным расширить и реализовать все аспекты профессиональной деятельности современного специалиста. Иностранный язык в вузе способствует развитию коммуникативной, информационной, социокультурной и остальных компетенций. Знание иностранных языков позволяет современному человеку продолжать совершенствовать полученный в высшем учебном заведении опыт на протяжении всей жизни, что предусматривает профессиональный и культурный рост человека, активность его жизненной позиции. Подготовка филологов-лингвистов в системе высшего профессионального образования должна способствовать формированию у них таких способностей, которые дадут им возможность использовать иностранный язык в качестве инструмента общения в диалоге культур в своей профессиональной деятельности. В XXI в. иностранные языки являются необходимым для каждого специалиста инструментом, владение которым обеспечивает ему вхождение в профессиональное общество в глобальном, мировом масштабе. Поэтому формирование творческого подхода и профессиональной компетенции как базовых навыков приобретает особую актуальность и значимость в образовательном пространстве языкового вуза.

Современная учебная парадигма выводит на первый план профессиональной подготовки будущего преподавателя иностранного языка формирование межкультурной компетенции как способности коммуникативной личности актуализировать себя в рамках диалога культур. Контекстуальная база языкового образования должна способствовать формированию человека культуры, который способен интегрироваться в мировое сообщество, представлять себя как интеллектуально-развитую и образованную личность и функционировать в языковой среде [4, с. 152]. Доминантой становится познавательная деятельность человека как механизм оптимизации процесса получения, анализа и обработки информации.

Познавательная деятельность представляется единством четырех взаимосвязанных компонентов: образовательного (понимание культуры, оформление собственных мыслей), развивающего (развитие коммуникативных и ценностных ориентаций), воспитательного (толерантность к другой системе ценностей) и практического (использование языка как механизма эффективного общения). Все эти компоненты являются ингерентными частями нового научного направления в языкознании, которое сформировалось на пересечении социального, психологического и философского направлений – эколингвистики.

2. Эколингвистика и ее связь с риторикой, стилистикой и культурой речи

Эколингвистика занимается выявлением законов, принципов и правил, общих как для экологии, так и для языка, и исследует роль языка в возможном решении проблем окружающей среды. Эколингвистика стремится к очищению окружающей среды языковыми средствами. Мудрое человеческое слово способно обратить много в интересах всего человечества. Термин «языковая экология» выступает за чистый язык. Появилось даже понятие – «экология речевой среды», то есть это то, что нуждается в защите. Слово «экология» состоит из двух греческих слов: *oikos* и *logos*. Предметом лингвоэкологии есть культура мышления и речевого поведения, воспитание лингвистического вкуса, защита литературного языка.

Риторика, стилистика и культура речи связаны с проблемой нормирования национальных литературных языков: в их сегодняшнюю интерпретацию включается *нормативный компонент, этический компонент (этика общения) и коммуникативный компонент*, под которым понимается не только *правильное* использование языка, но и *речевое мастерство*. Все эти три стороны культуры речи, особенно последняя, тесно переплетаются с задачами вышеупомянутых дисциплин, в частности с *чистотой и правильностью речи*. Именно эти аспекты рассматриваются эколингвистикой, изучающей функции языка, которые не исчерпываются простым обменом речевыми актами. Эколингвистика исследует роль языка как инструмента поддержки общности, функционирование этого инструмента в конкретных ситуациях общения. Помогая осознать механизмы обострения конфликтов и возникновения вопросов, эколингвистика пытается способствовать мирному

сосуществованию людей в различных социальных группах и в обществе [5, с. 39].

Учеными выделяется микро – и макро уровни в эколингвистике. Разница микро- и макро эколингвистики носит относительный характер, и пограничная черта между ними будет весьма неопределенной [6, с. 164]. Макроэколингвистика сосредотачивает основное внимание на вопросах общественной, государственной, региональной и мировой значимости. Микроэколингвистика выдвигает на первый план исследования языковых и речевых фактов с учетом факторов эколингвистического порядка и привлечения концептуальных аспектов теории языковых контактов, социоллингвистики, психоллингвистики, социокультурной антропологии [7, с. 66]. В эколингвистике дифференцируются два направления: «экологическая лингвистика», которая «отгалкивается» от экологии и метафорически переносит на язык и языкознание экологические термины и «языковая экология», которая рассматривает выражение в языке экологических тем, опираясь на языкознание и его методы.

Одним из важнейших критериев *экологичности языковых единиц* является их соотнесенность с антропоцентризмом, который проявляется в языковой номинации явлений действительности, рассмотрении их с точки зрения полезности и бесполезности для человека. Аспектами лингвоекологии являются:

1) транслингвальный (связанный с использованием единиц, средств, реалий одного языка, одной культуры в контексте и сравнении других языков принадлежит другой культуре в художественной литературе, публицистике)

2) интерлингвальный (связанный с полиречью как со сферой среды отдельных этнических языков и с проблемой исчезновения языков, а потому с изменением лингвистического разнообразия на Земле);

3) интралингвальный (связанный с культурой речи, стилистикой, риторикой и включает исследования нарушений правильности, ясности, логичности, выразительности и других коммуникативных свойств речи). Именно этот подход рассматривается в работе.

Эколингвистика исследует нарушения норм правильности, ясности, логичности, четкости, выразительности и других коммуникативных свойств речи. Нарушение норм было предметом анализа в классической риторике, которая занималась изучением непонятных мест,

объяснялись прежде всего, непонятные слова с помощью их перевода на современный язык (голоса), кроме того, предоставлялись реальные комментарии к тексту (схоли). Норма в языке – это ее общепринятая, законченная, единица. Нормативность в речи проявляется в соблюдении норм языка [5, с. 39]. Стилистическая норма является функциональным явлением, которое становится речевой реальностью только при условии, что говорящие: а) подбирают и используют языковые единицы, свойственные литературному языку; б) употребляют слова и фразеологизмы с закрепленной за ними семантикой; в) коммуникативные единицы языка, особенно предложения; г) соблюдают требования определенного стиля речи. Без этого речь является неестественной, следовательно, и стилистически ненормативной [там же]. Но следует осознавать, что в природе и культуре речи, в частности сформировались и функционируют независимо от воли отдельного человека (общественное сознание знания языка, речевая культура), явления субъективные, которые творятся отдельной личностью и служат показателями его индивидуальности.

Коммуникативный компонент культуры речи опирается на коммуникативную стилистику, которая рекомендует наиболее соответствующий сфере и условиям речевой коммуникации выбор языковых средств, и связана непосредственно с речевым мастерством, то есть риторика, как и культура речи, также взаимодействует со стилистикой. С коммуникативной стилистикой риторика соединяет прагматический подход к языку [8, с. 84-89]. Риторическое построение предстает как методика использования имеющихся языковых средств для выражения мысли и как обоснование предложенных ритором идей. Так, во французской риторике серьезное внимание уделяется чистоте речи, технике речи, манерам оратора, жестуляции, мимике. Формируется светская риторика: риторика беседы, эпистолярная риторика, риторика портрета, риторика загадки и т. д. С искусства речи риторика превращается в целый жизненный кодекс [9, с. 35]. Как и во многих других европейских странах, во Франции доминирует духовное красноречие. Рядом с сухим философом появляется красноречивый оратор, обладающий изысканным вкусом и литературной формой.

Во французской риторике прежде всего, четко противопоставляются такие взаимосвязанные понятия, как звучность / неблагозвучность, краткость / широта, асхематизм / схематизм, однообразие /

разнообразии, логичность / алогичность, правдоподобие / неправдоподобие, ясность / неясность, точность / неточность, однозначность / двусмысленность, уместность / неуместность и т.д.

Французские ученые – Г. Дессон и Х. Месхоник [10] рассматривают принципы акустического милозвучия и его нарушения. Г. Сериани изучает девиации ритма («вариативность сильных и слабых мест») [11]. Противоречия между лаконичностью и обширностью обнаруживает М. Магниен [12]. Эллипсис представлен в работе Ф. Санктиуса [13, с. 94-98]. Так называемый «рубленный стиль», что создает бессознательное, рассматривался Л. Спитцером [14]. Противопоставлением гиперболы и литоты занимается П. Фонтанье, который акцентирует внимание на дискурсивных несоответствиях содержания действительности текущих дел [13]. Французские поэты Гийом Апполинера и Пьер Риверди отмечают, что фигурные тексты вносят в литературу посторонний элемент, что приводит к трудностям при прочтении [15].

Так что проблемы эколлингвистики уже давно волнуют ученых. Эколлингвистика акцентирует внимание на нарушении литературных норм говорящими, что вызывает у знатоков ощущение дисгармонии, угловатости. Именно риторика, стилистика а также культура речи «следят» за тем, чтобы вещание было нормативным, чтобы говорящие придерживались фонетических, морфемно-стилистических, орфографических и других норм. Культура речи является степенью совершенства, достигнутого в овладении устной и письменной речью, высоким уровнем языковой мастерства, который предполагает овладение и умение использовать выразительные средства в разных условиях общения в соответствии с целями [16].

Современная концепция культуры речи как объекта эколлингвистики включает в себя четыре компонента:

1. Языковой компонент, для которого действует оценочная оппозиция: правильно – неправильно.
2. Коммуникативный компонент – это учет ситуации общения и фактора адресата. Хорошая речь – это, прежде всего, речь целесообразная. Любое высказывание не может оцениваться вне ситуативного контекста. Для этого компонента культуры речи действует оценочная оппозиция: уместно–неуместно, понятно – непонятно.
3. Эстетический компонент подразумевает, что речь должна вызвать у слушателя чувство эстетического удовлетворения. Для этого компо-

нента культуры речи действует оценочная оппозиция красиво – некрасиво, выразительно – невнятно.

4. Этический компонент культуры речи определяет выбор языковых и речевых средств с учетом морального кодекса и культурных традиций (соблюдение речевого этикета, уместность речи). Для этого компонента культуры речи действует оценочная оппозиция: приемлемо – неприемлемо, прилично – неприлично [17, с. 26]. Этический компонент культуры речи требует такого уровня разговора, при котором чувства собеседников не будут затронуты или унижены. Это касается формы обращения к ним – полным или сокращенным именем, на «ты» или на «вы», это способ приветствия и прощания, выражения просьбы или благодарности. Этический аспект культуры речи зависит от возраста и статуса людей, их взаимоотношений. Он влияет и на тему разговора и его содержание. Например, под запретом должны быть сквернословие, грубость, разговоры на повышенных тонах. Всегда помня о культуре речи и учитывая ее три важные аспекты, можно сделать свое общение правильным и эффективным. Слушателю будет понятно и интересно все, что вы говорите, и общение с вами будет полезным и запоминающимся [там же].

Языковой, коммуникативный, этический и эстетический компоненты культуры речи формируют компетентность студента-филолога.

3. Коммуникативная компетентность как экологическое качество студента-филолога

Компетентность (от лат. *competens* – соответствующий) – это: 1) знания, опыт в той или иной области; 2) область полномочий управляющего органа, должностного лица; круг вопросов, по которым они обладают правом принятия решений. Особенно важен профессиональный аспект – осмысление профессиональной среды, осознанное выстраивание отношений с окружающими людьми. Этим и определяется существенная роль высшего образования в формировании коммуникативной компетентности [18, с. 104]. Энциклопедический словарь под ред. проф. А.А. Бодалева определяет коммуникативную компетентность как «владение сложными коммуникативными навыками и умениями, формирование адекватных умений в новых социальных структурах, знание культурных норм и ограничений в общении, знание обычаев, традиций, этикета в сфере общения, соблюдение приличий, воспитанность, ориентация в коммуникативных средствах, присутствующих

национальному, сословному менталитету и выражающихся в рамках данной профессии. Коммуникативная компетентность – это обобщающее коммуникативное свойство личности, включающее в себя коммуникативные способности, знания, умения и навыки, чувственный и социальный опыт в сфере делового общения» [19, с. 254].

Коммуникативная компетенция включает в себя: 1) языковую компетенцию – знания об изучаемом языке по его уровням: фонетику, лексику, состав слова и словообразование, морфологию, синтаксис простого и сложного предложения, основы стилистики текста; умение пользоваться всеми единицами и средствами языка в соответствии с его нормами; 2) речевую компетенцию – знания о способах формирования и формулирования мыслей посредством языка и умение пользоваться такими способами в процессе восприятия и порождения речи; 3) дискурсивную компетенцию – знания об особенностях протекания речевого события и умения управлять им; 4) культуроведческую компетенцию – осознание языка как формы выражения национальной культуры, знания о взаимосвязи языка и истории народа, о национально-культурной специфике языка; владение нормами речевого этикета, культурой межнационального общения; умения учитывать эти сведения в процессе общения и корректировать своё речевое поведение в соответствии с нормами социального поведения, присущими данному этносу; 5) риторическую компетенцию – знания о риторических моделях создания текстов и способность осознанно создавать, произносить и рефлексировать авторско-адресный текст риторического жанра в соответствии с целью и ситуацией [12, с. 108-109].

Высшая степень проявления коммуникативной компетентности состоит в готовности студента-филолога использовать сформированные у него знания, умения, способы деятельности для организации информационной среды с целью разрешения проблемных ситуаций, в которых он заинтересован. Для этого должны быть выражены определённые качества, черты гуманистической направленности; коммуникативные знания, умения и коммуникативная техника (когнитивная, аффективная, регулятивная); готовность к реализации коммуникативных знаний, умений и навыков в сфере профессиональной деятельности и желание осуществлять эту готовность [там же].

О.Н. Новикова выделяет три базовые составляющие коммуникативной компетенции студента: *знания* (включающие основы комму-

никации в определенной культуре), *умения* (войти в разговор, поддержать коммуникацию, выйти из разговора), креативность навыков (чтение, письмо, аудирование, говорение), *интерактивность* (компетентно- стный подход предполагает наличие не только теоретических, но и практических знаний, возможность освоения и внедрения новых технологий) [цит. за 20, с. 147]. Уровень овладения коммуникативной компетенцией определяется этапом и целью обучения. В.И. Тесленко и С.В. Латынцев выделяют четыре уровня сформированности коммуникативной компетенции: 1) *базовый уровень* – преобладают заучивание, репродуктивный уровень заданий; 2) *оптимально-адаптивный* – студенты не владеют в достаточной мере всеми составляющими коммуникативной компетенции, но при этом демонстрируют готовность к ее проявлению (хотя нерегулярно) и обладают заметным потенциалом; 3) *творческо-поисковый* – студенты демонстрируют достаточное развитие коммуникативной компетенции, успешно действуют в проблемных ситуациях, готовы к адаптации в информационной среде [21, с. 25].

Названные уровни могут быть соотнесены с уровнями усвоения знаний, описанными В.П. Беспалько: 1) деятельность по узнаванию (ученический уровень) – правильное выполнение заданий; 2) деятельность по решению типовых задач (алгоритмический уровень) – полнота и действенность; 3) деятельность, связанная с выбором действия (эвристический уровень) – выполнение мыслительных операций; 4) деятельность по поиску решения (творческий уровень) – опора на жизненный опыт, работа воображения и активное мышление [22, с. 84].

Конечно, коммуникативная компетентность, как и любая другая компетентность, – сложное явление, подразумевающее не только владение студентами различными знаниями, умениями и навыками, но и способность использовать имеющийся речевой опыт для решения новых проблем. Система высшего образования существует, в основном, за счет внутренних ресурсов, основным из которых является предметное обучение. Именно изложение студентам определенного объема информации превалирует в системе высшего образования. Следованию компетентностной парадигме зачастую мешает отсутствие необходимых учебных программ, методов обучения [23, с. 104-105].

К сожалению, в настоящее время многие студенты языковых вузов не обладают достаточно развитой коммуникативной компетентно-

стью. Между тем, студент-филолог – это потенциальный преподаватель, и наибольшие трудности при решении профессиональных задач преподаватели испытывают, сталкиваясь с проблемами коммуникативного характера – такими, как выбор адекватных средств передачи информации, правильная аргументация своей позиции и др. Поэтому коммуникативная компетентность студентов языковых вузов может рассматриваться как основа их профессионализации.

Среди личных качеств, которые влияют на успешность карьеры молодых специалистов, выделяют свойства аргументировать свою мысль, способности к общению, к самореализации и совершенствованию. Основной формой активности сформировавшейся личности является профессиональная деятельность, эффективность которой во многом зависит от ее творческого характера. В этой связи особую значимость приобретает процесс развития креативности. «В современном обществе креативные качества личности должны выходить на первый план (это, прежде всего, активность на занятиях, продуктивное решение поставленных преподавателем задач, интуиция, способность привносить нечто новое в учебное занятие, порождать оригинальные идеи, улавливать противоречия, формулировать гипотезы, а, главное, – развивать способность отказываться от стереотипных способов мышления)» [24, с. 53-56]. А.И. Кочетов выделяет следующие качества творческих студентов: любознательность, увлеченность, сообразительность, объективность, прогностичность, инновационность, эмоциональная восприимчивость, развитая фантазия, требовательность к себе [там же]. Креативность также непосредственно связана с интеллектуальными способностями [25, с. 20-21]. Описание креативности как универсальной способности личности к творчеству требует его соотнесения с определенными подструктурами личности, определения ведущего отношения личности к окружающему миру и к самому себе, выделения показателей и критериев сформированности данного качества.

Все вышеуказанные качества в той или иной степени подразумевают деятельность студента и преподавателя, которая получает новый импульс, обретая новые ценности и смыслы. Общение проблематизируется, преподаватель-инноватор освобождается от авторитарного стиля общения, вовлекая в процесс со-творчества своих единомышленников и оппонентов. В этих условиях формируется продуктивная личность

педагога и учащегося в атмосфере диалога-общения, диалога-взаиморегуляции [2, с. 128-129]. Таким образом, высшая школа сегодняшнего дня создает предпосылки для объединения усилий работников сферы образования на подготовку специалистов, которые могли бы достойно представлять нашу страну в международных профессиональных сообществах. Возникает интерактивное взаимодействие преподавателя и студента, предполагающее дивергентное развитие, ведущее к формированию коммуникативной и творческой компетентности личности, которая является важнейшей составляющей профессионализма.

Рассмотрим способы формирования правильной, экологически наполненной компетентности на примере аспекта «Домашнее чтение» при обучении французскому языку.

4. Инновационные аспекты как эко-механизм обучения домашнему чтению

Осваивая французский язык, в ВУЗе значительное внимание уделяется чтению, в частности, аспекту «Домашнее чтение»; студенты выбирают аутентичные произведения различной функциональной направленности, что способствует получению информации о культуре, реалиях и особенностях изучаемой страны, а также расширяет и формирует коммуникативные компетенции учащихся.

Чтение литературы – один из способов знакомства с другим народом, его культурой. В современной трактовке чтение – это специфическая форма языкового общения людей посредством печатных или рукописных текстов, одна из основных форм опосредованной коммуникации [26, с. 241]. Художественное произведение – носитель и источник информации о мире, в котором отражаются элементы реальности, это зеркало жизни и культуры народов [27]. Чтение аутентичных текстов дает возможность студенту почувствовать атмосферу того времени, которое описывается в произведении.

Домашнее чтение как один из аспектов языковой подготовки студента обеспечивает более прочное формирование различных видов коммуникативной компетенции (лингвистической, социолингвистической, дискурсивной, социокультурной) [28, с. 95]. Так, Н.А. Селиванова выделяет такие функции аспекта домашнего чтения: 1) культурно-созидательную – обеспечивает сохранение, передачу и развитие общеобразовательной культуры средствами литературно-художественного

компонента; 2) развивающую – формирование самостоятельного эстетического отношения к окружающему миру, критического, творческого мышления; 3) обучающую – формирование умений так называемого интеллектуального и компетентного чтения, соотнесение содержания произведения со своим личным опытом [29]. Одной из основных функций обращения к аспекту «Домашнее чтение» является аксиологическая, способствующая нравственному и духовному развитию будущего специалиста, расширению системы ценностных ориентаций, формированию педагога, обладающего высокой нравственной культурой, способного решать профессиональные задачи, руководствуясь гуманистическими идеалами и принципами. Учитывая функциональную направленность аспекта «Домашнее чтение», считаем обязательным для студентов постоянное и обильное чтение художественной литературы с целью извлечения содержательной информации. По характеру понимания и интерпретации читаемого – это синтетическое и аналитическое чтение: языковая форма текстов требует от читающего достаточных когнитивных усилий для ее раскрытия, и основное внимание читающего направлено на извлечение текстовой информации. По способу чтения – это чтение про себя или в идеальном виде – визуальное чтение «как наиболее совершенное и зрелое» [30, с. 124].

Опыт показывает, что успешное обучение чтению на иностранном языке возможно при определенных условиях: 1) сформированность у учащихся навыков устной речи и навыков чтения; 2) знание учащимися предмета, о котором идет речь в тексте; 3) доступность текста для понимания в языковом отношении; 4) осознание учащимися практической необходимости выполнения самостоятельной рецептивной деятельности; 5) наличие ориентирующей задачи (установки) на выполнение деятельности [31, с. 101]. Как было отмечено выше, основной ориентирующей задачей является аксиологичность аспекта «Домашнее чтение». Преподавание в таком случае должно представлять собой совокупность педагогической и методической стратегий, которые направлены на ценностное развитие будущих специалистов и их нравственные, а также духовные характеристики при ознакомлении с литературой изучаемой страны. Методика реализации аксиологического подхода на интегрированных занятиях по французскому языку в аспекте «Домашнее чтение» характеризуется последовательностью этапов работы с тем или иным художественным произведением. Например, Н.А. Коваленко

и А.Ю. Смирнова делят изучаемые тексты для анализа на три части: дотекст, текст, послетекст [28, с. 91-97]. Дотекст – фаза ориентировки планирования. Общая ориентировка по тексту должна обеспечить коммуникативно-познавательную потребность, а именно: извлечь содержательно-концептуальную информацию [там же]. Во время второй фазы студенты должны уметь 1) анализировать различные аспекты текста с целью его понимания; 2) выделять микротемы; 3) находить главную и вспомогательную информацию с опорой на знания о строении текста, шрифтовое / графическое оформление сообщения; 4) осуществлять компрессию текста путем исключения, обобщения, свертывания содержащейся в тексте информации [31, с. 57-59]. Третья фаза (послетекстовая) является контрольной. На этом этапе обучаемые должны уметь отражать обобщенную информацию сообщения, ставить вопросы к тексту, пересказывать текст и т. д. [там же].

Такое разделение соотносится с развивающимся современным подходом к работе с художественным произведением по аспекту «Домашнее чтение», хотя он есть более детальным и расширенным. Он включает: этап экспозиции, аналитико-оценочный этап, аналитико-лингвистический этап, этап творческой интерпретации [там же].

На этапе экспозиции происходит погружение в определенную культурно-историческую эпоху и создание эмоционального тона занятия, что является крайне важным именно для ознакомления с художественным произведением.

Аналитико-оценочный этап характеризуется обсуждением проблем, поднятых в прочитанных аутентичных текстах, что помогает сформировать ценностные отношения и ценностные суждения. Студентам рекомендуются следующие задания по аспекту «Домашнее чтение»: 1) представить поведение персонажей в других ситуациях (например, несколько лет спустя); 2) от лица различных персонажей пересказать текст; 3) задать свои вопросы к героям, если бы была такая возможность; 4) придумать аннотацию к книге; 5) написать письмо герою/героине книги; 6) предложить совет герою/героине; 7) рассказать о своем любимом персонаже. Одним из распространенных заданий является составление пересказа текста.

Аналитико-лингвистический этап направлен на формирование лексических, грамматических навыков, совершенствование речевых навыков, развитие монологической и диалогической речи. На данном

этапе очень важным аспектом является интерпретация текста по его лингвистическим признакам, т.е. студенты должны ответить на вопрос «А что скрывают слова?». Так, например, компаративные тропы, основанные на сближении или совмещении двух или нескольких значений в какой-то точке речевой цепи, реализуют на уровне словесного ряда общий принцип построения художественного текста – принцип противопоставления элементов – и, следовательно, как правило, оказываются включенными в сложные композиционные сцепления деталей, мотивов и целых фабульных линий. Поэтому, в ходе интерпретации текста в аспекте «Домашнее чтение» компаративные тропы необходимо рассматривать не как изолированные явления, а как компоненты образной системы произведения, в тесной связи с явлениями других уровней текста, а также друг с другом и с иными средствами словесной изобразительности.

Рассмотрим и проанализируем образные сравнения в рассказе Мопассана «Dans les Champs» [33]:

(1-2) Les deux mères distinguaient à peine leurs produits dans le tas (с. 8).

(3) ... les ménagères réunisaient leurs moiches pour donner la pâtée, comme des gradeurs d'oies assemblent leur bêtes (с. 16-18).

(4) La mère empâtait elle-même le petit (с. 22).

(5) Et la jeune femme, radieuse, emporta le marmot hurlant, comme on emporte un bibelot désiré d'un magasin (с. 117-118).

Примеры связаны с детьми: дети, все вместе или поодиночке либо являются темой (1,2), либо входят в состав темы (3,4,5) каждого из этих образных выражений. Наиболее тесно связаны между собой сравнение 4 и метафора 5: оба выражения не только характеризуют процесс подготовки к еде и самой еде, но и в какой-то степени приравнивают детей к домашней птице, подчеркивая тем самым грубо приземленный, почти живой характер повседневного существования крестьян и отсутствие с их стороны всяких сантиментов по отношению к детям.

Еще одним аспектом, на который следует обращать внимание, является уникальный синтаксический рисунок, присущий французским произведениям. Так, в следующем примере множество следующих друг за другом процессных глаголов-сказуемых, соединенных в одной фразе, становится иконическим знаком быстро протекающих и сменяющих друг друга действий, которые, в свою очередь, выступают как характерная деталь – внешнее проявление темперамента героини:

(6) Et, sautant de la voiture, elle courut aux enfants, prit un des deux derniers, celui des Tuvache, et l'enlevant dans ses bras, elle le baisa passionnément sur ses joues sales, sur ses cheveux blonds frisés et pomma-dés de terre, sur ses menottes qu'il agitait pour se débarrasser de caresses ennuyaеuses (с. 36-39) [там же].

В приведенном примере синтаксический рисунок фразы является прежде всего иконическим знаком реально совершающегося «внешнего» действия и лишь затем – восприятия последнего наблюдателем. А, к примеру, в следующем случае синтаксис отражает и изображает особенности протекания только психического процесса – восприятия, мысли или чувства:

(7) Julien remarqua qu'il y avait sur l'autel des cierges qui avaient plus de quinze pieds de haut [34].

Этап творческой интерпретации направлен на развитие оценочной сферы студентов, творческих способностей, говорения, монологической и диалогической подготовленной и неподготовленной речи. Разбор творческой интерпретации текста производим на примере текста Антуана де Сент-Экзюпери «Le Petit Prince»:

(8) Lorsque j'avais six ans j'ai vu, une fois, une magnifique image, dans un livre sur la Forêt Vierge qui s'appelait «Histoires Vécues». Ça représentait un serpent boa qui avalait un fauve. Voilà la copie du dessin. On disait dans le livr: «Les serpents boas avalent leur proie tout entière, sans la mâcher. Ensuite ils ne peuvent plus bouger et ils dorment pendant les six mois de leur digestion.»

J'ai alors beaucoup réfléchi sur les aventures de la jungle et, à mon tour, j'ai réussi, avec un crayon de couleur, à tracer mon premier dessin. Mon dessin numéro 1. Il était comme ça: J'ai montré mon chef-d'œuvre aux grandes personnes et je leur ai demandé si mon dessin leur faisait peur. Elles m'ont répondu: «Pourquoi un chapeau ferait-il peur?» Mon dessin ne représentait pas un chapeau. Il représentait un serpent boa qui digérait un éléphant. J'ai alors dessiné l'intérieur du serpent boa, afin que les grandes personnes puissent comprendre. Elles ont toujours besoin d'explications... [35].

Предлагаем такие виды заданий к этому тексту:

1. Задания, способствующие самостоятельному пониманию новых лексических единиц, встречающихся в тексте:

Cherchez les contraires des mots du texte suivants et employez les dans une phrase de vous-même:

- Magnifique
- Beaucoup
- Grandes
- Toujours

2. Задания продуктивного характера на формирование собственных высказываний в связи с прочитанным и способности аргументировать свою точку зрения о том или ином явлении реальной жизни в стране изучаемого языка:

• Indiquez une citation qui vous semble importante, intéressante, touchante ou amusante.

• Que pensez-vous sur les aventures de la jungle? Si vous étiez le Petit Prince que dessinez-vous?

3. Написать эссе на тему: «Et vous, si vous deviez être un personnage du petit prince, lequel choisiriez-vous et pourquoi?»

Аспект «Домашнее чтение» на занятиях по французскому языку на основе интеграции иностранного языка, художественной культуры и художественных текстов обладает огромным учебным, познавательным, развивающим и воспитательным потенциалом. Он предполагает разносторонний и многофакторный личностно-ориентированный подход как со стороны студента, так и со стороны преподавателя: навыки и умения извлечения информации из аутентичного текста, использование различных учебных стратегий для глубинного анализа прочитанного, особая технология обучения в форме обучающих заданий, упражнений и приемов контроля.

5. Выводы

Обобщая вышеизложенное, мы приходим к выводу, что еколингвистика изучает роль языка как инструмента поддержки всеобщности, функционирование этого инструмента в конкретных ситуациях общения. Экологический подход к вопросам культуры речи предполагает ответственное отношение к национальным языковым традициям, воспитание любви к родному языку, забота о ее прошлом, настоящем и будущем. В этом важную роль играют совместные с ней дисциплины – стилистика и риторика. Риторические и стилистические аспекты в русле еколингвистике представляются очень актуальными и перспективными с точки зрения нормы любой речевой деятельности.

Список литературы:

1. Седов К. Ф. Речежанровая идентичность и социализация личности / К.Ф. Седов // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Философия. Психология. Педагогика. – 2009. – Т. 9. – №. 4. – С. 56-58.
2. Самохина В. А. Современная англоязычная шутка: [монография] / В. А. Самохина. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2013. – 356 с.
3. Кан-Калик, В.А. О педагогическом общении [Текст] / В. А. Кан-Калик, Г. А. Ковалев // Вопросы психологии. 1985. – № 4. – С. 9–16.
4. Самостоятельность студентов как фактор успешности в будущей профессиональной деятельности / Ю.А. Ахметова., С.Ю. Кузьмин, Д.А. Мустафина // Успехи современного естествознания. – 2011. – № 8. – С. 152-153.
5. Дудик П.С. Стилiстика української мови / П.С. Дудик // Навч.пос. Київ: Вид. центр «Академія». – 2005. – 368 с.
6. Shriberg E. To ‘errrr’ is human : ecology and acoustics of speech disfluencies / Elizabeth Shriberg // The Journal of the International Phonetic Association. – 2001. – 31 (1). – P. 153–169.
7. Жуковська В. В. Еколінгвістика : становлення та основні напрями досліджень / В. В. Жуковська, Н. О. Деркач // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». – 2011. – № 2. – Ч. 1. – С. 66–70.
8. Ионова С. В. Основные направления эколнговистических исследований: зарубежный и отечественный опыт / С. В. Ионова // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2. «Языкознание». – 2010. – № 1 (11). – С. 86–93.
9. Кравченко А. В. Язык и восприятие : когнитивные аспекты языковой категоризации / А. В. Кравченко. – Иркутск : Издательство Иркутского университета, 1996. – 160 с.
10. Dessons G., Meschonnic H. Traite du rythme des vers des proses. – Paris, 1998. – 364 p.
11. Ceriani G. L’empreinte rythmique // Cahiers de Semiotique Textuelle. – № 14. – Nanterre, 1998. – 236 p.
12. Magnien M. L’ellipse a la Renaissance // Ellipses, Blancs, Silences. – Univ. de Pau, 1992. – 315 p.
13. Sanctius F. Minerve ou les causes de la langue latine / Trad. et ed. G. Clerico. – Presses Univ. de Lille, 1982. – 232 p.
14. Spitzer L. Etudes de style. – Paris, 1970. – 149 p.
15. Reverdy P. Nord-Sud, Self-defence et autres ecrits sur l’art et la poesie. – Paris, 1975. – 541 p.
16. Atherton J. Language Codes [Electronic resource] / James Atherton. – 2013. – Access :http://www.doceo.co.uk/background/language_codes.htm.
17. Роль человеческого фактора в языке : язык и картина мира / [Серебренников Б. А., Кубрякова Е. С., Постовалова В. И. и др.] ; под ред. Б. А. Серебренникова. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
18. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – М., 1995. – 413 с.

Ecolinguistic approach to the training of students-philologists

19. Бодалев А. В. Психология общения. Энциклопедический словарь под ред. А. Бодалева / А. В. Бодалев – М.: Когито-центр, 2011. – 2280 с.
20. Петровская Л.А. Общение – компетентность – тренинг / Л.А. Петровская // Избр. тр. – М.: Смысл, 2007.– 251 с.
21. Тесленко В.И. Коммуникативная компетентность: формирование, развитие, оценивание: монография / В.И. Тесленко, С.В. Латынцев; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2007. – 342 с.
22. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М., 1989.– 241 с.
23. Дружинин В.Н. Когнитивные способности / В.Н. Дружинин. – М., 2001. – 224 с.
24. Кочетов А.И. Педагогическая диагностика / А.И. Кочетов.– Армавир, 1998.– 287с.
25. Холодная М.Л. Психология интеллекта: парадоксы исследования. Томск: Изд-во Томск.ун-та.– Москва: Изд-во «Барс», 1997.– 224 с.
26. Пассов Е. И. Концепция коммуникативного иноязычного образования (теория и ее реализация). Метод. пособие для русистов / Е. И. Пассов, Л. В. Кибирева, Э. Колларова. – СПб. : Златоуст, 2007. – 200 с.
27. Діброва О.В. Актуальні проблеми домашнього читання у мовному вузі / О.В. Діброва // Web-ресурс науково-практичних конференцій. Електронний ресурс : Режим доступу: http://www.confcontact.com/2009fi1/3_dibrova.php
28. Домашнее чтение как важный компонент содержания обучения иностранным языкам в вузе / Н.А. Коваленко, А.Ю. Смирнова // *Фундаментальные вопросы теории и практики преподавания.* – Тамбов: Грамота, 2015. – № 1. – С. 91-97.
29. Домашнее чтение – важный компонент содержания обучения иностранным языкам в средней школе / Н.А. Селиванова // *Иностр. яз. в школе.* – 2004. – № 4. – С. 21-26.
30. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика : учебное пособие [для преподавателей и студентов] / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Филоматис, 2014. – 416 с.
31. Миньяр-Белоручев Р. К. Методика обучения французскому языку : [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.»] / Рюрик Константинович Миньяр-Белоручев – М. : Просвещение, 2013. – 224 с.
32. O'Malley. M. Language Learner and Learning Strategies / M. O'Malley, A.U. Chamot // *Implicit and Explicit Learning of Languages. A book of readings* ed. by M.G. Ellis. London: Academic Press, 1994. – P. 43-51.
33. <https://books.google.com.ua/books?id=qEfuBQAAQBAJ&pg=PA484&lpg=PA484&dq=La+mère+empâtait+ellemême+le+petit&source=bl&ots=oeSHcLWYRi&sig=upb7HsaWammZbFDUk47NDQ70sas&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwiQi8j1KrWAhUrLZoKHfFQACgQ6AEILjAB>
34. https://books.google.com.ua/books?id=dTMhCwAAQBAJ&pg=PA153&lpg=PA153&dq=Julien+remarque+qu'il+y+avait+sur+l'autel+des+cierges+qui+avaient+plus+de+quinze+pieds+de+haut&source=bl&ots=HnP_5h3_WD&sig=JwCuTUnfSPNkpJMWEv4uN9nRrLU&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwi_moCiv77WAhUJQpoKHTqaAn8Q6AEILjAB#v=onepage&q=Julien%20remarque%20

qu%E2%80%99il%20y%20avait%20sur%201%E2%80%99autel%20des%20cierges%20qui%20avaient%20plus%20de%20quinze%20pieds%20de%20haut&f=false

35. Antoine de Saint-Exupéry Le Petit Prince [Ressource électronique]. – Edition du groupe «Ebooks libres etgratuits» [site]. – Régime d'accès: http://www.cmls.polytechnique.fr/perso/tringali/documents/st_exupery_le_petit_prince.pdf 14.<http://www.itinérairesdecitoyennete.org/journees/dd/index.php?o>

References:

1. Sedov K.F. (2009) *Rechezhanrovaya identichnost i sotsializatsiya lichnosti*. Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Seriya Filosofiya. Psihologiya. Pedagogika. T. 9. – #. 4.
2. Samohina, V.A. (2013). *Sovremennaya angloyazychnaya shutka. [Modern English-language joke]*. HNU im. V. N. Karazina
3. Kan-Kalik, V.A. (1985) *O pedagogicheskomo obschenii [Tekst]* Voprosy psihologii. # 4. S. 9–16.
4. Ahmetova Yu.A., Kuzmin S.Yu., Mustafina D.A. (2011) *Samostoyatelnost studentov kak factor uspehnosti v budushchej professionalnoj deyatelnosti. [Independence of students as the factor of success in future professional activity]* Uspekhi sovremennogo estestvoznaniya.
5. Dudik, P.S. (2005). *Stilistika ukrainskoyi movi. [Stylistics of the Ukrainian Language]*. Kyiv: Vid. tsentr “Akademia”.
6. Shriberg E. To ‘errrr’ is human : ecology and acoustics of speech disfluencies / Elizabeth Shriberg // The Journal of the International Phonetic Association. – 2001. – 31 (1). – P. 153–169.
7. Zhukovska, V.V. (2011). Ecolinguistics: Development and main branches of research *Naukoviy visnik Volinskogo natsionalnogo universitetu imeni Lesi Ukrayinki, Seriya Filologichni nauki*, Volin, 66–70.
8. Ionova, S.V. (2007). *Basic tendencies of ecolinguistic studies: foreign and native experience*. Volgograd, 86–93.
9. Kravchenko, A.V. (1996). *Yazyk i vospriyatie : kognitivnyie aspekty i yazikovoy kategorizatsii [Language and perception : cognitive aspects of language category]*. Irkutsk: Irkutsk University Publ.
10. Dessons G., Meschonnic H. *Traite du rythme des vers des proses*. – Paris, 1998. – 364 p.
11. Ceriani G. L’empreinte rythmique // *Cahiers de Semiotique Textuelle*. – № 14. – Nanterre, 1998. – 236 p.
12. Magnien M. L’ellipse a la Renaissance // *Ellipses, Blancs, Silences*. – Univ. de Pau, 1992. – 315 p.
13. Sanctius F. *Minerve ou les causes de la langue latine / Trad. et ed. G. Clerico*. – Presses Univ. de Lille, 1982. – 232 p.
14. Spitzer L. *Etudes de style*. – Paris, 1970. – 149 p.
15. Reverdy P. *Nord-Sud, Self-defence et autres ecrits sur l’art et la poesie*. – Paris, 1975. – 541 p.
16. Atherton J. *Language Codes [Electronic resource]* / James Atherton. – 2013. – Access : http://www.doceo.co.uk/background/language_codes.htm.

Ecolinguistic approach to the training of students-philologists

17. Serebrennikov, B.A., Kubryakova, E. S., Postovalova, V. I. (1988). Rol chelovecheskogo faktora v yazyike: yazyik i kartina mira. [Role of human factor in language – language and world picture]. Moscow : Nauka Publ.
18. Druzhinin V.N. (1995) *Psihologiya obshchih sposobnostej*. [Psychology of general abilities]. Moscow.
19. Bodalev (2011) *Psihologiya obshcheniya. Enciklopedicheskij slovar*. [Psychology of communication. Encyclopedia Dictionary] Kogito-centr, Moscow.
20. Petrovskaya L.A. (2007) *Obshchenie – kompetentnost' – trening*. [Community – Competence – Training]. Moscow.
21. Teslenko V.I. (2007) *Kommunikativnaya kompetentnost': formirovanie, razvitiye, ocenivaniye: monografiya*. [Communicative competence: formation, development, evaluation]. Krasnoyarsk.
22. Bepalko V.P. (1989) *Slugaemye pedagogicheskoy tekhnologii* [The terms of educational technology]. Moscow.
23. Druzhinin V.N. (2001) *Kognitivnye sposobnosti*. [Cognitive abilities]. Moscow.
24. Kochetov A.I. (1998) *Pedagogicheskaya diagnostika*. [Pedagogical diagnostics]. Armavir.
25. Holodnaya M.L. (1997) *Psihologiya intellekta: paradoksy issledovaniya*. [Intelligence Psychology: paradoxes of research]. Tomsk.
26. Passov E. I. (2014) *Kontseptsiya kommunikativnogo inoyazyichnogo obrazovaniya (teoriya i ee realizatsiya). Metodich. posobie dlya rusistov* [The Concept of Communicative Foreign Language Education (Theory and its Implementation). Methodology Handbook for the Russians]. Saint-Petersburgh. Zlatoust, 200 p. (in Russian)
27. Dibrova O.V. (2009) *Aktualni problemi domashnego chitaniya movnomu vuzI* [Actual problems of home reading in the language high school] Available at: http://www.confcontact.com/2009fi/1/3_dibrova.php
28. Kovalenko N.A., Smirnova A. Yu (2015). *Domashnee chtenie kak vazhnyiy komponent sodержaniya obucheniya inostrannim yazyikam v vuze* [Home reading as an important component of teaching foreign languages at a university]. *Fundamentalnyie voprosyi teorii i prepodavaniya*. Tambov: Gramota, #1, 91-97 (in Russian)
29. Selivanova N.A. (2004) *Domashnee chtenie – vazhnyiy komponent sodержaniya obucheniya inostrannim yazyikam v sredney shkole* [Home reading is an important component of teaching foreign languages in high school] / *IYaSh. # 4.*, 21-26 (in Russian)
30. Schukin A. N. (2014) *Obuchenie inostrannim yazyikam: Teoriya i praktika : uchebnoe posobie dlya prepodavateley i studentov* [Teaching foreign languages: Theory and practice: a manual [for teachers and students]. Moscow. Filomatis, 416 p. (in Russian)
31. Minyar-Beloruhev R. K. (2013) *Metodika obucheniya frantsuzskomu yazyiku : ucheb. posobie dlya studentov ped. in-tov po spets. "Inostr. yaz."* [Methodology of teaching French: study. manual for students]. Moscow. Prosveschenie, 224 p. (in Russian)

32. O'Malley, M. Language Learner and Learning Strategies /M. O'Malley, A.U. Chamot // Implicit and Explicit Learning of Languages. A book of readings ed. by M.G. Ellis. London: Academic Press, 1994. – P. 43-51.

33. https://books.google.com.ua/books?id=qEfuBQAAQBAJ&pg=PA484&lpg=PA484&dq=La+mère+empâtait+ellemême+le+petit&source=bl&ots=oeSHcLWYRi&sig=upb7HsaWammZbFDUk47NDQ70sas&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwiQi8j_1KrWAhUrLZoKHfQACgQ6AEILjAB

34. https://books.google.com.ua/books?id=dTMhCwAAQBAJ&pg=PA153&lpg=PA153&dq=Julien+remarqua+qu'il+y+avait+sur+l'autel+des+cierges+qui+avaient+plus+de+quinze+pieds+de+haut&source=bl&ots=HnP_5h3_WD&sig=JwCuTUnfSPNkpJMWEv4uN9nRrLU&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwi_moCiv77WAhUJQpoKHTqaAn8Q6AEILjAB#v=onepage&q=Julien%20remarqua%20qu%E2%80%99il%20y%20avait%20sur%20l%E2%80%99autel%20des%20cierges%20qui%20avaient%20plus%20de%20quinze%20pieds%20de%20haut&f=false

35. Antoine de Saint-Exupéry Le Petit Prince [Ressource électronique]. – Edition du groupe “Ebooks libres etgratuits” [site]. – Régime d'accès: http://www.cmls.polytechnique.fr/perso/tringali/documents/st_exupery_le_petit_prince.pdf 14. <http://www.itinerairesdecitoyennete.org/journees/dd/index.php?o>

**DEVELOPMENT MODEL OF PROFESSIONAL COMPETENCE
OF FUTURE PSYCHOLOGISTS**

**МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

Perogonchuk Natalia¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_39

Abstract. Dynamic and global changes, that covered all areas of social life, also caused significant changes in education. In order to correspond internally to modern reality, graduates of a higher education institution should not only adapt to the new situation, but also be able to change it and at the same time change and develop themselves. In these conditions, the most important task of higher education is a need to develop a model for the development of professional competence of future specialists.

Purpose: to prove the development model of professional competence of future psychologists in the context of modern society.

To create a model for the development of professional competence of future psychologists the ideas of scientific approaches such as systemic, personal-activity, personality-oriented, competence, synergistic, eco-facilitation, contextual were used. During the modeling the following principles of development of professional competence were used: the principle of systemic; the principle of humanity and the professional orientation of the model; the principle of model flexibility in conditions of variable educational space; the principle of model dynamism; the principle of variability of the model.

Internal psychological and external psychological and pedagogical conditions of development of professional competence of future psychologists are singled out. External conditions also include procedural and technological conditions: the presence of a scheme of an indicative basis of educational and professional activity in the form of a competence model of a specialist psychologist; purposeful development of all components of the professional competence of the future psychologist with the use of active

¹ Doctoral Student, Department of General and Social Psychology and Psychotherapy, National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine

teaching methods, professional tests, reflection and reflexive self-diagnosis, portfolio method, etc.; systematic tracking (monitoring and self-analysis) of the development of professional competence of students during the entire period of study at the university. However, these external conditions are internalized into the internal conditions for the development of the professional competence of the future psychologist: the student's knowledge of the orientational basis of educational and professional activity in the form of a competence model of a specialist psychologist; the student has a sufficiently high level of development of polyfunctional competences – the professional orientation of the individual, the value-semantic sphere, which are the motivational basis of the educational, professional and future professional activity; the student has the necessary level of development of universal professional competences – emotional-volitional qualities (self-regulation) aspiration for changes, self-development, personal professional development plan, etc.

In its structure, professional competence is integrative, then for the componential division of the professional competence of future psychologists, an analysis of professional activity in the conditions of the university was carried out. As a result, the components of professional competence, that are formed in procedural dependence, such as: motivation and value; emotionally-volitional; cognitive; operational and activity; reflexive were determined.

Establishing the interrelations and the functioning of all components of professional competence is provided by psychological mechanisms, to which in our study we have included readiness for changes, self-regulation, self-organization, reflection, professional motives.

Structural components of the model reveal the internal organization of the process of developing the professional competence of future psychologists – approaches, principles, psychological mechanisms, psychological conditions, structural components and are responsible for the constant reproduction of interaction between the elements of this process.

1. Вступ

На сучасному етапі розвитку суспільства у контексті євроінтеграції, модернізації освітньої галузі з урахуванням вимог Болонського процесу, актуалізується проблема розвитку професійної компетентності майбутнього фахівця. Зафіксувати конкретний зміст знань, який треба передати під час професійної підготовки майбутніх психологів

Development model of professional competence of future psychologists

можливо, проте в змінних умовах суспільства виникають все нові і нові професійні ситуації, які потребують постійного вдосконалення власних знань або їх трансформації та сприяють розвитку особистості майбутнього фахівця. Професійна компетентність ґрунтується на знаннях і вміннях, але ними не вичерпується, обов'язково охоплюючи особистісне ставлення до них майбутніх психологів, а також його досвід, який дає змогу ці знання «вплести» в те, що вона вже знає студент та її спроможність збагнути життєву ситуацію, у якій вона зможе їх застосувати.

Розвиток професійної компетентності – це динамічний процес, який важко спрогнозувати, складно встановити чіткий взаємозв'язок між кваліфікацією спеціаліста і його успішністю, як і складно визначити саме поняття професійна компетентність, психологічні механізми та умови її розвитку. Одним із шляхів вирішення цієї задачі є створення моделі розвитку професійної компетентності майбутніх психологів в умовах сучасного суспільства.

Мета: розробити та обґрунтувати модель розвитку професійної компетентності майбутніх психологів в умовах сучасного суспільства.

Поставлена мета реалізовувалася у вирішенні таких завдань:

1. На основі теоретичного аналізу визначити основні структурні компоненти розвитку професійної компетентності майбутніх психологів.
2. Обґрунтувати психолого-педагогічні умови розвитку професійної компетентності майбутнього психолога в сучасному освітньому просторі.
3. Розкрити психологічні механізми розвитку професійної компетентності майбутніх психологів та визначити їх роль та взаємозв'язок.

2. Поняття модель: суть і характеристика

Модель (лат. *modulus* – міра, аналог, зразок) у психології – це система об'єктів або знаків, яка відтворює істотні властивості системи-оригіналу; «узагальнений абстрактно-логічний образ конкретного феномену, який відображає і репрезентує суттєві структурні зв'язки предмету дослідження, представлений в наочній формі і здатний дати нове знання про об'єкт дослідження» [16].

Модель розвитку професійної компетентності, узагальнюючи проміжні моделі (моделі діяльності, моделі професійних характеристик, моделі розвитку), дозволяє спрогнозувати розвиток тих

характеристик майбутнього фахівця, на основі яких можна зробити висновок про сформованість професійної компетентності, в контексті дослідження.

На думку В.І. Загвязинский [3], модель буває: описовою (це текст, що розкриває принципи освіти, його етапи та технології, зв'язку між проблемою, змістом, способами його трансформації і результатами); структурної (представляє ієрархію компонентів системи); функціональної або функціонально-динамічної (модель із застосуванням схем і порівняльних таблиць, які розкривають зв'язки між елементами і способами функціонування системи).

У процесі побудови моделі розвитку професійної компетентності психолога, ми, опиралися на концепції професійного розвитку, представлені в роботах Н.Н. Нечаєва [9]. З точки зору автора, в процесі професійного становлення майбутніх психологів можна виділити три базових рівня – предметний, теоретичний та практичний. Предметний рівень передбачає формування професійних установок, уявлень, концепцій, що визначають професійне сприйняття та інтерпретацію реальності. Цей рівень професійної діяльності в цілому співпадає з початковою стадією вузівської підготовки. Автор розглядає його як базу для створення професійно значимих характеристик професійної діяльності. Другий рівень професійного розвитку – це теоретичний. Він включає в себе засвоєння цілого спектру теоретичних концепцій та підходів вітчизняної та зарубіжної психології. Даний рівень відображає результати формування основних структур професійного мислення, зокрема, спеціалізованого внутрішнього плану дій, адекватних форм і методів професійної діяльності.

Практична стадія професійної розвитку в університеті передбачає формування здатності самостійно ставити задачі та вирішувати їх. Це останній етап у професійному розвитку особистості студента в виші, як правило, цей етап редукований, хоча, згідно Н.Н. Нечаєву, він є найбільш значимим у підготовці майбутнього психолога [9].

Структурно-функціональна модель розвитку професійної компетентності у майбутніх психологів характеризується цілісністю, взаємодією структурних компонентів, умов їх функціонування і може виступати в ролі зразка/еталону в процесі професійної підготовки майбутнього психолога. Дана модель циклічна і передбачає освоєння всіх рівнів на кожному етапі професійного становлення майбутніх психологів.

Development model of professional competence of future psychologists

Для створення моделі розвитку професійної компетентності майбутніх психологів були застосовані ідеї – системного, особистісно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного, синергетичного, екофасилітативного, контекстного підходів.

Вибір особистісно-діяльнісного підходу в якості практико-орієнтувальної тактики, при розробці моделі розвитку професійної компетентності, зумовлений обґрунтуванням умов для самоактуалізації майбутнім психологом у професійній діяльності та особистісного зростання, формування активності студентів за рахунок партнерських, довірливих суб'єкт-суб'єктних стосунків з викладачами, єдності зовнішніх і внутрішніх мотивів.

Згідно системного підходу професійна компетентність є підсистемою професійної підготовки майбутніх психологів, має відкритий вірогідний характер, володіє гнучкістю, динамічністю, а ефективність її формування залежить від організації системних впливів у навчально-професійній діяльності.

Компетентнісний підхід пропонує принципове оновлення процесу вузівської підготовки на основі виокремлення професійних, ключових компетенцій, що забезпечать готовність до виконання професійних задач, до неперервності освіти і самоосвіти впродовж всього життя.

Особистісно-орієнтований підхід в освітній системі характеризується недирективним супроводом суб'єктів навчальної підготовки, підвищенні кваліфікації в процесі реалізації створюваних ними індивідуальних освітніх стратегій розвитку професійної компетентності. Чітке визначення і засвоєння професійних компетенцій виступає тільки як додатковий елемент у реалізації освітньої самоорганізації студента. Освітній продукт цієї особистісно орієнтованої підготовки виявляється полімодальним, гнучким, таким, що постійно розвивається. Врахування в навчальному процесі індивідуальних особливостей, інтересів та потреб майбутніх фахівців забезпечить розвиток індивідуальної саморегуляції, упевненість у своїх силах вирішувати проблемні навчально-професійні завдання [11].

Синергетичний підхід ґрунтується на домінуванні в процесі розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців самоосвіти, самоорганізації і полягає в стимулюючому впливі на суб'єкта з метою його саморозкриття і самовдосконалення, самоактуалізації в процесі співпраці з іншими людьми і з самим собою. Синергетичний підхід

використовується в психології при вивченні відкритих (обмінюються речовиною, енергією та інформацією), нелінійних (багатоваріантних і незворотних в плані розвитку), само розвиваючих (змінюються під впливом внутрішніх протиріч, факторів і умов) і само організованих (спонтанно упорядковуються, що переходять від хаосу до порядку) систем. Тому при виникненні проблемних ситуацій не має універсального варіанту, а головне завдання полягає в актуалізації зовнішніх і внутрішніх ресурсів майбутнього психолога для його конструктивного вирішення.

Екофасилітативний підхід, розроблений П. Лушиним, заснований на принципах гуманізму та екологічності (в профіцитарній логіці). Екофасилітація – це процес управління відкритою динамічною системою особистості з метою підтримання її в стані самозміни та саморозвитку. Згідно даного підходу навчання допомагає моделювати спільне переживання навчальної ситуації, в якій викладач-професіонал виступає як посередник, який розширює професійні інформаційні горизонти і способи їх освоєння, сприяє фасилітативно супроводжує процес відповідно динаміці і характеру навчальної або особистісної саморегуляції в умовах утруднення, переходу, коли наявних засобів для оволодіння новим недостатньо [4].

Екофасилітативний підхід, розроблений П. Лушиним, заснований на принципах гуманізму та екологічності (в профіцитарній логіці). Екофасилітація – це процес управління відкритою динамічною системою особистості з метою підтримання її в стані самозміни та саморозвитку. Згідно даного підходу навчання допомагає моделювати спільне переживання навчальної ситуації, в якій викладач-професіонал виступає як посередник, який розширює професійні інформаційні горизонти і способи їх освоєння, сприяє / фасилітативно супроводжує процес відповідно динаміці і характеру навчальної або особистісної саморегуляції в умовах утруднення, переходу, коли наявних засобів для оволодіння новим недостатньо [4].

Контекстний підхід характеризується активним навчанням із застосуванням професійного контексту, що насичує навчальний процес елементами професійної діяльності. Відповідно до контекстного підходу, застосовуючи реальні професійні завдання з метою їх виконання, майбутні психологи стикаються з невизначеністю, коли певний час невідомі всі факти. За таких умов контекстний підхід виступає як

Development model of professional competence of future psychologists

передумова та рушій розвитку професійної компетентності майбутніх психологів [1; 2].

В ході моделювання використовуються запропоновані Н.Б. Пікатовою принципи процесу розвитку професійної компетентності: 1) принцип системності, що забезпечить цінність процесу розвитку професійної компетентності майбутнього психолога всіх його компонентів: цілей, змісту, методів, форм і результату даного процесу; 2) принцип гуманності і професійної спрямованості моделі, пропонуючи її орієнтацію на розвиток активної і творчої позиції студентів до майбутньої професійної діяльності на основі сучасних технологій як необхідної умови їх професійного зростання; 3) принцип гнучкості моделі в умовах змінного освітнього простору; 4) принцип динамічності моделі, які пропонують її розвиток, постійні зміни і наповнення новим змістом; 5) принцип варіативності моделі, що пропонує можливість науково розробляти і теоретично обґрунтовувати нові ідеї [13].

Розвиваючи ідеї Н.Б. Пікатової, вважаємо за необхідне доповнити принципом профіцитарності моделі – суть якого полягає в упевненості викладача в тому, що студент володіє достатніми можливостями реагування на нову ситуації. Принцип самоорганізації соціальної освітньої екосистеми (передбачає прийняття того факту, що сучасний мінливий та невизначений стан освітнього простору створює оптимальне середовище для постійної зміни професійної компетентності майбутніх психологів [4].

Особливістю розробленої моделі розвитку професійної компетентності у майбутніх психологів є її спрямованість на активізацію співпраці в навчально-професійній діяльності викладача і студента та визначається наступними властивостями: відкритістю, оскільки змістовне наповнення моделі залежить від впливу умов зовнішнього середовища (соціального запиту) і отримані результати роблять свій вплив на зовнішнє середовище; системністю, що обумовлено, перш за все, положеннями системного підходу до її розробки і реалізації і тим, що процес розвитку професійної компетентності є підсистемою більш складної системи освітнього процесу; неадитивністю – функціонування моделі розвитку професійної компетентності у майбутніх психологів як системи не може бути зведене до суми функціонування окремих її підсистем; рівневістю, що передбачає сформованість різних рівнів професійної компетентності у майбутніх психологів і можли-

вість переходу з одного рівня на інший; гнучкістю, яка проявляється в її мінливості з урахуванням соціального замовлення, варіативності у виборі організаційних форм і методів навчання; динамічністю, яка забезпечується її постійні зміни.

3. Структурні компоненти розвитку професійної компетентності

Сформовані наукові підходи в розробці моделі розвитку професійної компетентності майбутніх психологів, прагнучи до цілісності і системності розгляду певної моделі, не приділяють першочергової уваги аспекту розвитку особистості майбутнього психолога як найважливішої мети гуманістичної концепції сучасної освіти. Тому за основу побудови структури професійної компетентності майбутніх психологів була взята багатокомпонентна модель, що складається з структур професійної діяльності, особистісних якостей і індивідуальних властивостей.

У зв'язку з тим, що професійна компетентність у своїй структурі інтегративна, то для компонентного поділу професійної компетентності майбутніх психологів був проведений аналіз професійної діяльності в умовах вишу. В результаті визначилися доцільні складові професійної компетентності які формуються в процесуальній залежності, а саме: мотиваційно-ціннісний; емоційно-вольової; когнітивний; операційно-діяльнісний; рефлексивний.

Мотиваційно-ціннісний компонент, на нашу думку, характеризується наступними показниками: ставлення до професії як цінності; розуміння і переживання її значущості як для суспільства, так і для власного розвитку; інтерес до навчальних дисципліни і питань освіти в цілому; захопленість наукою і прагнення до самовдосконалення. Усвідомлення своїх потреб і можливостей, морально-етичних цінностей та співвіднесення їх із потребами, можливостями інших, а також порівняння їх із суспільними потребами та вимогами; здатність реально, без стійких упереджень та стереотипів сприймати внутрішній світ своїх клієнтів, вміння бачити в кожному позитивні якості особистості; усвідомлення та критичне осмислення своїх можливостей, здатність розуміти норми, культуру і цінності як соціальних груп, так і клієнтів; посадової ролі, особливостей впливу на клієнта, результативності власних бажань і переконань; готовність порівнювати себе з іншими, змінюватися, духовно розвиватися разом зі своїми клієнтами.

Development model of professional competence of future psychologists

Ціннісний компонент є основою позиції, яку суб'єкт визначає стосовно світу, суспільства, соціального оточення, самого себе та власної поведінки, це здатність брати на себе відповідальність, надавати підтримку іншим людям, будувати взаємодію на паритетній основі, виходячи з того, що цінності – це значення й ідеали, які визначають всі цільові установки соціальної поведінки особистості майбутнього психолога.

Емоційно-вольовий компонент – почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності майбутнього психолога; емоційний тонус, емоційна сприйнятливність, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль.

Когнітивний компонент професійної компетентності, представлений сукупністю психологічних знань, забезпечує актуалізацію таких рефлексивно-когнітивних ресурсів саморозвитку, як самопізнання і самоаналіз, приводячи до підвищення рівня усвідомлення своїх особистісних і професійних якостей, формування цілісної професійної та особистісної «Я-концепції». Когнітивний компонент професійної компетентності становить інструментальну основу для реалізації особистісно-професійного саморозвитку фахівців, пов'язаний з умінням грамотно застосовувати отримані психологічні знання при взаємодії з оточуючими людьми і здійснювати самовплив, що дає можливість майбутньому психологу використовувати накопичені практичні психологічні вміння і навички для розширення арсеналу наявних інструментальних ресурсів, що сприяють саморозвитку.

Операційний компонент професійної компетентності майбутніх психологів полягає в оволодінні професійними навичками та техніками, психологічним інструментарієм не тільки в семантичному, а й процедурному аспекті. Відбувається переорієнтація від розуміння до інтерпретації. У психології інтерпретація використовується у вузькому (прийом, комунікативна техніка, направлена на виявлення неусвідомлених фактів психічного життя, їх подальше осмислення у ході взаємодії психолога та клієнта, що потребує психологічної допомоги) та широкому смислах (характеристика процесу надання психологічної допомоги, що включає всі його етапи та забезпечує смислову гармонію індивідуального буття людини у світі).

Рефлексивний компонент виявляється в умінні свідомо контролювати результати власної діяльності, рівень особистого розвитку

та особистих досягнень, сформованість таких якостей як креативність, ініціативність, здатність до самоаналізу та самовдосконалення. Рефлексивний компонент виступає як регулятор особистих досягнень, рушій пошуку особистісного змісту у спілкуванні з людьми, самокерованості, формування індивідуального стилю діяльності у майбутній професійній діяльності.

З огляду на те, що мотиваційно-ціннісний і емоційно-вольової етапи виконують функцію «пускового механізму» розвитку професійної компетентності майбутнього психолога, когнітивний і операційно-діяльнісний – створюють інформаційний і практико-орієнтований плацдарм, рефлексивний – дозволяє визначити рівневі показники компонентного складу професійної компетентності.

4. Психологічні умови розвитку професійної компетентності майбутніх психологів

Розвитку професійної компетентності у майбутніх психологів сприяють психолого-педагогічні умови. Серед умов, що обумовлюють розвиток професійної компетентності, ми виділяємо внутрішні умови, що забезпечують здатність застосовувати отримані знання і досвід у професійній діяльності (інтелектуальні здібності, креативність, особистісні властивості і індивідуально-типологічні особливості), готовність до виконання професійної діяльності, що має на увазі рівень сформованості професійної позиції; і зовнішні умови, які передбачають ресурс навчального закладу (навчальні досягнення студентів, якість освітнього процесу) і включення особистого досвіду майбутніх психологів в освітню організацію.

До групи зовнішніх належать умови, в яких здійснюється професійна діяльність майбутнього психолога.

На думку Л.М. Мітіної як чинник, що впливає на розвиток професійної компетентності, слід розглядати професійну освіту та освітній простір підготовки майбутнього фахівця [6].

Психологічні умови розвитку професійної компетентності майбутнього психолога розкривають якісну характеристику основних факторів освітнього простору і відображають головні вимоги до організації його сукупних можливостей, так Перегончук Н.В. виокремлює такі: освітній простір є не тільки джерелом інформації, а можливістю для саморозвитку майбутнього фахівця; актуалізує потребу для постійного

Development model of professional competence of future psychologists

оновлення знань (неперервна освіта, освіта продовж всього життя і у різних інституціях – формальна, неформальна, інформальна); особистісно усвідомленим (мотиви, цінності, орієнтації, потреби) та особистісно зорієнтованим (професійний та особистісний розвиток, оптимізація особистісного потенціалу); актуалізує активність майбутнього психолога; розширює межі навчального діалогу, що сприяє розвитку професійно важливих якостей майбутнього психолога (рефлексія, самопізнання, самоконструювання) [12].

Другою психолого-педагогічною умовою розвитку професійної компетентності майбутнього психолога виступає особистість самого викладача. На думку М.К. Мамардашвілі [5] спеціально підготувати майбутнього фахівця будь-якої професії, неможливо, адже, найкраща передача знань відбувається тоді, коли педагог не займається педагогікою, сам спеціально не вчить, а є прикладом проживання свого життя як професіонала. Навчання допомагає моделювати спільне переживання навчальної ситуації, в якій викладач-професіонал виступає як посередник, який розширює професійні інформаційні горизонти і способи їх освоєння [4]. Найсуттєвішим моментом тут є не стільки знання, вміння і навички, отримані під час взаємодії викладач-студент, а зміна і структурування внутрішнього простору майбутнього фахівця, демонстрація способів самопізнання, самоконструювання, рефлексії, екзистенційного саморозуміння і т.п. Викладач-психолог виступає як безпосередній стимул нового смислу освоєваних в навчанні знань, умінь і навичок, форм організації поведінки, життя в цілому.

Безпосереднє спілкування з професіоналом створює умови для здійснення переходу майбутнього психолога через кордон власного розуміння в світ професійної свідомості і професійної семантики. І тільки так з поля допрофесійної функціонування суб'єкт назавжди переміщується в поле професійного функціонування [10].

Третьою психолого-педагогічною умовою розвитку професійної компетентності майбутніх психологів є неперервність та різноманітність (формально, неформальна та інформальна) освіти.

На думку Т.В. Мухлаєвої [8] розвиток потенціалу неформальної освіти здатне найбільш повно реалізувати ідею освіти протягом всього життя. Це дозволяє виділяти цілий ряд специфічних характеристик неформальної освіти, безумовно затребуваних в сучасному суспільстві: орієнтація на конкретні освітні запити різних груп населення;

особлива увага до освітніх потреб конкретних категорій людей; високий рівень персональної активності студентів, заснований на власній мотивації; внутрішня відповідальність студентів за результат освітньої діяльності, високий особистісний смисл навчання; розвиток професійної мобільності в швидко змінних умовах сучасного світу; розвиток професійно важливих якостей особистості, що забезпечують сприятливі передумови для професійної діяльності та гідного життя загалом; організація стосунків між учасниками освітнього процесу на взаємній повазі, демократичній культурі.

Інформальна освіта – індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує повсякденне життя і необов'язково носить цілеспрямований характер; спонтанна освіта, що реалізується за рахунок власної активності індивідів в насиченому культурно-освітньому середовищі; спілкування, читання книг, науково-популярної літератури, відвідування закладів культури, подорожі, засоби масової інформації; результати повсякденної робочої, сімейної чи будь-якої діяльності, що не має чіткої структури; спонтанно виникаючі можливості професійних ситуацій – спілкування з людьми психологічної професії. Всі ці, на перший погляд стихійні освітні агенти суспільства сприяють перетворенню їх освітнього потенціалу в діючі фактори розвитку професійної компетентності майбутніх психологів і їх особистості. Інформальна освіта пропонує створити умови для пошуку майбутнім фахівцем власної самоідентичності (прояв особистісного потенціалу, усвідомлення індивідом своєї суті, визначення свого місця в професійному середовищі і співвіднесення себе із фундаментальними цінностями). Інформальна освіта потребує не тільки реалізації освітньої діяльності через зовнішні впливи, але і обумовлює виникнення внутрішніх новоутворень, перетворень під впливом отримання нових знань [4; 12].

Четвертою умовою розвитку професійної компетентності майбутнього психолога є варіативність освітнього простору. Суть цієї умови можна описати у трьох вимірах: багатоманітність як кількісна характеристика, як якісна характеристика (несхожість, індивідуальність, «унікальність»); динамічність як процесуальна характеристика.

В контексті варіативності освітніх послуг можна говорити про їх адресність: здатність освіти відповідати мотивам і можливостям різних груп та їх індивідуальним можливостям; можливість управління змінами, інноваціями в одному освітньому просторі різноманітності.

Development model of professional competence of future psychologists

Варіативним елементом змісту освіти виступають способи створення ситуацій, враховуючи суб'єктний досвід учасників і способи вирішення проблемних ситуацій. Основна функція запропонованого варіативного змісту освіти – надання освіти особистісного смислу, перехід освіти в самоосвіту. Для опису такого змісту освіти фіксуються границі «всередині» яких розгортається варіативний зміст і результат, до якого повинен прийти майбутній фахівець. Такими границями/етапонами в рамках компетентнісного підходу є компетенції, які можуть бути сформовані на будь-якому предметному змісті і практико-орієнтованій ситуації.

До зовнішніх умов також відносять – процесуально-технологічні умови: наявність схеми орієнтовної основи навчально-професійної діяльності у вигляді компетентнісної моделі фахівця-психолога; цілеспрямований розвиток усіх компонентів професійної компетентності майбутнього психолога з використанням методів активного навчання, професійних проб, рефлексії та рефлексивної самодіагностики, методу портфоліо та ін.; систематичне відстеження (моніторинг і самоаналіз) розвитку професійної компетентності студентів протягом всього періоду навчання у вузі. Проте, дані зовнішні умови ієрархизуються у внутрішні умови розвитку професійної компетентності майбутнього психолога: володіння студентом орієнтовною основою навчально-професійної діяльності у вигляді компетентнісної моделі фахівця-психолога; наявність у студента досить високого рівня розвитку поліфункціональних компетенцій – професійної спрямованості особистості, ціннісно-смыслові сфери, які є мотиваційною основою навчально-професійної та майбутньої професійної діяльності; наявність у студента необхідного рівня розвитку універсальних професійних компетенцій – емоційно-вольових якостей, прагнення до саморозвитку, особистого професійного плану фахового зростання і т.п.

З точки зору психології особливий інтерес представляють внутрішні умови, опосередковано або безпосередньо впливають на розвиток професійної компетентності майбутнього психолога відносять: самосвідомість, системне і творче мислення, мотиваційну сферу особистості. Знання і розуміння себе, можливість розкрити в собі потенціал, необхідний для самореалізації, пов'язані з розвиненою самосвідомістю; творче мислення, сприяє прийняттю нестандартних рішень в

стандартних ситуаціях, допомагає побачити в загальновідомому нові грані. Системне ж мислення дозволяє підходити до проблеми глобально, оцінювати власну діяльність з точки зору її значущості для світового прогресу. Нарешті, прагнення реалізувати себе в професійній діяльності на основі розвиненої емоційно-вольової сфери формує професійні цілі, спрямованість особистості на досягнення успіхів при постійній роботі над собою. В якості основних внутрішніх чинників Л.М. Мітіна виокремлює мотиваційно-ціннісні орієнтації майбутнього психолога і очікування від самого себе як професіонала, що впливають з його майбутньої професійної діяльності, а також інтеріоризовані очікування і оціночні судження з боку безпосереднього його соціального оточення [6].

До групи внутрішніх факторів вчені [6] відносять: мотиви, захоплення, інтереси, які займають провідне місце в структурі особистості, пронизуючи спрямованість, характер, емоції, здібності, психічні процеси та ін.

Як одну із психологічних умов розвитку професійної компетентності майбутнього психолога Л.М. Мітіна виокремлює внутрішньо-особистісні протиріччя як суб'єктивно пережита неузгодженість тих чи інших тенденцій у самосвідомості особистості, а основним засобом подолання внутрішньоособистісних протиріч вважає внутрішню активність особистості [6]. Ґрунтуючись на даному положенні вона розглядає внутрішню активність як внутрішній чинник, що впливає на розвиток професійної компетентності майбутніх психологів, їх самореалізації в професії, так і в напрямку самопізнання себе в майбутній професійній діяльності.

Розглянуті психолого-педагогічні умови сприяють успішному розвитку професійної компетентності майбутніх психологів, так як активізують навчально-пізнавальну діяльність, підвищує мотивацію до набуття нових знань, забезпечує послідовний перехід від засвоєння професійних знань до їх застосування, до самостійності у вирішенні професійних задач в умовах невизначеності освітнього простору та суспільства загалом.

Розвиток професійної компетентності майбутніх психологів – це перехід потенційних можливостей, накопичених майбутнім психологом в процесі вузівської підготовки в дієві (практико-орієнтовані), що відповідають специфіці його професійної діяльності.

5. Психологічні механізми розвитку професійної компетентності майбутніх психологів

Визначення сутності поняття «психологічний механізм» розвитку професійної компетентності» базується на сукупності теоретичних положень. Ми виходили з того, що психологічний механізм як складно організоване внутрішнє утворення цілісної структури розвитку професійної компетентності складає собою сукупність внутрішніх психічних перетворень, що виявляються в структурних змінах професійної компетентності, у взаємозв'язках його структурних компонентів; взаємодіючи з психологічними факторами і умовами, психологічними механізмами, що детермінують її розвиток.

До таких механізмів у нашому дослідженні ми включили такі: професійні мотиви, саморозвиток, саморегуляція, самоорганізація, рефлексія, готовність до змін.

Професійна мотивація – це процес наповнення смислами найбільш значимих стимулів праці, в результаті чого виникає структура у вигляді ієрархії смислоутворюючих мотивів, здатна здійснювати зворотній вплив на навчально-професійну діяльність особистості.

Саморозвиток майбутніх психологів – це цілеспрямований процес само- вдосконалення, детермінований метою і стратегією навчальної діяльності, здобуттям професійних знань, умінь та навичок, виникненням потреби розвитку професійних якостей. Потреба є умовою активності майбутніх фахівців і визначає мотиви їхньої навчальної діяльності, пробуджує у них прагнення до професійного саморозвитку та самовдосконалення, бажання підвищити свої індивідуальні можливості, розвивати професійні якості [10].

Прагнення до безперервного саморозвитку визначається розвиненості самосвідомості, самоспостереження, самоосвіти, самоактуалізації (прагнення людини до можливо більш повного розкриття та розвитку своїх можливостей).

Саморегуляція – це «інтегративні психічні явища, процеси та стани», що забезпечують самоорганізація різних видів психічної активності» людини, «цілісність індивідуальності та становлення буття людини». Усвідомлена саморегуляція багаторівневий процес ініціації, побудови психічної активності та управління нею для досягнення усвідомлено висунутих і суб'єктних прийнятих цілей діяльності» [7, с. 8]. Само-регуляція розглядається як специфічна діяльність суб'єкта, що має

індивідуальну структуру і стиль. Індивідуальний стиль визначається взаємодією різнорівневих механізмів, які реалізують процес саморегуляції, тобто можна говорити про саморегуляцію як про систему психотехнологій, спрямованих на розвиток професійної компетентності майбутніх психологів. Високий рівень розвитку саморегуляції, який об'єктивно виражається в диференційованості і адекватності всіх усвідомлених інтелектуальних, емоційних, поведінкових реакцій, вчинків, вербальних проявів тощо, дає підставу стверджувати про наявність високого рівня розвитку професійної компетентності.

Самоорганізація – це механізм створення, відтворення, удосконалення організація складної динамічної системи. Процеси самоорганізації можуть мати місце лише в системах, що володіють високим рівнем складності і великою кількістю елементів, зв'язки яких мають не жорсткий, а імовірнісний характер [4].

Рефлексія – це механізм осмислення і переосмислення майбутнім психологом своєї професійної діяльності і себе як суб'єкта з метою прогнозування критичного аналізу, реорганізації, оцінки ефективності для розвитку особистості. Рефлексія – це професійна якість професіонала, що полягає передусім в обізнаності фахівця щодо процесів актуалізації особистості, реалізації рефлексивних здібностей в осмисленні й подоланні стереотипів мислення й утворення нового інноваційного змісту. Особливо велика роль рефлексії у переосмисленні особистісного та професійного досвіду, що сприяє формуванню нових професійних еталонів і стандартів, які стимулюють розвиток як особистість майбутнього фахівця так і професійну діяльність загалом. Це постійні роздуми про самого себе і свою діяльність [15].

Готовність до змін – готовність до зміни – це категорія суб'єктивної психологічної реальності, що являє собою активацію ресурсної, мотиваційної, енергетичної сфер психіки, не будучи безпосереднім механізмом поведінкових реакцій або продуктом вольових зусиль.

Д.В. Сапронов, Д.А. Леонт'єв, використовуючи поняття «прагнення до змін», «особистісний динамізм» описують їх через готовність до зміни при відсутності імперативної необхідності для цього [14]. Автори виокремлюють два рівня прояву змін – внутрішній і зовнішній. На внутрішньому, глибинному чи потенційному, зміні присутні у вигляді інтенційної передумови здійснення дій і вчинків, спрямованих на вільне усвідомлене здійснення своїх потенційних можливостей,

Development model of professional competence of future psychologists

на розвиток себе як особистості. У внутрішньому плані прагнення до змін розгортається як процес активного порушення гомеостазу, породження внутрішньої перепони і її ж подолання. Зміни «потребують» від людини подальших дій і пов'язані з їх усвідомленням.

Таким чином, представлені психологічні механізми розвитку професійної компетентності, з одного боку підтримують ті знання, професійно важливих якостей, які вже є у майбутнього психолога, а з іншого сучасний мінливий світ змушує їх відповідати вимогам часу – актуалізувати ресурси зовнішнього і внутрішнього середовища майбутнього психолога для відповіді на виклики суспільства, професійної діяльності. Саме тому вагомого значення набувають такі психологічні механізми розвитку професійної компетентності як готовність до змін, саморозвиток, саморегуляція, рефлексія, самоорганізація, професійні мотиви.

6. Висновки

Розроблена нами структурно-функціональна модель розвитку професійної компетентності майбутніх психологів складає собою систему, що включає взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний; емоційно-вольовий; когнітивний; операційно-діяльнісний; рефлексивний.

Встановлено, що змістом когнітивного компоненту є сукупність психологічних знань, необхідних для конструктивної професійної взаємодії; емоційного компоненту – позитивне ставлення до себе як до майбутнього професіонала; мотиваційно-ціннісного компоненту – прагнення до змін, сприяння власному особистісному та професійному зростанню; операційного компоненту – сукупність умінь і навичок, що забезпечують успіх професійної діяльності, подолання стереотипів на шляху негативного самосприйняття та сприйняття інших людей; рефлексивний – переосмислення власних дій та досвіду з метою подальшого самовдосконалення.

На розвиток професійної компетентності у майбутніх психологів впливають як внутрішні психологічні, так і зовнішні психолого-педагогічні умови. До внутрішніх умов належать: інтереси, внутрішня активність, здібності, мотиви і т.д. Зовнішні психолого-педагогічні умови забезпечують: методологічні принципи особистісно орієнтованої підготовки майбутніх психологів (самоорганізації соціальної освітньої екосистеми, екологічності освітнього простору, профіци-

тарності, «компетентності самосупроводу»); системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, екофасилітативний, контекстний методологічні підходи.

Структурні компоненти моделі розкривають внутрішню організацію процесу розвитку професійної компетентності майбутніх психологів – підходи, принципи, психологічні механізми, психологічні умови, структурні компоненти відповідають за постійне відтворення взаємодії між елементами даного процесу.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці форсайт-проекту розвитку професійної компетентності майбутніх психологів, враховуючи сучасні тренди в освіті та суспільстві.

Список літератури:

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный поход / А.А. Вербицкий. – М. : Высш. шк, 1991. – 204 с.
2. Грицай Н. Сучасні підходи до методичної підготовки майбутніх учителів біології [електронний ресурс] / Н. Грицай. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2013/visnuk_49.pdf
3. Загвязинский, В.И., Астаханов Р., Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособие для студентов высш. пед. заведений / В. И. Загвязинский, Р. Астаханов – М.: «Академия», 2010. – 208 с.
4. Лушин П.В. Экологическая помощь личности в переходный период: экофасилитация: Монография / Лушин П.В. – Киев, 2013. – 296 с. – (Серия «Живая книга»; Т. 2).
5. Мамардашвили М.К. Какя понимаю философию / М.К. Мамардашвили – М.: Прогресс- Культура, 1992. – 416 с.
6. Митина Л.М. Психология развития конкурентноспособной личности / Л.М. Митина. – Воронеж: МОДЭК, 2002. – 400 с.
7. Моросанова В.И. Личностные аспекты саморегуляции произвольной активности человека / В.И. Моросанова // Психологический журнал. – 2002. Т. 23. № 6. С. 5-17.
8. Мухлаева Т.В. Международный опыт неформального образования / Т.В. Мухлаева // Человек и образование. – 2010. – № 4. – С. 158-162.
9. Нечаев Н.Н., Резницкая Г.И. Формирование коммуникативной компетенции как условие становления профессионального сознания специалиста / Н.Н. Нечаев, Г.И Резницкая // Вестник УРАО. – 2002. – № 1. – С. 3-21.
10. Онуфрієва Л.А. Дослідження психологічних детермінант розвитку професійної самосвідомості та особистісної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій / Л.А. Онуфрієва // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Психологічні науки. – 2013. – Т. 2, Вип. 10. – С. 227-232.
11. Особистісно-орієнтована підготовка майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти: посібник / П. В. Лушин, Н. Ю. Волянюк,

Development model of professional competence of future psychologists

О. В. Брюховецька [та ін.] ; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. – К., 2014. – 222 с.

12. Перегончук Н.В. Формування професійної компетентності майбутніх психологів у сучасному освітньому просторі / Н.В. Перегончук // Наука і освіта. – № 11 – С. 49-55.

13. Пикатова Н.Б. Модель становлення технологической компетентности у студентов педагогического колледжа / Н.Б. Пикатова // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Сер. : Образование. Педагогические науки. – 2010. – № 23 (199). – С. 54-59.

14. Сапронов Д.В., Леонтьев Д.А. Личностный динамизм и его диагностика / Д.В. Сапронов, Д.А. Леонтьев // Психологическая диагностика. – 2007. № 1. – С. 66-84.

15. Степанов С.Ю., Семенов И.И., Новикова Е.Р. Типы и функции рефлексии в организации принятия решения оператора. – В кн.: Проблемы инженерной психологии. Вып. 2. Л., 1984. – С. 127-129.

16. Шапар В.Б. Сучасний глумачний психологічний словник / В.Б. Шапар. – Х.: Прапор, 2007. – 640 с.

References:

1. Verbitskiy A. A. (1991) *Aktivnoe obuchenie v vysshey shkole: kontekstnyy podhod* [Active learning in higher education: contextual approach]. Moscow: Vyssh. Shk. (in Russian)

2. Hrytsai N. Suchasni pidkhody do metodychnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv biolohii [Modern approaches to methodological training of future teachers of biology]. Retrieved from: http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2013/visnuk_49.pdf (accessed 1 March 2018).

3. Zagvyazinskiy, V.I., Astakhanov R. (2010) *Metodologiya i metody psikhologo-pedagogicheskogo issledovaniya: ucheb. posobie dlya studentov vyssh. ped. Zavedeniy* [Methodology and methods of psychological and pedagogical research: Textbook. allowance for students of higher education. ped. establishments]. Moscow: Izdatel'skiy tsentr "Akademiya". (in Russian)

4. Lushin P.V. (2013) *Ekologicheskaya pomoshch' lichnosti v perekhodnyy period: ekofasilitatsiya* [Environmental assistance in the transition period: eco-facilitation] Kiev: Seriya "Zhivaya kniga". (in Russian)

5. Mamardashvili M. K. (1992) *Kak ya ponimayu filosofiyu* [As I understand philosophy]. Moscow: Progress- Kul'tura. (in Russian)

6. Mitina L. M. (2002) *Psikhologiya razvitiya konkurentnosposobnoy lichnosti* [Psychology of development of a competitive personality]. Voronezh: MODEK. (in Russian)

7. Morosanova V.I. (2002) Lichnostnye aspekty samoregulyatsii proizvol'noy aktivnosti cheloveka [Personal aspects of self-regulation of voluntary human activity]. *Psikhol. Zhurn*, vol. 23, no. 6, pp. 5-17.

8. Mukhlaeva T.V. (2010) Mezhdunarodnyy opyt neformal'nogo obrazovaniya [International experience of non-formal education]. *Chelovek i obrazovanie*, no.4, pp.158-162.

9. Nechaev N.N., Reznitskaya G.I. (2002) Formirovanie kommunikativnoy kompetentsii kak uslovie stanovleniya professional'nogo soznaniya spetsialista [Formation of communicative competence as a condition for the formation of professional consciousness of a specialist]. *Vestnik URAO*, no. 1, pp. 3-21.

10. Onufriieva L.A. (2013) Doslidzhennia psykholohichnykh determinant rozvytku profesiinoi samosvidomosti ta osobystisnoi zrilosti maibutnykh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii [Investigation of psychological determinants of professional self-awareness development and personal maturity of future specialists in sociological professions]. *Psykholohichni nauky*, vol. 10, no. 10 (91), pp. 227-232.

11. Lushyn P. V., Volianiuk N. Yu., Briukhovetska O. V. (2014) *Osobystisno-oriientovana pidhotovka maibutnykh psykholohiv u systemi pislidiyplomnoi pedahohichnoi osvity: posibnyk* [Personality-oriented training of future psychologists in the system of postgraduate pedagogical education: the manual]. Kiev: NAPN Ukrainy, Un-t menedzh. osvity. (in Ukrainian)

12. Perehonchuk N.V. (2016) Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh psykholohiv u suchasnomu osvithnomu prostori [Formation of professional competence of future psychologists in modern educational space]. *Nauka i osvita*, no.11, pp. 49-55.

13. Pikatova N.B. (2010) Model' stanovleniya tekhnologicheskoy kompetentnosti u studentov pedagogicheskogo kolledzha [Model of formation of technological competence among students of the Pedagogical College]. *Vestnik Yuzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 23 (199), pp. 54-59.

14. Sapronov D.V., Leont'ev D.A. (2007) Lichnostnyy dinamizm i ego diagnostika [Personal dynamism and its diagnostics]. *Psikhologicheskaya diagnostika*, no.1, pp. 66-84.

15. Stepanov S.Yu., Semenov I.I., Novikova E.R. (1984) *Tipy i funktsii refleksii v organizatsii prinyatiya resheniya operatora* [Types and functions of reflection in the organization of decision-making by the operator]. Problemy inzhenernoy psikhologii [Problems of engineering psychology]. St. Petersburg, pp. 127-129.

16. Shapar V. B. (2014) *Suchasnyi tlumachnyi psykholohichniy slovnyk* [Modern interpretive psychological dictionary]. Kharkiv: Prapor. (in Ukrainian)

**MODELLING OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT
OF NEW QUALITY ON PRINCIPLES OF MULTILINGUAL
EDUCATION: ZAPORIZHZHIA EXPERIMENT**

**МОДЕЛЮВАННЯ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА
НОВОЇ ЯКОСТІ НА ЗАСАДАХ БАГАТОМОВНОЇ ОСВІТИ:
ЗАПОРІЗЬКИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ**

Putiy Tetyana¹
Beregova Olga²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_40

Abstract. In the article, the authors present the ways of realization of Ukrainian national pilot Project on the development of multilingual education covering the experience of Zaporizhzhia region. The object of the research is a modelling in the context of a school of the educational environment with the integration of curriculum from linguistic subjects. The purpose of the experiment is the approbation and experimental verification of efficiency of a new educational model, its influence on the quality of schoolchildren's mastering of educational content, level of their linguistic competency and master the competence of the 21st century. The methodological basis of the research consists of theoretical, empiric and statistical methods, main among which is the pedagogical experiment. The basic steps are examined in relation to the analysis of sociolinguistic features of educational context, the design of the model of education languages in the establishments of education with the education of national minorities languages; exposure of necessities of professional preparation of teachers for the realization of tasks of multilingual education in the region. The authors offer the variant of the model of multilingual education on the bilingual basis with the interconnected use in the educational process of the mother and state tongues as to the mean of educational activity and the methodology

¹ Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of Department of Philosophy and Publicly Humanitarian Disciplines,
MI "Zaporizhzhia Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education" ZRC, Ukraine

² Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at Department of
Philosophy and Publicly Humanitarian Disciplines,
MI "Zaporizhzhia Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education" ZRC, Ukraine

CLIL. In the research the models of the technology of CLIL are described (soft (language-led), hard (subject-led), partial immersion), the model of 4C (cognition, communication, content, culture), basic descriptions of CLIL (multiple focus, safe environment, authenticity, active learning, scaffolding and co-operation), stages of a typical plan of a lesson of CLIL (verification of previous knowledge; use of content language; expansion of dictionary; combination of knowledge and skills; application of the skills; verification and correction of errors), condition of realization of methodology (the zone of the proximal development, scaffolding, Bloom's new taxonomy, BICS and CALP, effective talk, formative and summative evaluation, feedback, Gardner's multiple intelligence), general difficulties of implementation of technology of CLIL (problems human resources, legislative, economical and financial aspects and which are related actually to the educational process). The questionnaire was conducted, in relation to the formal readiness of participants of Project to the implementation of multilingual education in establishments of Zaporizhzhia region, on what 27 % of pollees suppose that the realization of Project is a positive phenomenon. The more than half of the respondents (61 %) comes out for the possibility of choice and 13 % of pollees think it is not needed. The respondents select the different forms of preparation for the implementation of Project, but the main is to pass of face-to-face educational courses, training courses, seminars or consultations (59 %). The current issues are to increase the motivation of participants of the implementation of the program of multilingual education.

It was created scientifically methodical support of participants of Project with bringing them to the active forms of education (seminars, training courses). The analysis of the efficiency of the scientifically methodical support was conducted: 49 % of pollees – ready for the implementation, the actuality of subject of support – 91 % and practical orientation – 100 %. The positive experience of the European countries creates the prospect of the implementation of multilingual education in Zaporizhzhia region.

1. Вступ

Головною метою сучасної трансформації системи освіти України є її адаптація до потреб суспільства, підготовка молоді до життя в нових умовах міжнародної взаємодії і співробітництва. Інформатизація та багатомовне навчання стали сьогодні одними з визначальних векторів формування освітнього середовища нової якості. Багатомовна освіта –

Modelling of educational environment of new quality on principles of...

одна з ключових особливостей освітньої галузі багатьох європейських країн. Саме багатомовну компетентність світові процеси глобалізації та інтеграції виводять на рівень освітніх пріоритетів.

Проблема багатомовної освіти як світова тенденція модернізації освітнього простору є предметом наукових досліджень багатьох вчених різних країн світу (P. Allen, H. Baetens Beardsmore, Н. Баришніков, С. Baker, С. Benson, J. Cummins, V. Cook, J. Cenoz, В. Гаманюк, Н. Гальскова, М. Глушкова, D. Gorter, J. Darquennes, J. Duarte, В. Harley, Н. Євдокімова, Р. Mehisto, Л. Мороз, М. Swain, Р. Tabors, Chr. Helot, В. Hufeisen, М. Fleming, А. Young та інші).

На думку V. Cook, рівень когнітивного розвитку особистості, її світогляд та комунікативний досвід напряму залежить від її мовної компетентності [17, с. 94]. Під багатомовною компетентністю, за визначенням вченого, розуміється компетентність однієї особи у послуговуванні більше, ніж однією мовою (knowledge of more than one language in the same mind). Це є складна система, що постійно змінюється під впливом багатьох чинників [16, с. 362].

С. Baker визначає комунікативні, культурні, когнітивні, індивідуальні та економічні переваги для дитини, двомовність/багатомовність якої цілеспрямовано розвивається школою та батьками [9].

Роботи В. Harley, J. Cummins, М. Swain та Р. Allen змінили погляди на роль рідної мови в процесі опанування однієї чи кількох нерідних/іноземних. Рідна мова у дослідженнях розглядається як основа для аналогії, а принцип зіставлення мов – як ефективний засіб усунення негативного впливу інтерференції [16].

М. Candelier запропонував плюралістичний підхід до навчання мов, у основі якого організація навчальної роботи учня кількома мовами. Такий підхід, на думку вченого, може бути реалізований за трьома типами: мовне пробудження (Awakening to languages), що передбачає підготовку до навчання мов на дошкільному чи початковому етапі освіти з метою формування позитивного сприйняття культурних відмінностей і мовного розмаїття, пробудження інтересу, зацікавленості та відкритості учнів до мов і культур; встановлення зв'язків і взаємних включень між мовами (Inter-comprehension between languages), яке здійснюється при паралельному навчанні споріднених мов та інтегроване навчання і викладання мов (Integrated teaching and learning of the languages taught) [10, с. 17-18].

Резолюцією ЮНЕСКО, прийнятою Генеральною конференцією в 1999 р., затверджений термін багатомовна освіта, який означає використання в навчанні щонайменше трьох мов: рідної мови, регіональної або національної й міжнародної мови [14]. Його характерною відзнакою є те, що навчання мови виходить за межі навчального предмета та стає засобом отримання навчальної інформації, засобом комунікації, що дозволяє формувати багатомовну компетентність учнів. При цьому рідна мова слугує основою формування особистості, розвитку його індивідуальної ідентичності та усвідомлення національно-культурної приналежності. Знання державної мови – одна з умов рівноправного доступу громадян поліетнічної держави до участі в економічному та соціальному житті країни, а володіння регіональними та міжнародними мовами розширює можливості доступу до освіти та ринків праці.

Таким чином, багатомовна освіта – використання щонайменше трьох мов як інструменту навчання конкретної особистості з метою розвитку її полімовної компетентності. Включення кількох мов у процес навчання дозволяє повною мірою виконати головну умову мультилінгвальної освіти – забезпечення оволодіння мовою як засобом освітньої (та будь якої іншої) діяльності.

Важливою складовою багатомовної освіти є також формування міжкультурної компетентності – «сукупності знань, навичок і вмій, за допомогою яких індивід може успішно спілкуватися з партнерами з інших культур як на побутовому, так і на професійному рівні» [7, с. 133]. Для цього не є достатнім опанування вербальної комунікації, обов'язковою є обізнаність про особливості різних культур, культурну взаємодію між їхніми представниками, що надає можливість усвідомлювати свою приналежність певному етносу, ефективно виступати в ролі посередника між своєю та іншими культурами, сприймати міжкультурну взаємодію як необхідну умову самореалізації.

Міжнародний досвід щодо інтеграції мовного курикулуму в навчальному процесі є позитивним та перспективним, але діючі освітні моделі будь якої країни не можуть бути перенесені в інший регіон без адаптації до конкретних реальних умов. Крім того, мають місце ризики, пов'язані зі слабким менеджментом, невідповідністю вчителів, відсутністю необхідних навчально-методичних ресурсів, ефективного інформативного поля, що й визначає **актуальність** нашого дослідження.

Modelling of educational environment of new quality on principles of...

Предметом дослідження є моделювання у контексті однієї школи освітнього середовища з інтеграцією курикулуму з мовних предметів. Метою експерименту становить апробація та експериментальна перевірка ефективності нової освітньої моделі, її вплив на якість засвоєння школярами змісту навчання, рівень їхньої мовної компетентності та володіння компетенціями 21 ст.

Продуктивним вирішенням проблеми впровадження багатомовної освіти в закладах освіти України має стати національний пілотний проект «Формування багатомовності дітей та учнів: прогресивні європейські ідеї в українському контексті», що реалізується Міністерством освіти і науки України (2016-2021рр.). Метою дослідження в рамках Проекту є наукове обґрунтування, розробка, апробація і експериментальна перевірка ефективності застосування освітнього середовища нової якості, в основі якого інтеграція курикулуму з мовних предметів, у контексті однієї школи [6, с. 8].

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягають у: моделюванні нової організаційно-освітньої моделі навчального закладу з багатомовним навчанням; теоретичному та експериментальному її обґрунтуванні; практичне значення – у впровадженні в навчально-виховний процес розроблених програм та навчальних планів закладів освіти з багатомовним навчанням, створенні навчально-методичного забезпечення багатомовної освіти, підготовці методичних рекомендацій щодо впровадження результатів експерименту у практику роботи закладів освіти регіону, наданні пропозицій щодо підготовки та перепідготовки педагогів, задіяних у процесі багатомовного навчання.

Нормативною базою експерименту з моделювання у Запорізькому регіоні освітнього середовища нової якості на засадах багатомовної освіти є Закон України «Про освіту», згідно якому «заклади освіти відповідно до освітньої програми можуть здійснювати освітній процес двома і більше мовами (державною мовою, а також мовами національних меншин, іншими мовами), викладати одну чи кілька дисциплін англійською та/або іншими мовами» [2].

Перша спроба продуктивного вирішення проблеми багатомовної освіти в Україні була зроблена у 2009 році, коли Міністерство освіти і науки України за партнерської допомоги неурядової організації PATRIR та за фінансової підтримки Міністерства закордонних

справ Фінляндії організувало проект «Кримський політичний діалог». У межах проекту було проведено тренінги для педагогів, зустрічі з провідними зарубіжними фахівцями; створено концепцію з розвитку багатомовної освіти в Криму [6, с. 2]. За об'єктивних умов роботу було припинено.

Але вимоги часу актуалізують вирішення поставлених проектом задач. Саме тому Міністерство освіти і науки України спільно зі співробітниками Інституту PATRIR, Інституту педагогіки НАПН України і міжнародними експертами у 2015 році, після проведення консультацій, семінарів і тренінгів, ініціювали новий проект, залучивши до участі у ньому пілотні школи Закарпаття, Одеси та Чернівців. У 2017 році до експерименту приєдналися пілотні школи Запоріжжя. Участь регіонів у Проекті визначалася їхньою полікультурністю та багатомовністю, наявністю характерних особливостей, пов'язаних з використанням кількох мов у навчальному процесі.

Згідно з Планом проведення пілотного Проекту його реалізація ґрунтується на принципах науковості, зв'язку теорії з практикою, об'єктивності, системності, гуманізації та демократизації освіти, а основним **методом дослідження** є педагогічний експеримент. Задіяні теоретичні, емпіричні та статистичні методи, за допомогою яких виконується аналіз наукових робіт та світового досвіду з проблеми, здійснюється синтез, порівняння, систематизація та моделювання.

Планом передбачено організаційно-підготовчий, концептуально-діагностичний, формувальний та узагальнювальний етапи.

Програмою Проекту перед учасниками поставлено завдання ознайомлення й аналізу європейського досвіду формування багатомовності учнів; моніторингу та оцінки стану розвитку багатомовної освіти у своєму регіоні; визначення соціолінгвістичних особливостей контексту, у якому відбувається навчання; сприяння започаткуванню процесу інтеграції курикулуму в контексті кожної окремої пілоотної школи з урахуванням цих особливостей; створення нової моделі навчання мовам у закладах освіти з навчанням українською мовою та мовами національних меншин; розробка моделі формування багатомовності учнів; виявлення потреби у підготовці вчителів до роботи у багатомовному освітньому просторі та впровадження інтегрованого навчання предмету та мови; створення сучасних методичних та дидактичних матеріалів для багатомовної освіти; розробка та апробація складових

моніторингу багатомовної компетентності учнів та експериментальна перевірка ефективності створеної моделі формування багатомовності школярів [6, с. 9]. Актуальним для вирішення цієї задачі є досвід Західної Європи, представлений у “Curriculum convergences for plurilingual and intercultural education” [13].

2. Імплементация експерименту

Моделювання пілотного Проекту розглянемо на прикладі Запорізького регіону. До експерименту долучилися 12 закладів освіти області, серед яких 6 ліцеїв, 2 гімназії та 4 загальноосвітні заклади I-III ступенів.

Першим кроком пілотування Проекту стало визначення координаторів та створення координаційного центру щодо розробки та впровадження програм багатомовної освіти, який має забезпечувати узгодження роботи з усіма зацікавленими сторонами та надавати необхідну підтримку. Функціями координаційного центру є розробка, апробація та моніторинг результатів впровадження програм багатомовної освіти. Центром здійснюється збір інформації для планування в межах Проекту, підготовка відповідних нормативних документів та інструктивно-методичних матеріалів, координація експериментальної діяльності, забезпечення та тиражування методичних та дидактичних матеріалів щодо забезпечення багатомовної освіти, вивчення перспективного досвіду та обмін досвідом українських та світових партнерів, моніторинг та оцінка результаті Проекту.

Рішення про впровадження програм багатомовної освіти було ініційовано та обговорено на педагогічних радах після роботи з потенційними учасниками процесу (учителями, батьками, учнями); вивчення соціалолінгвістичних особливостей освітнього контексту кожного окремого закладу. З'ясуванню підлягали питання: яка з мов є більш важливою для навчання за певних причин або у певних ситуаціях; у чому полягає мотивація вивчення конкретної мови: якою мовою переважно спілкуються; як ставляться до багатомовної освіти.

Репрезентативним може бути, наприклад, результат моніторингу рівня готовності й вмотивованості батьків та учнів Запорізької гімназії № 6 до впровадження Проекту. 70% опитаних вважають себе українцями за походженням, проте рідною мовою, мовою спілкування та мислення батьки та учні називають російську. Російська мова є мовою

спілкування на роботі, у побуті, в громадських і державних інституціях, через ЗМІ інформація засвоюється українською. 95% – позитивно відносяться до впровадження багатомовного навчання в навчально-виховний процес гімназії, 100% респондентів-батьків вважають що їх діти повинні вивчати як рідну так і державну мову, крім державної та рідної мови і батьки і учнів віддають перевагу у вивченні і засвоєнні таких мов як англійська, німецька, французька. За комплексною оцінкою вчителів і самооцінкою учнів рівень мовних навичок останніх свідчить про наявність ресурсу й готовність до засвоєння декілька мов з боку учнів гімназії. Батьки та учні демонструють високий і достатній рівень вмотивованості щодо впровадження Проекту «Формування багатомовності дітей та учнів: прогресивні європейські ідеї в українському контексті». За думкою респондентів, одними із основних мов навчання повинні бути українська та російська, у старших класах – англійська, німецька, французька мови.

Завданням наступного етапу стало вивчення та аналіз міжнародного досвіду реалізації багатомовної освіти; визначення моделі, типів та принципів її реалізації з урахуванням виявлених потреб учасників освітнього процесу, стратегічних цілей державної освіти, демографічних складових, культурно-історичних умов, сфери використання тієї чи іншої мови, відношення учнів та їх батьків до мов, їхньої ролі в освіті, державних вимог до мовної компетенції учнів. Продуктивні рекомендації щодо практичної реалізації моделей багатомовної освіти учасникам були запропоновані колегами Естонії та Латвії, досвід яких було презентовано під час відповідних науково-практичних конференцій з означеної проблеми.

3. Білінгвальна освіта

Однією з моделей мультилінгвальної освіти є навчання на білінгвальній основі: в навчальному процесі використовуються дві мови – рідна (перша) та друга (державна). Форми використання обох мов (усна, писемна, візуальна, аудіо та ін.), а також види дидактичних матеріалів та їхня мова не регламентуються, але їх рівень має відповідати середній мовній компетентності відповідної групи учнів. Модель базується на оволодінні предметними знаннями шляхом взаємопов'язаного використання двох мов як засобу освітньої діяльності.

Modelling of educational environment of new quality on principles of...

Поширення у сучасній освітній системі навчання на двомовній основі визначає необхідність конкретизації терміну «білінгвальне навчання», з'ясування переваг такої організації навчального процесу та підходів до його реалізації. Актуальність дослідження визначається протиріччям між наявною потребою у теорії та методиці білінгвального навчання і відсутністю відповідних науково-методичних досліджень в Україні.

Проблеми білінгвального навчання досліджували Р. Allen, С. Baker, М. Candelier, V Cook, J. Cummings, В. Harley, F Grosjean, N. Mäsch, Т. Skutnabb-Kangas, М. Swain, Н. Баришніков, М. Певзнер, А. Ширін, у тому числі й вітчизняні науковці Т. Бондарчук, О. Першукова, М. Тадеєва та ін.

О. Першукова у роботі «Розвиток багатомовної освіти школярів у країнах Західної Європи як атрибут епохи постмодерну» дає характеристику багатомовній освіті в країнах Західної Європи як педагогічному явищу в дискурсі інформаційної цивілізації, акцентуючи увагу на основних рисах феномену з точки зору філософії постмодернізму [5]. Автор, досліджуючи історію становлення європейської багатомовної освіти, звертає увагу на те, що «тривалий період в європейській історії національні мови асоціювалися з конфліктними ідеями, а тому лінгвістичний націоналізм держав-націй, якими намагалися бути західноєвропейські держави, перетворився в ядро політичної ідеології і спричинив непримиренну боротьбу проти іншомовних впливів і мовних меншин, яких сприймали як загрозу єдності національних держав. Мовна політика Іспанії, Італії, Німеччини в період тоталітарних режимів ХХ ст. була спрямована на підтримку виключно однієї основної мови, вбачаючи в ній засіб консолідації влади у країні. Шкільну освіту розглядали як основний інструмент розвитку і підтримки бажаного монолінгвізму» [5, с. 234].

Проте вже в 50-ті роки ХХ ст. інтеграційні процеси в Європі та ріст мобільності населення викликали нагальну потребу створити нову форму навчання європейських мов. Основи багатомовної освіти в Європі було покладено офіційним відкриттям у квітні 1957 році у передмісті Люксембургу першої багатомовної школи для дітей персоналу європейських наднаціональних закладів. «Робота над створенням курікулуму, визначенням рівнів навченості учнів і системи оцінювання, виробленням критеріїв підбору вчи-

телів і особливостей інспектування та ще багато інших досі незначних проблем нової школи швидко об'єднала міністерства освіти шести європейських країн. Сітка закладів освіти, об'єднаних єдиною ідеєю і назвою, інтенсивно зростала. Експеримент зі створення школи нового типу виявився досить успішним і невдовзі переріс у великий суспільний проект, що і нині фінансується Європейською спільнотою» [19, с. 51].

Долучення закладів освіти до участі у національному пілотному проекті «Формування багатомовності дітей та учнів: прогресивні європейські ідеї в українському контексті» передбачає на етапі розробки програми багатомовної освіти обрати певну модель, яка визначатиме тривалість, неперервність, інтенсивність, регулярність та склад навчальних дисциплін для навчання другою мовою. Оскільки у нашому випадку в експериментальних закладах освіти мовою навчання є мова національних меншин (М-1), а саме – російська, другою стає державна – українська (М-2). Баланс між виучуваними мовами з урахуванням зазначених критеріїв у кожному окремому закладі освіти і має визначати обрана закладом модель.

Використовуючи європейський досвід, учасникам Проекту були запропоновані моделі, які вже є апробованими і мають свої позитивні результати. Перевагу було віддано моделі, яка спрямована на збагачення двомовних репертуарів учнів, оскільки цільові, українська та російська, мови є широко розповсюдженими, але функціональна двомовність не формується природнім шляхом на достатньому рівні (табл. 1):

Таблиця 1

Апробовані моделі

Вік	1 клас	2-4 клас	5-9 класи	10-11 класи
Мовні цілі	М-1 – розвиток усного та письмового мовлення; М-2 – розвиток усного мовлення, переніс навичок читання та письма	М-1 та М-2 вивчаються як предмет	М-1 та М-2 вивчаються як предмет	М-1 та М-2 вивчаються як предмет
Мова навчання	М-1	М-1 – М-2 – М-1	М-1 – М-2 – М-1	М-2 – М-1 – М-2

Modelling of educational environment of new quality on principles of...

Обрана модель базується на достатній кількості часу на вивчення М-1 та збереження його як навчального предмету протягом всієї шкільної освіти, оскільки вивчений досвід свідчить про те, що процес опанування М-2/М-3 на функціональному та академічному рівні залежить від рівня сформованості компетенції на М-1, – володіння двома та більше мовами взаємопов'язане та базується на загальній мовній компетенції, а оволодіння М-2 ефективніше здійснюється на базі сформованої М-1–компетенції [3]. М-2 починає вивчатися з першого класу як навчальний предмет та поступово вводиться як мова навчання окремих предметів у 5-9 класах, а у 10-11 стає переважною мовою навчання. Крім того в основній та старшій школі передбачено і використання М-3 як мови навчання з використанням методики інтегрованого навчання мови та предмета.

Паралельне використання М-1 і М-2 у навчанні предметам має регулюватися вчителем та бути логічно обґрунтованим, наприклад: використовуватися для розширення усвідомлення будь якого поняття, повторення навчального матеріалу, привернення уваги, зміни теми, завдання або навчального посібника, подолання втомленості та інші. Стратегії паралельного використання двох мов скеровані на спонукання школярів до свідомого використання М-1 і М-2 як засобу засвоєння знань та оволодіння навичками. Двома мовами мають розвиватися всі види мовленнєвої діяльності: слухання, читання, говоріння, письмо. Такий підхід сприятиме запобіганню розвитку асиметричного білінгвізму.

Програми багатомовної освіти закладів-учасників Проекту укладаються за ініціативою самих шкіл з урахуванням існуючих умов та ресурсів. Співвідношення годин на вивчення М-1 та М-2 визначає кожний освітній заклад самостійно, але означений підхід має зберігатися як умова збалансованості та успішності програми.

Наступним кроком до впровадження програм є внесення змін та доповнень у робочі навчальні плани шкіл з урахуванням визначених задач і пріоритетів, навчально-методичне забезпечення багатомовної освіти (розробка методичних рекомендацій, замовлення підручників, укладання двомовних термінологічних словників), здійснення постійного моніторингу ефективності реалізації багатомовної освіти та рівня навчальних досягнень учасників програм з М-1, М-2 і предметів, що вивчаються. Створення системи багатомовної освіти в Україні лише

на початковому етапі та потребує глибокого вивчення й осмислення накопиченого досвіду, науково-методичних досліджень з урахуванням регіонального контексту.

4. Міжнародний досвід імплементації методології CLIL

Сучасні стрімкі зміни вимагають кардинальних реформ не лише в економіці чи політиці, а й освіті також. Сьогодні в Україні триває реформування освіти на всіх рівнях, тому освітянам потрібно пристосовуватися до нових змін. Особливо це стосується змін щодо процесу навчання. Одне з головних завдань – це розвивати ключові компетенції та навички учнів. Дослідження Європейського Парламенту та Ради ЄС свідчить, що поліпшення основних умінь і навиків в писемності, здібності до кількісного мислення, а також цифрових знаннях, йдуть поруч з удосконаленням компетентності в ширшому діапазоні ключових знань. Це особливо закликає інвестувати в уміння, підприємницьку і цифрову компетенції, а також в мовну, що дозволить всім активно взаємодіяти в суспільстві.

Навчання іноземних мов відрізняється від інших предметів – варіативністю методик та технологій навчання. В останні десятиліття приділяється більш увага до предметно-мовного підходу в навчанні іноземних мов. У зв'язку з світовою тенденцією розширення міжкультурного спілкування та глобалізація освітнього простору, особливо актуальність набуває навчання іноземним мовам, яке орієнтоване на її практичне використання не лише на побутовому рівні, а й професійному.

Методика викладання мови та предмету (CLIL – Content and Language Integrated Learning), запропонована в 1996 році європейськими лінгвістами (European Platform for Dutch Education, UNICOM, University of Jyväskylä). Методика предметно-мовного інтегрованого навчання досить активно та успішно практикується в європейській освіті та націлена як на навчання мови, так і на зміст предмету [18].

У зарубіжній методиці питання іншомовного занурення на основі використання методики предметно-мовного інтегрованого навчання достатньо широко вивчалось в роботах таких вчених як P. Calvé, J. Cummins, A. Safty, K. Clark, C.L. Walker, P. Mehisto, D. March. Науковцями було зроблено значний внесок в розробку

Modelling of educational environment of new quality on principles of...

даної методики навчання іноземних мов. У вітчизняній методиці також є певні досягнення щодо дослідження програм занурення та їх адаптації до умов української школи. Про це свідчать дослідження Р.Ю. Мартинової, О.Б. Тарнопольського, С.П. Кожушко, З.М. Корневої та інших.

На сьогодні використання методики CLIL найбільш поширене у країнах Західної Європи (Бельгія, Франція, Німеччина). Крім того, вищезазначену методику використовують в Іспанії, Канаді, Естонії, Польщі, Латвії, Італії, Фінляндії, Чехії та інших країнах світу. Особливості реалізації методу CLIL у різних країнах залежать від обраної моделі. Так, відомі три моделі CLIL: soft (language-led), hard (subject-led), partial immersion. Перша модель спрямована на лінгвістичні особливості спеціального контексту, друга – означає, що 50 % навчального плану предметів зі спеціальності вивчаються іноземною мовою, а третя – займає проміжне положення, і використовується, коли деякі модулі з програми зі спеціальності вивчаються іноземною мовою [3].

В Угорщині вже давно існують білінгвальні школи, в яких навчальні предмети вивчаються іноземною мовою. У Болгарії використання вищезазначеної методики здійснюється уже близько 50 років і досі становить інтерес для спеціалістів, що працюють у цій галузі. За цією методикою в білінгвальних школах Болгарії здійснюється навчання таких предметів як, історія, географія, філософія, а для реалізації навчального процесу використовуються англійська, німецька, французька, іспанська та інші мови [4].

Більшість дослідників методики CLIL відзначають багато складнощів її впровадження: недостатня кількість постійних викладацьких ресурсів, невідповідна підготовка і відсутність підвищення кваліфікації фахівців, складнощі у підборі матеріалів для викладання, необхідність подолання батьківського спротиву до вищезазначеного підходу [15, с. 58].

Головний виклик полягає у недостатній кількості кваліфікованих фахівців. У Болгарії влада має справу з тиском від вчителів, які вимагають підвищення зарплатні та зменшення навантаження. Усі інші випадки, що обговорюються стосуються питань, які предмети мають викладатись за методикою CLIL та скільки часу на це має бути відведено [11, с. 54].

Незважаючи на той факт, що методика CLIL запроваджена у різноманітних країнах з урахуванням специфіки кожної з них, коло проблем можна чітко узагальнити і звести до проблем людських ресурсів, законодавчих, матеріальних та фінансових аспектів та таких, що пов'язані власне з навчальним процесом [там само, с. 51].

Але загалом впровадження методології CLIL у деяких країн реалізується успішно. У Болгарії був підтриманий проект, основною метою якого стало створення курсів CLIL для підвищення кваліфікації учителів-предметників, а також розробка навчальних матеріалів для вчителів та учнів. У Естонії проводять заняття з вчителями, надають консультації при підготовці навчально-методичних матеріалів та забезпечують безкоштовно навчально-методичною літературою вчителів та учнів.

Знайомство з європейським досвідом підготовки учителів до роботи в умовах багатомовної освіти свідчить про необхідність створення програм підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів до впровадження багатомовної освіти. Імплементация методології CLIL поєднує різні підходи до викладання іноземної мови і дозволяє досягнути ще більшої ефективності у її оволодінні створюючи штучне мовно-предметне середовище задля підвищенню мотивації учнів. Не зважаючи на спільні проблеми, що виникають у процесі апробації методики CLIL, міжнародний досвід засвідчує ефективність і можливість використання технології CLIL.

5. Основні характеристики CLIL

Спираючись на дослідження [11, 15, 18] CLIL можна розглядати як інноваційний освітній підхід з динамічною і мотиваційною; засіб подолання обмежень традиційних шкільних програм і напрям навчальної інтеграції; може бути реалізоване в різних формах і в різних ситуаціях вдосконалюючи іншомовну компетенцію і розвиток знань і навичок в окремих навчальних дисциплінах; може викладатися один або кілька предметів (біологія, історія, математика) або вивчення модуля з конкретної теми чи частина курсу.

Основні принципи CLIL: 1) мова використовується для навчання та спілкування; 2) потреби предмету визначають за допомогою мовного матеріалу використовуючи 4C в інтегрованому учбовому плані (мал. 1) [18].

Мал. 1

Модель «4 С» (Do Coyle) – Cognition, Communication, Content, Culture [18]. Сприйняття, навчальні уміння та навички. Планування, обговорення, використання вищих рівнів мислення, аналіз практики навчання. Спілкування – мова як засіб для освоєння матеріалу. Предметний зміст. Розуміння, набуття знань і умінь. Опанування новими знаннями на основі попередніх із урахуванням досвіду. Культура – повага до різних культур, виховання мультикультурності, підтримка рідної мови та культури, розуміння себе та оточуючих.

Д. Марш, П. Мехісто, М. Фріголс виділяють основу інтегрованого навчання, а саме багатифокусність, безпечне середовище, автентичність, активне навчання, опорна структура та співпраця, які поєднують 30 основних характеристик методології [там само].

Ліз Дейл та Роуз Таннер виділяють ключові умови реалізації методології CLIL: зона найближчого розвитку, опорна структура, таксономія Блума, BICS та CALP, ефективне спілкування, формативне та сумативне оцінювання, рефлексія, Теорія множинного інтелекту Гарднера. Авторами було розроблено стадії типового плану уроку CLIL: перевірка попередніх знань; використання мови предмету; розширення словника; поєднання знань та навичок; застосування набутих навичок; перевірка і виправлення помилок [там само].

Для створення уроку CLIL є певні вимоги до підбору навчального матеріалу та форм роботи: складність матеріалу трохи нижче акту-

ального рівня знань учнів з цього предмету рідною мовою; тексти повинні бути забезпечені достатньою кількістю завдань для розуміння та освоєння матеріалу; завдання до тексту повинні бути побудовані з акцентом на предметний зміст, залучати учнів до процесу розуміння, перевірки, обговорення головної думки тексту за Таксономією Блума; завдання повинні показувати особливості лінгвістичних форм, відпрацьовувати вміння в їх створенні, використанні; використовувати різні види перевірки і оцінки (у тому числі взаємоконтроль); завдання повинні стимулювати самостійну і творчу діяльність учнів, комунікативні завдання для усного та письмового спілкування іноземною мовою [там само].

6. Науково-педагогічний супровід Проєкту

Початковий етап впровадження багатомовної освіти виявив проблеми, пов'язані з неоднозначним сприйняттям її вчителями. Така реакція пов'язана не лише з додатковим навантаженням педагога, але й з відсутністю необхідного рівня його мовної та методичної підготовки. Учителі, залучені до Проєкту, мають відповідати наступним вимогам: мати високий рівень володіння мовою навчання, методичною інтегрованою навчання предмета та мови, бажання та навички роботи у полікультурному середовищі, бути готовим до самоосвіти. Це потребує системи підтримки шляхом підготовки педагогів у форматі тренінгів, практичних семінарів із залученням досвідчених фахівців, надання доступу до ресурсу методичних та дидактичних матеріалів, забезпечення умов для самоосвіти, організації консультування й обміну досвідом, а також можливості обговорювати труднощі та шляхи їх подолання.

За результатами анкетування, яке було проведено серед учасників Проєкту Запорізького регіону, 57 % – спеціалісти першої категорії та 43% вищої категорії, стаж педагогічної діяльності – 11% (4-10 років), 24% (11-20 років), 55 % (понад 20 років); 28 % учасників відповіли, що вони систематично займаються самоосвітою (кожен місяць), 55% – періодично (декілька разів на рік), 17% – час від часу (тільки в атестаційний період).

Щодо формальної готовності до впровадження багатомовної освіти у закладах регіону, то тільки 27 % опитаних вважають, що реалізація проєкту є позитивним явищем. Більше половини респондентів (61 %)

Modelling of educational environment of new quality on principles of...

виступає за можливість вибору. Таке ставлення пов'язане, перш за все, з розмитим уявленням педагогів про сутність та забезпечення реалізації проекту державою, 13 % респондентів вважають це не потрібно. 41 % опитуваних вважають, що імплементація багатомовної освіти сприятиме створенню умов для належного формування в учнів здатності спілкуватися мовами (державною, а також рідною та іноземними); 7 % – формуванню у школярів металінгвістичної свідомості; 36 % – надає можливість багатомовного спілкування з народами інших країн; 16 % – робить конкурентоспроможними на світовому ринку праці випускників закладів освіти.

Серед основних перешкод, які виникають на шляху професійного саморозвитку, учасники називають: брак часу, перевтома, недостатність інформації, недостатність внутрішньої мотивації, велике навчальне навантаження. На думку учасників мотиваційні важелі для подальшої реалізації Проекту є зацікавленість професійним зростанням, конкурентоспроможність на ринку праці, внутрішнє переконання в необхідності професійного розвитку, критичне ставлення до власної педагогічної діяльності, матеріальне стимулювання.

Щодо форм підготовки впровадження Проекту 28 % учасників обрали самопідготовку, 13 % – проходження дистанційного курсу, 59 % – проходження очних навчальних курсів, семінарів, тренінгів, консультацій. Таким чином, 81 % учасників потребують науково-педагогічного супроводу підтримки під час реалізації Проекту.

З метою підвищення мотивації педагогічних працівників закладів Проекту було створено програму науково-педагогічного супроводу учасників експерименту та проведено відповідні заходи, перевага надається саме активним формам навчання: Формування багатомовності дітей та учнів: прогресивні європейські ідеї в українському контексті; Технології багатомовної освіти в сучасній українській школі; Нова українська школа: на шляху до реалізації; Науково-методичний супровід дослідно-експериментальної роботи за Всеукраїнським проектом багатомовної освіти; Предметно-мовне інтегроване навчання (CLIL): предмети природничо-математичного циклу. Крім того, інформаційна підтримка забезпечується за допомогою інформаційно-методичного ресурсу з багатомовної освіти “Polyglot” (<https://poliglot-zp.blogspot.com/>). Ефективність науково-педагогічного супроводу в рамках експерименту представлено в діаграмі 1.

Діаграма 1. Результативність науково-педагогічного супроводу учасників Проекту

7. Висновки

Участь у національному пілотному проєкті «Формування багатомовності дітей та учнів: прогресивні європейські ідеї в українському контексті» дозволить сприяти започаткуванню процесу інтеграції курикулуму в контексті однієї школи на основі обліку особливостей соціолінгвістичного контексту; створити нові моделі навчання мовам у закладах освіти з навчанням мовами національних меншин; розробити модель формування багатомовності школярів у Запорізькому регіоні з урахуванням прогресивних ідей європейського досвіду; виявити загальні та регіональні особливості та існуючі потреби підготовки вчителів для багатомовної освіти створити пропозиції для педагогічних навчальних закладів; експериментально перевірити ефективність моделі формування багатомовності українських школярів.

Попри чисельні переваги, використання методики має певні недоліки, які пов'язані з організацією впровадження, підбором і застосуванням навчального матеріалу, складнощами при плануванні уроків, недостатньої кількості навчально-методичного матеріалу, відсутність спеціальної перепідготовки викладачів, що працюють у рамках цього Проєкту. Але позитивний досвід Європейських країн створює перспективу впровадження багатомовної освіти в Запорізький регіон.

Список літератури:

1. Виселко, А. До проблеми визначення поняття іншомовного занурення [Електронний ресурс] / А. Виселко – Режим доступу: http://ubgd.lviv.ua/konferenc/kon_ikt/Section6/Vyselko.pdf
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Крупченко, А. К. Интегрированное обучение иностранному языку и специальности [Електронний ресурс] / А. К. Крупченко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2012_101/Krupch.pdf
4. Крашенинникова, А. Е. К вопросу об использовании предметно-языкового интегрированного обучения CLIL [Електронний ресурс] / А. Е. Крашенинникова – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2013/Pedagogica/5_126661.doc.htm
5. Першукова, О. Розвиток багатомовної освіти школярів у країнах Західної Європи як атрибут епохи постмодерну / О. Першукова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету: [збірник наукових праць]. Серія: Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 111. – С. 234-238.
6. План проведення пілотного Проекту за темою «Формування багатомовності дітей та учнів: прогресивні європейські ідеї в українському контексті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: patrir.ro/wp-content/uploads/2016/05/План-проведення-пілотного-Проекту-за-темою.pdf
7. Садохин, А. П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования / А. П. Садохин // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2007. – Том X. – № 1. – С. 125-139.
8. Стоянова, А., Глушкова, М. Как разработать и внедрить устойчивую программу многоязычного образования: Руководство для разработчиков и менеджеров программ многоязычного образования / А. Стоянова, Глушкова М. – Бешкек, 2016. – 243 с.
9. Baker, C. (2014). A Parents' and Teachers' Guide to Bilingualism. Bristol: Multilingual Matters, 288 p.
10. Candelier, M., Oomen, I. (2004). Janua Linguarum – The Gateway to Languages. The Introduction of language awareness into the curriculum: Awakening to language. Council of Europe Publishing, 209 p. – Available at: <http://archive.ecml.at/documents/pub121E2004Candelier.pdf>
11. Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe Available at: http://ec.europa.eu/languages/documents/studies/clil-at-school-in-europe_en.pdf
12. Cummins, J. (2000). Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire, Multilingual Matters Ltd Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Cambrian Printers Ltd., 320 p.
13. Curriculum convergences for plurilingual and intercultural education. /Report by Francis Goullier at the Seminar 29-30 November 2011. Council of Europe, Language Policy Unit DG II., 21p. – Available at: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/SemCurric11_report_EN.pdf.
14. General Conference Resolution 12: Implementation of a language policy for the world based on multilingualism. 30 C/Resolution 12. Records of the

General Conference, 30th Session, Paris, 26 October to 17 November 1999/ Vol. 1: Resolution. Paris, UNESCO, pp. 35-36. – Available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001185/118514E.pdf>

15. Harrop, E. Content and Language Integrated Learning (CLIL): Limitations and possibilities Available at: http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/14641/Harrop_Content.pdf

16. Jessner, Ulrike. (2008). Language awareness in Multilinguals : Theoretical Trends. In J. Cenoz and N. Hornberger (eds). Encyclopedia of Language and Education, 2nd Edition. – Vol. 6 : Knowledge about Language. – Springer Science + Business Media LLC, pp. 357– 369.

17. Jessner, Ulrike. (2008). Multicompetence Approaches to Language Proficiency Development in Multilingual Education in J. Cummings and N. H. Hornberger (eds) Encyclopedia of Language and Education, 2nd Edition. – Vol. 5 : Bilingual education. – Springer Science + Business Media LLC, 2008. – P. 91–103.

18. Marsh, D., Mehisto, P., Wolff, D., Jesús, M., Frigols, M. European Framework for CLIL Teacher Education. – Available at: <http://encuentrojourn.org/textos/9.%20CLILFramework.pdf>.

19. Coste, D., Moore, D., Zarate, G. (2009). Plurilingual and Pluricultural Competence. Studies towards a Common European Framework of reference for language learning and teaching, Council of Europe, Language Policy Division, 49 p.

References:

1. Vyselko, A. To the problem of determination of concept of foreign language immersion [Do problemy vyznachennya ponyattya inshomovnoho zanurennya]. Available at: http://ubgd.lviv.ua/konferenc/kon_ikt/Section6/Vyselko.pdf

2. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” vid 05.09.2017 № 2145-VIII [Law of Ukraine “About education” from 05.09.2017 № 2145-VIII]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

3. Krupchenko, A. K. The integrated learning of a foreign language and specialty [Yntehryrovannoe obuchenye ynostrannomu yazyku y spetsyal'nosti] Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2012_101/Krupch.pdf

4. Krashenyynkova, A. E. To the question of the use of the content language integrated learning CLIL [K voprosu ob yspol'zovanyu predmetno-yazykovoho yntehryrovannoho obuchenyya CLIL] Available at: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2013/Pedagogica/5_126661.doc.htm

5. Pershukova, O. (2013) Rozvytok baghatomovnoji osvity shkoljariv u krajinakh Zakhidnoji Jevropy yak atrybut epokhy postmodernu [The development of multilingual education of schoolchildren in Western Europe as the attribute of the postmodern age]. *Visnyk Chernighivskogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu*. Serija: Pedagogichni nauky. Vol.111., pp. 234-238.

6. Plan provedennja pilotnoho Proektu za temoju “Formuvannja baghatomovnosti ditej ta uchniv: prohreshyvni jevropejski ideji v ukrajinsjkomu konteksti” [Plan of the pilot project “Formation of multilingualism of children and students: progressive European ideas in the Ukrainian context”]. Available at: <http://patrir.ro/wp-content/uploads/2016/05/План-проведення-пілотного-Проекту-за-темою.pdf>

Modelling of educational environment of new quality on principles of...

7. Sadokhin, A.P. (2007) Mezhkul'turnaya kompetentnost': ponyatie, struktura, puti formirovaniya [Intercultural competency: concept, structure, ways of formation]. *Zhurnal sotsiologii i sotsial'noy antropologii*. Vol. X., no 1., pp. 125-139.

8. Stoyanova, A., Glushkova, M. (2016) *Kak razrabotat' i vnedrit' ustoychivuyu programmu mnogoyazychnogo obrazovaniya* [How to develop and implement the sustainable multilingual education program]. Beshkek., 243 p.

9. Baker, C. (2014). *A Parents' and Teachers' Guide to Bilingualism*. Bristol: Multilingual Matters, 288 p.

10. Candelier, M., Oomen, I. (2004). *Janua Linguarum – The Gateway to Languages. The Introduction of language awareness into the curriculum: Awakening to language*. Council of Europe Publishing, 209 p. – Available at: <http://archive.ecml.at/documents/pub121E2004Candelier.pdf>

11. Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe Available at: http://ec.europa.eu/languages/documents/studies/clil-at-school-in-europe_en.pdf

12. Cummins, J. (2000). *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*, Multilingual Matters Ltd Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Cambrian Printers Ltd., 320 p.

13. Curriculum convergences for plurilingual and intercultural education. /Report by Francis Goullier at the Seminar 29-30 November 2011. Council of Europe, Language Policy Unit DG II., 21 p. – Available at: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/SemCurric11_report_EN.pdf

14. General Conference Resolution 12: Implementation of a language policy for the world based on multilingualism. 30 C/Resolution 12. Records of the General Conference, 30th Session, Paris, 26 October to 17 November 1999/ Vol. 1: Resolution. Paris, UNESCO, pp. 35-36. – Available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001185/118514E.pdf>

15. Harrop, E. Content and Language Integrated Learning (CLIL): Limitations and possibilities Available at: http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/14641/Harrop_Content.pdf

16. Jessner, Ulrike. (2008). Language awareness in Multilinguals : Theoretical Trends. In J. Cenoz and N. Hornberger (eds). *Encyclopedia of Language and Education*, 2nd Edition. – Vol. 6 : Knowledge about Language. – Springer Science + Business Media LLC, pp. 357– 369.

17. Jessner, Ulrike. (2008). Multicompetence Approaches to Language Proficiency Development in Multilingual Education in J. Cummings and N. H. Hornberger (eds) *Encyclopedia of Language and Education*, 2nd Edition. – Vol. 5 : Bilingual education. – Springer Science + Business Media LLC, 2008. – P. 91–103.

18. Marsh, D., Mehisto, P., Wolff, D., Jesús, M., Frigols, M. *European Framework for CLIL Teacher Education*. – Available at: <http://encuentrojourn.org/textos/9.%20CLILFramework.pdf>

19. Coste, D., Moore, D., Zarate, G. (2009). *Plurilingual and Pluricultural Competence. Studies towards a Common European Framework of reference for language learning and teaching*, Council of Europe, Language Policy Division, 49 p.

**PROBLEMS OF INTERPRETATION
OF “RIGHTS OF THE CHILD” CATEGORY
AND THEIR CLASSIFICATION:
THEORETICAL AND LEGAL RESEARCH**

Ryhina Olena¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_41

Abstract. The multifaceted nature of the life spheres faced by the child and child’s numerous rights subject not to possession only, but to actual exercising, requires the systematization of various scientific positions in the classification of these rights. This is due to the fact that the rights of the child are a fundamental element of child’s legal status, and therefore their classification will allow to comprehensively approach the clarification of all types of legal status of the child (due to age, state of health, in life-threatening conditions, parents or other persons to replace parents, or this duty should be performed by the state, etc.).

Subject of research. The subject of this research is systematization is the interpretation of the term “rights of the child” in the theoretical-legal aspect and their classification.

Methods of research. In this paper we applied the methods of complex analysis and systematization to comprehensively cover the problem of pluralism of approaches to the interpretation of “the rights of the child” concept and their classification. There were applied the methods of structural-functional, systemic, comparative-legal analysis and synthesis. The method of critical research allowed to substantiate own scientific position regarding the subject of the study.

Purpose of research. Purpose is systematization of interpretation of the term “rights of the child”, their classification and found the best optimal term “rights of the child, their classifications as fundamentals in the historical-legal researches.

Conclusions. We believe it expedient to consider the rights of the child not mainly in the general theoretical aspect, but taking into account those legal relations that have arisen in certain spheres of social and legal life

¹ Associate Professor of the Department Fundamental of Ukraine’s Law of the Faculty of Law, Ivan Franko National University, Ukraine

Problems of interpretation of “rights of the child” category and their...

that the child encounters in the course of his or her growth, including in the case of the child being socially harmful or taking socially-dangerous acts. Therefore, in our opinion, the rights of the child must be considered through the prism of the normative definition of child’s legal status as a participant in legal relations, which are governed by the norms of a separate branch of law. The probability of this scientific position is the following: 1) allows considering the child as a real and not an abstract participant in legal relations; 2) to apply it to the definition of the rights of the child in various legal systems and historical epochs.

By systematizing the classification of the rights of the child, we sought to find out the most suitable one for a complete, objective and comprehensive illustration of the peculiarities of the legal status of the child, especially in the historical and legal aspect, taking into account the territorial factor of birth and further growth of the child. In this case we consider the most appropriate to classify the rights of the child in particular, and the legal status of the child in general, based on the sectoral affiliation of legal norms that regulate those particular spheres of social and legal life that coincide with the spheres of life of the child as a specific subject of law.

1. Introduction

Adoption of a number of international instruments on the rights of the child in the twentieth century led to the transformation of the child’s legal status, as the international community recognized the axiological significance of childhood and developed international standards for the rights of the child. The next step had to be taken by the states that were strongly recommended to implement the international standards of the rights of the child into their legislation. Most states at the present time recognize a certain amount of rights in a variety of spheres of life for a child, which are aimed primarily at ensuring child’s survival and comprehensive normal development as a future member of the society. The multifaceted nature of the life spheres faced by the child and child’s numerous rights subject not to possession only, but to actual exercising, requires the systematization of various scientific positions in the classification of these rights. This is due to the fact that the rights of the child are a fundamental element of child’s legal status, and therefore their classification will allow to comprehensively approach the clarification of all types of legal status of the child (due to age, state of health, in life-threatening condi-

tions, parents or other persons to replace parents, or this duty should be performed by the state, etc.).

Substantiating the study of theoretical understanding of the rights of the child and their classification, we first of all recognize that there are developments in this area, in particular at the present stage. Thus, groundbreaking research of the problem is presented in the works of V.I. Abramov, O.V. Butko, I.V. Voloshina, N.V. Kombarov, S.P. Kotaleichuk, N.M. Krestovska, O.L. Lvova, I.Yu. Nosova, N.M. Onishchenko, N.V. Ortynska, O.F. Skakun, S.O. Sunegin, A.O. Shultz etc.

However, in fact, numerous researches concerning classification of interpretations of the concept of “rights of the child” and the types of these rights, the pluralism of scientific positions on these issues requires to systematize and rethink the results of the work, and therefore, this is the purpose of our study. Tasks of the research are directly related with its objective. First, the systematization of scientific positions of researchers requires the implementation of their complex analysis. Second, it is necessary to choose the most appropriate definition of the term “the rights of the child” and the most appropriate criterion for the classification of the rights of the child in order to apply them in historical and legal researches in order to further demonstrate the evolution of the legal status of the child and identify the causes of such evolution.

2. Methods of research

In this paper we applied the methods of complex analysis and systematization to comprehensively cover the problem of pluralism of approaches to the interpretation of “the rights of the child” concept and their classification. There were applied the methods of structural-functional, systemic, comparative-legal analysis and synthesis. The method of critical research allowed to substantiate own scientific position regarding the subject of the study.

3. Problems of interpretation of “rights of the child” category

Covering the issue of the concept of the rights of the child first of all takes into account that they are an integral and inalienable element of the “legal status of the child”, which in the legal literature, as pointed out by N.M. Krestovska, shall be considered, firstly, through the prism of the general legal status of a person and secondly, as a category of legal status of a person, and thirdly, as a legal status derived from the legal status of a

Problems of interpretation of “rights of the child” category and their...

person and a citizen, taking into account age restrictions [1, p. 278]. Thus, each statement represents interrelatedness of the child's legal status and the legal status of a person, and consequently a logical proposition according to which the child has a number of rights of the adult, but questions arise about their scope, guarantees of provision and implementation.

N.V. Ortynska also noted the interrelation of the rights of the child and the rights of the person. Having analyzed the provisions of the 1989 Convention on the Rights of the Child, the authors believes it appropriate to distinguish: 1) the rights of a minor (a child aged 16 to 18) as a human being; 2) the rights of a minor as a child; 3) specific rights of a minor. In her opinion, it is followed by a logical proposition that the circle of the rights of an underage person is wider than the range of rights of an adult [2, p. 82].

According to N.M. Krestovska, the terms “legal status of a person” and “legal status of a child” in jurisprudence are understood in a broad and narrow sense. So, if according to the concept of interpretation of the category “legal status of the child” in the narrow sense, its constituent elements are only rights and responsibilities, then the concept of interpretation of it in the broad sense provides for its constituent elements of the rights, responsibilities of the child, citizenship, legal interests, guarantees of the exercise of rights and duties, legal liability [1, p. 278-279]. We consider these concepts equally correct, since the first of them, in our opinion, serves as the theoretical basis for further in-depth understanding of the constituent elements of the legal status of the child, which, growing, objectively becomes the subject of legal relations. Consequently, it becomes necessary to interpret the term “legal status of a child” in a broad sense. However, anyone of these concepts of interpretation of the category “legal status of the child” does not diminish the value of its fundamental element, namely the rights of the child.

L.M. Novak-Kaliaeva noted that “the concept of human rights” is a dynamic system of norms of morals and rights, defined and guaranteed by the state, which develops together with society, responding to changes taking place in all spheres of public life. The ambiguity of interpretations and the diversity of the scientific positions of individual researchers on this problem leads to theoretical studies in this field [3, p. 62]. The indicated laws of the evolution of the concept of human rights inevitably relate to the concept of the rights of the child, because without deepening in historical aspects, we can confidently say about the significant positive changes in the legal status of the

child, from the era of the ancient world, the Middle Ages, new and modern times. Adoption during the twentieth century a number of international legal acts on the protection of the rights of the child are confirmation of the recognition of the value of child life by the international community.

So, first of all we will find out the content of the legal concept of “the rights of the child”. Thus, according to A.F. Skakun, “rights of the child” are the opportunities (freedoms) of a minor, necessary for existence, education and development, while the child's rights system is an integral part of human rights. In confirmation, the researcher notes that the child has a lot of rights owned by an adult (right to life, name, obtaining citizenship, free expression of opinion, etc.) [4, p. 186].

N.M. Onishchenko, O.L. Lvova and S.O. Sunegin agree on this scientific position, since children have almost the same rights as adults. According to scholars, “rights of the child” are certain opportunities for harmonious development and growth in certain social, economic and spiritual conditions that correspond to certain coordinates of time and space [5, p. 14-15].

V.I. Abramov supports a similar scientific position, however, he defines the “rights of the child” rather concisely, namely, “rights of the child” as “human rights” that apply to children. The author admits that this wording does not reveal the whole essence of the rights of the child, but the expediency of this interpretation is seen in its ability to “transfer” the features that are characteristic of the subjective rights of the individual, to the signs of the rights of the child in the light of the “age” factor – juvenile [6, p. 12].

O.A. Schultz notes that some Ukrainian scholars define the rights of the child as human rights for children (P.P. Shliahtun). However, in this case, it must be taken into account that children do not have all the rights exercised by adults, but they are entitled to other specific rights caused by their age, family status, etc. When talking about the rights of the child other authors imply the system of rights and freedoms that characterize the legal status of the child, taking into account the peculiarities of development, until reaching adult age (Zh.M. Pustovit) [7, p. 95]. The same definition of the rights of minors was filed by S.P. Kotaleichuk [8, p. 10]. Analyzing the position of scientists, O.A. Shults believes that the rights of the child should be interpreted as a system of social, economic, cultural and other opportunities that are caused by the peculiarities of the physical, psychological and mental development of the child, recognized and implemented in a certain period of human life – the period of childhood [7, p. 95].

Problems of interpretation of “rights of the child” category and their...

N.V. Ortynska offers more complex definition of the “rights of the child”, defining the rights of the child, in particular the minor, as general civilization values, expressing possibilities for harmonious development and growth, realization of the individual in the interests of society in accordance with the legislation, traditions of the people, achievements of national and world culture in certain historical and social conditions [2, p. 13]. This interpretation includes, firstly, connection of the exercise of the rights of the child for its harmonious development with the interests of society, and secondly, the exercise of rights in accordance with the requirements of the law.

Quite a complex definition of the rights and freedoms of the child was also provided by I.V. Voloshina. The rights and freedoms of the child, in her opinion, are a system-forming element, the totality of the civic (personal), political, economic, social, cultural and other possibilities of the child that ensure child’s biological and social existence, provide education, training and development with the purpose of forming child’s proper physical and moral status, which most clearly characterizes the quality of the constitutional and legal status of the child, taking into account the peculiarities of child’s development until adulthood [9, p. 101-102].

Agreeing with the arguments of S.N. Bratus, O.V. Butko notes that in order to define the term “rights of the child” it is necessary to take into account their subjective nature, and consider them as the kind and extent of possible behavior that is provided, protected and guaranteed by the state. According to N.I. Matuzov, “probable behavior” may include: 1) the need to behave in a certain way; 2) demand appropriate behavior from other persons; 3) use a certain social benefit; 4) to demand, in necessary cases, measures of state coercion. Thus, “subjective right” is considered as right-of-behavior, right-of-demand, right-of-use, and right-of-request. Such an interpretation, according to A.V. Butko, shall be applied to the interpretation of the content of the rights of the child [10]. We do not deny the correctness of this interpretation of the rights of the child, but first of all we emphasize the pattern according to which the child has certain needs aimed at ensuring child’s life and health, but their implementation determines the assistance of parents or other persons replacing them. Therefore, the exercise of right-of-behavior, right-of-demand, right-of-use or right-of-request of the child, due to the objective restrictions of child’s condition, caused by the age, requires third-party assistance in their implementation.

We tend to think that interpreting the meaning of the concept of “the rights of the child” is most appropriate through the prism of vital needs, that is, by applying the need approach, since any human right is the right to meet individual needs. Precisely this persuasive scientific position is supported by P.M. Rabinovich. According to the scientist, the “rights of the person” can be defined as certain possibilities of the person, which are necessary to meet the needs of existence and development in the specific historical conditions, objectively determined by the level of social development and secured by the duties of other members of society. This interpretation of human rights is based on a social and need approach, since human existence and development usually takes place in the process of satisfying human needs, and this process is mediated by factors of a natural-historical character – the results of social production (material and spiritual). In addition, this interpretation of the term has by its nature humanistic character [11, p. 13], that is, corresponds to the degree of development of society.

However, “human rights” or “rights of the individual” are considered by the researchers not only through the prism of the required approach. According to P.M. Rabinovich, “human rights” are treated as its freedom somehow regulated (V.S. Nerssesiants, S.V. Chernychenko); as certain interests of the person (N.A. Shaikenov); as demands for the provision of certain benefits from society, state, legislation (L. Khenkin); as conditions and benefits (material and spiritual) necessary for ensuring the normal functioning of the individual (D.Z. Mutagirov); as a certain type or part (the form of existence, the way of manifestation) of morality (M. Krenston, A. Miln) [11, p. 13].

We believe that the scientific position regarding the interpretation of the category “the rights of the child” from the point of view of the need approach may well be used to clarify the content of the rights of the child, usually taking into account the pattern according to which the child has a wider range of needs, some of which a child cannot satisfy without parents or other persons replacing them. Thus, guided by the need approach, the “rights of the child” can be defined as certain possibilities of the child, which are necessary to meet the needs of existence and development in the specific historical conditions, objectively determined by the level of social development and secured by the duties of other members of society, especially parents or persons who replace them.

4. Signs of the rights of the child

The rights of the child have distinctive features or characteristics. In particular, I.Yu. Nossova points out that they are of a natural character and arise from the very fact of birth, are inalienable, integral, and directly applicable and recognized as the highest social value; their content is determined by the conditions of socio-economic, political and cultural development of society. As the author continues, the rights of the child determine the content of relations between the individual and the state, the state and the international community; they are recorded in the norms of domestic and international public law [12].

N.V. Ortynska distinguishes somewhat other characteristic features of the rights of the child, in particular, this is the preponderance of the rights of the child over child's duties; availability of minimum international standards for the rights of minors; the presence of additional rights of the child in comparison with other general subjects of law (the right to live in the family, the right to get care of parents, etc.); the time limit of the child's rights system; the narrowing of rights; the lack of the opportunity to independently exercise the rights of the child, as a result of which parents or state authorities should facilitate the exercising of these rights [2, p. 12].

5. The question of understanding the legal categories of “freedom” and “interests” of the child

The concept of “the rights of the child” is inextricably linked with the issue of child's “freedom”, which N.M. Onishchenko, O.L. Lvova and S.O. Sunegin regard as legally secure and guaranteed opportunities for the child to realize personal needs and interests caused by child's age, peculiarities of physical, intellectual, cultural development, including freedom of choice for a certain decision, expression of opinions, non-interference in the sphere of personal beliefs, etc.

It is necessary also to mention in this context the “legal interest of the child”, that is, the interest protected by the state and society [5, p. 14-15]. One can fully agree with O.V. Butko's view that “legal interest” as a legal category can be applied in jurisprudence, since certain interests are the basis of rights and obligations, but “legal interest” cannot be an independent element, such as rights, freedoms and obligations of the subject of the law. The researcher explains own arguments in the following way: interest raises a certain motive of behavior in a person, by analogy with the norms of criminal law, in which the motive is an objective part of the crime. In addition, “interests” cannot be formalized [10].

6. Conclusions on problem of interpretation of “rights of the child” category

Summing up the scientific positions of the mentioned authors, we shall mention their justification, coverage of the full content of the category of “the rights of the child”, since it was taken into account that the rights of the child are child’s capabilities, some of which cannot be carried out without the assistance of parents or other persons who are replacing them, and that these opportunities are defined in the norms of national and international law of a particular historical epoch. We believe it expedient to consider the rights of the child not mainly in the general theoretical aspect, but taking into account those legal relations that have arisen in certain spheres of social and legal life that the child encounters in the course of his or her growth, including in the case of the child being socially harmful or taking socially-dangerous acts. Therefore, in our opinion, the rights of the child must be considered through the prism of the normative definition of child’s legal status as a participant in legal relations, which are governed by the norms of a separate branch of law. The probability of this scientific position is the following: 1) allows considering the child as a real and not an abstract participant in legal relations; 2) to apply it to the definition of the rights of the child in various legal systems and historical epochs.

7. Features of the classification of the rights of the child

The research problem requires classifying the rights of the child as a fundamental element of child’s legal status. We would like to clarify that classification is a system of subordinate concepts (classes, objects, phenomena) in a certain field of knowledge or human activity, composed on the basis of objects and regular relationships between them, which allows to navigate in the variety of objects and is a source of knowledge about them [13, p. 20].

In classifying, taking into account the provisions of the 1989 Convention on the Rights of the Child, according to Art. 1 of which “a child is every human being before reaching the age of 18, which applies to this person if the person has not reached the age of majority age before” [14], we will be guided by the fact that the child first of all has, with some restrictions, the totality of the rights of the adult, and therefore there is a need for a concise unification of the classifications of human rights. This will allow a comprehensive classification of the rights of the child, taking into account the pattern according to which human rights are “basic” in relation to the rights of the child.

8. Notion of the “classification of rights”

In general, due to the ambiguity of approaches and interpretations there are dynamic changes in the concept of human rights that are consistent with the results of social development [3, p. 63]. This pattern inevitably applies to the concept of the rights of the child. It is confirmed by the dynamic change in the legal status of the child in the family, societies and states over certain periods of time.

Concerning the question of the classification of human rights, P.M. Rabinovich proposes to apply first of all to the provisions of the International Covenants on the Rights “social, economic and cultural” and the “civil and political” rights that were adopted by the UN in 1966. At that time, the classification of fundamental human rights, reflected in the names of these covenants (in this case, it refers to the classification of rights and freedoms in their content or spheres of life), indeed met the requirements of time, but subsequently there was a need to expand and clarify the list of rights. For example, P.M. Rabinovich emphasizes that all human rights in the broadest sense in terms of content and means of their implementation are social, since they are objectively predetermined by society itself, and therefore, non-social human rights, obviously, do not exist at all [11, p. 13].

9. Criteria for the classification of rights

The term “human rights” is classified on the basis of different criteria. In the broad sense, the term “human rights” according to L.M. Novak-Kaliaeva, as a social institution, covers the entire complex of human rights and freedoms of the individual. In a narrow sense, this notion applies only to those rights that are protected and guaranteed by the state, operate independently of their constitutional-legal adoption and state borders (equality of all people before the law, right to life and physical integrity, right to respect for human dignity, freedom from arbitrary, illegal arrest or detention, freedom of belief and conscience, the right of parents to raise children, the right to resist oppressors, etc.).

Given the subjects, there are distinguished human rights and freedoms and the rights and freedoms of a citizen [3, p. 63]. For the first time, this classification was filed in The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen of 1789, mentioning human rights (freedom, property, security, resistance to oppression, etc.) in parallel with citizen’s rights (the right to create a law, equal access to all positions and occupations, the right to freely express, write, print, etc.) [15, p. 10].

Human rights are defined depending on the type of subject, as individual and collective; by genesis – natural (born) and derivatives (formulated in laws and international acts); by type of occurrence – main (constitutional) and other. The rights and freedoms are distinguished as negative and positive ones depending on the fixation in the human rights of the negative and positive aspects of freedom. In a negative sense, freedom is interpreted as a lack of coercion by the state; in a positive sense, freedom is understood as the freedom of choice, as the ability of a person to achieve own goals and the duty of the state to provide the citizen with certain social benefits. According to the degree of generality there are general, universal, special human rights; according to carriers of rights – the basic, that is, necessary for the existence and development of a human, and other, i.e., those that are not vital.

Quite common is the classification of rights based on the criterion of priority of their inclusion in the constitutions of states – the rights of the first, second and third generations [3, p. 63-64]. This classification was developed by French legal expert Karel Vasak. Consequently, the first generation of rights includes civil (personal) and political rights, the second “generation” of rights includes socio-economic and cultural rights, the third “generation” of rights includes collective rights (“rights of solidarity”) [16, p. 298]

The first generation of human rights refers to the traditional liberal values formulated after the end of the revolutions to eliminate absolute monarchies, later enshrined in the legislation of democratic countries (right to freedom of thought, conscience, words, religion, electoral rights, right to equality before the law, right to life, liberty, personal integrity, freedom from unreasonable and unreasonable detention, arrest, exile, right to a fair hearing, fair trial by an independent court, etc.). These rights provided for the so-called “negative” freedom, obliging the state to refrain from interfering in the sphere of personal freedom and to create conditions for the participation of citizens in political life.

The second generation of rights was formed in the process of struggle of peoples for improving their economic status, enhancing their cultural status (so-called “positive rights”), which requires the intervention of the state (the right to work, free choice of employment, social security, rest and leisure, for protection of motherhood and childhood, education and other rights, enshrined subsequently in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) [17, p. 98].

Problems of interpretation of “rights of the child” category and their...

After the Second World War, the third “generation” of human rights has been formed, which by its nature are collective (right to development, peace, independence, self-determination, safe environment, territorial integrity, sovereignty, liberation from colonial dependence, general heritage of humanity, decent life etc.). The rights of the third generation at the same time belong to every person without exception and to mankind as a whole [18, p. 118; 16, p. 299].

The natural consequence of the development of scientific technologies, medical science and bioethics was the emergence of the theory of the formation of the fourth generation of human rights. According to O.O. Barabash, the rights of the fourth generation are somatic and informational rights, since they arose as a result of scientific progress and the development of morality [19, p. 214-215]. “Somatic rights” refer to the possibility recognized by society and the state of definite behavior expressed in the powers of a person to fully dispose of own body (right to death, right to dispose of organs, reproductive rights (of positive nature – the right to in vitro fertilization, and the negative nature – the right for abortion, sterilization), the right to change sex, the right to cloning the whole organism or its individual organs, the right to transplant organs, the right to euthanasia [16, p. 299].

At the present stage, individual scholars are considering the issue of belonging of the separate rights of the fourth generation to a child, obviously, which has reached a certain age. The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communication procedure 2014 in article 2 stipulates that the Committee on the Rights of the Child, in the process of performing the functions entrusted to it by this international act, is guided by the principle of ensuring the best interests of the child and takes into account the rights and views of the child, paying attention to the child's views according to the age and maturity of the child [20].

O.V. Butko suggests considering age as one of the main criteria for the classification of the rights of the child, since the age factor is the basis of the existence and differentiation of such categories as: child, infant, minor, adolescent, under age. The difference in the rights of these age groups can be shown taking into account their age interests and the forms of institutions in which educational and teaching processes are carried out. Thus, the right to education can be exercised upon reaching 6-7 years by a child. The age criterion for the classification of the rights of the child ensures the possibility of the child's participation in legal relationships, and it serves as the

basis for the delineation of duties and guarantees regarding the provision of these rights of children between the state and the parents of the child or persons who replace them [10].

According to M.V. Kombarov, it is advisable to distinguish personal; political economic, social and cultural rights of the child (classification of the rights of the child by the content). Thus, personal rights and freedoms shall be provided to every child from the moment of birth, are inalienable and natural, connected with private life, regardless of the presence or absence of citizenship (right to life, protection of honor and dignity, inviolability of a person, housing, private life, the secret of correspondence, telephone conversations, postal, telegraph and other forms of communication; freedom of thought, words, free access to information, other than that which may harm health, moral and spiritual development; right to freedom of conscience and confession; right to move freely, to choose the place of residence and accommodation, though according to the law, the place of residence of the child under the age of 14 is determined by the place of residence of child's parents or legal representatives; right to live and bring up in a family; right to know parents and the right for their care, living with them, right to education by parents, right to communicate with them and other relatives, each child has the right for name, patronymic and surname). The child's political rights and freedoms include the right of the child to meetings; gathering peacefully, without weapons and holding meetings, rallies (students, except for pupils of preschool institutions and primary school students, may hold outside of school hours meetings and rallies for the protection of their violated rights). The group of social, economic and cultural rights and freedoms of the child concerns such important areas as property, labor relations, health, recreation, education, social security, and creativity. Socio-economic, cultural rights are aimed at satisfying the physical, material and spiritual needs of the child. The exercise of these rights by the child will facilitate child's formation as a member of society [17, p. 100-101]. From the analysis of the scientific position of the researcher it follows that this classification allows to identify the spheres of life of the child, which the child inevitably faces in the process of development and to allocate child's specific rights in each of them.

Classification of the rights of the child, justified by O.V. Butko, deserves attention within the classification of the rights of the child, on the basis of a certain branch affiliation, that is, according to the institutional criterion. In

Problems of interpretation of “rights of the child” category and their...

particular, it is possible to distinguish in civil law a group of rights of the child in respect of the implementation of civil law; hereditary rights of the child; child's copyright. The educational law defines the rights of the child to receive pre-school education; elementary school education; basic general education; secondary vocational education, etc.

In addition to this classification, O.V. Butko proves the opportunity to classify the rights of the child in accordance with the provisions of the Convention on the Rights of the Child of 1989. In particular, according to the researcher the first group of rights includes the right of the child to life, the name, and equality in the exercise of other rights. The second group includes the right of the child to family well-being. The third group includes the right of the child to the free development of the individual. The fourth group includes the right of the child to health care. The fifth group of rights, in her opinion, includes the right of the child to education, rest, etc. The sixth group of rights covers the rights in the economic sphere, aimed at protecting children from exploitation, inhuman attitude and treatment [10].

N.M. Krestovska justifies the expediency of classifying the rights of the child to universal human rights and freedoms, adapted to a special subject of law, that is, a child, and juvenile (special) rights and freedoms, which constitute the types of behavior permitted by objective law, established only for children. They contain rules of natural and positive law [1, p. 18-19].

N.V. Ortynska proposes to classify the rights of the child according to the territorial criterion, distinguishing international, regional domestic law; according to the generic characteristic, she allocates the general rights of a minor as a human being; the rights of minors as children, special rights of minors, rights of minors with special legal status [2, p. 13-14].

T.V. Lobanova states a different approach to the classification of the rights of the child, which was first applied in England, proposing to distinguish between legal or positive rights and moral rights that are interrelated. Thus, legal rights are rights established by law; moral rights are not defined in the law. According to G. Rodham, this division was conditional, since it mainly concerned the interests of the child, but not child's rights. However, T.V. Lobanova considered justified this division of the rights of the child. In particular, in the UK every child has a legally stipulated right to study at school until the child reaches the age of 16. At the same time, the child has a moral right to study, which in its content coincides with the legal right of the child to get education.

T.V. Lobanova covers another classification of the rights of the child – the so-called “3Ps” classification, which was developed in 1986. According to this classification, the rights of the child, which serve to ensure the provision of the basic needs of the child (right to rest and leisure, right to education); the rights of the child that provide the child with protection from harmful influence of society, family (from abusive treatment, sexual exploitation); right of the child to participate in public life (right to freely express own views on matters relating to the child). As T.V. Lobanova notes, UN Children's Fund (UNICEF) has changed the classification of “3Ps”, transforming it into the classification “SDPP”, distinguishing the right of the child to survive (survival right); right to development (development right); the right to protection (protect right); right to participate (participation right). In the course of the study, T.V. Lobanova proved that, basically, all British scholars are guided by these two classifications [21, p. 608-609].

10. Conclusions on the identification of the characteristics of the classification of the rights of the child

Consequently, on the basis of the study of the interpretations of the rights of the child and child's freedoms, a conclusion can be drawn on the scrupulous nature of the investigations of these authors, since each of them tried to substantiate the correctness of own scientific position, taking into account the various factors of legal, social, economic, and historical character, which predetermine completeness and probability of one or another interpretation. The relevant study requires us to submit an author's vision for defining the category of “child's rights”. Therefore, based on the results of the research, we believe it appropriate to formulate the concept of “the rights of the child” as defined and secured in the law of a particular state, a certain historical age of the child's ability, aimed primarily at survival, further physiological, psychological, educational and cultural development in order to become a fully realized member of society, and the ability of this child to be a member of a certain circle of legal relations that are directly related to child's interests.

By summarizing the theoretical classification of the rights of the child by these researchers, there shall be highlighted their comprehensive approach to this issue and the coverage of their classification of the rights of the child through the prism of the international legal standards and the legal areas that the child faces during lifetime until adulthood. Thus, each of these clas-

sifications has its own scientific value. In our opinion, it is inappropriate to overestimate the significance of one classification to another, since the scientists, presenting them to our attention, have proved their ability to apply for scientific and educational purposes.

By systematizing the classification of the rights of the child, we sought to find out the most suitable one for a complete, objective and comprehensive illustration of the peculiarities of the legal status of the child, especially in the historical and legal aspect, taking into account the territorial factor of birth and further growth of the child. In this case we consider the most appropriate to classify the rights of the child in particular, and the legal status of the child in general, based on the sectoral affiliation of legal norms that regulate those particular spheres of social and legal life that coincide with the spheres of life of the child as a specific subject of law. In this case, we will have the opportunity to highlight the legal status of the child through the prism of axiological significance as a member of the family, society and for the state as a whole.

References:

1. Krestovska N. M. (2009) Yuvenalnyi pravovyy status [Juvenile legal status]. *Naukovi pratsi Odeskoyi natsionalnoyi yurydychnoyi akademiyi*, vol. 8, pp. 278–284.
2. Ortynska N. V. (2017) Pravovyy status nepovnlitnikh: teoretyko-pravove doslidzhennya [Legal status of minors: theoretical and legal research] (PhD Thesis), Lviv: Natsionalnyi universytet “Lvivska politekhnika”.
3. Novak-Kalyayeva L. N. (2013) Klassifikatsiya prav cheloveka v kontekste funktsionalnoy vzaimosvyazi s gosudarstvennym upravleniyem [Classification of human right in the context of the functional relationship with the state administration] *Vestnik gosudarstvennogo i munitsipalnogo upravleniya*, vol. 3, pp. 61–71.
4. Skakun O. F. (2000) *Teoriya derzhavy i prava* [Theory of state and law]. Kharkiv: Konsum (in Ukrainian).
5. Onishchenko N. M., Lvova O. L., Sunyehin S. O. (2013) Prava i svobody dytyny: vstup do problemy [The rights and freedoms of the child: an introduction to the problem]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, vol. 2, pp. 13–17.
6. Abramov V. I. (2007) Prava rebenka i ikh zashchita v Rossii: Obshcheteoreticheskiy analiz [Rights of the child and their protection in Russia: General theoretical analysis]. (PhD Thesis), Saratov: Saratovskaya gosudarstvennaya akademiya prava.
7. Shults O. A. (2009) “Prava dytyny” yak katehoriya suchasnoho konstytutsiynoho prava. [“The rights of the child” as a category of modern constitutional law] *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, vol. 3, pp. 91–96.
8. Kotaleyчук S. P. (2004) Teoretyko-pravovi problemy pravovoho statusu nepovnlitnikh v Ukraini ta zabezpechennya yoho realizatsiyi yak odyn iz

osnovnykh napryamkiv diyal'nosti militsiyi [Theoretical and Legal Problems of Legal Status of Juveniles in Ukraine and Providing its Realization as One of the Main Directions of Militia Activity] (PhD Thesis), Natsionalna akademiya vnutrishnikh sprav.

9. Voloshyna I. V. (2016) Konstytutsiyno-pravovyy status dytyny v Ukraini [The constitutional and legal status of a child in Ukraine] (PhD Thesis), Kyiv: Natsionalna akademiya vnutrishnikh sprav.

10. Butko O. V. (2004) Pravovoy status rebenka: theoretical-pravovoy analysis [Legal status of the child: theoretical and legal analysis] (PhD Thesis), Krasnodar: Krasnodarska akademiya MVS Rosiyi.

11. Rabinovych P. M. (2013) Osnovopolozhni prava lyudyny: sotsialno-antropna sutnist, zmistova klasyfikatsiya [Fundamental Human Rights: Socio-Anthropic Essence, Substantial Classification]. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi pravovyykh nauk Ukrainy*, vol. 2 (73), pp. 10–16.

12. Nosova I. Yu. (2010) V ponyatii i klassifikatsii prav rebenka [About the concept and classification of the rights of the child]. *Konstitutsionnoye i munitsipalnoye pravo*, vol. 4, pp. 18–22.

13. Lazur YA. V. (2011) Shchodo klasyfikatsiyi prav i svobod lyudyny [About the concept and classification of the rights of the child]. *Forum prava*, vol. 1, pp. 565–569.

14. Konventsiya pro prava dytyny (1989) [Convention on the Rights of the Child] Zibrannya chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy 1990, vol. 1, p. 205.

15. Antonovych M. M. (2005) Evolyutsiya ponyattya prav lyudyny ta problema yikh klasyfikatsiyi [Evolution of the concept of human rights and the problem of their classification] *Naukovi zapysky: politychni nauky*, vol. 45, pp. 9–17.

16. Mushak N. B. (2011) Kontseptualni pidkhody do klasyfikatsiyi prav lyudyny v umovakh hlobalizatsiynykh protsesiv [Conceptual approaches to the classification of human rights in the context of globalization processes] *Chasopys Kyivskoho universytetu*, vol. 2, pp. 298–301.

17. Kombarov N. V. (2009) Institut prav i svobod rebenka: ponyatiye, sodержaniye, priznaki [Institute of the rights and freedoms of the child: concept, content, attributes] *Leningradskiy yuridicheskiy zhurnal*, vol. 4, pp. 86–105.

18. Horbal V. M. (2011) Prava lyudyny: ponyattya, sutnist ta struktura [Human rights: concept, essence and structure]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 13, pp. 113–120.

19. Barabash O. O. (2016) Chetverte pokolinnya prav lyudyny: zahalnoteoretychna kharakterystyka [Fourth Generation of Human Rights: General Theoretical Description]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, vol. 837, pp. 213–217.

20. Fakultatyvnyy protokol do Konventsiyi pro prava dytyny shchodo protsedury povidomlen (2014) [Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the procedure for notification]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy* (09.09.2016), vol. 37, p. 5.

21. Lobanova T. V. (2008) Pravovoy status rebenka v aspekte klassifikatsiyi yego prav [Legal status of the child in the aspect of the classification of his rights]. *Vestnik bashkirskogo universiteta*, vol. 3, pp. 608–610.

**CHANGES IN THE CATEGORY
“THE CHOICE OF CONTENT OF PHILOLOGISTS TRAINING”**

Rubinska Bronislava¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_42

Abstract. The category “content of training” is closely connected with another category “content of education”, the inalienable part of which is “the choice of the content of philologists training” on the basis of activities and competency-oriented approach. Finding out the new ways of solving the research problem in conditions of modern education reform that takes place in Ukraine we directly connect it with the solution of strategic tasks of Ukrainian education in the context of Bologna process requirements

The question of the activities approach to the choice of content of training for teaching students of humanities profile has been researched on three analysis levels: macro, medium and micro. New technologies have also changed the content of training, so one of the most popular platforms – Kahoot has been analyzed and its content of training evaluated from the point of view of its possibility to provide all of the spheres, forms functions and types of students’ communication. In Kahoot platform it’s nearly the same, but the contingent of students is much wider. It supports as many different types of learners as possible. The notion “sphere of communication” is different from the notion ‘theme’, which characterizes line segment of reality without any dependence on the speaker [25]. We consider theme as a structural element of the situation, defining the subject of conversation [21]. We have also given short review of functions of communication.

The third characteristics of communication is closely connected with the first two ones. For socially-oriented communication the most typical speech forms are extended monologues and for person-to-person communication – a dialogue, for group communication – a group dialogue (polylogue).

The analysis on the micro level is connected with the distinction of elementary units of speech communication, coupled speech acts of partners

¹ Associate Professor of the Romance and Germanic Languages and Translation Chair, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

in communication, forming a cycle, in other words one step acts of speech interaction.

The example of how the results of research were taken into consideration, when writing content of programs (in the part where general and subject specific skills and competencies are described) for teaching students of humanities profile, has been given.

Introduction

In conditions of stable informational society development higher education qualifications show tendency to lose their actual value within short period of time. The necessity to renew the level of professional training in any sphere of life turns into a must, as far as the generic and subject specific competencies totalities are concerned. Life Long Learning is a means of improving competencies totalities, which shows signs of the XXI century personality's professionalism [24, 27]. To realize such learning and make it more effective is possible on condition one creates renewed basis for the essence of the category "content of training" in this research. This category is closely connected with another category – "content of education", the inalienable part of which is the choice of the philologist's content of training on the basis of activities and competency-oriented approach. Many researchers think that the idea of competency is the idea of an open order on content of education [14]. That's why it is necessary to clarify and specify this category from the positions of educational activity. "Educational activity turning into research activity becomes the object of research... It is competency approach that teaches a student to learn" [14]. We agree with those scientists that consider it to be a complex phenomenon which includes not only activity itself but also personal attitude to it and to the subject of activity, including personal and subject-oriented. Finding out the new ways of solving the research problem in conditions of modern education reform that takes place in Ukraine we directly connect it with the solution of strategic tasks of Ukrainian education in the context of Bologna process requirements (worked out by Alexia, B. Bokut, Ya. Balubash, I. Zyazun, L. Kondrashowa, V. Kremen, N. Kuzina, Z. Kurland, O. Molibog, N. Nychkalo and others), priorities aim in training future highly qualified specialist, who is able to participate in joint activities (worked out by M. Bakhtin, O. Leontief, Z. Kornayeva, I. Bym and others).

The research problem

The improvement of the content of training students who study foreign languages in higher education is connected with more successive usage of activities approach in teaching. Students’ activities are much more variable now. After Ukraine entered the EU system of education and has been participating in Bologna process students were given an opportunity to study abroad, participate in international projects, conduct scientific research and report about its results at the international conferences and symposiums. But our analysis has shown that bachelors and masters have certain difficulties in communication in some spheres, including scientific one. So, one of the reasons is that the question of what to teach hasn’t been fully researched.

We would like to analyze the **research and publications of scientists** on the choice of content of training students who study foreign languages. It has been researched by a lot of scientists in Ukraine, Russia, Belorussia and abroad. Such researchers as Y.I. Passov, V.L. Skalkin, N.S. Doroshenko, Z.V. Kornayeva, R.V. Fastovets, I.L. Bim, L.A. Karimova, O.I. Zhdanko and many others [3, 5, 6, 9, 10, 19, 22, 28] have written research articles, dissertations and books on it. But the problem of the integration of new principles and other constitutive elements of this category hasn’t been fully researched yet.

The aim of this article is to show how communication activities approach and new technologies have changed the content of training for the students, who study in humanitarian universities and “construction of content of training of foreign languages”. “How we learn is as important as what we learn, and the way we’re learning about our world and participating in it has changed fundamentally.” [7]. We have set ourselves the following **tasks**:

1. to consider the notion “content of training”;
2. to study students’ communication on three levels;
3. to characterize integration of new principles of choice in new technological platform Kahoot from the point of view of their possibility to provide all of the spheres, forms and types of students’ communication;
4. to show the example of how the results of research were taken into consideration, when writing content of programs (in the part where general and subject specific skills and competencies are described) for teaching students of humanities profile.

Content of training

Let us first consider the notion “content of training”. There is no unanimity in the definition of this notion. According to the authors of the book “Content of Training Foreign Languages at School” there is no unanimous answer to the question “What to teach?” [10]. Using as a basis pedagogical principles and communication theory Mironova T. Y. gave the following interpretation of the term: “construction of content of training of foreign languages, which is aimed at peculiarities of communication and surely corresponds to the demands of modern society. So, it is necessary not only to investigate general problems of communication but also communication of every concrete group of communicating people” [15, 51]. This understanding of the term was used in our research of the communication of students who study in the faculty of humanities.

Analysis of communication

The analysis of research papers and books in Psychology showed us that communication is a very complex phenomenon with a hierarchal structure and building. Psychologists analyze communication on three levels: highest(macro), medium(mezzo) and lowest (micro). Such approach allowed us to consider students’ activities on the level of activity, detailed actions and separate associated actions, to find out their immanent characteristics and advance to the new elements in the content of training.

Besides, the fact that we live in the society with new technologies which influence the process of communication, made it necessary to analyze one of the popular teaching platform – Kahoot. In it the concept ‘content of training and ‘methods of teaching are integrated together” and only two principles of the choice what to teach are taken into account: self-guided and inquiry-based learning.

So, we will start our analysis with macro level. Here we were mostly interested in communication of students with other people that can be characterized by most typical themes and spheres of communication. The notion “sphere of communication” is also understood differently. Psychology, Linguistics and Methods of Teaching Foreign Languages at Higher School look at this notion from their own professional point of view. We will base our research on the proposed definition by V.L. Skalkin [22] as it is defined on the basis of another notion “situation”. Under sphere of communication he understands a whole set of situations. He distinguishes such spheres as:

Changes in the category “the choice of content of philologists training”

social and domestic sphere, family, professional, socio-cultural, sphere of social activity, law and administration sphere, spectacular-mass sphere. It is not explicitly expressed but we can implicitly correlate this nomenclature with practice and intellectual activity of communicators. That's why it is possible to consider spheres of communication via students' activities, in its wide sense, we mean their leading type of activity – studying and scientific work. No matter which of the definitions we choose in the sphere of oral communication a student is the subject of activity, the center of this space. In Kahoot platform it's nearly the same, but the contingent of students is much wider. It supports as many different types of learners as possible. The roles in the situation such as learner, player, researcher, creator, teacher and leader have been chosen to play in the classroom and beyond it. This peculiarity of the notion “sphere of communication” differs it from the notion ‘theme’, which characterizes line segment of reality without any dependence on the speaker [25]. That's why if we want to provide active position of a student in speech activity we will proceed from the notion ‘sphere of communication’, but not theme. We consider theme as a structural element of the situation, defining the subject of conversation [21]. Another aspect of our research is the study of functions of communication. It will help to present the planned result of schooling as an ability to realize the main functions of communication. In communication theory the following functions are distinguished: informational-communicative, regulatory-communicative, affective-communicative.

We continued our analysis on the medium (mezzo) level of analysis. Our aim was to research typical students' contacts within the chosen spheres. To solve the problem, we have to consider typological characteristics of communication. They are: types, functions and forms of communication. In real life communication all of them are represented. In classroom communication we can plan one of them as the leading one, also taking into account the stage of education. We considered each of the typological characteristics separately, but in interaction with each other. It has made our analysis integrative.

It is well known in modern Psychology that there are different types of communication: socially-oriented, subject-oriented and interpersonal [12]. All of them are typical for the students of humanities universities. For socially-oriented communication the most typical activities are making speeches in front of the public, delivering reports and short speeches, which

can be made both in native and in foreign language. But mostly people use foreign language for establishing business and scientific contacts with foreigners. So, during classroom activities students have to be involved in such kind of activities. If we want to bring the process of education closer to the needs of real life communication we should involve students in such situations, where they must act as a subject of communication, be its initiators and organizers in the process of interaction with other participants of activities. It means that we have to consider the choice of content of training taking into account socially-oriented and group-oriented types of communication, their functions, forms and types.

Group-oriented communication is communication in the process of joint activities, which caters for its needs, helps to organize them and solves the aims set. For MAs participation in joint activities is connected with their studies, participation in joint projects and scientific seminars, webinars, conferences and symposiums. They have to search for information and act as a learner, using different gadgets in the role of a researcher. After that they interact with their scientific supervisor as a creator. During their studies they also perform the role of a teacher and a leader, organizer of teaching-learning process, using different methods, including games. At this stage Kahoot games are part of it, integration principle means the choice of content and method of training simultaneously.

The principle of integration

Let us make analysis of this principle in detail as it is one of the newest included into the category under consideration. The most systemic analysis of this term in Pedagogics was made by Puck M. S. [18; 189-190]. “In the pedagogical literature there are publications in which pedagogical, didactic and methods aspects of the problem of integration and differentiation in education and subject training. Different questions are being considered in them:

- integration processes, involving education sphere and having positive influence on the development of pedagogical science and integration of its functions (Z.A. Mulkovaya, N.D. Nikundrov, B.S. Gershunskiy, V.S. Shubinskiy and others);
- the necessity to reflect the processes of integration in education, taking place in science (A.P. Belyaeva, V.N. Fedorova, I.D. Zverev, V.N. Maximova and others);

Changes in the category “the choice of content of philologists training”

- integration processes in innovative pedagogical experience and their influence on the decision of the solution of the problem of harmonizing education (G.F. Fyodore);
- methods of finding out and describing integration processes in educational process (Yu.S. Tunikov, M.S. Puck);
- necessity to integrate content of professional-technical science education, professional-technical education and professional-technical training of (A.P. Belyaeva, M.N. Berulava);
- integration between educational process and scientific research in the system of higher education (V.S. Kabackov, M.S. Puck, G.N. Fadeyev);
- taking away a lot of subjects and raising effectiveness of educational process via integration of educational subjects and disciplines (I.Yu. Alexashina, Yu.K. Dik, A.A. Pynskiy, V.P. Solomin, V.V. Usanov and others.);
- contradictions, regularities and provisions that determine integration processes, sources and mechanisms of interaction, principles and types of integration in science education (A.P. Belyaeva, B.N. Burulava, L.F. Keyrun, Yu.S. Tyunnikov, M.S. Puck and others).
- perestroika of pedagogical thinking on the basis of integration ideas and humanization (A.P. Belyaeva, V.G. Razumovskiy, L.V. Tarasov, I.M. Titova and others)”. We agree with her idea that it is reasonable to differentiate such components of integration as: 1) notions, which directly include integration (for example, integrative activities, integrative work);
- 2) notions, which express vertical structure of the integration notional space (integration between subjects, fund mentalization, interconnection, interaction, interpenetration and others);
- 3) notions which reflect horizontal structure of the integration notional space (intracycle integration, inner subject integration, levels of integration, facts, notions, methods, language, laws, theories, local nature picture, connection, system) [18; 190-191]. We will base our analysis on such understanding in our further analysis.

Subject-oriented communication

In psychological articles it is stated that subject-oriented communication is not well researched. But we can ground our research on such characteristics as:

- 1) joint aim, which unites efforts of participants of joint subject-oriented activity;

2)the existence of common goal defines and differentiates concrete tasks of each of its participants. It is made concrete in certain tasks entrusted on each participant, and can be realized only in line with joint actions;

3)speech acts(SA), which are realized by the participants of joint activities, are different from individual SA because they are all interconnected, each of them is based not only on individual acts, but necessarily takes into account the supposed future acts of all other mutual activity realization of the acts of its individual participant is regulated both by the reflection of the object it is aimed at but also the actions performed by other participants, and those changes in the object which are the result of it. The acts of an individual are thus built not only in accordance with the correspondence to the task and object. The individual, participating in activity, “adapts” the action performed by other people. The regulation of an individual act includes the moment of “adaptation”. It makes such characteristics of action as “dynamics” more intensive. Finally, the evaluation of result complies with the demands that are determined by agreement of “mutuality” of joint activities. [13; 235-236]. Consequently, the content of SA in joint activities is richer than the content of individual SA in person-to-person communication, as each of the participants uses in them information, which couldn't be gained without communication in collective, not using the experience of other participants of joint activity.

Functions of communication

Another aspect of our research is the study of functions of communication. It will help to present the planned result of schooling as an ability to realize the main functions of communication. In communication theory the following functions are distinguished: informational-communicative, regulatory-communicative, affective-communicative. In *Methods of Teaching Foreign languages* these functions were defined by I.L, Bam as cognitive, regulative, value-orientation, conventional [3]. We will base our research on this classification as it gives the possibility to present the planned results of training. This distinction is purely theoretical, as all these functions are interconnected with each other in real-life communication. Under cognitive function we mean the processes of transfer and acceptance of information. It is in this or that way connected with people's activities oriented in conditions and means of its realization. Even thinking processes proceed faster under condition of constant informational communication.

Changes in the category “the choice of content of philologists training”

For students the realization of their cognitive function is correlated with their studies and can be successful, if they pass credits, examinations, defend course and diploma papers. In Kahoot it is represented as the idea of “collaborative learning”, the importance of social interaction, teacher’s active role in students learning (as a like-minded), zone of proximal development and significant others (students at different levels helping each other out). Another function is regulatory-communicative. It is realized in the process of student’s own behavior and the other people’s behavior. “In the process of communication an individual can influence the motive, aim, program, decision-taking, execution of several acts and their control, i.e. on all components of his partner’s activities. In this process mutual stimulation and correction of behavior is realized. This influence can be very deep and influence a personality as a whole [25; 229]. Regulative function can perform in the form of call to action or end of action. Recommendation, appeal, order, motto is the example of it. Its meanings are known to everyone since childhood. The regulative function is also realized in the form of interdiction. The first thing a small child understands is impossible and possible. Interdictions play an important role during the life of people. Much in their future life will depend upon how well students have understood social interdictions. Interdictions in Kahoot are only represented as possible. Very special is the third realization of regulative function – destabilization. It was created in the history of civilization. A man was doing his work in favor or against people. This function is now realized in everyday life in the form of reproach, threat and damnation. We can find connections between many of these concepts in Kahoot “Learners to Leaders” model. “Both when it comes to students collaborating on creating cahoots, and when students take action and lead their classmates through a game. social interaction plays a great part in our cognitive development. Or, if we put it into simpler words – we learn better and get more motivated when we learn together” [7, 8]. In creating cahoots the third realization of regulatory function is not taken into account.

The third function is value-orientation one. It is connected with the desire to communicate with friends, maintain friendly relationship, based on mutual interests, joint activities. It is very well provided in Kahoot.

The fourth function is conventional. It is realized according to the norms of behavior, accepted in society a student lives in and those in the English-speaking countries. This function can also be realized in Kahoot.

Under certain conditions one of the functions can become the leading one. For example, in conditions of joint activity regulative function is the leading one. It reflects the active position of communicators, their intention to influence others with the aim of changing their actions, plans and can be realized in the form of call to actions, interdiction of actions, organization of joint actions, correction of actions of other participants and so on. Exchange of information in the process of joint activities directly or via social nets, evaluation of its results is finally oriented on getting regulatory effect. In Kahoot these joint activities are aimed at learning. “Today, the greatest challenges to people realizing their deepest potential aren’t just outdated curriculums or class work; it’s the learning experience itself” [7].

Speech forms

The third characteristics of communication is closely connected with the first two ones. Thus, for socially-oriented communication the most typical speech forms are extended monologues and for person-to-person communication – a dialogue, for group communication – a group dialogue (polylogue). Dialogues and monologues are classified by scientists on the basis of such principles as psychological attitude of the speakers on information exchange, expression of attitude to the subject of speech and the partner, regulative effect [13]. Correspondingly they name the following types of dialogues: 1) one-sided regulative dialogue, 2) one-sided message giving dialogue, 3) dialogue of reciprocal information exchange, 4) reciprocal regulative dialogue, 4) exchange of impressions dialogue, 5) dialogue-dispute [10]. According to N. F. Borisko there are the following types of monologues: 1. informative (information, report, description, thesis, narration, image...); 2. activating monologue (request, demand, invitation, order, praise, reprimand, permission, prohibition, persuasion, obligation); 3. explaining (explanation, reasoning, proof, disproof, definition, generalization, comparison); 4. establishing contacts (greeting, leave taking, introducing, opening, congratulation, invitation, refusal) [2]. Types and kinds of dialogues are created in different kinds of communication. All of them exist in students’ communication, but for scientific communication the most typical are dialogues of the 1, 2 and 3 types and the 2 and 3 types of monologue. Thus, for socially-oriented communication the most typical speech forms are extended monologues and for person-to-person communication – a dialogue, for group communication – a group dialogue (polylogue).

The micro(lowest) level of analysis

The analysis on the micro level is connected with the distinction of elementary units of speech communication, coupled speech acts of partners in communication, forming a cycle, in other words one step acts of speech interaction. The analysis on this level is complicated by the absence of the unanimity as to the unit of communication, which cannot be subdivided further on, ways of its distinction. In most modern books speech act is mostly distinguished. For example, Kornayeva Z. V., who made an attempt to choose materials on the communicative basis, distinguishes speech act as a unit of communication including speaking of one partner and listening of another [11]. But such distinction gives only procedural characteristics. Act of person-to-person communicative interaction is one of the types in the cycle of dialogue communication in the act of interaction [11; 11]. M. M. Bakhtin also noted that the act of communication is not only speaking of one partner and listening of another. The listener has an active position, he either agrees or disagrees with the position of the speaker, adding to it [1, 246-247].

As we wanted to have a more detailed definition we found out many different terms such as «акт мовлення» (act of speech),” мовленнєва дія» (speech action),” мовний вчинок» (speech act). In some works, these terms are used as synonyms [28;3] or they are differentiated [5]. In spite of differences in definitions all of them recognize the subdivision of speech flow into segments. I. L. Bim writes that ”the main constituent elements of speaking are acts of speech,(speech actions, acts), included into non-speech activity or resulting out of it” [3; 20]. In Linguistics the term was firstly used by L. Yelmslev, who understood it as an individual speech act.

In Psychology speech act is defined as morphological unit of activity, an act is a unit of behavior. This unit can be viewed as an action, which has its signifier and signified. A signifier is what a person wanted to express (wittingly or unwittingly) with his action. The signified is the form of action’s realization. The synonymic usage of the terms is connected with the fact that they are difficult to delimit and very often one is defined through another.

In socio-linguistic works the term:” communicative act” is also often used because the subject of socio-linguistic research is not only linguistic qualities of an object but the connection of speech behavior with the structure of social interaction of communicators usually called

‘speech act’. As communication is socio-psychological phenomenon its units must reflect such characteristic features as interaction and influence. These features are partially expressed in the definition given by M. F. Stronin. “Speech action is a unit of speech activity, representing speech act in the form of a phrase or superphrasal unity, having speech influence, directed at the change of certain state of things and gaining the aims which were set.” [23, 25].

In Methods of Teaching foreign languages there were many other definitions of the term. Having examined many definitions we came to the conclusion that for the pedagogical process the definition must include the presence of indication on the product, the procedural side and conditions in which speech act takes place. Thus, we combined different definitions and got the following one:” The act of speech is the interaction (or influence) of the sender and recipient, the basis of which is the message, realized in conditions of a certain speech situation, demanding the usage of certain language means organized in a statement”.

Acts of speech are characterized by different types of functional interconnection: 1. information conveyance – speech reaction on it; 2. asking for information – speech reaction on it; 3. motivation (request, proposal, advice) – speech reaction on it; [26]. The predominance of this or that interconnection is defined by the kinds and types of dialogues. In the dialogue of the regulative type the third type of functional interconnection dominates. It is realized as a reaction to motivation in the form of: a) telling information (expressing agreement, disagreement to take an offer, objection, expression of doubt); b) asking for additional information; c) counterproposal. Thus, on the micro level of communication analysis we can consider aim of communication as a system-forming characteristic of communication. The main idea in our research is the statement that the main problems of choice with communicative aim must be solved on the basis of studying utterance, but not a sentence, because it is meant for usage in speech.

Example of construction of the choice of content of training in the program for training bachelors

We would like to illustrate the example of construction of the choice of content of training in one part of the program for training bachelors, who study English and French as a second language.

Changes in the category “the choice of content of philologists training”

List of general and subject specific skills and competencies

General competencies: ability to scientific-professional speech in foreign language; ability to use foreign language for contact and discursive field of interaction on the basis of culture and English-speaking and French-speaking nation (people); for communication in foreign language scientific and professional environments; for the presentation of scientific results in oral and written forms, for understanding of foreign academic and professional texts.

– ability to navigate the features of functioning of humanitarian sphere, existing and perspective directions of translation activity. The capacity for absorption of a multifunctional complex of knowledge, skills and attitudes required for personal development, social integration and employment;

– the ability to operate, based on ethical motives, to criticism and self-criticism;

– the ability to establish contact and build discourse field interaction on the basis of the English-speaking and French-speaking nation (people) culture and speech;

– understanding and awareness of diversity and picturality of the modern world; the ability to quickly and competently use in professional activities business Ukrainian;

– the ability to maintain your body and psyche in a satisfactory condition, develop the physical ability and develop the volitional qualities;

– the ability to update or to practice critical thinking combined with common sense, as well as the ability to find, process and analyze information from a variety of sources, logically and consistently present information (in oral and written forms); speak your mind and receive information from the interlocutor;

– possession of invariant representation of a professional component directly, i.e. knowledge, skills, experience, values and attitudes, linguistic competence; willingness to provide the process of translation activities with relevant educational and methodical documentation and innovative projects;

– the ability to navigate the peculiarities of cultural and religious traditions, their language inherent to the English and the French-speaking ethnoses (nation) and the people of the world, the ability to maintain an atmosphere of understanding;

– the ability to proficiently and terminologically correctly use original maxims in the process of professional and business communication;

– the ability to understand the basic mental processes and conditions that define the features of human activity, including the mental processes and realize focused adjusted impact on them;

– the ability to effectively apply in practice knowledge about the basic laws of functioning of society and the basic techniques and methodology of sociometrical research;

– the ability to identify, formulate and solve problems.

Subject specific skills and competencies:

– the complexity in the conduct of research in the humanities;

– the ability to analyse linguistic studies processes and professionally evaluate the ethnogeography situation in the English-speaking and Francophone regions of the world, form a system view of the development of events in different regions and countries, and to develop projects, aimed at achieving the objectives of the adequacy of the translation of these processes taking them into account;

– the ability to think globally, to act in a specific way according to the revealed situation of communication in the English-speaking and French-speaking region or country, using phono stylistic, stylistic, lexical-grammatical means, inherent in this region or country;

– the ability to apply research strategies in practice, to choose and effectively use those or other methods and methodologies of scientific research;

– the ability to understand the specifics of the specialty ‘Philology’ in general, to define the basic concepts and principles of the functioning of the language and speech system;

– awareness and ability to apply in practice rules and regulations for translating and ethics;

– the ability to be engaged as critical analyzer in a dialogue. The ability to participate in scientific discussions at the international level, defend their own position.

– the ability to acquire and operate key information on new educational standards based on, but not limited to, ‘Recommendations of the European Parliament and the Council of Europe on the development of key competences for lifelong education’ [20];

– the ability to navigate in the peculiarities of managing the educational process, the psychology of group dynamics, etc.;

Changes in the category “the choice of content of philologists training”

- the ability to establish contact and establish a discursive field of interaction on the basis of culture and speech of a particular ethnic group (people), expanding operational linguistic capabilities;
- mastering of the system of knowledge about the specifics and methodology of pedagogical research and the formation of detailed knowledge about the object and subject of research;
- the ability to understand the current state and trends of global communication processes, forms and functions of communication to determine their impact on changes in the language and speech system, research and forecasting of the problems of the international community in the field of information and communication;
- the ability to use the provisions of domestic and international law, to adhere to the standards of participants in international communication;
- the ability to observe and analyze the educational work carried out with children and adolescents, competence in the system of educational work with students, the ability to conduct lessons using modern methods and techniques of educational and cognitive activity;
- the ability to operate the knowledge of the basics of modern translation science on the expert level;
- competence in the field of educational institutions and organizations, peculiarities of their functioning and calling;
- the ability to carry out educational work with children on the basis of studying a foreign language, taking into account age and individual characteristics;
- the ability to use dictionaries, terminology Standard, collections, reference books and manuals;
- the ability to prepare abstracts and thesis of foreign literature and scientific and technical documentation;
- the ability to use information and technology competence, that is, having knowledge and related skills of working with certain equipment (microphones, headphones, consoles for simultaneous interpretation, receivers and transmitters, sound system and conference system, in the case of interpretation);
- the ability to have information and technological competence, that is, the ability to work with a package of special-purpose office programs and specialized software for translator;
- possession of knowledge on the history of methods of teaching foreign languages and the ability to use advanced pedagogical experience of the past;

- the ability to understand the peculiarities of the organization of the living and cultural space of the English-speaking and French-speaking ethnic groups and the interaction between them;
- the ability to carry out self-monitoring, self-examination and objective self-assessment of their pedagogical activity;
- the ability to navigate in pedagogical institutes, processes and phenomena, to understand their essence.

Conclusions

The analysis of the category” contents of training” has shown that it has changed under the influence of new technologies and communication theory development. New principles of self-guided, inquiry-based learning and integration have been added. The category “construction of content of training of foreign languages”, which is aimed at peculiarities of communication has also changed, which surely corresponds to the demands of modern society. We investigated not only general problems of communication but also communication of students, who study at the humanities department. We have analyzed their communication on three levels: highest (macro), medium (mezzo) and lowest (micro). Such approach allowed us to consider students’ activities on the level of activity, detailed actions and separate associated actions, to find out their immanent characteristics and advance to the new elements in the content of training. This category is closely connected with another category “content of education”, the inalienable part of which is the choice of the philologist’s content of training on the basis of activities and competency-oriented approach. Many researchers think that the idea of competency is the idea of an open order on content of education. We clarified and specified this category from the positions of educational activity that involves student’s collaboration and creative activities. Modern educational platform Kahoot integrated together the concept ‘content of training and ‘methods of teaching based on gaming”, added two principles of the choice what to teach: self-guided and inquiry-based learning. There are still more elements that should be included into this concept. They are: the profile and the set of subject specific and generic competencies that constitute the program level outcomes. The” profile” is what the graduate students know and are able to do, having the potential school director who will hire them, in mind. The list of these competencies based on our analysis of students’ communication on three levels illustrates the results of the choice.

References:

1. Bakhtin, M. M. (1979). *Estetyka yazykovogo tvorchestva* [Esthetics of Verbal Creativity] collection of selected works. Moscow: Art. (in Russian).
2. Balayan, A.R. (1971). *Osnovnye komunikativnye kharakterystiki dialoga* [The Main Communicative Characteristics of a Dialogue] (PhD thesis in Philological Science), Moscow: Moscow State University. (in Russian).
3. Bim, I. L. (1979). *Nekotorye problemy obucheniya dialogitsheskoj rechi* [Some Problems of Teaching Dialogue Speech.], *Foreign Languages at School.* – № 5, pp.20-27. (in Russian).
4. Borisko, N.F. (1987). *Obutsheniye monologitsheskoj rechi s ispolzovaniyem videofonogram* [Teaching Oral Monologue Speech with the Usage of Videophonogram at the Beginning stage of Language Higher Educational Establishment in the Intensive Course (on the material of the German Language (PhD dissertation in Pedagogical Science), Kyiv: Kyiv Institute of Foreign Languages. (in Russian).
5. Doroshenko, A.V. (1986) *Pobuditelnye akty rechi i yih interpretatsiya v teksti* (Incentive Speech Acts and their Interpretation in the Text (on the Material of the English Language) (PhD thesis in Philological Science), M.: Moscow Institute of Foreign Languages. (in Russian).
6. Fastovets, R.V. (1985). *Metodyka obutsheniya ustnomy inoyazytshnomu obshcheniyu na natshalnom etape v yazykovom vuze (na materyale angliyskogo yazyka)*. [Methods of Teaching Oral Foreign Language Communication at the Beginning Stage in a Language University (on the material of the English Language)] (PhD dissertation in Pedagogical Science), Kyiv: Kyiv Institute of Foreign Languages. (in Russian).
7. Some tips for your academic research – Kahoot! Support kahoot. Available at: – [uservoice.com/knowledgebase/les/](https://www.kahoot.com/knowledgebase/les/). (accessed 3 times in January)
8. Kahoot – Online Tools for Teaching & Learning. Available at: [blogs.umass.eduarti](https://www.kahoot.com/) (accessed 3 times in January)
9. Karimova L.A. (2009). *Soderzhanye i metodyki obutsheniya inostrannym yazykam v uslovyah modernyzatsyi vysshego professionalnogo obrazovaniya na primere tehnytsheskih vuzov – uchastnikov bolonskogo protsessa* [Contents and Technologies of Teaching Foreign Languages in Conditions of Modernization of Higher Professional School: on the Example of Non-humanities Profile Universities – Participants of the Bologna Process] (PhD thesis. in Pedagogical Science), Kazan. Available at: [9 http://www.disserca](http://www.disserca) (in Russian).
10. Klimentenko A. D, Vaisburd, M.L. and als. (1984). *Soderzhanye obutsheniya inostrannym yazykam v shkole: organizatsiya retchevoi deyatel'nosti*. [Contents of Teaching Foreign Languages at School: Organization of Speech Activity].M:Pedagogics. (in Russian). (in Russian).
11. Kornayeva Z. V (1982). *Organizatsiya obutsheniya dialogitsheskoj retshi v 4-5 klasah sredney shkoly(na materialy nemetskogo yazyka)* [Organization of Teaching Dialogue Speech in the 4-5 Forms of a Secondary School (on the material of the German Language)] (PhD dissertation. in Pedagogical Science). M: Moscow Institute of Foreign Languages. (in Russian).
12. Leontyev A. A. (1979). *Pedagogytsheskoye obshcheniye* [Pedagogical Communication]. M: Knowledge. (in Russian).

13. Lomov B. F. (1984). *Metodologytsheskie i teoretytsheskie problemy psyyhologyi: monografiya* [Methodological and theoretical problems of Psychology: monograph]. M: Science. (in Russian).
14. Malihin O. V. (2014) *Ierarhiya kompetentnostey suchasnogo pedagoga* [Interactive competency of a modern specialist in Pedagogics] *Proceedings of the 1025-richchya Istoriy i osvity v Ukrayini: trudnoschi, suchasnist ta perspektivi : zb materialiv mizhnar. nauk. konf. (Ukraine, Kiyiv.NUBiP,pp. 65–75.*(in Ukrainian).
15. Mironova T.Y. (1985). *Obuchenye ustnoy ekspressivnoy retchy v intensivnomu kursu inozemnoy movy* (Problemy sodержanya obutcheniya) [Teaching Oral Expressive Speech in the Intensive Course of a Foreign Language (Problems of the Contents of Teaching)] (PhD dissertation of Pedagogical Science).M: Moscow Institute of Foreign Languages. (in Russian).
16. Manko Y. N. (1979). *K voprosu ob urovnevom analize sotsialnogo vozdeystvia na formirovaniye zhiznennoy pozitsyi* [To the Question of Level Analysis of Social Influence on the Formation of Socially Active Position of a Pupil.Problems of Psychological Influence] *interuniversity collection of scientific papers*. Ivanovo. Ivanovo State University of the First in Russia Ivanovo-Voznesensky City-wide Soviet of Workers' Deputies, pp. 30 – 40. (in Russian).
17. Modern Methods of Teaching Foreign Languages at School: Textbook for Teachers. (2003) ISBN 5894152909 2003, M: АПКТИ. Available at: <http://refleader.ru/jgemerqasjgebw.html>.
- 18.Pak M. S. (2015) *Problema yntehratsyy obrazovaniya y nauky*. [The problem of integration of education into science],K: VYShchA OSVITA UKRAINY: *Teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys.*, vol. № 3.
- Dodatok 1: Intehratsiia vyshchoi osvity i nauky*. Kyiv: Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy.pp.189-190. (in Russian).
- 19.Passov Y.I. (1980). *Opredefenye ponyatia “komunikativny metod”* [The Definition of the notion “communicative method”]: *Voronezh State Pedagogical Institute. vol. 208. pp. 26 – 39. Problems of Communicative Teaching of Foreign Language Activity: a collection of articles*. Voronezh: News (in Russian).
20. *Rekomendatsiia 2006/962/IeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (IeS) Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia” vid 18 hrudnia 2006 roku*. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_9752. http://osvita.ua/legislation/law/2231/_2006.pdf. (in Ukrainian).
21. Rubinska B. I. (2013). *Diiialnisi kharakterystyky spilkuvaniia studentiv:vyshchyi riven analizu* [Activities Approach of Students' Communication]. *Problemy osvity,vyp. 74. Ch. I, Kyiv, pp. 235 –236.* (in Ukrainian).
22. Skalkin, V. L. (1983). *Situatsia, tema i tekst v lingvometodologytshnomu aspekti;(organizatsiya materiala dlya ustnoy retshy)* [Situation, Theme and Text in Linguistic-methodological Aspect; (Organization of Material for Oral Speech)]. *Russian Language Abroad, 3. pp. 52-58.* (in Russian).
23. Stronin M. F. (1985). *Akt retshy kak osnova obutsheniya ustnoy inoyazytshnoy retshy (na material shkol s obutsheniem ryada predmetov na angliyskom yazyke*. [Speech Act as the Basis of Teaching Oral Communication.(based on the material of schools with teaching some subjects in English)] (PhD dissertation in Pedagogical Sc.). M:The Academy of Pedagogical Science of the USSR. (in Russian).

Changes in the category “the choice of content of philologists training”

24. TUNING Educational Structures in Europe II Universities' contribution to the Bologna Process. University of Deusto, University of Groningen. Available at: 386p.nzydpu_pp_2011_34_28.

25. Vaisburd M. L. (1981). *Typologiya utshebno-retshevyh situatsiy* [Typology of Teaching-Speech Situations]. *Psychological-pedagogical Problems of Teaching Foreign Languages: a collection of scientific papers/edited by A. D. Klimentenko, O. I. Moskalska* M: Research Institute of Contents and Methods of Teaching of the Academy of Pedagogical Science of the USSR. pp. 81-91. (in Russian).

26. Yudin Y. E. (1981). *Pro rol obutshenya retshevym situatsiyam* [On the Role of Teaching Speech Situations.] *Psychological-pedagogical Problems of Intensive Teaching of Foreign Languages: collection of scientific papers. / edited by A.D. Klimentenko, O.I. Moskalska.* Moscow: The APS of the USSR, Scientific-Research Institute of Contents and Methods of Teaching. p. 29 (in Russian).

27. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” (Pryiniattia vid 05.09.2017. Nabrannia chynnosti 28.09.2017) Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19_2017.pdf.

28. Zhdanko O.I. (2011) *Otbor I organizatsiya sodержanya obutshenya profesionalno-napravlennoy lexike dlia studentov institute tehnologii.* [Selection and Organization of Teaching Content of the Professionally Oriented Lexis for the Students of the Institute of Technology.] *Calculations Technique and Engineering Education. no. 12 (4).* Available at: Digital-magtti.study.ru>lib/4/5-2011-2(4) pdf. (in Ukrainian).

**FORMATION OF FUTURE SERVICE SECTOR
SPECIALISTS' COMMUNICATIVE CULTURE
DURING PROFESSIONAL TRAINING**

Rudenko Larisa¹

Lytvyn Andriy²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_43

Abstract. The purpose of the research is to determine the theoretical and methodological principles of forming the communicative culture of future service sector specialists at the vocational school as a didactic system, which ensures the improvement of the quality of training of skilled workers for this sector in the innovative educational environment. On the basis of the scientific and methodological analysis of the concept of person's communicative culture, taking into account the peculiarities of professional activity of the service sector workers, as well as the directions of the vocational education modernization, the authors proposes the ways to form future service specialists' communicative culture as a means of personal and professional growth, and the professional competence improvement. Based on the application of complex methodological approaches and general pedagogical laws and principles of learning, the authors define the regularities, specific principles, and pedagogical conditions for forming service sector specialists' communicative culture, as well as justify, develop, and experimentally test the model of formation of service sector specialists' communicative culture while training, that allow vocational institutions preparing workers for service sector to provide training to meet the requirements of the so-ciety to the levels of service, and enhance the competitiveness of their graduates. In order to ensure the integrity and dynamics of the structure of service sector specialists' communicative culture the authors distinguish person-reflexive, epistemological-cognitive, operational-technological and professional-adaptive components, which requires psychological and edu-

¹ Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Professor at Department of Practical Psychology and Pedagogy,
Lviv State University of Life Safety, Ukraine

² Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head at Department of Practical Psychology and Pedagogy,
Lviv State University of Life Safety, Ukraine

Formation of future service sector specialists' communicative culture during...

cational activities for its formation. This includes the design and implementation of the integrated method of future service sector specialists' communicative culture formation that is able not only to provide students with professionally significant communicative knowledge, skills and abilities, but also to promote their creative personal development and to increase their capacity to adapt and self-realize in professional activities. It is proved that the use of the authors' system of communicative culture formation in vocational training, especially the introduction of "Fundamentals of service sector specialists' communicative culture" special course and methods of service sector specialists' communicative culture formation, promotes the creative personal, professional and communicative development of vocational school students, and improves the efficiency of the educational process and pedagogical interaction.

1. Introduction

New socio-economic realities, the entry of Ukraine into the World Trade Organization and the desire to join the European Community cause changes in the educational system that ensure reproduction of the intellectual and spiritual potential of the state, the rise of the social and productive sphere, the establishment of the principles of democracy, the sustainable development, and the quality of life. The purpose of vocational education is to prepare competitive staff with a proper social and cultural level for various sectors of economy, production and service.

Nowadays public needs stimulate the active growth of quantitative and qualitative dimensions of the service sector, the demand and the requirements for its quality are increasing. It requires that service sector specialists possess not only proper competence but also a high culture of service, which determines the task of vocational schools of the corresponding profile.

The professional competence of a specialist definitely implies the possession of professional knowledge, skills and abilities, among which a significant place belongs to the knowledge of norms and rules of interpersonal interaction, communication skills, adequate reporting of information, and reflection of own professional activities. The formation and development of the professional competence of a service sector specialist is connected, first of all, with the formation of communicative culture, which reflects not only the perfect command of the language on the verbal and nonverbal levels, but also the ability to communicate, adhering to moral and ethical norms

and taking into account the psychological peculiarities of the interlocutor. The communicative activity of service professionals is of an interpersonal character and provides their socially acceptable behavior during interpersonal interaction. In economically developed countries, this is the main criterion for employment and career growth for “man-man” professions. Taking it into account, the communicative culture should be considered as one of the main components of the professional competence of the service sector specialists.

Some aspects of the problem of communication, formation of the interpersonal interaction style, and the communicative culture of different specialists are covered in numerous publications, however, the task to form service sector specialists’ communicative culture while training remains poorly researched.

2. Research methodology

The methodological basis of the research is the following: dialectic statement on the transition of quantitative changes into qualitative new formations of a personality, the active participation of the subject in cognitive activity, the activity as a way of self-realization of a person while working and communicating; hermeneutic theory of inter-subjective understanding as an adequate comprehension of the subjectivity of another person and recognition of a sovereign human personality; cultural and axiological theories of self-actualization of a personality; psychological and pedagogical theories of axiological, person-oriented, activity and competence approaches to the training of skilled workers, the development and self-development of personality’s professional qualities.

The leading idea of the study is that the formation of a communicative culture of future service sector professionals while studying at a vocational school is a priority direction for the formation and development of their professional competence, based on the psychological and pedagogical theory and practice and oriented on the subject-subject relations in educational and work activities. This direction is consistently implemented in the process of education and production activities by mastering the necessary knowledge, acquiring skills, gradually improving the personal and business communicative qualities and accumulating the experience of communicative interaction. The concept of the research is based on the consideration of communicative culture as an important component of the general culture

Formation of future service sector specialists' communicative culture during...

and professional competence of the individual, an essential element and characteristic of the production activity of service sector specialists, and determines the theoretical and methodological principles of forming the communicative culture of future specialists while training. It is based on the following provisions:

1. The transition to the information society is accompanied by the aspirations of humanity to spirituality, culture, and comprehension of universal, interpersonal and professional values, which actualizes the growth of the role of a complex social phenomenon of communication. Cultural and communicative basis of social life are interpersonal relationships realized in the process of communication, which promote the unity of views, mutual understanding and coherence in personal life and work and are formed during education and training.

2. Social changes are progressive only if they stimulate the development of society members, each person is considered from the point of view of anthropocentrism, and the satisfaction of everyone's needs is the main goal of all the reforms. In this regard, vocational education in accordance with the cultural, synergetic and personally oriented educational paradigm requires the search for new approaches to the training of specialists in order to form and develop a holistic creative free personality capable of socialization, adaptation and self-realization in the society. The nature of innovation should take into consideration the specifics of the level and profile of vocational education, and reflect the social requirements for the specialists' training and the students' needs.

3. The strategic task of VET is to train young people in accordance with the needs of modern and future labor markets. Professional training is a period of initial personal identification of a specialist, formation and development of professional competence, mastering of professional knowledge, production skills and abilities, acquisition of educational and professional qualifications and formation of psychological readiness for the future profession and planning of social and professional development. It should be guided by the requirements of the best enterprises, the development of the students' qualities that meet the perspective needs of the industry and guarantee the graduates the competitiveness of the qualifications.

4. According to the new paradigm of education, the educational process at a vocational school should be aimed at training of specialists who possess a sufficient amount of theoretical knowledge and practical skills; have

advanced socially and professionally important qualities that enable them to successfully adapt to future activities and self-improvement. This implies the education of the individual with a proper communicative culture that will provide a socially acceptable level of interpersonal relationships in the professional sphere, the mastering of the basic professional roles, forms of communication necessary for the successful work, the formation of professional reflection and students' self-awareness.

5. Solving the problem of the communicative culture of service sector professionals requires the creation of a didactic system based on functional responsibilities and modern features of professional activity in the industry. This will allow forming their communicative culture as a component of professional competence: to develop socially and professionally important qualities, to develop skills of constructive communication at all the stages of service, skills of establishing contacts in the professional sphere taking into account age, status and socio-cultural characteristics, application of feedback and presentation of the service, productive dialogue with verbal and nonverbal means of communication, etc.

The training of future service sector specialists at vocational schools requires adjusting the goal, updating the content, improving the educational technology, bringing the tasks of vocational and communicative training in line with the requirements of the new educational paradigm for the formation of a communicative culture that determines the competitiveness of vocational school graduates in the labor market. To do this it is necessary: to substantiate the pedagogical conditions of the formation of service sector specialists' communicative culture at vocational school, to determine the ways of implementing modern pedagogical technologies in this process, to use the potential of general education, general professional, theoretical and practical training in order to develop of students' communicative culture, to prepare teachers for the formation of students' communicative culture, which will enable to prepare students for their professional activities according to the State standards of professional education and industry requirements.

3. The theoretical foundations of the research

Retrospective study of the development of the service sector (Rudenko L. A. & Lytvyn A. V., 2015) revealed that the transition from the production of goods to the production of services in the 40-s and 50-s of the 19th century

Formation of future service sector specialists' communicative culture during...

determined the need to organize educational institutions for training such specialists. Nowadays, their training takes place in the system of VET as a complex of pedagogical, organizational and managerial measures aimed at students' mastering knowledge, skills and abilities in the chosen field of professional activity, the development of competence and professionalism, general culture and professional competence. The growth of the importance of the sphere of services in the modern society caused the necessity of its study in the scientific, social sciences and professional aspects. The service sector as a special type of human activity, aimed at satisfying the needs of the client through the provision of services, is the subject of service study (Ananieva T. N., But-kevich M. N., & Baghdasarian V. E., 2008). The analysis of its main principles shows that services are positioned through communication in the process of joint activity of a service sector specialist and client (Udaltsova. M. V. & Averchenk L. K., 2002).

The study of work specifics of services sector specialists in revealed that their professional functions are implemented in the professional communication activities, which involves the impact on the interlocutor during the direct interaction, cooperation, dialogue, coordination and requires the ability to find constructive communication strategies, to perceive the interlocutor consciously.

The communicative culture of service sector specialists is an integrated characteristic of the individual as a subject of professional activity, which ensures the implementation of professional competence in communicative activities while providing services and at the same time contributes to personal and professional growth. It has common cultural features and is manifested in the inner personal culture; predetermined by the development and self-development of a person and manifested in the creative nature of mastering the best examples of communicative activity; is ensured by orderliness of knowledge, norms, values and patterns of behavior accepted in the society, their organic implementation in professional activities; is based on the ability to easily establish contacts during communication, to show flexibility, psychological and professional tact, emotional stability, to possess verbal and non-verbal means of communication and language ethic; promotes professional adaptation and self-actualization of the individual.

The analysis of the problem of communicative culture and its formation by future service sector specialists in the pedagogical theory and practice makes it possible to determine methodological approaches to solve

the above-mentioned problem, namely: cultural, axiological, person-oriented, synergetic, activity and competence ones. According to the cultural approach, the communicative culture of a service sector specialist is a professional and personal quality, the essence of which reflects the general culture of the personality and influences the effectiveness of professional activity. The implementation of the axiological approach involves influencing the formation of the communicative qualities of future service sector professionals as a professionally valuable, mastery of which will ensure the transformation from personally significant qualities to professionally significant ones. The application of the person-oriented approach is directed at the development of the motives for self-realization, the disclosure of students' personal potential, the establishment of subject-subject relations as a model of the future communicative culture. The synergetic approach for the professional training of future service sector specialists as a special form of their self-development will promote students' professional and personal growth, the awareness of the need for professional self-development, self-education and self-improvement. The activity approach allows us to understand the communicative culture as an instrument of successful professional activity, the precondition for self-realization and encourages using active methods of forming a communicative culture, practical skills of communicative interaction while providing services. The competent approach for the development of the communicative culture of future service sector professionals involves the formation of their communicative competence, which essence is to master the theoretical knowledge, ethical and psychological provisions, principles and norms that are common in a certain professional community, as well as the formation of skills for performing definite communicative tasks in real production situations, finding solutions to the difficulties encountered during communication while working. On this basis, the authors' suggestions regarding the formation of service sector specialists' communicative culture while training at vocational school were drawn up.

The application of the above-mentioned set of methodological approaches to ensure the integrity and dynamism of the communicative culture of service sector professionals allows distinguishing the following components in it: person-reflexive, epistemological-cognitive, operational-technological and professional-adaptive ones (Rudenko L, 2012). Person-reflexive component is based on the structure of a personality as a subject of interpersonal

Formation of future service sector specialists' communicative culture during...

relations, manifested in the general culture, humanistic and communicative orientation of the individual, characterized by a person's ability to reconcile and correlate his/her actions with others, acceptance of another, understanding and respect for other thoughts, readiness to tactful communicative interaction and reflection in communicative activity (Rudenko L., 2013, p. 90). It combines the motivational-value, person-communicative and communicative-reflexive competencies that envisage the impact on future specialists' development of motivation to improve their own communicative culture, self-education and self-improvement and the formation of a stable desire for professional interaction on the basis of mutual perception. The epistemological-cognitive component is aimed at the development of cognitive abilities of the individual, his/her ability to effectively perceive and comprehend information, to assess the communicative situation adequately, and it influences the transformation of professional knowledge into the system of own judgments, views and behavior (Rudenko L., 2014a). Gnostic, mental and perceptual competences of this component involve the formation of a specialist's communicative consciousness, the development of perceptual ability, taking into account the peculiarities of communicative interaction on the basis of background knowledge.

The operational and technological component of communicative culture is connected with a complex of communicative skills that provide an effective course of communicative processes in professional activity and is a system of internal means of regulating communicative actions. It includes lingua-communicative, connective-operational and informational and technological competencies reflecting the readiness of vocational school graduates to carry out their professional activities on the basis of the practical application of communicative skills, the selection of professionally relevant information, including the use of electronic telecommunication facilities (Rudenko L., 2014b). The professional and adaptive component of the communicative culture of service sector specialists is manifested in the peculiarities of a vocational school graduate entering labor collective and is an indicator of the effective performance of their professional communication functions (Rudenko L., 2016). It consists of the socially adaptive, status-role competence and the competence of self-presentation, which reflect the tendency of a service sector specialist for professional self-assertion, achievement of specific goals in communicative interaction and his/her professional-role multiplicity.

The patterns of the formation of the communicative culture of service sector specialists are formulated. *The first pattern* is based on the understanding of communicative culture as a social and individual-personal phenomenon connected with the formation of the social and individual consciousness and that is its spiritual component, conditioned by the humanistic requirements of the social development. In accordance with *the second pattern*, the competitiveness of a service sector specialist is determined by the level of development of his/her communicative culture in its personal and professional values. *The third pattern* is that the process of forming a communicative culture of future service sector specialists at vocational schools belongs to the cognitive and transformative activity that results from the pedagogical impact; is based on a personality's certain qualities; aimed at ensuring person's self-development on the axiological and humanistic principles. *The fourth pattern* reflects the purposefulness of the development of the communicative culture of the future service sector specialist as his/her integral professional and personal characteristics, expressed in the unity of personality-reflexive, epistemological-cognitive, operational-technological and professionally-adaptive components. These patterns allowed the authors to determine the specific principles to form the communicative culture of service sector specialists (Rudenko L., 2015, pp. 163-164, 174–180). *The principle of cultural correspondence of a personality's professional development* is oriented on the cultural ideas of nowadays that are reflected in the contents, methods and results of the educational process at vocational schools, where in the center there is a future specialist as an active person, capable of self-determination in professional communication and interaction with other people, of internal and external culture harmony. *The principle of humanization and humanization of vocational and communicative training on an axiological basis* should ensure a person's development on a value basis, person's orientation in the world of human values. This principle manifests itself in the influence on the formation of students' communicative culture through the development of their own system of professional and personal values, value attitude to the content and results of training and future professional activities, professional roles and positions. *The principle of student's subjectivity in teaching, production and professional activities* means the recognition and awareness of student's unique personality, self-worth, and development as an individual with a unique subject experience, a combination of mental and cultural fea-

Formation of future service sector specialists' communicative culture during...

tures. In the context of the formation of a communicative culture of service sector specialists, this principle involves the personality's self-realization through communication. *The principle of a personality's self-development while communicating* makes it possible to get a student interested in the need for self-changes, motivating his/her further professional development. Its pedagogical impact results in high motivation of production activities, faster adaptation in production and successful career development, availability of the best psychological characteristics according to communicative parameters. Thus, a student self-asserts as a person, grows professionally and self-organizes. *The principle of consciousness and activity unity in communicative interaction* declares their belonging to the conscious and active subject. Activity affects the formation of consciousness, psychic relationships, processes, personality traits, and they regulate person's activities and are a condition of person's adequacy. The communicative culture of service sector specialists reflects both their personal characteristics and the specific nature of their professional activities. *The principle of the integrity of a specialist's communicative functions* reflects the whole complex of tasks necessary to resolve in professional activities. The ultimate goal of professional training of service sector specialists is their professional identification, which must be ensured by professional competence. To perform professional activities successfully and to develop professional reflection and professional self-awareness, students need to master knowledge about the peculiarities of the profession, the main professional roles and forms of communication in the service process, which will ensure the filling of communicative interaction with professional content. Accounting for these patterns and principles allowed the authors to substantiate the pedagogical conditions for the formation of a communicative culture of service sector specialists:

– *orientation of the process of communicative culture formation to the development of the personality of future service sector specialists* is ensured by the students' reflexive attitude towards the professional activity and its communicative component; by the awareness of the importance of communicative culture for professional activities based on high motivation and value orientations; by the need for the development of professional and communicative qualities, the desire for professional and personal growth; by the involvement of students into communicative activity in order to develop their professional and communicative qualities; by the stimulation

of their personal and professional autonomy and creative abilities in order to provide reflexive analysis of their own communicative possibilities;

– *the introduction of “Fundamentals of the service sector specialists’ communicative culture” special course* provides for the direction of its content to the formation of the communicative consciousness of the individual, the improvement of communicative competences that will determine the specialist’s communicative actions and coordinate the system of his/her communicative values; the consolidation of the moral and ethical principles of interpersonal interaction; the communicative knowledge, practical skills of performing professional duties in a real production process based on their internalization while training; the organization of person-oriented interaction of subjects of the educational process to enrich and systematize professional and communicative values and knowledge of vocational school students;

– *the development and application of a holistic methodology to form service sector specialists’ communicative culture at vocational school* – the development of the system of internal means of communicative action regulation; the formation of the skills of communicative behavior in professional activity, the knowledge of special computer programs used in service sector by combining traditional and innovative pedagogical technologies; giving the students wide opportunities for creative use of acquired competencies in real and simulated production communication situations;

– *the purposeful inclusion of communicative competences into the educational and production activities of future service sector specialists* – the activation of vocational and communicative interaction in the process of production training; future specialists’ self-realization in the educational dialogue; the exact use of acquired communicative competences in real production situations during practice in service sector; the increase of students’ adaptive qualities.

The implementation of these pedagogical conditions is aimed at forming the vocational school students’ communicative culture, their attitude to it as a factor of successful professional activity, their awareness of the possibility of professional self-improvement through its development, their readiness for future professional activity taking into account the society demands for the service sector.

To study comprehensively and to observe the development of the research process the authors work out the dynamic model of the system of formation of the service sector specialists’ communicative culture (Fig. 1),

Formation of future service sector specialists' communicative culture during...

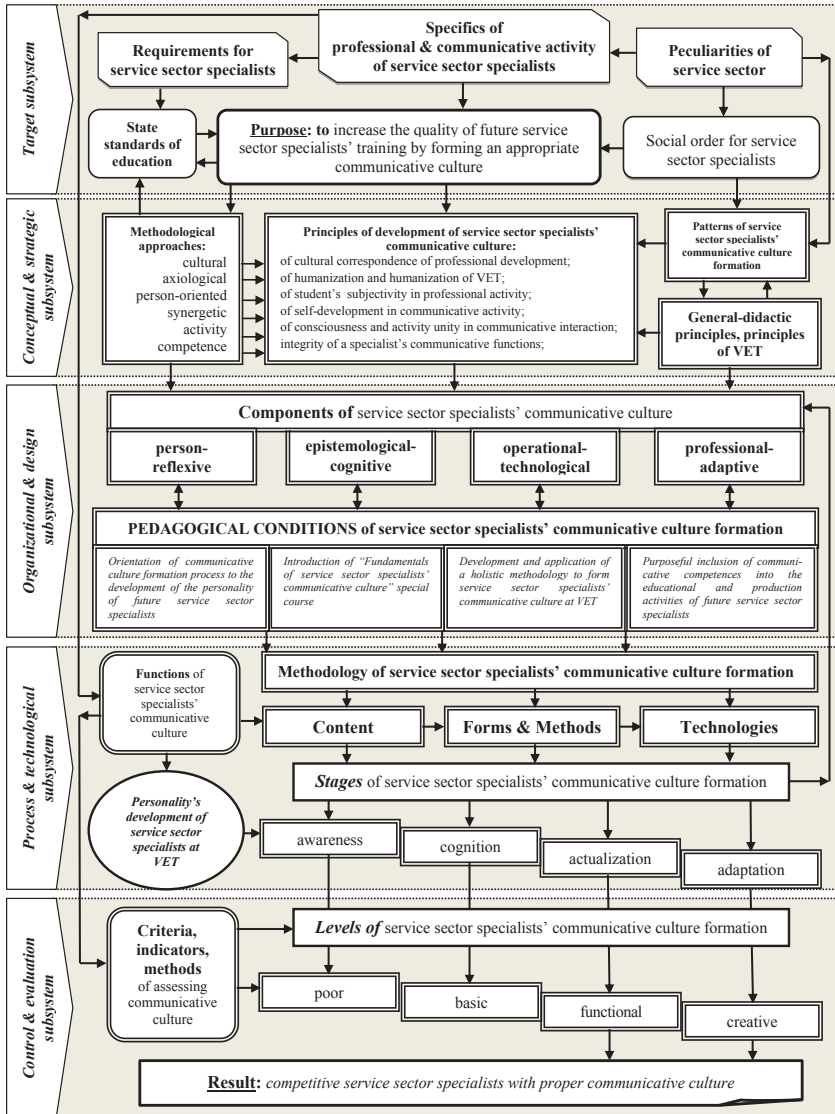

Fig. 1. Model of the system of forming service sector specialists' communicative culture

consisting of several subsystems. *The target subsystem* is based on a social order for highly skilled service sector specialists. Its central part is to increase the quality of future service sector specialists' training by forming an appropriate communicative culture, which is conditioned by the specifics of the industry, the peculiarities of the professional and communicative activities of specialists in the service sector, and is based on the requirements reflected in the State standards of VET. *The organizational-design subsystem* covers the structure of the communicative culture of the service sector specialists and the pedagogical conditions for implementing the model which reflect the resources and the leading factors of this process organization, their influence on the interaction of elements of the system of forming the communicative culture of vocational school students.

The process-technological subsystem contains the methodology of formation of service sector specialists' communicative culture (the content, forms, methods, technologies, stages of formation of specialists' communicative culture), developed taking into account the functions of communicative culture, which are: in optimizing the personality's formation in a particular community; in reflecting the person's positions as for the needs in interaction; in determining the level of success and effectiveness of service sector; in promoting a specialist's personal and professional growth; and in realizing a specialist's professional competence while working. *The control and evaluation subsystem* is connected with the creation of a diagnostic apparatus, which allows determining the level of communicative culture of vocational school leavers, includes the criteria, indicators and methods for assessing the levels of its development, as well as the expected results of implementing the model. The model is worked out taking into account the analysis of the professional and communicative activities of service sector specialists and the predictions of its development.

The formation of a communicative culture of future services sector specialists requires the development of the methodology that can provide students with professionally meaningful communicative knowledge, skills and abilities, promote their creative personal development and increase their opportunities for adaptation and self-realization in professional activities. Accordingly, the methodical principles of forming the communicative culture of future service sector specialists, reflected in the process-technological subsystem, are based on the implementation of the permanent systemic pedagogical impact on the formation of all its components. The content part

Formation of future service sector specialists' communicative culture during...

of the methodology is determined by the requirements of the State standards of VET, reflected in the educational and qualification characteristics of service sector specialists. Its introduction implies the expediency, systematic, gradual and phased organization of the process of forming service sector specialists' communicative culture as a personality's holistic characteristics, manifested in the readiness to use acquired communicative competences in future professional activities. The methodology involves the participation of all the teaching staff in the communicative development of vocational school students for the purpose of daily training in learning and production vocational and communicative activities led by teachers.

Among the methods of forming the communicative culture of future service sector specialists, particular attention is paid to interactive ones, since they allow positioning the student as a subject of learning, who deepens his/her communicative potential while doing creative tasks, solving problem situations, etc. We choose the due to the possibility of using visual and audio channels of information perception, the development of professional communication skills on the basis of mental activities activation, the formation of communicative skills based on the personality's creative traits in professional activity.

Taking into account the structural components, tasks and pedagogical conditions of communicative culture formation, there are four stages of this process in order to trace the internal relations of the structural components of the communicative culture, the dynamics of its development (Table 1).

Table 1

Stages of service sector specialists' communicative culture formation

Stages	Components	Pedagogical conditions
1. Awareness	Person-reflexive	Orientation of the process of communicative culture formation to the development of the personality of future service sector specialists
2. Cognition	Epistemological-cognitive	Introduction of "Fundamentals of the service sector specialists' communicative culture" special course
3. Actualization	Operational-technological	Development and application of a holistic methodology to form service sector specialists' communicative culture at vocational school
4. Adaptation	Professionally-adaptive	Purposeful inclusion of communicative competences in the educational and production activities of future specialists in the sphere of service

The stage of *awareness* is aimed at forming students' clear understanding of communicative culture as a marker of their professionalism, value attitude towards communication, as well as developing motivation to improve their own communicative culture, the ability to self-assessment and self-regulation in interpersonal communicative interaction. At the stage of *cognition* there is an accumulation of students' vocational and communicative experience in the form of knowledge of norms and rules. It is aimed at theoretical mastering of ways of establishing an interpersonal contact, adequate assessment of a person in a certain communicative situation, productive interaction in the professional field, etc. The most effective at these two stages of communicative culture formation is the use of cognitive methods (self-study, heuristic conversation, explanatory-illustrative, reproductive, problem ones), which, transmitting teaching from a passive to an active state, encourage students to productive educational and cognitive activity.

The pedagogical task of the *actualization* stage is aimed at developing professional communication skills as a system of internal means of communicative actions regulation based on the combination of closely related common goals of theoretical communicative training and the practical implementation of theoretical provisions in professional activities. Training methods such as simulation games, modeling and method of operational actions are basic at this stage; due to them the learning process acquires a dialogic, interactive nature.

The stage of *adaptation* is subject to the improvement of the developed communicative competencies while production training and production practice in service sector institutions. It concentrates the content of all previous stages of forming the service sector specialists' communicative culture, and should reflect the expected result of the methodology. Thereby, a great importance at this stage is given to the methods of control (observation, testing, self-evaluation, expert evaluation), which let us identify the students' communicative potential and the dynamics of their development, their attitude to improving their own professional and communicative qualities, as well as determine the level of self-training future service sector specialists.

The contemporary pedagogical technologies whose application will greatly enrich the process of training reflect the scientific approach to designing a logically structured system of pedagogical interaction to guarantee the achievement of planned results in forming the future service sector specialists' communicative culture. Person-oriented technologies will

Formation of future service sector specialists' communicative culture during...

help to reveal the communicative potential of vocational school students, to increase their motivation to improve their professional and communicative qualities. The technology of collective mental activity promotes the development of active listening skills, constructive interpersonal communication, and the establishment of feedback during communication. With the help of context learning technologies students are included in the professional context, taking into account its communicative and social-role features in accordance with the specifics of the profession. It contributes to the development of all four components of communicative culture. The transformation of the communicative knowledge of the future service sector specialist into the professional communication skills is carried out while applying the project technology. To make the cognitive activity of future service sector specialists active while forming their communicative culture is to provide information and communication technologies that raise the students' interest in work with educational and production information and help to apply acquired communication skills in practice. The elements of the technology for communicative culture formation by means of theater pedagogy will promote the development of creative abilities and reflexive thinking.

5. Research results

The ascertaining experiment allowed the authors to determine the actual state of formation of the future service sector specialists' communicative culture at vocational schools (Fig. 2). The analysis of working curricula for training skilled service sector workers revealed the pedagogical potential of general educational, general professional, professional theoretical subjects and vocational training for students' communicative culture formation, however, while observing the class activities, the manifestation of students' individual characteristics in communicative activities, their level of communication and readiness for professional communication, the influence of the teacher's personality on students' communicative qualities formation we stated that the teaching staff do not take into account this component of training. This is due to their lack of awareness with the task of communicative culture formation, its structure and stages of development. Consequently, VET uses predominantly traditional forms and methods of teaching that do not facilitate the establishment of a subject-subject pedagogical interaction, do not provide proper communicative activities while training future service sector specialists.

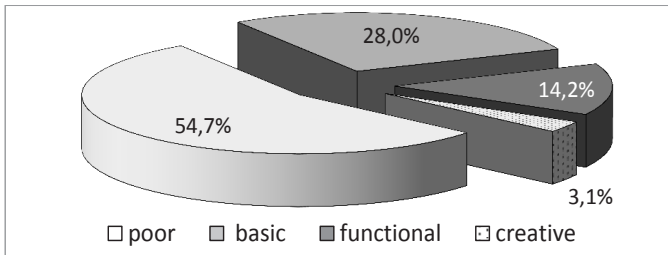

Fig. 2. Distribution of students according to the levels of formation of service sector specialists' communicative culture at vocational schools

The ascertaining study showed that 54.7% of future service sector specialists have a poor level of communicative culture, 28.0% are at the basic level, 14.2% are at the functional level and only 3.1% of the respondents are at the creative level. This gives grounds for the conclusion about the necessity to introduce a set of measures to improve this component of the future service sector specialists' training.

The formative experiment was aimed at testing the pedagogical conditions and methodology of future service sector specialists' communicative culture formation developed according to our model. The formation of person-reflexive, epistemological-cognitive, operational-technological, and professional-adaptive components of the future service sector specialists' communicative culture according to value, cognitive, activity and adaptive criteria was checked out. The study was conducted with a representative sample of 208 students in the experimental group (EG) and 204 in the control group (CG). The obtained results give grounds for stating that the EG has a higher and more predictable level of communicative culture. The level of the communicative culture of the students in vocational schools of the service sector, who were taught according to our methodology, is also significantly higher by all the criteria. The students of the EG are on the functional level on average, and the students of the CG are on the verge of the poor and basic levels of communicative culture. The generalized data on the study of the formation of all the components of the students' communicative culture (Fig. 3) indicate a low percentage of students (EG) with the poor level, as well as an insignificant number of them with the basic level of communicative culture.

Formation of future service sector specialists' communicative culture during...

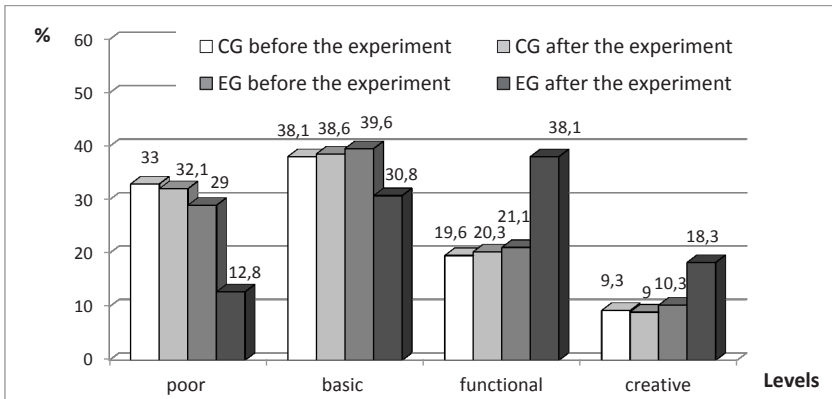

Fig. 3. Distribution of students in EG and CG according to the levels of communicative culture formation

For a comprehensive measurement of the dynamics of the communicative culture formation, factor-criterial qualimetry of educational institutions according to pedagogical conditions was used (Fig. 4) (Lytvyn, A. V. & Rudenko, L. A., 2016, pp. 36). The growth of the level of the formation of the communicative culture of the future service sector specialists in the pilot vocational schools was most influenced by the content and technological factors that affected the positive dynamics of the motivational and adaptive factors of the communicative culture formation.

According to the expert assessment of the significance of the components of the pedagogical conditions for the formation of the communicative culture of future service sector specialists, the first place is taken by the introduction of the “Fundamentals of service sector specialists’ communicative culture” special course; followed by the use of the author’s methodology of communicative culture formation. The purposeful inclusion of communicative competences in the training activities of future service sector specialists and the orientation of the process of communicative culture formation to the personality’s development occupies the third and fourth positions respectively in the hierarchy of pedagogical conditions for the formation of the students’ communicative culture at the vocational schools of service sector. The coherence of the group assessment of the importance of

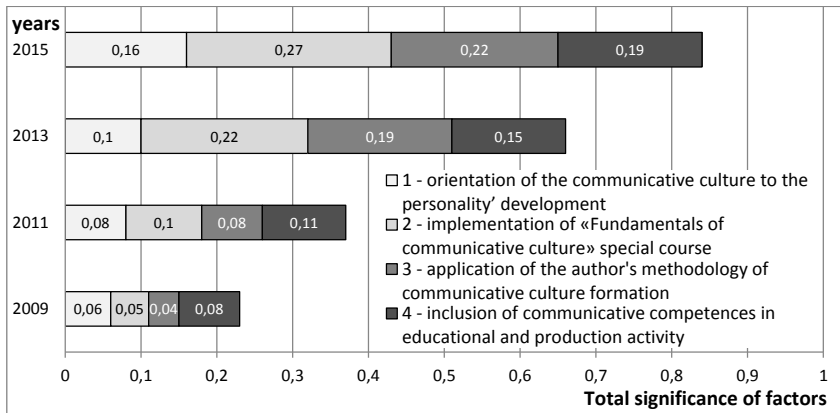

Fig. 4. Dynamics of forming communicative culture of future service sector specialists at pilot vocational schools

each pedagogical condition for increasing the efficiency of the educational process at vocational school is 0.77.

The analysis of the data obtained during the research allows claiming that during the experiment there were systemic changes in the educational process; the level of communicative culture and vocational training of the vocational school leavers was increased. All the experimental results are generalized and statistically processed, that ensures their reliability. The results of the formative stage of the pedagogical research indicate a significant improvement in the quality of training of service sector qualified specialists due to the introduction of a system of communicative culture formation at vocational school.

6. Conclusions

1. Professional functions of service sector specialists are realized in communicative activities; the communicative culture plays the leading role in it. According to the philosophical, cultural, psychological and pedagogical essence of communicative culture in the context of service sector specialists' training and taking into account the specifics of their professional activity, the main methodological approaches to communicative culture formation are: cultural, axiological, person-oriented, synergistic, activity and competence ones.

Formation of future service sector specialists' communicative culture during...

2. The structure of the service sector specialists' communicative culture covers four components: person-reflexive, epistemological-cognitive, operational-technological and professional-adaptive ones. During the training at vocational schools these components become person-oriented and are aimed at solving the problems of training, education and development of competent specialists.

3. The state of the formation of service sector specialists' communicative culture at vocational schools does not fully meet the requirements of the society for skilled workers in the service sector. This requires the development of the system of service sector specialists' communicative culture formation, the introduction of a set of measures in order to improve this component of vocational training.

4. According to the methodological approaches and taking into account the formulated patterns and specific principles, the authors distinguish the pedagogical conditions for the service sector specialists' communicative culture formation. The analysis of their implementation by means of factor-qualitative qualimetry of educational institutions shows that the effectiveness of this process in the pilot vocational schools is most influenced by the content and technological factors.

5. As it is demonstrated by testing, the model allows revealing the interdependence of the components of the communicative culture and, on this basis, determining the stages of its formation, providing the interactivity of training, effective feedback in pedagogical interaction, predicting the results of professional and communicative training of future service sector specialists.

6. The methodology of communicative culture formation is aimed at providing students with professionally meaningful communicative competences, promoting their personal development and increasing their opportunities for adaptation and self-realization in professional activities.

7. The prepared and implemented scientific and methodological support for the formation of the communicative culture of future service sector specialists at the vocational schools contains "Fundamentals of communicative culture" special course and "Methodical principles of service sector specialists' communicative culture formation" manual. Their implementation into the educational process of vocational schools proved their expediency for service sector specialists' training for professional communication activities.

References:

1. Ananieva T. N., Butkevich M. N., & Baghdasarian V. E. (Ed.). (2008). *Conceptual and methodological aspects of the formation of serviceology – a science of synergetic type*. Moscow: Sobranie.
2. Lytvyn, A. V. & Rudenko, L. A. (2016). Checking the effectiveness of pedagogical conditions in scientific research. In: *Harmonious personal development problem in relation to specificity of modern education and socialization processes* : peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the CXXXI International Research and Practice Conference and III stage of the Championship in Psychology and Educational sciences (London, Oct 5-11, 2016). (pp. 34-37). London: IASHE.
3. Rudenko L. (2014a). Epistemological aspect of the communicative culture of specialists. In: *Influence of social and humanitarian subjects on the formation of future specialists' professional qualities*: Proceedings of the round table; 2014 Ju 12; Lviv. (pp. 13-14). Lviv: Educational and Methodological Center for Vocational Education in Lviv region.
4. Rudenko L. (2015). *Formation of communicative culture of future service sector specialists at vocational schools*: Monograph. Lviv: Pyramid.
5. Rudenko L. (2014b). Informational and technological aspect of the communicative culture of service sector specialists. In: V. O. Radkevych (ed). *Scientific and methodological provision of vocational education and training*: Proceedings of the Reporting scientific and practical conference; 2014 Mar 24-25; Kyiv. (Vol. 1., pp. 160-163). Kyiv: Institute of VET at National Pedagogy Academy of Ukraine.
6. Rudenko L. (2013). Personality-reflective components of professionals' communicative culture in service sector. In: *Forming and Qualitative Development of Modern Educational Systems* / International Academy of Science and Higher Education. (Vol. LXIV, pp. 89-91). London: IASHE.
7. Rudenko L. (2016). Professional-adaptive component of the communicative culture of service sector specialists. In: *Problems of modern philology: linguistics, literary studies, & linguistic education*: Collected works devoted to the 25th anniversary of the department of philological disciplines. (Iss. 9, pp. 76-84). Poltava: V. H. Korolenko National Pedagogical University of Poltava.
8. Rudenko L. (2012). Structural components of the communicative culture of service sector professionals. *Pedagogical Sciences*, 3 (56), 49-55.
9. Rudenko L. A. & Lytvyn A. V. (2015). Historical aspects of professional training of specialists in the sphere of services. In: *Topical issues of the history of science and technology*: Proceedings of the 14th All-Ukrainian scientific conference; 2015 Oct 8-10; Lviv. (pp. 363-366). Kiev; Lviv: Center for Study of Museums of National Academy of Sciences of Ukraine, UTOPIK.
10. Udaltsova. M. V. & Averkhenk L. K. (2002). *Service Study. Man and his needs*: Textbook. Novosibirsk: Sibirskoe Soglashenie.

**THEORETICAL BASES OF STUDY OF TRENDS
FOR DEVELOPMENT OF SOCIAL WORKERS TRAINING
IN UKRAINE**

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ
РОЗВИТКУ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
В УКРАЇНІ**

Savelchuk Irina¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_44

Abstract. The study for the first time presents an understanding of the problem of updating the training of future social workers in Ukraine in the context of the formation of an innovative educational environment for higher education institutions.

The methodological basis for the study of trends in the formation, improvement, and updating of training of social workers, which is represented by a set of fundamental ideas of general and specific methodology and conceptual foundations of the formation of an innovative educational environment for the training of social workers at universities, is presented. The generalized tendency characteristic of different periods of preparation of social workers and the conditions of their influence on the formation of the innovative educational environment of institutions of university education is revealed.

The purpose of this study was to highlight the preconditions for the development of social workers in Ukraine and to justify the trends of its renewal, taking into account the innovative changes in the field of social work.

A theoretical analysis of the essence of the concept of “trends in the renewal of training of social workers” was carried out, which is understood as the generalized directional development of training, which should be manifested by the innovative nature of the educational and educational process.

¹ Ph.D. of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine

The objective (external and internal aspect) and subjective prerequisites (environmental and personal dimension) that focus on the training of social workers in Ukraine are outlined and characterized. The description of objective preconditions that influence the social significance and the success of its introduction in the system of higher education is revealed. It is determined that subjective preconditions characterize the value condition of the profession “social work” for the modern youth who chooses it.

It was found out that the influence of objective and subjective prerequisites for the formation of the system of vocational training of social workers is a certain direction of preparation as a transition of preparation of social workers to a qualitatively “new” state at the stages of its development (formation, improvement, renewal).

The content-methodical features of the directions of the system of preparation of social workers in institutions of higher education are characterized, which is a determining measure influence the nature of the peculiarities of the formation of the educational environment of training (normative, integrative, innovative).

The views of scholars on the analysis of trends in the field of continuous training of social workers are presented in order to effectively follow the experience of the countries of Eastern Europe as a basis for updating the modern system of training in Ukraine. It is established that in Ukraine there is a discovery of strategic opportunities for the use of foreign experience to update the training of social workers.

It is revealed that the problem of updating the preparation of social workers is not sufficiently developed in the area of revealing generalized tendency characteristics. The coverage of the importance of refreshing training by domestic researchers took place in relation to the content, structure of the educational process, or detailed consideration of the forms, methods of education and education. It is proved that the problem of updating training of social workers in the conditions of university education should be considered in the context of the formation of an innovative educational environment of higher education institutions.

The prognostic potential of the study enables the development of the conceptual framework for updating the training of social workers in Ukraine on the development of an innovative educational environment for higher education institutions, in particular universities.

Keywords: objective and subjective preconditions, bias tendencies, renewal of training of social workers, preparation of social workers, future social worker, innovative educational environment, university.

1. Вступ

Актуальність та новизна наукових рішень проблеми. Україна обрала шлях розвитку і реформування соціальної сфери, що базується на відповідності напрямів та технологій соціальної роботи сучасним змінам, які реалізуються завдяки діяльності соціальних працівників. Зміни, які відбуваються в соціально-політичній, соціально-економічній, інформаційно-технологічній, соціально-педагогічній та інших сферах, і пов'язаний з ними динамізм підвищують значення підготовки соціальних працівників у відповідності її організації та науково-методичного забезпечення.

Вивчення закордонного досвіду організації підготовки соціальних працівників (А.Є. Кулікова, О.І. Вітвар, Г.І. Слосанська, Н.О. Микитенко, Н.В. Видишко, Н.М. Собчак, Л.В. Віннікова, О.І. Дуб, Н.М. Гайдук, О.В. Ольхович, О.В. Загайко, Г.В. Лещук та ін.) дозволяє виважено підходити до урахування впливу специфічних тенденцій фахової підготовки на впровадження моделей підготовки соціальних працівників в Україні. Підготовка соціальних працівників за кордоном та в Україні й досі переживає складний етап оновлення і корегування стратегічних і тактичних завдань з урахуванням сучасних та перспективних суспільних вимог до соціальної роботи.

Потреба такого оновлення фахової підготовки соціальних працівників зумовлена, з одного боку, перспективами розвитку в системі освіти та забезпечення розвитку освітнього і наукового простору, які означено в «Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року». А з іншого боку, сучасний стан актуальних проблем розвитку суспільства, що представлено у «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів», повинен знайти своє конкретне вирішення через нормативно-законодавче відображення соціальних проблем у різних сферах життєдіяльності суспільства та певних категорій населення. Практика вирішення соціальних проблем принципово потребує проблемно-орієнтованих фахівців соціальної сфери, що зосереджені на активізації соціальної роботи і міждисциплінарної взаємодії, підго-

товлені до альтернативних рішень, розробки та впровадження інновацій соціальної роботи.

Мета дослідження полягає у виокремленні передумов розвитку в Україні підготовки соціальних працівників та обґрунтуванні тенденцій її оновлення з урахуванням інноваційних змін у сфері соціальної роботи.

Завдання дослідження:

1. Окреслити вплив суперечностей на визначення тенденцій розвитку підготовки соціальних працівників в умовах сучасної університетської освіти.

2. Виокремити основні періоди становлення підготовки соціальних працівників в Україні, охарактеризувати особливості кожного періоду та встановити відповідні тенденції.

3. Визначити тенденції оновлення підготовки соціальних працівників з урахуванням інноваційних змін в сфері соціальної роботи.

Основні суперечності, які впливають на визначення особливостей оновлення підготовки фахівців соціальної сфери характеризують складність *методології дослідження*, оскільки потребують переосмислення теоретико-методологічних засад підготовки та методично-технологічних аспектів організації освітнього середовища. Саме тому, визначення й обґрунтування тенденцій становлення, розвитку та оновлення підготовки соціальних працівників, з одного боку, здійснюється у сукупності фундаментальних ідей загальної та конкретної методології, а з іншого, обумовлюється концептуальними засадами формування інноваційного освітнього середовища підготовки соціальних працівників в університетах.

Логіка і структура цього дослідження визначається специфікою розбудови освітнього процесу, у якому уніфікувалась підготовка соціальних працівників, що слугуватиме базою для узагальнених тенденційних характеристик та їх впливу на подальше успішне оновлення освітнього середовища університетів.

2. Вплив суперечностей на визначення тенденцій розвитку підготовки соціальних працівників

Для усвідомлення проблеми розвитку підготовки соціальних працівників необхідно визначити суперечності для подальшого з'ясування особливостей прояву тенденцій такої підготовки.

Theoretical bases of study of trends for development of social workers...

Першою характерною суперечністю, яка серйозно впливатиме на розвиток підготовки соціальних працівників, є усвідомлення об'єктивної потреби щодо впровадження та здійснення підготовки соціальних працівників у закладах різного профільного підпорядкування і слабка зорієнтованість системи вищої освіти на реальні можливості формування єдиного освітнього простору. Друга суперечність полягає у співвідношенні між посиленням ролі й значення розширення змістових та організаційно-методичних можливостей соціальної освіти та прагненням університетської освіти до збереження «університетських традицій» у реалізації підготовки соціальних працівників. Ще одна, третя суперечність спричинена необхідністю чітких теоретичних орієнтирів практичної соціальної роботи відповідно до вимог реформування соціальної сфери, які посилюють процес оновлення підготовки соціальних працівників і недостатнім практичним використанням специфічності поєднання «традицій» та «інновацій» підготовки, що не допускає інноваційного розвитку й функціонування освітнього середовища.

Зрозуміло, що суперечності визначають перспективи розвитку підготовки соціальних працівників та спрямовують пошук основних шляхів щодо її становлення, удосконалення та оновлення за умов реформування соціальної сфери й модернізації вищої освіти. Стрімке зростання значення соціальної роботи з подолання суспільних проблем і соціально небезпечних явищ, зумовлює потребу узагальнення тенденцій розвитку підготовки соціальних працівників щодо їх впливу на організаційні шляхи реалізації основних напрямів оновлення змісту, форм та методів навчання. Відповідно, узагальнення тенденцій щодо пріоритетних напрямів, з одного боку, дозволить нам у подальшому обґрунтувати теоретичні та організаційно-методичні засади оновлення підготовки соціальних працівників, а з іншого, саме наявність тенденцій, що виступають у формі об'єктивних суперечностей і визначають сучасний стан підготовки соціальних працівників.

У сучасних наукових дослідженнях у площині різних сфер життєдіяльності суспільства, зокрема, державного управління, тенденції визначаються як стійкий напрям розвитку якогось явища або процесу (В.Д. Бакуменко, С.О. Кравченко), з позицій державної освітньої політики, як об'єктивно-суб'єктивні, внутрішньо-зовнішні фактори, що впливають на систему освіти і надають змогу розробляти та формувати освітню політику (Я.В. Мельник). Стосовно підготовки фахівців соціаль-

ної сфери, тенденції у дослідженнях представлені як пріоритетні напрями розвитку професійної освіти, що обумовлені вимогами соціального суспільства і професійної спільноти до професійного становлення особистості фахівця (І.А. Ларіонова), ключові напрями професійної освіти, які забезпечать успішне виконання завдань з формування фахівця з високим рівнем готовності до неперервної освіти (С.П. Архіпова), тенденції розвитку університетської системи освіти, що визначають якісну роботу ВНЗ у напрямі виробництва нових знань та технологій, збереження і відтворення культурної традиції, підготовки професійних кадрів, адаптованих до швидких змін у суспільстві (О.А. Дубасенюк), позитивні тенденції підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників, що забезпечать оновлення методичної системи практичного навчання на основі пошуку й упровадження найбільш ефективних інновацій у процес формування майбутнього фахівця (Л.І. Романовська).

За умови своєрідності тенденцій розвитку підготовки фахівців соціальної сфери, особливо звернемо увагу на зміни, які мають певний характер їх прояву. Так, узагальнення тенденцій підготовки соціальних працівників доцільно здійснювати, дотримуючись особливостей характеру впливу на формування підготовки соціальних працівників [12]: нормативний; інтеграційний; інноваційний. Щодо їх узагальненого або специфічного прояву, то для нас це стає важливим в подальшому при визначенні змін, що відбуваються на певних етапах її розвитку, і які не завжди однозначні (рис. 1).

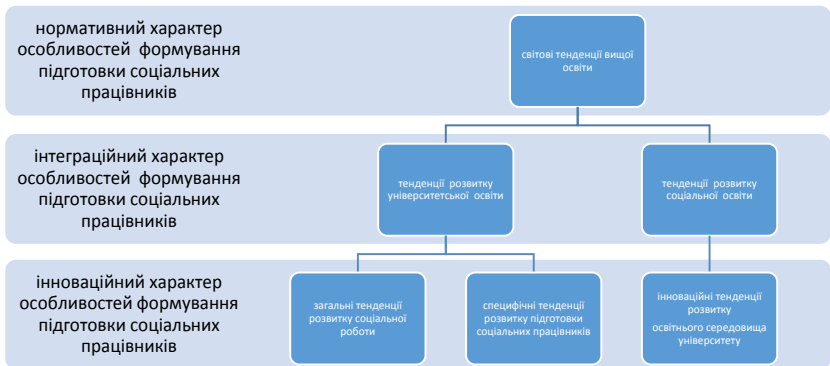

Рис. 1. Тенденції розвитку підготовки соціальних працівників

Якщо здійснювати розрізнення тенденцій, виходячи при цьому з особливостей характеру їх впливу, то виникає необхідність їх схарактеризувати у такій послідовності: світові тенденції вищої школи; тенденції розвитку університетської освіти; тенденції розвитку соціальної освіти; тенденції розвитку соціальної роботи; специфічні тенденції підготовки соціальних працівників; інноваційні тенденції розвитку освітнього середовища університету.

3. Характеристика прояву тенденцій розвитку підготовки соціальних працівників

Світові тенденції вищої освіти виступають визначальним чинником розв'язання суперечностей загальних глобальних та національних проблем, конструктивного пошуку і реалізації трансформаційних змін під впливом суспільних процесів, що значно сприяє вітчизняному розвитку підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. У результаті повинна будуватися така освіта в сфері соціальної роботи, яка здатна забезпечити підготовленість фахівців до функціонування, як у глобальному, так і національному просторі.

Здійснення відповідного перетворення обумовлено світовими тенденціями вищої освіти, що спричинені такими процесами як глобалізація та інформатизація [18, с. 72]. При чому, глобальна освіта відкриває нові можливості перед людиною в адаптації до складного, постійно змінюваного, динамічного, багатого творчими можливостями сучасного освітньо-інформаційного простору [18, с. 24]. Тому, суттєво визначилася *тенденція створення єдиного освітнього простору*, оскільки підвищення конкурентоспроможності та мобільності, компетентності майбутніх фахівців стає можливим за умов модернізаційних змін щодо змісту та організації навчального процесу з урахуванням вітчизняного досвіду вищої школи. Тенденція створення єдиного освітнього простору, безпосередньо обумовлює значення якісних характеристик фахівців, які мають бути сформовані в процесі професійної підготовки у системі вищої освіти.

Варто зазначити, що не тільки глобально-інформаційна спрямованість, але й інші процеси у сфері освіти актуалізують розвиток вищої освіти. Так, на думку В.А. Андрущенка [1] осмислення тенденцій розвитку вищої освіти в Україні виступають пріоритетним стратегічним завданням, що об'єднується у головну змістову лінію її розвитку в

XXI столітті, а саме: фундаменталізація, гуманізація екологізація освіти.

Стосовно освітніх систем країн Європейського Союзу, дослідники С.О. Сисоєва та Т.Є. Кристопчук [14, с. 253-254] зазначають, що викликами XXI століття для них виступають глобальні тенденції розвитку світового освітнього простору: прагнення до демократичної системи освіти (формальна, неформальна, інформальна); розростання ринку освітніх послуг; розширення мережі вищої освіти (університети, інші вищі заклади); зміна соціального складу студентів; пріоритетність фінансування освіти; постійне оновлення освітніх програм ВНЗ; відхід від орієнтації на середнього студента, підвищений інтерес до обдарованого студента та розкриття його здібностей та потенціалу.

Виходячи з аналізу сучасних тенденцій розвитку освітніх систем у різних країнах світу, Д.Г. Курченко та О.В. Мартинюк [6, с. 8] визначають складові ефективної стратегії розвитку національної освітньої системи. На їх думку, детермінантами, що трансформують стратегії освітніх систем виступають *тенденція структурних змін в сфері освіти та тенденція оновлення змісту й організації навчання*. Узагальнено *тенденція змін у сфері освіти* характеризується у наступному [6, с. 62-63]: зміною парадигми освіти, гуманізацією, інтеграцією, поверненням до вітчизняної освіти та культури, універсальність гуманістичних ідей, відкритість вищої освіти, безперервність освіти, диверсифікація та гнучкість вищої освіти.

Відтак, *тенденція інтеграції змісту освіти та її організації* припускає, що під впливом інформаційних й телекомунікаційних технологій, поєднується традиційне навчання з інноваційними формами організації та призводить до розвитку нового освітнього середовища в закладах вищої освіти [6, с. 72]. Саме застосування освітніх технологій та формування освітнього середовища [14] сприяють, процесам в яких відбувається професійний та особистісний саморозвиток майбутніх фахівців.

Важливими ознаками впливу тенденцій вищої освіти на її розвиток [6; 14] виступає актуалізація певних процесів та явищ: академічна мобільність, подвійний диплом, нові професійні освітні стандарти, оновлення змісту навчання, модернізація стратегії та тактики навчально-виховного процесу, вибіркові дисципліни, одержання додаткової спеціальності, посилення творчої та самостійної складової навчання,

демократизація навчання та управління, стимулювання інноваційних форм навчання та виховання тощо.

Отже, світові тенденції розвитку вищої освіти детермінують структурні зміни організації навчання, які створюють умови для реалізації нормативного характеру особливостей організації підготовки майбутніх соціальних працівників, яка переважно здійснюється у вищих навчальних закладах. Тому, ми вважаємо, що особливо важливим її розвитком є забезпечення спеціально організованого процесу в межах діючих норм поєднання фундаментальних знань з практико-орієнтованими, які базуються на загальнолюдських цінностях, і трансформуються, відповідно до сучасних тенденцій вищої школи у спеціально створених умовах певних навчальних закладів.

Тенденції розвитку університетської освіти суттєво впливають на застосування конкурентних переваг стосовно інших закладів вищої освіти, що формується як на основі актуалізації тенденцій вищої освіти, так і через тенденції стимулювання ініціатив та нових підходів до змісту та організації навчання.

Всебічне вивчення динаміки змін університетської освіти (С.Н. Степанова), звернення до історичного досвіду університетської освіти та його переосмислення за сучасних умов (К.Г. Михайлова), прогнозування розвитку університетської освіти з урахуванням європейських тенденцій (Т.А. Жижко), аналіз тенденцій та їх вплив на функціонування університетів у європейських країнах (С.О. Сисоєва, Т.Є. Кристопчук, А.В. Гаврилюк), розвиток університетського освітнього середовища, зокрема у скандинавських країнах (Т.О. Логвиненко), виокремлення тенденцій розвитку університетської освіти в Україні (Н.О. ерентьева), окреслення концептуальних моделей та тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти (О.А. Дубасенюк), трансформація моделей університетської освіти відповідно до домінуючих тенденцій (О.П. Мещанінов) наочно демонструють важливість впливу тенденцій на розвиток університетської освіти.

Щодо університетською освіти, яка має «цілісну, поліфункціональну та полісмыслову структуру» [16], знання тенденцій її розвитку дає основу для подальшого її проектування й прогнозування, доцільного оновлення, системного управління [16]. Тому, спираючись на наукові підходи вітчизняних та закордонних досліджень, а саме дослідження щодо виокремлення тенденцій розвитку, оцінення,

встановлення та прояву [21], дозволило Н.О. Терентьєвій визначити наступні тенденції університетської освіти [16]: *трансграничності, політизації, інституціоналізації, зростання показників участі, передбачення потреб суспільства, еволюціонування викладання й навчання, комерціалізації, консолідації, ноосферизації університетської освіти, зростання соціальної відповідальності*. Отже, тенденції розвитку університетської освіти, за переконанням дослідниці, слід досліджувати відповідно до змін в освітній, науковій та культурній сферах діяльності відповідних закладів освіти [16, с. 106].

Специфіка сучасної університетської освіти полягає у здатності до «постійного оновлення освітнього процесу внаслідок застосування освітніх інновацій, що забезпечується організаційно-управлінськими, фінансово-економічними та психолого-педагогічними змінами» [11], що в свою чергу визначає лідерську позицію університетів. Саме тому, *тенденцію лідерства університетів стосовно впровадження спеціальності «Соціальна робота»* у систему вищої освіти займають як класичні, так і педагогічні (або інші галузеві) університети, оскільки наявність потенційних можливостей освітнього середовища сприяє становленню нових напрямів підготовки.

Розуміючи таку логіку виокремлення тенденцій університетської освіти, стає можливим окреслити в контексті підготовки соціальних працівників тенденції освітнього лідерства університетів та зростання потенціалу освітнього середовища університетської освіти.

Вивчення **тенденцій розвитку соціальної освіти** створило можливість визначити деякі особливості її розвитку та поширення, що впливають на цілісність усієї системи підготовки соціальних працівників.

Зрозуміло, що *тенденція зростання значущості феномену соціальної освіти* досить гостро поставила питання його багатоаспектності, яке традиційно пов'язується з проблематикою суспільного розвитку, формуванням соціальної культури, розвитку соціальної просвіти та соціального виховання. На переконання К.С. Шендеровського [19], «соціальна освіта не просто набуває статусу феномену ХХ століття, а перетворюється в інститут з рівноправними до офіційної освіти нормами, функціями, механізмами та інструментами розвитку освітнього спілкування та взаємовідносин». При цьому, завдячуючи взаємодії різних векторів філософії, педагогіки, політики, права та практики, формується соціальна освіта як інститут соціально відповідальної

Theoretical bases of study of trends for development of social workers...

освіти, як інститут фундаментального суспільного діалогу (фундаментом для такого діалогу є: гуманістичні ідеали та цінності; соціальний прогрес; взаємовідповідальність, толерантність та терпимість), як стратегічна складова цільових соціальних програм, як окрема функція в сучасному міжгалузевому інституційному середовищі соціальної сфери тощо [19].

Набуває також й поширення *тенденції ототожнення соціальної освіти з фаховою підготовкою соціальних працівників*, оскільки є наявний «педагогічний потенціал існуючої системи професійної підготовки, що забезпечує розвиток інноваційної освітньої практики відповідно до потреб суспільства» [9, с. 21-22]. У аспекті розуміння «соціальна освіта як професійна підготовка фахівців соціальної сфери, яка включає всі її види: початкову, середню, вищу, післядипломну освіту, а також і курсову підготовку кадрів» [5, с. 11], за переконанням О.Г. Карпенко, дозволяє їй виступати аналогічною до назв інших різновидів професійної освіти (медичної, педагогічної, юридичної тощо). Певна річ, що визнання соціальної освіти як самостійного профільного навчання в системі вищої освіти, без сумніву підвищує статус підготовки соціальних працівників.

Важливим для виокремлення *тенденції до організації соціально-педагогічної підтримки та допомоги різним категоріям населення* є висновки Г.М. Штінової [20] щодо визначення антропологічної складової соціальної освіти. Значущим стає необхідність соціального навчання й виховання дітей та необхідність цілеспрямованої доцільно організованої педагогічної та соціальної допомоги дітям і дорослим, що мають проблеми соціального розвитку. У такому розумінні феномен «соціальна освіта» інтегрується з поняттями «соціальна педагогіка», «соціальна робота» та «підготовка фахівців соціальної сфери».

Цілісність розуміння феномену, на думку дослідниці [20], полягає не тільки в забезпеченні умов підготовки, яка системно орієнтована на потреби соціальної сфери й гнучко реагує на її зміни, але й забезпечує соціальні умови для регулювання взаємозв'язку між суб'єктами і соціальними структурами, тоді як антропологічні умови забезпечують соціальний розвиток кожної людини в індивідуальній соціальній ситуації. Щодо ознак цієї тенденції розвитку соціальної освіти, як зазначає Г.М. Штінова [20] вони мають прояв у змістовності підготовки відповідно до потреб соціальної сфери, її організації (науково орієнтована

або професійно орієнтована) у відповідності зі спеціалізацією та профілем навчального закладу, управлінських засад, що орієнтуються на розвиток колегіальних форм взаємодії й співпраці.

Отже, прояв тенденцій розвитку соціальної освіти відображає інтегративний характер підготовки соціальних працівників, оскільки посилюється змістовність й організація підготовки (інваріативна складова) та проявляється динамічність соціальної практики (варіативна складова).

Загальні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні. Разом з їх виокремленням має будуватися не тільки соціальна робота, але й підготовка соціальних працівників відповідно до чітко визначених методологічних засад, орієнтуючись на необхідність впровадження соціальних та освітніх інновацій.

Під впливом трансформаційних суспільних змін в Україні розвиток теорії й практики соціальної роботи відбувається з одночасним становленням підготовки соціальних працівників. Після здобуття незалежності та проголошення України як соціальної держави (Конституція України, ст. 1) виокремлюються *тенденції впливу механізмів реалізації соціальної політики на вирішення певних соціальних проблем та подолання соціально небезпечних явищ*. Розвиток соціальної роботи передбачав реформування системи соціального забезпечення колишнього СРСР та розбудову мережі державних соціальних закладів (суб'єктів соціальної роботи), не беручи до уваги можливості відродження добродійності, механізми взаємодії державних закладів й органів самоврядування з громадськими, благодійними організаціями та волонтерським рухом. Основними шляхами реагування соціальної роботи на соціальну кризу та соціальні проблеми є переосмислення взаємодіючого впливу глобального контексту соціального розвитку та місцевого виміру розв'язання складних життєвих обставин певних категорій клієнтів соціальної роботи, яким надаються соціальні послуги. При цьому, це вплинуло на стихійний характер перенавчання та кваліфікації існуючих кадрових резервів щодо вирішення потреби у підготовці соціальних працівників.

Тенденції професійної ідентифікації соціальної роботи, що відображають поступове прагнення до згуртування суспільства через діяльність об'єктів соціальної структури. Діяльнісний характер практичної соціальної роботи, на початку XXI ст., не викликає

Theoretical bases of study of trends for development of social workers...

серйозних заперечень, оскільки «під терміном «соціальна робота» розглядається вся сукупність специфічної діяльності з творення та відтворення сутнісних сил особистості, яка має певні фізичні або соціальні вади» [2, с. 102-103] Не маючи теоретично виваженого змісту соціальна робота віддзеркалюється у таких поняттях як «соціальний захист», «соціальна допомога», «соціальна підтримка», «соціальний патронаж», «соціальна реабілітація», «соціальні послуги», «соціальне обслуговування» та деякими іншими» [2, с. 102-103]. На думку В.П. Бега та М.П. Лукашевича, у першому випадку, «соціальна робота» збігається з поняттям «соціальна діяльність», оскільки загальним для них є «творення і відтворення людини», а в іншому, відмінним є те, що соціальна робота як професійна діяльність соціального спрямування «формально закріплена за виконавцем і націлена на особу, групу, трудовий колектив» [2]. Підтвердженням того, що чіткого визнання фахової спеціальної освіти та статусу фахівців з соціальної роботи, зокрема у зв'язку з прийняттям Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001) не відбулося, є продовження здійснювати соціальної роботи як на професійних, так і на громадських й волонтерських засадах.

Врахування *тенденції розширення сфери надання соціальних послуг* відобразалося внесенням змін до цього Закону України (2005; 2006; 2009) стосовно розширення об'єктів, суб'єктів, змісту соціальної роботи та впровадження відповідної підготовки фахівців соціальної сфери. Остаточне нормативно-законодавче значення підготовки соціальних працівників закріплено в Законі України «Про соціальні послуги» (2003), в якому визначено соціального працівника як професійно підготовленого фахівця, що має відповідну освіту й необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги. Тим самим значення соціальної роботи зводиться до сфери надання соціальних послуг особам, що перебувають у складних життєвих обставинах і потребують адресної (диференційованої) допомоги та обслуговування, що фактично ототожнює соціальну роботу з соціальним обслуговуванням (надання соціальних послуг) в системі соціального забезпечення.

Взаємозалежність соціальної роботи й реалізації соціально спрямованого сталого розвитку суспільства добробуту проявляється *тенденцією становлення соціальної роботи як суспільного явища.*

Реалії сучасного людського розвитку передбачають «безперервний процес нарощування можливостей людини, який через підвищення її потенціалу та розширення функцій, має забезпечити кожному члену суспільства максимальну реалізацію можливостей в усіх сферах життєдіяльності» [4]. Зрозуміло, що на такий рівень розвитку людського потенціалу, певним чином впливає соціальна робота, яка сприяє створенню умов для вибору щодо розкриття індивідуальних можливостей та їх реалізації в різних сферах життєдіяльності суспільства. Для розуміння співвідношення особистісного та соціального розвитку, варто зазначити той факт, що суспільне значення соціальної роботи постійно корелюється, а її сутність відображається у «Глобальному визначенні соціальної роботи» [23], зміст якого доповнюється (2001), змінюється (2014) та планується до оновлення (2018). Нове глобальне визначення соціальної роботи, на думку Н. Горішної [22], свідчать про вплив глобалізаційних процесів на визначення пріоритетів соціального розвитку щодо розширення завдань та сфер діяльності. Тим самим, закінчилася довготривала та столітня дискусія між практиками та теоретиками соціальної роботи через визначення пріоритетності її завдань: надання допомоги найбільш вразливим категоріям населення чи покращення рівня життя всього суспільства завдяки здійсненню соціальних перетворень, остаточним їх поєднанням, але надаючи перевагу другому підходу [22].

Таким чином, уможливлено потребу реагування соціальної роботи на сучасні виклики суспільства та визначитися як професійна діяльність, і як професійна підготовка, стосовно спрямування на сприяння соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей [23].

Наявний прояв участі Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи (IASSW – International Association of Schools of Social Work) та Міжнародної федерації соціальних працівників (IFSW – International Federation of Social Workers) у формуванні глобальної сутності соціальної роботи характеризує *тенденцію розширення впливу міжнародних та європейських професійних об'єднань соціальних працівників на соціальний розвиток суспільства*. Зрозуміло, що це знаходить певне відображення у стандартизації професійної підготовки фахівців соціальної сфери, зокрема у визначенні «Глобальних стандартів підготовки соціальних працівників». Зауважимо, що змінений контекст розуміння

Theoretical bases of study of trends for development of social workers...

соціальної роботи як доцільної діяльності фахівців соціальної сфери з розкриття, активізації та відтворення внутрішніх ресурсів людини, яка стає здатною самостійно вирішувати особистісні проблеми та подолати складні життєві обставини через сприяння соціальної роботи суспільному соціальному розвитку, визнає значимість складових єдиного простору соціальної роботи: практичної діяльності та фахової підготовки.

Специфічні тенденції професійної підготовки соціальних працівників, характеризують зростаючу потребу соціальної сфери у підготовлених фахівцях. *Тенденція соціального запиту професії «соціальний працівник»* спричинила істотний прорив, закладаючи основи формування системи підготовки соціальних працівників. Найдоречніше проектування та різномірне використання моделей фахової підготовки до її організації та змісту.

За переконанням Н.М. Платонові [9, с. 34], підготовка соціальних працівників повинна мати конкретний характер, враховуючи типологію навчальних закладів відповідно до якої за рівнями підготовки визначається й типологія освітніх програм. Формування системи підготовки соціальних працівників в Україні характеризується єдністю і логічним продовженням освітніх ступенів (бакалавр – магістр) науковим (доктор філософії (PhD) – доктор наук). Оскільки підготовка соціальних працівників стала здійснюватися за напрямом «Соціальна робота – 23», до якого увійшли наступні спеціальності: 231 – «Соціальна робота» та 232 – «Соціальне забезпечення» [10], то суттєві зміни відбулися й стосовно визнання наукового статусу соціальної роботи. Визначено самостійний напрям наук («Соціальна робота» – 23 – галузь знань; спеціальність «Соціальна робота – 231) [8] згідно зі зміною шифру галузі науки «13.00.05. – Соціальна педагогіка». Зрозуміло, що таке узгодження напрямів підготовки фахівців соціальної сфери з напрямками здобувачів наукових ступенів, відображають *світові тенденції визнання статусу соціальної роботи як науки та тенденції загальноєвропейського досвіду підготовки в системі вищої освіти*.

Закономірним фактом є виникнення великої кількості практичних моделей підготовки фахівців соціальної сфери в існуючих навчальних закладах України: класичні та педагогічні університети, технічні та економічні університети, вищі навчальні заклади іншого профільного спрямування. Водночас, підготовка соціальних працівників як

ліцензований вид діяльності вищих навчальних закладів, у переважній більшості здійснюється в умовах університетської освіти. Причому характеризується особливостями становлення і розвитку, визначається здатністю до сприйняття інновацій та поєднання міжнародного досвіду з традиціями вітчизняної системи підготовки. За переконанням А.В. Старшинової [15], вивчення та аналіз європейського досвіду підготовки за фахом «Соціальний працівник» сприятиме розвитку необхідної автономії та критичності в майбутній професійній діяльності через вплив *тенденції світоглядної підготовки* та сприятиме максимальній спрямованості на самостійність навчання студентів як прояв *тенденції практичної орієнтації організаційного процесу підготовки*.

Складність вибору пов'язана з тим, що в країнах з найбільшим досвідом організації підготовки соціальних працівників, як вважає О.І. Вітвар [3] професіоналізм майбутніх фахівців досягається під впливом двох основних тенденцій, а саме завдяки *тенденції до диференціації змістовості підготовки* (диференційована модель: США, Англія) та домінування *тенденції до інтегрування змісту* (інтегративна модель: Німеччина, Франція, Австрія та ін. європейські країни). Так, опосередковане включення педагогічного змісту до диференційованої моделі тільки доводить чіткість розмежування підготовки соціальних працівників та соціальних педагогів, оскільки підготовка здійснюється відповідно до пріоритетів соціальної політики «державного благополуччя», а соціальний працівник орієнтується на розкриття внутрішніх резервів людини та виступає єдиним представником закладів соціальної сфери. Включення педагогічної та соціально-педагогічної складової до інтегрованої моделі підготовки майбутніх соціальних працівників у європейських країнах, спрямовано на формування інтегративних умінь соціальних працівників, що дозволить їм однаково ефективно працювати як в соціальній, так і в соціально-педагогічній сферах. Тим самим доводиться існування впливу *тенденції формування окремої методології соціально-педагогічних явищ*.

На етапі становлення підготовки соціальних працівників в Україні специфічні тенденції її розвитку відображається у певних особливостях. Під впливом інституалізації соціальної роботи як професійної діяльності з початку 90-х років ХХ століття, як зазначає І.М. Мельничук [7, с. 3], проявилась різнопрофільність фахової освіти соціальних працівників; широка варіативність змістового

Theoretical bases of study of trends for development of social workers...

наповнення підготовки студентів у різних вищих навчальних закладах України за наявності Державного галузевого стандарту спеціальності «Соціальна робота»; широка функціональність напрямів діяльності фахівців цього профілю.

Зауважимо, що в закладах університетського типу певним чином поєднуються, на перший погляд, несумісні між собою «традиційні» напрями підготовки фахівців з «інноваційними» напрямками підготовки фахівців соціальної сфери. Причому парадоксальним є те, що саме інноваційність такого напрямку підготовки, яким є соціальна робота, сприяє формуванню інноваційно орієнтованого освітнього середовища університету та призводить до появи якісно оновленого стану результативності навчання.

Інноваційні тенденції розвитку освітнього середовища університету мають орієнтувати сучасну підготовку соціальних працівників на вивчення прогресивних ідей теорії й практики соціальної роботи, педагогічного досвіду активного застосування інноваційних форм і методів навчання та виховання студентської молоді. Стає значущим і цілком доцільним спрямування підготовки соціальних працівників на досягнення відповідності розвитку освітнього середовища університету цим орієнтирам. «Освітнє середовище університету є системою формування нового типу особистості з наданням свободи вибору світоглядних орієнтирів, позицій, ідеалів; є особистісно-орієнтованим, оскільки розвиває потенціальні можливості студентів та сприяє розвитку його професійних якостей; адаптованим до соціальних умов, викликів суспільства; динамічним; детермінує розвиток індивідуального; є толерантним до досягнень минулого та полікультурним» [16].

В умовах університетської освіти підготовка соціальних працівників виступає інноваційною формою підготовки. Вплив соціально-економічних, соціально-політичних та соціокультурних чинників на університетську освіту, усталеність вітчизняних традицій підготовки фахівців в системі вищої освіти, пошук, розробка та впровадження новітніх технологій навчання сприяють інноваційно-педагогічній діяльності закладів вищої освіти. При цьому, управлінська складова доводить важливість такої діяльності [18].

Виокремлення *тенденції поєднання традиційних та інноваційних стратегій розвитку освітнього середовища університету* сприяє створенню й функціонуванню освітнього середовища, в якому опти-

мальне поєднання усіх складових освітнього середовища позитивно впливатиме на розвиток суб'єктів навчання та виховання, їх самореалізацію та самовдосконалення. Освітнє середовище університету, ми вважаємо, може виступати як простір, у якому багатовекторність механізмів взаємодії та комунікацій забезпечує зосередження на поєднанні традиційних та інноваційних засад організації навчання та виховання студентів. Розвиток його інноваційності залежить, перш за все, від зміцнення традиційної освітньої підготовки інноваційним характером науково-дослідної діяльності студентів – майбутніх соціальних працівників та партнерства з соціальними закладами державного та недержавного підпорядкування, що є носіями інноваційного досвіду соціальної роботи.

Тенденція включення волонтерської діяльності та студіювання за певними напрямками майбутньої професійної діяльності до навчально-виховного процесу студентів забезпечує реалізацію різних видів практичної підготовки студентів, участь у соціальних проектах та програмах, співпрацю з державними та громадськими (благодійними) організаціями, наслідком якого є створення умов для прояву соціальної активності студентів, їх ініціативної позиції та лідерського потенціалу.

Поява та участь у нових напрямках волонтерської діяльності детерміновано розвитком освітнього середовища університету щодо підтримки волонтерських ініціатив студентської молоді й їх координації, створення умов для соціального проектування, розробки та реалізації соціальних проектів. Волонтерська діяльність майбутніх соціальних працівників, участь у спільних соціальних проектах та програмах підготовки до корпоративного волонтерства соціально-орієнтованих бізнес-структур виступає як соціально-педагогічна інновація функціонування інноваційного освітнього середовища університету.

Важливу функціональну складову відіграє й створення навчальних студій, що дозволяють поглиблено вивчати певний інноваційний досвід в сфері соціальної роботи. Основними принципами діяльності щодо створення й функціонування студентських навчально-професійних студій можливо визначити [13]: інтегрованість змісту навчальних дисциплін професійного циклу підготовки соціальних працівників зі змістом «навчання діяльністю» у студіях; – інноваційність напрямів діяльності навчально-професійних студій; практико-орієнтованість діяльності студій. Студіювання забезпечує включення

Theoretical bases of study of trends for development of social workers...

студентів у активну соціальну діяльність з підтримки впровадження інноваційних методів та технологій соціальної роботи, оскільки має підвищитися інтерес та мотивація до вивчення певних навчальних тем, розділів дисциплін та бажання займатися окремими напрямками інноваційної діяльності (кейс-менеджмент, проектний менеджмент, соціальна інноватика, корпоративне волонтерство, соціальне лідерство, соціальне підприємництво) та інноваційними методиками й технологіями (супервізія, тренінг-технологія, коуч-технологія, арт-терапія, арт-коучинг).

Тенденція інноватизації середовища підготовки соціальних працівників відображає вплив сучасних вимог підготовки до інноваційної діяльності та результативності підготовки з формування особистості майбутнього фахівця соціальної сфери.

Особливостями такого впливу має бути оновлення методичної системи фахової підготовки соціальних працівників, поєднання традиційних та інноваційних технологій формальної та неформальної освіти. Створення умов для оновлення підготовки соціальних працівників досить суттєво демонструє творчий характер та актуалізацію інноваційного потенціалу суб'єктів навчально-виховного процесу, що є домінуючою особливістю інноваційного освітнього середовища університету.

4. Вплив тенденцій на характер підготовки соціальних працівників

Тенденції підготовки соціальних працівників указують на спрямованість основних шляхів щодо її становлення, розвитку та оновлення за умов реформування соціальної сфери та модернізації вищої освіти. На підставі аналізу практичного досвіду, здійснення комплексного наукового аналізу, ми можемо визначити періоди підготовки, що були визначальними для її становлення та подальшого розвитку.

І період (1999 – 2000 рр.) – становлення нової для України спеціальності «Соціальна робота» за напрямом «Соціологія» та створення організаційних умов для забезпечення підготовки соціальних працівників; започатковано пропедевтичний (за визначенням А.В. Фурмана, М.В. Підгурської [17]) напрям підготовки соціальних працівників; формується *нормативно орієнтована підготовка соціальних працівників* у закладах університетської освіти.

Зрозуміло, що на цьому етапі розвитку суспільних відносин роль інституалізації соціальної роботи, її значення підтверджується як зарубіжною, так і вітчизняною практикою. Ми вважаємо, що вплив загальних тенденцій на інституалізацію соціальної сфери повною мірою забезпечив розвиток цілісної системи підготовки соціальних працівників, у першу чергу, в закладах університетської освіти, з урахуванням вітчизняного досвіду та переосмислення світової й європейської практики підготовки соціальних працівників.

Проблема цілеспрямованої організації нормативно орієнтованої підготовки соціальних працівників у закладах університетської освіти визначалася відповідністю цілей і змісту підготовки загальним освітнім тенденціям, тенденціям практичної соціальної роботи, що мали стратегічне значення цього періоду для становлення *діяльничої спрямованості* функцій процесу підготовки фахівців соціальної сфери.

II період (2001 – 2009 рр.) – удосконалення підготовки фахівців спеціальності «Соціальна робота», що здійснювалося за напрямом «Соціальне забезпечення»; створення організаційно-методичних умов відповідності підготовки соціальних працівників рівням європейської освітньої системи зі збереженням структури вітчизняної системи професійної освіти «молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр»; формується інтегративно орієнтована підготовки соціальних працівників.

Проблема організації інтегративно орієнтованої підготовки соціальних працівників у закладах університетської освіти визначалася відповідністю цілей і змісту підготовки соціокультурним тенденціям розвитку суспільства та особистості, тенденціям якісних змін в системі освіти, що мають значення для становлення *особистісної спрямованості* функцій процесу підготовки. Завдяки системній інтеграції складових підготовки (теоретична, практична, науково-дослідна, соціокультурна) забезпечується максимальне практичне застосування теоретичних, емпіричних і методологічних знань майбутніми фахівцями соціальної сфери.

III період (2010 р. – по теперішній час) – оновлення підготовки соціальних працівників, що здійснюється за напрямом «Соціальне забезпечення», який змінено у 2015 р. на галузь знань «Соціальна робота»; створення організаційно-методичних умов підготовки відповідно до проблематики соціальної роботи, методологічних досліджень соціаль-

Theoretical bases of study of trends for development of social workers...

ної роботи як науки, інноваційної педагогіки та соціальної інноватики; формується *інноваційно орієнтована підготовка соціальних працівників*. Розуміння впливу тенденцій на становлення підготовки соціальних працівників, дозволяє нам визначити інноваційно орієнтовану підготовки як складну (міждисциплінарну) систему, сутність якої полягає у пріоритетності інноваційного характеру якісних змін змісту, організаційних форм навчально-виховного процесу, технологій, навчально-методичного забезпечення, результату підготовки [24].

Ми вважаємо, що проблема організації інноваційно орієнтованої підготовки соціальних працівників відповідно до тенденцій реформування соціальної сфери та модернізації вищої освіти, повинна для здійснення оновлення змісту, форм та методів навчально-виховного процесу мати *інноваційну спрямованість* функцій процесу підготовки шляхом поєднання традиційних та інноваційних засобів для її реалізації. Саме така спрямованість дозволить актуалізувати можливості освітнього середовища інноваційно орієнтованої підготовки соціальних працівників.

Тому, нами було здійснено спробу охарактеризувати вплив тенденцій на характер (нормативний, інтегративний, інноваційний) підготовки соціальних працівників відповідно до періодів її формування (*див. табл. 1*).

Підготовка соціальних працівників як соціально-педагогічного явище в контексті її формування характеризується певними особливостями, які якісно відрізняються один від одного:

- по-перше, через визначення емпіричних основ підготовки соціальних працівників та нормативного характеру змісту підготовки, що відповідає потребам соціальної сфери та ринку праці для отримання фахівця певної кваліфікації;
- по-друге, через визначення теоретичних засад підготовки соціальних працівників і інтегративного характеру змісту підготовки, що спрямовані на набуття фахівцем необхідних компетентностей, конкурентоспроможності та професійної мобільності;
- по-третє, через визначення актуальних проблем підготовки соціальних працівників і розв'язання протиріч, що відображають інноваційні освітні тенденції та характер їх впливу на підготовку соціальних працівників, що актуалізує інноваційний потенціал суб'єктів навчально-виховного процесу.

Таблиця 1

Вплив тенденцій на характер підготовки соціальних працівників

Періоди становлення	2	3	4
1991 - 2000 Нормативно орієнтована підготовка соціальних працівників	<ul style="list-style-type: none"> Глобалізація соціальних проблем та гостріша соціально небезпечних явищ; Реформування системи соціального забезпечення, що залишилася від України у складі СРСР; Інституціалізація державних соціальних закладів, недержавних громадських (благодійних) організацій Неузгодженість дій між суб'єктами соціальної роботи Відродження волонтерського руху, благодійності та соціальної педагогіки; Суб'єктивний вимір соціальних проблем та соціально небезпечних явищ 	<p><i>Становлення соціальної роботи як суспільного явища;</i></p> <p><i>Розбудова мережі соціальних закладів та суб'єктів соціальної роботи;</i></p> <p><i>Формування окремої методології соціально-педагогічних явищ;</i></p> <p><i>Соціальний запит професії «соціальний працівник»</i></p> <p><i>Лідерство університетів з впровадження спеціальності «Соціальна робота»</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> Стихийний характер підготовки соціальних працівників; Створення різних освітніх моделей підготовки соціальних працівників в університетах; Орієнтування на наявний світовий досвід соціальної роботи та здійснення підготовки фахівців; Ціннісно-смыслова орієнтованість підготовки
2001-2009 Інтеративно орієнтована підготовка соціальних працівників	<ul style="list-style-type: none"> Глобалізація гуманітарного простору та євроінтеграція освітнього простору університетів; Впровадження ринку соціальних послуг та їх стандартизація; Розробка стандартів соціальної роботи з певними категоріями клієнтів Удосконалення форм та методів соціальної роботи з урахування світового та європейських досвідів; 	<p><i>Створення єдиного освітнього простору;</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> Масовість підготовки соціальних працівників; Розробка стандартів професійної підготовки соціальних працівників; Активізація форм та методів підготовки соціальних працівників

Theoretical bases of study of trends for development of social workers...

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4
<p>2001-2009 Інтерактивно орієнтована підготовка соціальних працівників</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Суб'єктний статус фахівців соціальної сфери 	<p><i>Інтеграція змісту, методів і організаційних форм фахової підготовки</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Стимулювання соціальної активності, ініціативності, прояву освітньо-фахового потенціалу
<p>2010- до теперішнього часу</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Розширення професійних функцій соціальних працівників відповідно до збільшення напрямів соціальної роботи • Вдосконалення стандартизації надання соціальних послуг • Зміцнення взаємозв'язку теорії та практики щодо розв'язання актуальних проблем соціальної роботи; • Посилення вимог до якості надання соціальних послуг; • Впровадження управління соціальними послугами (кейс-менеджмент) та інституту супервізорства; • Масовість впровадження інноваційних методик та технологій соціальної роботи з органами місцевого самоврядування; • Посилення ролі корпоративного волонтерства та соціального підприємництва; • Заклучення місцевих громад і локального «соціального капіталу» до професійної взаємодії у вирішенні соціальних проблем • Суб'єктивний досвід щодо реалізації власних можливостей або обмежень 	<p><i>Інноватизація середовища підготовки соціальних працівників</i></p> <p><i>Посилення традиційних та інноваційних стратегій розвитку освітнього середовища університету.</i></p> <p><i>Включення волонтерської діяльності та студіювання до навчально-виховного процесу студентів•</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Зосередження на посиленні інноваційних ознак підготовки • Актуалізація потенціалу середовища підготовки соціальних працівників; • Співпраця між суб'єктами соціальної роботи та суб'єктами навчання • Інноваційна парадигма розвитку університетської освіти • Інтерактивні практики викладання соціальної роботи • Партнерство в межах освітнього інноваційного середовища університету • Стимулювання соціальної лідерства, прояву інноваційного потенціалу майбутніх фахівців
<p>Інноваційно орієнтована підготовка соціальних працівників</p>			

5. Висновки

Осмислення проблеми оновлення підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні у контексті формування інноваційного освітнього середовища закладів вищої освіти має характеризуватися низкою суперечностей, які зумовлено тенденціями і визначають особливості її спрямування. Оскільки існує залежність між суспільними вимогами до організації підготовки та створенням умов й вибору стратегій розвитку і досягнення результатів, тоді й відбувається реалізація «нових» механізмів її здійснення на кожному з етапів формування підготовки фахівців соціальної сфери.

Розвиток підготовки соціальних працівників, ми розуміємо, як процес постійного оновлення усіх складових, який детерміновано передумовами та тенденціями впливу на пошук шляхів їх ефективного спрямування.

Охарактеризовано змістово-методичні особливості напрямів системи підготовки соціальних працівників у закладах вищої школи, які визначальною мірою впливають на характер особливостей формування освітнього середовища підготовки (нормативний, інтегративний, інноваційний).

Виявлено узагальнену тенденційну характеристику різних періодів підготовки соціальних працівників та умови їх впливу на формування інноваційного освітнього середовища закладів університетської освіти. Здійснено теоретичний аналіз сутності поняття «тенденції оновлення підготовки соціальних працівників», під яким розуміємо узагальнений спрямований розвиток підготовки, що повинен проявлятися інноваційним характером освітнього та виховного процесу.

Представлено погляди науковців щодо аналізу тенденцій у сфері неперервної підготовки соціальних працівників з метою ефективності наслідування досвіду європейських країн як базису оновлення сучасної системи підготовки в Україні. Установлено, що в Україні спостерігається виявлення стратегічних можливостей щодо застосування зарубіжного досвіду для оновлення підготовки соціальних працівників.

З'ясовано, що проблема оновлення підготовки соціальних працівників є недостатньо розробленою у площині виявлення узагальнених тенденційних характеристик. Висвітлення важливості оновлення підготовки вітчизняними дослідниками відбувалося стосовно змісту, структури навчального процесу, або детального розгляду форм,

Theoretical bases of study of trends for development of social workers...

методів навчання й виховання. Доведено, що проблему оновлення підготовки соціальних працівників в умовах університетської освіти потрібно розглядати в контексті формування інноваційного освітнього середовища закладів вищої освіти.

Прогностичний потенціал дослідження уможливило розроблення концептуальних засад оновлення підготовки соціальних працівників в Україні щодо розвитку інноваційного освітнього середовища вищих навчальних закладів, зокрема університетів. Тому, перехід існуючої системи підготовки соціальних працівників у якісно новий стан потребує реалізації певних завдань відповідно до світових, європейських і національних тенденцій соціальної роботи та фахової підготовки соціальних працівників. Серед перспектив подальшого дослідження нами визначено:

- переосмислення теорії та практики соціальної роботи як механізму позитивних змін у суспільстві;
- спрямованість програм підготовки на відповідність соціально-економічним, соціально-політичним і соціокультурним тенденціям та перспективам розвитку соціальної роботи;
- стрімке оновлення системи знань через перегляд змісту, форм та методів навчання соціальної роботи;
- створення умов для належного функціонування освітнього інноваційного середовища;
- сприяння вибору форм та методів підвищення кваліфікації викладачів дисциплін соціального спрямування.

Можливість усунення невідповідності підготовки соціальних працівників стосовно реагування на зміни в соціальній роботі, які призводять до розширення професійних функцій соціальних працівників, актуалізації їх потенціалу щодо впровадження інновацій в сферу надання соціальних послуг, оптимізації діяльності з розв'язання існуючих соціальних проблем та прогнозування можливих соціальних наслідків, може забезпечити якісне оновлення підготовки.

Ми вважаємо, що оновлення підготовки соціальних працівників повинно знайти відображення у інноваційній спрямованості усіх її складових, що є позитивним стосовно розширення й поглиблення змісту та його елементів, застосування поєднання традиційних й інноваційних методів та форм організації навчання, оновлення навчально-методичного забезпечення, створення умов для реалізації інноваційного

потенціалу суб'єктів навчального процесу. Отже, на оновлення підготовки в закладах університетської освіти вагомим є вплив інноваційних тенденцій розвитку освітнього середовища, оскільки повинен призвести результати підготовки соціальних працівників у відповідність до вимог професійної діяльності, що дозволить нам розв'язати проблему створення й успішного функціонування інноваційного освітнього середовища в конкретних закладах вищої освіти.

Список літератури:

1. Андрущенко В.А. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 11-17.
2. Бех В.П. Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія / В.П. Бех, М.П. Лукашевич, М.В. Туленков; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. – 599 с.
3. Витвар О.И. Историко-педагогические предпосылки и современные тенденции профессионального развития социальных педагогов и социальных работников / О.И. Витвар // Вестник ВятГГУ. – 2013. – № 2-3. – С. 42-46.
4. Власюк О.С. Людський розвиток в Україні: чинники та проблеми / О.С. Власюк, Л.Д. Яценко // Стратегічні пріоритети. 2016. – № 1 (38). – С. 43-54.
5. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти: Монографія. – Дрогобич: Коло, 2007. – 374 с.
6. Курченко Д.Г., Мартинюк О.В. Стратегії розвитку освітніх систем країн світу: Монографія. – К.: ІПК ДСЗУ, 2001. – 321 с.
7. Мельничук І.М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / І.М. Мельничук. – Тернопіль: Тернопіль. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка, 2011. – 42 с.
8. Наказ МОН України від 06.11.2015 № 1151 «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266» [Електронний ресурс] // <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-01-18/4636/nmo-1151.pdf>
9. Платонова Н.М. Основы педагогического менеджмента в социальном образовании: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01, 13.00.08 / Санкт-Петербургский государственный университет. – Санкт-Петербург, 2001. – 391 с.
10. Постанова КМУ «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 року № 266. [Електронний ресурс] // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-p>.
11. Присвітла О.В. Інноваційна парадигма розвитку університетської освіти у контексті формування високоякісної економіки / О.В. Присвітла //

Theoretical bases of study of trends for development of social workers...

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. Випуск 9-1. Частина 2., 2014. – С. 26-31.

12. Савельчук І.Б. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. Випуск № 1(83). – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – С. 117-122.

13. Савельчук І.Б. Соціально-педагогічне середовище навчально-професійних студій як чинник формування інноваційного потенціалу майбутніх соціальних працівників / І.Б. Савельчук // Освітнологічний дискурс, 2015. – № 1 (9). – С. 204-214. [Електронний ресурс] // <http://oaji.net/articles/2016/2923-1456739181.pdf>

14. Сисоєва С.О., Кристочук Т.Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навчальний посібник / С.О. Сисоєва, Т.Є. Кристочук; Київський університет імені Бориса Грінченка. – Рівне : Овід, 2012. – 352 с. :

15. Старшинова А.В. Тенденции образования в области социальной работы: изучая европейский опыт / А.В. Старшинова // Журнал исследований социальной политики. – 2004. – № 3. – Том 2. – С. 363-376.

16. Терентьева Н.О. Тенденції розвитку університетської освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. на здобуття наук. ступ. док. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія / Н.О. Терентьева; Національна академія педагогічних наук України; Інститут вищої освіти. – Київ, 2016. – 567 с.

17. Фурман А.В., Підгурська М.В. Історія соціальної роботи / А.В. Фурман, М.В. Підгурська. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 174 с.

18. Шарата Н. Г. Теорія і методика управління інноваційно-педагогічною діяльністю у вищих навчальних закладах: дис. на здобуття наук. ступ. док. пед. наук : 13.00.06 – теорія і методика управління освітою / Н.Г. Шарата; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Старобільськ, 2016. – 596 с.

19. Шендеровський К.С. Соціальна освіта та соціальні комунікації: Тексти лекцій. – К.: Київ. нац. ун-т; Ін-т журналістики, 2011. – 206 с.

20. Штинова Г.Н. Теоретико-методологические основы социального образования: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01, 13.00.08 / Московский государственный социальный университет. – Москва, 2001. – 352 с.

21. Egetenmeyer, R., & Strauch, A. (2008). What's new in Europe? Recent Trends in Adult and Continuing Education. Report, 31(2), p. 9–17.

22. Horishna, Nadia (2017). Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та підготовки соціальних працівників, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 2., pp. 8-22.

23. International Federation of Social Workers. (2014). Global Definition of Social Work. [online]. Доступно: <https://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>

24. Savelchuk I.B. Innovative training of social workers as a scientific problem / I.B. Savelchuk // *Social Education*. – Vilnius: Lithuanian University of Educational Sciences, 2013. – Nr.4 (36). – P. 27-34.

References:

1. Andruščenko V.A. (2001) Osnovni tendenciji rozvytku vyščoji osvity Ukrajiny na rubeži stolit' (Sproba prohnostyčnoho analizu) [Main tendencies of the development of higher education of Ukraine at the turn of the century (An attempt of prognostic analysis)]. *Higher education of Ukraine*, no 1, pp. 11-17.
2. Bex V.P., Lukaševyč M.P., Tulenkov M.V. (2008) *Social'na robota i formuvannja hromadjans'koho suspil'stva: monohrafija* [Social work and the formation of civil society: a monograph]. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University. (in Ukrainian)
3. Vitvar O.I. (2013) Istoriko-pedagogicheskie predposylki i sovremennye tendentsii professional'nogo razvitiya sotsial'nykh pedagogov i sotsial'nykh rabotnikov [Historical and pedagogical prerequisites and modern trends in the professional development of social educators and social workers]. *Bulletin of VŷatGU*, no 2-3, pp. 42-46.
4. Vlasjuk O.S., Jacenko L.D. (2016) Ljuds'kyj rozvytok v Ukrajinі: čynnuky ta problemy [Human development in Ukraine: factors and problems]. *Strategic priorities*, vol. 1, no. 38, pp. 43-54.
5. Karpenko O.H. (2007) *Profesijna pidhotovka social'nyx pracivnykiv v umovax universytets'koi osvity: naukovy-metodyčnyj ta orhanizacijno-technolohičnyj aspekt: Monohrafija*. [Professional training of social workers in the conditions of university education: scientific-methodical and organizational-technological aspects: Monograph]. Drohobych: Kolo. (in Ukrainian)
6. Kurčenko D.H., Martynjuk O.V. (2001) *Stratehiji rozvytku osvithnix system krajyn svitu: Monohrafija*. [Strategies for the development of educational systems of countries of the world: Monograph]. Kyiv: IPK DSZU. (in Ukrainian)
7. Mel'nyčuk I.M. (2011) *Teorija i metodyka profesijnoji pidhotovky majbutnix social'nyx pracivnykiv zasobamy interaktyvnyx tehnoloхий u vyščyx navčal'nyx zakladax* [Theory and methodology of professional training of future social workers by means of interactive technologies in higher educational institutions]. (PhD Thesis), Ternopil: Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk.
8. Ministry of Education and Science of Ukraine (2015) *Nakaz "Pro osoblyvosti zaprovadžennja pereliku haluzej znan' i special'nostej, za jakyky zdijsnjujet'sja pidhotovka zdobuvačiv vyščoji osvity"* [Order "On the peculiarities of the introduction of the list of branches of knowledge and specialties, which are training applicants for higher education"]. Retrieved from // <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-01-18/4636/nmo-1151.pdf> (accessed 30 January 2016).
9. Platonova N.M. (2001) *Osnovy pedagogičeskogo menedzhmenta v sotsial'nom obrazovanii* [Basics of pedagogical management in social education] (PhD Thesis), St. Petersburg: St. Petersburg State University.
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015) *Postanova "Pro zatverdžennja pereliku haluzej znan' i special'nostej, za jakyky zdijsnjujet'sja pidhotovka zdobuvačiv vyščoji osvity"* [Resolution "On Approval of the List of Fields of Knowledge and Specialties under which Higher Education Students are Prepared"] Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п>. (accessed 10 January 2016).
11. Prysvitla O.V. (2014) Innovacijna paradyhma rozvytku universytets'koi osvity u konteksti formuvannja vysokokakisnoji ekonomiky [Innovative paradigm of university education development in the context of high-quality economy formation] *Scientific Bulletin of Kherson State University*. Series: Economic Sciences, vol. 9-1, no. 2, pp. 26-31.

Theoretical bases of study of trends for development of social workers...

12. Savel'čuk I.B. (2016) Pidhotovka social'nyx pracivnykiv za sučasnyx umov: innovacijni tendenciji [Training of social workers in modern conditions: innovative trends] *Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. Pedagogical sciences*, vol. 1, no. 83, pp. 117-122.

13. Savel'čuk I.B. (2015) Social'no-pedahohične seredovyšče navčal'no-profesijnix studij jak čynnnyk formuvannja innovacijnoho potencialu majbutnix social'nyx pracivnykiv [Socio-pedagogical environment of educational-professional studies as a factor of formation of innovative potential of future social workers] *Educational discourse*, no. 1 (9), pp. 204-214. Retrieved from <http://oaji.net/articles/2016/2923-1456739181.pdf> (accessed 30 April 2017).

14. Sysojeva S.O., Krystopčuk T.Je. (2012) *Osvitni systemy krajini Jevropejs'koho Sojuzu: zahal'na xarakterystyka : navčal'nyj posibnyk* [Educational systems of the countries of the European Union: general characteristics: textbook] Rivne: Ovid (in Ukrainian).

15. Starshinova A.V. (2004) Tendentsii obrazovaniya v oblasti sotsial'noy raboty: izuchaya evropejskij opyt [Tendencies of education in the field of social work: studying the European experience] *Journal of Social Policy Studies*, vol. 2, no. 3, pp. 363-376.

16. Terent'jeva N.O. *Tendenciji rozvytku universytets'koji osvity v Ukrajinii (druha polovyna XX – počatok XXI stolittja)* [Trends in the development of university education in Ukraine (second half of the XX – beginning of the XXI century)] (PhD Thesis), Kyiv: National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; Institute of Higher Education.

17. Furman A.V., Pidhurs'ka M.V.(2014) *Istorija social'noji roboty* [History of social work], Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)

18. Šarata N. H. (2016) *Teorija i metodyka upravlinnja innovacijno-pedahohičnoju dijnal'nistju u vyščyx navčal'nyx zakladax* [Theory and methodology of innovation and pedagogical activity management in higher educational establishments], (PhD Thesis), Starobilsk: DZ “Luhans'kyj nacional'nyj universytet imeni Tarasa Ševčenka”.

19. Šenderovs'kyj K.S.(2011) *Social'na osvita ta social'ni komunikaciji: Teksty lekcij* [Social Education and Social Communications: Text of lectures], Kyiv: Kyjiv's'kyj nacional'nyj universytet; Instytut žurnalistyky (in Ukrainian)

20. Shtinova G.N. (2001) *Teoretiko-metodologicheskie osnovy sotsial'nogo obrazovaniya* [Theoretical and methodological bases of social education], (PhD Thesis), Moscow: Moskovskij gosudarstvennyy sotsial'nyy universitet.

21. Egetenmeyer, R., & Strauch, A. (2008). What's new in Europe? Recent Trends in Adult and Continuing Education. *Report*, vol. 31 (2), pp. 9–17.

22. Horishna, Nadia (2017). Contemporary trends in the development of social work and training of social workers. *Social Work and Education*, vol. 4, no. 2., pp. 8-22.

23. International Federation of Social Workers. (2014). *Global Definition of Social Work*. [online]. Retrieved from <https://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>

24. Savelchuk I.B. (2013) Innovative training of social workers as a scientific problem / I.B. Savelchuk // *Social Education*. – Vilnius: Lithuanian University of Educational Sciences, no.4 (36), pp. 27-34.

ECO-CARNIVALIZATION OF THE JOKING TEACHER

Samokhina Victoria¹

Tarasova Svitlana²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_45

Abstract. The work presents a new direction that studies the role of language in solving problems of surrounding communicative environment. The focus is on a posture of the joking teacher who is considered from the point of view of ecolinguistics. Communicative practice of joking teachers is understood as a text-discursive product of conscious, intentional, linguistic and creative activity of individuals. Linguostylistic range of expression in comic texts which are produced by intellectual joking teachers has become the basis for the article. Specific character of the joking teacher as a witty lingual personality is described within the limits of carnival tradition which is defined as constant carnival dialogue. The main task of joking teachers is generation of humor in communication to support students, to encourage them to study, to deepen their understanding of new data and correct their perceptions. Detailed analysis of functional features of joking teachers' practice is presented.

The joking teacher acts in the "mask of the comic" demonstrating comic language game, the main principle of which is deviation from a norm. Basic discursive traits of the creative joking teacher have been singled out: excellent sense of humor, erudition, search of the new, creative approach, wit, developed thinking. Forms of humor have been considered. They are irony, parody, paradox, double interpretation, wit of absurdity, comparison by a distant or random sign, bringing to the point of absurdity, pseudo or false contrast, mixing styles.

The joking teacher has an unconditional stock of linguistic knowledge, wit and inexhaustible creativity. His jokes are based on creativity as mastery which has an influential basis. This activity is focused on the target and

¹ DSc. (Philology), Professor,
Head of the English Philology Chair,
Vasil N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

² PhD Student (Philology),
Instructor of the English Philology Chair,
Vasil N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

associated with practice and activity, the subject of which is often intellectual humor; and the means to achieve it are various language games. The main result of comic creativity of the joking teacher is given evaluation –laughing reaction of the addressee for jokes. A gaming element, typical for the comic spirit of joking teachers endows their comic texts with all forms of comic. Language experiments are obvious to be the most widespread practice of the joking teacher.

1. Introduction

Modern Ukrainian educational paradigm first and foremost in professional preparation of the future teacher strives to form intercultural competence as ability of the communicative personality to actualize himself within dialogue of cultures. Here cognizable activity of the student as a mechanism of optimization of the process of receiving, analysis and interpretation of information becomes a dominant. Cognizable activity is a unity of four interconnected components: educational (understanding of culture, mounting of one's own thoughts), developing (development of communicative and value orientations), educative (tolerance to other systems of values) and practical (use of language as a mechanism of effective communication).

So, the novelty of this approach is in developing tendency of communicative teaching language in Ukrainian higher educational establishments in connection with ecological approach, which includes the above-mentioned aspects, and that is hence an inalienable component of pedagogical process in teaching in higher educational establishments of Ukraine.

Topicality of the problems of modern pedagogy and linguistic education of students initiates ecological dominating idea, which acquires priority in Ukrainian higher schools. The problem of linguoecological upbringing in the system of Ukrainian education, forming new thinking and intellectual development of students by way of pedagogical system of ecological consciousness in the system of connections “man – environment – man's deeds” are urged to solve first of all by educational specialists.

Linguoecology is an important unit of cultural ecology, it cares of language as instrument of speech, important means of communication and transmission of thought in which people's historical memory and indissoluble connection theory and practice are accumulated.

The subject of linguoecology is language and its speakers apparently. This science is summoned to warn about danger in development of lan-

guage, lay down a programme of improving from a health point of view. Special attention is given to the problem of linguoecological “health” as a factor of linguistic health of a man, his safety. In 1912 E. Sepir in his article “Language and Environment” stated that the use of ecological approach to various spheres of people’s activity became a characteristic feature of our life.

One of the mechanisms that is stated to be helpful in increasing the culture of language is **humor**. Humor allows presenting information about mistakes and easily correcting them. It may take different forms – an unexpected thought, approach to a known problem, association cause surprise and laughter. It helps listeners to pay attention to what was not mentioned earlier thanks to witty interpretation of any phenomena. Such witty manner of speaking that includes joking gives rise to positive emotions that contribute to human cognitive activity. Positive emotions play a crucial role in teaching. Kaywin Cottle, Speech Communications teacher (NEA Facebook) highlights positiveness in classroom atmosphere: “Because I know that a good laugh eases tension, increases creativity ..., I will do almost anything to get the class rolling with laughter – voice inflections, exaggerated facial expressions and movements, hilarious personal stories (of which I have way too many) ridiculous examples ... and I encourage my students to do the same” [1].

Laughter extends to all areas of human activity and is actively used as an effective means of influence. Katarsis of laughter pays attention of the person to a positive perception of life: releases depression, fears, emotions, anxieties, produces a lot of energy, which is spent by body to support stress and tension. With the help of laughter and emotions that it causes, a person interferes with the Earth's ecosystem with positive intentions. They get access to the fields of ratio and cognitio, since emotions and cognition are inseparable [2, p. 124]. Experience of positive emotions is supported by psychosomatic correlates, which implies impossibility of separating the emotional sphere from its influence on health (mental and physical) of *homo sentiens* [3, p. 203]. Thus, this causes the first allocation of a new direction as an **emotional linguoecology** that exists at intersection of three sciences – culture of speech, emotionology and valeology.

Great role in saving and preservation of language appertains to education, especially to higher school which moulds and develops the linguistic personality, creates cultural linguistic environment. Linguistic education in

Ukraine aims at building up a person of culture who is able to integrate to world community, present himself as an intellectually developed and educated personality.

2. Stating the problem

Unfortunately, the process of globalization transforms our language and more and more often people do not know the correct form of stating their ideas. Mostly it is connected with style and correct word usage. For instance, we may see the most often mistakes made in the Ukrainian language (they are given here together with their correct variants). Compare: 1) Я йду дорогою, а не по дорозі. 2) Я розмовляю французькою, а не по-французьки. 3) Протягом дня боюся опинитися на протязі, аби не скрутило спину. 4) Я беру до уваги всі рекомендації, але приймаю розкидані речі. 5) Завжди сумую, коли закінчується навчальний, а не учбовий рік. 6) Я відмінюю іменники, але скасовую зустрічі. 7) Знаю, що світ не оточуючий, а навколишній. 8) Уживаю «натомість», а не «замість цього». 9) Я здебільшого, а не (у більшості випадків) пишу українською, дотримуючись чинних (а не діючих) правил. 10) Мене не стосується, коли хтось когось ніжно торкається. 11) Торік (а не в минулому році) я мандрувала Ісландією. 12) А наступного, а не сліду-ючого року планую мандрівку Південною Америкою. 13) Мені при-ємно отримувати гроші на рахунок, але не подобається сперечатися з приводу затримки перерахунку. 14) Боляче, коли завдають удару, але приємно, наносити крем на обличчя. 15) Я щодуху, чимдуж, а не що є сили поспішаю до хати аби щовечора, а не кожного вечора бачити свого сина і годувати його вечерєю. 16) Я вмикаю, а не включаю світло і визнаю, що моя щоденна мова все ж містить граматичні помилки. 17) Завжди перепрошую, а не вибачаюся. Знаю провідні, а не ведучі галузі промисловості. 18) Знаю, що можна знепритомніти, а не втра-тити свідомість.

Based on the sentences like the above a survey of Ukrainians aged 15-30 was made by Kyiv National Linguistic Society. They checked their knowledge of saying these phrases correctly. According to the results among about 2583 respondents only 9 per cent managed to do everything correctly. Eventually the problem is seen, and it is not only about the Ukrainian language, similar researches have been made in mostly all European countries and the results are desperately the same. Linguoecology is practical science

which deals with these problems. In this case humor is notified to be one of the most provoking tools of mastering language and memorizing the vocabulary under study.

So, the research indicates humor can be an effective teaching and classroom management tool, fostering engagement, academic development, and confidence-building among students of all ages [4, p. 125]. According to G.P. Hickman and G. L. Crossland [5, p. 226] and L. Mawhinney [6, p. 207-208] humor can enrich and broaden learning by establishing a predictably welcoming environment wherein students are enabled to interact and grow socially and academically. C. E. Cornett [7, p. 34], M.K. Morrison [8, p. 2, 24]), and R. J. Walker [9, p. 66] observed that teachers who model and employ appropriate humor strategies encourage their students to perceive learning, content, and behavior in relevant, engaging, and dynamic manners, and promote students' positive attitudes toward school, coursework and each other. Additional research indicates that humor enriches learning environment and students' learning opportunities by increasing their motivation (J. Levine 2006) [10], providing a relaxed and comfortable environment in which to learn [11, p. 623], and even increases students' cognitive brain functioning [12, p. 22].

Unexpectedness and novelty are important components of humor [13, p. 123], which involve changing the point of view, a new view of things [14, p. 56]. Humor is a very complex product of civilization. In science it is a psychic phenomenon experienced as a comic (fun, funny) which is accompanied by laughter. At the same time, humor is a property of a person, a component of pedagogical and managerial abilities, and the most important condition for the psychological compatibility of people. The response to what been heard can be either laughter or a puzzled shrug of shoulders, so for the joking teachers it is necessary to choose the correct strategy in the usage of the right method of humor with their students. It causes interest, making students think about the meaning of what has been said and is a source of active cognitive satisfaction for the listener.

3. Overview of material on the topic

In the United States there are even courses where the ability to apply humor to negotiate, resolve conflicts, work with pupils, students, clients, and patients are formed. Linguoecology in humor focuses one brightness, expressiveness, diversity of speech, as well as violation of text log-

ics. Norm in humor is manifested in deviation of linguistic, ontological, valorative and logical norms that is a paradox for ecolinguistics. As for humor such a violation is a norm. A special clash of meanings in humor does not weaken its context, but rather enriches and deepens the perception process – ecology of speech is improved in humor due to its creative function. Transformation of culture in human consciousness occurs through immersion of social connections deep into cognition. Changed, deformed being of the person contributes to world ecoculture which is always subjective. Therefore humor is subjective. It is confirmed by the fact that ecology of speech takes care not only of normative issues, but also of variability, thus we may state struggle ineffectiveness the purity of language in humor. Traditional black humor is an environmental problem that can be expressed by the thesis “The worse the world is, the better our jokes are,» so one may argue that our world is “sick” and needs the most effective treatment with humor and laughter.

B. Trenkle published the “Psycho-Ho Therapy” textbook [15] which shows the most complex aspects of modern psychological schools and directions based on the functions of humor. In this work effective development of problems of training specialists in the field of family psychotherapy and specialists in clinical hypnosis with the help of humor has been represented. B. Trenkle also produced the newsletter “The Society of Ericksian Hypnosis” and made a section with jokes in it. At first it was called “An Alternative Textbook of Psychotherapy,» and later this textbook appeared. This edition is an organic addition to academic directories and textbooks used in preparation of psychologists, teachers and social workers, whose professions make inclusion of humor as an effective means of psychotherapy and increase the level of training specialists.

Due to these inclusions and widespread usage of humor in ordinary life the world becomes spectacle and theatrical in a variety of manifestations – process of carnivalization is taking place. In modern world linguists define a special role of carnivalization. This term acquires a more profound meaning. Along with dialogic consciousness of a person who has opened wider horizons in modern world, the term carnivalization is now used not only for characteristics of the carnival as a holiday or literature genre, but also for characterization of life in general. Carnivalization initiates itself as cultural and mass behavioral reality [16] that exists outside of a holiday (carnival) which was its original source.

Carnival attitude in modern society is constant dialectical and dialogical process of propagation of carnival energy which forms carnival-masquerade environment of self-actualization of the linguistic personality, of its communicative skills, solving stress problems, catharsis from possibility of socialization and reincarnation in a joker, blunder, fool, trickster for whom “joke is allowed”.

According to U. Eco, “one of the new characteristics of the society in which we live is one hundred percent carnivalization of life ... we are drown in total carnivalization” [17, p. 141]. Total carnivalization does not mean that a person is only joking; it is only a manifestation of breadth of dissemination of the phenomenon of carnival in all areas of human life: in theater and circus, on stage and television, talk shows, mass media and the Internet, at the workplace, school, University, at home, etc. It is a process of integration of elements of a carnival into different spheres of everyday life of a person. This process is characterized by chaos which can be treated as nonsense or absurd, but such total carnivalization carries potential for change that is necessary for modern culture in the state of crisis.

Another projections of total carnivalization are works by S. G. Vorkachev [18], M.A. Zagibalova [19], A. G. Kozintsev [20], Yu. M. Lotman [21], N.A. Khrenov [22], V. O. Samokhina and others who also introduce the term “long carnival”. The authors attributed carnivalization to the sphere of artistic, gaming, chaotic as a necessary condition “for self-organization of any complex system, including culture” [23, p. 636]. This hypothesis is considered to be narrow because of distinction of the process of carnival only in certain spheres of life and consideration it only as a condition for existence of culture, when it is not only a condition but also an inalienable feature. The basis of carnivalization is dialectical ridiculous perception of the present, arising from continuous intent of opposing the official culture. Culture itself can be compared to the show while the society – to an integrated performance.

In this context, we also consider expedient the research of M. Y. Kukulinskaya who explores the phenomenon of carnivalization in aesthetics as a type and way of thinking of a person. It restricts understanding of carnivalization only to professional culture. Carnivalization is a process involving both professional and nonprofessional spheres of human life. G. Debor concerning the socio-cultural situation of the present defines society as society of the spectacle [24, p. 108].

Taking into account the fact that the phenomenon of carnivalization appears as an aesthetic way of restoring integrity of world perception with laughter as a significant part of it the most profound characteristics of carnivalization are:

1. Carnivalization is characterized by “diffused” position in space in contrast to “condensed” position of carnival. This is due to the loss of role of a real holiday in contemporary culture and blurring of it as an element of common everyday festivity.
2. In culture as self-structured system the phenomenon of carnivalization gives an opportunity radically reproduce complexity of behaviour of culture as a system.
3. Carnivalization can be a factor which stimulates the processes of cultural renewal.
4. Carnivalization is an aesthetic way of restoring integrity of the world perception of the surrounding world which has direct connection with material-physical sphere and the sphere of the ideal as related to transcendental reality.
5. The phenomenon of carnivalization is clearly manifested at the present stage, therefore, it is an important element that performs an adaptive function. Carnival and carnivalization are fractals (multiple components), that is evidence of a crisis period in culture, which is associated with chaoticization, destabilization, disorganization, anti-normality.

The basis of carnivalization is dialogism. Dialogism is a collision of radically different logics of thinking, exchange of information not only between actual participants in dialogue, but also internal dialogue in the form of interaction of different views, developing by the same subject [25, p. 27]. The concept of “dialogism”, first of all, emphasizes direct mutual connection of man with the world, because it is the basic law of man existence, culture and methodology of reception and world perception.

In the focus of carnivalization as a process is a person. The carnival personality is always incomplete which is in continuous formation and also has hidden possibilities. “The main thing that distinguishes the carnival personality is carnival worldview with forms of everyday laughter that may not be involved with art” [26, p. 153]. The carnival personality is always in dialogue with the outside world.

Thus, in the development of the philosophy of dialogue M.M. Bakhtin highlights the so-called “carnivalized dialogue” which is interpreted as a

“two-voice word” and “world as a play” [27, p. 129]. It was mentioned that carnivalized dialogue was an attribute of teachers, scholars. For instance, by the power of his imagination, H. Heine like Aristophanes turns the world out, mixes logical boundaries with the illogical ones [28]. We may also note exclusive love of Galileo for comic, especially grotesque.

Therefore, modern carnival has ceased to be temporary. This is a constant process of presence of carnival elements in culture, art, society and human nature.

4. Materials and methods

A personality of the teacher is directly associated with his experience / socialization, mastery of new information, creative approach, expansion of horizons, constant process of cognition, progress in acquiring knowledge, which allows us to speak of the problem of activity of the intellectual subject as a substantial basis of activity. A modern personality is distinguished by its openness to experiments, innovations, individualization as a means of adaptation to circumstances, mobility readiness, etc. [29, p. 28-29]. In teaching and learning process the main role is given to a teacher, through using humor up to linguoecological approach the posture of a teacher becomes a joking one.

The joking teacher puts on a “comic mask”, and his first “I” is pushed into the background, his second “I” demonstrates an opportunity to play with the addressee in comic language games, the main principle of which is deviation from standards. At the same time, the joking teacher has an unconditional stock of knowledge especially linguistic, wit and inexhaustible creativity. His creations are based on creativity as mastery which has an influential basis. This is a target activity related to practice and activity, the subject of which is often intellectual humor, and means to achieve it are language games. The target result of the comic creativity of the teacher is evaluation – a laughing reaction of the addressee for a joke. The element of game, characteristic of the comic spirit of joking teachers, endows their comic texts with all forms of comic. Explicit language experiments of the joking teacher are observed. It is possible to cite witty spontaneous “quotations” of teachers of A.S. Pushkin Russian State Institute of the Russian Language: E.A. Kravchenkova: *“If you remain a philologist, you will have on what to live in old age! You will sell the library!”* Yu.V. Rogovneva: *“We lost our naivete when we came to the faculty”*. *“What kind of diphthongs*

Eco-carnivalization of the joking teacher

are they, if one of them is a vowel and the other is a miserable approximatant?"
I. Ryazanov: "And where is she? – She's sick... This is called fatigue from higher education" (from the Internet).

Productivity of the teacher-humorist's creativity is expressed in revealing the problem which will be covered from a humorous point of view with the help of verbal and nonverbal formations. Both forms are artistic expressive. One of the means of creating expressiveness of a humorous text can be considered subtext, associative and, consequently, an attitude to perception and interpretation of the comic. Highlighting the special features of the joking teacher – creative beginning, wit – one may note that creativity is an unconventional approach, it requires talent. Therefore, creative thinking is distinguished by originality, especially language game. Creativity – "the ability to generate unusual ideas, deviate from traditional thinking patterns, quickly solve problem situations" [30, p. 119]. Creativity is expressed in ability to synthesize, it is some sort of combinatorial game where intellect is not the same creativity. A creative personality is a special personal quality which allows to effectively engage in creative, innovative activity.

A creative joking teacher is: 1) a brave person who tries new things; 2) intuition plus logic; 3) excellent sense of humor; 4) he is interested in the process itself, not the result; 5) loves to seek new things; 6) always in search of answers, knowledge, ideas. The teacher-joker is creativity connected with education: one can see the problem from different points of view, in a paradoxical, parodic way. His activity as a humorist is connected, first of all, with an individual, personifying character of a person, in the form of his "voice".

An inherent feature of the joking teacher is wit. Webster's Dictionary defines the notion of wit as follows: "Wit follows intellectual brilliance and quickness of perception combined with a gift for expressing ideas in any entertaining often laughter provoking, pointed way, usually connoting the unexpected or apt turn of an idea and sometimes suggesting a certain brittle of unfeelingness [31, p. 2625]. As a rule, wit is inherent for a man who has a sharp mind and a sense of humor, i.e. personality, capable of observing comic aspects in surrounding phenomena, responding emotionally to them and, which is most important, fixing various contradictions and giving them evaluation from a comic side. The wit of joking teachers is associated with comic, sympathy, benevolence, "based on intellect, humor, sarcasm" [32, p. 243], play on words.

Language of the joking teacher is constant creativity, sophistication of thought, expression of his self-consciousness. It is ingenuity in finding successful, bright, colorful or funny expressions. He not only describes society, but also gives it appreciation important for understanding the essence of sociocultural processes and carnivalistic principle of laughter. Creativity of the joking teacher is an important factor in human progress.

The joke serves as a regulator of behavior and morals and it plays a special role in communication with students. Seriousness, severity of a teacher is difficult to bear for a student. In Japan, teachers who seldom or never smile may get dismissal. Negative reaction of students to the strict face of an instructor leads to decrease in studying productivity. A teacher who is ironic primarily to himself, witty in a difficult situation, does not allow himself evil jokes to students. If his laughter is natural desire of the elder to teach others, then his humor helps students easier to endure difficulties in studying.

The joking teacher lives according to the Japanese proverb: "Happiness comes in a house where people laugh". A.S. Makarenko believed that there was nothing more disastrous than an unfortunate man. An unfortunate man poisons the joy of life, makes life difficult. In the teaching practice there were cases when quite good pedagogical workers were mercilessly dismissed only because "they always cultivated sadness among others" [33, p. 15-16].

Every experienced joking teacher should have always a joke, a witty proverb, a saying, a smile in his/her arsenal. His cheerfulness and optimism are contagious for students. Constant strictness, irritation, anger or an expression of displeasure causes internal resistance, protest of students. Usage of humor is very effective in the sphere of teaching. P. D. Forsycth wrote: "Laughter is one of the most powerful tools against everything that has become obsolete and still holds on an important wreck, preventing to grow fresh life and frightening the weak" [34, p. 148].

Humor is a way to influence the audience. With the help of humor, one can manage group moods, create conditions for a collective action, and form a friendly society. The joke as a kind of comic has a special place in the work of the joking teacher. Studies indicate teachers' use of humor as a teaching, interaction, and/or management tool which may lead to improvements in students' attention, motivation, and learning [35, p. 95]. Humor can also help to make the classroom more comfortable and engaging learning environment for students, encouraging their academic and behavioral progress [36, p. 18].

5. Research results

In the context of this study, humor incorporates structured comic words, actions, or reactions of a teacher in an act of teaching, engaging and interacting with students. “Ecology” in the classroom is thus improved by the teacher’s creation of these paradoxical situations which set the atmosphere in the class.

Having analyzed peculiarities of speech of creative joking teachers from the USA, Russia and Ukraine we have distinguished the most widespread mechanisms of creating humorous space between teachers and students:

1. *Irony* is a category characterizing discrepancies between intent and result. It means: to say the opposite of what you think, or “something, pretending not to say it”, i.e. to call things by opposite names. In the next example the teacher is using irony to highlight problems in spelling that the student has putting in opposition spelling and writing (spelling is a part of writing):

(1) *Teacher: Fred, I'm glad to see your writing has improved.*

Student: Thank you Teacher: Now I can see how bad your spelling is though! [37].

The comic is created by the effect of false expectations – by way of praise the teacher points out to the problem.

2. *Parody* is imitating some other written or oral work or a literary, scientific direction with the aim of dethronement, mockery. The example below shows wit of a teacher comparing a student to a pilgrim. Pilgrim is a person who is travelling to some holy place and in that travelling destination is not important, spiritual activity is espoused to be more notable, so the pace is usually too slow.

(2) *Student: Teacher, teacher, why do you call me 'Pilgrim'?* *Teacher: Because you're making a little progress* [37].

The comic effect is created by a teacher through acquisition of historical traits of pilgrims (*making a little progress*) to the student that causes laughter.

3. *Paradox* is an unexpected, strange statement, the truth of which is not established immediately. One can use a standard phrase, a customary wording of which is slightly modified and then, instead of an expected ending, the listener gets something unexpected. Prof. I. P. Tarasova uses jokes as variants of speech utterances for mastering students the skill of communication in English [38]:

(3) *К. Паустовский рассказывает, как однажды некий генерал, командовавший захолустным гарнизоном, хотел поприветствовать киргизов на их родном языке. Громовым голосом он гаркнул с высоты разъяренного жеребца, на котором он вылетел на парад:*

– *Здорово, саксаулы!*

Киргизы испугались. Весь город потом несколько дней помирал от хохота [38, p. 37].

4. *Double interpretation* as an ability of a word to have multiple meanings called polysemy. Prof. M.A. Goldenkov in the series “Living English” described idioms so creatively that his book “Humor and Irony” immediately became a bestseller, and the process of memorizing idiomatic expressions by students was stated to be effective. The lecturer developed non-trivial, innovative methods that were successfully introduced into pedagogical practice up to date: the “dialogue” that the teacher conducts with his students has an actively responsive character:

(4) *Irons in the fire* n. phr. is not *irons in the fire*, but “to forge the iron while it's hot”: *Mick had a number of irons in the fire and he kept all of them hot. This sentence is not translated as Mick held several irons in the fire and did not let them cool down. (Immediately one may remember an anecdote about Shtirlitz and nine irons on the window-sill – the sign of the failure of the safe house). This means that he took up several cases and successfully performed them. In other words – he was chasing three hares, caught two and drove a third on a tree* [39, p. 49].

The next example of double interpretation correlates with the grammatical meaning of prefix *over-* – to do more than enough:

(5) *Teacher: You're late again!*

Student: Sorry, sir, I overslept.

Teacher: You mean you sleep at home as well as here? [37].

Interpretation of the student's disadvantages points out at his bad habit to sleep at class in a humorous way.

6. *Wit of absurdity*. Absurdity lies in the very situation which contradicts common sense and our everyday life experience. The next example postures the joking teacher via stating contradictory thoughts – the teacher divides the day into two parts and uses an intensifier *only* to except a part of it for studying that misleads the students:

(6) *My teacher's a real joker.*

Eco-carnivalization of the joking teacher

She came in to class today and said, “We’ll only have half a day of school this morning.”

When we all cheered, she said, “We’ll have the other half this afternoon” [37].

The comic effect appears at the unexpected ending that argues the first intention of the lecturer.

The example below is based on the absurdity stated by the teacher about thinking as an intellectual process:

(7) Teacher: Why are you laughing?

Student: I’m sorry I was just thinking of something.

Teacher: Once and for all, Laura, remember that during schooling hours you’re not supposed to think! [37]

At educational establishments children are supposed to think but the teacher prohibits the girl to think about the things that distract her at lesson. But not mentioning it the second meaning is created which causes laughter.

7. *Comparison by a distant or random sign.* Applying this technique joking teachers compare completely incompatible objects or phenomena that are not similar to one another. In the next example the lecturer compares himself with a gorilla using specificity of his appearance (plump body, big hands, etc.) and knowing his nickname among students. It attracts attention of his students in that way:

(8) Teacher: Now, this afternoon I’m going to tell you all about a gorilla. So pay attention, all of you: If, you don’t look at me you’ll never know what a gorilla is [37].

The comic effect occurs that the teacher is not a gorilla of course.

8. *Bringing to the point of absurdity.* In this case, the joking teacher at first agrees with the idea of the interlocutor, then with a brief reservation changes the meaning of the spoken phrase, turning it into something completely illogical, often comic. Illogicality is based on the stated truth that zero is the lowest mark:

(9) Student: I don’t think I deserved zero on this test!

Teacher: I agree, but that’s the lowest mark I could give you! [37]

Humor lies in underlining a very low level of knowledge of the student – any mark cannot be lower than zero. It is also intensified by the verb “deserve” by the student which has a positive meaning and may not be used in this context.

9. *Pseudo Contrast or False Contrast*. It happens when the final part of a phrase or judgment contradicts the beginning, but essentially strengthens it. Contradiction that makes the situation comic lies in the adopted measure of Pi figure comparing to others (*Pi figure* is constant and it may not vary):

(10) *Teacher: The problems for the exam will be similar to those discussed in class. Of course the numbers will be different. But not all of them. Pi will still be 3,14159... [37].*

10. *Mixing Styles*. A humorous situation can be created by use of words that relate to different styles of speech. The notion of humor as a cognitive game can provide a conceptual framework for thinking about interaction of cognitive, emotional and social elements. When joking teachers engage in humor, they play with language and ideas (schemes, scenarios) just like children (and adults) play with physical objects, exploring new and unusual ways of using them and enjoying them [40, p. 268].

R.G. Tkachenko (Mukha) (associate professor of the Department of English Philology of V.N. Karazin Kharkiv National University) had a rare gift to extract laughter from the simplest and seemingly long familiar words. V. Shenderovich noted: “Renata has a fresh view of the world and a child's joy from good sound production”:

(11) *Бывают в жизни чудеса –*

ужа ужалила оса,

ужалила его в живот,

ужу ужасно больно.

Вот.

(12) *Жили в одном коридоре Калоши. Правый дырявый и левый хороший.*

These rhymes written by Renata are focused on creation of positive emotions which follow humor. They form in students a positive setting for studying, increase motivation for learning the subject that improves their results.

Novelty and emotionality holds attention of students at classes making easier the process of education. Prof. A.M. Kalyuta presented “Contemporary Japanese Hoku”: 1) Мне передали: «Декан вызывает тебя». Видно, скучает». 2) «Около ГУМа барыга Сакуру мне предлагал, йены прося. Где взять?» 3) «Ласковый сын в разговоре Мать поминает японскую. Блин». 4) «Что-то на клевету плоховато реагирует мой поплавок. Видно, цунами мешают» [41, p. 127–128].

Prof. I.A. Melchuk in “Suppletivological Studies on a Lexiconitonic Incident in Modern French” cites an episode with Professor A. Reformatsky: *«Кстати сказать, в свете вышеизложенных соображений приходится пересмотреть следующую любимую загадку-шутку, которую А. Р. неоднократно предлагал своим ученикам, сотрудникам и коллегам. Некто посылает из командировки домой такую телеграмму: «Шесть щек целую толстого кота». Что это значит? Ответ: Сначала текст переводится на французский, что дает «Six joues baise gros chat» или в русской транскрипции, «Си жу бэз гро ша»; затем все это понимается по-русски: «Сижу без гроша». Здесь, однако, есть, как теперь ясно, существенная неточность: соответствие «целую – baise». Необходимая замена в русском тексте загадки привела бы к его нецензурности; что делать? (вопрос, который уже задавался, по крайней мере, дважды...). Эта увлекательная проблема все еще ждет своего исследователя»* [41, p. 42].

Difficult material with use of humor is understood better, it alleviates cognitive reproduction of new material. Every joking teacher appears as a unique comic personality, representing his/her inimitable arsenal of stylistic devices for creating a comic situation. Prof. A. M. Kalyuta came up with language games with proper names: *Член французского правительства Жаль Враньё; югослав Радибога Заснасибович; китаец Лень Встаю; вьетнамец Нгуен Вряд Ли* [41, p. 131-132].

Humorous discrepancy is seen as manifestation of game with ideas where words and concepts are used in unexpected, unusual and ridiculous ways, activating schemes with which they are usually not connected. The game use of several cognitive schemes is called synergy. In this activity, there is something fundamentally pleasant when we are in a playful, frivolous mood. This is a way of creative play with cognitive mechanisms which we usually use in “more serious” contexts.

Joke as a kind of comic takes a special place in the work of joking teachers. It is simple, short, instructive and entertaining. Everyone is familiar with extravagant linguistic emotive entities, such as *«глокая куздра»* by academician L. V. Shcherba or *«путьках бятых»* by L. Petrushevskaya. L. V. Shcherba suggested to students to make out the following sentence by parts of speech: *«Глокая куздра штеко будланула бокра и курдячит бокрёнка»*. In addition to the “grammatical” orientation of this sentence it is submitted in the form of a comic language game, expressed in absurd fictional lexicon.

L. Carroll, who can be ranked among the most remarkable linguists, also wrote about «хлифких шурков» and “colorless green ideas sleep furiously.” Driving through Russia, L. Carroll recorded the Russian word «защищающихся» (those who protect themselves, as he marked in his diary). While meetings with his students he said: “In English letters it looks like a kind of horror ... Zashtsheeshtshayoyshsheekhshya. No Englishman or American can pronounce this word”.

Unexpectedness and novelty are important components of humor [42, p. 70], which involve changing the point of view, a new view of things [14, p. 130]. Prof B. Yu. Norman created a unique “Entymological Dictionary” of playful pseudo-explanations: *Графин – муж графини, а муж мухи – мухомор?* [43, p. 292]. Such a dictionary may be used by students to learn difficult words and also by teachers to make students get interested in the process of studying.

Carnival language is ridiculed in joking games of Professor A.M. Prikhodko: «Дипломат – два раза подумает перед тем, как ничего не сказать; Интеллигент – человек, думающий о людях лучше, чем они о нем; Пареная репа – голова после сауны; Холостяк – мужчина, которому удалось не найти жену.» Of an anecdote: *Привоз. По рядам ходит мужчина с бумажкой. – Мужчина, вы забыли купить лук! – Но у меня лук не записан. – Так идите до меня, я вам допишу!* (from correspondence by e-mail). Incongruence that usually causes humor, violation of language norms concerns funny statements or actions of people in jokes of a joking teacher: «Хоть смеялся я громче всех, но от смеха под парту съехал, потому что бесшумный смех – самый сильный из всех смехов» (O. Grigoriev) [quoted by: 44, p. 72].

Presentation of any material in an accessible, interesting form, well-presented terminology, with abundance of memorable examples can give the addressee a large amount of material for reflection and comparison of data in the studied field, help him/her in search of truth [45, p. 3]. It can be stated that an ability to joke is a form of creative giftedness of joking teachers.

6. Conclusions

The joking teacher is a person who has a complex of the following discursive characteristics: intellectuality, creativity, emotionality, high level of self-esteem, desire to entertain, to laugh and joke. His humor allows us to see a situation in a new, unusual perspective. His jokes are different, includ-

ing self-irony, satire and wit. Humor of the joking teacher focuses on the addressee not only for understanding the joke, but also for its generation, deeper cognitive, conceptual analysis that allows gaining additional knowledge about the presented topic in a humorous, emotional form.

Intellectual wit and humor of the joking teacher expands an outlook of a person, promotes his/her cultural background – it is a dialogic and polyphonic phenomenon, understanding of cultural values, traditions that exist in society. Joking teachers use linguistic techniques, comic genres, illuminating various aspects of human life, behavior patterns, and personality types. Being the joking teacher means to apply constant creativity, witty sophistication of thought. It is ingenuity in finding successful, bright, colorful or funny expressions. The joking teacher not only describes students and the world around them, but also gives them appreciation important for understanding the essence of sociocultural processes and carnivalistic principle of laughter. One may state with certainty that creativity of joking teachers is an important factor in human progress because they are working with students – our hope and future.

References:

1. Robert Mc Neely Using Humor in the Classroom. Electronic resource: <http://www.nea.org/tools/52165.html>
2. Shahovskij, V.I. (2008) *Lingvisticheskaia teoriia jemocij: Monografija* [Linguistic theory of emotion. A monograph]. Moscow: Gnozija Publ.
3. Skovorodnikov, A.P. (2013) *O predmete ekolingvistiki primenitelno k sostoyaniyu sovremennogo russkogo yazyika*. Ecology of language and communicative practice, pp. 194-222.
4. Harlin, R. P. (2008). 'What do you really know about learning and development?' *Journal of Research in Childhood Education* 23 (1), pp. 125–134.
5. Hickman, G. P. & Crossland, G. L. (2004-2005). 'The predictive nature of humour, authoritative parenting style, and academic achievement on indices of initial adjustment and commitment to college among college freshmen'. *Journal of College Student Retention Research Theory and Practice* 6 (2), pp. 225–245.
6. Mawhinney, L. (2008). 'Laugh so you don't cry: Teachers combating isolation in schools through humour and social support'. *Ethnography and Education* 3 (2), pp. 195–209.
7. Cornett, C. E. (2001). 'Learning through laughter... again'. Bloomington, IN: Phi Delta Kappa Educational Foundation, pp. 1-45.
8. Morrison, M. K. (2008). *Using Humour to Maximize Learning: The Links between Positive Emotions and Education*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
9. Walker, R. J. (2008). 'Twelve characteristics of an effective teacher: A longitudinal, qualitative, quasi-research study of in-service and pre-service teachers' opinions'. *Educational Horizons* 87 (1), pp. 61–68.

10. Levine, J. (ed.). (2006). *Motivation in Humour*. Edison, NJ: Aldine Transaction.
11. Shiyab, S. M. (2008). 'Humour as a teaching strategy', in Mantero, M., Miller, P. C. & Wateke, J. L. (eds.), *Reading in Language Studies: Language across Disciplinary Boundaries 1*, pp. 613–626
12. Klein, A. J. (1985). 'Children's humour: A cognitive-developmental perspective'. Education Resources Information Centre Online submission (ED265937), pp. 1–45
13. Samokhina, V.O. (2015) Karnaval'nyj dialog(izm) [Carnival dialog(ism)] Shostij mizhnar. nauk. forum. Suchasna anglistika : Do 85-richchja kaf. angl. fil. Tezi dop. / Ed. V.O. Samokhina. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, pp. 123-125.
14. Martin, R. (2009) *Psihologija jumora [Psychology of humour]*. St. Petersburg: Piter Publ.
15. Trenkle, B. (1998) *Uchebnik psiHo-Ho-terapii. Vpolne sereznyie anekdotyi*. Moscow: Klass Publ.
16. Karnaval // *Postmodernizm: entsiklopediya / sost. A. Gritsanov, M. Mozheyko*. – URL: <http://www.infoliolib.info/philos/postmod/carnaval.html>.
17. Eko, U.(2007) *Polnyiy nazad! "Goryachie voyni" i populizm v SMI*. Transl. from ital. by E. Kostyukovich. Moscow: Eksmo Publ., p. 141.
18. Vorkachev, S. G. (2014) "Antipafos": karnavalizatsiya v lingvokulture. *Social studies*,pp. 174–178.
19. Zagibalova, M.A. (2012) Fenomen granitsyi v sovremennoy culture. – URL: <http://www.online-science.ru/m/products/cultyrology/gid225/pg0/>
20. Kozintsev, A.G. (2007) *Chelovek i smeh*. St. Petersburg: Alteya Publ.
21. Lotman, Yu. M. (2000) *Semiosfera. (Kultura i vzryiv. Vnutri myislyaschih mirov. Stati. Issledovaniya. Zametki*. St. Petersburg: Iskusstvo.
22. Hrenov, N.A.(2005): *Chelovek igrayuschiy v russkoy kulture*. St. Petersburg.
23. Volkogonova, A. V. (2014) *Karnavalizatsiya v ryadu smezhnyih ponyatiy. Philology, journalism and intercultural communication in the dialogue of civilizations*, pp. 636-637.
24. Debor, G. (2012) *Obschestvo spektaklya*. Moscow: Opustoshitel Publ.
25. Ozadovska, L. V. (2007) *Paradigma dIalogIchnostI v suchasnomu mislenniI*. Kiev, p. 27.
26. Semjonova, E.A. (2013) Aktualizacija karnaval'nyh processov v period krizisa kul'tury / na primere subkul'tury studenchestva [Actualization of carnival processes in the period of the crisis of a culture / on the example of student subculture]. *Problemy sovremennoogo obrazovanija*. № 5.
27. Bahtin, M.M. (1965) *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaja kul'tura Srednevekov'ja i Rennessansa [Work of François Rabelais and folk culture of Middle Ages and Renaissance]*. Moscow: Hud. lit. Publ.
28. Bahtin, M.M. (2000) *Jepos i roman [Epos and novel]*. St. Petersburg: Azbuka Publ.
29. Mahovskaja, O.I. (2010) *Kommunikativnyj opyt lichnosti [Communicative experience of a personality]*. Moscow: "Institut psihologii RAN" Publ.

Eco-carnivalization of the joking teacher

30. Bol'shoj psihologičeskij slovar' (2009) [Big philological dictionary] Ed. B.G. Meshherjakov, V.P. Zinchenko. Moscow.
31. Webster's Third New Dictionary. – Springfield, Mass.: Merriam, 1986. – 2662 p.
32. Wickberg D. The senses of humour: Self & laughter in modern America / D. Wickberg. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1998. – 416 p.
33. Lovorn, M. (2009). 'Three easy ways to bring humour into the social studies classroom'. *The Leader* 23 (1), pp. 15–16, 20–21.
34. Forsyth, G. A., Altermatt, E. R. & Forsyth, P.D. (1997). 'Humour, emotional empathy, creative and cognitive dissonance'. Paper presented at the 105th Annual Meeting of the American Psychological Association. Chicago, IL, 18–20 August.
35. Berk, R. A. (2002). *Humour as an Instructional Defibrillator: Evidence-based Techniques in Teaching and Assessment*. Sterling, VA: Stylus Publishing.
36. Posnick-Goodwin, S. (2009). 'Laughter makes you smarter'. *California Educator* 13 (4), pp. 16–20.
37. Teacher's jokes. Electronic resource: <https://www.teachers.net/gazette/AUG03/humor.html>
38. Tarasova, I.P. (1992) *Rečevoje obščeniže, tolkujemože s jumorom, no vser'jes* [Speech communication interpreted with humour but seriously]. *Posobije po samoobrazovaniju*. Moscow: Vyssh. Shk. Publ.
39. Goldenkov, M.A. (2005) *Jumor i ironija* [Humour and irony]. Moscow: CheRo Publ.
40. Frymier, A. B., Wanzer, M. B. & Wojtaszczyk, A. M. (2008). 'Assessing students' perceptions of inappropriate and appropriate teacher humour'. *Communication Education* 57 (2), pp. 266–288.
41. *Lingvisty shutjat* [Linguists joke] Comp. A.K. Kiklevich. 2nd ed. Moscow: Flinta: Nauka Publ.
42. Samohina, V.O. (2012) *Zhart u suchasnomu komičnomu prostori Velikoi Britanii ta SShA* : monograph [Joke in the modern comic space of the Great Britain and the USA. A monograph]. 2nd ed. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University.
43. Norman, B.Ju. (2012) *Igra na granjah jazyka* [Game on the language verges]. 2nd ed. Moscow: Flinta: Nauka Publ.
44. Beregovskaja, Je.M. (2009) *Stilistika v podrobnostjah* [Stylistics in detail]. Moscow: "LIBROKOM" Publ.
45. Sychev, A.A. (2004) *Smeh kak sociokul'turnyj fenomen: dis. ... dokt. filol. nauk: 7.400.01* [Laughter as a social-cultural phenomenon. Dr. philol. sci. diss.]. Saransk.

MATHEMATICAL MODELLING
OF QUALITY EDUCATION MONITORING

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ
МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Seleznova Nadiia¹

Rudyk Tetyana²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_46

Abstract. For Ukraine the availability of reliable, objective information on the state of the educational system is of particular importance in the modern period of reforming the education system. The quality of education, as the main measurement object in the course of monitoring researches, has a complex structure and needs comprehensive study. We propose a structural model for measuring the quality of education, built on mathematical models based on mathematical statistics. Most of the known methods of monitoring the quality of education are based on verbal methods, testing students, studying information, scientific and technical educational base. An approach to analyzing the quality of education through student rating marks is new and little studied. Therefore, in this paper a selection of materials published by the authors in recent years is presented and summarized, devoted to the correlation and statistical analysis of the coherence of educational marks. Using the Spirman correlation coefficients, a correlation matrix was constructed between different educational subjects based on student marks. The surprise was the presence of a negative coefficient of correlation between the two subjects, indicating the incoherence of the requirements of teachers to students from these subjects. When separating a certain group of subjects, for example natural sciences, it became clear that the correlation between these objects is rather small. This also indicates the inadequate teaching quality of these disciplines or poor pro-

¹ Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Mathematical Physics, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Ukraine

² Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Mathematical Physics, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Ukraine

vision of technical means. As it turned out in actual fact, the students were not provided with a sufficient amount textbooks. It was conducted with the help of correlation analysis and statistical point estimates the comparison of the results of success from mathematics of the first year study students of the two faculties of the “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute” with the results of external independent evaluation and entrance control on the preservation of knowledge in mathematics. The results showed that school marks of students of the first faculty were significantly higher than marks of students of the second and at the same time, the marks of entrance control showed significantly better results in mathematics from students of the second faculty. All this testifies to certain inadequacy in the evaluation of students' knowledge of mathematics at school. The measure of stability of educational marks is considered as the ratio of standard deviation of row of the data measured in a certain scale, to half the scale base. Having assessed the achievements of students at the session on four subjects, stability indicators were calculated, which showed significant instability of the success of this group. This can be understood as a rather significant difference in the learning of educational material from various subjects. The content analysis of test tasks in mathematics and external independent evaluation was conducted in three different years, which showed structural deficiencies in the compilation of test tasks. Thus, the use of mathematical models for monitoring the quality of education can help in making managerial decisions and analyzing reforms in this area.

1. Вступ

В даний час все частіше постає питання, що є якісною сучасною освітою, як виміряти її якість. Дати відповідь намагаються провідні вчені, відомі політики багатьох країн світу. XX ст. ознаменувалося тим, що розгорнулася так звана квалітативна революція, тобто революція якості, яка охопила всі сфери життя та діяльності людини. Якісний рівень освіти забезпечується за допомогою відповідних механізмів, що отримали назву моніторингу, під яким розуміють як систему збирання, опрацювання та розповсюдження інформації про діяльність освітньої системи, що забезпечує безперервне відстеження її стану, так і прогноз розвитку.

Педагогічний моніторинг – система відбору, обробки, аналізу, зберігання інформації про діяльність педагогічної системи в конкретному

напрямку, що забезпечує безперервне тривале відстеження її стану, корегування навчально-виховного процесу та прогнозування розвитку освітньої системи. В умовах оновлення освіти актуальними стають проблеми педагогічної діагностики. Неможливо досягти високого рівня навчальних досягнень учнів без відповідного контролю за ходом навчального процесу. Проблеми оцінювання навчальних досягнень учнів та оцінювання ефективності навчання пов'язані між собою.

Об'єктом дослідження в роботі є експертні оцінки, тобто навчальні оцінки успішності студентів.

Предметом дослідження є кореляційні та регресійні зв'язки між експертними оцінками.

Метою роботи є дослідження та побудова математичних моделей методами статистики та за допомогою статистичних показників на прикладі результатів успішності студентів. Дана мета реалізується шляхом виконання таких науково-дослідних завдань:

- методом кореляційного аналізу дослідити навчальні оцінки учнів з різних предметів;
- побудова багатofакторної кореляційної моделі;
- обчислення показників ентропії та узгодженості навчальних оцінок;
- провести контент аналіз завдань ЗНО.

Математичний апарат та технічні засоби, застосовані у роботі.

Математичним апаратом у запропонованій роботі є апарат математичної статистики, застосований до багатовимірних випадкових величин, а саме: визначення залежності між випадковими величинами – успішністю студентів з різних предметів та зовнішнього незалежного оцінювання – з метою проведення аналізу ступеня впливу однієї випадкової величини на іншу та інформативності одних величин відносно інших, тобто визначення ступеня взаємообумовленості певних випадкових величин. Детальніше – кореляційний аналіз (обчислення кореляційних моментів або коефіцієнтів кореляції) [1, с. 492].

Обчислення були проведені в середовищі MS Excel, за допомогою прикладних пакетів програм з обробки та статистичного аналізу соціологічних даних.

Практична цінність дослідження ґрунтується на новизні та прикладному спрямуванні дослідження. Розроблена модель може застосовуватися на практиці при дослідженні взаємозв'язків між різними предметами.

Отримані у результаті дослідження дані можуть використовуватися для виявлення «слабких та сильних сторін» в процесі підготовки начального матеріалу, оптимізації та його поліпшення, аналізуючи кореляційні матриці успішності учнів, можна корегувати роботу викладачів.

За останні десятиріччя виділилась окрема галузь математики – «експертні оцінки», яка вважається самостійною математичною дисципліною і широко застосовується в прикладній соціології, економіці, педагогіці, моніторингу якості освіти [2, с. 159]. До неї входять, наприклад, такі розділи, як процедури побудови матриць парних порівнянь, методи і алгоритми суворого та несуворого ранжування об'єктів, моделі і методи прийняття рішень в умовах невизначеності, задачі і методи визначення компетентності експертів, кореляційно-регресійний аналіз, тощо.

Моніторинг педагогічного процесу та якості надання освіти може бути побудований на вербальних характеристиках, які зрештою дають досить суб'єктивні оцінки. Адже, опитуючи учнів та їх батьків про рівень викладання в навчальному закладі, отримують в цілому досить суб'єктивні оцінки.

Про якість освіти також можна судити за результатами тестування та професійної діяльності випускників навчального закладу та їх конкурентоздатності на ринку праці. У сучасній педагогічній науці недостатньо висвітлені підходи до виявлення критеріїв якості шкільної освіти, механізмів моніторингу та процесів його використання. В цілому моніторинг виконує роль процесу діагностування.

Внесення математичних методів у дослідження якості освітнього процесу навчального закладу надає досить високий рівень об'єктивності оцінки такого дослідження. Одним із методів моніторингу якості освіти є створення певної математичної моделі, яка адекватно буде описувати стан та рівень освіти у певному навчальному закладі.

Окремо виділяються в педагогічних дослідженнях формальні математичні моделі, що дозволяють надати цьому виду гуманітарних досліджень суто наукову форму, що характерна для досліджень в галузі точних наук.

Інколи математичні моделі поділяють на три взаємопов'язані групи:

1) детерміновані моделі, представлені у формі рівнянь та нерівностей, що описують певну систему; 2) моделі оптимізації, що дозволяють дослідити на екстремум цільову функцію при певних обмеженнях;

3) ймовірнісні моделі, які включають в себе як кореляційно-регресійний аналіз, так і факторний аналіз, аналіз основних точкових статистичних показників, динамічні ряди.

2. Постановка задачі

Побудуємо математичну модель на основі статистичних методів дослідження узгодженості рейтингових оцінок учнів. Адже при традиційному нормативному оцінюванні – рейтингуванні оцінка для студента є досить вагомою мотивацією навчання. Але при цьому може затінятися змістовний результат навчання. Отже, оцінка може стати засобом управління студентами, заохоченням або покаранням. Звідси випливає, що якість оцінювання результатів навчання учнів є одним із чільних факторів учбового процесу.

При традиційному оцінюванні викладачі передусім оцінюють знання учнів, крім того на оцінку впливають також і суб'єктивні чинники, які при статистичному дослідженні великої сукупності нівелюються при достатній об'єктивності викладачів (в даному випадку вони виступають експертами), або навпаки, якісь суб'єктивні судження викладачів дають у статистичному дослідженні певні неточності. Саме це і дозволяє відслідковувати певні проблеми у навчальному процесі.

В більшості публікацій з моніторингу якості освіти присутні вербальні методи дослідження [3, с. 41, 4, с. 48; 5, с. 7; 6, с. 18; 7, с. 10]. Методом кореляційного аналізу показано, що навчальне середовище впливає на досягнення школярами предметних освітніх результатів, перш за все, за рахунок своєї інтенсивності, а також за рахунок зовнішніх факторів, обумовлених взаємодією школи з соціальним середовищем, в той час як внутрішні фактори, пов'язані з психологічним кліматом у школі, не мають суттєвого значення.

Інструментом побудови якісної освітньої моделі є моніторинг якості освіти, головним складником якого є моніторинг рейтингових оцінок учнів. Сучасна практика проведення таких досліджень характеризується відсутністю комплексної моделі моніторингу якості освіти студента чи учня, яка б дозволяла систематично, прозоро та ефективно відслідковувати динаміку результатів навчання, встановлювати причини проблем і розробляти прогноз. Запропонована нами робота присвячена дослідженню статистичними методами навчальних оцінок (рейтингових оцінок).

3. Кореляційний аналіз навчального процесу

Відомо, що рівень знань учня з одного навчального предмету певним чином впливає на рівень знань з іншого предмету. Наприклад, не знаючи елементарних алгебраїчних перетворень і методів розв'язування рівнянь, неможливо розв'язати задачі з фізики та хімії. Не знаючи рідної мови, загальних правил правопису, синтаксису, складно вивчати іноземні мови. Вагомість та напрям зв'язків в знаннях учнів допомагає визначити коефіцієнт кореляції. Проблема полягає в тому, що на сьогоднішній день для величин, визначених в абсолютній формі, таких як вага, відстань, вартість, та величин, визначених за допомогою експертних оцінок, а саме, в нашому випадку, оцінок викладачів, існують різні коефіцієнти кореляції. Саме висвітленню цих аспектів кореляційного аналізу і присвячено запропонований розділ роботи [8, с. 146; 9, с. 136; 10, с. 248].

Як правило, для дослідження взаємозв'язків між різними випадковими величинами, зокрема оцінками учнів з різних предметів, використовується апарат коефіцієнтів парної кореляції. Але часто закон розподілу цих випадкових величин є невідомим і тому обчислення таких коефіцієнтів не завжди є коректним. Саме тому нами запропоновано застосовувати коефіцієнти кореляції Спірмена, які не залежать від розподілу вибірки. Обчислювати ці коефіцієнти доцільніше із застосуванням зв'язаних рангів, що є суттєво складнішим, ніж обчислення цих же коефіцієнтів із незв'язаними рангами.

Кореляційний аналіз має на меті визначити кількісну міру статистичного зв'язку між двома ознаками. Він не встановлює причин залежності між досліджуваними ознаками, а лише виявляє наявність самої залежності, її величину та напрям. Отже, метод кореляційного аналізу вирішує наступні завдання: 1) взаємозв'язок (чи є взаємозв'язок між ознаками?); 2) непряме здобуття інформації (якщо є відомою поведінка одного параметру, та відомо, що другий параметр з ним корелює, то є відомою і поведінка другого параметру); 3) класифікація та ідентифікація об'єктів (кореляційний аналіз допомагає підібрати набір незалежних ознак для класифікації об'єктів).

Рангова кореляція. Для обробки даних соціологічних досліджень (анкет), рейтингів, експертних оцінок тощо, часто застосовують методи рангової кореляції (тобто там, де ознаки вимірюються за допомогою номінальної або порядкової шкали). Найчастіше застосо-

вують коефіцієнти рангової кореляції Спірмена та Кендалла. Коефіцієнт Спірмена більш точно враховує саме кількісний ступінь зв'язку між змінними. Порівняльна оцінка коефіцієнтів рангової кореляції Спірмена та Кендалла показує, що обчислення коефіцієнтів Спірмена проводиться за більш простою формулою. Крім того, коефіцієнт Спірмена дає більш точний результат, оскільки він є оптимальною (за критерієм мінімуму середнього квадрата похибки) оцінкою коефіцієнта кореляції.

Дослідження проводиться виходячи з припущення, що усі спостереження взаємно незалежні, усі значення спостережень взяті з однієї і тієї ж двовимірної генеральної сукупності, тобто вважаємо, що X та Y однаково розподілені.

Визначення коефіцієнту рангової кореляції Спірмена відноситься до непараметричного методу, який застосовується з метою статистичного вивчення зв'язку між явищами. Цей коефіцієнт фактично визначає ступінь паралелелізму між двома кількісними рядами ознак, що вивчаються, а також кількісну оцінку щільності встановленого зв'язку. Аналізуючи коефіцієнти як парної кореляції, так і кореляції Спірмена, слід пам'ятати, що кореляція не є показником залежності одного фактору від іншого, а лише встановлює їх сумісну варіативність. Якщо дві ознаки змінюються узгоджено, то це може означати, що має місце ще і якийсь третій фактор, що впливає на ці дві ознаки. Якщо значення ознак співпадають, то ранг визначається шляхом ділення суми рангів на число значень. У цьому випадку кажуть, що є зв'язані ранги. Загалом, ранжування призводить до того, що значення рядів мають однаковий мінімум рівний 1 і максимум, рівний кількості значень (тобто кількості елементів вибірки).

При застосуванні коефіцієнта рангової кореляції Спірмена (ρ) умовно оцінюють щільність зв'язку між ознаками за шкалою Чеддока [11, с. 159] (таблиця 1).

Таблиця 1

Градація щільності зв'язку між явищами

	Середній			Сильний	
Характеристики щільності зв'язку	Слабкий	Помірний	Помітний	Високий	Дуже високий
Величина коефіцієнта кореляції	0,1-0,3	0,3-0,5	0,5-0,7	0,7-0,9	0,9-1,0

Коефіцієнт кореляції рангів Спірмена [1, с. 447; 12, с. 211] визначається за формулою

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n (r_i - s_i)^2}{n^3 - n},$$

де r_i та s_i – ранги i – того об'єкта по змінним X, Y , n – число пар спостережень. Значення коефіцієнтів кореляції рангів Спірмена також коливаються від «-1» до «+1». Чим ближчими є значення коефіцієнта до 1, тим тіснішим є зв'язок. Знаки «+» або «-» вказують напрям зв'язку. Якщо ранги за обома ознаками співпадають, то зв'язок прямий, тобто $r_i = 1$. Якщо $r_i = 0$, то зв'язок між ознаками відсутній.

При ранжуванні інколи бувають випадки, коли неможливо знайти істотні відмінності між об'єктами за величиною прояву ознаки. У такому випадку об'єкти називають зв'язаними. Таким об'єктам приписують однакові середні ранги, такі, щоб сума усіх рангів залишалась такою ж, як і при відсутності зв'язаних рангів.

При наявності зв'язаних рангів ранговий коефіцієнт кореляції Спірмена обчислюють за формулою [1, с. 447]:

$$\rho = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (r_i - s_i)^2}{\frac{1}{6}(n^3 - n) - (T_r + T_s)},$$

де $T_r = \frac{1}{12} \sum_{i=1}^{m_r} (t_r^3 - t_r)$, $T_s = \frac{1}{12} \sum_{i=1}^{m_s} (t_s^3 - t_s)$, m_r, m_s – число груп однакових рангів у змінних X та Y ; t_r, t_s – число рангів, які входять у групу однакових рангів змінних X та Y .

В таблиці 2 представлено коефіцієнти кореляції Спірмена між річними оцінками з 16 навчальних предметів усіх учнів 9-г класу (фізико-математичний ліцей № 145, м. Київ, 2010 рік).

В таблиці 2 прийняті наступні умовні позначення: П- предмети (1 – українська мова, 2 – українська література, 3 – зарубіжна література, 4 – англійська мова, 5 – алгебра, 6 – геометрія, 7 – основи інформатики та обчислювальної техніки, 8 – історія України, 9 – всесвітня історія, 10 – географія, 11 – правознавство, 12 – біологія, 13 – фізика, 14 – хімія, 15 – фізичний практикум, 16 – художня культура).

Проаналізувавши кореляційну матрицю (таблиця 2), отримуємо зовсім неочікуваний результат. Здавалося б, гуманітарна група пред-

метів повинна мати сильні взаємозв'язки між собою, але значення відповідних коефіцієнтів кореляції не перевищують 0,62. Дивним є те, що оцінки з зарубіжної літератури мають слабкий зв'язок з оцінками з української літератури, що не піддається стандартній логіці.

Таблиця 2

Кореляційна матриця річних оцінок учнів

П	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	1,0	0,57	0,63	0,42	0,56	0,58	0,55	0,52	0,43	0,62	0,26	0,47	0,43	0,32	0,46	0,26
2		1,0	0,37	0,46	0,6	0,55	0,53	0,6	0,62	0,58	0,47	0,6	0,41	0,26	0,51	0,13
3			1,0	0,04	0,38	0,49	0,53	0,51	0,29	0,41	0,37	0,52	0,2	0,34	0,54	0,48
4				1,0	0,59	0,53	0,28	0,31	0,4	0,19	0,24	0,4	0,54	0,27	0,25	-0,2
5					1,0	0,9	0,7	0,53	0,46	0,37	0,37	0,56	0,62	0,49	0,55	0,22
6						1,0	0,73	0,46	0,36	0,34	0,34	0,57	0,58	0,49	0,5	0,24
7							1,0	0,68	0,46	0,44	0,58	0,61	0,52	0,51	0,49	0,3
8								1,0	0,85	0,68	0,81	0,79	0,6	0,38	0,58	0,33
9									1,0	0,61	0,73	0,63	0,6	0,42	0,5	0,06
10										1,0	0,4	0,54	0,38	0,25	0,43	0,42
11											1,0	0,62	0,54	0,46	0,43	0,1
12												1,0	0,69	0,37	0,46	0,39
13													1,0	0,33	0,45	0,01
14														1,0	0,29	0,29
15															1,0	0,06
16																1,0

Це свідчить про вплив на навчання з цих предметів якихось додаткових факторів або про неузгодженість системи оцінювання вчителями рівня знань учнів, чого не має бути з логічно пов'язаними предметами. Можна зробити висновок, що дана ситуація потребує додаткової уваги – в ній є що покращувати.

Далі, проаналізувавши групу природничих наук, таких як хімія, фізика, біологія, знову отримуємо зовсім неочікувані результати. Здавалось би, що кореляційний зв'язок між цими дисциплінами має бути досить високим (на рівні 0,7-0,9). Насправді ж, спостерігаємо таке: коефіцієнт кореляції Спірмена у всієї сукупності коливається від 0,37 до 0,69, що, можливо, пов'язано з тим, що в 9 класі були відсутні підручники з хімії, і весь навчальний матеріал зберігався лише у конспекті.

Найтіснішим є зв'язок між алгеброю, геометрією та основами інформатики та обчислювальної техніки, що свідчить про узгодженість критеріїв оцінювання вчителями з цих навчальних дисциплін, а також про те, що учень з поганим рівнем знань з одного із цих предметів не має хороший рівень знань з інших предметів.

Також розділивши кореляційну матрицю успішності учнів, відокремивши дівчат та хлопців, можна встановити вплив гендерних аспектів на успішність учнів. У підсумку проведені дослідження показали, що присутня слаба корельованість успішності всередині блоків гуманітарних і природничих дисциплін, мають місце від'ємні коефіцієнти кореляції, наприклад, між українською та англійською мовами, зарубіжною літературою та всесвітньою історією, а це вже свідчить про неузгодженість вимог викладачів до рівня знань учнів, що є недопустимим у будь-якому навчальному закладі. Такий фактор як «стать» має відчутний вплив на успішність з певних навчальних дисциплін. Виявлені недоліки у навчальному процесі свідчать про дію деяких зовнішніх факторів (що не залежать від учнів) на сам навчальний процес. Запропонований метод аналізу, математичний апарат і технічні засоби можуть бути використані для аналізу навчальних процесів вузів та навчальних закладів з різним рівнем акредитації.

4. Порівняльно-статистичний аналіз результатів навчального оцінювання

Багаторічна практика викладання курсу вищої математики на факультеті соціології та прав НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського» показала, що проблеми з вивченням математики у студентів закладено ще у процесі вивчення елементарної математики в школі, і сприяє цьому в значній мірі неадекватність оцінювання рівня знань з математики ще на рівні шкільного атестату. Також неадекватність оцінювання має місце при зовнішньому незалежному оцінюванні (ЗНО). Про це яскраво свідчать наступні статистичні дані (отримані у вересні 2013 року в результаті проведення вхідного контролю з елементарної математики). Наприклад, показовою є кореляційна матриця (таблиця 3), складена на основі оцінок студентів – соціологів з алгебри та геометрії в шкільному атестаті (зараз при вступі на факультет соціології та права студенти не складають ЗНО з математики) та контрольної роботи з збереження знань (КРЗЗ) з елементарної математики, що була проведена в НТУУ «КПІ».

Таблиця 3

Кореляційна матриця оцінок студентів соціологів

предмети	алгебра	геометрія	КРЗЗ
алгебра	1	0,951	0,346
геометрія		1	0,230
КРЗЗ			1

Як бачимо, коефіцієнт кореляції між оцінками, отриманими в школі та на вхідному контролі в НТУУ «КПІ» є досить низьким, що вказує на невідповідність вимог до рівня знань з математики в школі та в КПІ.

В таблиці 4 представимо наступні показники: Сер. бал. (\bar{x}) – середній бал, отриманий студентом з математики в шкільному атестаті за 12-бальною шкалою; Sigma (σ) – середньоквадратичне відхилення; Var – коефіцієнт варіації: $Var = \frac{\sigma}{\bar{x}} 100$. Коефіцієнт варіації визначається у відсотках і показує, як коливається ознака у сукупності [13, с. 28]. Як видно з таблиці 4, маємо дуже високий показник варіації з КРЗЗ, що свідчить про велику різницю у рівні знань з елементарної математики у студентів (КРЗЗ – оцінювалось за 100-бальною шкалою). Суттєво великі значення коефіцієнтів Asimetria та Ekscess також свідчать про суттєву неоднорідність та скошеність оцінок із КРЗЗ.

Таблиця 4

Основні точкові показники студентів соціологів

	математика	КРЗЗ
Сер. бал	8,613	9,675
Sigma	1,512	16,417
Var	17,560	169,685
Moda	8	0
Mediana	8	0
Asimetria	-0,153	2,866
Ekscess	0,151	10,312

Для порівняння розглянемо оцінки студентів I курсу з механіко-машинобудівного факультету НТУУ «КПІ», які, на відміну від соціологів, склали ЗНО з математики.

На рис. 1 представлено розподіл оцінок з курсу шкільної математики (за 12-бальною системою) за даними шкільних атестатів студентів механіків (20 осіб) та соціологів (40 осіб).

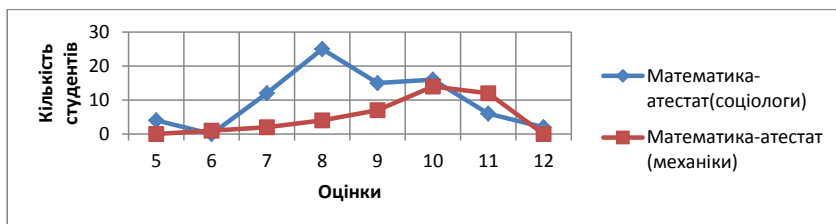

Рис. 1. Розподіл оцінок з курсу шкільної математики студентів механіків та соціологів

Як бачимо з рис. 1, оцінки студентів соціологів з курсу шкільної математики є доволі високими при реально низьких знаннях, як засвідчує КРЗЗ. Оцінки механіків у шкільному атестаті є нижчими, ніж оцінки соціологів, і у той же час, як засвідчує КРЗЗ, знання з математики є суттєво кращими.

В таблиці 5 представлено кореляційну матрицю оцінок студентів механіків з алгебри, геометрії (шкільний атестат) та ЗНО і КРЗЗ. Коефіцієнти кореляції між оцінками з шкільного атестату, та КРЗЗ є хоч і низькими, але при цьому вищими, ніж у соціологів.

В таблиці 6 представлено показники аналогічні таблиці 4 для студентів механіків.

Таблиця 5

Кореляційна матриця оцінок студентів механіків

	алгебра	геометрія	ЗНО	КРЗЗ
алгебра	1	0,775	0,578	0,455
геометрія		1	0,496	0,428
ЗНО			1	0,585

При порівнянні показників таблиць 4 та 6 видно, що коефіцієнт варіації з КРЗЗ для студентів механіків є досить високим, але більш ніж вдвічі меншим, ніж аналогічний показник у соціологів. З проведеного аналізу можна зробити висновок, що оцінки, отримані студентами з математики в шкільних атестатах не відповідають рівню знань цих студентів.

Загалом, проведений статистичний аналіз оцінок досить об'єктивно вказує на великі проблеми з рівнем викладання математики в Україні.

Основні точкові показники студентів механіків

	математика	КРЗЗ	ЗНО
Сер. бал	9,675	26,350	178,050
Sigma	1,273	19,893	9,546
Var	13,153	75,495	5,361
Moda	10	–	183
Mediana	10	18,500	181
Asimetria	-1,015	0,778	-0,665
Ekscess	0,602	-0,340	0,071

5. Аналіз моніторингу якості освіти за показником нестабільності

Моніторинг якості освіти також можна проводити за показником аналізу емпіричних даних – показником нестабільності [14, с. 185], під яким розуміють міру їхнього варіювання (коливання), а під стабільністю – розуміють протилежне поняття.

Стабільність є важливою характеристикою в аналізі експертних оцінок, а, отже, і навчальних оцінок.

Мірою стабільності чи нестабільності служить відношення стандартного відхилення ряду даних, виміряних в певній шкалі, до половини бази шкали:

$$St = \frac{\sigma_x}{\Delta_x}, \text{ де } \sigma_x^2 = \frac{1}{s} \sum_{i=1}^s X_i^2 - M_x^2, \quad M_x = \sum_{i=1}^s X_i, \quad \Delta_x = 0,5(X_{\max} - X_{\min}),$$

де s – кількість даних. Завдяки тому, що $0 \leq \sigma_x \leq \Delta_x$, маємо $0 \leq St \leq 1$. Отже, маємо найбільшу стабільність при $St = 0$, та найбільшу нестабільність при $St = 1$.

Виходячи з оцінок, отриманих студентами на сесії з чотирьох предметів A, B, C, D (факультет соціології та права, 1 курс, НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського»), обчислимо середні значення M_x , дисперсії D та показника стабільності St [15, с. 326]. Результати занесено до таблиці 7.

Точкові показники та показники стабільності оцінок успішності

	A	B	C	D	ABCD
M_x	3,955	3,932	4,614	3,795	4,074
D	0,816	1,018	0,646	1,026	0,977
St	0,544	0,679	0,431	0,684	0,652

В таблиці 7 під *ABCD* розуміємо загальні показники по всім чотирьом предметам. Отримані значення *St* свідчать про значну нестабільність успішності даної групи студентів по кожному предмету окремо і по всім предметам загалом. Інформативним є порівняння показників нестабільності з середнім балом та дисперсією.

Перевіримо гіпотезу про однаковість чи відмінність чотирьох вибірок за показниками нестабільності (результатів складання студентами іспитів під час сесії по чотирьом предметам A,B,C,D) з метою встановити, чи не відносяться вони до однієї сукупності, або чи не підлягають вони певним змінам в залежності від змін певних умов. Для цього застосуємо *G* – критерій: $G_E = D_{\max} / \sum_{i=1}^m D_i$, де D_{\max} – найбільша із дисперсій, які порівнюємо, *m* – число дисперсій, $1 - \alpha$ – довірча ймовірність гіпотези, про те, що дисперсії відрізняються, *v* – число елементів у вибірці (використовується при знаходженні критичного значення за таблицею 7) [16, с. 186]. У нашому прикладі: $G_E = 0,684 / 3,507 = 0,195$. $G_{\text{крит}}$ знайдемо за таблицею квантилів розподілу *G* – критерію: $G_{\text{крит}} = 0,36$, при $1 - \alpha = 0,95$, $m = 4$, $v = 44$. $G_E = 0,195 < G_{\text{крит}} = 0,36$. Отже, дисперсії є однорідними і вибірки можна вважати статистично однорідними, такими, що відносяться до однієї сукупності. В цілому можна зробити висновок, що різниця нестабільності рядів оцінок статистично є незначною.

6. Моніторинг якості освіти та контент аналіз

Якість освіти також залежить від якості проведення тестування учнів з різних предметів. В нашій країні на сьогоднішній день одним із способів вимірювання якості шкільної освіти є проведення ЗНО з різних навчальних дисциплін. Одним із способів визначення якості самих тестових завдань ЗНО є контент-аналіз цих тестів.

Контент-аналізом називається аналіз змісту (англ. “contents” – зміст, вміст, склад). Предметом такого аналізу є зміст текстових масивів. Також він визначається як кількісний аналіз текстів та текстових масивів з метою наступної змістовної інтерпретації виявлених числових закономірностей. За допомогою контент-аналізу можна здійснити повний цикл дослідження будь-якого документального об'єкта. Цей вид аналізу суттєво відрізняється від інших методів дослідження документів і має самостійний шлях наукового дослідження [16, с. 131; 10, с. 248]. Кількісний контент-аналіз базується на дослідженні слів, тем, повідомлень. При

цьому основна увага зосереджується на змісті тексту. Отже, аналізуючи елементи тексту, в першу чергу необхідно скласти певний тезаурус, в якому кожне окреме спостереження матиме визначення і буде віднесено до певного класу. Тобто на базі виділених класів формується вибірка, що складається із тих типів ключових понять, сповіщень, означень, понять, які з найбільшою ймовірністю зустрічаються в досліджуваному тексті. Елементи цієї вибірки є деякими смисловими одиницями, які можна позначити певними числами. Тоді на базі цих чисел можна скласти варіаційний ряд, який вже можна досліджувати статистичними методами.

Нами проведено контент-аналіз завдань ЗНО з математики за 2009, 2013 та 2016 роки з метою дослідження структури завдань [10, с. 249]. Для початку виділимо основні теми, згідно яких складено завдання ЗНО. Перелік тем: 1) дійсні числа, порівняння чисел та дії з ними; числові множини; 2) відношення та пропорції, відсотки; 3) текстові задачі; 4) раціональні, ірраціональні, степеневі, показникові, логарифмічні, тригонометричні вирази та їхні перетворення; 5) лінійні, квадратні, раціональні, ірраціональні, показникові, логарифмічні рівняння, нерівності та їхні системи; 6) числові послідовності: арифметична та геометрична прогресії; 7) функціональна залежність, властивості функції, графіки елементарних функцій; 8) похідна функції, її геометричний та фізичний зміст; 9) первісна та визначений інтеграл; застосування визначеного інтеграла до обчислення площ плоских фігур; 10) елементи комбінаторики; ймовірність випадкової події; 11) коло та круг; 12) основні задачі планіметрії; трикутники, чотирикутники, багатокутники; 13) прямі та площини у просторі; 14) елементи векторної алгебри; декартова система координат; 15) многогранники, тіла й поверхні обертання; 16) задачі з параметрами.

Визначивши кількості (частоти) завдань, згідно названих тем, побудуємо гістограму (рис. 2) по відповідних роках та обчислимо деякі статистичні показники, які представимо у вигляді таблиці 8.

Таблиця 8

Статистичні показники

Статистичні показники	2009 рік	2013 рік	2016 рік
Мода	4, 5	7	4,7
Варіація	58,5%	52,1%	51,9%
Ентропія	3,33	3,29	3,65
Надлишок інформації	0,32	0,35	0,27

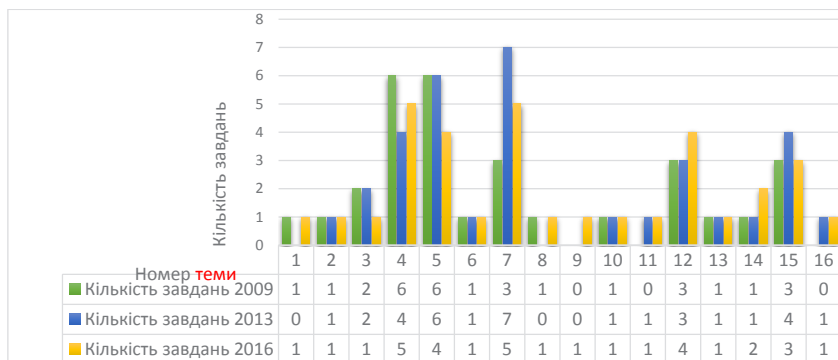

Рис. 2. Частотна гістограма завдань

Суть деяких понять, згаданих у таблиці 8. Означення ентропії [17, с. 104] : нехай U – деякий дослід, який може мати n різних результатів A_1, A_2, \dots, A_n з ймовірностями $P(A_1), P(A_2), \dots, P(A_n)$; B – інший дослід, що має результати B_1, B_2, \dots, B_n з ймовірностями $P(B_1), P(B_2), \dots, P(B_n)$. Якщо через $P(A_i B_k)$ позначити ймовірність суміщення результатів дослідів U та B , то згідно Шеннону [12, с. 249; 17, с. 104] середня кількість інформації, що міститься в результатах дослідів U відносно результатів дослідів B обчислюється за формулою $I(U, B) = \sum P(A_i B_k) \log_2 \frac{P(A_i B_k)}{P(A_i)P(B_k)}$.

Кількість інформації, що міститься в результатах дослідів U відносно самого себе (тобто повна кількість інформації, що міститься в результатах дослідів U), називається ентропією і обчислюється за формулою: $H = -\sum P(A_i) \log_2 P(A_i)$. Всі можливі значення ентропії містяться у проміжку: $0 \leq H(X) \leq \log_2 N$ (у нашому випадку: $\log_2 30 = 4,91$; $\log_2 33 = 5,04$, для 2009 р. – $N = 30$, для 2013 та 2016 років $N = 33$). Нижня грань відповідає виродженому розподілу. В цьому випадку невизначеність є відсутньою. У варіаційному ряду це відповідає $x_i = const$. Верхня межа відповідає рівномірному розподілу. В цьому випадку всі N значень x_i зустрічаються з однаковою ймовірністю. У варіаційному ряду це відповідає лінійному тренду. Чим меншою є ймовірність якоїсь події, тим більшу невизначеність має звістка про її появу, і отже, тим більшу інформацію вона несе.

Надлишковість інформації оцінюється коефіцієнтом надлишку інформації: $R = 1 - \frac{H(X)}{H_{\max}}$. Наявність надлишку означає, що частину сповіщень можна і не передавати по каналу зв'язку, а поновити за відомими статистичними зв'язками. Але при збільшенні надлишку є можливість зменшення похибок передачі інформації і при цьому з'являється кілька варіантів розвитку системи.

В таблиці 8 представлено обчислені показники ентропії та надлишку інформації для тестів ЗНО за різні роки. Величина ентропії за різні роки не суттєво відрізняється, отже можна вважати, що розподіли частот різних завдань за ці роки практично не відрізняються одне від одного, а надлишок інформації вказує, що залишаючись в межах того ж розподілу, можна моделювати різні інші варіанти тестових завдань.

Коефіцієнти варіації (відношення середньоквадратичного відхилення до середнього значення, визначається у відсотках) вказують у нашому випадку на помірну неоднорідність тестових завдань. Із значення моди можна зробити висновки відносно того, які теми тестових завдань найчастіше є присутніми в ЗНО.

Так як рівень знань та навичок випускників шкіл оцінюється результатом складання ЗНО, то і вчителі в процесі викладання математики в школі орієнтуються на підготовку учнів до успішного складання ЗНО. В результаті такі важливі у вищому навчальному закладі теми, як числові послідовності, похідна, елементи інтегрального числення, комбінаторика, елементи теорії ймовірностей, вкрай необхідні для засвоєння курсу вищої математики, залишаються поза увагою шкільних вчителів. В результаті це суттєво знижує рівень математичної підготовки абітурієнтів, а відтак і студентів, з огляду на те, що у вищих навчальних закладах за останні роки відбулось суттєве скорочення годин для вивчення математики.

7. Висновки

В роботі представлено новий підхід до розв'язання задач моніторингу освітнього процесу, заснований на стохастичних моделях, який суттєво відрізняється від загальновідомих методів. За об'єкт дослідження взято навчальні оцінки шкільних вчителів, оцінки групи студентів-першокурсників Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського, отримані ними в процесі навчання та їх оцінки в шкільних атестатах та ЗНО.

В даній публікації представлено підбірку матеріалів, опублікованих авторами, протягом останніх років, присвячену кореляційному та статистичному аналізу узгодженості навчальних оцінок.

Аналізуючи кореляційні матриці успішності учнів, проведено факторний аналіз шляхом об'єднання оцінок з предметів у певні групи за змістом предметів та за гендерною ознакою. Проведено аналіз елементів кореляційної матриці успішності учнів та виявлено неузгодженості вимог викладачів до оцінювання учнів.

Також було проведено за допомогою кореляційного аналізу та статистичних точкових оцінок порівняння результатів успішності з математики студентів першого курсу двох факультетів ВНЗ із результатами ЗНО та вхідного контролю зі збереження знань з математики. Результати показали, що шкільні оцінки студентів першого факультету значно вищі за оцінки студентів другого і в той же час оцінки вхідного контролю засвідчили значно кращі результати з математики у студентів другого факультету. Все це свідчить про певну неадекватність в оцінюванні знань учнів з математики у школі. Також обчислено показники ентропії та нестабільності навчальних оцінок.

Методом контент аналізу проведено аналіз якості складання тестових завдань на прикладі завдань ЗНО. Результати проведених досліджень можуть суттєво допомогти у висвітленні як недоліків навчального процесу так і його успішні аспекти.

Надалі перспективним напрямком є застосування методів регресійного аналізу до навчальних оцінок.

Список літератури:

1. Кремер Н.Ш.(2006). Теория вероятностей и математическая статистика, М.: ЮНИТИ: 573 с.
2. Гнатієнко Г.М., Снитюк В.Є. (2008). Експертні технології прийняття рішень, К.: ТОВ Маклауг : 444 с.
3. Harti R.E. (1990). A global convergence proof for class of genetic algorithms. Technische Universitaet Wien : 136 p.
4. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи (за заг. ред. О.І. Локшиної) (2004), К.: К.І.С.: 128 с.
5. Шишов С.Е., Кальней В.А. (1998). Мониторинг качества образования в школе, М.: Российское педагогическое агентство: 35 с.
6. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні: Рекомендації з освітньої політики (за заг. ред. О.І. Локшиної) (2004), К.: К.І.С.: 160 с.

7. Шишов С.Е., Кальней В.А. (1999). Мониторинг качества образования в школе, М.: Педагогическое общество России: 320 с.
8. Селезньова Н.П., Українець О.В. (2016). Моніторинг якості освіти через призму кореляційного аналізу. Сімнадцята міжнародна наукова конференція імені академіка М. Кравчука, 19-20 травня Київ. Матеріали конференції, 3 (1). Теорія ймовірностей та математична статистика. Історія та методика математики, К.: НТУУ «КПІ»: с. 146-149.
9. Селезньова Н.П., Селезньова Н.В., Селезньов С.В. (2012). Кореляційний аналіз навчального процесу на прикладі підсумкових оцінок учнів. Вісник НТУУ «КПІ» 1, Філософія, психологія, педагогіка, К.: с. 136-138.
10. Селезньова Н.П., Селезньов С.В. (2016). Контент-аналіз якості ЗНО з математики. Математика в сучасному технічному університеті: матеріали V Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 29-30 грудня 2016 р.), Київ: НТУУ «КПІ»: с. 248-251.
11. Мазуренко В.П. (2006). Статистика, К.: «Київський університет»: 315 с.
12. Spearman S. (1904). General intelligence objectwely determined and measured. *American Journal of Psychology*, 15: p. 201-293.
13. Селезньова Н.В., Селезньова Н.П., Рудик Т.О. (2012). Завдання та методичні вказівки для самостійної роботи з основ теорії ймовірностей, Київ: 70 с.
14. Суходольський Г.В. (2007). Математика для гуманитариев, Харьков: Гуманитарный центр: 256 с.
15. Селезньова Н.В., Селезньова Н.П. (2013). Специфіка викладання математичної статистики для соціологів з використанням сучасних комп'ютерних технологій. Міжнародна науково-практична конференція «Математика в сучасному технічному університеті», 19-20 квітня Київ, К.: НТУУ «КПІ»: с. 324-327.
16. Алексеев А.Н. (1974). Контент-анализ, его задачи, объекты и средства. *Социология культуры*, 1: с. 131-162.
17. Селезньова Н.П., Селезньова Н.В. (2010). Ентропійний підхід до визначення узгодженості експертних оцінок. XIII Міжнародна науково-практична конференція імені академіка М. Кравчука, 13-15 травня Київ. Матеріали конференції, 3, К.: с. 104.

References:

1. Kremer N.Sh. (2006). *Teoriya veroyatnostey i matematicheskaya statistika [Theory of Probability and Mathematical Statistics]*, М.: YuNITI: 573 s. (in Russian)
2. Hnatiienko H.M., Snytiuk V.Ye. (2008). *Ekspertni tekhnolohii pryiniattia rishen [Expert decision making technologies]*, К.: TOV Maklout : 444 s. (in Ukrainian)
3. Harti R.E. (1990). A global convegece proof for class of genetic algorithms. *Technische Universitaet Wien* : 136 p.
4. *Monitorynh yakosti osvity: svitovi dosiahnennia ta ukrainski perspektyvy [Monitoring the quality of education: world achievements and Ukrainian perspectives]* (za zah. red. O.I. Lokshynoi) (2004), К.: K.I.S.: 128 s. (in Ukrainian)

Mathematical modelling of quality education monitoring

5. Shishov S.E., Kal'ney V.A. (1998). Monitoring kachestva obrazovaniya v shkole [Monitoring the quality of education in school], M.: Rosiyskoe pedagogicheskoe agentstvo: 35 s. (in Russian)
6. Monitorynh yakosti osvity: stanovlennia ta rozvytok v Ukraini: Rekomendatsii z osvithoi polityky [Monitoring quality of education: establishment and development in Ukraine: educational policy recommendations] (za zah. red. O.I. Lokshynoi) (2004), K.: K.I.S.:160 s. (in Ukrainian)
7. Shishov S.E., Kal'ney V.A. (1999). Monitoring kachestva obrazovaniya v shkole [Monitoring the quality of education in school], M.: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii: 320 s. (in Russian)
8. Seleznova N.P., Ukrainets O.V. (2016). Monitorynh yakosti osvity cherez pryzmu koreliatsiinoho analizu [Monitoring the quality of education through the prism of correlation analysis]. Simnadsziata mizhnarodna naukova konferentsiia imeni akademika M. Kravchuka, 19-20 travnia Kyiv. Materialy konferentsii, 3 (1). Teoriia ymovirnosti ta matematychna statystyka. Istorii ta metodyka matematyky, K.: NTUU "KPI": s. 146-149.
9. Seleznova N.P., Seleznova N.V., Seleznov S.V. (2012). Koreliatsiinyi analiz navchalnogo protsesu na prykladi pidsumkovykh otsinok uchniv [Correlation analysis of the educational process on the example of the final marks of students]. Visnyk NTUU "KPI" 1, Filosofiia, psykholohiia, pedahohika, K.: s. 136-138.
10. Seleznova N.P., Seleznov S.V. (2016). Kontent-analiz yakosti ZNO z matematyky. Matematyka v suchasnomu tekhnichnomu universyteti [Content analysis of the quality of external independent evaluation in mathematics. Mathematics in modern technical university]: materialy V Mizhnarodna naukoivo-praktychna konferentsiia (Kyiv, 29-30 hrudnia 2016 r.), Kyiv: NTUU "KPI": s. 248-251.
11. Mazurenko V.P. (2006). Statystyka [Statistics], K.: "Kyivskiy universytet": 315 s. (in Ukrainian)
12. Spearman S. (1904). General intelligence objectwely determined and measured. American Journal of Psychology, 15: p. 201-293.
13. Seleznova N.V., Seleznova N.P., Rudyk T.O. (2012). Zavdannia ta metodychni vkazivky dlia samostiinoi roboty z osnov teorii ymovirnosti [Tasks and guidelines for independent work on the basics of probability theory], Kyiv: 70 s.
14. Sukhodol'skyy G.V. (2007). Matematika dlya humanitariev [Mathematics for the humanities], Khar'kov: Gumanitarnyy tsentr: 256 s. (in Russian)
15. Seleznova N.V., Seleznova N.P. (2013). Spetsyfika vykladannia matematychnoi statystyky dlia sotsiologiv z vykorystanniam suchasnykh kompiuternykh tekhnolohii [Specificity of teaching mathematical statistics for sociologists using modern computer technologies]. Mizhnarodna naukoivo-praktychna konferentsiia "Matematyka v suchasnomu tekhnichnomu universyteti", 19-20 kvitnia Kyiv, K.: NTUU "KPI": s. 324-327.
16. Alekseev A.N. (1974). Kontent-analiz, ego zadachi, ob'ekty i sredstva [Content analysis, its tasks, objects and means]. Sotsiologiya kul'tury, 1: s. 131-162.
17. Seleznova N.P., Seleznova N.V. (2010). Entropiinyi pidkhid do vyznachennia uzghodzhnosti ekspertnykh otsinok [An entropy approach to determining the coherence of expert assessments]. XIII Mizhnarodna naukoivo-praktychna konferentsiia imeni akademika M. Kravchuka, 13-15 travnia Kyiv. Materialy konferentsii, 3, K.: s. 104.

PARAMETRICAL ANALYSIS OF THE COMMERCIAL NAME

Syniavska Olga¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_47

Abstract. The efficiency of commercial names is defined by both linguistic, and extralinguistic criteria. The last can be realized by means of the parametrical analysis of a name. This work is devoted to the description of this process and application of techniques of this analysis in practice. The purpose of the paper is to study and describe modern Russian names in aspect of experimental data. Object of research are modern Russian names of drinks and confectionery. Experimental base of a research were results of poll in total of 60 respondents. The main method of a research used in work is descriptive along with which the parametrical techniques used for an experiment were also applied: method of subjective definitions, method of definition of subjective expectations, method of identification of visions, method of definition of subjective preferences, method of the phonosemantic analysis, method of determination of esthetic appeal. The efficiency of commercial names is defined by both linguistic, and extralinguistic criteria. The linguistic analysis of names from the point of view of their compliance to criteria of the ideal name has brought the following results. The phonologic criterion is answered by such names, which have the following signs: harmony and ease of pronunciation; absence of undesirable phonetic associations; lack of a floating accent. From the point of view of lexical and semantic criterions, those commercial names, which find unconditional communication with called are successful and can adequately reflect the hypo-hyponym relations in group of names. The semantic criterion assumes unambiguity of perception of the name. The quality of set of the interconnected criteria of an adequate name and its efficiency can be revealed by means of the parametrical analysis. The parametrical analysis of the name is the method of a research assuming the description of the commercial nomination in a number of previously selected parameters. The purpose of the parametrical analysis – experimentally to confirm adequacy of theoretical criteria of the ideal name in practice. By means of the made

¹ PhD, Senior Lecturer at Department of Russian Language and Literature, Kyiv National Linguistic University, Ukraine

experiment the attempt to prove adequacy of the offered linguistic criteria of the ideal commercial name by means of the parametrical analysis has been made.

1. Introduction

Active development of the commercial nomination in modern society, causes the need for the description of process of formation of names, studying of results of researches for this sphere, definition and development of recommendations about creation of the effective commercial nomination. The efficiency of commercial names is defined by both linguistic, and extra-linguistic criteria. The last can be realized by means of the parametrical analysis of a name. This work is devoted to the description of this process and application of techniques of this analysis in practice.

The purpose of the paper is studying and the description of modern Russian names in aspect of experimental data.

For achievement of a goal the following tasks have been set:

- to define the main linguistic criteria of the modern commercial name;
- to analyse compliance of theoretical linguistic criteria of creation of the adequate name by means of an experiment.

Object of research are modern Russian names of drinks and confectionery.

Research material – commercial names alcoholic (vodka, wine), low alcohol (cocktail, beer), soft drinks (kvass, tea, milk) and confectionery. The research was conducted on the basis of the Russian names of goods.

Experimental base of a research were results of poll in total of 60 respondents.

The main method of a research used in work is descriptive along with which the parametrical techniques used for an experiment were also applied:

- method of subjective definitions;
- method of definition of subjective expectations;
- method of identification of visions;
- method of definition of subjective preferences;
- method of the phonosemantic analysis;
- method of determination of esthetic appeal of the name.

During creation of the successful name it is necessary to take target audience for which the goods are designed into account. To learn preferences of buyers, it is necessary to put previously psycholinguistic experiments and to conduct survey of consumers. For example, associative experiment; an

experiment by an addition technique; scaling; method of semantic differential, method of semantic integral, and some other.

The main directions in the sphere of the commercial nomination is the following: development of criteria of creation of an effective and adequate name [2, p. 23-25]; technique of a name [1, p. 79-119]; formation of the modern register of models of a name; the analysis and elimination of wrong decisions in the sphere of the commercial nomination; creation of complementary semiotics networks of a name in the conditions of multimedia communication; providing mechanisms of renaming and some other [4].

Interest in commercial names steadily grows. In the market appears more and more companies needing services of a naming. Also the number of the organizations offering professional development of commercial names increases. All this creates favorable circumstances for researches in the field of the commercial nominations.

The efficiency of the nomination is defined by the semantic potential put in the corresponding name representing set of the interconnected signs perceived by language consciousness as a complete image [1, p. 5]. The specified signs and their ratio can be revealed by means of the parametrical analysis.

Results of the parametrical analysis of the commercial nomination are illustrated on the example of group of previously selected names of drinks and confectionery. They are the following: «36 копеек» (milk), «Анастасия» (wine), «Белый пакет» (juice), «Гладиатор» (beer), «Госпожа Удача» (vodka), «Гостинчик» (candies), «Грех кардинала» (vodka), «Кузьмич» (vodka), «Лампочка» (vodka), «Морелия» (candies), «Наливай-ка» (vodka), «Паго» (juice), «Привет» (juice), «Родник королевы-лягушки» (wine), «Розовый зайчик» (cocktail), «Самоцвет» (tea), «Фазер» (candies), «Ходзitia» (wine), «Черновар» (beer), «Ярило» (kvass). All cited words belong to names of drinks and confectionery.

These names – the words and phrases classified by various signs:

- internal form of a word: «Анастасия» (wine), «Кузьмич» (vodka), «Родник королевы-лягушки» (wine), «Розовый зайчик» (cocktail);
- morphological derivation: «Самоцвет» (tea), «Наливай-ка» (vodka), «Гостинчик» (candies), «Черновар» (beer);
- origin of a word (primordial / loan words): «Привет» (juice), «Лампочка» (vodka), «Ходзitia» (wine), «Фазер» (candies);

Parametrical analysis of the commercial name

- lexico-semantic category of words (abstract / concrete words): «Госпожа Удача» (vodka), «Грех кардинала» (vodka), «36 копеек» (milk), «Белый пакет» (juice);
- emergence on the historical arena (neologisms / obsolete words): «Морелия» (candies), «Паго» (juice), «Ярило» (kvass), «Гладиатор» (beer).

2. Linguistic analysis

The linguistic analysis of these names of confectionery and drinks from the point of view of their compliance to criteria of the ideal name has brought the following results.

The phonologic criterion is answered by such names, which have the following signs: harmony and ease of pronunciation; absence of undesirable phonetic associations; lack of a floating accent.

Names meet these requirements: «Анастасия» (wine), «Кузьмич» (vodka), «Самоцвет» (tea), «Наливай-ка» (vodka), «Гостинчик» (candies), «Черновар» (beer), «Привет» (juice), «Лампочка» (vodka), «Фазер» (candies), «Ярило» (kvass), «Гладиатор» (beer). They are easily said, are laconic and have no floating accent. The names «Ходзitia» (candies) and «Паго» (juice) aren't harmonious and are difficult for reading and pronunciation therefore they are unsuccessful for a description of goods.

The principle of laconicism is broken by the names representing phrases. But among them there are those which are rather well memorable due to the figurativeness: «Родник королевы-лягушки» (wine), «Розовый зайчик» (cocktail), «Госпожа Удача» (vodka), «Грех кардинала» (vodka).

The names «36 копеек» (milk) and «Белый пакет» (juice) not only consist of two words, but also don't cause special images and associations and therefore aren't rather successful for the use as the name.

From the point of view of lexical and semantic criterion, those names, which find unconditional communication with called are successful and can adequately reflect the hypo-hyperonym relations in group of names [3, p. 400]. This criterion is answered by the following names: «Самоцвет» (tea), «Наливай-ка» (vodka), «Гостинчик» (candies).

For names of drinks personal names are often used, therefore the nomination «Анастасия» for the name of wine can be considered as successful. Colloquial words are also characteristic of names of alcoholic beverages of the mass use. They create the atmosphere of proximity, likeness,

warm-heartedness. Therefore, the use of the name «*Кузьмич*» for designation of vodka is rather successful.

The name of wine «*Родник королевы-лягушки*», juice «*Привет*», vodka «*Лампочка*», milk «*36 копеек*» don't reflect real communication with goods, and, therefore, aren't successful for use as the name of goods.

Use of loans which are little-known to the mass consumer and the neologisms which don't have denotativny correlation to real goods as the name doesn't promote his adequate perception. Therefore, use of the names «*Черновар*» (beer), «*Ходзitia*» (wine), «*Фазер*» (candies), «*Морелия*» (candies), «*Паго*» (juice) isn't motivated.

The semantic criterion assumes unambiguity of perception of the name. Unsuccessful in this plan the names «*36 копеек*» (association with low cost of goods, therefore, and bad quality), «*Грех кардинала*» (association with crime), «*Морелия*» (associations with the morbidity, death), «*Родник королевы-лягушки*» (association with the swamp, untidiness), «*Черновар*» (association with black liquid).

If the names having double meaning, but not containing at the same time negative sense are perceived positively: «*Гладиатор*» (beer and fighter in Ancient Rome), «*Госпожа Удача*» (vodka and popular song), «*Гостинчик*» (candies and gift, as a rule, in the form of tasty delicacies), «*Привет*» (juice and greeting), «*Розовый зайчик*» (cocktail and soft toy), «*Самоцвет*» (tea and gemstone).

Thus, from the point of view of linguistic requirements to the name as successful it is necessary to recognize names «*Анастасия*» (wine), «*Гладиатор*» (beer), «*Госпожа Удача*» (vodka), «*Гостинчик*» (candies), «*Кузьмич*» (vodka), «*Наливай-ка*» (vodka), «*Розовый зайчик*» (cocktail), «*Самоцвет*» (tea), «*Ярило*» (kvass). They correspond to a number of linguistic criteria which have been put forward as defining for the ideal name. Other names («*36 копеек*» (milk), «*Белый пакет*» (juice), «*Грех кардинала*» (vodka), «*Лампочка*» (vodka), «*Морелия*» (candies), «*Паго*» (juice), «*Привет*» (juice), «*Родник королевы-лягушки*» (wine), «*Фазер*» (candies), «*Ходзitia*» (wine), «*Черновар*» (beer)) aren't suitable as the name of goods on a number of characteristics.

The ideal modern commercial name combines set of linguistic criteria as the adequate name has to be not only unique, but also have a successful sound row, it is easy to be said, reflect communication with real goods, not to cause negative emotions and associations. Only on condition of inte-

grated system approach the name, the most corresponding to the set criteria can be developed.

3. Parametrical analysis

The parametrical analysis of the name is the method of a research assuming the description of the commercial nomination in a number of previously selected parameters.

The parametrical analysis assumes use of the following techniques: method of subjective definitions, method of definition of subjective expectations, method of identification of visions, method of definition of subjective preferences, method of the phonosemantic analysis, method of determination of esthetic appeal [1, p. 20].

Perception and assessment of the commercial name by the native speaker is carried out in a complete image. Use of the parametrical analysis will allow to explain a phenomenon of efficiency / inefficiency of the name, to formulate linguistic and extralinguistic requirements of the effective nomination on the basis of determination of quantitative meanings of her indicators, to experimentally confirm adequacy of theoretical criteria of an ideal name in practice.

Thus, for definition of the ideal name has been led the method of the parametrical analysis of the name. The purpose of the parametrical analysis – experimentally to confirm adequacy of theoretical criteria of the ideal name in practice.

As examinees 60 people aged from 15 up to 55 years have been chosen. Survey was conducted in an individual form. Informants were offered to answer a number of previously prepared questions by means of which names were estimated from the point of view of their compliance to criteria of the ideal name.

3.1. Method of identification of subjective definitions

By means of a method of identification of subjective definitions it is possible to reveal one complete definition of the offered name.

Examinees were offered to answer a question in writing: “What, in your opinion, means this name?”.

Poll was carried out in an individual form. The received results are presented below in the following form: the defined word; number of respondents; words definitions in decreasing order of their rate (equiprevalent reac-

tions are given in alphabetical order); the number of refusals (that is number of the informants which haven't pledged a definition this word).

It should be noted that the request difficulties caused to give a definition in some cases at examinees. In certain cases it led to refusals in answers (the maximum number of refusals when determining the words «Грех кардинала», «Морелия», «Паго», «Родник королевы-лягушки», «Фазер», «Ходзитя»), in some it has led to emergence of words associations, but not real definitions, for example, the answer Мария Медичи in relation to the words «Грех кардинала».

Cases of a false definition are found, for example, «Морелия» – *ancient goddess of death*; «Паго» – *parrot*; «Ходзитя» – *Belarusian, state institution, Japanese*. It demonstrates that the names having indistinct correlation to real goods («Грех кардинала», «Родник королевы-лягушки»), also as well as neologisms («Морелия», «Паго») and loanwords («Фазер», «Ходзитя») aren't successful as a description of goods.

Attempts to give definition of a word through concrete examples met (*dog, grandfather, man, drunkard* in relation to the word «Кузьмич»). Some part of definitions had estimated character, for example: «36 копеек» – *something cheap*; «Гладиатор» – *strong person*; «Грех кардинала» – *something forbidden*; «Кузьмич» – *something rural*; «Черновар» – *bad person*.

Some features of the called subject were in some cases specified («Гладиатор» – *person battling against a tiger or a lion*; «Морелия» – *something from sea*; «Фазер» – *foreign word*; «Ходзитя» – *Chinese word*).

These observations confirm that very important for the name is figurativeness, ability to cause certain associations in the consumer. In one cases they have positive character («Гладиатор» – *strong person*), in others – negative («36 копеек» – *something cheap*; «Грех кардинала» – *something forbidden*; «Кузьмич» – *something rural*; «Черновар» – *bad person*). Big role belongs also to associations of personal character (for example, «Кузьмич» – *drunkard, dog*).

A certain share of the definitions offered by examinees correlates with character of the offered goods, for example: «36 копеек», «Анастасия», «Белый пакет», «Гладиатор», «Госпожа Удача», «Гостинчик», «Кузьмич», «Лампочка», «Наливай-ка», «Розовый зайчик», «Самоцвет», «Ярило» – more than 30% of adequate definitions. All these words, behind an exception «Наливай-ка», are primordial and common in informal conversation. The name «Наливай-ка» was defined adequately

thanks to the pronounced internal form which helps to find a real word meaning.

By means of a method of definition of subjective definitions it was succeeded to establish that the names «Грех кардинала» (vodka), «Морелия» (candies), «Паго» (juice), «Родник королевы-лягушки» (wine), «Фазер» (candies), «Ходзитя» (wine), «Черновар» (beer) are unsuccessful as examinees had problems with their definition. It is connected with the fact that some of these words, breaking phonetic criterion, are insufficiently harmonious and are hard said ((«Паго» (juice), «Ходзитя» (wine)).

Neologisms («Морелия» (candies), «Паго» (juice), «Черновар» (beer)) and loanwords («Фазер» (candies), «Ходзитя» (wine)) don't conform to the lexical requirement. They aren't adapted to a daily lexicon of consumers and are difficult perceived by them. The names «Грех кардинала» (vodka) and «Родник королевы-лягушки» (wine) are unsuccessful as names of goods as have negative figurativeness and cause negative associations.

3.2. Method of definition of subjective expectations

The method of definition of subjective expectations allows reveals degree of sensibleness of the consumer who is guided by the name at the choice of goods.

Survey was conducted according to the scheme described above. The examinee was offered to answer a question: «How you think what goods have this name?».

When performing this task the largest number of refusals met in relation to the words «Паго» (more than 30%), «Фазер» (more than 25%) and «Ходзитя» (more than 30%). This fact confirms that it is rather heavy for consumers to identify loanwords and neologisms.

In some cases examinees specified not goods, but character of an object with the offered name, for example, «Анастасия» – *clothing store*; «Белый пакет» – *supermarket*; «Гладиатор» – *weapon shop*.

Cases of exact perception of a word name are noted: «Ярило» – 66% of adequate answers; «Наливай-ка» – 60%; «Гостинчик» – 53%, «Кузьмич» – 40%. It demonstrates to successful use of these words as names of goods as their internal form transfers a direct connection of the name with real goods.

Results of the experiment made by means of a method of definition of subjective expectations confirm a thought that use as commercial names of

words semantic unfamiliar to the native speaker isn't justified. For example, most of examinees consider that under the name «*Морелия*» (candies) – *seafood is on sale*, «*Фазер*» (candies) – *household appliances*, «*Ходзитя*» (wine) – *sushi*.

3.3. Method of identification of visions

The method of identification of visions gives the chance to find the visions arising at the consumer in connection with the offered name.

Examinees have received a task: «Describe the vision caused by the name of these goods».

It should be noted that visions are more individual and various, than subjective expectations and subjective definitions. For example, «*Анастасия*» – *tall, slender, long-haired girl, little girl, the heroine of series «Poor Nastya, reflection in a mirror, Teslenko Nastya; «Гладуатор»* – *Russell Crowe, strong high brunette, Valuyev; «Госпожа Удача»* – *frames from the movie «White Sun of the Desert», man with a guitar, grandmother, cheerful woman, blue-eyed blonde, lady in a dress, bright poster; «Кузьмич»* – *actor from the movie «Features of National Fishing», mechanic, cat, dog, neighbor, spaniel, tractor operator*.

As a result of this poll a number of names has caused refusal in the answer. These are such names as «*Грех кардинала*» (more than 30% of refusals), «*Морелия*» (20%), «*Паго*» (40%), «*Фазер*» (33%), «*Ходзитя*» (33%), «*Черновар*» (26%). These words haven't caused visions in consciousness of examinees because they are semantic unfamiliar to native speakers.

So, the name «*Грех кардинала*» has caused difficulties because of a variety of reasons. First, the difficulty consists that a noun *sin* abstractly to describe him rather difficult. Secondly, the few from informants have a clear idea of the one who such *cardinal*. It is a reality from other culture.

The names «*Морелия*», «*Черновар*» are neologisms, and also don't promote creation of visions. In view of an internal form of a word, respondents react to a word by means of associations: the name «*Морелия*» causes the images connected with death (*beautiful girl bringing death, Grim Reaper*) or with the sea (*angry mermaid, sea cabbage, fish, packing of crabsticks*); the name «*Черновар*» – with black color (*glass with black liquid; man in black, cooking something suspicious; darkness, black viscous substance*).

The names «Паго», «Фазер», «Ходзитя» have led to the highest percent of refusals. All respondents note foreign character of these words («Паго» – *Mexican macho, Frenchman in a beret and with an easel*; «Фазер» – *gun at the German in a hand*; «Ходзитя» – *Arab woman, Belarusian, Chinese, traditional Japanese lodge, extraordinary east dish, Japanese food*), but they don't cause visions.

The results received when using a method of identification of visions demonstrate that the most preferable are names forming a concrete visual or sensual image. Using as commercial names of abstract nouns («Госпожа Удача» (vodka), «Грех кардинала» (vodka)) and also semantic unfamiliar to audience words – neologisms («Морелия» (candies), «Паго» (juice), «Черновар» (beer)) and loanwords («Фазер» (candies), «Ходзитя» (wine)), it is possible to consider not quite justified.

3.4. Method of detection of subjective preferences

The method of detection of subjective preferences helps to define goods with the most preferable name.

During realization of this technique by the examinee the list of names given above and a question was offered: “*With what name you would like to buy goods?*”. Examinees could note any number of names from the offered list.

The high rate of mentions (more than 30%) has been noted at names: «Анастасия», «Гладиатор», «Гостинчик», «Грех кардинала», «Морелия», «Наливай-ка», «Привет», «Розовый зайчик», «Самоцвет», «Ярило».

Comparing these researches with results of an experiment in which individual definitions were studied, it is found out that misunderstanding of a word meaning or inaccuracy of understanding doesn't prevent to estimate this word as preferable when determining subjective preferences at all (for example, «Морелия»). This phenomenon has been noted in work of T. A. Soboleva and A. V. Superanskaya. They wrote, that creating trademarks care not so for that it was clear, and about that it had effect [5, p. 56].

Rather curious are names «36 копеек», «Белый пакет», «Лампочка». Having accurately expressed meaning understood by native speakers they at the same time don't get to category of preferable.

Thus, there is no direct correlation between the concepts «preferable name» and degree of understanding of meaning of the lexical unit used as the name.

3.5. Method of the phonosemantic analysis

The method of the phonosemantic analysis allows to reveal the name with the brightest positive phonetic meaning.

Each sound of the human speech has a certain subconscious meaning. For the first time by means of poll of large audience American Charles Osgood began to establish these meanings. For Russian these meanings were defined in due time by the Soviet scientist, the Doctor of Philology A. P. Zhuravlev. In his work the phonosemantic meaning of each sound of the Russian speech has been established [6]. Each word consists of a complex of sounds, and it is natural that for assessment of impact on the man of his word as sound complex it is necessary to define the general phonosemantic *znachekny* the sounds making this word.

A. P. Zhuravlev has defined qualitative characteristics of each sound of the Russian speech namely what he is on scales by poll of many thousands audience:

good – bad; beautiful – repellent; joyful – sad; light – dark; easy – heavy; safe – terrible; kind – angry; simple – difficult; smooth – rough; roundish – angular; big – small; rough – gentle; courageous – womanly; strong – weak; cold – hot; majestic – low; loud – silent; mighty – sickly; bright – dim; long – short; brave – coward; fast – slow; active – passive [6].

Thanks to the phonosemantic analysis the associations caused by sounding or tracing of the words making the name are defined. Linguistic selection of a name consists in finding of that successful subconscious image which is set not only by direct sense of a word, but also phonetics of separate sounds of this word, his emotional background.

In the phonosemantic analysis of names used the computer program allowing to analyse sound structure of a word or a phrase with the subsequent psycholinguistic interpretation of results.

The phonosemantic analysis of the nominations has yielded the following results. The bright phonetic meaning is revealed only at 35% of names of goods («36 *кoneкк*» (milk), «*Анастасия*» (wine), «*Морелия*» (candies), «*Паго*» (juice), «*Привет*» (juice), «*Фазер*» (candies), «*Ярило*» (kvass)). These words can be divided into units with positive, negative and ambiguous phonetic meaning.

«*Анастасия*» (wine), «*Морелия*» (candies), «*Ярило*» (kvass) have been carried to number of units with positive phonetic meaning.

Parametrical analysis of the commercial name

«36 копеек» (milk), «Паго» (juice), «Привет» (juice), «Фазер» (candies) have got into group of words with negative phonetic meaning.

Ambiguous names (that have gained identical quantity of the positive and negative characteristics) during the phonosemantic analysis aren't revealed. All other names have less than three bright characteristics and can be carried to words with weak phonetic meaning.

3.6. Method of determination of esthetic appeal of a word

The method of determination of esthetic appeal of a word allows to reveal the most attractive name from the point of view of the consumer.

During application of this technique by the examinee it is offered to answer a question: «What words from the list given below seem to you pleasant, attractive?».

At the same time, information that these words are names of drinks and confectionery is not told to examinees. Examinees can note any number of names from the offered list.

Thus, it turns out that from the point of view of examinees the most esthetically attractive is the word «Самоцвет» (more than 70% of mentions).

Often as attractive words and phrases are called: «Госпожа Удача», «Гостинчик», «Морелия» (60%), «Анастасия» (more 50%), «Розовый зайчик», «Ярило» (46%).

Names are seldom mentioned «Кузьмич», «Родник королевы-лягушки», «Ходзitia» (less 13%), «36 копеек», «Черновар» (about 6%). Never has been noted the name «Белый пакет».

It is interesting to compare data of the given research with results of the previous experiments. The accurate correlation of results with results of application of a method of subjective preferences and also with data of the phonosemantic analysis comes to light in relation to names «Анастасия», «Морелия» and «Ярило».

4. Results of a parametrical analysis

We will submit the summary table of results of application of a parametrical technique of the analysis of the name of goods (tab. 1).

In the table the analyzed names and the used methods are located; in places of crossing the sign “+” has noted result of application of the corresponding techniques. For example, the name «Гостинчик» causes adequate

definitions (more than 30%) (+), the expectations connected with the offered goods (more than 30%) (+) and also bright visions (more than 30%) (+) and so forth. In other columns of the table the crossed out section was put.

Table 1

methods / names	method of identification of subjective definitions	method of definition of subjective expectations	method of identification of visions	method of detection of subjective preferences	method of the phonosemantic analysis	method of determination of esthetic appeal наименования
36 копеек	+	-	+	+	-	-
Анастасия	+	-	+	-	+	+
Белый пакет	+	-	+	-	+	-
Гладиатор	+	-	+	+	+	+
Госпожа Удача	+	-	+	-	-	+
Гостинчик	+	+	+	+	-	+
Грех кардинала	-	-	-	+	-	+
Кузьмич	+	+	+	-	-	-
Лампочка	+	-	+	-	+	-
Морелия	-	-	-	+	+	+
Наливай-ка	+	+	+	+	+	+
Паго	-	-	-	-	-	+
Привет	-	-	-	+	-	-
Родник королевы- лягушки	-	-	-	-	-	-
Розовый зайчик	+	-	-	+	-	+
Самоцвет	+	-	-	+	-	+
Фазер	-	-	-	-	-	-
Ходзitia	-	-	-	-	-	-
Черновар	-	-	-	-	-	-
Ярило	+	+	-	+	+	+

From the summary table it is visible that among preferable names of drinks and confectionery by results of the majority of experiments appear «Анастасия», «Гладиатор», «Гостинчик», «Наливай-ка», «Ярило».

Parametrical analysis of the commercial name

Among the least preferable commercial names have appeared *«Грех кардинала»*, *«Паго»*, *«Привет»*, *«Родник королевы-лягушки»*, *«Самоцвет»*, *«Фазер»*, *«Ходзitia»*, *«Черновар»*.

The qualitative and quantitative analysis of results of experiments demonstrates that names *«36 копеек»*, *«Белый пакет»*, *«Госпожа Удача»*, *«Кузьмич»*, *«Лампочка»*, *«Морелия»*, *«Розовый зайчик»*, *«Самоцвет»* are contradictory from the point of view of use as the name of drinks and confectionery.

Comparing results of this experiment with the linguistic criteria described earlier it is possible to note the following.

Names which were estimated as successful from the point of view of linguistic parameters were positive and by results of an experiment: *«Анастасия»* (wine), *«Гладиатор»* (beer), *«Гостинчик»* (candies), *«Наливай-ка»* (vodka), *«Ярило»* (kvass).

Concerns also names which have been noted as negative: *«Грех кардинала»* (vodka), *«Паго»* (juice), *«Привет»* (juice), *«Родник королевы-лягушки»* (wine), *«Самоцвет»* (tea), *«Фазер»* (candies), *«Ходзitia»* (wine), *«Черновар»* (beer).

Names which in practice were neutral (*«36 копеек»* (milk), *«Белый пакет»* (juice), *«Госпожа Удача»* (vodka), *«Кузьмич»* (vodka), *«Лампочка»* (vodka), *«Морелия»* (candies), *«Розовый зайчик»* (cocktail), by means of the linguistic analysis have been distributed on successful (*«Госпожа Удача»* (vodka), *«Кузьмич»* (vodka), *«Розовый зайчик»* (cocktail), *«Самоцвет»* (tea)) and unsuccessful (*«36 копеек»* (milk), *«Белый пакет»* (juice), *«Лампочка»* (vodka), *«Морелия»* (candies)) as a description of goods.

Thus, by means of the parametrical analysis it was succeeded to prove adequacy of the offered linguistic criteria of the ideal name on practical material.

5. Conclusion

The quality of set of the interconnected criteria of an adequate name and its efficiency can be revealed by means of the parametrical analysis.

The parametrical analysis of the name is the method of a research assuming the description of the commercial nomination in a number of previously selected parameters.

The parametrical analysis assumes use of the following techniques: method of subjective definitions, method of definition of subjective expect-

tations, method of identification of visions, method of definition of subjective preferences, method of the phonosemantic analysis, method of determination of esthetic appeal.

The purpose of the parametrical analysis – experimentally to confirm adequacy of theoretical criteria of the ideal name in practice.

As examinees 60 people aged from 15 up to 55 years have been chosen. Survey was conducted in an individual form. Informants were offered to answer a number of previously prepared questions by means of which names were estimated from the point of view of their compliance to criteria of the ideal name.

Results of the parametrical analysis of the commercial nomination are illustrated on the example of group of previously selected names of drinks and confectionery. They are the following: «36 копеек» (milk), «Анастасия» (wine), «Белый пакет» (juice), «Гладиатор» (beer), «Госпожа Удача» (vodka), «Гостинчик» (candies), «Грех кардинала» (vodka), «Кузьмич» (vodka), «Лампочка» (vodka), «Морелия» (candies), «Наливай-ка» (vodka), «Паго» (juice), «Привет» (juice), «Родник королевы-лягушки» (wine), «Розовый зайчик» (cocktail), «Самоцвет» (tea), «Фазер» (candies), «Ходзится» (wine), «Черновар» (beer), «Ярило» (kvass).

The linguistic analysis of these names of confectionery and drinks from the point of view of their compliance to criteria of the ideal name has brought the following results.

Successful should be considered such names as «Анастасия», «Гладиатор», «Госпожа Удача», «Гостинчик», «Кузьмич», «Наливайко», «Розовый зайчик», «Самоцвет», «Ярило». They correspond to a number of criteria which have been put forward as defining for the ideal name.

Names «36 копеек», «Белый пакет», «Грех кардинала», «Лампочка», «Морелия», «Паго», «Привет», «Родник королевы-лягушки», «Фазер», «Ходзится», «Черновар» are estimated as negative as aren't suitable as a neym on a number of characteristics.

The parametrical analysis of names of drinks and confectionery has brought the following results.

By means of a method of definition of subjective definitions it was practically succeeded to establish that the names «Грех кардинала», «Морелия», «Паго», «Родник королевы-лягушки», «Фазер», «Ходзится», «Черновар» are unsuccessful as examinees had problems with their definition. It is connected with the fact that some of these words, breaking pho-

netic criterion, are insufficiently harmonious and are hard said («Паго», «Ходзитя»). Other names don't conform to the lexical requirement – it is neologisms («Морелия», «Паго», «Черновар») and loanwords («Фазер», «Ходзитя»). These words aren't adapted to a daily lexicon of consumers and are badly perceived by them. The names «Грех кардинала», «Родник королевы-лягушки» are unsuccessful as names of goods as they have negative figurativeness and cause negative associations.

Results of the experiment made by means of a method of definition of subjective expectations confirm a thought that use as commercial names of the words semantic unfamiliar to the native speaker, hardly is justified, for example, most of examinees consider that under the name «Морелия» seafood is on sale, «Фазер» – household appliances, and «Ходзитя» – sushi.

Analyzing the results received when using a method of identification of visions it is possible to claim that the most preferable are names forming a concrete visual or sensual image. Use as commercial names of abstract nouns and also the words semantic unfamiliar to audience (neologisms, loanwords), it is possible to consider not quite justified.

Comparing these researches it is found out that misunderstanding of a word meaning or inaccuracy of understanding doesn't prevent to estimate this word as preferable when determining subjective preferences at all (for example, «Морелия»).

Names «36 копеек», «Белый пакет», «Лампочка» have accurate meaning which native speakers understand, but they don't get to category of preferable. Thus, there is no direct correlation between the concepts «preferable name» and degree of understanding of meaning of the lexical unit used as the name.

Following the results of the phonosemantic analysis, it is possible to draw the following conclusions. The bright phonetic meaning is revealed only at 35% of names of goods: «36 копеек», «Анастасия», «Морелия», «Паго», «Привет», «Фазер» «Ярило».

All other names have typed less than three bright characteristics and can be carried to words with weak phonetic meaning.

Words with bright phonetic meaning can be divided into units with positive, negative and ambiguous phonetic meaning. «Анастасия», «Морелия», «Ярило» have been carried to number of units with positive phonetic meaning. With negative phonetic meaning «36 копеек», «Паго», «Привет», «Фазер» have got into group of words. Ambiguous (that is the

positive and negative characteristics which have gained identical quantity) names during the phonosemantic analysis aren't revealed.

By results of a method of determination of esthetic appeal, it turns out that from the point of view of examinees the most esthetically attractive is the word «*Самоцвет*» (more than 70% of mentions).

Often as attractive the names «*Госпожа Удача*», «*Гостинчик*», «*Морелия*» (60%), «*Анастасия*» (more than 50%), «*Розовый зайчик*», «*Ярило*» (46%) are called. The names «*Күзьмич*», «*Родник королевы-лягушки*», «*Ходзитя*» (less than 13% of mentions), «*36 копеек*», «*Черновар*» (about 6%) are seldom mentioned. Never has been noted the name «*Белый пакет*».

By comparison of these all experiments the accurate correlation of results with results of application of a method of subjective preferences and also with data of the phonosemantic analysis comes to light in relation to the names «*Анастасия*», «*Морелия*» and «*Ярило*».

By means of the made experiment the attempt to prove adequacy of the offered linguistic criteria of the ideal name by means of the parametrical analysis has been made.

Prospects of a further research are studying of commercial names within communicative and functional approach from positions of cognitive linguistics as segment of onomastic space and fragment of the Russian language picture of the world and also studying of features of the commercial nominations of other objects.

References:

1. Novichikhina M. E. (2007) *Kak vy firmu nazovete...* [How you will call the firm]. Moscow: Vostok-Zapad (in Russian)
2. Sedaeva O. V. (1998) Neeffektivnye kommercheskie nazvaniya [Inefficient commercial names]. Proceedings of 5th regional scientific and methodical conference *Culture of communication and her formation*, Voronezh: Poligraf, pp. 23-25.
3. Slukhay N. V. (2009) Lingvisticheskie aspekty neyminga [Linguistic aspects of a naming]. *Philological sciences: synchronic and diachronic aspects*. pp. 397-405.
4. Slukhay N. V. (2010) Psikhosemantika neyma (na materiale russkoyazychnykh imen kommercheskoy sfery) [Psychosemantics of a brand name (on material of Russian names of the commercial sphere)]. *Language and conceptual pictures of the world*, vol. 29, pp. 278-284.
5. Soboleva T.A., Superanskaya A.V. (1986). *Tovarnye znaki* [Trademarks]. Moscow: Nauka. (in Russian)
6. Zhuravlev A. P. Foneticheskoe znachenie [Phonetic meaning]. Leningrad: Leningrad. gos. un-t. (in Russian)

**CREATIVITY OF PEDAGOGICAL CONSCIOUSNESS
OF FUTURE UNIVERSITY TEACHERS
THROUGH LINGUISTIC APPROACH**

Sidash Natalija¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_48

Abstract. Purpose of the research is to simulate the educational process of the development of creativity of pedagogical consciousness of future university teachers through linguistic approach on the base of the analysis of the problem of creativity. Methodology. The analysis of modern approaches determining the nature and the content of individual creativity as one of the characteristics of pedagogical consciousness of future university teachers has been given in the article. It is considered as a form of intelligence's work, as relation of the concepts of "creativity" and "intelligence", when high level of intelligence provides high level of creativity development; as universal creative cognitive ability, which is the factor independent from intelligence; creativity as common personal characteristics. Three approaches to the development of creativity have been considered, namely genetic, environmental and integrated approach, the comprehensive approach to creativity being the main one because of the interdependence of the personality and the surrounding social environment in the process of creative activity. The objects of creativity development have been determined: motivation to creativity, creative consciousness and managing the creative process. The system of empirical criteria for the development of students' creativity has been defined; it includes motivational, intellectual, activity and emotional criterion. The empirical, theoretical, theoretical and creative, modeling, system modeling stages of creativity development in the process of creative educational and professional activity of students have been justified. The importance of research and formation of creativity of pedagogical consciousness of future university teachers is substantiated. Creativity definition is given. It is noted that the term "creativity" includes

¹ Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at Faculty of Chemical Sciences,
Institute of Chemical Technologies
of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ukraine

the personal qualities of the university teacher, the level of his creative talent, ability to work, which is a characteristic feature of the university teacher. Value / originality. The technique for the development of creativity of the university teacher has been proposed. The author attempts to design the developmental context of English literature, art and interactive technologies to intensify the formation of creativity of pedagogical consciousness through English language learning. Conclusion. It is shown what creative exercises are suitable for personality's creative formation, pointing out the need for specific developmental content in designing and producing educational programs to provide students' creativity formation.

1. Introduction

The importance of the problem of pedagogical consciousness formation of university teachers is due to the present stage of education development marked by significant changes in higher education of Ukraine, as well as the integration into the world educational space. The problem of meeting the needs of society in highly qualified professionals is of great significance as for Ukraine and foreign countries. Changes of the education quality requirements resulted in the improvement of methodical teaching and the professional competence of university teachers, as active, conscious, with high pedagogical consciousness and creativity. Therefore, the urgent task of modern education is to develop and improve the technologies contributing intensification of the educational process and enabling university teachers to develop their professional skills and personal qualities.

National education has many problems which scientists are looking the answers for. In the study of educational problems, clarifying and solving educational issues, particularly pedagogical consciousness formation, it is education that could and should play a significant part in. This process should be directed to implementing new methodological approaches, conceptual ideas, current and future demands of society, education establishments, teachers. Such situation in education requires creating modern approaches to the new structure of the special psychological and pedagogical training of future university teachers. Significant changes in approaches to education should completely change the approach to university teachers. Their psychology, mentality, pedagogical consciousness and training should also change (according to the above mentioned transformations).

Creativity of pedagogical consciousness of future university teachers...

Education as the most important potential of innovative development of society directs a person to a positive transformation of his own and surrounding life on the base of his experience of creative activity. That is why developing scientific, research and creative skills is of great importance. In this context, the integral quality of specialists is the ability to divergent thinking, identified with creative thinking. Creative thinking and creative activity are considered to be goal and result of education. To reach the goal, it is necessary to apply methods that allow carrying out educational and cognitive activity and using methods promoting motivation of cognitive and creative activity, in combination with of control and self-control methods.

The factors of cultural and educational environment affecting the development of creative thinking of future specialists are not always taken into account in the framework of existing standards because of the speed of the changes, so we shall try to focus only on some of them that could be derived and used in various forms of educational work with students.

2. The content of the study

There are many domestic and foreign studies directly related to the problems of university teachers training. Thus, the study of pedagogical consciousness and its structure has been done by V. Demichev, M. Demin; qualitative characteristics of pedagogical consciousness and pedagogical consciousness formation of university teachers have been studied by L. Vershinina, N. Guslyakova, T. Shuruhina; the issues of importance of education of comprehensively developed personality and creativity as one of his characteristics have been done by O. Bazaluk, G. Shevchenko, the issues of education of creativity, the use of creative technologies and formation of professional pedagogical creativity of university teachers have been studied by S. Sysoieva, A. Seravin.

The problem of training university teachers is urgent both for domestic education and foreign education. It is raised by the following foreign scientists: L. Anderson, J. Gold, R. Thorpe and J. Steward, A. Hassenpflug, H. Morgan which studied university teachers' characteristics. Various aspects of university teachers training in the United States, Canada are comprehensively considered by S. Barnes, L. Brinkley-Rubinstein, B. Doykos, N. Martin, and A. Mc Guire, D. Ellice and L. Ortquist-Ahrens, R. Marzano, T. Frontier and D. Livingston, M. Espinosa-Pike, E. Aldazabal and A. Martine-Arroyuellos, L. Soares and Dulce Pacheco.

As stressed above the problem of pedagogical consciousness formation of university teachers has become particularly important. Pedagogical consciousness formation of future university teachers is the process of education in higher school, that is why much attention is paid now to the problems of pedagogical consciousness formation in modern domestic education science, and at the same time the problem of formation of the student as a future university teacher, as a person of high pedagogical morale, pedagogical culture and creative personality.

As working definition, we shall consider pedagogical consciousness as dynamic, personal formation, which includes professional knowledge and skills, personal experience of university teacher and his professionally important qualities, awareness of pedagogical values, formed value orientations and motives of self-development of pedagogical consciousness, positive emotional and valuable attitude to himself as a specialist and to his professional activity, the ability to manage personal mental and emotional state, professional and creative activity, the ability to set goals, professional orientation.

Well-developed pedagogical consciousness will allow future university teachers to understand educational activities and to assess pedagogical process, to predict their own behavior and relationships with students and teaching staff. It is extremely important that values combine personal and social, which in the future will be reflected in professional activity and behavior of university teacher in relations with colleagues and students.

We highlight the main characteristics of pedagogical consciousness (intelligence, spirituality, morality, culture of senses, reflexivity, creativity and culture of dialogue) that define the inner depths of pedagogical consciousness of university teacher and its essence. Thus, we consider intelligence as the basis for the formation and development of cognitive needs; spirituality and morality as direct orientation to reproduce human moral standards and spiritual values; culture of senses as the ability to emotional self-regulation and to create positive emotional atmosphere; reflexivity as the search of the content of educational activity; culture of dialogue as openness and readiness to make dialogue with all participants of educational activity; creativity as the ability to creative personal pedagogical self-regulation.

Thus, creativity as one of the most important characteristics of pedagogical consciousness of university teacher in educational activity should

be the norm for every university teacher. Creativity of university teacher is the original approach to the use of acquired knowledge and skills, innovative solutions of the complex educational problems, educational creativity and making conditions for creative self-education, self-development, and self-improvement.

3. Purpose

The purpose of this study is to analyze the existing scientific points of view on creativity of personality and its formation of future university teachers. In this study the attempt is also made to simulate the educational process aimed to develop the creativity of pedagogical consciousness of future university teachers through English language learning.

4. Theoretical basis and results

The term “creativity” comes from the Latin create and according to the classical definition the English word “creativity” means the level of creativity, that is the stable characteristic of personality.

The studied material gives an opportunity to follow some general trends, principles and approaches to the definition of the essence of creativity.

In understanding the phenomenon of creativity the following approaches are usually distinguished: creativity as cognitive ability, this concerns relation of the concepts of “creativity” and “intelligence”, creativity is a form of intelligence’s work, high level of intelligence provides high level of creativity development D. Bogoyavlenska, R. Sternberg, L. Vekker, S. Rubinstein, V. Shadrikov; creativity as a process that is creativity as an universal creative cognitive ability, which is the factor independent from intelligence J. Guilford, L. Vandervert, P. Schimpf, L. Hesheng,; creativity as common personal characteristics C. Byrge, S. Hanson, E. Ilyin, P. Gielen, A. Robinson, A. Seravin.

Considering motivation of creative activity it is important to consider the problem of creativity formation. There are two fundamentally different positions: according to the first one external motives, the motives of achievements, social assessments, prioritization, and victory are defining, therefore, modelling the conditions for expressing creativity creates competition atmosphere, the importance of the creative success, self-assessment [11]. Another point of view is based on the idea of intentionality of the nature of creative motivation, motive of social success being looked as a

barrier of creativity: "Prestige motivation is a major obstacle on the way to creativity, understood as going beyond, as setting new challenges and educational purposes" [1, p. 265].

As to the signs of creativity the scientists define the following ones: high level of spiritual and moral consciousness, search style of thinking, advanced intellectual and intuitive abilities, creative imagination, special individual qualities, motivation (interest, enthusiasm for a future profession), high level of general culture [16, p. 99]; "productive activity that is embodied in creative attitude to life" [3, p. 4]. That is, a future university teacher, as a creative person should have organizational skills, the ability of a speaker, an analyst, a psychologist, perfect literary speech, should be highly competent in his subject, show intelligence and erudition in any field of knowledge. F. Saliceti defines creativity as a potentiality and productive ability of human being. It is not an activity with an end in itself, but is aimed to different goals from the mere self-satisfaction [11, p. 1175]. Creativity is a fundamental mental activity by which humans have utilized to enhance the quality of life as well as civilizations through innovation [8, p. 1].

So, based on the mentioned above one's skillful use of inexhaustible possibilities of brain in solving any creative tasks as well as the use of the hidden resources that ordinary people tend to have unused is a sign of creativity. Creativity of university teacher testifies to his personal development and professional growth.

Proceeding from the aforesaid we define the term "creativity" of university teacher as personal quality that includes the level of his creative talent, ability to work, which is a constant characteristic of an individuality of university teacher but the term "creation" as educational process, in which creativity occurs. To perform creative educational activity future university teachers must have a system of knowledge, skills, abilities and personal qualities dealt with "creativity". Student creative development depends on the tactics chosen by university teacher, and that is why he must not only "inspire creativity" his students, but also organize creative situations when self-determination, self-development and self-realization of future university teachers occurs.

Creativity as a quality of the personality is integrative, complex one, and characterized by the process and the result of man's development of his unique individuality in the process of creativity.

Thus the development of creativity promotes: gaining experience of self-consciousness in one or more fields of activity; forming man's relation

Creativity of pedagogical consciousness of future university teachers...

to the world and to himself on the base of his experience; transformation of mental life (motives, values, cognitive sphere and fate) on the base on the prevailing attitude towards the world, awareness of oneself as a part of the world. Under this approach, some abilities are expression of own relationship to reality, and “only then they become creativity” [5]. The actualization of creativity occurs in the process of a person’s freeing subordination to circumstances, overcoming “passivity” [10]. Thus, actualization of creativity deals with personal development. L. Monroy states that it requires enough information stored in the cerebral cortex to generate creative ideas. This information can only be stored through life experiences or transmitted through human interaction [6, p. 2797].

As to the conditions of gaining creativity the scientists define the following ones. M. Zivitere states that in order to raise the level of creativity and competencies it is necessary not only to increase the amount of obtained information and the quantity of forms and methods of work, but also to establish environment, which is going to systematically incite self-analysis and self-development of the students. [18, p. 4072].

R. Sijbom insists that obtaining external feedback about one's ideas is not essential for increasing creativity but rather positive effect depends on the work environment [14, p. 1]. Y. Kim and C. Zhong prove that creativity and cognitive flexibility are not shown when participants are proposed hierarchically organized information because of reduced persistence, a key ingredient for creativity. They theorize that a hierarchical information structure, compared to a flat information structure, will reduce creativity because it reduces cognitive flexibility [4, p. 15].

R. Nouri asserts that the social context moderates the effect of culture on creativity by drawing on the constructivist dynamic approach. He assesses creativity by the level of fluency, originality, and elaboration on the usefulness and appropriateness of ideas in three contexts: working under a supervisor, in a group, and alone [7, p. 899].

S. Ritter claims that music listening can be may provide an innovative means to facilitate creative cognition in an efficient way in various scientific, educational and organizational settings when creative thinking is needed [9].

G. Shevchenko affirms that culture and arts are the catalysts for appearance and necessary condition that promotes accumulating and realizing creative potential by a personality. Without dealing culture and arts, which

serve as a fundamental basis for an ideal creation, it is impossible to educate a true human, a man of consciousness and honor [13].

Thus, creativity is manifested in thinking, feelings, communication and certain types of activity, which characterize the personality. Creativity is not a synonym for learning ability and is stimulated by new knowledge that breaks the stereotypes. As we see, with all the diversity of definitions of creativity (as ability to generate new ideas, to abandon stereotyped ways of thinking, the ability to set hypotheses, to generate new ones combinations, etc.), its summary characteristic is that creativity is the ability to create something new and original.

The problem of the development of personal creativity is rather contradictory. It should be clarified that in psychological and pedagogical studies such development refers to the qualitative and quantitative changes in the degree of development from birth to adulthood in terms of physiology, knowledge and behavior. Creative development involves quantitative and qualitative changes in terms of creativity and is manifested, in overcoming stereotypes of perception, thinking and activity.

5. Principles of creativity development

Creativity development is based on three main principles. The first principle – creativity development occurs only in contact with the environment. The environment is the soil on which the development and the formation of creativity qualities take place, they being necessary for adaptation to the specific conditions. The role of the environment in the development of all mental processes is determined by the function of the personality as reflection of the external world for orientation in it. Thus, the contact with the environment is determined by internal and external factors. The same environment has different effects on a person depending his ability to contact. The level of the contact itself is determined by the number of “contact points” with the reality. Such points of contact leave their own trace in human brain and create “the soil for creativity”. Creation of such a collection of impressions from environment sources determines the main thing – the necessary, new, non-standard direction of creativity which is the basis of intuition.

The second principle. The potential opportunities of person’s development is boundless, those qualities being developed that are potentially embedded in the genetic code of the personality. The main opportunity for

Creativity of pedagogical consciousness of future university teachers...

the realizing potential individual possibilities of personality is creativity. Therefore, the development of abilities should occur in all types of creativity – artistic, research, operational abilities. It is this path of the development of all forms of creativity that is the main stimulus for the expanding opportunities for creativity.

The third principle. The creativity development is irreversible. Having entered the path of creativity, a person cannot stop, cannot stop creating, experiencing an unusually strong need for knowledge in creation. The process of renewal, development, constant and irreversible need and the ability of a person to go beyond the standard, do nothing carelessly and by template.

Currently three approaches to the development of creativity: genetic approach, environmental approach, integrated approach are distinguished.

The genetic approach (Plato, Eysenck) is related to the hypothesis that affirms innate ability to creativity. Supporters of this approach rely mainly on historical examples of the dynasties of great thinkers, scientists, writers, artists. However, critics of this approach draw our attention to the fact that not everything is so unambiguous. This phenomenon can be explain by the special environment created by the older generation which influences the development of creative abilities of their descendants, on the other hand, the creative environment of these families is formed on the basis of the same creative abilities of all family members, which largely confirms the hypothesis of genotype-environment interaction.

E. Torrence [17] draws attention to the fact that, that hereditary potential is not the most important indicator of the future productive activity. According to his opinion, the development of creativity and its realization in creative activity is conditioned by the corresponding creative abilities, skills and motivation. In other words, when there is no desire to something new high level of creativity cannot guarantee high achievements in some types of activity, even with confident mastery of professional skills. The presence of the same motivation and the necessary knowledge and skills provides mastery, but it is not true creativity.

To what extent the creative impulses of the personality turn into creative character, depends more on the influence of parents and teachers. Some psychological studies (R. Nichols, B. Kochubei and others) also do not support the hypothesis of the inheritance of individual differences in creativity.

Representatives of the environmental approach consider the decisive factor of development of creative abilities external conditions, they adhere to the point of view that creativity can be taught. R. Strenberg, E. Torrens and others draw our attention to the fact that hereditary potential is not an important indicator of the future creative productivity [15; 17]. To what extent the creative impulses of the personality become more creative, depends more on the influence of parents and teachers. Strong evidence of environmental influences on creativity has been accumulated. R. Strenberg emphasizes that the importance of heredity is lower as creativity requires a large number of environmental factors favorable for their implementation. Supporters of the environmental approach in the development of creativity assign to the microenvironment, the first place being assigned to family.

At the same time, we consider it to be necessary to pay attention to ambiguity of the influence of the environment on the formation and development of creativity. Factors of the external environment can have both positive and negative influence on the development of creativity. Thus, E. Torrence [17] argues that family can both develop and destroy the creativity of the personality. J. Guilford points to the negative influence of the school environment, by the end of schooling students fall into depression, masking their abilities [2].

Representatives of the integrated approach differentiate types of adaptation of the individual to the environment, depending on hereditary traits [10]. They believe that heredity and environment approximately equally affect the ability. And the importance of the environment grows with age, presence of hereditary factors being necessary as they put the limit of creative achievements of the personality. But at the same time, favorable conditions are necessary for the realization of inborn inclinations.

In other words, creativity can be developed, but with inborn abilities. The creative ability of man is the variable value. It can be trained and developed as any ability of a person, that is creativity can be learned as well as everything else. Mental actions and operations of a person are formed in the course of practical actions with objects.

6. Objects of creativity development

Thus, we can determine the objects of creativity development. Understanding the object of the development of the abilities necessary for life in a certain environment, the assimilation of its norms, adaptation to its

Creativity of pedagogical consciousness of future university teachers...

requirements, the main objects of creativity development are those that are not formed automatically and require directed effort to be formed. They are the most fundamental and significant in the professional and creative development. Therefore, it is necessary to know and seek for the individual ways of their formation relying some psychological regularity.

The first object of creativity development is the need for creativity, which should be formed in the process of learning creative skills. The need for creativity, like the ability for it, is formed faster while performing non-standard tasks. Higher and constant type of individual development is based on the perfection, embracing all aspects of individuality. Seeking to improve the environment, the spiritual needs the personality unwittingly cognizes himself, his own limitations, begins looking the ways of correcting them, but not at the level of the standard, since the perfection is always individual and cannot be the standard.

The second complex object of creativity development is creative consciousness, which begins with the realizing oneself as a creator, possessing tools of creation. Creative consciousness is the inclusion of oneself in innovative processes, fixing changes occurring in the society, in art, in the events that determine the spirit of time, as well as the dominant needs and categories of values in different spheres of society. Analysis of essential changes taking place in the society is carried out not from the position of the reporter, fixing the facts, but from the standpoint of the creator, including one's own brain in the search of the place in this process, understanding that the creativity means to become to some extent a creator in society.

To form the creative consciousness means to believe in one's own abilities, to choose one's own theme in art, to have one's own idea of what is necessary for the future of man.

The third complex object of creativity development is managing the creative process. To control the creative process the personality needs to be automatically included in the process of creativity, nothing being done meaningless, by template, without searching for a new meaning.

All listed objects of creativity development are complex mental formations that are composed of the combination of complex of qualities that determine these abilities. It often happens that the lack of any ability can destroy the whole structure of abilities. Therefore, to achieve the result, it is necessary to construct the creativity development on the principle of detailed improving all abilities which then integrate into a holistic entity.

7. Criteria system for creativity development

Thus, all mentioned above allows defining the system of empirical criteria for the development of students' creativity. It includes the following ones.

Motivational criterion: the desire to show one's own creativity and individuality, sustainable orientation and interest to creativity, mastering knowledge and the ways of creative activity, the choice of creative activity in creating conditions of free choice, the level of demand to oneself and to others, the desire to cooperation, the desire to gain the experience, purposefulness, independence, perseverance, the desire for independence, striving for freedom, the need for achieving success, the desire for self-improvement and creative self-realization.

Intellectual criterion: the depth and stability of the psychological-pedagogical knowledge about the diagnosis of one's own cognitive processes and creative abilities, knowledge of methods and methods of creative self-development, self-realization and self-assertion, knowledge of requirements, which creative activity imposes to the student's personality, knowledge of the possibilities of the educational process of the university for personal development of the student, possession of information of the creative potential, abilities, creative activity, the level and breadth of general humanity knowledge, the availability of professional culture and artistic taste, the need of the knowledge of the world and oneself, the level of cognitive activity, the need for the new knowledge, the ability to reason, draw analogies, compare, analyze, draw conclusions, the ability to master new technologies, development of creative thinking.

Activity criterion: the studied sphere of knowledge is associated with the creative activity, motivation to it, active position in mastering knowledge of creativity, creative individuality, self-knowledge and self-realization, the degree of aspiration to self-perfection and creative self-realization through functional aspect of students' educational and professional activity: attendance of classes, participation in contests, discussions, problem seminars, lectures-dialogues, scientific-research work, quizzes, the ability to self-identify and organize teamwork, to make non-standard solutions of the tasks, the ability to integrate and synthesize the information, the degree of development of communicative qualities, the ability to evaluate both the work process and the result.

Emotional criterion: condition characterizing steady positive attitude towards the educational, creative and professional activity, the ability to

Creativity of pedagogical consciousness of future university teachers...

analyze and evaluate reality from the position of the creative ideal, the desire to high spiritual aspirations; the ability to capture the wealth of the spiritual-emotional shades, the variety of emotions experienced, the level of empathy, fantasy, sensitivity to something new, confidence in overcoming difficulties, in mastering creative activity, the ability to achieve the goal of developing personal creativity.

It is natural to assume that not every personality is characterized by all stages of creativity development, someone reaches only the first stage, copying some samples; others make some modifications without changing the whole system; the last taking the idea, fully develops the content, methods and forms of implementation; and the fourth creates his own original concept. Concerning the latter, it can be assumed that the first three stages are combined into one, imitative stage, opposing the fourth stage – the stage of creativity.

Thus, creativity is being developed in the process of assimilating what has already been accumulated, and then the transformation of existing experience is made. We can distinguish the following stages of creativity development in the process of creative educational and professional activity of students: the empirical, or fact-finding stage: primary acquaintance with chosen specialty, the evolution of its formation, ones own vision of the profession and professional activity; the theoretical stage: awareness of the purpose of socio-cultural activity in society and the role of a specialist in its organization; this stage can be called reproductive, since the students get acquainted with the technologies of professional activity, do not just learn how to apply them, but find the most effective methods of their use in solving professional problems; the theoretical and creative stage: the acquisition of theoretical knowledge and practical skills that contribute to the development of professional creativity, awareness of oneself as a creative person, mastering the technologies, which help to move away from standard procedures making the professional activity more effective; the modeling stage: the deepening knowledge and skills of students to develop creativity process aimed to create the new ways and forms of cognition of professional activity, approbation and adjusting them in practice; the system modeling stage: a heuristic way of creation something new, affecting the environment and other people.

Watching the ideal and identifying oneself with it, the personality develops some new quality. Creative personality of the teacher, becoming the

object of imitation for the students, promotes the development and manifestation of their own creativity. Therefore respecting the interests of the individuals, the ability to support, rather than criticize, showing an example of creative behavior sensitive to individual peculiarities of the students, to their emotional problems can become the main external factors of the formation of the creative personality.

Thus, summing up some theoretical analysis of the main approaches to the research problems of creativity formation and development, special attention should be paid to the fact that comprehensive approach to creativity is widely used as functional structure of interacting cognitive and personal components of the creative personality, as well as the interdependence of the personality and the surrounding social environment throughout the process of creative activity is considered.

Creativity development of as the integral part of the overall development of the individuals is directly related to the human factor, as this process provides motivation, stimulating individuals to rely their needs; their interest and desire to work, to dispel fear and doubts. The effectiveness of creativity development process is provided by the intellectual-content (availability of information on the content and the structure of the transformation activity); motivational and personal (possessing the abilities and motivation to creative activity); process-activity (the activity itself).

8. Forming creativity of pedagogical consciousness through linguistic approach

Of fundamental importance for our research is the statement, proved by scientists, that creative abilities are not only hereditary conditioned, but also formed ones. It affirms the possibility for the development of creative abilities through teaching and upbringing.

Originality of internal and external environment of a man is the guarantee of his ability to become a creative personality. As far as the aim of our research is creativity actualization and formation, effective communication in the sphere of English literature, art and interactive technologies could be used to develop creativity of future university teachers within the subject of "English".

We consider creative work from the point of view of formation of cognitive interest to foreign language teaching and its integration with the professional interests of future specialists. Creative work has its own tasks

Creativity of pedagogical consciousness of future university teachers...

and differs in certain specificity from the traditional educational activity. Its main task is to promote students' ability to acquire knowledge through personal searches and active interest as well as is to ensure the maximum mental activity. This task can be successfully solved by using exercises fostering personality's creative development.

For successful and efficient formation of creativity of pedagogical consciousness of future university teachers it is necessary to give priority to those forms of individual work where they could approve themselves, their intelligence, erudition, experience and skills to show personal position, creative personality with the help of presentations and projects, participate in discussions, lectures at faculty and university seminars, in cultural and educational activity.

Forming creativity of pedagogical consciousness of future higher school teachers it important to introduce the following activity: research activity (participation in scientific seminars and conferences for young scientists, writing scientific articles and thesis); attending open classes, pedagogical practice, visiting educational and cultural activities; taking part in contests of pedagogical skills and other creative activities for their developing creativity of pedagogical consciousness; meeting with prominent figures of science and culture; motivating self-education (improving theoretical knowledge, mastering new forms and methods of training and education, learning advanced teaching experience, new educational technologies); promoting creative development with the help of (art, literature, music, sports, etc.); taking part in professionally oriented forms of carrying out lectures, conferences, seminars, "round tables"; taking part in quasi-professional activity: modelling conditions, educational content, dynamic of educational reality with the help of educational information (role plays, seminars, trainings): university should create favorable conditions for students' individual work and promote the development of talented students, stimulate their creativity.

Another condition for the development of creative thinking of future specialists in the socio-cultural sphere is also the knowledge of foreign language. Thus, studying foreign language promotes the development of the creative abilities of students, namely strengthening the four basic parameters of thinking according to the definition of the American psychologist J. Guilford: fluency of thought, originality, flexibility of the ideas expressed, the desire for intellectual novelty and to find own more than one solution of the problem.

Author's creative technique making possible to implement well-known pedagogical methods for the formation of creativity through English language teaching has been developed. The description of this technique provides a framework idea of its concept structure and content. However, the introduction of this technique in the pedagogical practice of English language teaching requires taking into account specific features of the content of the programs of this discipline as well as the effective use of didactic tools. Therefore, when developing the complex of creative exercises, the decrease of effectiveness of achieving the immediate goal and objectives of the course must not be allowed, i.e. the potential of programmes' content and didactical tools to achieve the objectives of creativity development should be used.

During the experimental work, creative technique consisting of 6 modules (16 moderating seminars) has been developed: module 1 – formation and development of intellectual abilities; module 2 – formation of values and value orientations; module 3 – formation of professionally significant qualities of university teachers; module 4 – formation of emotional-value relation to oneself and educational professional-oriented activity; module 5 – formation of motivated professional self-improvement; module 6 – formation of self-assessment, self-control and self-regulation. These modules are sequentially stacked and complement each other. The modular structure of the seminar gives the mobility and variation of the ways of its implementation, taking into account the individual level of development of the student's pedagogical consciousness.

We have used creative exercises (“The Incomplete Sentences Technique”, “Identification”, “Tank”, “Brainstorming”, “Switch to the interlocutor”, “Getting into the Character”, “Ranking method”, “Creativity tree”, “From Monologue to Dialogue”, “If I understood you correctly ...”, “Modality”, “I am an university teacher”, “Envelope of openness”), creative competitions (“Professional mastering”, “I am a journalist!”, “The best teacher”) and group discussions of artistic works (paintings, novels, short stories, music chosen on the content).

The author's complex of creative exercises allows not only to realize the potential of didactic means used to studying foreign language for creativity formation, but also to stimulate the motivation to foreign languages as the means to obtain necessary information from English sources, to solve complex situation tasks including professionally oriented, to defend own opinions, to argue with foreign opponents, etc.

Creativity of pedagogical consciousness of future university teachers...

The effectiveness of using such exercises has been confirmed by the experimental test. Positive dynamics of the level of students' creativity formation through its use has been fixed by the key indicators. Research activity, taking part in professionally oriented forms of carrying out lectures, conferences, seminars, "round tables", quasi-professional activity contributed to the development of divergent thinking; group discussions of artistic works, creative exercise "Getting into the Character" promoted the development of creative imagination; creative competitions "Professional mastering", "I am a journalist!", "The best teacher", "From Monologue to Dialogue", "If I understood you correctly ...", "Modality", "I am an university teacher", "Envelope of openness" fostered the increase of flexibility, fluency and independence.

Research work carried out during the experiment also revealed that creative exercises develop creative abilities, imagination, creative thinking, insistence manifesting in the particular interest to emotional aspirations and attitude to the creativity, independence and perseverance in the creative process. Divergent thinking that is expressed in multiple searches of solutions of the problem involved, trying to put forward a large number of interesting unusual ideas was developed during creative search of solving creative tasks.

It is quite obvious that such technique cannot fully ensure the formation of students' creativity however; it can be included as an effective element in the integrated system of development of students' creativity.

9. Conclusions

Creativity is considered as universal ability to creativity the highest level of human activity promotes positive transformation of existing or creation of new cultural values, having personal and social significance. Creativity is the qualitative characteristics of a personality (convergence, divergence, flexibility, originality of thinking, fluency, the ability to abstract and synthesize), imagination, individual characteristics (dynamism, creative orientation, independence), which are realized in the creative activity of the individual. Social environment provides significant influence on the creativity development, it manifesting, actualizing such ability. It is in the process of contact with the environment of man, when the directed activity of the individual has creative and transformative impact, the progress of creativity can be followed.

Formal students' inclusion in the process of learning and education leads to the decrease of satisfaction. The problem of satisfaction is closely related to the student's inclusion into professional, educational tasks, and creates intensity of impressions and satisfaction of personal achievements. The absence of achievements' satisfaction is the main reason of development inhibition. English language teaching is impossible without culture. Creative methods of work allow to go far ahead developing students' abilities and purposefully forming creative speech skills. That is why developing creativity with the help of English has been manifested in the development of creative abilities of students; using various forms of educational activities arising interest to the chosen specialty and studying the subjects.

Concluding the above mentioned the author's complex created on the base of well-known pedagogical and psychological techniques through English language teaching made great impact on the creativity development and language skills. The experiment confirmed the hypothesis that certain pedagogical conditions for the developing creative thinking, the use of special methods, creative tasks had significant impact on creativity development. Positive dynamics of the key indicators (convergence, divergence, flexibility, originality of thinking, fluency, the ability to abstract and synthesize, imagination, dynamism, creative orientation, independence) was observed in experimental and control groups.

This study does not cover all aspects of the given problem. The promising direction of the further research is the innovative technologies of forming creativity of pedagogical consciousness of future university teachers by means of English language teaching.

References:

1. Bogoiavlenskaia D. (2002). Psihologija tvorcheskih sposobnostej. Moscow, Akademiia.
2. Guilford, Y. & Hoepfner, R. (1871). The analysis of intelligence. N.Y.
3. Hornostay, P. (2005). Creativity and harmony of personality (psychotherapeutic aspect). *Naukovyy chasopys NPU im. M. P. Drahomanova*, 9 (33), 3-7.
4. Kim, Y. J. & Zhong, C. B. (2017). Ideas rise from chaos: Information structure and creativity. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 138, 15–27 doi: 10.1016/j.obhdp.2016.10.001.
5. Melik-Pashaev, A. (1996). Preparatory materials for the failed dialogue. *Voprosy psikhologii*, 5, 51-56.
6. Monroy, L. (2015). Teaching Creativity. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 174, 2795–2797. doi.: 10.1016/j.sbspro.2015.01.969.

Creativity of pedagogical consciousness of future university teachers...

7. Nouri, R., Erez, M., Lee, C., Liang, J., Bannister, B., & Chiu, W. (2015). Social context: Key to understanding culture's effects on creativity. *Journal of Organizational Behavior*, 36, 899–918. doi: 10.1002/job.1923.
8. Parka, S. H., Kimb, K. K., & Lee, K. H. (2015). A Neuro-Educational Study of The Development of The Creativity Based Teaching Program and Its Effect. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 186, 1–8. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.04.200
9. Ritter, S., & Ferguson, S. (2017) Happy creativity: Listening to happy music facilitates divergent thinking. *PLoS ONE*, 12(9). e0182210. doi: 10.1371/journal.pone.0182210.
10. Rubinshtejn, S. L. (1989). *Osnovy obshej psihologii*. Moscow, Pedagogika.
11. Saliceti, F. (2015). Educate For Creativity: New Educational Strategies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 197, 1174–1178. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.07.374.
12. Seravin, A. I. (2005). *Issledovanie tvorchestva*. St. Petersburg, Kopi-Park.
13. Shevchenko, G. (2017). The Ideal Image of a Man: the Main Characteristics and Ways of Achieving. *Future Human Image*, 7, 120–127.
14. Sijbom, R., Anseel, F., Crommelinck, M., De Beuckelaer, A., & De Stobbeleir, K. (2017). Why seeking feedback from diverse sources may not be sufficient for stimulating creativity: The role of performance dynamism and creative time pressure. *Journal of Organizational Behavior*, 39(3), 1-14. doi: 10.1002/job.2235.
15. Sternberg, R. & Kaufman, J. (1998). General intellectual ability. *Human abilities. Annual Review of Psychology*, 49:479–502.
16. Sysoyeva, S. (2006). *Osnovy pedahohichnoyi tvorchosti*. Kyiv: Milenium, – 344 c.
17. Torrance, T. P. (1979). *The search for satorie and creativity*. Buffalo, NY: Creative education foundation Inc.
18. Zivitere, M., Riashchenko, V., & Markina, I. (2015). Teacher – Pedagogical Creativity and Developer Promoter. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 174, 4068–4073. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.01.1156.

**PEDAGOGICAL POTENTIAL
FOR PROFESSIONAL PREPARATION OF MASTERS**

**ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРАНТІВ**

Smolinska Olesia¹
Machynska Nataliya²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_49

Abstract. The paper deals with the actual theme of formation of pedagogical potential in the professional training of masters. To achieve the goal, which consisted in the analysis of the peculiarities of the development and formation of the pedagogical potential of masters of various educational programs of training, and a number of tasks were formed. There were key among them: the choice of the approach to the concept content “pedagogical potential”, the definition of types of professional and pedagogical preparation of masters and the characteristics of the corresponding methods of formation of pedagogical potential. The methodological basis for the search of the pedagogical potential of professional training for masters is the general ontology of system-structural analysis, the theory of activity, the theory of intellection, the theory of science and semiotics. The research is based on the general scientific methodology, provides use as theoretical (analysis, synthesis, generalization, inferences, typology), and practical methods (questionnaires).

Through the analysis of scientific literature, as most appropriate to the goals and objectives, the following definition was adopted: “The teacher’s professional pedagogical potential is a complex dynamic personal education that integrates a set of internal personal resources of a person (psycho-physiological properties, needs, abilities, value orientations, settings, personal qualities, motives, knowledge, skills, etc.), which, under certain external conditions, may occur in professional activities in the form of con-

¹ Doctor of Pedagogical Science, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy and Pedagogy,
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

² Doctor of Pedagogical Science, Associate Professor,
Head of the Department of Preschool and Primary Education,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Pedagogical potential for professional preparation of masters

scious professional actions in situations of professional choice (Rasskazov, Katerbarg, 2013)”.

Due to the analysis of the relevant documents, it is determined, that in Ukraine there are three types of professional-pedagogical training: point, binary (double, parallel) and linear. Each of these types is found at the master's level, but only the point does not apply to the baccalaureate. Each of these types is characterized by the positions of solvable problems and the corresponding way of becoming / development of pedagogical potential. The point type is aimed at propaedeutic preparation for the possible implementation by graduates of the magistracy of pedagogical activity, the method of influence on pedagogical potential is defined as diffuse, which does not provide system training, but provides a ground for further self-development as a teacher. The binary type is oriented both to the bachelor's degree and to the master's degree. Its task is systematic professionally and pedagogical training, closely linked with other professional education and activities. The method of forming a pedagogical potential for this type is deductive, since in this case the system basis provides the formation of individual pedagogical stylistics and skill. The third, linear, type is organisationally the most traditional, since it is represented by a two-level system of professional and pedagogical training, which implements the classical organizational principles of continuity, consistency, and systemicity. The method which is the most appropriate for this type of development of pedagogical potential is inductive, since (by analogy with the inference) methodologically ensures the formation of a professional person, organic fusion of personal and professional features.

In the context of the spatial-environmental approach, attention was paid to the development of the teacher's capacity of higher education in general and graduation department in particular. The role of the latter both in the formation of the educational program and in its implementation by the masters is the leading one.

1. Вступ

Проблема ефективності освітньої / педагогічної діяльності є складною насамперед через всеохопність критеріїв визначення результативності. Автори проекту концепції розвитку педагогічної освіти (2017) означають це як «багатогранність, яка у своїх вищих проявах підіймається до мистецтва» [10, с. 2], зазначаючи також, що «високий рівень академічних досягнень, продемонстрований здобувачем педагогічного

фаху під час навчання у закладі освіти, не гарантує його успішності в професійній діяльності» [10, с. 2]. Таким чином, названа проблема розгалужується на результативність професійно-педагогічної підготовки в розрізі співвіднесення докладених зусиль як зі сторони ЗВО, так і здобувача вищої освіти. У робочих документах ЮНЕСКО, присвячених педагогіці XXI століття, зазначено, що «головною ціллю освіти 21 століття є створення навчальних можливостей для індивідуальності, підтримка її розвитку протягом життя, активність, незалежність учнів, за яких вчителі повинні стати «тренерами з навчання» – роль, дуже відмінна від традиційного вчителя класу» [22, с. 14]. З цим же пов'язаний як механізм результативності (відхід від концепції наслідування як провідної в учінні), так і результат, що перетворюється з рівневого (кількісного) на індивідуальний (якісний). Його можна означити як додану освітню вартість, що має як одиничне, так і сумарно-синергічне вираження (нарощення потенціалу).

Отже, актуальність дослідження педагогічного потенціалу як освітньої передумови та освітнього результату в умовах магістратури педагогічних спеціальностей зумовлена оновленням загальних підходів до освіти як ландшафту, її результативності у вимірі індивіда – як численних переходів від його ролі ланки в ланцюгу до творця ланцюжків доданої вартості [20, с. 15].

Мета публікації – проаналізувати фактори формування та розвитку педагогічного потенціалу магістрантів різних освітніх програм підготовки.

Для досягнення мети плануємо розв'язати такі завдання:

- визначити та співставити змістове наповнення поняття «педагогічний потенціал»;
- проаналізувати освітні програм підготовки магістрантів за різними спеціальностями;
- типологізувати професійно-педагогічну підготовку магістрантів з позицій формування педагогічного потенціалу;
- охарактеризувати способи становлення педагогічного потенціалу відповідно до типу професійно-педагогічної підготовки.

Методологічним базисом дослідження педагогічного потенціалу професійної підготовки магістрантів є загальна онтологія системно-структурного аналізу, теорія діяльності, теорія мислення, теорія науки та семіотика.

Логіка подання дослідженого матеріалу полягає у вивченні підходів до тлумачення категорії та означення поняття «педагогічного потенціалу», визначенні й аналізі типів професійно-педагогічної підготовки магістрів, розкритті специфіки наскрізної підготовки магістрів та магистратури на основі перехресного вступу, узагальненні способів формування педагогічного потенціалу професійної підготовки магістрів.

2. Підходи в дослідженнях концепту педагогічного потенціалу

Вивчення вітчизняних літературних джерел засвідчує, що концепт педагогічного потенціалу часто виконує допоміжну функцію в характеристиках форм, видів, методів освітньої / педагогічної діяльності. Так, наприклад, зараз активно досліджується проблематика педагогічного потенціалу мистецької [3; 16], дозвіллевої [5; 21], спортивно-оздоровчої [26] діяльності; освітніх технологій [7; 13]; професій та релігій [15; 27], дидактичних засобів [25]. Існує низка публікацій з управління, які тлумачать педагогічний потенціал як відповідність кадрової структури завданням управління закладом. Перелічені вище джерела є, радше, ілюстративними, ніж аналітичними щодо нашої теми.

Якщо аналізувати наукову літературу близького зарубіжжя, то можна виявити дещо іншу тенденцію. Це, насамперед, увага дослідників до педагогічного потенціалу особистості вчителя. Переважна більшість досліджених нами публікацій [4; 6; 17] за вихідну точку беруть дослідження О.М. Боднаря, яким і запроваджено цей підхід, а категорія педагогічного потенціалу змістово корелює із особистим, оскільки означається як складне комплексне поняття, здібності та синтез певних особистісних якостей та властивостей людини, що забезпечують ефективність педагогічної діяльності [1]. Цей підхід наближає нас до вирішення поставлених завдань, проте вважаємо, що найбільш прийнятним буде визначення, доповнене вчинковим підходом: «Професійний педагогічний потенціал педагога – це складне динамічне особистісне утворення, що інтегрує сукупність внутрішніх особистих ресурсів людини (психофізіологічні властивості, потреби, здібності, ціннісні орієнтації, установки, особисті якості, мотиви, знання, уміння, навички та ін.), які за певних зовнішніх умов можуть проявитися у професійній діяльності у формі усвідомлених професійних дій в ситуаціях професійного вибору» [17, с. 139]. Крім того, виходитимемо із тези, що «що кожен студент є потенційним носієм педагогічної

сутності» [2], доповнивши її суб'єктно: «А також вчитель, викладач, заклад вищої освіти». Характеристично, педагогічна сутність є творчо-інноваційною, оскільки, закладаючись у процесі педагогічної підготовки, «реалізується у процесі педагогічної творчості» [19].

3. Типологія професійно-педагогічної підготовки

Відповідно до сучасної системи професійної підготовки можна виокремити такі типи професійно-педагогічної підготовки.

Перший, точковий, тип. Згідно з ним всі магістранти різних спеціальностей вивчають одну (рідше – дві) навчальні дисципліни пропедвничного характеру, завданням якої / яких є підготувати ґрунт для можливого переходу від рівня повсякденного стороннього спостереження професійних аспектів педагогічної діяльності до рівня їх осмислення. З цієї метою в навчальні плани зазвичай включаються такі дисципліни, як педагогіка і психологія вищої школи, методика викладання у вищій школі, крім того, елементом практичного навчання є асистентська практика, що, в рамках цього типу, часто є складовою інших видів практик.

Другий, бінарний (подвійний, рівнобіжний), тип, хоч більше властивий бакалаврському рівню, проте є якісною передумовою формування педагогічного потенціалу в магістратурі. Згідно з В.А. Козаковим [9] – це шлях поступового формування педагогічного потенціалу студента, який обрав непедагогічну спеціальність (найчастіше – в університеті непедагогічного профілю). Саме з ініціативи цього науковця до освітньо-професійної програми підготовки, щоправда, бакалавра галузі знань «Економіка і підприємництво» (згідно із класифікацією 2010 року) було включено блок вибіркових дисциплін психолого-педагогічної підготовки, зокрема «Психологія діяльності та навчальний менеджмент», «Комунікативні процеси у навчанні» та «Методика викладання економіки» [14]. Їх засвоєння передбачало поступове формування професійно орієнтованих рис не лише як економістів, маркетологів, але й як викладачів. При цьому класична педагогічна підготовка не провадилась.

Ще одним варіантом другого типу є навчання за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», теж бакалаврський рівень, яке, часто, здійснюється в руслі додаткової спеціальності. Цей тип підготовки охоплює широкий спектр педагогічної проблематики. Контент-аналіз наявної на сайтах закладів вищої освіти інформації про навчальні плани засвідчує, що перелік дисциплін формується з

Pedagogical potential for professional preparation of masters

урахуванням уже наявного педагогічного (у значенні кадрово-викладацького) потенціалу.

Наступним варіантом бінарного типу є підготовка магістрів за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки», що здійснюється для випускників не нижче першого (бакалаврського) рівня.

Третій, лінійний, тип стосується питомо педагогічної магістратури на основі попередньо здобутої педагогічної спеціальності.

У публікації розглянемо особливості другого і третього типів професійної підготовки магістрів. У контексті педагогічного потенціалу їх об'єднує необхідність урахування особливостей культурно-освітнього простору конкретного закладу вищої освіти, в якому відбувається циркулювання професійних та педагогічних цінностей і традицій. Зокрема його варіантами можуть бути культурно-освітній простір педагогічного, класичного чи непрофільного ЗВО. Це впливатиме на зміст навчальних планів, що більш наочно видно на етапі бакалаврської підготовки. Наприклад, аналіз навчальних планів спеціальності 6.010101 «Дошкільна освіта» (2013–2014 рр., до відміни стандартів) засвідчує наявність таких відмінностей:

– університетські наукові школи, що існували чи склалися впродовж останніх 20 років (ПНУ імені Василя Стефаника – етнопедagogіки та історія педагогіки; ЛНУ імені Івана Франка – опертя на наявні філологічну, правничу та інші школи, ДДПУ імені Івана Франка – на провідну національну та соціально-гуманітарну тематику);

– регіональні відмінності (вони не суттєві в межах університетів Західного регіону України, проте аналогічне дослідження із включенням педагогічних університетів з інших регіонів України їх виявить, що впливає з помічених у процесі обробки особливостей подачі відомостей про історію університетів, ступінь осмислення власної ідентичності та відповідних проєкцій у навчальних планах; наприклад, за напрямом 6.010101 «Дошкільна освіта» ПНУ імені Василя Стефаника пропонує на вибір навчальну дисципліну «Історія освіти Прикарпаття», ЛНУ імені Івана Франка – «Історія Львівського університету», ДДПУ імені Івана Франка – «Історія ОУН і УПА», «Історія українського війська», «Поезія Тараса Шевченка», «Етногеографія України», «Історія української діаспори», «Україна в Європі і світі»» [24, с. 379].

Зараз на навчальні плани магістрантів впливає як науковий потенціал випускної кафедри, так і характеристики культурно-освітнього простору

закладу вищої освіти в цілому. Ключовими механізмами цього процесу є становлення суб'єктності й об'єктивація. Ці два процеси інтегровані між собою. Перший передбачає розширення рамок суб'єктності в освіті, що відповідає Закону України «Про вищу освіту», який надає статусу елементів системи не лише учасникам освітнього процесу та органам управління, а й закладам вищої освіти, рівням та ступеням вищої освіти, галузям знань і спеціальностям, освітнім та науковим програмам, стандартам освітньої діяльності та стандартам вищої освіти [8, ст. 11]. Таким чином професіоналізм, отже, й педагогічний потенціал, формується та розвивається під впливом низки чинників-суб'єктів різного типу. Другий процес, об'єктивація, що є перетворенням «суб'єктивного змісту свідомості в самостійну, незалежну від свідомості сутність» [23, с. 495], одночасно є як наслідком суб'єктивації (в руслі цього визначення – змістом [колективної] свідомості), так і її обставиною. Щодо предмету нашого дослідження, педагогічного потенціалу, ці процеси діють одночасно, хоч і не односпрямовано: суб'єктивація є накопиченням потенціалу, тоді як об'єктивація визначає його якість.

Отже, становлення і розвиток педагогічного потенціалу відбувається у ході професійно-педагогічної підготовки, що проходить в обставинах різних освітніх програм, культурно-освітніх просторів, суб'єктів (рис. 1).

Рис. 1. Чинники впливу на педагогічний потенціал магістрів

(складено авторами самостійно)

На рис. 1 зображені тільки абстрактні чинники, що впливають на формування і розвиток педагогічного потенціалу магістрів у їх професійній підготовці. Суб'єктні чинники (заклад вищої освіти, кафедра, кадровий склад, магістранти) не зображені, оскільки вони, у переважній частині, мають конкретний характер, тому погано піддаються узагальненню та схематизації.

4. Формування педагогічного потенціалу магістрантів, які не мають бакалаврського ступеня з педагогіки

Якщо характеризувати додану освітню вартість (забезпечення прирощення/формування педагогічного потенціалу), що повинна сформуватися завдяки навчанню в магістратурі неспоріднених спеціальностей, то вона мала б мати достатньо високі показники бодай за рахунок того, що різниця вхідного та вихідного професійно-педагогічного потенціалу є значною через низький показник вхідного. Не вважаємо його нульовим на основі того, що для вступу в магістратуру абітурієнт повинен скласти два вступні фахові іспити, це засвідчує його теоретичну підготовленість. Крім того, навчальний досвід вступника на момент початку магістратури складає не менше 15 років (школа, бакалаврат). Оскільки навчальна діяльність є складною і, щонайменше, двокомпонентною, а провідним механізмом учіння, поки що, залишається наслідування, можна говорити і про загальну сформованість та усталеність загального образу педагогічної діяльності.

В аспекті педагогічного потенціалу викладачів непрофільних закладів вищої освіти існує загальна проблема ідентифікаційного характеру, що, з початком навчання в педагогічній магістратурі, конкретизується і в студентів. Експрес-опитування, проведене серед досвідчених співробітників кафедр непедагогічних спеціальностей у непрофільному ЗВО виявило таку тенденцію: опитані науково-педагогічні працівники університету на питання «Ваша актуальна професія. Я зараз – ...», – відповіли назвавши свій фах за дипломом у 28,6 % випадків, інші дали відповіді, з яких слідує, що актуальною для них професією є викладацька (при цьому як уточнення були вказані різні її аспекти: педагогічний, науковий, управлінський). Їх стаж роботи у ЗВО становив, у середньому, 25 років. Це, на нашу думку, свідчить про наявну амбівалентність професійних цінностей, що є природною для культурно-освітнього простору галузевого університету. Водно-

час, здійснюючи підготовку магістрів педагогіки за бінарним типом, слід тримати в полі зору проблему поєднання різних професійних цінностей, де одним із етапів формування комбінації «цінності професії – педагогічні цінності» є «відкриття» суті проблеми та формулювання цілей і завдань з її розв'язання.

Для подолання цього ідентифікаційного розриву магістрантам спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького запропоновані дисципліни «Університетська освіта», «Імідж сучасного педагога», «Комунікативні процеси у навчанні», «Педагогічна етика та деонтологія», до програми «Педагогіка вищої освіти» включений блок тем з історії педагогіки. У зв'язку із цим набуває особливої ваги організація педагогічного супроводу практик та специфіка керівництва курсовими і магістерськими роботами, що, на нашу думку, разом із поточною студентською науковою роботою в гуртках, повинні скласти тематично цілісний етап професійно-педагогічного становлення.

Іншим аспектом, що потребує особливої уваги через попередній освітній досвід, є подолання впливовості (як позитивної, так і негативної) референтних осіб з числа викладачів дисциплін професійної спрямованості, таким чином – забезпечення можливості формування випускниками магістратури власної стилістики педагогічної діяльності. В аспекті продовження аналізу навчального плану – це дисципліни професійної та практичної підготовки «Педагогічна риторика», «Сучасні технології викладання», «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті». Індивідуальний підхід у формуванні педагогічного потенціалу забезпечує безпосередня участь магістрантів у якомога більшій кількості науково-педагогічних заходів (в тому числі – в роботі науково-методичного семінару кафедри). Таким способом наявні шаблони педагогічної діяльності у професії втрачають стійкість, що сприяє вивільненню особистого творчо-інноваційного потенціалу магістранта.

Отже, одним з аспектів професійно-педагогічної підготовки магістрів за бінарним типом є її опосередкованість попередньою спеціальністю. Через це виникають певні обмеження впливовості випускної кафедри (діють попередні професійні якорі). Ефективними способами їх подолання є поширення сучасної педагогічної інформації шляхом

Pedagogical potential for professional preparation of masters

організації та проведення семінарів для викладачів непедагогічних спеціальностей, активна взаємодія з університетськими виданнями (як наукової, так і популярної спрямованості), специфічна організація роботи зі стендом кафедри (крім інформації для студентів, він повинен містити й інформацію для викладачів), сайтом, кафедральними сторінками у соцмережах.

5. Формування і розвиток педагогічного потенціалу магістрантів, які навчаються за двоступеневою програмою

Третій, лінійний, тип підготовки магістрантів стосується так званої педагогічної магістратури, яка є логічним завершенням одного напрямку підготовки – фахівця педагогічних спеціальностей на етапах «бакалаврат-магістратура». Підготовка професіоналів, яким у документах про вищу освіту як кваліфікацію буде вказано «вчитель / вихователь...», визначається цілою низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників, серед яких вагоме місце посідає педагогічний потенціал. Причому варто взяти до уваги педагогічний потенціал і науково-педагогічних працівників, і студентів, які з першого року навчання отримують систематизовані знання, набувають практичного досвіду, формують основні структурні компоненти професійно-педагогічної компетентності. Слід особливо відзначити, що лише цей тип підготовки передбачає таку специфіку, як «лабораторне навчання», оскільки їх навчальний досвід ґрунтується, в тому числі, на безпосередньому спостереженні поведінки / життя у професії, що здійснюється в умовах плінного освітнього процесу, коли викладач-педагог взаємодіє зі студентом-педагогом. Внаслідок цього виникають специфічні віртуальні умови «навчальної лабораторії», за яких значна кількість професійних елементів достатньо суворо регламентується саме обставинами взаємодії «педагог-педагог».

Досить часто педагогічний потенціал поєднують із творчим, інноваційним, і, в контексті цього викладу, ми підтримуємо наукові розвідки цього напрямку, які вказують на те, що зростанню професіоналізму вчителя, удосконаленню його як професіонала сприяє саме сформований творчий, інноваційний потенціал. Ступінь його розвиненості обумовлює характер педагогічної взаємодії «педагог-студенти» і забезпечує перетворювальні процеси в особистісних структурах обох сторін. Формування творчого потенціалу майбутнього вчителя /

вихователя / викладача відбувається впродовж усього періоду професійної підготовки студентів педагогічних спеціальностей, здійснюється як під час аудиторних занять (лекції, семінарсько-практичні заняття), так і в позааудиторній діяльності – у процесі проходження різних видів педагогічної практики. Аналіз навчальних планів підготовки фахівців галузі знань – 01 «Освіта / Педагогіка», спеціальностей 012 «Дошкільна освіта» та 013 «Початкова освіта», дає можливість констатувати, що формування основ педагогічного потенціалу майбутнього фахівця освіти починається з першого курсу навчання і триває упродовж усього періоду навчання.

Варто зазначити, що вагомою основою для формування потенціалу виступає мотиваційний компонент, який визначається критерієм свідомого вибору професії студентами. Особливо актуальним цей компонент стає саме на етапі магістратури, оскільки, по-перше, навчання за магістерською програмою не є обов'язковою умовою працевлаштування за фахом, отже вибір на користь магістратури – це зрілий вибір випускником бакалаврату з педагогіки саме педагогічної спеціальності. По-друге, вступна селекційна діяльність фахівців з напрямку «Освіта / Педагогіка» дозволяє мотивовано провести відбір абітурієнтів. На цьому етапі, крім мотиваційного, дієвим є також чинник, що передбачає ухвалення аргументованого професійного рішення (наприклад щодо претендентів із вадами мовлення).

Освітня парадигма як сукупність прийнятих науковим педагогічним співтовариством теоретичних, методологічних та інших установок на кожному етапі розвитку педагогіки визначає певну модель (стандарт) при розв'язанні педагогічних проблем підготовки фахівців у галузі освіти. Аналіз змісту освітніх програм підготовки фахівців означених спеціальностей (Львівський національний університет імені Івана Франка) дає змогу виокремити деякі тенденції формування та розвитку педагогічного потенціалу студентів в умовах педагогічної підготовки:

– наступність та систематичність (наявність навчальних дисциплін – «Вступ до спеціальності з основами педагогіки», «Дидактика та педагогічні технології», сукупність різних методик, що відображає специфіку підготовки вчителя початкових класів / вихователя закладу дошкільної освіти);

Pedagogical potential for professional preparation of masters

– наскрізна практична підготовка (педагогічна практика починається з 2-го року навчання і, зростаючи у тривалості та складності виконання завдань, закінчується виробничою (переддипломною);

– послідовність та цілеспрямованість (магістерська програма підготовки фахівців є логічним продовженням навчання студентів освітнього рівня «бакалавр»);

– науковий зміст професійно-педагогічної підготовки (професійно зорієнтовані завдання науково-дослідницької, науково-пошукової діяльності студентів освітніх рівнів «бакалавр» та «магістр») [12].

Рівень підготовки фахівців освіти значною мірою визначається якістю навчальних планів, змістом освітніх програм та їх відповідністю вимогам сучасного розвитку суспільства. Як зазначають дослідники, важливе значення мають традиції, що сформувалися в конкретному закладі вищої освіти (рис. 1). Для оптимізації планування освітнього процесу використовуються структурно-логічні схеми і мережеві графіки окремих дисциплін всього курсу навчання, акцентується увага на зміні професійних функцій викладача. Це дає можливість виявляти, аналізувати та впорядковувати зв'язки між окремими дисциплінами освітньої програми, а також... між різноманітними елементами освітнього процесу [18, с. 47–48].

Результатом планування стають розклади занять, де враховуються різносторонні аспекти: методи викладання відповідно до логіки навчальної дисципліни та психофізіологічних можливостей студента; організаційні та індивідуальні критерії, що враховують необхідність самостійної роботи студентів. Вирішальне значення в засвоєнні студентами складного змісту освіти, реалізації сучасних принципів організації освітнього процесу безпосередньо відводиться взаємозалежній і взаємообумовленій діяльності викладачів і студентів. Тому в системі професійно-педагогічної підготовки магістрантів особливої уваги потребує розв'язання проблем удосконалення форм та методів роботи як студентів, так і викладачів. У цьому контексті (щодо лінійного типу підготовки) набирає вагомості кафедральний науково-методичний семінар, завдання якого набувають масштабності саме в царині обговорення та осмислення сутності педагогічної діяльності в посткласичній методології викладання.

Дидактичний цикл в сучасній вищій школі інтегрує традиційні, що виправдали себе в довготривалій практиці, принципи і прийоми

викладання, з новітніми методами організації обміну та циркулювання науково-професійної інформації. І хоч система організаційних форм навчання передбачає чітку регламентацію співвідношення, обсягу та послідовності різноманітних видів і форм навчальної роботи (більш притаманно традиційній, класичній, парадигмі), проте їх внутрішня структурна організація стає більш пластичною.

Провідною формою в дидактичному циклі закладів вищої освіти більшості країн є лекція. Співвідносно до процесу засвоєння знань вона носить забезпечуючий характер, але, як найбільш гнучка форма навчання, здатна компенсувати відоме відставання в оновленні навчальної інформації, властиве підручникам та деяким іншим видам допомоги, і таким чином активізувати пізнавальну діяльність та творчі інтереси студентів [11, с. 34].

Специфіка педагогічної освіти / професійно-педагогічної підготовки магістра визначається підвищеними, більш того – зростаючими, соціальними вимогами і до професійної діяльності, і до особистості викладача, вчителя, вихователя як суб'єкта педагогічної діяльності, взаємодії в освітньому процесі. Саме тому педагогічна освіта покликана вирішувати два комплекси взаємопов'язаних завдань: по-перше, сприяти соціально цінному розвитку особистості майбутнього педагога (його фундаментальної загальнокультурної підготовки, моральної та громадянської зрілості, що роблять його справжнім наставником наступних поколінь) і, по-друге, сприяти професійному становленню та спеціалізації в обраній галузі педагогічної діяльності. Розвиток особистості педагога закладу вищої освіти – провідна мета, основа й умова ефективної педагогічної освіти саме в магістратурі, тому реалізація завдань професійно-педагогічної підготовки фахівця водночас сприяє розвитку особистості викладача.

Своєрідність педагогічної освіти зумовлена особливими вимогами, що висувуються не тільки до засвоюваних навичок, а й (про що йшлося в аргументації окреслення концепту педагогічного потенціалу) до особистих якостей викладача закладу вищої освіти. Його діяльність передбачає, що, при домінуванні гуманістичної спрямованості і яскравій зорієнтованості на пізнання внутрішнього світу студентів, повинні бути також розвинені інтереси до вивчення світоглядних засад, закономірностей пізнавальної діяльності, акмеологічних аспектів професійного зростання – метапрофесійних чинників. З огляду на це, створення

Pedagogical potential for professional preparation of masters

узагальненої моделі фахівця саме в педагогічній освіті є досить складним завданням, оскільки часто передбачає необхідність суміщення амбівалентних суперечливих процесів.

Зміст педагогічної освіти, отже й проекція педагогічного потенціалу магістра, будується з урахуванням відповідних вимог, які висуваються конкретною спеціальністю чи спеціалізацією (рис. 1). Випускник ЗВО повинен отримати ґрунтовну (базову) психолого-педагогічну підготовку, а також відповідну спеціальну, властиву певній галузі (бінарний і лінійний типи). Він повинен орієнтуватися в загальнокультурних, філософських, соціально-економічних проблемах, володіти іноземною мовою, а також необхідним практичним досвідом організації роботи зі студентами (стосується всіх типів професійно-педагогічної підготовки в магістратурі).

6. Способи становлення педагогічного потенціалу

Класифікація типів професійно-педагогічної підготовки є характеристикою організаційного характеру, що обумовлює зовнішні конфігурації, кількісні параметри педагогічного потенціалу. Своєю чергою, ці кількісні параметри залежать і від показника доданої освітньої вартості, що генерується в культурно-освітньому просторі конкретного закладу вищої освіти. Однак, крім зовнішніх, існують також внутрішні аспекти формування/розвитку педагогічного потенціалу в магістратурі. Вони окреслюють якісні характеристики, є результатом певного способу методичного розгортання професійно-педагогічної підготовки.

Співвідносно із типами можна вирізнити і відповідні способи формування/становлення педагогічного потенціалу. Перший, точковий, тип забезпечує чи не найбільш загальний, контурний, спосіб, його результативність є достатньо низькою, фактично, йдеться про елементарні фрагментарні уявлення з основ педагогічної діяльності. На нашу думку, цей спосіб можна назвати дифузним. Ступінь можливого наступного розвитку його ефективності залежить від подальшої практики. Значною мірою, результативність цього способу також пов'язана із впливом відповідної професійної науково-педагогічної школи, що здійснюється завдяки референтному впливу та діє в напрямі саморозвитку й самовдосконалення.

Другий, бінарний, тип забезпечує такий спосіб становлення, що здійснюється шляхом поступового розгортання значного масиву

професійно-педагогічної інформації. Тобто насамперед йдеться про накопичення відомостей з теорії та практики педагогічної діяльності та можливостей їх розвитку, своєрідного запуску алгоритмів, що в подальшому набуватимуть і масштабності, й інтенсивності. Опираючись на прийняту щодо умовиводів та методів термінологію, вважаємо доречним назвати його дедуктивним, оскільки специфічне розгортання педагогічного потенціалу йде в напрямі від загального до конкретного.

Третій, лінійний, тип є найбільш традиційним. Він опирається на принципи системності (від простого – до складного), наступності (реалізує ступеневість), найменше залежить від сугестивно-адаптивного типу становлення педагога («так робив мій улюблений викладач і я так робитиму»), оскільки є специфічним формуванням педагогічного потенціалу за екологічним принципом, коли магістр педагогічної спеціальності «виростає» в середовищі професії, професійні цінності, виробляючись, водночас інтегруються в особисті. Таким чином формується одразу професійний тип особистості. Низький ступінь залежності від референтної особи пояснюється значною кількістю професійно орієнтованої інформації, отже й здатністю її критично селекціонувати. З огляду на застосований вище підхід, такий спосіб доречно означити як індуктивний, бо напрям підготовки рухається від менших елементів до більших, а висновок про загальне випливає з конкретного.

При цьому співвідношення «загальне-конкретне» є динамічним, а структурно-логічні схеми підготовки магістрів, побудовані з дотриманням стереотипних вимог, незабаром міститимуть ще більше спільного, оскільки ґрунтуватимуться на стандартах вищої освіти, як це вже було до їх відміни.

7. Висновки

Метою публікації було вивчити фактори формування та розвитку педагогічного потенціалу магістрантів різних освітніх програм підготовки.

Першим завданням, що було вирішене для досягнення поставленої мети було означення поняття педагогічного потенціалу. Найбільше нашим цілям відповідає визначення: «Професійний педагогічний потенціал педагога – це складне динамічне особистісне утворення, що інтегрує сукупність внутрішніх особистих ресурсів людини (психологічні властивості, потреби, здібності, ціннісні орієнтації,

Pedagogical potential for professional preparation of masters

установки, особисті якості, мотиви, знання, уміння, навички та ін.), які за певних зовнішніх умов можуть проявитися у професійній діяльності у формі усвідомлених професійних дій в ситуаціях професійного вибору» [17, с. 139]. Воно окреслює не лише зовнішні рамки використання концепту «педагогічний потенціал», а й орієнтує на його ресурс і спрямованість.

Результати аналізу освітніх програм підготовки магістрантів за різними напрямками засвідчили існування суттєвих відмінностей між освітніми програмами попри те, що всі випускники магістратури професійно орієнтовані і на викладацьку діяльність. Проведене експрес-дослідження серед викладачів виявило, що диспропорція між викладацькою та предметно-науковою, професійною діяльністю тривало зберігається щодо непедагогічних спеціальностей, відображається в динамічних та змістових характеристиках педагогічного потенціалу як в індивідуальному, так і в його колективному вимірах. На цій основі укладено схему дії чинників на педагогічний потенціал магістрів.

Виявлені в процесі аналізу відмінності між освітніми програмами і специфікою організації підготовки магістрів, що впливають на становлення і розвиток їх педагогічного потенціалу, дозволили типологізувати професійно-педагогічну підготовку магістрантів. Нами сформовано три типи: точковий, бінарний, лінійний. Кожен із них пов'язаний з галуззю знань, спеціальністю, крім того – з освітньою програмою та конкретним закладом вищої освіти.

Завдяки вивченню внутрішніх механізмів, задіяних у формуванні педагогічного потенціалу магістрантів, а також логіки їх професійної підготовки сформульовані способи становлення педагогічного потенціалу відповідно до типу професійно-педагогічної підготовки. Дифузний відповідає точковому типу, дедуктивний – бінарному, індуктивний – лінійному.

Перспективи подальших досліджень бачимо у вивченні та виробленні методичних рекомендацій щодо формування освітніх програм підготовки магістрів не з огляду на швидкоплинні зовнішні соціально-економічні обставини, а з позицій концентрування уваги на становленні педагогічного потенціалу випускника магістратури як необхідної умови для подальшого саморозвитку, прагнення досягнути професійного акме (зокрема й у викладацькій діяльності), отже – сприятливого ґрунту для освіти упродовж життя.

Список літератури:

1. Боднар А. М. Педагогический потенциал учителя: личностно-гуманистический аспект: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А.М. Боднар. – Екатеринбург, 1993. – 194 с.

2. Бужина І. Розвиток педагогічного творчого потенціалу студентів у процесі розв'язання ними комунікативних завдань / І. Бужина // Людинознавчі студії. – 2014. – Вип. 9. – С. 22–30.

3. Гнидіна О. Мистецько-педагогічний потенціал графіки [Електронний ресурс] / О. Гнидіна. – Режим доступу: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova8/subor/Gnydina.pdf>

4. Девятова І.Е. Развитие педагогического потенциала учителя в системе корпоративного обучения / И.Е. Девятова // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. – 2016. – Вып. 3 (28). – С. 138–146.

5. Дудка Т. Педагогічний потенціал освітнього туризму [Електронний ресурс] / Т. Дудка. – Режим доступу: <http://ppko-koippo.edukit.kr.ua/Files/downloads/pdf>

6. Єнигін Д.В. Аналіз понятійного апарату термінологічного концепту «педагогічний потенціал» [Електронний ресурс] / Д.В. Єнигін // Современные научные исследования и инновации. – 2012. – № 11. – Режим доступу: <http://web.snauka.ru/issues/2012/11/18147>

7. Жалдак М.І. Педагогічний потенціал впровадження дистанційних форм навчання / М.І. Жалдак // Матеріали науково-методичного семінару «Інформаційні технології в навчальному процесі». – Одеса : Вид. ВМВ, 2009. – С. 6–8.

8. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-provyschu-osvitu?start=4>

9. Козаков В. А. Вища освіта в Україні та у світі: проблема цілей та їх реалізації / В.А. Козаков // Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України: монографія. – К. : «Академія», 1997. – С. 60–82.

10. Концепція розвитку педагогічної освіти. Проект [Електронний документ] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dogromadskogo-obgovorennya-proekt-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

11. Мачинська Н.І. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник / Н.І. Мачинська, С.С. Стельмах. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 180 с.

12. Навчальні плани та програми курсів у галузі знань «Освіта/Педагогіка» впорядковані з урахуванням спеціальності та спеціалізацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/academics/bachelor>

13. Наход С. Педагогічний потенціал інтерактивних технологій навчання / С. Наход // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка». – 2014. – № 2 (13). – С. 360–365.

14. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра галузі знань 0305 – Економіка і підприємництво» / Колектив авт. під загал. керівн. А.Ф. Павленка. – К.: КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2010. – 128 с.

15. Педагогічний потенціал ісламу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://islam.in.ua/ua/istoriya/pedagogichniy-potencial-islam>

16. Перець О.Є. Педагогічний потенціал традиційного кобзарського репертуару / О.Є. Перець // Актуальні питання мистецької педагогіки. – 2015. – Вип. 4. – С. 84–89.
17. Рассказов Ф.Д. Профессиональный потенциал педагога как педагогическая категория / Ф.Д. Рассказов, Т.О. Катербарг // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – № 1. – С. 132–140.
18. Сисоєва С.О. Професійна підготовка викладача-тьютора: теорія і методика: навч.-методичний посібник / С.О. Сисоєва, В.В. Осадчий, К. П. Осадча. – Київ; Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2011. – 280 с.
19. Сирцова О. Формування професійно-творчого потенціалу як одна з ключових проблем підготовки майбутнього вчителя початкових класів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/933>
20. Скиба М. Освіта для турбулентного світу. Як жити, навчати і навчатися на вістрі змін і отримувати від цього задоволення [Електронний ресурс] / М. Скиба – Режим доступу: https://www.slideshare.net/UIFuture/ss-77740455?ref=https://uifuture.org/uk/post/osvita-dla-turbulentnogo-svitu-dopovid-pdf_332
21. Скорик Т. В. Освітньо-виховний потенціал дозвілля: від народних традицій до сучасності [Електронний ресурс] / Т.В. Скорик // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. – Режим доступу: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1007
22. Scott C.L. The future of learning 3: What kind of pedagogies for the 21st century? – Retrieved from: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002431/243126e.pdf>
23. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 5. – К. : Наукова думка, 1974. – 840 с.
24. Смолінська О.Є. Теоретико-методологічні засади організації культурно-освітнього простору педагогічних університетів України: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / О.Є. Смолінська. – Дрогобич, 2015. – 598 с.
25. Стиркіна Ю. Педагогічний потенціал ілюстрацій у процесі вивчення англійської мови майбутніми учителями / Ю. Стиркіна // Естетика і етика педагогічної дії. – 2016. – Вип. 14. – С. 31–40.
26. Тіняков А. Психолого-педагогічний потенціал фізичної культури і спорту у вихованні навичок лідерства студентів вищих навчальних закладів / А. Тіняков // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2016. – № 3. – С. 23–32.
27. Топчій О.В. Педагогічний потенціал професійної діяльності працівників прокуратури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goal-int.org/pedagogichnij-potencial-profesijnoi-diyalnosti-pracivnikiv-prokuraturi/>

References:

1. Bodnar A. M. (1993) *Pedagogicheskii potentsial uchitelia lichnochno-gumanisticheskii aspekt* [Pedagogical potential of the teacher: personal-humanistic aspect] (PhD Thesis), Ekaterinburg.
2. Buzhyna I. (2014) *Rozvytok pedahohichnoho tvorchoho potentsialu studentiv u protsesi rozv'iazannia nymy komunikatyvnykh zavdan* [Development of pedagogical creative potential of students in the process of solving their communicative tasks]. *Human Studies*, vol. 9, pp. 22–30.

3. Hnydyina O. *Mystetsko-pedahohichnyi potentsial hrafiky* [The artistic and pedagogical potential of graphics]. Retrieved from: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova8/subor/Gnydyina.pdf>

4. Deviatova I. E. (2016) Razvitiie pedagogicheskogo potentsiala uchitelia v sistem korporativnogo obucheniiia [Development of the Teachers' Teacher Capacity in the System of Corporate Training]. *Nauchnoe obespechenie sistemy povysheniia kvalifikatsii kadrov*, vol. 3 (28), pp. 138–146.

5. Dudka T. *Pedahohichnyi potentsial osvitnoho turyzmu* [Pedagogical potential of educational tourism]. Retrieved from: <http://ppko-koippo.edukit.kr.ua/Files/downloads/pdf>

6. Yenyhin D.V. (2012) Analiz poniatinnoho aparatu terminolohichnoho kontseptu “pedahohichnyi potentsial” [The analysis of the conceptual apparatus of the terminological concept “pedagogical potential”]. *Sovremennyye nauchnye issledovaniia i innovatsii* [Modern scientific research and innovations] (electronic journal), vol. 11. Retrieved from: <http://web.snauka.ru/issues/2012/11/18147>

7. Zhaldak M.I. (2009) Pedahohichnyi potentsial vprovadzheniia dystantsiinykh form navchannia [Pedagogical potential of introduction of distance learning forms]. Proceedings of the *Informatsiini tekhnolohii v navchalnomu protsesi (Ukraine, Odesa, May 11–15, 2009)*, pp. 6–8.

8. *Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” vid 01.07.2014 № 1556-VI* [Law of Ukraine “On Higher Education” of 01.07.2014 № 1556-VI]. Retrieved from: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyshchu-osvitu?start=4>

9. Kozakov V. A. (1997) Vyshcha osvita v Ukraini ta u sviti: problema tsilei ta yikh realizatsii [Higher education in Ukraine and in the world: the problem of goals and their implementation] *Suchasni systemy vyshchoi osvity: porivnianniia dlia Ukrainy* [Modern Higher Education Systems: Comparison for Ukraine]. Kyiv: Academia, pp. 60–82.

10. Kontseptsiia rozvytku pedahohichnoi osvity. Proekt (2014) [Concept of development of pedagogical education. Project]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennia-proekt-koncepciyi-rozvytku-pedagogichnoyi-osviti>

11. Machynska N.I., Stelmakh S.S. (2012) *Suchasni formy orhanizatsii navchalnoho protsesu u vyshchii shkoli* [Modern forms of organization of educational process in high school]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs (in Ukrainian).

12. *Navchalni plany ta prohramy kursiv u haluzi znan “Osvita/Pedahohika” vporiadkovani z urakhuvanniam spetsialnosti ta spetsializatsii* [Curricula and programs of courses in the field of knowledge “Education / Pedagogy” are organized taking into account the specialty and specialization]. Retrieved from: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/academics/bachelor>

13. Nakhod S. (2014) Pedahohichnyi potentsial interaktyvnykh tekhnolohii navchannia [The pedagogical potential of interactive learning technologies]. *Scientific herald of Melitopol State Pedagogical University. Series “Pedagogy”*, vol. 2 (13), pp. 360–365.

14. Pavlenko A. (ed.) (2010) *Osvitno-profesiina prohrama pidhotovky bakalavra haluzi znan 0305 – Ekonomika i pidpriemnytstvo* [Educational-professional program of preparation of the bachelor of the field of knowledge 0305 – Economics and business”]. Kyiv: KNEU named after Vadym Hetman.

Pedagogical potential for professional preparation of masters

15. *Pedahohichnyi potentsial islamu* [The pedagogical potential of Islam]. Retrieved from: <http://islam.in.ua/ua/istoriya/pedagogichniy-potencial-islam>

16. Perets O.Ie. (2015) *Pedahohichnyi potentsial tradytsiinoho kobzarskoho repertuaru* [The pedagogical potential of the traditional kobzar repertoire]. *Topical issues of artistic pedagogy*, vol. 4, pp. 84–89.

17. Rasskazov F. D. (2013) *Profesionalnyi potentsial pedagoga kak pedagogicheskaiia kategoriia* [The professional potential of the teacher as a pedagogical category]. *Bulletin of the Chelyabinsk State University*, vol. 1, pp. 132–140.

18. Sysoieva S.O., Osadchyi V.V., Osadcha K.P. (2011) *Profesiina pidhotovka vykladacha-tiutora: teoriia i metodyka* [Professional training of teacher-tutor: theory and methodology]. Kyiv, Melitopol: “MMD Publishing House” (in Ukrainian).

19. Syrtsova O. *Formuvannia profesiino-tvorchoho potentsialu yak odna z kliuchovykh problem pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv* [Formation of professional-creative potential as one of the key problems of preparing the future teacher of elementary school]. Retrieved from: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/933>

20. Skyba M. *Osvita dlia turbulentnoho svitu. Yak zhyty, navchaty i navchatysia na vistri zmin i otrymuvaty vid tsoho zadovolennia* [Education for turbulent world. How to live, teach and learn on the verge of change and get pleasure from it]. Retrieved from: https://www.slideshare.net/UIFuture/ss-77740455?ref=https://uifuture.org/uk/post/osvita-dla-turbulentnogo-svitu-dopovid-pdf_332

21. Skoryk T. V. *Osvitno-vykhovnyi potentsial dozvillia: vid narodnykh tradytsii do suchasnosti* [Educational potential of leisure: from folk traditions to the present]. Retrieved from: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1007

22. Scott C.L. The future of learning 3: What kind of pedagogies for the 21st century? – Retrieved from: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002431/243126e.pdf>

23. *Slovnnyk ukraïnskoi movy: v 11 tomakh* (1974) [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Kyiv: Scientific thought (in Ukrainian).

24. Smolinska O. Ye. (2015) *Teoretyko-metodolohichni zasady orhanizatsii kulturno-osvitnoho prostoru pedahohichnykh universytetiv Ukrainy* [Theoretical and methodological foundations of the organization of cultural and educational space of the pedagogical universities of Ukraine] (Doctoral dissertation), Drohobych: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

25. Styrkina Yu. (2016) *Pedahohichnyi potentsial iliustratsii u protsesi vvychenia anhliiskoi movy maibutnimy uchyteliamy* [Pedagogical Potential of Illustrations in the Process of Learning English by Future Teachers]. *Aesthetics and ethics of pedagogical action*, vol. 13, pp. 31–40.

26. Tiniakov A. (2016) *Psykhologo-pedahohichnyi potentsial fizychnoi kultury i sportu u vykhovanni navychok liderstva studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Psychological-pedagogical potential of physical culture and sport in upbringing of leadership skills of students of higher educational institutions]. *Theory and practice of social systems management: philosophy, psychology, pedagogy, sociology*, vol. 3, pp. 23–32.

27. Topchii O.V. *Pedahohichnyi potentsial profesiinoi diialnosti pratsivnykiv prokuratury* [Pedagogical potential of professional activity of prosecutor's staff]. Retrieved from: <http://goal-int.org/pedagogichnij-potencial-profesijnoi-diyalnosti-pracivnykiv-prokuraturi/>

**THE ROLE OF SELF-CONTROL IN COMMUNICATION
BETWEEN THE MANAGERIAL STAFF AND EMPLOYEES
IN EDUCATIONAL ORGANIZATIONS**

**РОЛЬ САМОКОНТРОЛЮ В СПІЛКУВАННІ КЕРІВНИКІВ
З ПЕРСОНАЛОМ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

Snyadanko Iryna¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_50

Abstract. The subject of the research is focused on socio-psychological factors of self-control in communication between the managerial staff and the employees of educational establishments. The aim of the research is the analysis of psychological conditions of the development of self-control in communication between the managerial staff and the employees of educational organizations. At the core of the research of personality traits for self-control lays the cognitive-social approach by D. Kahneman, who emphasizes that self-control is a type of conscious cognitive activity. The approaches of cognitive psychologists were scrutinized (M. Csikszentmihalyi, S. Frederick, K. Stanovich, A. Kohn, W. Mischel etc.) regarding the understanding of mental activity process within the scope of the research in self-control of the personality.

The role of self-control as an important requirement in reaching goals by personality has been analyzed (Roy F. Baumeister etc.). At the same time, it is being stressed that efforts of will, or self-control, significantly wear out a person that reduces the desire for self-control after trying hard and pulling oneself together for a long time ('wearing out Ego' by Roy F. Baumeister). The level of personal self-control linked to motivational level (over-motivation – R. Yerkes, J. Dodson). The situation where we can see a normal increase of the motivation usually improves the effectiveness of the activity, meanwhile the situation where excessive motivation is observed (over-motivation) usually leads to worsening of the outcome. The state of over-motivation can be built upon high level of anxiety, negative thoughts about

¹ Doctor of Psychology,
Associate Professor of Theoretical and Applied Psychology Department,
National University "Lviv Polytechnic", Ukraine

The role of self-control in communication between the managerial staff...

the activity results, over-excitement of the nervous system, which can also influence the ability for self-control in personality. High anxiety level is, in turn, related to personality self-esteem (C. Spielberger).

The psycho-physiological factors of self-control formation were explained. The phenomenon of the psychological balance as a means for self-control conservation has been investigated. Interrelation between self-control and personal psychological maturity level has been explained. The main approaches to understanding the content of the personal psychological maturity were covered (B. Zeigarnik, S. Freud, A. Maslow, F. Perls, I. Yalom etc.), as a crucial requirement for self-control development in personality.

The psychological analysis of particularities of the educational administration was conducted, analyzing in particular the goals of educational organizations operation, roles and functions of management staff and employees of the organization (O. Bondarchuk, L. Karamushka, I. Snyadanko etc.).

The analysis of the notions 'communication' and 'interaction' were done. The aspects of managerial communication, main stages of the interaction were distinguished. The role of self-control in communication in managerial personnel of educational establishments was revealed. The factors improving self-control by means of communication, and managerial communication in particular, were explored. Self-control in communication affects the success in reaching the goals of personnel management in educational organizations. Special aspects of self-control in communication in managers linked with their managerial style.

According to the research results of self-control in communication between managers and employees of educational establishments, the following conclusions were drawn: self-control in communication plays an important role, because the ability for self-control in managers, managerial ability to control their thoughts, emotions, actions have a significant impact on level of reaching the goals and objectives in personnel management; managers' self-control level in communications related to his/her managerial style, in particular, low self-control level linked to prevalence of the position 'I am a child' (transactional analysis, E. Berne), which is commonly found in managers with liberal managerial style, meanwhile, high self-control level correlates with the position "I am an adult", excessively high self-control level is intrinsic to authoritarian style (position 'I am a parent').

1. Вступ

Дослідження самоконтролю особистості є однією з актуальних проблем вивчення в когнітивній, когнітивно-поведінковій, організаційній, соціальній психології, психології управління людськими ресурсами тощо. Для керівників організації здатність до самоконтролю є важливим вмінням не лише для спілкування з іншими людьми, а також для самоорганізації власного життя, управління персоналом та організацією.

Метою даного дослідження є аналіз соціально-психологічних умов формування самоконтролю в спілкуванні керівників з персоналом організації. Здатність до самоконтролю є однією з важливих характеристик особистості, формування якої починається в ранньому дитинстві і продовжується протягом всього життя. Психофізіологічні дослідження діяльності вищої нервової системи вказують, що за самоконтроль відповідає префронтальна ділянка головного мозку. Саме через те, що в дітей і підлітків префронтальні ділянки головного мозку не є достатньо сформованими, їх поведінка може бути імпульсивною, тобто характеризуватись низьким рівнем самоконтролю [1; 2; 7; 12; 33].

2. Когнітивний підхід

Для розуміння механізму самоконтролю особистості розглянемо підхід когнітивних психологів щодо прийняття рішення та поведінки. К. Станович та Р. Вест [38] для розуміння процесу мислення та прийняття рішення особистості ввели терміни: «Система 1» – швидке, інтуїтивне мислення і «Система 2» – відповідає за повільне мислення та обчислення, що потребує зусиль. Слід розрізняти раціональність та інтелект. Щоб мислити послідовно і міркувати про щось серйозне, більшість з нас потребує самодисципліни, самоконтролю. Часте перемикання з одного завдання на інше та пришвидшення мисленнєвої діяльності – це неприємні види діяльності, які люди намагаються несвідомо уникати.

М. Ческентміхалій [31], у свою чергу, досліджував процес зосередження на роботі, яка не потребує зусиль та самоконтролю. Він запропонував називати такий процес – потоком, який описує, як непримусове зосередження, в якому втрачається відчуття часу, самих себе, своїх проблем, описують насолоду від цього стану та називає його

The role of self-control in communication between the managerial staff...

«оптимальним досвідом». Потік розмежує два види зусиль – зосередженість на якомусь завданні та навмисне контролювання уваги. У потоковому стані втримання уваги у виконанні різних видів діяльності не потребує додаткового самоконтролю. А це дозволяє вивільнити ще більше ресурсу для успішного виконання.

Д. Канеман [8] наголошує, що самоконтроль і мисленнєві зусилля є видами розумової діяльності. Дослідження показують, що люди, від яких вимагається одночасно виконувати складну розумову вправу та встояти проти якоїсь спокуси, більше схильні піддаватись спокусі, ніж ті, які не виконували розумові вправи. Коли «Система 2» зайнята, то «Система 1» сильніше впливає на ухвалення людиною рішень. Когнітивно зайняті люди, спілкуючись з іншою людиною, швидше зроблять егоїстичний вибір, ухвалють поверхове рішення. «Система 2» втрачає контроль над поведінкою, коли їй потрібно запам'ятовувати цифри, тобто мисленнєві навантаження послаблюють самоконтроль. Такий самий ефект має і алкоголь і фізичне виснаження.

Самоконтроль часто використовують, як синонім до сили волі. На думку багатьох вчених: секрет успіху особистості у житті полягає саме у самоконтролі, тому наголошують на необхідності тренувати силу волі. Експерименти Р. Баумайстера та його колег доводять, що всі види довільних зусиль, як когнітивних, емоційних так і фізичних, споживають енергію з спільного резерву. Досліджуваним пропонувалось виконувати завдання не одночасно, а послідовно. За результатами експерименту було зроблено висновок, що зусилля волі чи самоконтролю сильно втомлюють людину.

Якщо змушувати себе щось робити, то до наступного завдання бажання контролювати себе зменшується. Дане явище було названо – виснаження Его. Досліджувані, яким давали вказівку пригнічувати емоційну реакцію під час фільму, що викликає сильні почуття, погано проходили тест на фізичну витривалість. Коли учасників експерименту спочатку виснажували завданням харчуватись «здоровою» їжею та змушували опиратись спокусі з'їсти шоколад, то такі учасники раніше за інших здавались під час виконання когнітивних завдань [23].

Д. Канеман наводить значний перелік ситуацій та завдань, які виснажують самоконтроль: не думати про білого ведмеда; ввічливо реагувати на нечемну поведінку партнера; прагнути справити враження на інших; робити вибір у ситуаціях, пов'язаних з конфліктними момен-

тами та ін. [8]. Застосування самоконтролю є неприємним і виснажливим завданням. Виснаження Его спричиняє часткову втрату мотивації. Застосувавши самоконтроль під час виконання одного завдання, ви застосовуєте його до іншого. Про вплив виснаження на формування суджень свідчить експеримент з ізраїльськими суддями. Результати експерименту свідчать, що стомлені і голодні люди схильні прийняти легше для них рішення [8].

Одна з головних функцій «Системи 2» – відстежувати і контролювати думки і дії, які їй «пропонує» «Система 1», дозволяти деяким з них позначитись на поведінці, а інші – пригнічувати або змінювати. Автоматична відповідь може бути інтуїтивною, привабливою, але хибною. Дослідження Д. Канемана та Ф. Шейна [8] про формування суджень, коли досліджуваним давали логічну задачу. Виявилось, що більшість досліджуваних давали хибну відповідь, адже користувались «Системою 2», яка схвалила інтуїтивну підказку, яку могла б спростувати. Люди, які відповідають інтуїтивно, не звертають увагу на підказку загального плану, тобто не замислюються, для чого в питальник включили завдання з такою очевидною відповіддю.

Експеримент В. Мішеля [35], в якому чотирирічним дітям давали вибір: отримати одне печиво у будь-який момент, або отримати більшу винагороду (два печива), якщо вони зможуть зачекати 15 хвилин. Через 10-15 років між учасниками експерименту, які піддалися та не піддалися спокусі виявили суттєвий розрив. Ті учасники експерименту, які змогли чекати чверть години, тобто не піддалися спокусі, виявили також більший самоконтроль під час виконання когнітивних завдань, вони легше переключали увагу, а у підлітковому віці з меншою вірогідністю вживали наркотики.

М. Мелія [14] наголошує на шкідливому впливі раннього самоконтролю та самодисципліни, який вимагається від сучасних дітей, батьки яких прагнуть бачити їх успішними. Вона наголошує на трьох основних правилах виховання сучасних дітей: як можна більше, як можна раніше, як можна краще. На думку батьків, не дотримання цих правил може призвести до ризику стати не успішним. Також батьки можуть використовувати дітей, щоб реалізувати свої мрії. На дітей покладаємо не дитячі завдання.

Під словом «самодисципліна» прийнято бачити панацею від самих різних проблем. Досягнення є результатом самоконтролю і самодисци-

The role of self-control in communication between the managerial staff...

пліни. А. Кон [34] стверджує, що єдиний позитивний ефект самодисципліни у шкільному віці – високі оцінки. На думку А. Кона учні, які орієнтовані на оцінку, а не знання, менш зацікавлені в предметі та звикають мислити поверхнево. Висока ступень самоконтролю та орієнтація на зовнішні оцінки часто провокує тривогу та внутрішні конфлікти.

Одним із наслідків скеровування самодисципліни на успіх «породив» до такого синдрому сучасності, як синдром втрачених можливостей (Fear of missing out; скорочено FOMO). Це нав'язливий страх пропустити цікаву подію або хорошу можливість, яка також провокується соціальними сітями [36]. Результати дослідження вказують, що близько 50 % людей мають цей синдром. В чоловіків синдром втрачених можливостей зустрічається частіше, ніж в жінок. Може виявлятися, як страх пропустити не лише цікаві події, новий досвід або матеріальну вигоду [37].

3. Психологічна зрілість особистості та самоконтроль

Дослідження взаємозв'язку домінуючого способу/системи мислення людини з рівнем її самоконтролю представляє лише один з підходів до розуміння її механізмів цього явища. Важливу роль у формуванні самоконтролю відіграє психологічна зрілість особистості.

За Б. Зейгарник психологічна зрілість (протилежне явище вона називала – незрілість, інфантилізм) проявляється в здатності пристосовуватись до середовища згідно законів здорового глузду, готовністю виконувати земні завдання, розмежовує ідеальні та реальні цілі [7].

Ознаки психологічної зрілості за А. Маслоу [13], на думку якого найважливішою характеристикою психологічної зрілості є здатність особистості до самоактуалізації, також виділяв такі ознаки: сприйняття дійсності, незалежне від впливу власних потреб, стереотипів, установок; прийняття себе та інших такими, якими вони є, відсутність неприродних форм поведінки; спонтанність проявів, простота і природність; ділова спрямованість, тобто зайнятість не собою, а своїми життєвими завданнями; позиція відстороненості по відношенню до більшості подій, що допомагає переносити неприємності і бути менш схильним до впливу ззовні; автономія і незалежність від оточення; стійкість від впливу зовнішніх факторів; демократичність у стосунках, готовність вчитися в інших; стійкі моральні норми; почуття гумору; креативність та ін.

Під поняттям психологічна зрілість інші дослідники розуміють здатність особистості підпорядковуватись більше принципу реальності (цей принцип забезпечує підпорядкованість отримання задоволення до певних вимог зовнішнього світу та об'єктивної дійсності), а не принципу задоволення (З. Фройд [26]). На думку З. Фройда зріла особистість є багатогранною, активною у вирішенні проблем, здатна прикладати зусилля, вміє працювати, вміє відкладати задоволення, відповідальна в взаємовідносинах з іншими людьми.

За В. Менделевичем, зріла особистість відповідальна та автономна у прийнятті рішень, не пред'являє претензії іншим у випадку невдач [15]. На думку Ф. Перлза зріла особистість це та, яка здатна до саморегуляції та опори на саму себе, а не інших людей, тобто вміє знаходити підтримку в самій собі [18]. За І. Яломом зріла особистість здатна усвідомлювати і приймати такі реалії, як смерть, самотність, свобода, безсенсовість життя, а також вміти переносити самотність, бути із своєю тривогою [16].

Психологічна зрілість особистості взаємопов'язана із рівнем її тривожності. Тривога, тривожні переживання є одними з базових переживань особистості. Слід розрізнити поняття тривога і тривожність. Тривога – емоційний стан очікування негативного розгортання подій, що виникає в ситуації, яка трактується, як загрозна, небезпечна [15]. Тривожність розглядається, як психологічна особливість особистості переживати сильну тривогу з незначних приводів.

Поняття «тривога» ввів у психологію З. Фройд, який розділив конкретний страх і несвідомий страх, тобто тривогу. І якщо страх є реакцією на конкретну загрозу, то тривога представляє собою дифузний, безпредметний, страх [26].

В клінічній психології, за Міжнародною класифікацією хворіб (МКХ-10) [32], до симптомів тривоги відносять: *побоювання / страх* (турбота щодо майбутніх невдач, відчуття схвильованості, важко зосередитись та ін); *моторне напруження* (метушливість, головні болі, тремтіння, не може розслабитися); *вегетативну гіперактивність* (пітливість, тахікардія, епігастральний дискомфорт, запаморочення та ін. Якщо вищеперелічені симптоми спостерігаються кілька тижнів поспіль, то можна діагностувати тривожний розлад (тривожний невроз).

З. Фройд виділив такі види тривожності: *реальний страх* (тривожність через очікування загрози від зовнішнього світу); *невротична*

The role of self-control in communication between the managerial staff...

тривожність (тривожність через невизначену небезпеку); *моральна тривога* (тривожність через сильне відчуття провини, сорому) [26].

Г. Прихожан виділяє різні види тривожності залежно від ситуації, наприклад, яка пов'язана з уявленням про себе – самооцінна тривожність, з спілкуванням – міжособистісна тривожність, тривожність через власну діяльність [19].

Ч. Спілбергер [22] виділяє два основних види тривожності: особистісна і ситуативна. *Особистісна тривожність* – являє собою базову рису особистості, що формується в ранньому дитинстві. Це готовність людини до переживання страху і хвилювань з приводу широкого кола суб'єктивно значущих явищ. Високий рівень особистісної тривожності негативно впливає на формування особистості, адже впливає на її рішення. Саме через високу тривожність можна уникати відповідальності за прийняття рішень, уникати контактів з іншими людьми, прагнути досягати успіху тощо. Домінують мотиви уникнення невдач, уникнення покарання та ін.

Ситуативна тривожність – це переживання, що виникають у конкретній ситуації, реакція на конкретні події. Ситуативна тривожність може проявлятися в різних ситуаціях: публічний виступ, спілкування з протилежною статтю, спілкування по телефону та ін. Ситуативна тривожність може перерости в особистісну, адже невпевненість через тривожність в одній сфері може переноситись, поширюватись на інші аспекти життєдіяльності особистості [22].

На рівень самоконтролю особистості негативний вплив мають тривожні думки, щодо виконання завдання, адже короткочасна пам'ять буде зайнята цими думками. Також на самоконтроль у діяльності негативно впливає і перемотивація. Закон Йеркса-Додсона доводить, що зростання мотивації спочатку підвищує рівень ефективності навчання/діяльності, а потім настає зниження продуктивності. Існує певна межа, за якою подальше збільшення мотивації призводить до погіршення результатів. Щоб здійснювати діяльність, необхідна достатня мотивація. Однак, якщо мотивація занадто сильна, збільшується рівень активності та напруги, внаслідок чого в діяльності (і в поведінці) наступають певні розлади, тобто ефективність роботи погіршується. В такому випадку високий рівень мотивації викликає небажані емоційні реакції (напруга, хвилювання, стрес тощо), що призводить до погіршення діяльності [39].

4. Менеджер освітньої організації

Проаналізуємо поняття освітня організація, освітня установа, заклад освіти та ін. *Освітня установа* – це установа, яка здійснює освітній процес, реалізуючи одну або декілька освітніх програм [6]. Під поняттям *установа* розуміємо орган, що виконує певні управлінські, культурно-освітні або соціально-побутові функції, це штат службовців з адміністрацією, що відає якою-небудь галуззю чи галузями народного господарства, торгівлі, культури, науки тощо, має самостійний кошторис або перебуває на державному бюджеті [20].

Заклад – це установа з певним штатом службовців і адміністрацією, що працюють в якій-небудь галузі освіти, науки, культури, медицини і т. ін. [20]. Поділяючи на галузі виокремлюють *заклади освіти*. *Заклад освіти* є установою, яка провадить освітню діяльність на основі програм затверджених МОН України для середньої, середньої професійної та професійної освіти, а також видає документи про освіту [6].

Згідно з Законом України «Про вищу освіту» *вищий навчальний заклад* представляє окрему установу, яка є юридичною особою приватного або публічного права. Вищий навчальний заклад діє згідно ліцензії на освітню діяльність, має здійснювати наукову, науково-технічну, інноваційну, методичну діяльність та ін. [6].

Під поняттям «*організація*» розуміють об'єднання людей і ресурсів, створене для виконання тих чи інших завдань, задоволення інтересів і потреб людей [9; 10; 21].

У літературі зазначають, що поняття «організація» є ширшим і включає у себе поняття «установа». Крім того, установи діють на некомерційній основі, а організація може бути і комерційною, і не комерційною [28]. Відповідно, до закладів вищої освіти доцільно застосовувати поняття «*освітні організації*», що розширює межі її функціонування, не лише як організації, яка надає освітні послуги, а ще і проводить комерційну діяльність.

Також слід розрізнити поняття «освітня організація», «організація, яка здійснює освітню діяльність», «організація, яка здійснює навчання». *Організація* – створення певної структури, яка дає можливість членам колективу ефективно працювати для досягнення цілей, що стоять перед ним [9]. *Освітня організація* – це некомерційна організація, яка на підставі ліцензії здійснює освітню діяльність як основний вид діяльності відповідно до цілей, заради досягнення яких така організація створена [4].

The role of self-control in communication between the managerial staff...

Організація, яка здійснює освітню діяльність, – освітня організація, що здійснюють навчання. Організація, які здійснюють навчання, реалізує освітні програми, забезпечує виховання учнів [28].

Організація, яка здійснює навчання, – юридична особа, яка на підставі ліцензії, разом з основною діяльністю здійснює освітню діяльність як додатковий вид діяльності [4].

Головною метою діяльності освітньої організації є забезпечення навчання, виховання і розвитку особистості. І саме на забезпечення цієї мети мають працювати всі рівні управління [4; 21; 28].

Проаналізуємо поняття керівництво, менеджмент, керівник та менеджер освітньої організації. Під поняттям керівництво розуміємо здійснення впливу на людей та налагодження з ними міжособистісних стосунків з метою виконання завдань та цілей організації [9].

Керівника освітньої організації також можна називати менеджером освіти – професійний керівник освіти, який пройшов спеціальну підготовку з проблем управління [9].

Менеджмент освітніх організацій можна визначити як спеціальний вид діяльності в освітній організації, який несе відповідальність за досягнення поставлених цілей шляхом ефективного використання ресурсів [9].

Управлінська діяльність – це професійна діяльність у сфері «люди-людина» [42], що вимагає від суб'єкта діяльності відповідних умінь, зокрема: умінь налагоджувати і підтримувати ділові контакти, розуміння стану людини, впливу на інших, витримки, спокою, товариськості, комунікативних умінь [88; 134]. Оволодіння уміньми, необхідними для сфери «людина – людина», потребує комунікативних здібностей [179; 181].

Первинні функції управління об'єднуються між собою двома процесами: комунікацією (обмін інформацією) і прийняттям рішень (вдбір альтернатив при здійсненні управлінських функцій). При цьому керівництво (лідерство) виступає як самостійна діяльність, яка передбачає можливість впливати на окремих працівників і групи працівників так, щоб вони працювали задля досягнення цілей, що дуже важливо для успіху організації [9].

Діяльність керівника освітньої організації, як будь-яка професійна діяльність представляє складну динамічну систему, до складу якої входять численні елементи, наприклад, Н. Кузьміна [11] виокремлює

такі: конструктивну (конструктивно-змістова, конструктивно-опера-тивна, конструктивно-матеріальна) або змістову (професійні спеці-альні знання необхідні для здійснення певної професійної діяльності); організаторську або управлінську (ефективна організація, планування і реалізація власної професійної діяльності і, можливо, залежно від посади, діяльності інших людей); комунікативну (вміння спілкуватись із колегами, з діловими партнерами, з підлеглими, з вищим керівниц-вом тощо для ефективної професійної діяльності).

Важливе значення для здійснення ефективної управлінської діяль-ності є формування в керівника психологічної компетентності. Згідно підходу Т. Щербакової [29], у структурі психологічної компетентно-сті можна виокремити: 1) когнітивну компетентність, що забезпечує ефективне розв'язання проблем за рахунок розширення індивідуаль-ного паттерну оптимального пошуку рішень, тактичного та стратегіч-ного навчання; 2) комунікативну компетентність, що дає можливість успішно позиціонувати себе як суб'єкта спілкування, продукуючи позитивні стосунки з іншими людьми; 3) соціальну компетентність, яка забезпечує адаптацію, можливість високих досягнень у резуль-таті застосування конструктивних стратегій активності при збере-женні адекватності поведінки в динамічній соціальній реальності; 4) аутопсихологічну компетентність, що зумовлює ефективність про-гресивного розвитку через активізацію особистісних ресурсів, само-рефлексію на основі самодіагностики власних можливостей, оптимі-зацію саморегуляції та самоконтролю, а також індивідуальну систему способів і прийомів психологічної підтримки.

З позиції формування психологічної компетентності управлін-ську діяльність можна представити, як складний процес, який забез-печується сукупністю кількох сфер управління: управління собою (самоуправління), управління своєю життєдіяльністю та управління іншими людьми /організацією [21].

Ефективність самоконтролю в спілкуванні керівників обумовлена вміннями управляти собою, тобто здійснювати самоуправління. На сьогодні, дослідження різних аспектів самоуправління є одними з актуальних в психології. Це дослідження: емоційної стійкості, стрес-стійкості, саморегуляції, самоефективності, самоконтролю, регу-люванні функціональних станів людини та ін. [3; 4; 9; 21; 24; 25; 33; 35].

5. Комунікація у освітній організації

Проаналізуємо зміст, типи та функції комунікацій в освітній організації. Комунікації в освітніх організаціях представляють собою обмін інформацією між її членами, а управлінські комунікації це комунікації керівників організації. В організації можна виділити такі види комунікацій: між організацією і середовищем, міжрівневі, між різними відділами, між працівниками, між керівником і підлеглими, між керівником і робочою групою.

За Б. Ломовим [12], спілкування можна характеризувати за такими рівнями: макрорівень – спілкування представляє собою складну сітку взаємозв'язків індивіда з іншими людьми, соціальними групами та розглядається як важливий аспект образу життя людини; мезорівень – спілкування розглядається як сукупність цілеспрямованих, логічно завершених контактів або ситуацій взаємодії між людьми; мікрорівень – увага зосереджується на аналізі одиниць спілкування, як поведінкові акти.

За Г. Андреевою [1], структура спілкування складається з трьох взаємозв'язаних факторів: комуникативний (обмін інформацією між індивідами), інтерактивний (обмін між учасниками спілкування не лише інформацією, але і діями), перцептивний (процес сприйняття та пізнання учасниками спілкування один одного, встановлення взаєморозуміння).

А. Бодальов [2] виділяв: пізнавальний, емоційний та діяльнісний компоненти спілкування. Також спілкування можна розглядати як взаємозв'язок змістового та формального аспектів (Б. Паригін [17]).

За особливостями спрямованості спілкування може мати інструментальну, спрямовану на виконання завдань, та особистісну, на задоволення особистісних потреб та бажань, спрямованість.

Б. Ломов виділяє такі функції в спілкуванні: інформаційно-комуникативну (обмін інформацією), регулятивно-комуникативну (регуляція поведінки та спільної діяльності), афективно-комуникативну (регуляція емоційної сфери особистості) [12].

Для виокремлення функцій, яке відіграє спілкування в організації можна виділити такі (на основі класифікації А. Деркача, Н. Кузьминої [5]): соціально-психологічного відображення – спілкування виникає як результат і як форма свідомого відображення партнерами особливостей перебігу взаємодії; регулятивна – в процесі спілкування здійс-

нюється опосередкований або безпосередній вплив на членів групи з метою зміни або збереження на тому ж рівні її поведінки; пізнавальна – в процесі систематичного спілкування відбувається члени групи оволодівають знаннями про себе, один про одного, вміннями та навичками; експресивна – емоційний стан та переживання групи; соціальний контроль та соціалізація.

6. Самоконтроль у спілкуванні між управлінським персоналом та робітниками

Вміння і навички спілкування є одними з важливих у діяльності керівника. Ефективне керівництво передбачає, в першу чергу, ефективне міжособистісне спілкування в організації. Під поняттям «спілкування» розуміємо такий процес взаємодії між людьми, групами людей, в якому відбувається обмін інформацією, результатами діяльності тощо.

Л. Карамушка [9] управлінські комунікації поділяє за такими критеріями: за спрямованістю (внутрішні, зовнішні); за управлінським статусом (горизонтальні, вертикальні); за змістом (формальні, неформальні), за засобами комунікації (безпосередні, опосередковані).

Для розуміння особливостей спілкування керівників освітньої організації, проаналізуємо, якими якостями має володіти суб'єкт управлінської діяльності: моральні якості, здатність до відповідальної поведінки, яка є мірою усвідомлення особистістю своїх професійних обов'язків і добровільного їх наслідування; особистісні властивості суб'єкта управління (наприклад: тривожність, нейротизм та емоційна стійкість); комунікативні навички, які необхідні для роботи в сфері професії «людина-людина»; психологічна культура, яка є серед необхідних професійно важливих якостей [3; 9; 21].

Для аналізу особливостей самоконтролю в спілкуванні керівників освітніх організацій розглянемо транзакційний підхід Е. Берна (від лат. *transactio* – звернення) – словесний чи безсловесний обмін між двома людьми, який утворюється з подразнення і реакції між певними станами «Я» [30]. Транзакції в спілкуванні аналізують на основі трьох станів «Я» (Е. Берн), що визначають її поведінку: Я-батько /мати; Я-дорослий; Я-дитина.

Стан «Я – батько/мати» поділяють на кілька: «Я-турботливий батько/мати», «Я – критичний батько/мати». У стані «Я-критичний

The role of self-control in communication between the managerial staff...

батько/мати» особистість авторитарно вказує, що треба або не треба робити. Критичне «Я – батько/мати» орієнтоване на те, як має бути, а не на те, як є насправді. Такі люди не допускають, що щось може бути недосконало зроблено, що люди можуть помилятися, говорити неправду та ін. Керівник, в якого домінує стан «Я – батько/мати» швидше намагається знайти винного, а не аналізувати проблему. Разом з тим, стан «Я-батько/мати» дає можливість успішно орієнтуватися в стандартних ситуаціях, застосовуючи перевірені стереотипи поведінки, забезпечує ефективну поведінку в ситуаціях дефіциту часу [16; 30].

Керівники, які мають домінуючий стан «Я – батько/мати» мають, з одного боку, високий рівень самоконтролю в спілкуванні, а з іншого боку можуть бути імпульсивними і нестримними. К. Мухортин [16] вказує, що позиція «Я-батько» є однією з самих розповсюджених серед керівників. Головні помилки в комунікаціях здійснюються саме з цієї позиції, адже інший співбесідник автоматично має зайняти або дитячу захисну або нападаючу позицію. Керівник з батьківською позицією характеризується гіпервідповідальністю, завищеною самооцінкою та почуттям власної значимості. Він ставить себе вище за інших. Керівники в батьківській позиції діляться на два типи:

– *керівники, які повчають*: заставляють співбесідника зайти в дитячу позицію, або проявляють агресію, коли не можуть прийняти думки інших;

– *керівники, які сварять*: за порушення можуть просто кричати, а підлеглий, у свою чергу, може мовчки вислухати, а потім іншим висловлювати своє незадоволення керівництвом. В таких ситуаціях ставлення підлеглих до керівника починає працювати в захисній позиції, а не на досягнення результатів діяльності.

Стан «Я-дитина» характеризується природніми імпульсами, дитячою поведінкою, але діти вміють пристосуватись й інтуїтивно вірно реагувати. Тому розрізняють три форми прояву дитячої позиції [27]:

– *природня дитяча позиція*, яка характеризується неконтрольованим проявом почуттів, бажань, разом з тим властива життєлюбність та працьовитість;

– *пристосовницька дитяча позиція*, яка проявляється в прагненні бути непомітним і робити те, що очікують, пасивно терпить, страждає, сподіваючись, що все вирішиться без нього;

– *маленький професор*, коли особистість інтуїтивно усвідомлює те, що має робити, як «Я-дорослий» реалізуючи свої бажання за допомогою винахідливості та хитрощів.

На думку К. Мухортина [16] керівник в позиції «Я-дитина» уникає відповідальності, не хоче бути винним, уникає загальноприйнятих думок, є егоїстичний, егоцентричний та не бажає розвиватись.

Разом з тим, можна не погодитись з думкою К. Мухортина, адже в природній дитячій позиції керівник може бути дуже творчим та працьовитим, але з цієї позиції йому може бути важко управляти іншими людьми. Для керівника в позиції «Я-дитина» більше властивий ліберальний стиль управління [16], який характеризується тим, що підлеглі мають свободу приймати власні рішення, самостійно контролювати свою роботу. Такий стиль передбачає мінімальну участь керівника в управлінні. З іншого боку керівник-ліберал характеризується безініціативністю, очікуванням вказівок від вищого керівництва, не бажання приймати на себе відповідальність за вирішення проблем та їх наслідки; не послідовний в діях, легко піддається впливу оточуючих, схильний поступатись обставинам та ін.

Разом з тим, такий керівник може бути дуже обережним, через свою невпевненість, що також свідчить про високий самоконтроль над своїми емоціями. У стосунках з підлеглими може бути дуже ввічливим, добрим, прагнути надати допомогу, вислухати критику, але неспроможним реалізувати ідеї. Такому керівнику легше самому виконати роботу, ніж заставити її зробити підлеглого [16; 27].

Для стану «Я-дорослий» характерним є глибоке продумування дій, аналіз. Формується з п'яти років та розвиток триває все подальше життя. Стан орієнтований на перебування «тут і зараз», об'єктивно оцінює та перевіряє інформацію, добре пристосовується, інтелігентний, розумний, критично переглядає усталені норми [27; 30].

Доросла позиція є однією з самих сильних в спілкуванні, адже спрямована на конструктивні дії. Спілкування відбувається на рівних (дорослий – дорослий). У дорослій позиції відсутня образа, але є місце для злості та розчарування. Головне, що ця позиція дає можливість людині бути максимально відвертою по відношенню до себе та свого співбесідника [27].

Керівнику у позиції «Я-дорослий» властивий демократичний стиль управління, який характеризується: вмінням делегувати частину своїх

The role of self-control in communication between the managerial staff...

обов'язків підлеглим; вмінням формувати команду враховуючи компетентності її членів; регулювати конфлікти за допомогою переговорів; орієнтуватись на команду, на цілі та результати діяльності, на розвиток персоналу організації та ін. [16; 27].

Виділяють такі стилі демократичного керівництва: «консультативний» – керівник довіряє підлеглим, консультується з ними; домінує заохочення, а не покарання; підлегли прагнуть підтримати свого керівника; «партисипативний» – керівник повністю довіряє своїм підлеглим, завжди їх вислуховує та заслуховує всі конструктивні пропозиції; підлегли приймають участь в формуванні цілей та контролю за їх виконанням.

Оптимальний рівень самоконтролю в спілкуванні керівників, який дає можливість ефективно взаємодіяти та управляти персоналом освітньої організації забезпечується позицією «Я-дорослий». Доросла позиція в спілкуванні характеризується повагою до співбесідника. Для ефективного спілкування керівник немає залишати підлеглого на рівні дитини, а має «підняти» його до рівня дорослого. Керівник, часто несвідомо, вводить підлеглого в дитячу позицію, наприклад таким питанням: «Ти чому спізнився?» У відповідь на таке питання підлеглий буде виправдовуватись і тим самим вставати в дитячу позицію.

При оптимальному рівні самоконтролю в спілкуванні керівник може застосовувати принципи ефективного спілкування [16]:

– Принцип «бутерброда» полягає в тому, що негативну інформацію, яку керівник має донести підлеглому подають не одразу. Спочатку говорять позитивну інформацію, хвалять підлеглого за його сильні сторони, потім говорять негативну інформацію, але розмову закінчують позитивною для підлеглого інформацією. Керівник ніби обгортає негативну інформацію в позитивну;

– Повага в спілкуванні у дорослій позиції;

– Правило балансу. Якщо керівник перелічив десять негативних моментів, то має згадати і десять позитивних; конкретність і чіткість. Працівник має чітко розуміти, що саме він має змінити, переробити; говорити лише про те, що дійсно можна змінити. Того, що змінити вже неможливо згадувати, нагадувати некоректно;

Також оптимальний рівень самоконтролю в спілкуванні дає можливість керівнику застосовувати принципи активного слухання [16; 27; 30]: кивати головою, щоб показати, що уважно слухає; казати: «так», «угу», відповідно до змісту розмови; допомагає співбесіднику закін-

чити фразу, що свідчить про те, що він уважно слухає співрозмовника; задає уточнюючі питання навіть коли йому не дуже цікаво; підтримує зоровий контакт зі співбесідником; посмішка. Необхідно виробити вміння посміхатись при зустрічі зі співбесідником, потім навчитись приємно посміхнутись відповідаючи на питання співрозмовника та в кінці зустрічі. Необхідно контролювати повагу, активне слухання і посмішку, щоб досягти успіху у спілкуванні.

При проведенні зборів самоконтроль у спілкуванні керівник дає можливість [16; 21; 27]: Не критикувати на загал (можна дати оцінку, але не принижувати підлеглого перед всіма); обговорювати не особистість, а її вчинки; добре підготуватись до зборів, дотримуватись чіткого плану і спокійно збирати необхідну інформацію; фіксувати нові думки та ідеї, які виникають під час обговорення та ін.

Оволодіння техніками самоконтролю в спілкуванні керівників сприятиме покращенню управління персоналом освітньої організації.

7. Висновки

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки: самоконтроль у спілкуванні відіграє важливу роль, адже вміння керівника контролювати себе, свої думки, емоції та дії має суттєвий вплив на рівень досягнення цілей та завдань в управлінні персоналом; рівень самоконтролю керівника у спілкуванні взаємопов'язаний з його стилем управління, а саме, низький рівень самоконтролю взаємопов'язаний із домінуванням позиції «Я-дитина», яка властива керівникам із ліберальним стилем управління, високий рівень самоконтролю відповідає позиції «Я – дорослий», надто високий самоконтроль властивий авторитарному стилю (позиція «Я – батько»).

Ефективне спілкування керівників в процесі управління освітньою організацією, зокрема персоналом організації забезпечується високим рівнем самоконтролю, разом з тим, надто високий рівень самоконтролю негативно впливатиме на взаємодію керівника з персоналом освітньої організації.

Список літератури:

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Галина Михайловна Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 363 с.
2. Бодалев А.А. Личность и общение / Алексей Александрович Бодалев. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 328 с.

3. Бондарчук О.І., Пінчук Н.І. Технологія психологічної підготовки керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін. Теорія та методика управління освітою: електронне наукове фахове видання. – Режим доступу: <http://www.umo.edu.ua/elektronne-naukove-faxove-vidannya-qteorya-ta-metodika-upravlnnya-osvtoyuq>.
4. Бочелюк В.Й. Психологія управління інноваційними процесами в закладах освіти: монографія / В.Й. Бочелюк, І.Ю. Антоненко. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – 415 с.
5. Деркач А.А. Акмеология – наука о путях достижения вершин профессионализма / А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина. – М.: РАУ, 1993. – 23 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>
7. Зейгарник Б.В. Патопсихология / Блюма Вульфовна Зейгарник. – М.: Московский университет, 1986. – 287 с.
8. Канеман Д. (2017). Мислення швидке й повільне / Деніел Канеман. – К.: Наш формат, 2017. – 480 с.
9. Карамушка Л.М. Психологія освітнього менеджменту: навч. посібник / Людмила Миколаївна. – К.: Либідь, 2004. – 466 с.
10. Карамушка Л.М. Психологія організаційної культури: Навчальний посібник / Л.М. Карамушка, І.І. Сняданко. – Київ-Львів: Край, 2010. – 212 с.
11. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя / Нина Васильевна Кузьмина. – Л.: Знание. – Л.: Знание, 1985. – 32 с.
12. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=39189>
13. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / Абрахам Гарольд Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
14. Мелия М. Наши бедные богатые дети / Мария Мелия. – М.: Альпина нон-фикшн, 2017. – 228 с.
15. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология: Учебное пособие / Владимир Давыдович Менделевич. – М.: МЕДпресс информ, 2008. – 432 с.
16. Мухортин К. Доброе слово и револьвер менеджера / Константин Мухортин. – М.: Альпина Паблшер, 2013. – 260 с.
17. Парыгин Б.Д. Анатомия общения / Борис Дмитриевич Парыгин. – СПб: Михайлова, 1999. – 301 с.
18. Перлз Ф. Гештальт-семинары / Фредерик Перлз. – М.: Институт Общегуманитарных исследований, 2010. – 336 с.
19. Прихожан А.М. Психология тревожности / Анна Михайловна Прихожан. – СПб.: Питер, 2007. – 192 с.
20. Смоляр Л.Г., Котенко О.А. Мережеві структури як сучасна форма організації економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1660>
21. Сняданко І.І. Психологія підготовки студентів технічних університетів до майбутньої професійно-управлінської діяльності: монографія / Ірина Ігорівна Сняданко. – Львів: ФОП Бадікова Н.О., 2016. – 462 с.

22. Спилбергер Ч. Концептуальные и методологические проблемы исследования тревоги / Чарльз Спилбергер // Стресс и тревога в спорте: междунар. сб. науч. ст. – Москва : Физкультура и спорт, 1983. – С. 12-24.
23. Тирни Дж. Сила воли. Возьми свою жизнь под контроль / Джон Тирни, Рой Баумейстер. – М.: ЭКСМО, 2017. – 304 с.
24. Тревога и тревожность: хрестоматия / Сост. и общая редакция В. М. Астапова. – М.: ПЕР СЭ, 2008. – 239 с.
25. Трейси Б. Нет оправданий. Сила самодисциплины / Брайан Трейси. – ООО: Попурри, 2014. – 128 с.
26. Фройд З. Вступ до психоаналізу / Зігмунд Фройд. – К.: Основи, 1998. – 709 с.
27. Хміль Ф.І. Ділове спілкування / Федір Іванович Хміль. – Київ: Академвидав, 2004. – 280 с.
28. Что скрывается за новым термином «образовательная организация», чем этот термин отличается от термина «образовательное учреждение»? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://xn--273--84d1f.xn--plai/voprosy_i_otvety/chto-skryvaetsya-za-novym-terminom-obrazovatel'naya-organizaciya-chem-etot-termin
29. Щербакова Т.Н. Психологическая компетентность учителя: акмеологический анализ: дисс. ...докт. псих. наук: 19.00.13 / Щербакова Татьяна Николаевна. – Ростов-на-Дону, 2006. – 470 с.
30. Berne E. Games People Play: The Psychology of Human Relationships / Eric Berne. – Grove Press, 1964. – 81p.
31. Csikszentmihalyi M. Flow: The Psychology of Optimal Experience / Mihaly Csikszentmihalyi. – New York: Harper and Row, 1990. – 298 p.
32. ICD-10 Version: 2010 [Electronic resources] – Retrieved from: <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2010/en#/F41.1>
33. Frederick S. Cognitive Reflection and Decision Making / Shane Frederick // Journal of Economic Perspectives. 19 (4), 2005. – P. 25-42.
34. Kohn A. Punished by Rewards. The Trouble with Gold Stars, Incentive Plans, A's, Praise, and Other Bribes / Alfie Kohn. – Houghton Mifflin Harcourt, 1999. – 448 p.
35. Mischel W. Toward a cognitive social learning reconceptualization of personality. / Walter Mischel // Psychological Review, 80 (4). – 1973. – P. 252-283.
36. Przybylski A. Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out / A. Przybylski, K. Murayama, C. De Haan, C. Gladwell // Computers in Human Behavior. 29 (4), 2013. – P. 1841-1848.
37. Riordan B. Fear of missing out (FoMO): the relationship between FoMO, alcohol use, and alcohol-related consequences in college students / B. Riordan, J. Flett, J. Hunter, D. Scarf, T. Conner // Annals of Neuroscience and Psychology [Electronic resources] – Retrieved from <http://www.vipoa.org/neuropsychol/2/7>
38. Stanovich K. What Intelligence Tests Miss: The Psychology of Rational Thought / Keith E. Stanovich // Yale University Press, 2010. – 328 p.
39. Yerkes, R. The relation of strength of stimulus to rapidity of habit-formation / R. Yerkes, J. Dodson // Journal Comp. Neurol. Psychol. № 18. – 1908. – P. 459-482.

References:

1. Andreeva, G. M. (2001). *Sotsialnaya psihologiya* [Social Psychology]. M.: Aspekt Press, 363 p. (in Russian).
2. Bodalev, A. A. (1995). *Lichnost i obschenie* [Personality and communication]. M.: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya, 328 p. (in Russian).
3. Bondarchuk, O. I., & Pinchuk N. I. (2014). *Tekhnolohiia psykholohichnoi pidhotovky kerivnykiv osvityv orhanizatsii do diialnosti v umovakh zmin. Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu: elektronne naukove fakhove vydannia* [Technology of psychological training of heads of educational organizations to work in conditions of changes. Theory and methodology of education management: an electronic scientific professional edition]. Rezhym dostupu: <http://www.umo.edu.ua/elektronne-naukove-fakhove-vidannya-qteorya-ta-metodyka-upravlnnya-osvtoyuq>. (in Ukrainian).
4. Bocheliuk, V. Y., & Antonenko, I. Yu. (2011). *Psykholohiia upravlinnia innovatsiinymy protsesamy v zakladakh osvity: monohrafiia* [Psychology of management of innovative processes in educational institutions: monograph] Zaporizhzhia: KPU, 415 p. (in Ukrainian).
5. Derkach, A.A., & Kuzmyna, N.V. (1993). *Akmeolohiia – nauka o putiakh dostyzhennia vershyn professyonalizma* [Acmeology is a science of ways to achieve the peaks of professionalism]. – M.: RAU, 23 p. (in Russian).
6. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” [Law of Ukraine “On Higher Education”]. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>
7. Zeiharnyk, B.V. (1986). *Patopsykholohiia* [Pathopsychology]. M.: Moskovskiy unyversytet, 287 p. (in Russian).
8. Kaneman, D. (2017). *Myslennia shvydke y povilne* [Thinking, fast and slow]. K.: Nash format, 480 p. (in Ukrainian).
9. Karamushka, L. M. (2004). *Psykholohiia osvithnoho menedzhmentu: navch. Posibnyk* [Psychology of Educational Management]. K.: Lybid, 466 p. (in Ukrainian).
10. Karamushka, L.M. & Sniadanko, I.I. (2010). *Psykholohiia orhanizatsiinoy kultury* [Psychology of organizational culture]: Navchalnyi posibnyk. Kyiv-Lviv: Krai, 212 p. (in Ukrainian).
11. Kuzmina, N. V. (1985). *Sposobnosti, odarennost, talant uchitelya* [Abilities, giftedness, talent of the teacher]. L.: Znanie, 32 p. (in Russian).
12. Lomov, B.F. (2008). *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psikhologii* [Methodological and theoretical problems of psychology]. Moskva: Direkt-Media. Rezhim dostupu <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=39189> (in Russian).
13. Maslou, A. G. (1999). *Motivatsiya i lichnost* [Motivation and Personality]. – SPb.: Evraziya, 478 p. (in Russian).
14. Meliya, M. (2017). *Nashi bednyie bogatyie deti* [Our poor, rich children] M.: Alpina non-fikshn. (in Russian).
15. Mendelevich, V. D. (2008). *Klinicheskaya i meditsinskaya psihologiya* [Clinical and medical psychology]: Uchebnoe posobie. M.: MEDpress inform, 432 p. (in Russian).

16. Muhortin, K. (2013). *Dobroe slovo i revolver menedzhera* [Kind word and manager revolver]. M.: Alpina Publisher, 260 p. (in Russian).
17. Paryigin, B. D. (1999). *Anatomiya obscheniya* [Anatomy of communication]. SPb: Mihaylova, 301 p. (in Russian).
18. Perlz, F. (2007). *Geshtalt-seminaryi* [Gestalt workshops]. Perevod s angl. M.: Institut Obschegumanitarnyih issledovaniy, 336 p. (in Russian).
19. Prihozhan, A. M. (2007). *Psihologiya trivozhnosti* [Psychology of Triviality] SPb.: Piter, 191 p. (in Russian).
20. Smoliar, L. H. & Kotenko, O. A. *Merezhevi struktury yak suchasna forma orhanizatsii ekonomichnoi diialnosti* [Network structures as a modern form of organization of economic activity]. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1660> (in Ukrainian).
21. Sniadanko, I.I. (2016). *Psykhohohiia pidhotovky studentiv tekhnichnykh universytetiv do maibutnoi profesiino-upravlinskoj diialnosti* [Psychology of the training of students of technical universities for future professional-management activities]: monohrafiia. Lviv: FOP Badikova N.O., 462 p. (in Ukrainian).
22. Spilberger, Ch. D. (1983). *Kontseptualnyie i metodologicheskie problemy issledovaniya trivogi* [Conceptual and methodological problems of the study of anxiety]. *Stres i trivoga v sporte: mezhdunar. zb. nauch. st.* M.: Fizkultura i sport, pp. 12–24. (in Russian).
23. Tirmi, Dzh., & Baumeyster, R. (2017). *Sila voli. Vozmi svoyu zhizn pod kontrol* [Strength of will. Take your life under control]. M.: EKSMO, 304 p. (in Russian).
24. *Trevoga i trevozhnost* [Strength of will. Take your life under control]: hrestomatiya. (2008). M.: PERSE, 239 p. (in Russian).
25. Treysi, B. (2014). *Net opravdaniy. Sila samodistsipliny* [No Excuses. The Power of Self-Discipline]. OOO: Popurri, 128 p. (in Russian).
26. Froid, Z. (1998). *Vstup do psykhoanalizu* [Introduction to psychoanalysis]. Per. z nim. P. Tarashchuk. K.: Osnovy, 709 p. (in Ukrainian).
27. Khmil, F.I. (2004). *Dilove spilkuvannia* [Business communication]. Kyiv: Akademydav, 280 p. (in Ukrainian).
28. *Chto skryvaetsya za novym terminom "obrazovatel'naya organizatsiya", chem etot termin otlichaetsya ot termina "obrazovatel'noe uchrezhdenie"?* [What lies behind the new term "educational organization", than this term differs from the term "educational institution"?] Elektronnyi resurs. Rezhim dostupu http://xn--273-84d1f.xn--plai/voprosy_i_otvety/chto-skryvaetsya-za-novym-terminom-obrazovatel'naya-organizaciya-chem-etot-termin (in Russian).
29. Scherbakova, T. N. (2010). *Psihologicheskaya kompetentnost uchitelya: akmeologicheskij analiz* [Psychological competence of the teacher: akmeological analysis]: monografiya. R-na-Donu, 470 p. (in Russian).
30. Berne, E. (1964). *Games People Play: The Psychology of Human Relationships*. Grove Press, 81 p.
31. Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. New York: Harper and Row, 298 p.
32. ICD-10 Version: 2010. Electronic resources. Retrieved from <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2010/en#/F41.1>

The role of self-control in communication between the managerial staff...

33. Frederick, S. (2005). Cognitive Reflection and Decision Making /. *Journal of Economic Perspectives*. 19 (4), pp. 25-42.
34. Kohn, A. (1999). Punished by Rewards. *The Trouble with Gold Stars, Incentive Plans, A's, Praise, and Other Bribes*. Houghton Mifflin Harcourt, 448 p.
35. Mischel, W. (1973). Toward a cognitive social learning reconceptualization of personality. *Psychological Review*. 80, pp. 252-283.
36. Przybylski, A. & Murayama, K., & De Haan, C., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*. 29 (4), pp. 1841–1848.
37. Riordan, B., & Flett, J., & Hunter, J., & Scarf, D. & Conner, T. (2015) Fear of missing out (FoMO): the relationship between FoMO, alcohol use, and alcohol-related consequences in college students. *Annals of Neuroscience and Psychology*. Electronic resources. Retrieved from <http://www.vipoa.org/neuropsychol/2/7>
38. Stanovich, K. (2010). *What Intelligence Tests Miss: The Psychology of Rational Thought*. Yale University Press, 328 p.
39. Yerkes, R., Dodson, J. (1908). The relation of strength of stimulus to rapidity of habit–formation. *Journal Comp. Neurol. Psychol.* 18, pp. 459-482.

**THE DIVORCE PROBLEMS:
REASONS AND THEIR CONSEQUENCES
FOR THE SOCIALIZATION OF CHILDREN**

Suiatynova Kateryna¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_51

Abstract. The purpose of the paper is to identifying and addressing urgent issues in the socialization of children who are brought up in families of divorced parents; clarification of features of the socialization of preschool children in families of divorced parents, identifying its negative aspects. The before, most of the couples who divorce have children, although the number of such pairs is reduced. In most cases, divorcing couple have one child, due to the unigeniture of Ukrainian families. However, in rural areas, the unigeniture is higher than in the cities, so the impact of family disruption on the development of the younger generation is more powerful. The vast majority of social characteristics of children experiencing divorce, shows, alas, about the negative effects on the child's personality. There is a specific system of relations between mother and child in families after divorces; there are some patterns of behavior that sometimes are an alternative to norms and values that underpin the institution of marriage. We have carried out a survey among the group of experts due to insufficient amount of information about types, forms of social work with divorced families and problems of socialization of children whose parents have divorced. So we have asked the experts who can find out these issues qualified. The second group of respondents was created from parents of preschool children who were in the state of divorce at the time of the survey. Both groups of respondents were offered a questionnaire, which was consisted of four blocks of questions. The first block was aimed to identify their opinions about the divorce situation in general, and the issues that they have to solve independently; the questions of the second block allowed us to obtain some information about the causes and consequences of divorce and the reaction of children

¹ Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Teacher at Department of Social Pedagogics and Social Work,
Department of Preschool Education,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Ukraine

The divorce problems: reasons and their consequences for the socialization...

of senior preschool age; the third block of questions was devoted to clarifying the perspectives of divorced parents of the senior preschool children in the work of educators, practical psychologists and social teachers of preschool institutions. We can conclude that both parents and their children in a divorce situation need effective social rehabilitative specialist help from the social services in various fields. The analysis of psycho-pedagogical work allowed concluding that social characteristics of children experiencing the divorce of their parents reveal the negative nature of its influence on the child's personality. The parental divorce reduces the number of family communication, limits the full functioning of the family and affects inevitably at the socialization of children, inadequate assimilation of the sex-role attitudes and behaviors.

The scientists have identified two vectors of negative consequences of the parental divorce for the socialization of children – short term and long term. In addition, a few specific features in the life of a child related to the fact that a family has only one parent are highlighted, namely: firstly, the state of one of the parents, who will feel lack of moral, social and material support of the other spouse. Single father has to seek some help outside the family. The society, in turn, will affect unmarried mother and her husband who has left the family. Secondly, the child is exposed to social discrimination associated with the absence of father or mother. Thirdly, the child is deprived of the opportunity to observe a close and harmonious relationship between two adults that can affect his/her own marriage. Fourthly, if there is a parent of the opposite sex with a child in the family, she/he will have no ability of gender identity.

1. Introduction

The deterioration of the socio-economic, political processes in Ukraine, the loss of moral-ethical foundations, have a negative influence on the population. There are some factors that predetermine the increase of the number of divorces. They are the change of living and psychological conditions of family life, the situation in the East of Ukraine since 2014, the worsening of health, the rising prices, the absence of values, the change of family values, the migration of Ukrainian population, the unmarried motherhood, the spread of informal marital and family relations, low level of responsibility, as well as the legal, moral and aesthetic responsibilities of parents.

A lot of children experience an intense stress because of a large number of divorces every year. Majority of couples that break up have children,

and, consequently, every year thousands of children go through the parents' divorce. Although the number of such children is gradually decreasing, this is not due to a decrease of the number of divorces but also to the decline of the amount of children in Ukrainian family [44, p. 12].

The research problem is determined as follows, identifying and addressing urgent issues in the socialization of children who are brought up in families of divorced parents; clarification of features of the socialization of preschool children in families of divorced parents, identifying its negative aspects.

2. The distribution of divorces by number of children in Ukraine

Thus, 192 194 divorces were registered in 1990 in Ukraine, according to the State statistics service of Ukraine, 224 649 divorces – in 1992, which is the highest index during the analyzed period. Since 1997, the falling of divorces number began – 186 371, and in a few years there were fluctuations again: in 2000 the number of divorces amounted to 195 6928, in 2016 – 129 997. The general marriage rate – a number of divorces per 1000 population – was 3.7 in 1990, 4.3 in 1992, 3.7 in 1997, 4.0 in 2000, 2.7 in 2010, 4.0 in 2011, 3.3 in 2016 (excluding the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol and the data of the Donetsk and Lugansk regions). The least number of divorces was registered in 2010 – 126 068, the general marriage rate was 2.7. But in 2010, the law “About the state registration of acts of civil status” was adopted in Ukraine, which changed the procedure of registration of divorce that affected to the system of statistical accounting. According to the new rules, information about the divorce that have occurred by court order, is not received in the Registrar's office that have issued the certificate of divorce in all cases, have accumulated statistical information and passed it to the statistics. As a result, complete data on the number of divorces for the year 2010 are not available. In 2011 there were only 182 534 (4.0 %) divorces, a “surge” was observed, partly caused by these changes in 2012 – 168 546 (3.7 %) of divorces, in 2013 – 164 939 (3.6 %), in 2014 – 3 %, in 2015 – 3.3 % (excluding the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol and the data of the Donetsk and Lugansk regions), and in 2016 – 129 997 (3,3 %) divorces (excluding the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol and the data for the Donetsk and Lugansk regions).

The divorce problems: reasons and their consequences for the socialization...

Over the past 27 years the divorce rate was 57 % in 1992, in 1998 – 57,87 %, in 2000 – 71.28 % of registered marriages: 274 523 marriages had 195 693 divorces, in 2004 – 61,18 %, in 2012 the number of divorces was 60.56 %, in 2010 – 41,20 %, in 2012 – 60.56 %, in 2013 – 54,21 %, in 2015 – 43,32 % (excluding the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol and the data of Donetsk and Luhansk oblasts), in 2016 – 56,65 % (excluding the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city Of Sevastopol and the data for the Donetsk and Lugansk regions). We have to consider that it is necessary to bring to notice that a high divorce rate is due to the high level of registered marriages.

Most couples, who get divorced, have children and, consequently, every year thousands of minor children are involved in the divorce process of their parents. Therefore, 79 139 families had one child among the 173 163 divorces in 2004, 19 102 families had two children, 10 054 families had three and more children [37, p. 34]. We have no complete characterization of the marriages that have fallen apart after 2009. The analysis of the distribution of divorces by age of spouses, length of marriage and number of children in the couple in Ukraine can be done only until 2010 (Table 2.1).

Table 2.1

The distribution of divorces by the number of common children in Ukraine in 2004-2009

Year	Total registered divorces	Not have common children, %	Have children:	
			One child, %	Two children and more, %
2004	173 163	41,6	45,7	12,7
2005	183 455	40,3	47,5	12,2
2006	179 123	41,4	47,2	11,4
2007	178 364	42,7	46,7	10,6
2008	166 845	44,1	45,4	10,5
2009	145 439	45,1	44,8	10,1

The source: the State statistics service of Ukraine [11; 26]

The before, most of the couples who divorce have children, although the number of such pairs is reduced. In most cases, divorcing couple have one child, due to the unigeniture of Ukrainian families. However, in rural

areas, the unigeniture is higher than in the cities, so the impact of family disruption on the development of the younger generation is more powerful [25, p. 68].

The problem of divorce, its effects have been explored by N. Bashkyrov, N. Valetas, D. Vydra, T. Gavrylova, O. Grygorieva, T. Gurko, I. Dementieva, K. Kuznetsova (K. Kamyshova), L. Prokofieva, L. Savinov, A. Synelnykov, S. Sedel'nikov, N. Solovyev, V. Tseluyko etc. The fundamental writings of authors on this issue is devoted to the study of the relationship between social well-being, child development and influence of a divorce. The understanding of this aspect is complicated by the fact that in many studies all children from single parent families are considered as a single group and their difficulties are not differentiated and identified.

According to V. Tseluyko, A. Vasylenko, O. Dementieva, the children experience of parents gap ranges from lethargic depression, apathy to severe hyperactivity, negativity and showing disagreement with their opinion [39, p. 21]. The scientists, such as O. Grygorieva, I. Dementieva, Yu. Konusov, N. Mykhailova and others notice that children feel fear, abandonment, shame, loneliness, guilt, sadness, aggression directed at the relatives and other children [5, p. 18-19; 8, p. 112; 9, p. 11-15; 16, p. 156; 23, p. 20-23].

A divorce attracts an attention of society due to the fact that it is associated with a number of negative social phenomena such as the fertility decline, the weakening of the educational potential of the family and so on.

The divorce is made by the bodies of state registration of acts of civil status or by court order. The marriage is terminated at the day of the divorce registration in the body of state registration of acts of civil status in the event of dissolution of marriage by the body of the state registration of acts of civil status. In the event of marriage dissolution by the court, it is terminated at the day of entry into force of the judgment of divorce [24, p. 72].

So, *a divorced family* is a family, which arose as a result of the legal dissolution of the marriage by the spouses (with or without children) by mutual agreement or at the initiative of one of them [30, p. 21].

3. The effect of divorce on the child's personality

The vast majority of social characteristics of children experiencing divorce, shows, alas, about the negative effects on the child's personality. So, all psychologists and professionals working with the consequences of

The divorce problems: reasons and their consequences for the socialization...

family breakdown, report high levels of anxiety that is typical for children from families of divorced parents [8, p. 112].

There is a specific system of relations between mother and child in families after divorces; there are some patterns of behavior that sometimes are an alternative to norms and values that underpin the institution of marriage [43, p. 131].

In the thesis K. Kuznetsova has conducted a sociological analysis of divorces in modern society, and has emphasized two blocks of negative effects of divorce on the socialization of children, has classified families of divorced parents by criteria etc [20]. A systematic analysis of sociological, psychological, pedagogical, legal, medical literature has allowed K. Kuznetsova to allocate two large blocks of the negative consequences of parental divorce for the socialization of children – a short term and a long term. The first block is associated with the peculiarities of their reaction to the conflict between the parents, which intensifies before divorce, to the procedure of the divorce and the adaptation after it. The long-term impact of the divorce is caused by the accumulation of an effect of the lack of male influence on the process of education and socialization of the child over many years.

A psychologist and a psychotherapist V. Ilin calls a divorce of men and women as a conscious exception of a relative from the family history. In a situation when spouses are getting divorced “not like decent people”, a woman sometimes decides to strike out her ex-husband not only from her life but the lives of their children. A man, in turn, can remove a woman not only from his circle of contacts, but also erase her from his memory [14, p. 173]. The damage of the clan structure, the distortion of the tribal identity, the rejection from ancestral history as the result of exposure to an individual or family group of the most dark and archaic structures of the personal and collective unconscious inevitably affects the whole family, and personal destiny of each members [14, p. 176].

A divorce as a factor influencing children does not provoke any discussion among scientists. If family breakdown changes for the conditions of the formation of child's personality for the best, helps to put the end to a sharp impact on his mentality of parental conflicts, in these cases it can be regarded as a benefit [2, p. 125; 39, p. 12; 42, p. 26]. But even in this situation, according to most authors, the break-up of parents is a strong stress in a child's life, an impetus for the development of deviant behavior [5, p. 18-19; 9, p. 11-15; 10, p. 18; 13, p. 119; 16, p. 153; 42, p. 8].

Foreign authors have identified some factors that influence the adaptation of children to parental divorce fact. They are the nature of the interaction between parents and children, the emotional state of the parents, the present children problems, the social training of parents and children, the inadequate attention to the child, the loss in a divorce, its suddenness [12], N. Ratter [28, p. 206].

K. Vitek [4], Z. Marova [21], Z. Mateichik [22], N. Ratter [28], G. Figdor [36] have made the greatest contribution to the study of the effect of parental divorce among foreign researchers; they have focused on the study of the forms, means and methods to prevent and compensate negative effects of divorce on all family members. However, these studies should be viewed through the prism of foreign cultures, their life style, economic factors, and the motivation of marriage (emotional background or economic needs) and so on.

Therefore, D. Vidra, a translator of scientific work of G. Figdora, has interpreted the problems of divorce in an accessible form, focusing on the recommendations to the spouses how to overcome their own depression caused by the divorce in her work [3]. The researcher has noted that “children are experiencing not just a parental divorce; they are experiencing their own divorce with one of them” [3, p. 38]. During the divorce of their parents, a child feels sadness, anger, guilt and fear, and the awareness of their secondary importance, helplessness to prevent his parents’ divorce leads to rage. The rage can be directed at both parents, sometimes it is directed at one parent, who the child believes is guilty in divorce [3, p. 38].

A researcher Z. Marova [21] has noticed that a divorce is often necessary for a child if it is really desired for parents. The child feels more miserable in the family where we always have some tension and recurring conflicts. The divorce in such circumstances is a necessary solution. The age of the child, the consciousness and consistency of adults play an important role during the divorce. Mother and father should take a clear position against what happened because it is impossible to keep a secret about your broken relationship from your child. Any explanation, justification in the future usually cause a sense of insincerity and excite suspicion in a child.

The simplest is the situation, according to Z. Marova when parental divorce occurs in early age. The development, education, learning, and discovering the world in new conditions help the child to learn faster old affec-

The divorce problems: reasons and their consequences for the socialization...

tion and to get used to new conditions of life, therefore, the child weans from the father, who has left quickly.

The divorce in families with adolescent children must be gone through better than in families with small children, according to Z. Marova. During adolescence, the child is too sensitive, lends himself to various influences easily, he/she is very impressionable, reacts quickly to happy or sad events. He/she has a particularly keen sense of justice. So, in adolescence, the divorce of the parents influences the child in the deepest and most negative way.

Z. Mateichyk has similar views regarding the fact that parental divorce is more expedient to carry out while there are children of preschool age than a school age in the family [22]. The family scenes cause the greatest harm to the further development of the child which often accompany the divorce of their parents and which the children often observe. There are children who perceive their parents' divorce easier than it has been expected. The first reaction of the child is assumed to be weak, and over the years, it will grow and become dangerous.

The problem of the divorced family is that a mother cannot replace a father because she is a woman, and because one of the parents cannot replace two. Each of them brings into the family his/her personality, his / her diversity of feelings and thoughts, interests and knowledge, actions and deeds. The absence of one of the parents cannot be replaced. The child has less opportunity to become familiar with the various options of social experience, and most importantly, with the party of intimate and emotional sphere of his / her family, which is created by relations of spouses. This vacuum in the divorced family influences negatively on the children preparing to family life. This situation, which is characterized by the absence of a clear model of relationships between men and women, creates a strong risk that a deformed (or spiritually depleted or cut off from life – more romantic and idealized) views on marriage and family are being laid in children, they will impact on the development of her / his own family in the future.

The majority of single mothers has the ability to give their child a necessary physical and moral education. If a single mother is busy with her personal problems, she takes less care about her child, or totally ceases to worry about her / him. Some mothers, on the contrary, overwhelms the child with experiences, accelerate his / her development because of the fear of little worry. Such situation is as bad as its shortage, whereas you can generate indifference and cause resistance. Therefore, the scientists have

noted on a special personal influence of a mother on the formation of certain qualities of child's personality.

Analyzing the problems of motherhood, F. Horvat points to the crucial mother's role in the development of child's personality: "An educational process of each child takes place in the appropriate social environment; a condition of which depends on the women almost in every family... A lack of maternal attention makes a child to feel bigger need in spiritual communication. If this need remains unmet in early childhood, all mental development may be disturbed" [41, p. 9].

From a practical point of view, according to S. Mateichik, it is convenient for a single mother, when her child and her education are not the cause of conflict. Nevertheless, raising a child in a single-parent family has a negative aspect. If nobody complicates and spoils parental duties of a single mother, respectively, no one corrects. A light inurement of various skills to a child does not mean that they are well formed and useful. As a result, of course, we have a big risk: one-sided education.

A psychotherapist M. Ratter has called a few specific moments in the life of a child related to the presence of only one parent in the family, namely: firstly, the state of one parent, who is in short supply of moral, social and material support of the other spouse. A single father has to seek some help outside the family. Society, in turn, will affect unmarried mother and her husband who left the family. Secondly, the child is exposed to social discrimination associated with the absence of father or mother. Thirdly, the child is deprived of the opportunity to observe a close and harmonious relationship between two adults that can affect her/his own marriage. Fourthly, if the parent of the opposite sex remains in the family, the child will have no opportunity to gender identity [28, p. 206]. According to N. The Rutter, single parenting and the effects of such education is less clear and less complicated than commonly believed. The fact of having one or both parents is perhaps less important for child development than the nature of the relationship between father and child or the style of parental behavior [28, p. 207].

In exploration 1972, western scientists have proved the negative influence of the family in which there is only a mother, but no father. So, L. Bumpass and J. Sweet have found a greater likelihood of divorce among those who experienced parental divorce in childhood [45, p. 132]. John Hayes has explained the impact of parental divorce only for local residents, blacks, who belong to the middle class [45, p. 131].

The divorce problems: reasons and their consequences for the socialization...

In 1988, S. McLanahan and L. Bumpass concluded that the divorce has a greater negative impact on a teenager than a child, because older people draws attention to the relationship of representatives genders [45, p. 134].

The parental divorce is certainly a risk factor that often hampers a normal personal and emotional development of a child. A disintegration of a family as a primary agent of socialization in this case – is a total destruction of an old social world, a loss of psychological support, a need to solve new problems for a child [20].

The Independent Institute of social policy with its partners have conducted a number of studies and have concluded that inured in early age behavioral stereotypes are left with the child for all his / her life (the child learns family roles and models them in the sphere of private partnerships by the example of their parents' interaction) [18, p. 65].

The frequency of meetings of men with children after divorce is reduced more than 2 times in the case of remarriage of the father, and the birth of children in a new partnership leads to further deterioration of relations. The survey data have revealed some regularity: the men meet with the children of a new wife (partner) who were born before this marriage, 2.5 times more often than with their families and children, from a previous marriage, which has collapsed. Thus, we can conclude that the relationship of a husband and children, as a rule, depend on women: on the one hand, from that who is now close to and attracts her husband to the relationship with his children, and on the other hand from his ex-wife, who may hinder the meeting of the father and the children [18, p. 65-66].

The researchers L. Prokofieva and M. Valetas have conducted a survey among men about the frequency of their meetings with the children after divorce with the woman. According to respondents, one third of men often meet with children, almost half meet rare, and 17 % do not see them at all. The frequency of meetings depends on the time that has elapsed after the divorce, the meetings become less frequent, and this fact does not depend on the place of father's residence. Women have pointed 2 times more often to the absence of any relationship of fathers with children answering a similar question regarding the frequency of meetings ex-husband with children.

The reasons for these responses L. Prokofieva and M. Valetas explain the different value that you put in the word "to see": women understand it wider – "to be involved in" a child [27].

A researcher I. Dementieva has noted that many authors of the studied problem have found that “the tendency to divorce” is transmitted from generation to generation, so the children, whose parents are divorced, get divorced more often than who grew up in a strong family. One explanation of this fact is that they already have an idea about the possibility of divorce and a low sense of responsibility regarding the marital relationship after the divorce of their parents and before getting married.

So, E. Bern has described “the phenomenon of parental programming”, which indicates an unconscious assimilation of the identity of attitudes, values, beliefs, behaviors of parent families. G. Fomyuk, O. Kuzina have explained this phenomenon, they have noted that the components of socio-psychological stereotype is laid in childhood, when the formation and development of psycho-reflecting realm (sub-conscious) by their dynamics are in advance the formation and development of conscious intellectual, emotional, volitional spheres. These scientists say about the existence of a mechanism of an unconscious child’s perception of the family traditions, personality traits of parents etc. Parents teach children some disrespect to the opposite gender unconsciously in the “problem family” that has a negative effect on their future married life [29, p. 56].

In 2004, there were a unique socio-demographic survey of Russian families “Parents and children, men and women in family and society,» which examined the causes of early marriage, early appearance of children, children before marriage, divorces and re-marriages. In the result of the study, the hypothesis about the gender and age differences of children's reactions to the collapse of the parental family was confirmed. So, men who have experienced parental divorce at the age from 3 to 13 years of age have the risk of collapse of their own families in 1.6 times higher than those whose parents have not divorced. Men who have experienced parental divorce at another age (0 – 2, 14 – 24, older than 25 years) have not shown statistically significant elevated odds of divorce. By contrast, women are more likely to repeat the fate of mothers in the case if they were from 14 to 24 years at the time of their parents’ divorce [6, p. 7].

A researcher F. Fomin proposes to consider the divorce as not always a wrong decision: there are some situation when it is referred to domestic violence, sexual harassment, various kinds of exploitation, and so on. However, the gap in the marriage relationship always bears the psychological

The divorce problems: reasons and their consequences for the socialization...

stress not only for all members of the family, but for the inner circle – relatives, friends [31, p. 85].

According to F. Fomin, children, growing up in families of divorced parents, learn a model of the relationship of their parents and are not likely able to build a real partnership family in the future, and will continue to increase the number of unhappy families [38, p. 85].

There are some problems among the psycho-pedagogical ones of minors arising because of the divorce of their parents. They are a complication and deformation of the child's occurrence in social environment, a social dead-adaptation to daily life [5, p. 18-19; 8, p. 111; 40, p. 29]; a formation of defects of character and moral development, that is manifested in unformation of altruistic and humanistic properties, in the absence of positive experience of collaboration, cooperation, mutual actions and decisions, in choosing the role of the permanent victim in future [7, p. 19]; social discrimination associated with the absence of father and mother [9, p. 19]; the increased risk of antisocial behavior as a response to the conflict situation in the family before the divorce, procedure of divorce, as well as for your special social status [9, p. 19; 34, p. 439; 38, p. 25]; child neglect [208, p. 134]; some difficulties in relationships with adults, and half brothers and sisters in a situation of polypaternity [10; 17; 23], one-sided education, the feminization of boys, sexual identity disorder [7, p. 20; 32, p. 134; 33, p. 317-318].

The children who have experienced a divorce or a divorce and a remarriage of parents, are at greater risk to run into psychological problems than the children from strong families. There are authoritarian or too liberal attitude in single-parent families (where we have one parent) more often than in usual families [35].

The children from single-parent families, getting married, express a firm decision not to follow the example of their parents in a family relationship at the beginning. However, after some time, they likewise leave their families because of the lack of moral responsibilities to their children, as those duties have not been fulfilled towards them. The factor of parental divorce increases the likelihood of the children's divorce to 27 % [19, p. 86].

V. Tseluyko's opinion about the life of a child in single-parent divorced family boils down that the child receives a psychological trauma because parents for any reason could not or did not want to live together. The consequences of divorce affect a child's psyche, causing the appearance of feelings of inferiority, shame, fear. There are no severe consequences only in

cases when a child perceives a parental divorce as a liberation from the nightmare [43, p. 107-108].

The feature of incomplete divorced families is the fact that the mother often returns with the children to their parents after divorce. According to V. Tseluyko, we should remember that sometimes the moral and material support of parents assists the divorce. A characteristic phenomenon of the relations in a single-parent family is the inversion of the educational role, when grandma takes the role of mother with authoritarian personality traits, and mother or grandfather perform the role of the father with a solid character and high integrity. The boys are in the most traumatic situation, who are deprived of maternal love and parental authority. Mothers usually prevent the meeting between father and son, and show the boys more austerity, which can be regarded as a reaction to the rejection of the unwanted traits of the former husband. Therefore, the mothers often use the menace, condemnation and physical violence towards the boys. The mothers are more carefully towards the girls. However, the children who have stayed with mother, often experience tension and a sense of emotional dissatisfaction. An increase of mental stress and the appearance of neurotic and behavioral disorders will be the consequence of the lack of emotional recognition and understanding on mother's side [43, p. 109].

In the West, the "common legal" custody of the children after a divorce is practiced. Such custody means that the children live mostly with one parent, but the father and mother jointly make decisions concerning their education and upbringing. The "common legal" custody implies that the children may live with each parent in turn. The parents share their children in case of "split" custody: the mother usually takes the girls and the father – the boys. However, as studies have shown, partial custody often has negative consequences for siblings, so it should be used in extreme cases [46, p. 512].

An American sociologist and futurologist D. Coates has described the current state of the family and family relations on the example of the USA. The researcher has noticed that the blended families are increasingly becoming a norm as the result parents' divorce, who re-marry, but maintain relationships with a former partner and his / her new family or bring together the children from different marriages [15].

According to T. Andreeva, the formation of an emotionally healthy child depends on his / her relationship with both parents. Ninety percent of children, whose parents are getting divorced, have experienced a short-term shock with

The divorce problems: reasons and their consequences for the socialization...

pain and instinctive fear after having got to know about their parental divorce. More than half of children feel alienated and abandoned among the 50 % of parents who stops to visit them in three years after their divorce.

The researcher has argued that boys, who are deprived a sufficient communication with their father in childhood, either learn a “female” type of behavior or create a distorted picture of male behavior as antagonistic opposite women and do not perceive what the mother is trying to instill. These boys are less mature and motivated, do not feel safe themselves, are less enterprising and balanced, the ability to empathize, to control their behavior develop hard. It is harder for them to fulfill their paternal obligations.

The girls, being brought up without a father, form an idea of masculinity less successfully, they have less chance to understand correctly their husbands and sons, to play the role of wife and mother in future. A father's love to daughter is important for the development of her self-awareness, self-confidence, the formation of her image of womanhood [1, p. 152].

The only child in the family becomes the most vulnerable to family breakdown, as V. Tseluyko has said. Those children who have siblings tend to cope better with the divorce of their parents: in such cases, children splash out aggression or anxiety on each other, this fact reduces greatly an emotional stress and a chance of nervous breakdowns [43, p. 134].

Long-term psychological and pedagogical consequences of divorce are characterized by the scarcity (absence) of contacts with the father, making it difficult for a child to take a significant part of the social experience, not only because of the absence of direct influence of another mentor, but also because of the impossibility of perceiving the practice of parental, marital interaction.

The rate of identification of children with their parents, according to I. Dementieva, is one of the main criteria of the effectiveness of family education in which the child expresses its acceptance of the moral and ideological norms of their parents. The implementation of this part of the educational process in a single-parent family is deformed due to the absence of the parent [9, p. 109]. The researcher argues that the divorce is not always a factor that prevents the full socialization of the child. The sons, who have been left without a father, take the role of “owner” of the house, who is responsible for the welfare of the family more often [9, p. 112].

All of the previously mentioned allow confirming that the process of social development of the child is a complex phenomenon during which an understanding of objectively set norms of the human community and the con-

stant discovery of the world of humans by him/her and his / her own world, the affirmation of himself / herself as a social entity is occurring. The process of socialization occurs in the child's interactions with social institutions in the process of acquiring knowledge and experience of socially approved behavior. The family is a major social institution for a child under school age.

4. Survey methodology

We have carried out a survey among the group of experts due to insufficient amount of information about types, forms of social work with divorced families and problems of socialization of children whose parents have divorced. So we have asked the experts who can find out these issues qualified. We note that the group of experts has those professionals who have an idea about the problems of families with preschool children in situations of divorce, namely: social workers, psychologists and educators of preschool educational institutions. A blank of experts' survey has been developed to carry out the survey in the expert group. The questions of this survey have been aimed at identifying the opinions of experts concerning the characteristics of the social status of families of divorced parents, as well as the nature of the effects of divorce on emotional and social-moral well-being of preschool.

The second group of respondents was created from parents of preschool children who were in the state of divorce at the time of the survey. It included: a) by the gender: 98.5 per cent of women, 1.5 per cent of men; b) by the age: 14.5 per cent of women aged 18 – 24 years old, 25.3 per cent of women aged 25 – 30 per cent, 45.3 per cent women, aged 31 – 39 years, 22.4 per cent of women aged 40 – 49 years, 6.2 per cent of women older than 50 years; c) by the level of education: 33,1 per cent have complete secondary education, 39.1 per cent – specialized secondary education, 25.6per cent of – have higher education, 12,3 per cent – incomplete higher education, and 2.5 per cent have a degree; d) the number of children in the family: 74.3 per cent have one child, 23.1 percent have two children, 2.1 percent – three children.

Both groups of respondents were offered a questionnaire, which was consisted of four blocks of questions. The first block was aimed to identify their opinions about the divorce situation in general, and the issues that they have to solve independently; the questions of the second block allowed us to obtain some information about the causes and consequences of divorce and the reaction of children of senior preschool age; the third block of ques-

The divorce problems: reasons and their consequences for the socialization...

tions was devoted to clarifying the perspectives of divorced parents of the senior preschool children in the work of educators, practical psychologists and social teachers of preschool institutions.

First of all, the experts have been asked to highlight problems that are inherent in single-parent families, and those peculiar divorced. According to the responses, the most pronounced problems in divorced families, according to experts, are the following: a dispute about the place of residence of the child and participation in his / her education, a division of property, a possibility of transferring the child to father / mother who has gone from the family, a changing of child's surname, an undermined confidence of the child to the parents, a problem of the relationship of the child with the stepfather (stepmother), some reorganization of the family and family ties due to the divorce.

We have received the majority of affirmative answers on the survey question "Are you able to overcome difficulties arising because of the divorce?" regarding the importance and necessity of external support for families in a divorce situation. Only 14.2 per cent of parents, who are divorced, are confident in the availability of resources for individual solving of family problems. Among them, there are those who have one child, a job, have no problems with their health and the health of their children. Other parents are not sure that they can overcome the difficulties independently: 44.5 per cent believe that "only certain problems" can be solved independently; 41.3 per cent of parents are convinced that it is not able to solve family problems and they need outside help.

Divorced parents need material (56.2 per cent), social education (23.1 per cent) and psycho-educational (32.4 per cent) help, and socio – legal (12.6 per cent) and medical-social (11.8 per cent) help.

It is impossible not to pay attention to those responses that recognize the need for the divorce. The respondents have reported the following reasons that allow it: the deviant behavior of one of the parents (alcoholism, drug abuse, gambling, prostitution) – 97.1 per cent; the treason – 95.4 per cent; the presence of another family of one family member – 85.5 per cent; the incompatibility of nature and views – 72.3 per cent; the love to another women / men – 50.1 per cent; the situation of intervention and family life of others – 22.1 per cent; the involuntary separation – 19.3 per cent; the different views on the education of children – 17.2 per cent; the tangible insecurity – 11.5 per cent. The situation of the marriage dissolution because

of a serious illness of a spouse, the presence of non-native children, dissatisfaction in sexual terms, the absence of common living, the desire to have children with another man, the birth of a disabled child as reasons that could justify a divorce, call from 4.7 per cent to 1.3 per cent of the respondents.

The question, which also proved to be controversial, touched the need to preserve the family for the child. Only 8.2 per cent of respondents gave a positive answer: “Yes, in any circumstances”; the overwhelming majority of respondents do not consider the presence of a child a serious obstacle to divorce. The percentage of those adults who believe that divorce is better than a formal family for a child is rather significant – it is 48.1 per cent of the parents.

The position of children in a divorce situation of the parents were the other – they try to reconcile their parents, even if the relationships between parents are difficult. Thus, the respondents' answers to the survey question: “What methods of reconciliation you and your husband / wife did your children use to prevent a divorce?” showed that children seek parents reconciliation: tantrums, crying; ultimatums; the stories about their success in a preschool institution; the organization of joint family holidays; the request to both parents to help, the request to go along to visit another family; the conversations with each of the parents about the benefits of the other.

The survey results allow confirming that the preventive measures are not effective because of the difficulty in timely identification of problem situation – at the early stages. Therefore, we have to identify families “at risk” on the fact of the divorce for introducing the preventive measures. The complexity of this detection is because the couple have not consulted with the specialists and solve these problems with the relatives (58.4 per cent), the neighbors, colleagues at work (41.6 per cent); the friends who have been in that situation (35.6 per cent); the ex-husband (wife) – 15.4 per cent. Respectively 24.5 per cent and 26.7 per cent of respondents have called social pedagogues and psychologists among the professionals who can appeal, and the highest number of answers has been given to educators of children of preschool age – 35.5 per cent. This result can be explained, first of all, the close interaction at different stages of the divorce of the parents with the caregiver of a child who attends preschool, as well as the insufficient number of social pedagogues and practical psychologists in such establishments and their employment in other areas of social and educational activities. However, the integrated application of these specialists of compensation

The divorce problems: reasons and their consequences for the socialization...

technologies, such as social adaptation to the situation of divorce and rehabilitation is important at the stage of the divorce process and after it.

It is worth emphasizing that children's adaptation to the rupture of family ties between father and mother is extremely difficult. The parents call a significant number of factors that affect the adaptation of the children to the situation of divorce in particular. They are: the nature and amount of information, which the child know, about the divorce, its causes and consequences (47.2 per cent); the circumstances under which a child has learned about the situation of the parental divorce (45.1 per cent); the break of the relations with relatives of the parent who lives separately (44.7 per cent); the breaking ties with families, friends and their children because of the change of living place (43.3 per cent); and the reaction of entourage on divorce in general and of children from the families of divorced parents in particular (42.1 per cent), etc.

So, the social adaptation of the children in a situation of parental divorce is accompanied by many factors that can complicate this process. The situation requires the right behavior, endurance, wisdom of parents in respect of interaction with the child at this stage, and the need to provide qualified assistance to families by professionals.

5. Findings

Thus, we can conclude that both parents and their children in a divorce situation need effective social rehabilitative specialist help from the social services in various fields. But the level of socio-rehabilitative work with them is not sufficient. As the practice shows, the solution to the problem of a complex institutional, socio-pedagogical, psychological, legal, financial-material support of rehabilitative activities with divorced families is impossible without a deep study of the negative consequences of the divorce, the development of interventions to minimize them, as well as an active practice on the part of local and regional authorities. At the same time, it is worth noting that both scientific development and practical solution of the problem is significantly complicated by the fact that in social practice many social institutions and organizations, in which there are significant discrepancies and inconsistencies, are involved to its solution.

We are also interested in the opinion of experts and survey respondents about the quality of preventive and rehabilitative measures of the children and their divorced parents that are held by the specialists of preschool edu-

cational institutions. According to most experts, the work on socio-psychological support for the children and parents, as well as providing socio-pedagogical support for parents is arranged at an insufficient level. This situation suggests that the situation is caused by the total load of teachers, shortage of specialists in the area of family and social pedagogy, and the lack of social pedagogues and practical psychologist in most institutions, who should act as the main organizers, coordinators and supervisors of preventive and rehabilitative measures with children of divorced families and their parents. Another important shortcoming, which causes complex of consequences, is the lack of programs of social-psychological-pedagogical work with this category of children and parents.

6. Conclusions

The analysis of psycho-pedagogical work allowed concluding that social characteristics of children experiencing the divorce of their parents reveal the negative nature of its influence on the child's personality. The parental divorce reduces the number of family communication, limits the full functioning of the family and affects inevitably at the socialization of children, inadequate assimilation of the sex-role attitudes and behaviors.

The scientists have identified two vectors of negative consequences of the parental divorce for the socialization of children – short term and long term. The first is connected with the peculiarities of children's reactions to conflict between parents, which growing to maximum before the divorce, the procedure of the divorce and adaptation after it. The long-term impact of the divorce is caused by the accumulation of the defect of the lack of male influence of the father in the upbringing and socialization of the child for many years.

In addition, a few specific features in the life of a child related to the fact that a family has only one parent are highlighted, namely: firstly, the state of one of the parents, who will feel lack of moral, social and material support of the other spouse. Single father has to seek some help outside the family. The society, in turn, will affect unmarried mother and her husband who has left the family. Secondly, the child is exposed to social discrimination associated with the absence of father or mother. Thirdly, the child is deprived of the opportunity to observe a close and harmonious relationship between two adults that can affect his/her own marriage. Fourthly, if there is a parent of the opposite sex with a child in the family, she/he will have no ability of gender identity.

References:

1. Andreeva T. V. (2004) *Semeynaya psikhologiya* [Family psychology]. St. Petersburg: Rech'. (in Russian).
2. Balashov V. A. (1987) *Oblik sovremennoy sem'i* [The image of a modern family]. Moscow; Saransk: Mordovian Book. (in Russian).
3. Vidra D. (2000) *Pomoshch' razvedennym roditelyam i ikh detyam: ot tragedii k nadezhde. Po stranitsam nauchnykh trudov Gel'muta Figdora* [To help divorced parents and their children: from tragedy to hope. On pages of scientific works of Helmut Figdor]. Moscow: Institut Psikhoterapii. (in Russian).
4. Vitek K. (1988) *Problemy supruzheskogo blagopoluchiya* [The problems of marital well-being]. Moscow: Mysl'. (in Russian).
5. Grigor'eva E. (1995) *Deti posle razvoda* [Children after divorce]. *Family and school*, no. 5, pp. 18-19.
6. Grishina O.V. (2008) Vliyanie razvoda roditel'ey na veroyatnost' razvoda detey [Influence of parents' divorce on the probability of divorce of children]. *Rossiyskiy ekonomicheskiy zhurnal* [Russian economic journal] (electronic journal), no. 6, pp. 29-41. Retrieved from: <http://www.e-rej.ru/Articles/2009/Grishina.pdf> c. 7 (accessed 10 January 2014)
7. Dal' V. I. (1982) *Tolkovyy slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka* [Explanatory dictionary of the living Great Russian language]. no. 3. Moscow: Tsitadel'. (in Russian).
8. Dement'eva I. F. (2001) Negativnye faktory vospitaniya detey v nepolnoy sem'e [Negative factors of upbringing of children in an incomplete family]. *Socis*, no. 11, pp. 108-113.
9. Dement'eva I. F. (2000) *Razvod i deti* [The divorce and children]. Moscow: Gosudarstvennyy NII sem'i i vospitaniya. (in Russian).
10. Demurova N. (2000) Mezhdvukhogne [Between the devil and the deep sea]. *Family and school*, no. 4, pp. 18-21.
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (electronic journal), Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 25 february 2015)
12. Dol'to F. (1997) *Na storone rebenka* [On the side of the child]. St. Petersburg: Peterburg-XXI vek. (in Russian).
13. Enikeeva D. (1998) *Neschastlivyy brak* [Unhappy marriage]. Moscow: RIPOL KLASSIK. (in Russian).
14. Il'in V. A. (2002) *Arkheologiya detstva: Psikhologicheskie mekhanizmy semeynoy zhizni* [Archeology of Childhood: The Psychological Mechanisms of Family Life]. Moscow: Nezasvisimaya firma "Klass". (in Russian).
15. Koats D. (2000) Budushchee sem'i [The future of the family]. *Vpered XXI vek: perspektivy, prognozy, futurologi. Antologiya sovremennoy klassicheskoy prognostiki. 1952-1999* [Ahead of the XXI century: prospects, forecasts, futurists. Anthology of modern classical prognostics. 1952-1999]. Moscow: Academia. pp. 452-455.
16. Konusov Yu. A. (1986) Vozmozhnost' kompensatsii negativnykh posledstviy razvoda dlya detey [The possibility of compensating for the negative consequences of divorce for children]. *Sem'ya kak ob'ekt sotsial'noy politiki* [The family as an object of social policy]. Moscow: ISI AN SSSR. pp. 153-164.

17. Koroleva T. (1999) Povtornyy brak materi i ee otnosheniya s rebenkom [Remarriage of the mother and her relationship with the child]. Proceedings of the *Sotsial'naya rabota: opyt i perspektivy* (Russia, Moscow, 1999), Moscow: Sotsial'no-tekhnologicheskiiy institute, pp. 29-34.

18. Korchagina I. I., Prokof'eva L. M. (2009) Vzaimootnosheniya roditel'ey i detey: usloviya semeynoy sotsializatsii [Relationship between parents and children: the conditions of family socialization]. *Sem'ya v tsentre sotsial'no-demograficheskoy politiki* [The family in the center of socio-demographic policy]. Moscow: Nezavisimyy institut sotsial'noy politiki, pp. 47-72. (in Russian).

19. Kochetkova O., Rusakova E., Yanovskiy K. (2007) *Krizis instituta sem'i v postindustrial'nom obshchestve : analiz prichin i vozmozhnosti ikh preodoleniya* [The crisis of the family institution in a post-industrial society: an analysis of the causes and the possibility of overcoming them]. Moscow: IEPP. (in Russian).

20. Kuznetsova E. V. (2003) *Sotsializatsiya detey v sem'yakh razvedennykh roditel'ey* [Socialization of children in families of divorced parents] (PhD Thesis), Saransk

21. Marova Z. (1980) Rebenka vospityvaet odna mat' [Child is brought up by one mother]. *Vospitanie detey v nepolnoy sem'e* [Parenting in an incomplete family], Moscow: Progress, pp. 6-68.

22. Mateychik Z. Nekotorye psikhologicheskie problemy vospitaniya detey v nepolnoy sem'e [Some psychological problems of raising children in an incomplete family]. *Vospitanie detey v nepolnoy sem'e* [Parenting in an incomplete family]. Moscow: Progress, pp. 315.

23. Mikhaylova N. (2000) Mezhdvukh ogney [Between the devil and the deep sea]. *Family and school*, no. 7-8, pp. 12-15.

24. *Naselennyya Ukraini* (2012) [Population of Ukraine]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo.

25. *Naselennyya Ukraini. Sotsialno-demografichni problemy ukrainskoho sela*. (2007) [Population of Ukraine. Socio-demographic problems of the Ukrainian village]. Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy.

26. *Pryrodnyi rukh naselennia 2016 rik: statystychnyi biuleten* (2017) [Natural population movement, 2016: statistical bulletin]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo.

27. Prokof'eva L. M., Valetas M.-F. (2002) Ottsy i ikh deti posle razvoda [Fathers and their children after the divorce]. *Socis*, no. 6, pp. 111-115.

28. Ratter M. (1987) Pomoshch' trudnym detyam [Help to difficult children]. Moscow: Progress. (in Russian).

29. Rudenko I. M. (2009) *Vplyv rozluchennia batkiv na zhyttiediialnist dytyny molodshoho shkilnoho viku* [Influence of divorce of parents on the vital activity of a child of junior school age]. (PhD Thesis), Kyiv.

30. Savinov L. I., Kamyshova E. V. (2008) *Sotsial'naya rabota s det'mi v sem'yakh razvedennykh roditel'ey* [Social work with children in families of divorced parents]. Moscow: "Dashkov i Ko". (in Russian).

31. Semychenko V. A., Zasluzheniuk V. S. *Mystetstvo vzaiemorozuminnia. Psykholohiia ta pedahohika simeinoho spil'kuvannia* (1998) [The art of mutual understanding. Psychology and pedagogy of family communication]. Kyiv: Veselka. (in Ukrainian).

The divorce problems: reasons and their consequences for the socialization...

32. Sinel'nikov A. B. (1993) Problemy nepolnykh semey v sovremennoy Rossii [The problems of incomplete families in modern Russia]. Proceedings of the *Sem'ya v protsesse razvitiya* (Russia, Moscow, November 18–19, 1993), Moscow: NIIssem'i Minsotszashchity Rossii, p. 193.
33. Davydov Yu. N., Kovaleva M. S., Filippov A. F. (1990) *Sovremennaya zapadnaya sotsiologiya : slovar'* [Contemporary Western sociology: a dictionary]. Moscow: Politizdat. (in Russian).
34. Solov'ev N. Ya. (1970) Razvod, ego faktory, prichiny, povody [The divorce, its factors, causes, reasons]. *Problemy byta, braka i sem'i* [The problems of life, marriage and family]. Vilnius: Mintis, pp. 111-127.
35. Stukolova M. (2000) Semeynye konflikty i ikh osobennosti [Family conflicts and their characteristics]. *Questions of Psychology*, no. 4, pp. 24-29.
36. Figdor G. (1995) *Deti razvedennykh roditeley: mezhdru travmoy i nadezh-doy* [Children of divorced parents: between trauma and hope]. Moscow: Nauka. (in Russian).
37. Florko L. (2006) Sotsialna samotnist suchasnoi liudyny yak filosofska problema [Social solitude of modern man as a philosophical problem]. *Sociohumanitarian problems of man*, no. 2, pp. 31–46.
38. Fomin F. V. Evoliutsiia simeino-shliubnykh stosunkiv u suchasnomu sus-pilstvi (2012) [Evolution of family-marital relations in modern society]. *Science. Religion. Society*, no. 3, pp. 82-88.
39. Kharchev A. G., Matskovskiy M. S. (1978) *Sovremennaya sem'ya i ee prob-lemy (Sotsial'no-demograficheskoe issledovanie)* [Modern family and its problems (Socio-demographic study)]. Moscow: Statistika. (in Russian).
40. Kholostova E. I. (1997) Sotsial'nyy institut [Social Institute]. *Rossiyskaya entsiklopediya sotsial'noy raboty* [Russian Encyclopedia of Social Work]. Moscow: Tsentr obshchchelovecheskikh tseinnostey, vol. 2, pp. 321-324.
41. Khorvat F. (1982) *Lyubov. Materinstvo. Budushchee* [Love. Motherhood. The future]. Moscow: Progress. (in Russian).
42. Tseluyko V. M., Vasilenko A.V., Dement'eva E.A. (1999) *Nepolnaya sem'ya: psikhologicheskie i sotsial'no-pravovye osobennosti; formy i metody psikhologicheskoy i sotsial'noy raboty* [Incomplete family: psychological and socio-legal features; forms and methods of psychological and social work]. Volgograd: Volgogradskiy universitet. (in Russian).
43. Tseluyko V. M. (2004) *Psikhologiya neblagopoluchnoy sem'i* [Psychology of a Dysfunctional Family]. Moscow: VLADOS-PRESS. (in Russian).
44. Institute of Demography and Social Studies National Academy of Sciences of Ukraine (2008) *Shliub, simia ta ditorodni oriiientatsii v Ukraini* [The marriage, family and childbearing orientation in Ukraine]. Kyiv: ADEF-Ukraina (in Ukrainian).
45. McLanahan S., Bumpass L. (1988) Intergenerational Consequences of Family Disruption. *The American Journal of Sociology*, vol. 94, no.1, pp. 130–152.
46. Strong Br., DeValt Ch., Sayad B. (1998) *The marriage and family experience: Intimate relationships in a changing society*. – Belmont, CA: Wadsworth, 1998. (in English).

**READINESS OF STUDENTS OF MUSIC SPECIALTY
FOR CREATIVE SELF-REALIZATION IN THE PROCESS
OF DEVELOPMENT OF THEIR ARTISTIC PREFERENCE**

**ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ МУЗИЧНОГО ФАХУ
ДО ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ
ЇХ МИСТЕЦЬКИХ УПОДОБАНЬ**

Teplova Elena¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_52

Abstract. Optimal psychological and pedagogical principles, that stimulate the process of formation of students' readiness to creative self-realization, fall into the elaborated system with its methods, pedagogic aims, stages and forms of education presenting the amount of structural constituents and their interaction.

The analysis of scientific literature enables to characterize the contents of formation of students' readiness to creative self-realization and learn the structure of music pedagogic creativeness. The study of readiness state determines criteria and levels of formation and works out the ways of its improvement.

Scientifically distinguished structure of formation the students' readiness to creative self-realization is provided by means of combining motivation, information, definite orientation, estimation, and correction components, which in whole form the optimal organization of education.

Formation of readiness to creative self-realization is regarded as the marker of aesthetic culture of Music teacher.

The definition 'readiness to creative realization of the future Music teacher' was substantiated and formed on the basis of psychologic and pedagogic, philosophic and musicological sources, practical experience of student musical training.

This research paper confirms the determination of readiness to creative self-realization of the future Music teachers as a complex integrated forma-

¹ Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography,
Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsyubinsky, Ukraine

Readiness of students of music specialty for creative self-realization in the...

tion, which presents the combination of acquired special knowledge, skills and habits that are necessary for realization of the music creative activity and revelation of the personal creative potential.

Effectiveness of function of this determined system is provided by integration of its components on the basis of differentiation and individualization of pedagogic influence. The interaction of elaborated methodical and organizational ways presents the methodics of formation of students' readiness to creative self-realization. Formation of readiness to creative self-realization is provided due to the integrative approach to mastering the methodics of music creative activity and complex use of them in different types of technical skill practice – instrumental, vocal, conductor-choral, organization educational, and ensemble playing. They are the proper stages of formation the knowledge, skills and habits, and broad-side testing the results of the formed readiness.

The analysis of formation the experiment testifies the effectiveness of worked out syllabus and methodics of education organization, directed on the stimulation of formation the readiness to creative self-realization of students.

The article the problem of definition of the concept of formation of artistic choice of the music teacher, musical mastery training or technical skill practice.

1. Вступ

Важливим елементом на шляху до світових стандартів є вивчення прогресивного педагогічного досвіду, аналіз його переваг та недоліків, прогнозування результатів впровадження кращих світових зразків освітянства в Україні.

Постановка проблеми дослідження витікає з тривалості процесу структурного реформування національної системи освіти України у контексті інтеграції з Європейськими структурами триває.

Сучасний науково-технічний прогрес, удосконалення науки і виробництва зумовлюють пошук і впровадження нових концептуальних підходів до системи роботи вчителя, змін традиційної освіти.

Отже, перед сучасною педагогічною теорією і практикою постають актуальні питання реформування системи освіти, одним з визначальних завдань якої є розвиток полікультурного, творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя мистецького фаху.

Одним з принципів реалізації цієї проблеми виступає безперервність освіти, у якій формуються потреби й здатність до самонавчання і самовдосконалення тих, хто навчається.

На розв'язання цих завдань спрямовані національні освітні програми, у яких передбачено, що головною метою системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості громадянина України.

Тому підготовка студентів мистецького фаху у ВНЗ повинна якнайповніше забезпечувати процес формування педагогічних, культурних, моральних якостей майбутнього вчителя, його готовності до професійної самоактуалізації.

Особливо актуальним є пошук поки що невикористаних резервів підвищення ефективності навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Таким резервом є створення відповідних умов для професійно-творчого розвитку майбутнього вчителя, який, становлячи активізуючу доміную, може виступати чинником успішної навчальної діяльності студентів.

Залишається невідпрацьованою цілісність системи творчого забезпечення процесу педагогічно-виконавських практик мистецьких спеціальностей, як фактору формування мистецьких уподобань майбутніх вчителів музики, що негативно позначається на якості їх професійної підготовки.

Специфіка формування мистецьких уподобань вчителя музики потребує комплексного підходу до вивчення моральних, естетичних, психологічних і музикознавчих аспектів проблеми, наукових засад, спрямованих на створення певних педагогічних умов для її реалізації.

Мета дослідження полягає у визначенні концептуальних засад готовності студентів музичного фаху до творчої самореалізації в аспекті розвитку їх мистецьких уподобань в процесі системної музично-виконавської підготовки; сутності мистецької культури вчителя музичного фаху; його готовності до творчої та виконавської самореалізації.

2. Наукові основи розвитку мистецьких уподобань студентів

Обґрунтування теоретичних засад творчої виконавської діяльності особистості містяться у працях філософів (М. Бердяєв, І. Зязюн, Л. Левчук, М. Недашківська); психологів (Г. Балл, І. Бех, Л. Вигот-

Readiness of students of music specialty for creative self-realization in the...

ський, А. Леонтьєв, Я. Пономарьов, В. Романець, С. Рубінштейн, Б. Теплов); дослідженнях вітчизняних (С. Гончаренко, Н. Миропольська, О. Сухомлинська, К. Ушинський) і зарубіжних вчених (А. Маслоу, М. Merleau-Ponty, К. Rogers, М. Farber, Х. Хайнер, Н. Хейл).

Педагогічному спрямуванню виконавської підготовки майбутнього педагога-музиканта присвячені дослідження М. Давидова, О. Ільченко, Н. Курдюмова, Г. Нейгауза, О. Олексик, Г. Ципіна та інших.

Сутність мистецької культури вчителя, його готовність до сприймання художніх творів, психологія музичного сприйняття ґрунтуються на загальних педагогічних та музично-педагогічних засадах, опрацьованих Ю. Азаровим, А. Алексюком, Ш. Амонашвілі, С. Архангельським, Г. Васяновичем, М. Лещенко, С. Мельничуком, В. Сухомлинським, Л. Баренбойма, Л. Масол, В. Пілічаускасом, О. Ростовським, Я. Хачиньськи, Б. Хлебніковою.

Окремі питання формування мистецького досвіду вчителя музики в системі безперервної педагогічної освіти в школі розглядалися Л. Арчажніковою, Б. Бриліним, Т. Грінченко, І. Мариніним, О. Олексюк, Г. Падалкою, Н. Сегедою, П. Харченко, О. Щолоковою.

Проблематику професійного розвитку викладача музичного мистецтва досліджували В. Бітаєва, Н. Гуральник, Л. Кондрацька, Л. Куненко, О. Михайличенко, О. Отич, Я. Сверлюк, Т. Смирнова, О. Хижна, К. Чернецькі та ін.

Питання багаторівневої професійної мистецької підготовки майбутніх педагогів-музикантів, формування їх духовної культури, професійно-виконавської майстерності досліджені та актуалізовані в працях Є. Барбіної, М. Букача, В. Бутенко, О. Єременко, А. Козир, О. Олексюк, В. Орлова, Г. Падалки, Г. Побережної, А. Растригіної, О. Рудницької, Л. Сухової, Т. Танько, В. Черкасова, В. Шульгіної, О. Щолокової, Д. Юника та ін.

Наукові роботи у галузі педагогічної професіоналізації, зокрема майбутніх вчителів музичного мистецтва, створюють міцне філософсько-методологічне, соціально-психологічне, методико-технологічне підґрунтя для дослідження педагогічного професіогенезу.

Науково-методичне підґрунтя різних аспектів професіогенезу педагога зафіксована у фундаментальних дослідженнях А. Алексюка, В. Андрущенко, В. Бондаря, W. Gulin, А. Деркач, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лугового, Л. Мітіної, М. Ніколаєвої, Є. Рогова

та ін. Важливі фактори професійного розвитку особистості педагога висвітлено в дослідженнях І. Леднової, Т. Борової.

Основними проблемами фундаментальної підготовки викладачів вищої школи займалися вчені С. Вітвицька, О. Гура, С. Гончаренко, В. Гриньова, Н. Гузій, А. Кузьмінський, Б. Левківський, А. Ліненко, Н. Лисенко, Н. Лосева, О. Мороз, П. Сікорський та ін.

Наявні дослідження окремих важливих аспектів проблеми формування мистецьких уподобань майбутніх учителів музики ще недостатньо повно розкриті в сучасних наукових працях.

Зростання дослідницьких інтересів до музично-педагогічних проблем розвитку особистості на різномірних професійних етапах все більше демонструється у вітчизняних наукових дослідженнях.

Соціальна й педагогічна важливість проблеми, потреба її теоретичного й методичного опрацювання та осмислення, необхідність створення відповідних сучасним науковим вимогам навчально-розвивальних системних науково-педагогічних алгоритмів зумовили перспективу подальшого фундаментального мистецького розвитку майбутнього вчителя музики в інтегрованій системі його професійної підготовки.

Проблема творчого розвитку особистості молоді що навчається, висуває необхідність винайти і створити відсутні ланцюги освітньої системи, які б задовольнили потреби державної педагогіки мистецтва, кожної творчої особистості, як нової області гуманітарного виховання студентів. О. Бодіна, В. Дьомін; І. Кашекова; Л. Школяр звертають увагу на концептуальні ідеї і значення педагогічного мистецтва, як фундаменту теорії мистецької освіти в умовах сучасної інтеграції мистецтв.

У науково-методичній літературі з творчого розвитку молоді проблемам емоційно-пізнавальної та мистецько-виконавської діяльності приділяє увагу ряд дослідників – Г. Ципін, Б. Теплов, С. Ломов, Л. Малинковська, Г. Нейгауз, В. Синицін.

В аспекті домінантності мистецьких завдань Б. Неменський, О. Плохотнюк розглядають мистецький досвід, особистості вчителя як досвід емоційно-ціннісних орієнтацій та творчих відносин.

Р. Шмагало виокремлює єдність художніх уподобань, принципів, традицій у дослідженнях протилежних поглядів, шкіл, течій та уподобань мистецтвознавчої науки, якій властиві індивідуальність бачення мистецьких проблем, інформації та аналізу сучасного мистецтва.

Readiness of students of music specialty for creative self-realization in the...

Сучасні мистецтвознавці О. Шило, В. Сидоренко досліджують актуальні проблеми візуального мистецтва авангардних уподобань, як детермінанти мистецьких уподобань особистості.

Досліджуючи величезний вплив історичних постатей у галузі музикознавства та музичної педагогіки як системи освіти, С. Богатирьов, П. Андросюк, В. Барабанов, В. Золочевський, Т. Кравцов, вивчали успадкування інтелектуального, науково-творчого педагогічного досвіду, як певної єдності художніх уподобань, принципів, традицій.

У науковій літературі закономірність часто розуміється як більш загальне явище, ніж закон.

Проблема пізнання процесу творчого самовираження, реалізації творчого потенціалу особистості потребує вивчення процесуальних закономірностей. Категорія закономірності означає певну впорядкованість подій і явищ, відносні постійність і сталість головних детермінуючих чинників, регулярність зв'язку між явищами. У науковій літературі закономірність часто розуміється як більш загальне явище, ніж закон.

Визначення дослідницьких завдань полягає у вивченні психологічних характеристик творчого сприймання, особливостей, формування сприймання орієнтацій у мистецькій галузі.

Одним з видів творчого сприймання, як філософської категорії є художня творчість.

Вчені тлумачать закономірність як недостатньо пізнаний закон. О. Ростовський розглядає відмінність між законом і закономірністю як гносеологічну: закономірність характеризує перший ступінь пізнання відповідної залежності між явищами і фактами, тоді як закон характеризує більш повне і конкретне співвідношення між цими явищами і фактами.

Педагогічні закономірності відображають внутрішній суттєвий зв'язок явищ навчання і виховання, який зумовлює їх необхідний вияв і розвиток. Головним завданням дослідження педагогічних закономірностей є розкриття насамперед зв'язків між явищами і фактами педагогічної дійсності.

Вивчаючи та порівнюючи концепції видатних дослідників стосовно особистісних уподобань, як філософської категорії і зокрема, проблеми творчого процесу формування мистецьких уподобань, можна визначити такий процес як цілеспрямовану діяльність особистості, яка

створює для себе в контексті даної культури принципово нові і соціально значущі матеріальні та духовні цінності та пріоритети.

Процес накопичення творчого мистецького досвіду включає три аспекти діяльності: реальне усвідомлення дійсності, процес технічного виконання і творче уявлення та фантазія, без яких не мають місця перші два аспекти.

Художня уява, що включається в творчу мистецьку діяльність, сприяє створенню нових образів та об'єктів. Репродуктивна уява включається в процес засвоєння вже створеного об'єкта і допомагає наочно уявити його. Вона сприяє відтворенню образів нових для неї об'єктів, зображених чи описаних іншими.

Потреба в репродуктивній уяві виникає в різних видах діяльності, без якої не можлива мистецька, навчальна і наукова діяльність та повсякденне спілкування між людьми.

Результати творчої уяви стають надбанням мистецького досвіду не лише митця, а й усіх людей, завдяки чому можна стверджувати, що розвиток творчого художнього уявлення є прогресивним фактором формування мистецьких уподобань особистості.

Проблема мистецької творчості стає предметом особливої уваги фахівців у галузі філософії, психології, педагогіки, логіки, культури, історії, інформатики, соціології.

Мистецьке мислення своєю сутністю має безпосередній зв'язок з проблемами свідомості, пізнання всього, що спрямовано на гармонійний розвиток особистості. Особливо гостро постає проблема щодо створення умов формування творчих якостей та природних задатків особистості для усвідомлення мистецьких цінностей на всіх освітніх рівнях.

З позицій діяльнісного підходу мистецька діяльність особистості розглядається як специфічний цінніснозорієнтований спосіб освоєння реальної дійсності та використання його для розвитку суспільства (Г. Атанов, С. Безклубенко, І. Зязюн, Г. Карась, Н. Пахальчук, Т. Скорик). В контексті такого підходу мистецтво розглядається як суспільне явище, що історично визначає найвищий ступінь розвитку людини і суспільства, який виражається результатами матеріальної і духовної діяльності.

Необхідним елементом підготовки до мистецької діяльності є наявність теоретичної складової, що може слугувати підґрунтям адекват-

Readiness of students of music specialty for creative self-realization in the...

ного аналізу, моделюванню, прогнозуванню творчих проявів особистості, засвоєнню і використанню ефективних креативних методик для вирішення художніх потреб особистості.

Тобто, особистість не може стати носієм творчої діяльності, якщо вона не буде здатною використовувати теорію, як передумову найбільш ефективного розв'язання практичних проблем. Основні фактори формування мистецьких уподобань – це особистісна зорієнтованість вчителя на самопізнання, естетичне самовдосконалення, досягнення максимальної мистецької самореалізації та її внутрішньої гармонії.

В сучасних наукових дослідженнях саме естетична свідомість визначається як складова суспільної свідомості, що відображає її активність, спрямовану на мистецьке вдосконалення особистості, її гармонізацію. Структура естетичної свідомості включає такі компоненти, як естетичне сприймання, переживання, емоції та відчуття, потреби, інтереси, погляди, переконання, оцінювання, смаки, ідеали.

Естетична сприйнятливості є початковою складовою ставлення особистості до зовнішніх властивостей чуттєво-виразних ознак, об'єктивно та суб'єктивно цінних для неї. Естетична чутливість – результат ставлення особистості до зовнішніх властивостей предметів і явищ, які входять в особливе мистецьке сприйняття світу на основі суб'єктивної реакції.

У сукупності естетична сприйнятливості і мистецька чутливість особистості на предмети і явища визначають зміст і форми проявлення самостійного творчого відношення особистості до мистецьких цінностей не тільки за критеріями краси, але й всього естетичного різноманіття буття.

Естетична свідомість з конкретними проявами сприйнятливості і чутливості має конкретні функціональні форми, які безпосередньо пов'язані з творчими потребами особистості, що позначаються на характері активності естетичного відношення як відгук на сприйняття цінностей.

У психолого-педагогічній сфері ці об'єктивні естетичні якості мають креативний характер, і їх рівень свідчить про готовність особистості до освоєння нових мистецьких цінностей, сприйняття необхідних спеціальних умов для розвитку цих якостей, формування мистецьких пріоритетів.

Процес розвитку особистості не є лише засвоєнням системи культурно-естетичних цінностей, до яких особистість залучається з моменту свого народження, але є активною її взаємодією із соціальним середовищем.

Активність особистості в процесі соціалізації означає, що вона розглядається як активний соціальний суб'єкт з власним саморозвитком, в тому числі в контексті її мистецьких уподобань.

Прихильники релятивізму, досліджуючи художні смаки як наявний фактор формування мистецьких уподобань особистості, визнають усі смаки правомірними.

Догматики, навпаки, вимагають затвердження чітких нормативів і правил щодо формування «доброго» художнього смаку. Мистецькі уподобання особистості багатоваріантні, різноманітні, мінливі, але, на наш погляд, їх можна класифікувати за об'єктивними критеріями відносно потреб суспільства: ідеальні істинні; суспільно-значущі; неістинні; хибні; спотворені.

Процес усвідомлення мистецьких цінностей починається з висування внутрішніх, суб'єктивно забарвлених гіпотез, тому що творча діяльність є органічним поєднанням фізичної, розумової та емоційної активності.

Найважливішим вихідним принципом при аналізі індивідуального сприймання творчості є визнання факту наявності в кожному виді мистецтва індивідуальних елементів творчого сприймання. Б. Брилін вказує, що поняття «мистецтво» «творчість» і «діяльність» процесуально взаємопов'язані [5, р. 148].

Цей зв'язок розкривається в такому аспекті: будь-яка творчість може розглядатися як мистецька діяльність, але не всяка діяльність є мистецькою творчістю [7, р. 271].

Джерелом і спонукальною силою засвоєння мистецької культури є мотиви потреб, інтересів, внутрішні джерела духовних прагнень, прояви моди і виборча спрямованість смаків. Творчі сили й можливості особистості найбільш яскраво розкриваються при виникненні необхідності реалізувати поставлену мету, у процесі накопичення мистецького творчого досвіду.

У цьому випадку відбувається мобілізація сил і виявлення прихованих резервів. При досягненні поставленої мети розвиток не зупиняється, навпаки, він отримує новий стимул для подальшого вдосконалення й зародження постійного інтересу.

Readiness of students of music specialty for creative self-realization in the...

Для творчої діяльності потрібна мотивація найбільшої сили для перетворення досягнутого у відправний пункт подальшого вдосконалення. Тому виникають потреби вивчення питань мистецької творчості, типологічних особливостей художнього твору, його засвоєння загальних закономірностей творчого процесу вибірковості, його визначальних сторін і складових частин, їх внутрішньої динаміки й багатоманітності.

Узагальнення естетико-філософських джерел сучасних досліджень вказує на те, що перспективним може стати аналіз досліджуваної проблеми на перехресті мистецької діяльності, теорій особистості і культури.

Це передбачає наявність ще маловивченого і відносно самостійного наукового напрямку – педагогіки мистецтва, яка містить в собі естетико-філософські, і психолого-педагогічні основи сучасної мистецької науки. Враховуючи особливості системи ціннісних орієнтацій особистості, стає можливим визначення соціального, наукового та культурного рівнів її розвитку.

Педагогіка мистецтва вивчає механізм оволодіння особистістю системи культурних цінностей шляхом продуктивної та репродуктивної діяльності, якість якої визначається ступінню цього оволодіння. Вона розглядає характеристики виховної цінності мистецтва через аналіз її значення в процесах творчості.

Відображаючи і пояснюючи особливості активного оволодіння особистістю різноманітними культурними явищами через реалізацію індивідуальних мистецьких досягнень, вона визначає можливі напрямки, форми, засоби, методи управління з метою педагогічного впливу.

Мистецька педагогіка ставить завдання аналізу зв'язків освітньої діяльності і потенціалу особистості з урахуванням того значення, якого набувають для особистості творчі досягнення.

Генезис мистецької педагогіки органічно перетинається з проблемами загальної теорії та історії культури. І це не випадково, оскільки мислення, творчий досвід і здібності особистості мають історичну природу, без якої неможливе вивчення їх співвідношень.

Тому комплексним завданням педагогіки, психології, теорії культури й музикознавства виступає поєднання творчого потенціалу особистості з індивідуальною формою вираження її мистецьких уподобань як результату мистецького впливу на сприйняття нею культурних

цінностей із адекватним ступенем їх активного індивідуального засвоєння та її художньо-виконавською діяльністю.

3. Педагогічні основи формування готовності студентів до творчої самореалізації

Формування творчого досвіду, як основи мистецьких уподобань особистості, відбувається поетапно, де кожний наступний етап розкриває рівень міцності засвоєння попередніх знань, умінь і навичок, розвиваючи її творчий потенціал. Найбільш продуктивні, оптимально організовані етапи проявляються у навчальних стосунках.

Мистецька підготовка майбутніх вчителів музики базується на самостійній роботі студентів з педагогічної майстерності, уміння творчо застосовувати способи та методи навчання й виховання.

Справжня креативна самореалізованість особистості студента проявляється у застосуванні ним в попередньо здобуті методи педагогічної роботи своїх власних мистецьких виконавських корективів. Індивідуальні творчі знахідки стають ціннісним та цілісним педагогічним досягненням особистості, що навчається.

Необхідність творчо підходити до педагогічної роботи обумовлена самою природою діяльності вчителя-музиканта, і є процесом, який характеризується не лише як суто педагогічний акт, а є проявом аналітично-творчого креативного мислення.

Активізація педагогічної підготовки студентів мистецького фаху вимагає застосування педагогічного об'єму знань з історичних, музично-теоретичних дисциплін у взаємозв'язку з різними видами виконавської практики.

Система виконавських практик дозволяє вивчати і застосовувати кращий мистецький досвід науковців, вдосконалювати власний, формуючи адекватні мистецькі уподобання [7, р. 273].

Створення умов мистецької діяльності у системі педагогічних виконавських практик передбачає формування у студентів під час навчання основних мистецьких пріоритетів, визнання прояву суб'єктивних потенціальних творчих сил, відповідного розвитку їх здібностей, накопичення інтелектуального досвіду, що є підґрунтям формування особистісних мистецьких уподобань.

Оскільки особистість виступає предметом гуманітарного міждисциплінарного дослідження, її вивчення здійснюється на базі систем-

Readiness of students of music specialty for creative self-realization in the...

ного підходу, який передбачає застосування напрямків, що можуть реалізуватися в творчій діяльності і проявлятися як особистісні досягнення [6, с. 527].

Вважаючи підготовку вчителя музичного мистецтва и модулюванням навчально-творчої діяльності в школі, можна стверджувати, що вона включає в себе відповідні компоненти загального навчального процесу.

В такому разі його складовими досягається педагогічна мета формування вмінь і навичок, реалізація яких сприяє найбільш певному використанню творчого потенціалу майбутнього вчителя музичного мистецтва, а визначені види виконавської діяльності складають навчально-творчий комплекс, який забезпечує прогрес готовності до творчої самореалізації студентів у роботі з учнями.

Мета навчального комплексу виконавських практик полягає в формуванні готовності до творчого розкриття особистісного потенціалу студентів, спрямованого на вирішення педагогічних проблем, таких як вміння застосувати нові засоби і методи активізації учнівської творчості [7, р. 273].

Основні завдання експериментальної програми педагогічної виконавської практики полягали в розробці індивідуальних планів студентів та їх реалізації протягом навчання. Викладання теоретичних та практичних дисциплін відбувалося у взаємозв'язку з продуктивною творчістю студента, який виступав у ролі вчителя, вихователя, методиста, музичного виконавця, митця. Програма включала такі аспекти:

- формування готовності до творчої самореалізації студентів здійснювалося шляхом розв'язання естетичних, педагогічних, психологічних і музичних завдань у взаємозв'язку;
- реалізація індивідуальних планів спрямовувалася на застосування комплексних зв'язків між фаховими дисциплінами;
- музично-педагогічна діяльність та практична її перевірка здійснювалася в реальних педагогічних умовах;
- теоретичне поняття «готовності до творчої самореалізації» трактувалося в контексті творчості студентів у сфері мистецької і педагогічної діяльності; підготовка до діяльності визначалася досягнутими результатами; вдосконалення професійних якостей оцінювалося за вміннями і навичками прогнозування, планування, корегування навчально-виховних та виконавських дій;

- планування самостійної роботи студентів та контроль оперуванням знаннями, вміннями і навичками музично-творчої діяльності;
- виховання стійких волевих зусиль, спрямованих на досягнення конкретно визначеної мети та усвідомленого пошуку творчих шляхів для її здійснення.

Експериментальною програмою передбачалося застосування комплексу методик щодо видів музичної творчості, що дозволяло прослідкувати динаміку естетичного розвитку студентів, спроекувати шляхи і педагогічні засоби подальшого удосконалення процесу формування їхньої естетичної готовності до творчої самореалізації в класі основного інструмента – фортепіано.

Програмою *інструментальна виконавська практика*, що включала навчальну дисципліну «Основний музичний інструмент», відповідно передбачено такі вимоги: освоєння методики гри на музичному інструменті, оволодіння виконавською культурою і інтерпретацією інструментальних творів українських, слов'янських та зарубіжних композиторів.

На індивідуальних заняттях передбачалося ілюстрування та виконання інструментальної музики, освоєння основ концертмейстерства, опанування методами музично-просвітницької діяльності.

Під час навчання студенту необхідно було оволодіти наступними вміннями музично-педагогічної та виконавської майстерності:

- досконале володіння технікою гри на фортепіано, методикою позакласної роботи, пов'язаної з музично-естетичним вихованням школярів;
- методикою викладання гри на фортепіано в музичних класах та гуртках загальноосвітніх закладів; розкриття естетичного значення музичних творів для розвитку загальної культури школярів;
- оволодіння знаннями, вміннями і навичками виконання інструментальних творів різних жанрів, стилів і форм;
- оволодіння традиційною та сучасною музичною термінологією щодо технічного виконання інструментальної музики;
- акомпанування камерним вокальним та камерним інструментальним ансамблями;
- виконання фортепіанної музики в поєднанні з виразним словесним коментарем.

У процесі занять з основного інструмента передбачалося освоєння методики навчання гри на фортепіано учнів, розширення музичної орі-

Readiness of students of music specialty for creative self-realization in the...

ентації студентів на виховання та розвиток музичних здібностей дітей та молоді.

Основні методичні засади навчання гри на фортепіано ґрунтувалися на фундаментальних знаннях з фортепіанної технології гри, теоретичних надбань світової музичної культури, репертуарному надбанні класичної і сучасної музики.

Оскільки інструментальне виконавство є творчим процесом, який відображає художньо-естетичний зміст твору засобами музичної виразності, то він потребує майстерного виконання.

Твір, об'єктивно існуючий у вигляді нотного запису, отримує реальне звучання лише в процесі художньої інтерпретації виконавцем. Цим визначається важливість музичного виконавства взагалі, в тому числі і виконавської діяльності вчителя музики.

Виконавство як складова творчої діяльності студентів музично-педагогічних факультетів під час навчання потребує відповідного рівня сформованості вмінь та навичок, які відповідають завданням музично-естетичного виховання в умовах школи, в урочній та позаурочній роботі з учнями.

Виконавська діяльність вчителя музики в школі специфічна та багатогранна. Вона включає вміння виконувати різні за стилем та формою музичні твори, розповідати про історію створення твору, композитора; настроювати слухачку увагу на сприйняття музичного образу; пояснювати роль засобів музичної виразності у відображенні ідеї твору.

Необхідним є також вміння емоційного впливу на учнівську аудиторію для успішного засвоєння специфіки інструментальної, вокальної і хорової музики. Оскільки вчитель під час уроку музики виступає в ролі співака, концертмейстера, інструменталіста, диригента, музичного лектора, режисера, сценариста літературно-музичних композицій, важливу роль відіграє розмовна діяльність.

Виконуючи репертуар, що входить до програми для слухання музики, студент повинен вміти проілюструвати окремі фрагменти твору, виділити характерні інтонації, розкрити прийоми мелодичного варіювання, зосередити увагу учнів на специфіці музичної побудови форми.

Підготовка передбачає виконання музики в різних акустичних умовах та положеннях (сидячи, стоячи, в русі – для баяністів). Комплексна підготовка майбутніх вчителів музики здійснюється в процесі інших видів виконавської практики. Студенти беруть участь як виконавці

в академконцертах, творчих вечорах, музичних звітах і концертних виступах.

До інструментальної виконавської практики належить «Концертмейстерський клас», який посідає важливе місце в циклі інструментальних, вокальних і хорових дисциплін.

Це обумовлюється високими сучасними вимогами, які пред'являються загальноосвітніми закладами до музично-творчої підготовки майбутнього вчителя музики.

Досконале володіння музичним інструментом, читання з листа, транспонування, вміння підбирати на слух акомпанемент, співати під власний акомпанемент – всі ці професійні якості відображають широкий спектр виконавської діяльності.

Специфіка такої діяльності полягає в необхідності поєднувати акомпанування з спостереженням за класом, виконання вокальної партії з супроводом, з елементами диригування і співу окремих голосів хорової партитури, читання з листа і транспонування, творчим перетворенням фактури акомпанементу.

Основними завданнями концертмейстерського класу є:

– оволодіння основами теорії, методики, практичної концертмейстерської роботи;

– акомпанування солісту, хору, ансамблю;

– читання нот з листа і транспонування;

– підбір на слух мелодій та акомпанементу;

– спів під власний акомпанемент;

– керування хоровим співом учнів при акомпануванні.

Закріпленню і розвитку концертмейстерських навичок сприяє організація різних форм виконавської практики:

– акомпанування студентам у класах з постановки голосу; акомпанування духовим і народним інструментам, скрипичній групі;

– виконання пісень шкільної тематики під власний супровід;

– акомпанування хоровому колективу;

– проведення лекцій-концертів, тематичних вечорів, академічних концертів.

Формування навичок акомпанування передбачає творчу діяльність у процесі розучування вокальних, камерних, хорових та інструментальних творів. Особливої уваги потребує спільна робота з ілюстратором-вокалістом над вивченням романсів, народних і шкільних пісень,

Readiness of students of music specialty for creative self-realization in the...

акомпанування вокальним ансамблям, хоровим шкільним колективам, виконання п'ес в ансамблевій тарнскрипції.

Має важливе значення втілення музичного образу в єдиному виконавському плані, темповому і динамічному співвідношеннях. Все це безпосередньо пов'язане з грою на музичному інструменті.

Спостереження практичної діяльності майбутніх вчителів музики показали, що в музично-художній освіті вирішальну роль відіграють вміння виявляти закономірності впливу музики на духовний світ учнів.

Досвід вказує на важливість особистості самого вчителя, яка інтерпретує твір музичного мистецтва, сприймає і реагує на сукупність естетичних цінностей, ідеалів та ідей.

Завдяки мистецькій зорієнтованості інтерпретація вчителем музичного твору розкриває учням якості виконавця, творче бачення художнього образу, емоційне ставлення, передбачає викликати у слухачів естетичні переживання, сформувати їх позитивні ціннісні орієнтири.

Разом з проявом високої виконавської культури потребує вдосконалення загальна методологічна культура вчителя.

Художня творчість є найактивнішою формою залучення особистості до практичної діяльності, і тільки за рахунок власних мистецьких уподобань та творчого досвіду студенти можуть ефективно здійснювати музично-естетичне виховання школярів, впроваджувати креативні ідеї художнього розвитку молоді, забезпечувати мистецьку підготовку учнів.

Оскільки виконавська практика складає основу музично-творчої діяльності студентів, вона акумулює знання, уміння та навички з усіх фахових дисциплін і забезпечує процес їх реалізації в конкретних педагогічних умовах.

Зміст, структура і функції педагогічної музичної виконавської практики відображають технологічну сторону побудови творчої діяльності, у якій студент набуває основ педагогічного планування, прогнозування, моделювання та реалізації власних мистецьких проєктів.

Виконавська практика, як педагогічна основа формування мистецьких уподобань студентів музично-педагогічного фаху, виконує функції активного фундаментального вдосконалення педагогічної майстерності майбутніх вчителів музики.

В ній має втілюватись інтегрована система професійної діяльності вчителя музики, яка поєднує в собі основні види музичного виконав-

ства з комплексом педагогічних дій, пов'язаних з художнім спілкуванням виконавця і слухацької аудиторії.

Виконавська практика включає організацію слухової уваги та керування музичним сприйманням учнів; урахування вікових особливостей і рівня їхнього музичного розвитку; проведення музично-освітніх заходів з виявленням інтересів і потреб.

Система музично-педагогічних виконавських практик дозволить вивчати і застосовувати кращий мистецький досвід учителів та вдосконалювати власну фахову майстерність.

Мистецька підготовка студентів в системі активної педагогічної виконавської практики передбачає формування у студентів музичного фаху під час навчання визнання прояву суб'єктивних потенціальних творчих сил, відповідного розвитку її здібностей, накопичення власного мистецького досвіду як факторного ресурсу мистецького загального інтелекту.

За умов навчання в системі музично-педагогічних виконавських практик у майбутнього вчителя музики має виникнути тенденція до формування певних мистецьких уподобань, ціннісних орієнтирів спрямованих на необхідність готовності професіонала працювати креативно, здійснювати самостійний педагогічний пошук на різних етапах навчально-виховної та творчо-виконавської діяльності.

4. Висновки

Отже, ефективність процесу формування готовності студентів музичного фаху до творчої самореалізації в аспекті розвитку їх мистецьких уподобань має забезпечуватись оптимізацією мотиваційної сфери з орієнтацією на майбутню творчу музично-педагогічну діяльність у процесі вивчення фахових дисциплін; організацією творчої музично-виконавської діяльності в комплексі з дидактично доцільною і взаємопов'язаною системою виконавських практик.

Відповідно до концептуальних засад, провідною ідеєю дослідження є положення про правомірність та ґрунтовно аргументовану необхідність розвитку мистецьких уподобань особистості майбутнього вчителя музичного фаху, як впливового фактору на формування його загальнокультурного рівня, готовності до творчої самореалізації, а також припущення, що професійний розвиток викладача музичного мистецтва відбувається за принципом реінтеграції науково-методичної

Readiness of students of music specialty for creative self-realization in the...

та художньо-виконавської кваліфікації, як континууму сформованості його індивідуально-професійного ресурсу і забезпечується системною організацією педагогічно-виконавської практики.

Список літератури:

1. Акімова О.В., Сапогов В.А. Провідні технологічні підходи до формування творчої особистості майбутнього вчителя музики // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. № 35. – 2011. – С. 105-109.
2. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества. – К.: Освіта, 1991. – 111 с.
3. Бех І.Д. Дві експериментально-виховні стратегії – два етапи розвитку педагогічної науки // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 5-15.
4. Брылин Б.А., Брылин Э.Б. Мода, подражание, вкус в музыкально-творческой деятельности // Шляхи та проблеми входження освіти в Україні в світовий освітній комплекс: Зб. доп. Т. 1–Вінниця: Універсум, 1999. – С. 146–151.
5. Плохотнюк О.С. Артпедагогіка в сучасній освіті // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. № 35. – 2011. – С. 266-269.
6. Тарасенко Г.С. Роль гносеологічної функції мистецтва в професійній підготовці вчителя початкових класів / Г.С. Тарасенко // Сучасні інформаційні технології навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – К., Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2009. – Вип. 21. – С. 527-531.
7. Теплова О.Ю. Творча самореалізація вчителя музики в контексті естетичного виховання школярів у позаурочній музично-виконавській діяльності / О.Ю. Теплова // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: збірник наукових праць – Вип. № 4 (143). – Луганськ: ЛНПУ, 2008. – С. 271-277.

Reference:

1. Akimova O.V., Sapogov V.A. (2011) Providni tehnolohichni pidkhody do formuvannya tvorchoi osobystosti maibutnoho vchytelia muzyky [Leading technological approaches to the formation of the creative personality of the future teacher of music]. *Scientific notes of the VSPU named after Mikhail Kotsiubynsky, Series: Pedagogy and Psychology*, no. 35, pp. 105-109.
2. Amonashvili Sh.A. (1991) *Psikhologicheskiye osnovy pedahohyky sotrudnychestva* [Psychological foundations of cooperation pedagogy]. Kiev: Education. (in Ukraine)
3. Bech I.D. (2000) Dvi eksperymentalno-vykhovni stratehii – dva etapa rozvytku pedahohichnoi nauky [Two experimental and educational strategies – two stages of the development of pedagogical science]. *Pedagogy and psychology*, no. 3, pp. 5-15.
4. Brilin B.A., Brilin E. B. (1999) Moda, podrazhanye, вкус v muzykalno-tvorcheskoi deiatelnosti [Fashion, imitation, taste in musical-creative activity] *Shliakhy ta*

problemy vkhodzhennia osvity v Ukraini v svitovyi osvitianskiy kompleks: Zb. dop [Ways and problems of entering education in Ukraine into the world educational complex: Zb. add]. Vinnitsa: Universum, pp. 146-151.

5. Plohotnyuk O.S. (2011) Artpedahohika v suchasniy osviti [Art pedagogics in modern education]. *Scientific notes of the Mikhail Kotsyubinsky VDP, Series: Pedagogy and Psychology*, no. 35, pp. 266-269.

6. Tarasenko G.S. (2009) Rol hnoseolohichnoi funktsii mystetstva v profesiinii pidhotovtsi vchytelia pochatkovykh klasiv [The role of epistemological function of art in the professional training of elementary school teachers]. *Modern information technologies of training in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*, vol. 21, pp. 527-531.

7. Teplova O.Yu. (2008) Tvorchy samorealizatsiia vchytelia muzyky v konteksti estetychnoho vykhovannia shkolariv u pozaurochnii muzychno-vykonavskii diialnosti [Creative self-realization of the teacher of music in the context of aesthetic education of schoolchildren in extra-curricular musical and performing activities] *Bulletin of the Lugansk National Pedagogical University named after Taras Shevchenko: collection of scientific works*, vol. 4, no. 143, pp. 271-277.

PSYCHIC DEPRIVATION IN SCIENTIFIC TERMS

Terletska Yuliana¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_53

Abstract. The subject of this research work is psychic deprivation of a person. The methodological foundations of the study of psychic deprivation are the provisions on the dependence of mental states on the course of mental processes and the manifestation of mental properties and mental formations, the provisions on the regularities of the human psyche's functioning, on the dependence of the human's internal (psychic) on the external factors. The paper also speaks about the provisions on the functioning of the human psyche, which are presented in the energy conception of the psyche and the psychic. Namely, these provisions are about the human psyche as an independent individual holographic informational and energy formation; about the constant interaction of the psychoenergy of the external, the internal, and the internally internal psychic, as a result of which the external and internal worlds are reflected; about psy-programs as an instrument of operational and functional transformations and formations in the human psyche. The methods of analysis, synthesis, comparison, abstraction and grouping of the available knowledge about psychic deprivation, the human psyche, and its activities are used.

The objective of the scientific research is to identify how the notions of deprivation and psychic deprivation of a person are researched, to reveal and critically assess the approaches to their understanding and interpretation, to substantiate the essence and content of psychic deprivation from the standpoint of a psychic and functional approach. Seven approaches to the understanding and interpretation of deprivation and psychic deprivation of people are identified and substantiated, namely these are: the static psycho-permanent approach, deficiently-losing one, the approach of impoverished environment, deviant, negatively deterministic, of social exclusion, and psycho-emotional one.

It is proved that from the standpoint of the psychic and energetic functional approach, psychological deprivation of a person, in its essence, means

¹ Candidate of Psychological Sciences,
Assistant Professor of the Department of Pedagogy and Social Management,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

a greater or lesser degree of violation of the capacity of the person's psyche in connection with the malformation, underdevelopment or destruction of certain mental parameters because of the subject's failure to satisfy certain needs necessary for normal livelihood and development. With regard to the reflection of structural changes in the psyche, psychic deprivation of a person is a change in the parameters of mental processes, mental properties, and mental formations, which reduces the operational and functional capacity of the psyche of the subject, that is, the quality, effectiveness of its functioning, in accordance with the age norms of psychosocial development. With regard to the functional state of the psyche, psychic deprivation is a stagnation, delay, inertia, rigidity, inhibition, failure of a person's psyche, in accordance with the age norms of psychosocial development, to adequately perform the operative and functional activity. With regard to the norm and deviation from it (non-normality), psychic deprivation of a person is an unnormalized process of functioning of the person's psyche, that is, the one that was not brought to norm, was not normalized in accordance with the signs and indicators that reflect the psychosocial development that is inherent in every age stage.

The reason behind the psychic deprivation of a person, which arises as a result of the failure to satisfy certain needs, lies in the fact of malformation and/or underdevelopment, and/or destruction of the parameters of mental processes, mental properties, and mental formations, which, in turn, leads to a decrease in the overall potential capabilities of the operational and functional psyche and its effectiveness. It is established that the reason for the emergence of the psychic deprivation of a person is the external deprivation conditions in which the person cannot satisfy the necessary needs, as well as the internal factors due to which the person voluntarily deprives himself/herself of satisfying the needs that are necessary for the person's development and vital activities, or requires the satisfaction of such needs which cannot be satisfied or can be satisfied only under certain circumstances. Psychic deprivation can be explicit or implicit (disguised). On the basis of the results of the scientific and theoretical, systematic and analytical search, we came to the conclusion that psychic deprivation is divided into the following types: psycho-sensory, psycho-emotional, psycho-physiological, psycho-cognitive, psycho-motor, psycho-social, psycho-economic, psycho-cultural, psycho-spiritual, and psycho-sexual.

1. Introduction

The analysis of literary sources shows that in science there is no single definition of the essence and content of deprivation and psychic deprivation of a person. Most often, in psychology, psychic deprivation is interpreted as a mental state of a person, which arose as a result of various adverse impacts that occur in life situations. Here, undoubtedly, the results of the work of Czechoslovak scholars J. Laugmeier and Z. Matejcek “Psychological deprivation in childhood”, which is the first fundamental work on the problem of psychological deprivation, are used as a basis [14]. However, the researchers did not take on the task to explain through evidence of the psychological viewpoint how psychological deprivation being a manifestation of the mental state influences human actions, behaviour, and vital activities. Apparently, psychic deprivation is a more complex mental phenomenon than a mental state. Even the mentioned first researchers of psychological deprivation J. Laugmeier and Z. Matejcek questioned the accuracy of their definition of psychological deprivation. They write, “In the definition, we are talking about a “mental state”. We understand it not as something constant and permanent, but we do not know how to express the actual spiritual reality that arises through the corresponding specific process (caused in our case by a stimulating unification) and which is the basis or the internal mental condition of the corresponding specific behaviour (in our case – the deprivation consequences)” [14, p. 19-20]. Therefore, exploration of the real nature and content of psychic deprivation requires further research.

The objective of our scientific research is to identify the state of research of deprivation and psychic deprivation in science, to identify approaches to their understanding and interpretation, to carry out their analysis and to substantiate the essence and content of psychic deprivation of a person from the standpoint of a psychic and functional approach.

The tasks of the research are as follows: 1) to determine and evaluate the state of research of the problem of deprivation in science; 2) to identify the existing approaches to understanding and interpretation of deprivation and psychic deprivation of a person; 3) to reveal the essence and content of psychic deprivation of a person from the standpoint of a psychic and functional approach.

The methodological foundations of the study of psychic deprivation are the provisions on the dependence of mental states on the course of mental processes and the manifestation of mental properties and mental

formations; the provisions on the regularities of the human psyche's functioning; on the dependence of the human's internal (psychic) on the external factors; the provisions on the functioning of the human psyche, set forth in the energy conception of the psyche and the psychic by M. Varyi, namely on the human psyche as an independent individual holographic informational and energy formation; on the constant interaction of the psychoenergy of the external, the internal, and the internally internal psychic, as a result of which the external and internal worlds are reflected; on psy-programs as an instrument of operational and functional transformations and formations in the human psyche. The following methods were used for the realization of the tasks: the methods of analysis, synthesis, comparison, abstraction and grouping of the available knowledge about the human psyche, its operational and functional activity, about the psy-programs as an instrument of transformation and formations in the psyche, about the influence of the environment as the external psychic on the development and functioning of the human psyche.

2. Current state of research of the problem of deprivation

In order to identify and assess the state of research of the problem of psychic deprivation of a person in science, first of all, it is necessary to establish the origin of the term “deprivation”. According to the dictionaries, this term comes from the English word *deprivation* meaning a lack, loss of something due to a failure to satisfy some important need. The stem of the word consists of a Latin root *privare*, which means to “separate”. The prefix *de* in the English word emphasizes the meaning of the root (for example, Latin *prressare* – meaning “press”, “push”, *derressio* – meaning “suppress” and English *depress* and *depression*). Among those who were the first to use these words were Z. Freud and R. Spitz in their descriptions of the manifestations of maternal deprivation [29]. Thus, the word started being used as a scientific term, which they used to talk about the situation of a sudden weaning, as a result of which in the life of the child such changes that had devastating consequences for his/her personality appeared.

However, for a long time, the concept of “deprivation” was absent from both foreign dictionaries and domestic ones. In our opinion, one of the first foreign works in which deprivation is considered as a serious multifaceted psychological problem is the above-mentioned work of J. Laugmeier and Z. Matejcek [14], which was published in Russian in the USSR in 1984. In

this paper, alongside with the concept of deprivation, the researchers also point out other related to it terms, such as psychological starvation, mental deficiency, mental exhaustion [14, p. 17]. They distinguish such concepts as “deprivation” and “frustration”, “deprivation” and “conflict” and also argue that deprivation is a much more serious and difficult “psychophysiological state” than frustration and conflict.

As for the former USSR, the post-Soviet countries, for the first time this concept was defined in the article of the “Russian Pedagogical Encyclopedia” edited by V. Davydov, published in 1993, dedicated to the issue of child deprivation [26]. In Ukrainian publications, deprivation as a psychological problem was first discussed only at the beginning of the twenty-first century, for example, in the psychological encyclopedia, whose author and compiler is O. Stepanov [23, p. 18].

In order to reveal the state of research of the problem of deprivation, we shall analyse the views of scientists on its types. Thus, by the beginning of the twenty-first century, researchers had identified and described only sensory, emotional, semantic (cognitive), and social deprivation, drawing on the studies of J. Laugmeier and Z. Matejcek who identified: 1) stimulus (sensory) deprivation, which manifests itself in the reduction of a number of sensory stimuli or in their limited variability and modality; 2) deprivation of meanings (cognitive) as an overly changing, chaotic structure of the external world without a clear order and content, which does not allow understanding, anticipating and regulating what is happening outside; 3) deprivation of emotional attitude (emotional) as an insufficient possibility of establishing an intimate emotional attitude to a person or a breaking of such an emotional connection if it has been established before; 4) deprivation of identity (social), which lies in limiting the possibilities for assuming an autonomous social role [14].

Sensory deprivation, which is viewed by the majority of scholars from the point of view of a lack, is the most fully described in psychological literature. It is interpreted as “a long, more or less complete person's deprivation of sensory impressions, which is carried out for experimental purposes” [12, p. 142]. Virtually the same definition is given in a number of dictionaries and in the Russian psychological encyclopedia, edited by R. Corsini and A. Auerbach [22, p. 796]. While in the Ukrainian psychological encyclopedia (author and compiler O. Stepanov), the essence of sensory deprivation is defined as “a long-lasting

full or partial deprivation of human sensory impressions carried out as part of experiment” [23, p. 97].

The Great Psychological Dictionary, edited by B. Meshcheryakov and V. Zinchenko, provides a definition for the term of “sensory isolation”. It says, “Sensory isolation is the state when an organism is kept in the conditions of exclusion from its environment of as many irritants as possible”. However, clarification of this concept shows that we are talking about sensory deprivation here [3, p. 500].

Some researchers equate the term of “sensory deprivation” with the term “sensory hunger”, indicating the absence or the lack of emotional connections. Thus, E. Berne concludes that, “the lack of emotional connections can have fatal consequences for a person. These observations confirm that there is a sensory hunger and a need in a child's life for the stimuli that provide the child with physical contact” [2, p. 6]. At the same time, E. Berne connects the lack of sensory impressions with a negative mental state and mental disorders.

Incidentally, the above-mentioned sources actually speak of sensory deprivation, more rarely – of emotional deprivation, and only a few works mention social and cognitive kinds of deprivation. Other types of psychic deprivation are not identified and explored by scientists. Meanwhile, some authors equate or approximate the concept of “deprivation” with the concept of “separation”, “isolation”.

Thus, on the basis of the analysis of foreign and domestic literature dedicated to the problem of deprivation and psychic deprivation, we state, first of all, that today scientists more often use the term “deprivation” rather than the term “psychic deprivation”, and the semantics of these concepts often depends on the conceptual and theoretical position of the author. Secondly, there is no distinction between the concepts of “deprivation of a person” and “psychic deprivation of a person”. Thirdly, the psychic peculiarities of manifestation and the influence of the actual psychic deprivation on the development, behaviour, and activities of a person are not revealed. Fourthly, the concepts of “deprivation mechanisms”, “deprivation situations”, “form of deprivation”, “deprivation conditions”, “deprivation process”, as well as their subordination and interdependence are used but not clearly distinguished. Fifthly, it is not clearly known how deprivation conditions are reflected in the human psyche, to what changes in it they lead, etc.

3. Analysis of the approaches to the interpretation of deprivation

A comprehensive study of literature shows that science has developed different approaches to understanding and interpretation of deprivation (psychic deprivation) of a person.

The first and the most widespread of these approaches is the *static psycho-permanent*, whose representatives consider deprivation and psychic deprivation as a mental state arising from the dissatisfaction of needs, drawing on the results presented by J. Laugmeier and Z. Matejcek in their work [14]. One of its main conclusions is as follows, “Psychological deprivation is a mental state that arose as a result of such life situations in which the subject is not given the opportunity to satisfy some of his basic (vital) mental needs to a sufficient extent and for a sufficiently long time” [14, p. 19].

This is the definition of psychic deprivation given in the Ukrainian psychological encyclopedia, the author and compiler of which is O. Stepanov [23, p. 18]. At the same time, among the “basic (vital)” needs there are the following ones: “1) the need for a certain amount, variability, and variety (modality) of stimuli; 2) the need for the basic conditions for meaningful learning; 3) the need for primary social relations (especially with the mother), which ensures the possibility of active basic integration of an individual; 4) the needs of social self-realization, which provides the opportunity to master various social roles and gain valuable goals” [23, p. 20].

The fact that deprivation (*actual deprivation, not psychic deprivation – au-thor's note*) is a mental state is also indicated by modern Ukrainian researchers Ya. Hoshovskiy [9, p. 109] and A. Masliuk [20]. For example, the latter writes, “We understand the phenomenon of deprivation as a mental state that arises as a result of limiting the possibility to satisfy basic mental and personal needs” [20, p. 63].

As we see, this definition is about “limiting the possibility to satisfy basic mental and personal needs,» but it does not explain what this limiting means and how it is represented in the human psyche.

The author then describes the effects of some types of deprivation. Thus, with regard to physiological deprivation, he writes, “The physiologically deprived personality that exists within a closed environment which blocks the main vital needs, might have the most important components of his/her psychological structure shifted and modified, which results in anti-social behavioural tendencies. The motivation of such a person is reduced to the primitive needs, the vital need for food” [20, p. 89].

In our opinion, first of all, even physiologically deprived personalities do not always have “the most important components of his/her psychological structure shifted and modified”; moreover, they do not always cultivate “antisocial behavioural tendencies”. For example, voluntary fasting of hermits, monks, patients for the purpose of treatment, forced starvation of the inhabitants of the settlements under the enemy's siege, and so on. If the most important components of the psychological structure of the deprived personality do shift and modify, then this, first of all, means that they are in any case primary with respect to a particular mental state of a person.

However, a question arises as to how the influence of these modified “psychological structures” on the formation of a particular mental state is exercised? Is it only the psychic deprivation that influences its formation? Assuming that it is only the psychic deprivation that causes a particular mental state, then it turns out, for example, that in the case of a child being raised without parents, it lasts for life? Then again, a question arises: what is the content of this “permanent” mental state?

In our opinion, psychic deprivation does not directly affect a particular mental state of the subject, which means that it cannot be interpreted as a mental state.

Let us prove this.

It is worth emphasizing that there are many works dedicated to the mental state of a person, its interpretation, emergence and manifestation in various conditions. First of all, we shall note that mental states of people have relatively recently become the object of profound scientific research (since the publication of the book by N. Levitov “On the mental states of man” [15] in 1964). However, so far, despite the fact that a considerable scope of empirical materials has been accumulated, many theoretical questions regarding the phenomenology of mental states remain with no answers. The reason for this is that for a long time there was a discrete approach to mental life, in accordance with which, mental processes, mental properties, and mental formations of a personality were viewed separately from mental states; that is, between them, interdependencies and interdeterminations of systemic and synergetic nature were not established. However, to date, it has been proved that mental states of people arise in the result of an interaction of mental processes, which unfold over a certain period of time, with their mental properties and mental formations [5; 18 and others].

Here it should be noted that the term of “mental formation” is not commonly used now. But, in our opinion, in relation to the effect on the emergence of a mental state it is more appropriate than the term “individual features”, since the latter, as emphasized by S. Maksymenko, refers to mental processes, mental properties and mental states [18], as well as to mental formations, in our opinion, which is also pointed out by the aforementioned author [18, p. 6].

Generally, discussions about mental formations as the equivalent components of the psyche of an individual started a long time ago. For example, in 1981, a Russian researcher M. Fedenko when studying the structure of the human psyche indicated that it “consists of such components as mental processes, properties, states, and formations.” He reckons knowledge, abilities, skills, and habits among mental formations, emphasizing that they “are enriched and developed throughout life” [28, p. 9-10]. The idea of mental formations gained further development in the works of various Ukrainian scholars, including S. Maksymenko [18], M. Variy, who, for example, explains that “mental formations are shaped in the process of education and socialization of an individual. The author reckons motives, stereotypes, beliefs, mindset, knowledge, skills, abilities, etc. among them [5, p. 241].

And this is correct! Hence, N. Levitov emphasized, “The definition of a mental state as a special psychological category is understood as follows – it is a holistic characteristic of mental activity over a certain period of time, which shows the peculiarities of the course of mental processes, depending on the objects and phenomena of reality that are reflected, the previous state and the mental properties of the personality” [16, p. 31]. This implies that a mental state of a person appears on the basis of the peculiarities of the course of his/her mental processes that interact with the mental properties and the previous mental state.

Later on, N. Levitov makes several important reservations, which confirm our opinion once again, namely: 1. “There are no mental states beyond mental processes, and there can be none.” 2. “Mental states are closely linked with individual peculiarities of a personality.” 3. “The general is that mental states and individual characteristics reflect the individual and synthetic characteristics of the mental activity, and not just the characterization of its individual elements, functions or sides” [16, p. 32].

S. Maksymenko provides a detailed description of mental states. He writes: 1) “Mental states are a psychological characteristic of an individ-

ual, which reflects his/her relatively long-lasting stressful experiences...”; 2) “Mental state is a concept used to conditionally mark relatively static, permanent elements in the psyche.” And then, “Unlike the concept of “mental process”, which emphasizes the dynamic elements of the psyche, and the concept of “mental property”, which indicates the duration of manifestations of the human psyche, mental states are determined by their fixedness and repeatability in the structure of the human psyche” [19, p. 56]. In his other work, S. Maksymenko emphasizes, “A true understanding of the nature of mental states lies, in our opinion, not in the study of the states as such and their systematization, but in the analysis of their dynamics, development, and relationships with other psychic phenomena. It has been mentioned before that a mental state is a concentrated and synthetic reflection of all psychological features of a personality” [18, p. 200].

We can support S. Maksymenko's point of view that “mental states are determined by their fixedness and repeatability in the structure of the human psyche” only in the context of his previous statement, “Mental state is a concept used to conditionally mark relatively static, permanent elements in the psyche” [19, p. 56]. We believe that no mental state is “fixed” in the structure of the psyche, like mental properties or mental formations for example, and its repeatability only lies in the fact that it is present and it reflects the nature of the interaction of the current mental processes with mental properties and mental formations. Otherwise, such a mental state turns into a mental property or an individual peculiarity.

On this basis, we can conclude that in relation to mental processes, mental properties, and mental formations, mental state is a reflection of their integrated impact at a certain period of time. This is confirmed, for example, by M. Variy, according to whose views, “mental states emerge during the overlay of psy-energy of current mental processes on the properties and mental formations of a person” [5, p. 241].

Consequently, psychological deprivation is indirectly connected with the mental state of the deprived personality. First of all, it causes a change in the parameters of the psyche of the individual (mental processes, mental properties, and mental formations), while the latter together with other factors influence the formation of this or that mental state of the person.

A definite mental state of a person depends on the mental processes that are currently taking place and are superimposed on the person's mental properties and mental formations. Therefore, under one and the same depri-

vation conditions, the mental state of an individual may be different. For example, two children are outcasts in the school, that is, they are both in the same deprivation conditions, but one child falls into depression, refuses to go to school, cries, suffers, asks parents to move him/her to another school (there are even cases of suicides on this basis); and the second child does not only resist his/her offenders, but also becomes aggressive, takes vengeance on them, abuses them as well.

Another example is that a monk who devoted himself to serving the God and secluded himself from people experiences different mental states than a criminal who is serving his sentence in a solitary confinement.

Thus, since psychic deprivation reflects changes in the parameters of mental processes, mental properties, and mental formations, they are, in fact, primary in relation to mental states.

The second approach is a *deficiently-losing* one, whose representatives point out that deprivation is the loss of someone or something or a lack of something. For example, the Great Psychological Dictionary edited by B. Meshcheryakov and V. Zinchenko writes, “Deprivation is a loss or approximate to it in terms of expression and meaningful for the subject lack of something necessary, desired” [3, p. 130].

However, here again, a number of questions arise: where does this “lack of something necessary, desirable” manifest itself – in the surrounding environment or in the human psyche? If it emerges in the surrounding environment, how does it transform into the human psyche? And does it always transform? How is it represented in the psyche? What does it change in the psyche? How does it influence the psyche’s operational and functional activities, etc.?

Within this approach, A. Reber explains deprivation as a state of loss, as well as a separation of an object or person from something [24].

It is difficult to agree with such a statement. For example, the very loss (death) of a loved one is not a psychic deprivation, but a stress, a mental trauma, in the first place, which, by the way, can lead to deprivation conditions.

Another researcher D. Kun believes that “deprivation is a deficit or a refusal from normal stimulation, nutrition, comfort and love” [13, p. 115].

It is also difficult to agree with this statement, because these phenomena do not always grow into deprivation conditions. And how are they reflected in the human psyche? For example, a diet (refusal of normal nutrition) with an aim of reducing excess body weight cannot be equated to deprivation.

The third approach – *of impoverished environment* – describes deprivation, using the notion of “impoverished environment” [21, p. 33], that is, the environment in which a person does not receive a sufficient amount of visual, auditory, tactile, emotional, social and other stimuli. At the same time, representatives of this approach point out that such an environment may accompany the development of a child, and also be included in the life situations of an adult.

For example, it is in the impoverished environment that the adherents of the cognitive direction see the reason behind the mental retardation of children. They point out that socially deprived children do not formulate “action strategies”, by which we understand the rules necessary for effective decision-making and behaviour, and “environment models”, which are formed as a result of its monotonous influences that are constantly repeated. As a result, children have difficulties in assessing situations, in transferring past experiences into new conditions, they fail to effectively solve problems.

Thus, in this context, the deprivation of a child (adult) is equivalent to deprivation conditions. Representatives of this approach mainly describe the impoverishment of the environment and the negative consequences of its influence on the development of a child and the behaviour of an adult, but do not reveal the changes that occur in the human psyche, in its operational and functional activities, etc. After all, psychic deprivation of a person is presented not externally, but in his/her psyche.

Representatives of the fourth – *deviant* – approach view deprivation and psychic deprivation as a deviation from the norms established at a certain period of development of society. Thus, according to E. Sergienko, “deprivation is a deviation from the environmental continuum, which is evolutionarily expected, characteristic of this species” [27, p. 152]. It allows for the presence of external and internal deprivation, by which the relevant conditions are meant.

Firstly, such deviations can be caused by completely different factors that are not related to psychic deprivation. Secondly, generally, they can be the result of psychic deprivation. But this approach does not reveal the deprivation operation and functional activity of the psyche, and those changes in it that resulted in its occurrence either.

L. Yadvirshis talks about various types of deprivation deviations from the standpoint of the fourth approach. Namely, she talks about cultural

deprivation as an insufficient development of cultural needs, the presence of which is contemplated in modern civilization; cognitive deprivation as a lack of opportunities to understand and control what is happening around; social deprivation as a limitation of opportunities for the assimilation of an autonomous social role as a result of the lack of contacts with the external environment, micro- and macro-environment [30].

It is true that psychic and cultural deprivation being a form of psychic deprivation is present in the lives of some people. But it should be considered through the prism of changes in the functioning of the psyche, changes in its parameters, etc.

While person's lack of ability to understand and regulate what is happening around is not always a consequence of cognitive deprivation. This can also be the result of the absence of socialization, desocialization, maladaptation, etc. But the author does not give an answer to the question of how cognitive deprivation is represented in the human psyche, how it affect its operational and functional activities.

The fifth approach – *negatively deterministic* – points out that psychic deprivation means adverse impacts. Thus, in one of his works E. Rogov argues that the term “psychic deprivation” means various adverse impacts that occur in life situations” [25, p. 14].

First of all, here we are not talking about psychic deprivation, but only about deprivation conditions and their consequences. Secondly, the negative factors that carry out adverse impacts cannot be fully attributed to deprivation conditions. For example, a short-term extreme situation does not lead to psychic deprivation. It can cause stress, mental trauma, or the person might get off with nothing more than a little fright altogether. Constant quarrels in the family also have a negative impact on children, but this is not a psychic deprivation.

Representatives of the sixth approach – the approach of the *social exclusion* – view social deprivation as a complete absence of social contacts [1, and others]. However, here again, scientists describe the conditions, forms, and effects of isolation. Yet, whatever is going on in the psyche of the socially excluded person remains unknown.

Representatives of the seventh – *psychic and emotional* – approach consider deprivation from the standpoint of the lack of emotional ties [10; 11; 17, and others]. Thus, J. Bowlby in his monograph “Maternal Care and Mental Health” emphasized that deprivation is a situation in which the sub-

ject suffers from an insufficiency of emotional ties that causes a number of mental health disorders of various degrees of resistance [cit. ex 10].

A. Freud interprets maternal deprivation through the prism of “separation anxiety”, when the protest of small children against the absence of the mother reaches painful and psychologically destructive forms and parameters [cit. ex 17].

Meanwhile, B. Yerzhabkova understands the term of “deprivation” as a negative reaction of an adult (irritation and dissatisfaction) in various situations due to the lack of something” [11, p. 227].

In our opinion, here we can speak about psycho-emotional deprivation as a kind of psychic deprivation of a person. But individual cases of irritation, dissatisfaction, even anger are not a mental psychological, however, they can be its consequences.

Thus, on the basis of the results of the study of deprivation and psychic deprivation in science, we have identified different approaches to their understanding and interpretation, which were grouped on the basis of certain features, and gave the following names to these approaches, namely – static psycho-permanent, deficiently-losing, of impoverished environment, deviant, negatively deterministic, of social exclusion, and psycho-emotional.

Two essential features of the positions of researchers of deprivation and psychic deprivation were revealed. The first feature is that one part of the researchers view the concept of “deprivation” in the conceptual plan of psychological phenomenology as the main, determinant concept; and the second feature is the fact that it is actually psychic deprivation that is understood by deprivation. At the same time, definition of the essence of deprivation and psychic deprivation is narrowed down to their interpretation as either a mental state, or to the causes of their occurrence, and this interpretation is, in fact, equated to these causes, or to the consequences to which they lead.

4. Essence of psychic deprivation of a person: psychic and energetic and functional approach

The results of the study set forth above show that, no matter in what light scientists viewed deprivation and psychic deprivation, we believe, that they missed out the most important thing – the psyche of man, in which changes actually take place as a result of dissatisfaction of needs: development, its delay or regress, formation or destruction of certain parameters of the psy-

che, etc., that is, the course of psychic deprivation. After all, psychological deprivation of a person is a phenomenon of his/her psyche, its derivative. It is the result of violations of the processes of the operational and functional activities of the psyche, which, in their turn, depend on the level of development, maturity, perfection of mental processes, mental properties, mental formations, and their components, which change under the influence of dissatisfaction of the corresponding needs.

Therefore, in order to reveal the essence of psychic deprivation of a person, which is a derivative of the person's psyche, its function – first of all, it is necessary to know how this psyche is represented, how it performs operational and functional activity.

Since nowadays, in the study of various mental phenomena, researchers rarely rely on any concept or model of the human psyche, but rather consider them separately, detached from it (which, according to M. Variy, is a mistake, since it is never possible to fully understand a separate mental phenomenon without the context of functioning of the entire psyche, just as it is impossible to understand the principles of movement without knowing whose movement it is – of a rocket, bullet, light, aircraft, turtle, wind, man, fish, etc.), we rely on the principles of psychic and energetic and functional approach presented in the energy conception of the psyche and the psychic by M. Variy [4; 7].

We will briefly outline the main theses of this conception.

Thus, the first one is the thesis on the psychic as a phenomenon which “contains psychoenergy of any polarity and can interact with the human psyche and other psychic” [7, p. 68]. Hence, the human psyche functions at the energy level, that is, in the form of a psy-energy, in which information of different content and its significance for the subject of the psyche is laid down. Such psy-energy (the psychic) contains two components: 1) informational component; 2) energy component. The informational component comprises the information about phenomena, processes, events, intentions, attitudes and so on. The energy component reflects the magnitude (the degree of significance of the content of information), that is, the energy capacity of the psychic. The energy capacity (its increase or decrease) actually depends on the importance of this information for the person, on how much and how deeply the person experiences it and believes in its realization. The degree of significance reflects the capacity of the psychic, the power of its influence on any other psychic, and therefore – on the actions and behaviour of the person.

The psychic is divided into internal and external. Everything that concerns the inner world of an individual belongs to the internal psychic – emotions, feelings, experiences, images, states, properties, motives, values, attitudes, views, thoughts, stereotypes, various mental formations, and so on. Each of these phenomena exists in the psyche in the form of a mobile layer of independent psychic energy. The mentally-psychic, that is, what is inherited by an individual from its ethnic group and nation, belongs here as well.

The external psychic exists outside the individual and contains psychic energy and affects the individual's psyche. Such psychic energy can be uneven in both volume and polarity, and in relation to the impact on human behaviour and life activities it can be positive, neutral or negative. At the same time, when reproducing and transforming the external psychic, people embody it in their norms of behaviour, principles, emotions, feelings, customs, values, socio-psychological attitudes, relationships, activities, creativity, etc., that is, the external psychic can turn into the internal psychic [7, p. 68-69].

The second thesis says that “in essence and content, the human psyche is a relatively independent individual holographic informational and energy formation with its own psy-code, which stores the information about the past, present and future of the subject of the psyche, its inner and outer world, and also reflects their significance for the subject”. The third thesis states that the human psyche has a multilevel and multisystem structure but holistic and independent formation, which exists simultaneously in the individual and outside him. The fourth thesis – in terms of operational and functional capabilities the human psyche is a process of constant interaction of the psychic energy of the external, the internal, and the internally internal psychic, which results in the reflection of the past development of mankind, race, ethnic group and nation, family, as well as the outside world; the maintenance and reproduction of the internal world of the subject of the psyche; harmonization and streamlining of the senses of his life, de-objectification of the internal psychic into the external one and the objectification of the external psychic into the internal one [7, p. 69-70].

The fifth thesis is about the fact that psy-programs are the instrument of the operational and functional transformations and formations in the human psyche. In this context, M. Varyi writes, “We believe that these are the psy-programs of the human psyche that are an instrument for implementing operative and functional transformations of both the external and

the internal psychic on the basis of the existing psychic, its psycho-energy, its reception, processing, transformation and transmission” [6, p. 78]. The author then explains, “A psy-program is the internal psychic, formed on the basis of an unconscious or conscious fixed attitude with its psy-code, which activates another internal and/or external psychic, in accordance with this code, and directs it at the realization of the information laid down in the fixed attitude” [6, p. 78].

According to the views of M. Variy, the fixed attitudes “for the conscious (conscious level) or the subconscious (subconscious level) formation of psy-programs are actualized (activated) desires, images, purpose, convictions, different goals, faith, meaningfulness of life activities, ideas, obsessive thoughts, views, interests, stereotypes, customs, traditions, assertions in which a person believes and have them stably fixed in his/her consciousness and/or subconsciousness, etc.” [6, p. 78].

Thus, a fixed attitude carries information and certain energy capacity, which reflects the degree of significance of information. Actually, the energy capacity (the degree of significance of information) activates the fixed attitude making its psychic and energy influence another internal psychic, activate it for the perception and transformation of information about what is necessary to do (what one wants to obtain). When a person has any psychic activated at a certain level of the psyche, the information about it is instantly transmitted everywhere. These levels of the human psyche, depending on the information (its content, psy-code), begin to function (to carry out psy-operations) contributing to the development of this psychic phenomenon. The activation of any internal psychic, as well as transformations in the psyche, occur as a result of the implementation of psy-operations in it, which represent the process of interaction of various external and internal or internally internal psychic, in connection with which the content of information and its energy capacity (degree of significance) is revealed, their transformation and the formation of a new psychic takes place. Actually a psy-program begins to be formed as a result of activation (increase in energy capacity) of a fixed attitude as the internal psychic [6, p. 78-79].

According to M. Variy, the human psyche functions on four levels – the unconscious, the subconscious, the conscious, and the superconscious one [7, p. 69-70]. The psycho-energy coming from the external environment interacts with the existing psychic, resulting in the accumulation of information and energy capacity in the human psyche.

Consequently, the dissatisfaction of the needs that are in the surrounding environment, as the external psychic, transforms into the human psyche through the changes in mental processes, mental properties, and mental formations. And since mental processes, mental properties, and mental formations are the basics of the formation and functioning of psy-programs, then the change in their parameters leads to the changes in the effectiveness of the functioning of psy-programs.

Since the term “parameters of the psyche” is practically not used in psychological literature, we will explain its essence.

First of all, we shall refer to the Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian to find out how the word “parameter” is interpreted. We see that this word has a significant number of definitions, including the following ones, “... 2. *specialized*. A value inherent in any object, device, phenomenon... 3. *specialized*. A variable value on which the value of another variable is dependent ... 6. *figurative*. A criterion, indicator, attribute, in relation to which an evaluation is carried out, by which something is characterized [8, p. 885].

Under the parameters of the psyche or its individual components, we understand the signs and indicators of variables of mental processes, mental properties, and mental formations, on which the effectiveness of the functioning of the psyche depends.

In the human psyche, starting from the prenatal period till the end of life, changes in parameters take place, that is, there are constant changes in the signs, indicators of the quality of such components of the human psyche as mental processes, mental properties, and mental formations, among which there are also psy-programs.

Consequently, under the mental parameters or parameters of the psyche one should understand the signs and indicators of a certain level of development, the degree of perfection (qualitative dimension) and intensity (quantitative dimension) of the functioning of the components of the psyche (which meet the criteria, indicators and characteristics that ensure the quality functioning of the psyche of a person in accordance with the person's age), as well as the actual components of mental processes (criteria and indicators of reception, perception, memory, thinking, imagination, will, emotional processes and states), mental properties (criteria and indicators of abilities, temperamental and characterological properties, memory capabilities, intellectual capabilities, etc.), mental formations

Psychic deprivation in scientific terms

(criteria and indicators of knowledge, skills, abilities, stereotypes, values orientations, motives, psychomotorics, speech, consciousness, self-consciousness, etc.).

And when the parameters of the psyche of an individual undergo a negative change, that is, instead of development there is a delay in development and even regression (for example, of components of sensations, perception, memory, thinking, imagination, will, emotions, feelings, etc.), positive properties are destroyed, while negative ones are built, motivation changes, there is a revision of values (the previous ones are rejected), the components of consciousness and self-consciousness, psy-programs, etc. change in the negative direction, then the behaviour of the person changes, the quality of this person's professional activities changes as well and so on.

For example, in the above-described approach towards the understanding of deprivation – *the approach of impoverished environment* – the developmental delay of children, the underdevelopment of the “action strategy”, etc. occurs due to the fact that these individuals have not formed adequate for their age (in terms of quality) psychological processes, mental properties, and mental formations, which in its turn prevented the creation of effective psy-programs of live activities.

In this case, we are talking about malformation or underdevelopment of the parameters of their psyche, that is, about the imperfection of perception, operations and forms of thinking, knowledge, abilities, skills from various aspects of social interaction, which prevented the formation of adequate psy-programs of understanding and evaluation of social reality, analysis and synthesis, comparison and grouping of social phenomena, definition of the essence and course of social processes, etc., in accordance with age sociopsychic norms. This reaffirms our opinion that such children, in the first place, do not sufficiently form, develop the components of mental processes, mental properties, and mental formations in accordance with the age norms, which leads to a general decrease in the efficiency of functioning of the psy-programs, all psyche.

Since the surrounding environment (natural, sociocultural, spiritual, emotional, etc.) being the external psychic affects the development of the human psyche, personality in general, the lack of influence of some of their factors on them leads to the fact that some parameters of the components of mental processes, mental properties, and mental formations that lead together to the destructive functioning of the human psyche are simply not

formed (not developed) or develop not fully, to a certain extent, partly or in a distorted way in the human psyche.

Thus, drawing on the above-mentioned statements, it can be stated that in the basis of psychological deprivation of a person, which arises from the dissatisfaction of the corresponding needs, there is the malformation and/or underdevelopment, and/or destruction of the parameters of mental processes, mental properties, and mental formations, which, in turn, leads to the destruction of the process of the operational and functional activity of the psyche.

The criteria for assessing the quality and effectiveness of the functioning of the psyche of an individual are those norms of development of the parameters of mental processes, mental properties, and mental formations, which ensure the effectiveness of the subject's vital activity at each age stage of his/her psycho-social development.

Therefore, according to the reflection of structural changes in the psyche, psychic deprivation of a person is a change in the parameters of mental processes, mental properties, and mental formations, which reduces the process of the operational and functional capacity of the psyche of the subject, that is, the quality, efficiency of its functioning, in accordance with the age norms of psycho-social development and norms of social life.

In general, from the point of view of the functional state of the psyche, psychic deprivation of a person is a stagnation, delay, inertia, rigidity, inhibition, failure of a person's psyche, in accordance with the age norms of psychosocial development and norms of social life, to perform the operative and functional activity adequately.

Proceeding from the notion of norm and deviation from it (non-normality), psychic deprivation of a person is an unnormalized process of functioning of the person's psyche, that is, the one that was not brought to the norm, was not normalized in accordance with the signs and indicators that reflect the psychosocial development that is inherent in every age psychosocial phase.

The very term "unnormalized", in accordance with the Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian language, means "... the one that was not normalized, brought to the norm, subordinated to the norm" [8, p. 768].

Deviation from the norm in the human psyche occurs due to the malformation or underdevelopment or destruction of certain parameters of the components of the human psyche, or their partial or complete absence in it.

Psychic deprivation in scientific terms

Psychic deprivation of a person, in its essence, means a greater or lesser degree of the destructive process of functioning of its psyche, which was caused by the malformation, underdevelopment or destruction of certain mental parameters because of the subject's failure to satisfy certain needs necessary for its normal livelihood and development.

The capacity of the psyche is its active, adequate operational and functional activity that corresponds to the age development of the individual and the norms of the social culture, communication, behaviour, social activity, etc. Reduction of the capacity of a person's psyche manifests itself in the reduction of the effectiveness of the psyche's operational and functional activities. It is caused by the malformation, underdevelopment or destruction of certain parameters of the psyche, which emerge as a result of the person's dissatisfaction of certain needs necessary for the normal life activities and development.

The reason for the emergence of the psychic deprivation of a person lies in external conditions (external deprivation conditions), in which the person cannot satisfy the necessary needs, voluntarily deprives himself/herself of satisfying the needs that are necessary for the person's development and vital activities, or requires the satisfaction of such needs which cannot be satisfied or can be satisfied only under certain circumstances.

So, we can talk about psychic deprivation – more precisely, about the level of its development, which can be very high, high, above average, average, below average, low, and very low – only when certain parameters of mental processes (criteria and indicators of reception, perception, memory, thinking, imagination, will, emotional processes and states), mental properties (criteria and indicators of abilities, temperamental and characterological properties, memory capabilities, intellectual capabilities, etc.), mental formations (criteria and indicators of knowledge, skills, abilities, stereotypes, values orientations, motives, psychomotorics, speech, consciousness, self-consciousness, etc.) in the human psyche have not been completely formed (are absent), or have been partially formed (are underdeveloped), or are destroyed as a result of a total or partial dissatisfaction of needs, which in turn which in turn distorts, that is, makes to a greater or lesser extent the process of the operational-functional psyche activity and its psy-programs destructive.

When exploring the notions of deprivation and psychic deprivation, researchers also refer to the concepts of “deprivation mechanisms”,

“deprivation situation”, as well as speak about different types of deprivation. Thus, J. Laugmeier and Z. Matejcek view the notion of “deprivation mechanism” as a process caused by the lack of satisfaction of the basic mental needs of a child, which modifies the structure of the child's personality in a special way. In a nutshell, the mechanism of “deprivation” is interpreted as a process that leads to deprivation [14, p. 22]. We cannot support this view, because the mechanism is an instrument, while the process is the dynamics of change: development, regression, transformation, etc.

Unlike the mechanisms of deprivation, the deprivation situation is interpreted as a life situation in which a person is not provided or is only partially provided with the possibility to satisfy the necessary needs.

Thus, on the example of the events of Holodomor, A. Masliuk identifies such mechanisms of deprivation as restrictions of food, religion, freedom of movement, information, traditions [20]. At the same time, he writes about deprivation situations, which include the economic policy of the totalitarian regime (creation of collective farms, excessive grain procurement, fiscal measures for the withdrawal of food), suppression of peasant resistance, agitation, restriction of movement of people, introduction of the “Law of Three Spikelets” and passport system [20, p. 67].

In our opinion, it is inappropriate to use the concept of “deprivation mechanism” in the interpretation of the abovementioned authors. It is more expedient to talk about a deprivation process, under which we understand parallel-sequential changes in the psyche of a person as a result of being in deprivation conditions.

Instead of the notion of “deprivation situation”, it is advisable to introduce the concept of “deprivation conditions” and “form of deprivation”. Under the notion of “deprivation conditions” one should understand the reality in which a person cannot satisfy some needs. Under the notion of “form of deprivation” one should understand the way of the person's existence in these deprivation conditions. Thus, the forms of deprivation can be as follows: full or partial, forced or voluntary isolation (imprisonment, isolation), disregard, objective or subjective restriction in satisfaction of certain needs, etc.

Consequently, deprivation process, deprivation conditions, and the forms of psychic deprivation – as the external psychic – directly affect mental processes, mental properties, and mental formations of a person, while

their integral interaction causes certain mental states and also affects the functioning of the person's psy-programs.

Psychological deprivation can be explicit or implicit (disguised).

The explicit psychological deprivation is obvious: a person's stay in the conditions of social isolation, prolonged solitude, upbringing of a child in an orphanage, etc.

The implicit (disguised) psychic deprivation is not so obvious. It emerges within externally favourable conditions, which, however, do not provide the opportunity to satisfy the essential needs of a person. Thus, J. Bowlby writes about the disguised deprivation as of a partial one, which can be observed where there was no direct separation between the mother and the child, but their relationship for some reason is unsatisfactory for the child [10].

In terms of duration, any deprivation can be short-term, protracted, or long-lasting.

As a result of the scientific and theoretical, systematic and analytical search, we came to the conclusion that psychic deprivation is divided into the following types: psycho-sensory, psycho-emotional, psycho-physiological, psycho-cognitive, psycho-motor, psycho-social, psycho-economic, psycho-cultural, psycho-spiritual, and psycho-sexual. Each of the types can be furtherly subdivided, which we will dwell upon in further research.

However, in pure form, each type of deprivation can be identified only experimentally, because in life they exist in a complex interweaving.

5. Conclusions

The analysis of foreign and domestic literature on the problems of deprivation and psychic deprivation shows that today there is no uniformed approach to the definition of their essence and content, and the semantics of these concepts often depends on the conceptual and theoretical position of the author. At the same time, two essential features of the researchers' positions were revealed. The first feature is that one part of the researchers view the concept of "deprivation" in the conceptual plan of psychological phenomenology as the main, determinant concept; and the second feature is the fact that it is actually psychic deprivation that is understood by deprivation. At the same time, definition of the essence of deprivation and psychic deprivation is narrowed down to their interpretation as either a mental state, or to

the causes of their occurrence, and this interpretation is, in fact, equated to these causes, or to the consequences to which they lead.

According to the relevant features, we have identified and substantiated seven approaches to the understanding and interpretation of deprivation and psychic deprivation. Namely, these are static psycho-permanent approach, deficiently-losing one, of impoverished environment, deviant, negatively deterministic, of social exclusion, and psychic and emotional approach.

In order to reveal the essence and content of psychic deprivation, we used a psychic and energetic functional approach, highlighted in the energy conception of the psyche and psychic by M. Variy. It is proved that: 1) in its essence, psychic deprivation of a person means to a greater or lesser extent the destructive process of functioning of its psyche a process that was caused by the malformation, underdevelopment or destruction of certain mental parameters because of the subject's failure to satisfy certain needs necessary for normal livelihood and development; 2) with regard to the reflection of structural changes in the psyche, psychic deprivation of a person is a change in the parameters of mental processes, mental properties, and mental formations, which reduces the process of the operational and functional capacity of the psyche of the subject, that is, the quality, effectiveness of its functioning, in accordance with the age norms of psychosocial development and norms of social life; 3) with regard to the functional state of the psyche, psychic deprivation of man is manifested as stagnation, delay, inertia, rigidity, inhibition, failure of a person's psyche, in accordance with the age norms of psychosocial development, to adequately perform the operative and functional activity; 4) with regard to the norm and deviation from it (non-normality), psychic deprivation of a person is an unnormalized process of functioning of the person's psyche, that is, the one that was not brought to the norm, was not normalized in accordance with the signs and indicators that reflect the psychosocial development that is inherent in every age psychosocial phase.

It is established that the reason for the emergence of the psychic deprivation of a person is the external deprivation conditions in which the person cannot satisfy the necessary needs, as well as the internal factors due to which the person voluntarily deprives himself/herself of satisfying the needs that are necessary for the person's development and vital activities, or requires the satisfaction of such needs which cannot be satisfied or can be satisfied only under certain circumstances.

It is discovered that deprivation conditions are the reality in which a person cannot satisfy certain needs; deprivation process means parallel-sequential changes in the psyche of a person as a result of being in deprivation conditions; the form of deprivation is the way of the person's existence in these deprivation conditions.

Psychic deprivation can be explicit or implicit (disguised).

On the basis of the results of the scientific and theoretical, systematic and analytical search, we came to the conclusion that psychic deprivation is divided into the following types: psycho-sensory, psycho-emotional, psycho-physiological, psycho-cognitive, psycho-motor, psycho-social, psycho-economic, psycho-cultural, psycho-spiritual, and psycho-sexual.

Such kinds of psychic deprivation as psycho-sensory, psycho-emotional, psychophysiological, psycho-cognitive, psycho-motor, psychosocial, psycho-economic, psycho-cultural, psycho-spiritual, and psycho-sexual as well as their influence on the development, behavior and human activity need further scientific development.

References:

1. Alekseenkova E.G. (2009) *Lychnost v uslovyakh psikhicheskoi depryvatyy: uchebnoe posobyie* [Personality in the conditions of psychological deprivation: study guide] / E.G. Alekseenkova. St. Petersburg: Piter. (in Russian).
2. Berne E. (1992) *Yhry v kotorye yhrayut lyudy. Psykholohyya chelovecheskykh vzaymootnoshenyy*. [Games people play. The Psychology of human relationships. People who play games. Psychology of human fate. Minsk : PRAMEB. (in Russian).
3. Meshcheryakov B. G. (ed.). (2007). *Bol'shoy psikhologicheskyy slovar'*. [Great Psychological Dictionary]. St. Petersburg: Prime – YEVROZNAK. (in Russian).
4. Varyi M.Y. (2009). *Enerhetychna kontseptsiiia psikhiky i psikhichnoho: monohrafiia*. [Energy conception of the psyche and the psychic: monograph]. Kyiv : Centre for Educational Literature. (in Ukrainian).
5. Varyi M.Y. (2014). *Zahalna psikhohohiia: pidruchnyk. Lviv. derzh. un-t bezpeky zhyttiedialnosti. 4-te vyd., vyprav. i dopovn.* [General psychology: a textbook / M. Y. Varyi; Lviv State University of Life Safety. 4th edition, correc. and supplem.]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian).
6. Varyi M.Y. (2017). *Psi-prohramy – znariaddia utvoren i peretvoren u psikhitsi liudyny*. [Psy-programs as an instrument of formations and transformations in the human psyche]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, V (62), Issue: 142, P. 77-81. (in Hungary).
7. Varyi M.Y. (2017). *Psikhika liudyny u psykhoenerhetychnii kontseptsii*. [Human psyche in the psychic and energetic conception]. *Science and Education*

a New Dimension. Pedagogy and Psychology. V (54), Issue: 126. P. 65-71. (in Hungary).

8. Busel V.T. (ed.). (2007). *Velykyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy*. [Great explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: "Perun". (in Ukrainian).

9. Hoshovskiy O.Ya. (1995). *Stanovlennia obrazu v pidlitkiv shkoly-internatu v umovakh deprivatsii batkivskoho vplyvu: dys. ... kand. psikholog. nauk*. [Formation of the self-image of teenagers in orphan boarding schools in the conditions of deprivation of parental influence: thesis for a candidate degree in psychology: 19.00.07]. Kyiv. 177 p. (in Ukrainian).

10. Dmitriev Yu.A. (2007). *Penyentsyarnaya psikhologhiya*. [Penitentiary psychology]. Rostov-on-Don: Fenix, 681 p. (in Russian).

11. Yerzhabkova B. (2003). *Vybrani pytannia sotsialnoi pedahohiky*. [Selected issues of social pedagogy]. Drohobych: Vymir, 364 p. (in Ukrainian).

12. Karpenko L.A. (ed.). (1985). *Kratkyi psikhologhycheskyy slovar'*. [Concise Psychological Dictionary]. Moscow: Politizdat, 431 p. (in Russian).

13. Kun D. (2005). *Osnovy psikhologhy: Vse tayny povedenyia cheloveka*. [Essentials of psychology: all secrets of human behaviour]. St. Petersburg: Prime-YEVROZNAK, 720 p. (in Russian).

14. Laugmeier J. (1984). *Psykhycheskaya deprivatsiia v detskom vozdaste. Psychological deprivation in childhood*. Prague: Czechoslovak Socialist Republic: Avicenum. Medical publishing house, 334 p. (in Russian).

15. Levitov N.D. (1964). *O psykhycheskykh sostoyaniyakh cheloveka*. [On mental states of man]. Moscow: Prosveshchenie, 342 p. (in Russian).

16. Levitov N.D. (2004). *O psykhycheskykh sostoyaniyakh cheloveka*. [Determination of the mental state]. Psychology of states. Reader. Moscow: PER SE; St. Petersburg: Rech, pp. 31-34. (in Russian).

17. Mukhina V.S. (ed.). (1991). *Lyshennye rodytel'skoho popechytel'stva: khrestomatyiya, ucheb. posob.* [Deprivation of parental guardianship: textbook]. Moscow: Prosveshcheniye, 223 p. (in Russian).

18. Maksymenko S.D. (2006). *Heneza zdiisnennia osobystosti*. [Genesis of personality realization]. Kyiv: "KMM" publishing house, 240 p. (in Ukrainian).

19. Maksymenko S.D. (2002). *Rozvytok psykhyky v ontogenezi: v 2 t.* [Development of the psyche in ontogenesis: in 2 volumes]. Kyiv: Forum, Vol. 1. 319 p. (in Ukrainian).

20. Masliuk A.M. (2010). *Osoblyvosti perezhyvannia liudynoiu dovhotryvaloi fiziologichnoi deprivatsii (na materialakh holodomoriv v Ukraini): dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.01*. [Peculiarities of experiencing a long-term physiological deprivation (on materials of famines in Ukraine): thesis for a candidate degree in psychology: 19.00.01]. Kyiv, 231 p. (in Ukrainian).

21. Prikhozhan A.M. (1990). *Dety bez semy*. [Children without family]. Moscow: Pedagogika, 160 p. (in Russian).

22. Corsini R. (ed.). (2006). *Psikhologhycheskaya entsyklopediia*. [Psychological Encyclopedia]. St. Petersburg: Piter, 1096 p. (in Russian).

23. Stepanov O.M. (ed.). (2006). *Psikhologhychna entsyklopediia*. [Psychological Encyclopedia]. Kyiv: "Akademvydav", 424 p. (in Ukrainian).

24. Reber A. (2001). *Depryvatsyya. Bol'shoy tolkovyy psikhologicheskyy slovar'*. [Deprivation. Great explanatory psychological dictionary]. Moscow: Veche-
ACT. V. 1. P. 226. (in Russian).

25. Rogov E.I. (2003). *Nastol'naya knyha prakticheskogo psikhologa: ucheb. posob: v 2 kn.* [Table book of a practical psychologist: a textbook: in 2 books]. Moscow: Publishing House VLADOS, Book 1. 384 p. (in Russian).

26. Davydov V.V. (ed.). (1993). *Rosсыyskaya pedahohycheskaya entsyklopedyya: v 2 t.* [Russian Pedagogical Encyclopedia: in 2 volumes]. Moscow: BRE, 528 p. (in Russian).

27. Sergiyenko E.A. (1990). Problema psikhicheskogo razvytyya: nekotoree ostrye voprosu y puty ykh reshenyya. [The problem of mental development: some critical problems and the ways of their solution]. *Psychological Journa*, vol. II., no. 5, pp. 150-160 (in Russian).

28. Fedenko N.F. (1981). *Obshchye voprosy voennoy psikhologyy. Osnovy voennoy psikhologyy y pedahohyky: ucheb. posob.* [General questions of military psychology. Fundamentals of Military Psychology and Pedagogy: a textbook]. Moscow: Voenizdat, pp. 7-32. (in Russian).

29. Spitz R.A. (2000). *Pervuy hod zhyzny: psikhooanalytycheskoe yssledovanye normal'noho y otklonyayushchehosya razvytyya obektykh otnoshenyy.* [The first year of life: A psychoanalytic study of normal and deviant development of object relations]. Moscow: Gerrus, 384 pp. (in Russian).

30. Yadvirshis L.A. (1997). *Preodolentye depryvatsyy u detey v deyatel'nosty pedahoha.* [Overcoming the deprivation of children in the activities of teachers]. Bryansk: BIPKRO, 54 p. (in Russian).

**PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION MODEL
OF THE FUTURE BACHELORS OF FOOD TECHNOLOGIES
IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

**МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ
ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

**Tkachyk Stanislav¹
Filimonova Iryna²**

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_54

Abstract. The article describes the structural-component model of the formation of professional competence of future bachelors of food technologies in higher pedagogical educational institutions. The model suggests ways to achieve this goal on the basis of the application of various forms and methods of teaching through the implementation of pedagogical conditions.

The aim of the research is to determine and theoretically substantiate the pedagogical model of the formation of professional competence of future bachelors of food technologies in the process of studying special disciplines.

The relevance of the article is conditioned by the needs of the society in competitive specialists for vocational education and the service sector, possible when implementing a competence approach.

One of the ways to solve this problem is to model the process of forming the professional competence of future bachelors of food technologies. This will make it possible to understand the features of this process and, if necessary, to correct the individual elements.

The model of the formation of professional competence, proposed by the authors, contains three blocks. The first block – the target – highlights the goal, which is determined by the social order for professionally

¹ Professor of the Department of Professional Education and Technologies by Profiles, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine

² Postgraduate Student of the Department of Professional Education and Technologies by Profiles, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine

Professional competence formation model of the future bachelors of food...

competent specialists, capable of future activities in vocational schools, food industry and service industries. For the effective formation of the model of professional competence of future bachelors of food technologies, the expediency of using the system, competence, research, technological, activity, personality-oriented approaches, as well as general didactic (systematic and consistency, scientific, system and accessibility, activity and independence, visibility) and specific (personal, individual educational path, educational reflection, cooperation) principles of learning, contribute to the formation of professional competence of future specialists.

The organizational and content block covers pedagogical conditions, pedagogical technologies, forms, methods and content of training future bachelors of food technologies in the process of studying special disciplines. Among the pedagogical conditions the authors identified the following: the creation of the motivational and value environment in the learning process; expansion of the cognitive-activity component of the professional training of future bachelors of food technologies through the use of interactive teaching methods; development of personal and professionally important abilities, moral perfection of the personality of the future specialist.

In the reflexive block, evaluation, analysis and correction of the results of forming the professional competence of future bachelors of food technologies are provided. It reflects the criteria (motivational, activity, reflexive), their indicators and levels of formation (low, medium, high), which makes it possible to talk about a certain level of the formation of professional competence of the future specialist.

Taking into account the results of the research and limiting ourselves to the conditions of a certain higher pedagogical institution, the authors suggest that the implementation of the pedagogical model will contribute to improving the efficiency of the preparation of future bachelors of food technologies in future professional activities in the process of studying special disciplines.

1. Вступ

Кінець XX – початок XXI століття позначився приверненням уваги до проблем професійно-технічної освіти як основи підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців для усіх галузей виробництва. На порядку денному постало завдання реформування галузі професійно-технічної освіти у зв'язку з кардинальною зміною вимог до якості кінце-

вого продукту. Світова глобалізація, міжнародна конкуренція, потреби національного ринку праці почали висувати нові, підвищені вимоги до кваліфікації робітників, а звідси, до змісту і форм їхньої професійної підготовки. Водночас виникла гостра необхідність у підготовці нових кадрів, пов'язана із входженням України до європейського та світового ринку. За словами Л. Гриневич: «...Глобальною валютою сьогодні називають кваліфікації. І тільки та країна, яка має кваліфіковану робочу силу, не програє в міжнародній боротьбі» [4, с. 4].

В свою чергу соціально-економічні зміни, які відбуваються в Україні, визначили нові напрями підготовки майбутніх фахівців професійно-технічної освіти. Однією з пріоритетних тенденцій удосконалення цього процесу стає компетентнісний підхід, тобто орієнтація на набуття майбутніми фахівцями певного рівня професійної компетентності вже у процесі навчання.

Тому постала необхідність пошуку нових моделей підготовки компетентних конкурентоспроможних фахівців, готових працювати в умовах оновленої освітньої системи, а також механізмів і шляхів їх реалізації.

Необхідність упровадження компетентнісного підходу пояснюється й тим, що традиційна підготовка фахівців, орієнтована лише на формування знань, умінь і навичок під час вивчення окремих навчальних предметів, все більше відстає від сучасних вимог суспільства та роботодавців. При цьому особливі вимоги ставляться саме до практичної підготовки майбутніх фахівців [8, с. 24].

У вітчизняній та зарубіжній науці налічується велика кількість наукових праць, присвячених цим питанням: загальному стану професійної освіти на початку XXI сторіччя (А. Гуржий, В. Зайчук, З. Курлянд, А. Лаптева, Н. Ничкало, С. Сисоєва, В. Тименко, О. Щербак та ін.), підготовці інженерно-педагогічних кадрів (Е. Зеєр, О. Коваленко, М. Лазарєв, Н. Недосєкова, Л. Тархан та ін.), формуванню професійної компетентності фахівців професійно-технічної освіти (В. Байденко, Н. Бібік, Н. Брюханова, О. Дубасенюк, В. Кремень, О. Локшина, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун, А. Хуторський та ін.)

У своїх дослідженнях вчені наголошують на тому, що з процесом ринкових економічних трансформацій у країнах світу, і в Україні зокрема, відбулися певні переоцінки суті, призначення, функцій професійної освіти. Якщо донедавна таку освіту розглядали як простий

Professional competence formation model of the future bachelors of food...

засіб відтворення «робочої сили», то у сучасних умовах – це джерело активного відродження та росту економічно та соціально активних груп населення, які можуть працювати в усіх сферах суспільного виробництва.

Саме тому постає необхідність у створенні умов для прояву індивідуальності людини, становленні нового стилю її професійної діяльності, формування у майбутнього фахівця умінь самостійно визначати способи здійснення виробничих завдань, що є ознакою його компетентності. Особливо ці реалії позначаються на підготовці майбутніх фахівців-технологів у галузі харчових технологій, чия професійна діяльність зумовлена вимогами суспільства та ринком праці.

Майбутній фахівець визначеної галузі має здобути підготовку Європейського рівня, щоби бути готовим залучитися до розробки нових технологій вже на стадії навчання, бути адаптованим до умов конкретного виробничого середовища, здатним до мобілізації своїх знань, умінь і досвіду в конкретних виробничих ситуаціях, тобто набути професійної компетентності.

2. Аналіз поняття «професійна компетентність»

У сучасній науково-педагогічній літературі поглиблюються дискусії з приводу трактування професійної компетентності як педагогічної категорії. Тому на початку нашого дослідження визначимося з науковими підходами до розуміння професійної компетентності педагога взагалі та бакалавра харчових технологій зокрема.

Як зазначено в Брюгському комюніке про зміцнення європейського співробітництва у сфері професійної освіти й навчання на період 2011–2020 років, нині необхідно надати випускникові змогу опанувати компетентності, які є не тільки професійними, а й важливими для успішної професійної діяльності. Тому повинні бути створені усі можливості для засвоєння цих компетентностей у вищих педагогічних навчальних закладах [2].

Вищезазначеним напрямом реформування повністю відповідає Концепція ключових компетенцій, затверджена у 2010 р., де компетенції трактують як важливу умову конкретизації загальних цілей освіти, що дозволяє по-новому оцінити її якість [1].

В Україні компетентнісний підхід набув поширення порівняно нещодавно у зв'язку з дискусіями про проблеми і шляхи модерніза-

ції освіти. Основним поштовхом до цього стало входження України в Європейський освітній простір, зокрема приєднання до Болонського процесу, основними завданнями якого є розширення доступу до вищої освіти, підвищення якості освіти та ефективності використання фахівців з вищою освітою.

Як вказується у Національній стратегії розвитку освіти на 2012–2021 рр., формування та розвиток фахівця, соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу можливий за умови створення ефективної цілісної системи універсальних знань, умінь, навичок, а також досвіду самостійної діяльності й особистої відповідальності, тобто ключових компетенцій, які визначають сучасну якість змісту освіти. Тому компетентнісний підхід і був покладений в основу урядової стратегії модернізації освіти [7].

Використання компетентностей в європейській освіті потребувало детального дослідження їх сутнісних характеристик. Вагомі напрацювання у цій царині зроблено науковцями Національної академії педагогічних наук України Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пошетун, О. Савченко [3, с. 48]. Основними ідеями компетентнісного підходу вітчизняні науковці вважають:

- поняття компетентності ширше поняття знання чи вміння;
- поняття компетентності містить не тільки когнітивну й операційно-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну й поведінкову;
- ключова компетентність є інтегративною за природою, оскільки вбирає в себе низку умінь і знань, які належать до широких сфер культури й діяльності.

Відомі вітчизняні науковці Н. Брюханова, О. Коваленко, О. Мельниченко стверджують, що професійна компетентність інженера-педагога – це сукупність знань, умінь та способів виконання певної діяльності [6, с. 144].

Українська дослідниця Л. Тархан розглядає професійну компетентність інженера-педагога як якісну характеристику рівня оволодіння ним професійною діяльністю, що зумовлена глибокими знаннями властивостей об'єктів праці, вільним оволодінням засобами виробництва, здатністю виконувати складні види професійної діяльності [9, с. 15].

О. Добровольська у своїх дослідженнях визначає три напрямки формування професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів:

Professional competence formation model of the future bachelors of food...

формування особистісного стилю діяльності у результаті зміни системи виконання діяльності, її функції та ієрархічної побудови; становлення професійного світогляду на основі зміни особистості суб'єкта; становлення професійної культури внаслідок зміни когнітивних, емоційних і практичних компонентів установки суб'єкта стосовно об'єкта діяльності, перетворення впливу на об'єкт у процесі їх взаємодії [5, с. 8].

Отже, здійснений аналіз праць учених дозволяє нам зробити наступне узагальнення: професійна компетентність майбутнього бакалавра харчових технологій – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що передбачає досконале володіння теоретичними знаннями і практичними навичками, вміння застосовувати їх у процесі професійної діяльності, здатність творчо і нестандартно вирішувати проблеми, нести відповідальність за наслідки своєї роботи, а також професійне зростання шляхом постійного саморозвитку, самовдосконалення та самоосвіти.

3. Аналіз структурних складових професійної компетентності

Здійснений теоретичний аналіз наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців дає можливість припустити, що формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій у процесі вивчення фахових дисциплін буде більш ефективним за умови реалізації структурно-компонентної моделі, що є необхідним засобом для визначення цілей освітнього процесу, способів і засобів їх досягнення, отримання належних результатів.

Для ефективного формування моделі професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій потребує обґрунтування доцільності використання наукових підходів та загальнодидактичних і специфічних принципів навчання.

Системний підхід – комплексне вивчення процесу формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів, виявлення взаємозв'язків і взаємодій між викладачами та студентами, реалізація якого в процесі вивчення фахових дисциплін передбачає застосування загально-дидактичного принципу систематичності та послідовності. Цей принцип передбачає засвоєння студентами навчального матеріалу у визначеному порядку таким чином, щоб наступний новий елемент її змісту логічно пов'язувався як з попереднім, так і з наступним його елементом. При цьому створюється фундамент для засвоєння нових знань з інших фахових дисциплін.

Компетентнісний підхід – наявність необхідних знань, умінь і навичок, здатність самостійно їх використовувати у професійній діяльності. Цей підхід враховує загальнодидактичні принципи навчання: науковості; системності та доступності; активності й самостійності; наочності; ґрунтовності.

Технологічний підхід – спрямованість навчання на конкретні завдання, які окреслюють необхідний зміст навчального матеріалу, зменшуючи надмірність інформації в процесі засвоєння нових знань та реалізації викладачем об'єктивного контролю за цілісністю навчального процесу. Відповідно до мети й завдань дослідження зазначений підхід є особливо вагомим, оскільки ідентифікує шляхи реалізації інноваційних технологій у процесі практичної підготовки майбутніх фахівців.

Діяльнісний підхід в процесі вивчення фахових дисциплін передбачає застосування принципу науковості, систематичності та послідовності, активності й самостійності, ґрунтовності та створення спеціальних умов для практичної роботи студентів.

Особистісно орієнтований підхід – це професійно-особистісний розвиток майбутнього бакалавра харчових технологій, спрямований на формування в майбутніх фахівців не тільки знань, умінь та навичок з фахової галузі, але й особистісних якостей. Реалізація такого підходу можлива за умов застосування під час вивчення фахових дисциплін елементів евристичного та проблемного навчання, методу проєктів, коли студент самостійно обирає форми виконання роботи, створює та розглядає можливі варіанти розв'язання завдань проєкту, обирає найкращий, обґрунтовує та оцінює його.

Таким чином визначені наукові підходи та загально дидактичні та специфічні принципи навчання стали підґрунтям розробки структурно-компонентної моделі формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій у процесі вивчення фахових дисциплін.

4. Обґрунтування моделі формування професійної компетентності

Структура моделі формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій, яка забезпечує досягнення очікуваних результатів, представлена низкою компонентів:

- 1) цільовий, що охоплює мету, підходи та принципи;

Professional competence formation model of the future bachelors of food...

2) організаційно-змістовий, обґрунтований структурою та змістом формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій та об'єднує педагогічні умови, форми, методи й засоби забезпечення педагогічного процесу з формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій;

3) рефлексивно-результативний, що містить критерії, рівні та показники результатів.

Кожна складова моделі є невід'ємною її частиною і характеризується сукупністю відповідних засобів, форм і методів навчання (рис. 1).

Цільовий блок передбачає висвітлення мети – формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій у процесі вивчення фахових дисциплін, що здійснюється з урахуванням вищеозначених наукових підходів. Вона полягає у створенні системи заходів щодо підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців, спрямована на реалізацію педагогічних умов та визначається соціальним замовленням на професійно компетентних фахівців, здатних до професійної діяльності у ПТНЗ, на підприємствах харчової галузі та у сфері обслуговування.

Відповідно до мети сформульовано основні завдання цього процесу: створення стійкої мотивації, систематизація набутих знань, формування стійких професійних вмінь та навичок, здатності до рефлексії.

Організаційно-змістовий блок охоплює педагогічні умови, педагогічні технології, форми, методи та зміст навчання майбутніх бакалаврів харчових технологій у процесі вивчення фахових дисциплін.

Серед педагогічних умов, які сприяють формуванню професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій у процесі вивчення фахових дисциплін, нами виділено такі:

- створення мотиваційно-ціннісного середовища в навчальному процесі задля вироблення у студентів ціннісного ставлення до опанування фаху фахівця-технолога харчових технологій;

- спрямування майбутніх бакалаврів харчових технологій на розширення когнітивно-діяльнісного складника професійної підготовки через використання інтерактивних методів навчання;

- розвиток професійно важливих здібностей (інтелектуальних, організаторських, комунікативних та ін.), морально-етичне вдосконалення особистості фахівця, розвиток його індивідуальності тощо.

Розглянемо ці педагогічні умови більш детально.

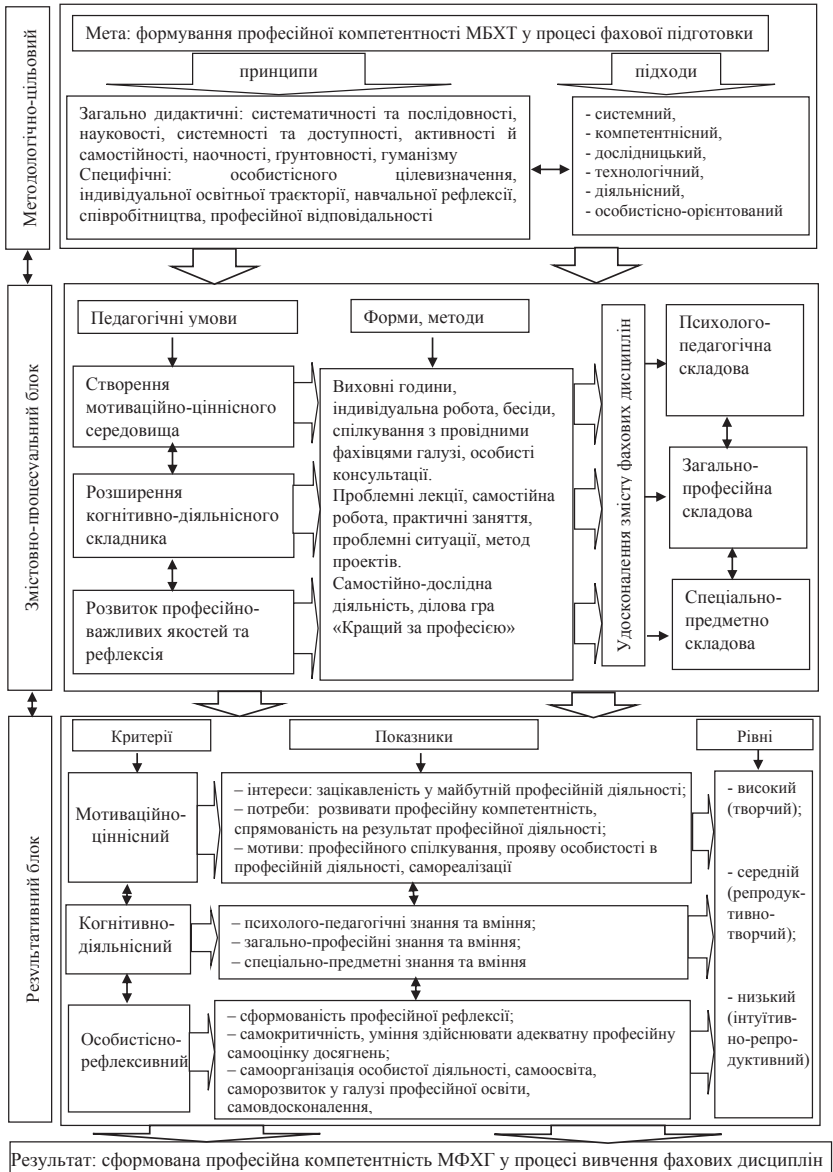

Рис. 1.

Professional competence formation model of the future bachelors of food...

Реалізація першої педагогічної умови зі створення мотиваційно-ціннісного середовища в навчальному процесі задля вироблення у студентів ціннісного ставлення до опанування фаху викладача спецдисциплін у галузі харчових технологій, майстра виробничого навчання, можлива через виконання індивідуальних та самостійних завдань професійного змісту, спрямованих на розвиток мотивації студентів та виховання свідомого ставлення до майбутньої професійної діяльності.

У процесі наукового пошуку доведено, що під час вивчення фахових дисциплін доцільно розвивати інтереси (зацікавленість бакалаврів у майбутній професійній діяльності, усвідомлення її суспільної значимості та престижу), виховувати потреби (розвивати професійну компетентність, поглиблення теоретичних знань та удосконалення практичних навичок), формувати мотиви самоствердження, саморозвитку та самореалізації.

Реалізація другої педагогічної умови здійснювалась у процесі вивчення фахових дисциплін «Технологія виробництва продукції громадського харчування», «Виробниче навчання», «Ресторанна справа» за рахунок створення і реалізації цілісного навчально-методичного супроводу з використанням інтерактивних технологій. Для ефектної професійної діяльності в закладах профтехосвіти майбутній бакалавр харчових технологій повинен оволодіти системою знань та умінь. Основними професійно-значущими є знання з дисциплін психолого-педагогічного, загально-професійного та спеціально-предметного спрямування, які закріплюються та корегуються в процесі практичної діяльності, формуючи уміння та навички. Їх сформованість в свою чергу сприяє розвитку уміння трансформувати технічні знання у педагогічну систему навчання учнів ПТНЗ, що є для майбутнього бакалавра специфічним та пріоритетним завданням.

Формування та ефективна реалізація умов позитивної мотивації суб'єкта до майбутньої професійної діяльності, а також розширення когнітивно-діяльнісного складника освітнього процесу сприятимуть розвитку особистісних та професійних якостей особистості, що визначають третю педагогічну умову. Провівши попередні дослідження, ми виокремлюємо найбільш значущі, на нашу думку, особистісні (моральні, інтелектуальні) та професійно-важливі (комунікативні, організаторські, творчі) якості майбутнього бакалавра харчових технологій.

Варто зазначити, що визначені педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій реалізуються комплексно, оскільки взаємопов'язані між собою та базуються на використанні компетентнісного підходу у підготовці студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Реалізацію мети й завдань формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів у запропонованій моделі забезпечують форми (лекції, практичні та лабораторні заняття, індивідуальна та самостійна робота, самоосвіта) і методи (проблемне викладання навчального матеріалу, дискусія, евристичні методи, ділова гра, круглий стіл, метод проєктів, моделювання, розв'язання педагогічних задач) навчання шляхом моделювання умов, змісту і динаміки реального виробництва та відносин залучених у ньому людей.

Передбачається, що навчальні заняття та самостійна робота студентів проводяться з використанням педагогічних технологій інтерактивного, проблемного навчання, проєктної, тренінгової та нових інформаційних технологій. З метою формування професійних навичок студентів у межах фахових дисциплін особливу роль відіграють зустрічі та контакти з працівниками професійної освіти, провідними фахівцями харчової галузі, інтерактивні форми проведення занять, а також майстер-класи і тренінги майбутніх фахівців. Зміст роботи, спрямованої на формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів, охоплює фахові дисципліни «Технологія виробництва продукції ресторанного господарства», «Виробниче навчання», «Ресторанна справа», «Методика професійного навчання» та самостійну роботу студентів.

Виокремлені нами методи навчання передбачають активну взаємодію викладача та студентів, активізують розумову та пізнавальну діяльність студентів, сприяють позитивній мотивації до майбутньої професійної діяльності, потребують самостійного конструювання знань та орієнтації в інформаційному просторі. Такі методи навчання сприяють збудженню інтересу студентів до нових досягнень науки та техніки, роблять процес навчання цікавим. У процесі вивчення фахових дисциплін студенти оволодівають реальним досвідом виконання професійних завдань. При застосуванні таких методів викладачі, від педагогічного досвіду яких залежить якість узагальнених професійних умінь студентів, виступають у ролі колег та корегують і направляють дії студента у відповідному напрямку.

Professional competence formation model of the future bachelors of food...

Запропоновані технології, методи та форми навчання, за нашим припущенням, будуть сприяти, за умови їх реалізації, засвоєнню навчального матеріалу дисциплін психолого-педагогічної, загально-професійної та спеціально-предметної складової структури професійної компетентності.

У рефлексивно-результативному блоці передбачено оцінювання, аналіз та корекцію результатів формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчової галузі. У ньому відображено критерії (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивний), їхні показники та рівні сформованості.

Мотиваційно-ціннісний критерій є основою формування професійної компетентності майбутніх фахівців харчових технологій і характеризується їх ставленням до педагогічної професії. Від сформованості цього критерію залежить ступінь активності майбутніх фахівців харчових технологій як суб'єктів професійної діяльності, їх прагнення розвивати професійну компетентність, мотивація до самореалізації.

Спрямованість, інтенсивність, стійкість, дієвість мотивів визначають успішність оволодіння професійною діяльністю, ефективність її практичної реалізації, задоволення працею й прагнення особистості до самовдосконалення та професійного розвитку.

Характеризуючи мотиваційно-ціннісний критерій професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі харчових технологій, дослідники відзначають такі показники його сформованості: потреба в досягненні успіху у професійній діяльності, позитивна мотивація студентів до організації навчально-виховного середовища професійно-технічного навчального закладу, потреба у професійному зростанні.

До показників мотиваційного критерію відносимо:

- інтереси: зацікавленість майбутніх бакалаврів харчових технологій в опануванні професійною діяльністю;
- потреби: потреба розвивати професійну компетентність, спрямованість на результат професійної діяльності;
- мотиви: мотив професійного спілкування, мотив прояву особистості в професійній діяльності, мотив самоактуалізації.

Отже, сформований мотиваційний компонент професійної компетентності майбутнього фахівця як результат його підготовки до професійної діяльності забезпечує ефективність подальшого становлення компонентів компетентності і передбачає: інтереси, потреби, мотиви.

Майбутні бакалаври харчових технологій допомагатимуть учням оволодіти сучасною технікою і технологіями харчового виробництва, передовими методами праці, а також формуватимуть основи професійної майстерності. Для ефективного здійснення своїх функцій вони повинні бути готовими до розв'язання педагогічних і фахових завдань у навчально-виховному процесі закладу профтехосвіти, тобто володіти високим рівнем професійної компетентності [10, с. 64]. Саме у когнітивно-діяльнісному критерії відображено рівень їх теоретичної та практичної підготовки, який відображає як інтелектуальну сферу майбутніх фахівців, так і рівень їх практичної підготовки, тобто систему вмінь і навичок, які забезпечують виконання дій та операції, визначених в основі професійної діяльності.

Поняття «уміння» та «навички» мають значну кількість дефініцій у науковій та довідковій літературі, проте автори єдині у тому, що ці категорії відображають рівень оволодіння діяльністю, дією та операцією. Вважаємо, що у теорії й методиці професійної освіти уміння варто розглядати як компетентне здійснення професійних дій, навички – здійснення операцій, які покладені в їх основу, тоді система вмінь та навичок майбутнього фахівця формує компетентність виконання професійної педагогічної діяльності як цілісної системи.

Одним із основних показників когнітивно-діяльнісного компоненту професійної компетентності вважаємо таку систему знань та вмінь:

– психолого-педагогічні знання та вміння (формування мотивації учіння, організація навчально-професійної діяльності учнів, вибір оптимальних засобів педагогічного впливу, планування організації навчально-виробничого процесу учнів і контролю за їх навчально-виробничою діяльністю, оцінювання професійного саморозвитку майбутніх бакалаврів харчових технологій);

– загально-професійні знання та вміння (обґрунтовування навчальних планів, обсяг і зміст програм дисциплін та виробничої практики; розроблення нових навчальних курсів на базі розвитку нових наукових напрямів з урахуванням умов сучасного виробництва та ін.);

– спеціально-предметні знання та вміння (уміння вирішувати типові та нетипові завдання, які виникають у процесі реалізації своїх компетенцій; наявність практики професійної діяльності та її результат, що відображає рівень оволодіння професійною компетентністю на певному етапі її формування та ін).

Professional competence formation model of the future bachelors of food...

Отже, когнітивно-діяльнісний компонент професійної компетентності майбутнього бакалавра харчових технологій визначає рівень опанування вищезазначеною системою знань та вмій, що, на нашу думку, забезпечить формування здатності фахівця у майбутній професійній діяльності реалізовувати завдання психолого-педагогічної, загально-професійної та спеціально-предметної складової професійної підготовки на засадах компетентнісного підходу.

Проте обмежувати професійну компетентність майбутніх бакалаврів харчових технологій тільки знаннями й уміннями видається недоцільним, адже для їхньої ефективної педагогічної діяльності не менш значущими є індивідуально-психічні, особистісні й професійно важливі якості, що сприяють успішності їх професійної діяльності.

Саме це відображено в особистісно-рефлексивному критерії, який визначає рівень розвитку самооцінки, здатність фахівця адекватно оцінювати власні досягнення в галузі професійної освіти, свій рівень професійної компетентності, прагнення до самореалізації, саморозвитку, постійної роботи над собою у галузі професійної освіти та харчових технологій, уміння аналізувати ефективність методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності та технологій, відповідальність за результати своєї діяльності.

Для даного критерію ми визначили наступні показники сформованості професійної компетентності:

- сформованість професійної рефлексії;
- самокритичність, уміння здійснювати адекватну професійну самооцінку досягнень;
- самоорганізація особистої діяльності;
- самоосвіта, самовдосконалення, саморозвиток у галузі професійної освіти.

Особистісно-рефлексивний критерій є показником власної активності майбутніх бакалаврів з усвідомленням своїх дій, особистісних і професійно важливих якостей, рівня свого професійного розвитку та самовизначення. Він відображає усвідомлення шляху, методів і результату професійно-особистісного розвитку.

Отже, розроблена модель формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій становить комплексну структуру, що складається із взаємопов'язаних елементів і компонентів та орієнтована на майбутню професійну діяльність. Реаліза-

ція такої моделі забезпечує цілеспрямоване формування визначених знань, умінь і навичок, а отже, сприятиме сформованості професійної компетентності у процесі вивчення фахових дисциплін.

Таким чином результатом реалізації моделі є розвинуті:

- ціннісні орієнтації майбутніх бакалаврів на формування їхньої готовності до професійної діяльності;
- узагальнені професійні знання та вміння, що створюють основу для формування професійної компетентності майбутнього фахівця;
- сформовані особистісні якості майбутнього бакалавра харчових технологій.

5. Висновки

Модель формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій у процесі вивчення фахових дисциплін представлена як інтегрована система цілісного процесу професійної підготовки до майбутньої професії, яка містить шляхи досягнення поставленої мети на основі застосування різних форм і методів навчання та через реалізацію педагогічних умов.

Структурно-компонентна модель, як один з компонентів системи професійної підготовки, відображає сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, впливає на особистісний і процесуальний аспекти даної системи, і забезпечує її ефективне функціонування і розвиток. Її обґрунтування та реалізація, на нашу думку, сприятиме вдосконаленню особливостей освітнього процесу та оптимізації професійної підготовки майбутніх бакалаврів харчових технологій у вищих педагогічних навчальних закладах.

Список літератури:

1. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. Education and Training 2010 – The Success of the Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms, http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/principles_en.pdf
2. The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020. – European Ministers for Vocational Education and Training, 2010. – 19 p.
3. Бібік Н. М. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. В. Овчарук. – К. : Плеяда, 2005. – 120 с.
4. Гриневич Л. Професійно-технічна освіта – це частина національної безпеки країни / Л. Гриневич // Професійно-технічна освіта. – 2016. – № 2. – С. 4–7.

Professional competence formation model of the future bachelors of food...

5. Добровольська О. В. Формування соціально-особистісних компетенцій бакалаврів напряму підготовки «Харчові технології та інженерія» інтеграцією аналітичної хімії та історії її розвитку / О. В. Добровольська // Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців : VIII Всеукр. наук.-метод. конф., 23 вересня 2010 р. / ред.кол.: О. І. Черевко [та ін.]. – Харків : ХДУХТ, 2010. – С. 47–49.
6. Коваленко О. Е. Теоретичні засади професійної педагогічної підготовки майбутніх інженерів-педагогів в контексті присудження України до Болонського процесу : монографія / О. Е. Коваленко, Н. О. Брюханова, О. О. Мельниченко. – Харків : УІПА, 2007. – 162 с.
7. Національна стратегія розвитку освіти на 2012–2021 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/4455.pdf>.
8. Сичевська Н.С. Формування фахової компетентності майбутніх техніків-технологів у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Наталія Сергіївна Сичевська // Нац. пед. універ. імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – 274 с.
9. Тархан Л.З. Теоретичні і методичні основи формування дидактичної компетентності майбутніх інженерів-педагогів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Лєнуза Запайївна Тархан. – К., 2008. – 40 с.
10. Юртаєва О. О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності майстрів виробничого навчання будівельного профілю в системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ольга Олексіївна Юртаєва. – К., 2011. – 366 с.

References:

1. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. Education and Training 2010 – The Success of the Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms. Available at: http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/principles_en.pdf
2. European Ministers for Vocational Education and Training (2010) The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020. Belgian: European Ministers for Vocational Education and Training.
3. Bibik N. M., Ovcharuk O. V., Yermakov N. M. (2005) *Kompetentnisna osvita – vid teorii do praktyky* [Competence education – from theory to practice]. Kyiv: Pleyada (in Ukrainian).
4. Grynevych L. (2016) Profesijno-tehnicna osvita – ce chastyna nacionalnoyi bezpeky krayiny [Vocational and technical education is part of the national security of the country]. *Profesijno-tehnicna osvita*, vol. 2, pp. 4–7.
5. Dobrovol's'ka O. V. (2010) Formuvannya social'no-osobystisny'h kompetencij bakalavriv napryamu pidgotovky` "Harchovi tehnologiyi ta inzheneriya" integraciyeyu analitychnoyi himiyi ta istoriyi yiyi rozvy'tku [Formation of social personal competences of bachelors of specialty "Food technologies and engineering" by integration of analytical chemistry and history of its development]

Proceedings of the *Modernizaciya vy`shhoyi osvity ta problem upravlinnya yakistyu pidgotovky fahivciv* (Ukraine, Harkiv, September 23, 2010) (eds. Cherevko O. I.), Harkiv: HDUHT, pp. 47–49.

6. Kovalenko O. E., Bryuhanova N. O., Mel'ny`chenko O. O. (2007) *Teorety`chni zasady profesijnoyi pedagogichnoyi pidgotovky majbutnih inzheneriv-pedagogiv v konteksti pry`yednannya Ukrayiny` do Bolons`kogo procesu* [Theoretical bases of professional pedagogical preparation of future engineers-teachers in the context of Ukraine's accession to the Bologna Process]. Harkiv: UIPA. (in Ukrainian)

7. Nacional`na strategiya rozvy`tku osvity na 2012–2021 rr. (2010) [National Strategy for the Development of Education for 2012-2021] Available at: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/4455.rf>.

8. Sy`chevs`ka N.S. (2012) *Formuvannya fahovoyi kompetentnosti majbutnih texnikiv-tehnologiv u procesi vy`vchennya profesijno oriyentovany`h dy`scy`plin* [Formation of professional competence of future technologists in the process of studying professional disciplines]. Kyiv: NPU im. M. P. Dragomanova. (in Ukrainian)

9. Tarhan L.Z. (2008) *Teorety`chni i metody`chni osnovy` formuvannya dy`dakty`chnoyi kompetentnosti majbutnih inzheneriv-pedagogiv* [Theoretical and methodological foundations of the formation of didactic competence of future engineers-teachers]. Kyiv. (in Ukrainian)

10. Yurtayeva O. O. (2011) *Rozvy`tok profesijno-pedagogichnoyi kompetentnosti majstriv vy`robny`chogo navchannya budivel`nogo profilyu v sy`stemi pisl'yady`plomnoyi pedagogichnoyi osvity`* [Development of the professional pedagogical competence of the masters of the production training of the building profile in the system of postgraduate pedagogical education]. Kyiv. (in Ukrainian)

**WAYS OF USING THE AXIOLOGICAL POTENTIAL
OF THE OLYMPIC EDUCATION IN THE PROCESS
OF UPBRINGING OF COMPREHENSIVE SCHOOL PUPILS**

Tomenko Oleksandr¹

Galan Yaroslav²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_55

Abstract. It is established, that among the universal humanistic values a high level of perception among Ukrainian and foreign experts in physical culture and sports was noted for such as: “Health improvement”, “equal participation opportunities for all” and “team spirit”; upper-intermediate level – “respect for rivals”, “personal experience”, “collectivism”, “equality”; to the intermediate level include “social relations”, “brotherhood”, “rule of law” and others. Values, that are perceived by both domestic and foreign specialists at high and at upper-intermediate levels are proposed for use as an axiological basis for the upbringing of pupils.

Our authorial project “Discover the Values of Olympism” can serve as the axiological basis of the upbringing process of the secondary school, as it is a means of discovering the Olympic ideals, philosophy and lifestyle. The purpose of the project is to promote the positive perception of humanistic ideals and values of Olympism by pupils and their assimilation and presupposes the differentiation of the contents of upbringing work according to the age groups of schoolchildren – middle (5-9) and senior (10-11) grades and consists of two parts. The first part can be implemented within a specific secondary school. The second part illustrates how the project can be implemented at the national level under centralized guidance.

The project is based on the accumulation of information by pupils about life situations, in which the behavior of people meets the ideals and values of Olympism, the use of metaphors and comparisons to apply the system of ideologies and values of Olympism in an educational context, designed

¹ Doctor of Physical Education and Sports, Professor,
Head of Department of Theory and Methodology of Physical Culture,
Sumy State Pedagogical Makarenko University, Ukraine

² Candidate of Physical Education and Sports, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Theory and Methodology of Physical Education and Sports,
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, Ukraine

for implementation in schools of general education and can be used at extra-curricular time, but only on a voluntary basis. Efforts of schoolchildren should be directed by deputy directors of educational work, teachers-organizers, head teachers and supported by other teachers (including teachers of physical culture).

Experimental testing of the project “Discover the Values of Olympism” demonstrates its effectiveness for middle and senior secondary school pupils. In the pupils of middle grades of the main group, the range of values expanded by 2.3 %, significantly improved the perceptions of honesty, justice, the inadmissibility of bad habits (7.5 % of the entire spectrum). For senior pupils, the perception of honesty has improved by 10 % as one of the core values for which the impact of the project (“the ideals of fair play”) was oriented, and the categories “harmonious development”, “health, inadmissibility of bad habits” and “respect for girls”. Pupils of experimental groups of all ages positively perceive the impact of the project on interpersonal relationships in the classroom, so its effectiveness should be considered as a verified experiment, which allows us to consider this development as an axiological basis for physical education of middle and senior secondary school pupils.

1. Introduction

The special literature [12, p. 10; 17, p. 145; 19, p. 96; 22, p. 30; 25, p. 133; 31, p. 414; 32, p. 39; 34, p. 475; 36, p. 591] substantiates the importance of humanizing the system of physical education, which should increase the attention to each individual as a unique social value, which determines the unity of human and the environment, social and biological harmony, the unity of physical and mental, individuality, the formation of its qualities and properties, orientation to a healthy lifestyle, aesthetic ideals and ethical norms of life.

One of the most important components of the diversity of universal and humanistic values, that are effectively used in the process of upbringing children and young people, are the values of Olympism, which are realized through the Olympic education and originate the history of the ancient Greek society. Implementation of the forms and means of Olympic education in school education takes place in two directions: within the educational process and during the extra-curricular time. Within the educational process, education and upbringing can be carried out at the cognitive (theoretical) and recreational levels. Most academic disciplines (history, mathe-

Ways of using the axiological potential of the Olympic education in the...

matics, jurisprudence, geography, biology) should include sections devoted to the Olympic theme [7, p. 15; 14, p. 9; 16, p. 46; 20, p. 48].

Teachers can supplement the material with concrete facts, dates, events from the history of the development of ancient and modern Games of the Olympics, stories about the Olympic champions, scientists, artists, philosophers, which made a significant contribution to the development of the Olympic movement, stories about the systems of physical education of ancient Greece (Sparta, Athens), the Olympic sports in the dynamics of their development, the works of art related to the history of the Olympic Games, the role of the modern Olympic movement in the struggle for the peace, about the laws of the modern Olympic movement – the Olympic Charter [10, p. 78; 14, p. 11; 15, p. 41].

Unfortunately, in the practical pedagogical work within the limits of the Olympic movement there is an excessive passion for the enlightening approach. There is often a great hope that, through explanatory work on the basis of lectures and conversations, during the Olympic lessons and Olympic hours, only mottos and appeals will solve the problem of attracting young people to the ideals and values of Olympism. Herewith, it does not take into account, that the real behavior of a person depends not only on knowledge, but also on other factors, first of all, on the effectiveness of stimulating these orientations and human behavior. Therefore, it is urgent to create real tools and techniques that would encourage students not only to recognize the principles of fair play, harmonious development of the personality and other ideals of Olympism, but also to really orient on them in their behavior, to direct efforts to implement them. The practice of education requires a deeper study and the spread of Olympism as a social phenomenon, the development of technologies for its dissemination.

The aim of the research: for the purpose of improving the process of assimilating the humanistic value potential of Olympism by pupils of secondary schools to develop and experimentally check the project “Discover the Values of Olympism”.

The objectives of the investigation:

1. To investigate the conditions of the problem of finding ways to master the value potential of Olympism by schoolchildren in the process of Olympic education.
2. To define universal humanistic values, which are best perceived by experts in physical culture and sports.

3. To develop the content and conduct an experimental test of the project “Discover the values of Olympism” in the conditions of a comprehensive school.

The methodology of the research is based on a systematic approach to solving scientific problems, ideas of humanism, Pierre de Coubertin's representations about the value potential of Olympism, as well as the axiological approach, from the point of which the process of assimilating the humanistic value potential of Olympism as a global social phenomenon can be the basis for constructing an educational and upbringing process in a general education school.

The object of research is the process of assimilating the humanistic values of Olympism.

The subject of the research is the experimental project “Discover the values of Olympism” created in order to improve the process of assimilating humanistic value potential by schoolchildren of secondary schools.

Methods of research: analysis of scientific and methodological and special literature, surveys of specialists in physical culture and sports, analysis of documentary materials, pedagogical experiment, sociometric investigation. The research was conducted from 2008 to 2016 on the basis of the Sumy Regional Institute of Postgraduate Education, the Faculty of Postgraduate and Advanced Education of the Sumy State Pedagogical Makarenko University, Department of Education of Okhtyrka City Council (Okhtyrka, Sumy region), Sumy Comprehensive School No. 15 named after D. Turbin and at the International Olympic Academy (Olympia, Greece).

2. Status and problems of Olympism

In the modern teaching of “Physical culture” the priority is given to the development of the bodily (physical) sphere of the child, but often the elements contributing to the harmonious development of the individual, are not realized. This leads to a disbalance of the structural elements of physical culture (spiritual, physical, material). Humanization of the educational environment in the sphere of physical culture and sports – is the return of the school to the student's personality, respect and trust to him, the perception of his personal physical culture goals, queries and interests, creating the most favorable conditions for holistic and harmonious development in the unity of intellectual, spiritual and physical components, preservation and improvement of health, satisfaction of its needs in motor activity and

Ways of using the axiological potential of the Olympic education in the...

creative realization of psychophysical possibilities and interests through a variety of forms of physical culture and sports activities. Humanization of education is realized through axiological, anthropic, personal-activity, cultural, technological and creative approaches. Their combination allows us to consider education in the sphere of physical culture from different theoretical positions and create such an educational system, which will maximally contribute to the harmonious and comprehensive development of personality [2, p. 12; 40, p. 74].

Topicality of the problem of assimilation of values in the process of education of a young person is, first of all, in a combination of pedagogical and psychological views and tasks with philosophical (value theory) approaches. In addition to the above, it should be noted, that some researchers [3, p. 8; 27, p. 134; 30, p. 47] have developed a number of classifications of values: by object of use (material, material and spiritual); by the purpose of use (egocentric, altruistic); by the level of generalization (abstract, concrete); by the way of manifestation (situational, unstable and prolonged, stable); by the nature of involvement in activities (terminal, instrumental); by the content of activity (cognitive, subject-transforming); by their own content (aesthetic, scientific, religious); by social status (personal, group, collective, social, national, universal, etc.).

In the prevailing conditions, it is quite promising to see the formation of an educational and upbringing system on the principles of social morality with a focus on the disclosure of human potential, the formation of the harmony of the physical, spiritual and mental development of the individual. Creation of a modern system of education and upbringing is impossible without an optimal combination of a number of system-forming elements of society: social, economic, valueological, ecological, political, legal, and others. We can assume, that one of the solutions to this complex problem may be the construction of an educational system based on the ideology of Olympism, which together with the doctrine of health can become the core of this system [9, p. 13; 10, p. 79; 28, p. 388; 38, p. 144].

An education system, based on the use of the values of Olympism, abroad was called "Olympic education"«. This term is usually translated differently: "Olympic education" or "Olympic upbringing". Sometimes other terms are used, for example: "upbringing in the spirit of Olympism", "education in the spirit of Olympic ideals and values", "education using the Olympic movement". However, the content and specific tasks of this

process are most fully reproduced by the term “Olympic education”. The ultimate goal and the result of the implementation of the Olympic education is the person who thinks and acts in accordance with the principles of the Olympic Charter, as well as humanistic norms of relations between people cultivated and distributed by Olympism [7, p. 12; 40, p. 74].

An analysis of the historical development of human civilization convincingly testifies, that the education of a harmoniously developed personality can be achieved through the complex manifestation of something physical and spiritual in person. This approach corresponds to the modern concept of Olympism and the objectives of the Olympic education. Recently, specialists in physical education began to more widely consider the functions and tasks of the Olympic education. It is noted, that it is an organic kind of general humanitarian education and often acts as an important component of integration, which provides a special knowledge and skills of humanistic “color” [9, p. 13; 24, p. 10; 36, p. 591].

The values of ancient culture were present at various stages of human development as an independent ideological basis for the education of the individual, but changed in accordance with social requirements. Olympic ideals of the ancient Greeks were pointed in Pindar Code of Honor [23, p. 4], realized in the Olympic competition, became the subject of scrupulous study by prominent people, among which a special place is occupied by Baron Pierre de Coubertin. His activities were entirely devoted to the revival of Olympism on a modern basis and the development of Olympic education. The great founder of the modern international olympic movement, characterizing Olympism, has in fact identified in its structure the basic elements of the Olympic education: the cult of the competition, love to the homeland, the spirit of chivalry, contacts with painting and literature [4, p. 5; 5, p. 16; 21, p. 85; 29, p. 94; 28, p. 388].

The problem of dissemination among pupils of a certain amount of knowledge about Olympism and the Olympic Games has become one of the most pressing problems of the present. Evidence for this, that there are many outstanding international events: Jubilee XI Olympic Congress in Paris in 1994, The International Forum “Youth – Science – Olympism” within the framework of the World Youth Games of 1998 in Moscow, the extraordinary 110 th Session of the IOC, held in December 11-12, in 1999 in Lausanne, where radical decisions to reform the Olympic Movement were made [6, p. 88].

Ways of using the axiological potential of the Olympic education in the...

Humanism of Olympism is determined primarily by its sociocultural orientation to overcome the group and corporate morals of modern sport, as well as the technocratic style of thinking, when the sporting result, but not the person is the intrinsic value [28, p. 390].

In the educational process is applied a number of forms and methods of Olympic education of youth. The central place is the work on spreading the ideas of Olympism during the educational process in schools, universities and other educational institutions, in the first place in the content of those educational subjects, that are directly related to physical culture and sports (at the lessons of physical culture, physical education classes). Activities, that are specially organized for this purpose are becoming widespread – “Olympic lessons”. The specialists of the industry have prepared a sufficiently large number of methodological materials to explain and promote the ideas of Olympism [6, p. 88; 7, p. 19; 36, p. 270].

Implementation of the forms and means of Olympic education in the school is envisaged in two directions: within the educational process and during the extra hours. In the first direction, education and upbringing can be carried out at the cognitive (theoretical) and recreational levels. Most academic disciplines (history, mathematics, jurisprudence, geography, valeology, biology) should include sections devoted to the Olympic theme. Teachers can supplement the material with concrete facts, dates, events from the history of the development of ancient and modern Olympic games, stories about the Olympic champions, scientists, artists, philosophers, who have made a significant contribution to the development of the Olympic movement; stories about the systems of physical education of ancient Greece (Sparta, Athens), about the Olympic sports in the dynamics of their development; on monuments of architecture, works of art related to the history of the development of the Olympic Games; about the role of the modern Olympic movement in the struggle for peace; about the laws and rules of the modern Olympic movement [22, p. 31].

The task of the recreational level is to form children's principles of a healthy lifestyle, to involve them in active sports for the purpose of physical improvement, strengthen physical and mental health, and the holding of small Olympic Games will contribute not only to the physical improvement, but also to the acquaintance of children with an Olympic ceremony. The fact, that the implementation of the Olympic education should be carried out not only in lessons directly related to the sphere of physical culture

and sports, but also within other disciplines, is claimed by many scholars and specialists [1, p. 12; 8, p. 65; 40, p. 75].

Among the main forms of activities in extra time, we can distinguish practical classes in choreographic, musical, theatrical and other clubs, sections of various sports, as well as various events. Theoretical knowledge, vivid examples from the life of famous athletes, for whom sport became a profession, the way of self-realization, will create an interest to sport activities to a child [13, p. 98; 22, p. 31].

For a better understanding of the humanist orientation of the Olympic education, let's give her philosophical conceptual foundations, which include: the idea of peace, peaceful coexistence of peoples, in which Olympism is a system-forming factor for Olympic education; the idea of the universal value of Olympism and Olympic education, based on internationalism, multicultural education; the idea of a humanistic, comprehensive personality development, the basis of which is the Olympic education of youth as a subculture; the idea of the priority of ethical values in Olympism [8, p. 65; 11, p. 17].

At the present stage of the formation of the concept of Olympic education, the attention of specialists is drawn to the content of physical education technologies, used in this sphere. This is due to the need for overcoming the reflex logical and system-technical approaches to the formation of cultural potential, taking into account the needs of the principles of humanization, integrity and consistency. That is why, the coverage of the values of Olympism in a non-sports institution contributes to the formation of the cultural potential of a future specialist (the integrity of his physical, intellectual and spiritual abilities), as well as the improvement of ways to develop his ontogenetic qualities [24, p. 96].

Based on the above mentioned, the Olympic education involves the pupils development of:

- conscious interest in sport and the Olympic movement;
- desire to become a participant in the Olympic movement, promotion of the basic principles of Olympism;
- the need for systematic training, the desire for high sporting results and participation in Olympics competitions on the principles of “Fair play”;
- orientation to the comprehensively and harmoniously developed athlete-olympic as an ideal in accordance with the motto “Exalted spirit in the developed body”;

Ways of using the axiological potential of the Olympic education in the...

– the need to maintain a healthy lifestyle, in active sports, harmonious and comprehensive development, improvement of mental abilities, physical and spiritual qualities [27, p. 135].

The popularization of Olympic ideas, the implementation of Olympic education among the general population, prominently among children, adolescents and young people, is possible by introducing methodological recommendations in the program of physical education classes, aimed at the interconnection of educational material with Olympic ideals; the use of a differentiated approach to the dissemination of Olympic knowledge; application of special situational tasks during the training of pedagogical personnel. The methodology for implementing the programs of Olympic education in order to humanize the educational system is based on three aspects [18, p. 36]:

1. Study the theoretical foundations, contained in the educational manuals on Olympic education. In the materials of this topic you can find information on the history of the Olympic movement, the Olympic principles and symbols, the Olympic Charter. This educational material includes movies, books, publications, games, etc.

2. Introduction to art. These include such creative activities as modeling, drawing, sculpture, artistic creativity, dance, songs, music. The creation of an Olympic museum in schools helps establish the center of cultural creativity.

3. Organization and conducting of motor activity as the basis of Olympic education. It includes all activities, that are a competition or a sports game.

For genuine involvement of young people in the humanistic ideals of Olympism, it is necessary: to search for new models of the organization of competitions that would most suit to this purpose, which do not develop the desire to change at any price, do not lead to violence, rudeness, aggressiveness, nationalism; practical application of these models within the framework of the Olympic movement [10, p. 79].

One of the most effective ways to increase the knowledge of Olympic subjects among students is to hold a competition of drawings on the Olympic theme, the Olympic day and small Olympic games using the Olympic attributes. Priority forms of knowledge dissemination include holidays, quizzes, meetings with famous athletes, participants in the Olympic Games, trainers, and journalists. However, the most effective forms of Olympic education are those where the subjects of children and young people are directly involved [22, p. 31; 37, p. 45-60].

Another form of Olympic education is the “Olympic lesson”. Preparation for such lessons involves the development of individual tasks for children. For example, stories about sports awards of parents, drawing up sports crossword, writing an article on sports life of a favorite athlete-olympic. The purpose of the proposed lessons is to form a steady need for sports. Creating an atmosphere of constant psychological comfort, the support of the child is of fundamental importance in the process of solving the problem of forming a stable interest in physical education and sports [7, p. 18; 26, p. 138].

Despite active efforts to spread Olympic ideals among children and young people, there are a number of problems associated with it. Numerous studies conducted in different countries of the world [1, p. 11; 2, p. 9; 4, p. 5; 11, p. 16; 18, p. 32; 29, p. 93; 33, p. 27], states: low level of knowledge about the humanistic values of Olympism among youth; low motivational significance of the Olympic victories of compatriots for their own sports activities, secondary schools and higher educational institutions are not a source of knowledge about the values of physical culture and Olympism.

3. Features of modern Olympus

It is well known fact, that the axiological basis of the Olympic movement is the basic regulations and values of Olympism, the vast majority of which are indirectly reflected in the basic provisions of the Olympic Charter and the Code of Honor of the Olympic Player of Ukraine (2006). Their understanding and perception is a mandatory attribute of a person with a lifestyle, that corresponds to the ideals of Olympism. After analyzing the above-mentioned documents, the basic values of Olympism should be determined:

- balance of qualities of the body, will and mind;
- a combination of sport with culture and education;
- adherence to a lifestyle, based on the pleasures gained by one's own efforts;
- promoting the establishment of a peaceful society;
- respect for human dignity;
- building a peaceful, better world through the upbringing of youth by means of sports;
- absence of any discrimination;
- mutual understanding between nations in the spirit of friendship and fair play; respect for general ethical principles (nobility, honesty, faith, hope,

Ways of using the axiological potential of the Olympic education in the...

love, justice, restraint, benevolence, respect for parents, understanding of the special role of women in society, the ability to adequately endure defeat and insult, help to neighbor, the habit of sharing property with others);

– feeling of collectivism, inspiration, enthusiasm, courage, freedom, aspiration to study and self-improvement, self-control, self-confidence, ability to work with maximum efficiency;

– the inadmissibility of malice and falsehood in relation to rivals, anger, envy, covetousness, laziness, manifestations of drunkenness, drug addiction, vagrancy, indifference, violence and other abnormal phenomena.

In order to more accurately determine the peculiarities of the perception of values, relating to Olympism and the Olympic movement, we conducted a study and comparative analysis of the views of Ukrainian and foreign specialists [35, p. 270; 41, p. 72; 42, p. 241]. We did a survey of domestic experts in the sphere of physical education and sports (n=197, 140 of which men, women – 57) at the age of 20-49 years on the basis of the Sumy Regional Institute of Postgraduate Education, faculty postgraduate and additional education, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Department of Education of Okhtyrka City Council (2015) and foreign experts – participants of the 47th and 48th sessions of the International Olympic Academy for young participants (n = 238, including 187 men and 51 women) in the city of Olympia (Greece). All participated in the survey voluntarily and did not have a conflict of interests.

Among the Ukrainian respondents, the highest number of positive elections (1st ranked position) was recorded for “health improvement” (158 positive elections, which were 80.2 % of the number of respondents). This fact can be explained by associations of Olympism and the Olympic movement among respondents with physically developed (“healthy”) athletes, participating in sports competitions and promoting the idea of “exalted spirit in a healthy body”.

Other values include: “equality” (148 elections or 75.1 % of respondents – 2 ranked position); “collectivism” (147 elections, or 74.6 % of respondents – 3rd place); “team spirit” (4 ranked place – 144 positive elections, or 73 % of respondents); “equal opportunities for participation” (5 ranked place – 143 elections, or 72.6 % of respondents); “self-discipline” (6 ranked place – 140 elections, or 71.1 % of respondents); “dedication” (7 ranked place – 139 elections, or 70.6 % of respondents); At the eighth rank, we will mark the “ideals of sports spirit and fair play” (138 elections and accordingly 70 %

of respondents); “personal experience” and “self-knowledge” (9-10 rank positions – for 136 elections); “success” (11 place – 135 elections); “respect for rivals” and “brotherhood” (12-13 places – 133 elections); “friendship” and “rule of law” (14-15 places – choice of 131 respondents); hereinafter referred to as “abilities (physical and mental)” (16 place – 130 elections); “dwelling in a team” and “social relations” (17-18 places – 129 elections); “cooperation” and “emotions” (19-20 places – 126 elections); “social responsibility” (21 ranked place – 124 elections); “challenge to oneself” (22 ranked place – 123 elections); “reward” (23rd rank – 121 choices); “creativity” and “entertainment” (24-25 ranks – for 119 elections); “adventure and risk” (the last – the 26th rank – 117 elections).

Thus, for domestic experts, Olympism is generally associated with individual value (“health improvement”), as well as collective and group values (“equality”, “collectivism”, “team spirit” and “equal opportunities for participation”) – 2-5 places. Individual values (6-7 and 9-10 places) are also highly appreciated by interviewed specialists.

As a result of defining the values of Olympism, which are often mentioned by foreign experts, “equal opportunities for participation” are identified as a public value (87 elections, or 36.5 % – 1 ranked position). Among others, noted: “improvement of health” as a basic personal value (74 elections, or 31.1 % of respondents – 2 rank); “personal experience” (3 ranks – 64 elections, or 28.6 % of respondents); “team spirit” and “respect for rivals” (4-5 places – for 63 elections, which is 26.5 % of the total number of respondents); “emotions” (6 ranked position – 62 elections, or 26 % of respondents); “collectivism” (7 ranked place – 57 elections, or 23.5 % of respondents); “equality” (8 ranked place – 56 elections); “abilities (physical and mental)” and “social responsibility” (9-10 rank positions – for 55 elections); “rule of law” (11 ranked position – 54 elections); “social relations”, “reward” and “dedication” (12-14 place places – for 53 elections); “success” (15 ranked position – 51 choices); “ideals of sports spirit and fair play”, “adventure and risk”, “friendship” (16-18 ranked positions – in 50 elections); “dwelling in a collective” (19 ranked place – 49 elections); “cooperation”, “entertainment”, “challenge to oneself” (20-22 ranked places – for 48 elections); “creativity” and “brotherhood” (23-24 ranked positions – for 47 elections); “self-discipline” (25th rank – 44 elections). The peculiarity of the opinions of foreign experts is, that only from 17.6 % to 36.5 % of them pointed to a particular value or ideal.

Ways of using the axiological potential of the Olympic education in the...

Thus, according to Ukrainian experts, “health improvement”, “equality” and “collectivism” are those values that are most often mentioned (1-3 rank positions), while foreign respondents often indicate “equal opportunities for participation”, “health improvement”, “personal experience” (1-3 places, respectively). This indicates some differences in their thoughts on this issue (Table 1).

Table 1

Comparative characteristic of the views of Ukrainian and foreign experts on the perception of the values of Olympism

Values (ideals)	Ranking / % of the total number / perception level		
	Ukrainian (n = 197)	Foreign (n = 238)	together (n=435)
equal opportunities for participation	5/72,6	1/36,5	2/52,9/H
respect for rivals	12–13/57,5	4–5/26,5	6–7/45,1/UI
cooperation	19–20/63,9	20–22/20,2	21–22/40/PI
social relationships	17–18/65,5	12–14/22,3	16/41,8/I
friendship	14–15/64,5	16–18/21,0	17/41,6/I
team spirit	4/73,1	4–5/26,5	3/476/H
personal experience	9–10/69,0	3/28,6	4–5/46,9/UI
dwelling in a collective	17–18/65,5	19/206	11–12/42,8/I
emotions	19–20/63,9	6/26,0	9–10/43,2/I
social responsibility	21/62,9	9–10/23,1	19/41,1/I
collectivism	3/74,6	7/23,6	6–7/45,1/UI
equality	2/75,1	8/23,5	4–5/46,9/UI
brotherhood	12–13/67,5	23–24/19,7	18/41,4/I
rule of the low	14–15/66,5	11/22,7	13–14/42,5/I
dedication	7/70,6	12–14/22,3	8/44,1/I
abilities (physical and mental)	16/65,9	9–10/23,1	13–14/42,5/I
challenge to oneself	22/62,4	20–22/20,2	23/38,2/PI
self-discipline	6/71,1	25/18,5	15/38,4/I
self-knowledge	9–10/69,0	26/17,6	20/39,3/PI
health improvement	1/80,2	2/31,1	1/53,3/H
success	11/68,5	15/21,4	11–12/42,8/I
reward	23/61,4	12–14/22,3	21–22/40/PI
adventure and risk	26/59,4	16–18/21,0	24–25/38,4/L
ideals of sports spirit and fair play	8/70,0	16–18/21,0	9–10/43,2/I

B – high level of perception; UI – upper-intermediate level of perception; I – intermediate level of perception; PI – pre-intermediate perception; L – low level of perception.

After representing the responses of respondents in the form of percentile scale by perception levels, all values were divided into several groups. As a result, a high level of perception was noted for such values of Olympism as: “health improvement”, “equal opportunity for participation” and “team spirit”; the upper-intermediate level – “respect for rivals”, “personal experience”, “collectivism”, “equality”; to the intermediate level of perception – “social relations”, “brotherhood”, “the rule of law”, “abilities (physical and mental)”, “self-discipline”, “success” and “ideals of sports spirit and fair play”. The level of pre-intermediate perception is recorded for values such as: rewards, self-knowledge, challenge to oneself and collaborative. The respondents mentioned the low level of perception for values such as “creativity”, “entertainment” and “adventure and risk” [41, p. 73; 42, p. 241].

The obtained results allow us to consider the values, that are perceived by domestic and foreign specialists at high and intermediate levels as an axiological basis for the upbringing of school-age children. These values were put into the basis of the authorial project “Discover the Values of Olympism”, which is described below.

4. Experimental project “Discover the Values of Olympism”

To achieve the research goal, we developed the authorial project “Discover the Values of Olympism”, which, in our opinion, can serve as the axiological basis of the educational process of the general school, as it is a means of cognition the Olympic ideals, philosophy and lifestyle.

The goal of the project is to promote the positive perception of humanistic ideals and values of Olympism by the students and their assimilation.

Based on the content of the Olympic theme in educational programs on various subjects, the project we have developed involves the differentiation of the content of educational work according to the age groups of school-children – middle (5-9) and senior (10-11) classes and consists of two parts. The first part can be implemented within a specific secondary school. The second part illustrates how the project can be implemented at the national level under centralized guidance.

An important project tool is the educational and research technology “Critical Incident Technique”. Representations of the techniques used in it are applied in the project in a modified form in accordance with the provisions of the papers of Professors K. Wexley and G. Latham [39, p. 25].

Ways of using the axiological potential of the Olympic education in the...

Critical Incident Technique is used in various fields, for example, in education, in professional training and in psychology. To implement this technology, a pre-trained person interviews respondents and asks them to recall related events that reflect the work done effectively or ineffectively. The information is collected and analyzed. The feature of using Critical Incident Technique in our project was the accumulation of information about life situations by students, in which the behavior of people meets the ideals and values of Olympism. Moreover, recorded situations should not reflect the fact that the person showed a certain trait (for example, tolerance or respect for a woman), but what the person did to demonstrate this trait. So, in the project, we have applied tools, that make it possible to create an idea of the key values and ideals of Olympism in the most accessible and detailed form.

The project is based on the use of metaphors and comparisons to apply the system of ideologies and values of Olympism in an educational context. The main characteristics of the project are:

- it is designed for implementation in secondary schools and can be used at extra-curricular time, but only on a voluntary basis;

- the efforts of schoolchildren should be directed by deputy directors of educational work, teachers-organizers, head teachers and supported by other teachers (including teachers of physical culture);

- Students should be given the task of recording and reporting on cases from different spheres of life related to the principles, values, and ideals of Olympism. We recommend, for example, to use the following value sharing: for schoolchildren of middle school age – cases that illustrate the observance of a healthy lifestyle, justice, a sense of collectivism, the desire to learn and self-improvement, self-control, self-confidence, resistance to manifestations of alcoholism, drug addiction, vagrancy, indifference, violence; for schoolchildren of the senior school age – cases of manifesting by people of the balance of qualities of the body, will and mind, promoting the establishment of a peaceful society, mutual understanding between nations in the spirit of friendship, fair play, love, understanding of the special role of women in society, the ability to adequately defeat and insult;

- information about life situations was collected, apart from the students, by individuals who helped them, from athletes, teachers or officials, working in the fields selected by the students.

The project was implemented in two stages (Table 2):

I stage (the first term, half of the academic year). Under the general direction of the deputy director of educational and upbringing work of schoolchildren, informed about the purpose and objectives of the activities, divided into groups by grades, familiarized with the leading stages; according to the project, for each age group, three to five values (depending on the number of grades and directions) were selected for the acquisition of them among the most well-known; to each age group, under the guidance of responsible teaching educators and head teachers, the was given the task of collecting information about cases and life situations, the behavior of people in which corresponds to one of the selected values of Olympism, discuss them and comment on the usefulness of each case. Pupils were referred to additional opportunities for active study of selected values with the help of parents, sports TV programs and textbooks were recommended.

II stage (second term, half of the academic year). The pedagogical team defined the most active participants of the project and the most striking examples of manifestation of behavior, worthy values and ideals of Olympism, and in solemn conditions awarded the diplomas.

The simplest means that could enhance the perception of pupils of Olympic ideals and values are:

a) discussion of how the manifestations of the values of Olympism appear in the upbringing and educational process of the school, in the content of educational materials;

b) combining the efforts of teachers of various subjects to study the specific elements of Olympism in different contexts;

c) the invitation of prominent athletes or sports managers to the school or visit sports and other organizations;

d) tasks for students to draw up lists of collected situations illustrating behavior, worthy of ideals and values of Olympism, and present them to other groups of pupils or other schools.

As a result of the implementation of the proposed project, students were expected to gain:

- knowledge about the most common ideals and values of Olympism;
- skills to select and present the most striking examples illustrating human behavior, worthy of ideals and values of Olympism, co-operating with peers and teachers to achieve the project's goal;

- habits to describe and explain the value of practical actions of people who are consistent with the values and ideals of olympias in various spheres of life.

Table 2

Algorithm for realization of the project “Discover the values of Olympism” within the limits of a concrete general secondary school

Stage	Activities for implementation the project	Form of reporting	Responsible
I	<p>– Familiarization of the school staff with the main tasks and the course of the project implementation</p> <p>– Informing students about the objectives and sequence of project implementation, the ideals and values of Olympism, offered to students for learning</p> <p>Middle classes (5-9): adherence to healthy lifestyle, justice, sense of collectivism, aspiration to learn and self-improvement, self-control, self-confidence, resistance to drunkenness, drug addiction, vagrancy, indifference, violence, etc.</p> <p>Senior classes (10-11): balance of qualities of the body, will and mind, promotion of the establishment of a peaceful society, mutual understanding between nations, fair play, love, understanding of the special role of women in society, the ability to adequately defeat and insult, and others.</p> <p>– Collecting and fixing information about people's behavior that is consistent with the above-mentioned values and ideals.</p> <p>– Discussion of the value of collected situations in classroom hours</p>	<p>Educational and class hours oral retelling, copybooks with notes</p> <p>copybooks with notes, audio recordings</p> <p>Audio recordings, videos, copybooks with notes</p>	<p>Deputy Director of educational and upbringing work</p> <p>Educators-organizers, head teachers</p> <p>Educators-organizers, head teachers</p>
II	<p>Determination of the most active participants and the most vivid examples of behavior, worthy of the ideals of Olympism, awarding the diplomas</p>	<p>Solemn meeting, classroom, educational hours</p>	<p>Head's assistant, educators-organizers</p>

As noted above, the students were given the task of collecting information and reporting on events that illustrate human behavior, worthy of the ideals and values of Olympism. Students can use information from friends,

athletes, educators, officials and others. Interviews, invitations of outstanding athletes to schools, visits to sports institutions and other organizations, e-mail, or the Internet can be used for gathering information.

Ways of describing practical examples (situations):

a) every practical act of people demonstrating behavior worthy of the ideals of Olympism should concern only one person. In our project, such persons were athletes, officials who work in different spheres;

b) each selected event should be described in accordance with three components: the situation in which it occurred (for example, information combined with sport or training), where the event took place and the time of the event.

For more effective presentation of situations, it is advisable to take photos or video of events. As noted above, each case should illustrate what the person specifically did to demonstrate this behavior in the spirit of the ideas of Olympism.

Depending on the case, for describing step by step actions of the person, verbs or a sequence of verbs can be used. You can also describe the body language (“... he drew attention to ...”) and provide any information that could help to more effectively visualize human actions. At this stage, pupils may ask people who help them collect information, explain the reasons, with which the situation has given positive results in a particular area of life.

Requirements for selected situations. The collection of information about cases of manifesting behavior that meets the values and ideals of Olympism should be conducted in compliance with the following requirements:

a) selected situations should contain reliable information, thus, they can be used as examples or educational tools;

b) cases (situations) should be useful for the educational process;

c) cases should include various situations in school, classes in sports sections, extracurricular activities, visits to medical institutions, pupils' families;

d) pupils should not write about cases that are difficult to understand or ambiguous.

In order to increase the effectiveness of realizing the goals, set in the project, the specificity of the age groups was taken into account.

5. Ways of project implementation

The proposed project can function in all the regions of Ukraine according to the organizational scheme proposed in Table 3, which shows the ways of project implementation depending on age and number of participants.

Ways of using the axiological potential of the Olympic education in the...

An alternative way to implement the project is the possibility of its implementation at the national level, for example, under the auspices of the Olympic Academy of Ukraine (OAU).

Table 3

Scheme of project implementation at the national level for high school students

Group 1 Western regions	Group 2 Central regions	Group 3 Northern regions	Group 4 East regions	Group 5 Southern regions
Cases of demonstration of the balance of qualities of body, will and mind among athletes, trainers, medical workers, educators	Cases promoting the establishment of a peaceful society among athletes, trainers, medical workers, educators	Cases of understanding of the special role of women in society among athletes, trainers, medical workers, educators	Cases of demonstration of the ideals of fair play among athletes, trainers, medical workers, educators	Cases of demonstration of ability to defeat adequately among athletes, trainers, medical workers, educators

For the purpose of the project to be perceived within the country, it is proposed to create an organizing committee, whose members will be specialists in Olympic education. For the work in all the regions of Ukraine, regional branches of the OAU, regional departments of education and science, or regional branches of the NOC may be responsible for the implementation of the project.

The sequence of project implementation at the national level:

1. OAU announces a list of invited regions for participation in the project, collects representatives of regional departments or directors of experimental schools by region (Western, Central, Northern, Eastern, Southern) and informs them about the goals and objectives of the project, disseminates methodological recommendations.

2. At the national level, the project can be implemented during the academic year.

The first stage (first term): schools of the country are divided into five groups according to the regional principle: the western regions – Chernivtsi, Ivano-Frankivsk, Khmelnytskyi, Lviv, Rivne, Ternopil, Volyn, Zakarpattia

regions; central – Vinnytsa, Cherkasy, Kirovograd, Poltava, Dnipropetrovsk regions; northern regions – Zhytomyr, Chernihiv, Sumy, Kyiv regions, Kiev; eastern regions – Donetsk, Lugansk, Kharkiv regions; Southern regions – Odesa, Mykolayiv, Kherson, Zaporizhzhya regions, each of which collects information about the behavior of people worthy of certain ideals or values of Olympism (pupils of middle and senior grades separately). Each group of schools receives a separate project task.

The results for each of the five tasks are sent to the OAU, which checks their compliance with the established standards. OAU evaluates each case (situation) according to two criteria:

- whether the situation corresponds to cultural, legal and ethical standards;
- is the situation important for the formation of the moral and ethical features of the individual.

This assessment can be provided through questionnaires or conferences. Second Stage (term): OAU excludes from the list of situations that were assessed as inappropriate, and sends them a new list to regional offices or experimental schools. Each regional office evaluates the situation regarding their educational context.

The third, the final stage: OAU issues the “Educational Guide” (possibly a collection of five booklets), which may include a list of most illustrative situations, project implementation facilities in schools, a list of schools, teachers, OAU members and other organizations that took active participation in the project. Schools in the country organize discussions or other events related with the project. These activities are organized locally using the existing resources of each school. Events can also be enriched by other activities in the Olympic education or sports competitions in the region. It is proposed, that all pupils will be awarded with diplomas (certificates) for their participation in the project, because even insignificant efforts can lead to outstanding achievements.

We can improve the quality of project implementation, using more advanced technical and electronic equipment. In addition, it is desirable that each further study of situations be based on reassessment of old events.

At the national level, the benefits of the project are:

- accessibility through the use of existing school resources, as well as existing educational, sports and professional organizations in each region;
- the project encourages the opening of new school concepts (ideas) through the interaction of the school with the environment;

Ways of using the axiological potential of the Olympic education in the...

- possibility to encourage students by awarding diplomas;
- project flexibility: it can be implemented in one separate school, as well as, in schools of all regions of the country. Project tasks allow us to unite schools and create other combinations that could help to adapt to the local conditions. It is also possible to organize the implementation of the project at other educational levels;
- financial availability of the project: it can be implemented at any school with almost no expense.

In the national project, costs are required:

- a) of OAU, for the publication of “Educational Guide”, processing of collected information about events (situations), dispatching questionnaires (or as an alternative organization of meetings);
- b) of regional offices, for the printing of incentive diplomas, certificates for pupils, involved in the project, and sending them to schools.

6. The effectiveness of the project “Discover the values of Olympism” in general education school

In order to test the effectiveness of the developed project in the educational process of the general school, we conducted a pedagogical experiment on the base of school number 15, Sumy. The project was proposed in the middle (8th) and senior (10th) grades, where 2 main groups were identified (n=23 and n=21 respectively) and 2 groups for comparison in parallel grades (n=21 and n=20 respectively) one for each age group. Pupils of the grades, included in the main group, participated in the experiment and were under the special educational effects, that were envisaged in the project, and pupils of the control classes were not involved in the project and were subject to generally accepted school educational activities (educational hours, etc.). As a tool of research, sociometry was used, which contained a quantitative assessment of the informal structure of school grades, the dynamics of pupils' value orientations, the degree of their cohesion, and interpersonal relationships within the team (n=85 people).

Indicators, reflecting the effectiveness of the proposed project on the axiological sphere of schoolchildren, were determined: the total number of values mentioned by students; coefficient of changes in the volume of values, determined by dividing the total number of values mentioned by students before the experiment for the corresponding number after the exper-

iment; the average number of values, mentioned by the abstract student before and after the experiment.

For schoolchildren of senior school age of the main group, recorded a relatively smaller number of these values than for middle grades students. The most commonly mentioned before the experiment were: friendship – 26 mentioning (23.2 % of the total spectrum), cheerful disposition – 24 cases (21.4 %), goodness, inadmissibility of rudeness (9.8 %), honesty, justice (8,9 %), strength (5.4 %), etc. (Table 4).

Table 4

**Changes in the value orientations of high school students
of the main group under the influence of the project
“Discover the values of Olympism”**

Ranking	Before the experiment	% of the total number	Ranking	After the experiment	% of the total number
1	Friendship	23,2	1	Honesty, justice	19,1*
2	Cheerful disposition	21,4	2	Friendship	17,5
3	Goodness, inadmissibility of rudeness	9,8	3	Cheerful disposition	15,8
4	Honesty, justice	8,9	4	Goodness, inadmissibility of rudeness	7,5
5	Strength	5,4	5–6	Harmonious development	5*
6	Beauty, neatness	4,5	5–6	Respect for girls	5*
7	Witness	3,6	7–8	Inadmissibility of untidiness	4,2
8	Desire to do sports	2,7	7–8	The desire to do sports	4,2
	Thers (total)	20,5		Others (total)	21,7
	Total mentioning	112		Total mentioning	120

Note: * – $p < 0,05$

After the experiment in this group, firstly, by 7.1 % (from 112 to 120) the number of mentioned values increased, the coefficient of changes in the volume of values was 1.07, and the average number of values mentioned

Ways of using the axiological potential of the Olympic education in the...

by the abstract student increased by 7 %; secondly, there were positive qualitative changes in value orientations: by 10.2 % improved perceptions of honesty as one of the basic values, for which the impact of the project was oriented (“the ideals of fair play”), categories of “harmonious development” and “respect for girls”, which accounted 5 % of the entire spectrum (changes were statistically valid within $p < 0,05$).

It should be separately noted, that there is an improvement in the perception of the desire to do sports by 1.4 %, that is a tendency, as well as the appearance of the category of “health, the inadmissibility of bad habits” ($p < 0,05$).

The project activities for pupils were aimed at perceiving the ideals of fair play (that is, in fact honesty), the balance of qualities of the body, will and mind (that is, harmonious development), understanding of the special role of women in society (that is, respectful attitude and inadmissibility of insulting them), as well as mutual understanding between nations and so on.

In the group for comparison, the total number of the mentioned values decreased by 4.8 %, positive changes related to cheerful attitude, friendship and desire to study, the mention of which increased by approximately 2.7 %, the inadmissibility of conceit – by 1.1 %, although it had only a character trends and were not statistically valid. There category of “reliability” ($p < 0,05$) appeared. For other values, positive changes were not recorded (Table 5).

Thus, the project “Discover the Values of Olympism” contributed to positive changes in the value orientations of high school students of the main groups, that participated in the experiment. Therefore, the project can serve as the basis for improving the perception of the values of Olympism among schoolchildren as the axiological basis of non-sports education of schoolchildren, and during its implementation it is necessary to consider their age characteristics, the degree of their intellectual and mental development.

As criteria for the effectiveness of the implemented project on the structure of relationships in school classes, we considered: the number of reciprocal positive elections between group members (classmates), increase of which is a positive indicator in the context of collective relationships; number of mini-groups in the classroom, the reduction of which positively characterizes the cohesion of the class; C_n – index of group cohesion on the emotional and interpersonal level; the number of “isolated” in groups

Table 5

Changes in the value orientations of high school students of the group for comparison under the influence of the project “Discover the values of Olympism”

Ranking	Before the experiment	% of the total number	Ranking	After the experiment	% of the total number
1	Cheerful disposition	20,8	1	Cheerful disposition	23,5
2	Friendship	17,6	2	Friendship	20,2
3	Inadmissibility of rudeness	10,4	3	Inadmissibility of rudeness	6,7
4	Witness	6,4	4-5	Desire to study	5,9
5	Strength	5,6	4-5	Inadmissibility of conceit	5,9
6-7	Inadmissibility of conceit	4,8	6	Strength	5
6-7	Inadmissibility of dishonesty	4,8	7-8	Witness	4,2
8-9	Common interests	4	7-8	Reliability	4,2*
8-9	Desire to study	4	9	Inadmissibility of dishonesty	3,4
	Others (total)	21,6		Others (total)	21
	Total mentioning	125		Total mentioning	119

Note: * – $p < 0,05$

(children, who have not been elected). Additional criterion was considered C_1 – index of sociometric status.

In schoolchildren of the senior school age group, most of the indicators had positive dynamics. The index of group cohesion on the interpersonal level has improved by 20.8 %, the number of isolated schoolchildren has decreased by 200 %, the number of mutual positive elections among classmates has increased by 20 %, and the number of mini-groups has decreased by 40 % compared with the beginning of the experiment, which indicates the improvement of interpersonal relationships in the classroom (Table 6).

For the senior pupils of the comparison group, the decline of the group cohesion index was fixed by 25 %, while the number of mini-groups, the number of mutual positive elections and the number of isolated ones remained unchanged. It should be noted, that schoolchildren of all age groups are pos-

Table 6

Changes in interpersonal relationships among pupils under the influence of project implementation (senior school age)

Parameters	Results		
	before the experiment	after the experiment	difference (%)
Main group			
Index of group cohesion (C_n)	0,019	0,0238	+20,8*
Number of mutual positive elections (K)	4	5	+20*
Number of mini-groups (less-better)	5	3	-40*
Number of isolated (less-better)	2	0	-200*
Group for comparison			
Index of group cohesion (C_n)	0,0211	0,0158	-25,1*
Number of mutual positive elections (K)	4	4	0
Number of mini-groups (less-better)	6	6	0
Number of isolated (less-better)	2	2	0

Note: * – $p < 0,05$

itively perceiving the impact of the project on interpersonal relationships in the classroom, so the effect of the project on the interpersonal relationships of schoolchildren should be considered verified by the experiment.

7. Conclusions

1. Humanistic values of modern Olympism are widely used in the educational context in the general education institutions of different countries. Olympic education, due to its humanistic-oriented basis and wide axiological potential, is realized in the process of physical education of pupils of all ages in two directions: during lessons and extra-curricular time at the theoretical and recreational levels.

2. Among the humanistic values of modern olympism, a high level of perception among domestic and foreign respondents was noted for such as: “Health improvement”, “equal participation opportunities for all” and “team spirit”; upper-intermediate level – “respect for rivals”, “personal experience”, “collectivism”, “equality”; to the intermediate level include “social relations”, “brotherhood”, “rule of law” and others. Values, that are perceived by both domestic and foreign specialists at high and at upper-intermediate levels are proposed for use as an axiological basis for the upbringing of pupils.

3. Our authorial project “Discover the Values of Olympism” can serve as the axiological basis of the upbringing process of the secondary school, as it is a means of discovering the Olympic ideals, philosophy and lifestyle. The purpose of the project is to promote the positive perception of humanistic ideals and values of Olympism by pupils and their assimilation and presupposes the differentiation of the contents of upbringing work according to the age groups of schoolchildren – middle (5-9) and senior (10-11) grades and consists of two parts. The first part can be implemented within a specific secondary school. The second part illustrates how the project can be implemented at the national level under centralized guidance.

4. Experimental testing of the project “Discover the values of Olympism” shows its effectiveness for middle and senior secondary school students. In the middle grades students of the main group, the range of values expanded by 2.3%, the perceptions of honesty and justice, and inadmissibility of bad habits (7.5 % of the entire spectrum) were significantly improved for schoolchildren. For senior students, the perception of honesty has improved by 10 % as one of the core values for which the impact of the project (“the ideals of fair play”) was oriented, and the categories “harmonious development”, “health, the inadmissibility of bad habits” and “respect to girls”. Pupils of all age groups are positively perceiving the impact of the project on interpersonal relationships in the classroom, so the effect of the project on the interpersonal relationships of schoolchildren should be considered verified by the experiment.

References:

1. Akulova K.Yu. (2006) Pedagogical conditions for the formation of students' readiness for self-knowledge in the process of physical education (PhD Thesis), Moscow.
2. Akulova L.N. (2005) Informational support of physical education of students of the Pedagogical University (PhD Thesis), St. Petersburg.
3. Bech I.D. (1997). Values as a core of personality. *Values of education and upbringing*, 8-12.
4. Binder D. (1995) Keep the Spirit Alive. *IOC*, 39 p.
5. Bulatova M.M., et al (2007) Your first olympic guide. *Olympic Literature*, 2: 104.
6. Bulatova M.M. (2007) Olympic Academy of Ukraine: Priority directions of activity. *Science in the Olympic sport*, 2: 5-12.
7. Bulatova M.M., Ermolova V.M. (2007) Olympic education in the system of educational work of general educational institutions of Ukraine. *Olympic literature*, 44.

Ways of using the axiological potential of the Olympic education in the...

8. Chernetsky Yu.M. (2002) Philosophical conceptual foundations of the study of Olympism and Olympic education. *Theory and Practice of Physical Culture*, 1: 47-51.
9. Contantiv A.T. (2007) Olympic education in the system of physical education of Russian schoolchildren. *Science in the Olympic Sports*, 2: 41-45.
10. Contintists A.T. (2001) Formation of Organizational-Pedagogical Foundations of Olympic Education in Russia (PhD Thesis), Moscow.
11. Domi H., Bello S., Kacurri A. (2002). Olympic Education. *Pedagogical Magazine*, 2: 27-67.
12. Dovzhenko I. (2007) Organization of independent study of students in high school. *Young sports science*, 17.
13. Ermakov A.Yu. (2000) Humanization – the basis of the construction of a person-oriented physical education of high school students (PhD Thesis), St. Petersburg.
14. Ermolova V.M., Bulatova M.M. (2008) Integration of Olympic education into the educational process of high school. Modern Olympic and Paralympic Sports and Sports for All: Materials of the XII International. *Scientific Cong Physical Culture*, 1: 98-99.
15. Galan I. (2013) Olympic Education in the System of the Ukrainian Preschool Establishments. 17 International Scientific Congress *Olympic Sport and Sport for All*, 241.
16. Galan Y. (2012) Olympic education in the pre-school education institutyion of Ukraine: the way of realization. *Olympic sports and sport for all*, XVI International scientific congress, 72-74.
17. Galan Ya.P. (2017) Pedagogical conditions of formation of knowledge on Olympic education in preschool children's institutions. *Young Scientist*, 43 (3): 142-145.
18. Georgiadis K. (2007) Theoretical fundamentals of Olympic education. *Science in the Olympic Sports*, 2: 13-16.
19. Golovikhin E.V., Pogodin V.V. (2008) Assessment of knowledge in physical culture. *Theory and Practice of Physical Culture*, 9: 78-80.
20. Hakman A.V., Krushelnytsky B.M. (2017) Status of the implementation of Olympic education in the educational process (for example, the city of Chernivtsi). *Young scientist*, 3.1 (43.1): 74-77.
21. Matveev C., Radchenko L., Shcherbashin Y. (2007) Olympic education: from Ancient Greece to the present. *Science in the Olympic Sports*, 2: 46-52.
22. Matveev S., Kogut I., Kropivnitskaya T. (2007) Social adaptation of children of risk groups is one of the tasks of the Olympic education. *Science in Olympic Sports*, 2: 145-152.
23. Mouratidis Y. (2005). The “Athlos” in ancient Greece and its educational significance. *IOA Proceedings*, 475-482.
24. Rodichenko V. S. (2005) Olympic education in the new Russia. *Physical Culture and Sport*, 48.
25. Rusanova V.O., Galan Ya.P. (2017) Pedagogical conditions of knowledge formation on Olympic education in pre-school educational institutions of Ukraine. X International Scientific Conference of Young Scientists. *Youth and the Olympic Movemen*, 25-26.

26. Savchenko V., Moskalenko N. (2007). Olympic education of children of elementary school age. *Science in Olympic Sports*, 2: 96-99.
27. Sergeev V.N. (2001) Olympic education: definition of the essence and prospects of the direction of scientific research. *Theory and Practice of Physical Culture*, 7: 48-49.
28. Stolyarov V.I. (2007) Concept of Olympic education (many years of experience in the development of implementation in practice). *Science in the Olympic Sports*, 2: 30-34.
29. Stolyarov V.I. (2005) The Olympic concept of Pierre de Coubertin and modernity. *Olympic Bulletin*, 7: 84-94.
30. Sukhomlinskaya O.V. (1997) Values in the history of school development in Ukraine. *Values of education and upbringing*, 3-8.
31. Tomenko A.A. (2007) Features of the formation and development of Olympic education in modern practice. *Science in Olympic Sports*, 2: 133-136.
32. Tomenko O. (2017) Genesis of the volunteer movement of the Olympic Games. *Slobozhansky Scientific and Sport*, 58 (2): 93-97.
33. Tomenko O.A. (2009) Upbringing pupils based on the values of olympira: method. river for educators-organizers and teachers. Sumy Publishing House GPU. A. S. Makarenko, 36 p.
34. Tomenko O.A. (2009) Humanistic values of modern olympias as an axiological basis of non-special physical education of schoolchildren. *Slobozhansky Scientific and Sport Herald*, 4: 138-141.
35. Tomenko O.A. (2010) Axiological component of physical education of pupils' youth. Bulletin of the Zaporizhzhya National University. *Physical education and sports*, 2 (4): 134-138.
36. Tomenko O.A. (2014) Optimization of physical education of students of higher educational institutions on the basis of the use of elements of the Olympic education. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 35 (1): 387-394.
37. Vaseca O., Yuhymuk V. (2007) Actual issues of Olympic education in the educational process of pupils of comprehensive schools. *Science in Olympic Sports*, 2: 87-92.
38. Vysotsky Ts. (2005) Theoretical bases of application of the Olympic knowledge in the practice of education of students of the higher school of physical education and tourism in Suprasl. *Scientific substantiation of physical education, sports training and personnel training on FKIS*, 64-66.
39. Wexley K., Latham G. (1985) Identifying Training Needs. The Training and Development Sourcebook. *Human Resource Development Press*, 209.
40. Yukhimuk V.P. (2006) Topical issues of teaching and methodological support of Olympic education of Ukrainian schoolchildren. *Young Sports Science of Ukraine*, 3 (10): 414-419.
41. Tomenko O. (2008) The Olympic Values and Preparation of Physical Education Teachers. Sport Sciences and Harmonious Society in the 21st Century: International Convention on Science, Education and Medicine in Sport, *Peoples Sports Publishing House*, 2: 270-271.
42. Tomenko O. (2009) Olympic Values and Physical Education Programs for Students. *XII Olympic Congress Contributions*, 591-592.

**COMPETENCE-ORIENTED APPROACH IN STRUCTURING
OF PEDAGOGICAL SKILL OF METALLURGY PROFILE
VOCATIONAL TRAINING TEACHER**

Uchyitel Inna¹

Sushentseva Liliia²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_56

Abstract. Today the tendency of scientific and technological progress affects not only social development, but also the economics of the country.

The establishing of labor market created the significant competition that dictates the strict requirements to the training of qualified workers with higher education that produce the commodities with high quality and competitive performance. Today the vocational education system requires not only the teacher or expert of industrial training with respective professional, psychological and pedagogical skill but, in particular, the teacher of vocational training that is able to provide the efficiency in training of qualified workers of metallurgy industry with high professional mobility.

Thus, the question of compliance of their pedagogical skill becomes a matter of high importance.

The analysis of scientific sources shows that the matter of pedagogical skill is researched from the different points of view. From the structural approach side, the pedagogical skill is an integration of pedagogical actions aimed at reaching of goals of professional importance that are oriented to an implementation of vocational education purposes, training and development of qualified future workers. From the fundamental approach side, the emphasis is put on combination of functions of vocational education master and teacher of special and professionally oriented subjects. From the reflexive approach side, it is direct pedagogical cooperation that is based on pedagogical actions (stimulation of specific qualities of student, including the ability to self-educate and self-train). Different approaches allow

¹ Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Engineering Pedagogics,
National Metallurgical Academy of Ukraine, Ukraine

² Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Pedagogics and Social Management,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

describing the pedagogical skill as an act of complex pedagogical creation of integrative nature.

From the competence-oriented approach side, the pedagogical skill of metallurgy profile vocational education teacher is an act of complex pedagogical creation of integrative nature that requires the use of developed competences (facilitative, psychological, professional, pedagogical, methodical, communicative) and professional mobility (including the key competences and important professional personal qualities of vocational education teacher). These factors form the basis of pedagogical actions efficiency allowing the successful solving of the professional tasks and achieving the optimal results.

1. Introduction

The increasing impact of scientific and technological progress to the social development, economics, and education changes the emphasis in the system of values.

The tendency is most clearly seen on modern enterprises with scientific and industrial type of production. High level of competition on the world markets dictates the strict requirements not only to the organization of production and technological processes but to the training of workers that produce the commodities with high quality and competitive performance.

At the same time, the obsolescence of equipment, methods of metallurgical production, slow rates of upgrading, and intensification of competition creates the demand on training of specialists on metallurgy production that has a high importance as an industry in economics of the country. The necessity of training of specialists is considered the most important goal of the vocational training. With the conditions given, the vocational education requires not only the teacher or master that has the respective professional, psychological and pedagogical skills and knowledge but the teacher that is able to provide the efficiency of training of competent and qualified workers with the professional mobility for the metallurgy industry. The matter of creation of pedagogical skill of metallurgy profile vocational training teachers becomes the question of an exceptional importance.

The conceptual ideas that define the priority of improvement of quality of professional and pedagogical training of teachers with high level of professional competence and pedagogical skill are described in the Education Act (2017), Vocational Education Act (1998), Higher Education Act

Competence-oriented approach in structuring of pedagogical skill of...

(2014), and in the international acts including the World Conference on Higher Education: The NewDynamics of Higher Education and Research for Societal Change and Development (2009), Pedagogical Constitution of Europe (2013) etc.

2. Research Methodology

Research methodology is based on the leading provisions of epistemology, methodology principles of consistency, science, and practical focus, fundamental concepts of methodology and vocational education theory, science principles of pedagogical psychology and labor psychology, fundamental provisions of continuous pedagogical education concept and Pedagogical Constitution of Europe.

To achieve the goal of and resolve the specified research purposes the following set of interconnected methods is used: the analysis of philosophic, psychological and pedagogical, methodical literature, and regulatory legal acts of education area; the terminology analysis aimed at definition of matter of pedagogical mastery categories in pedagogical definitions system; the analysis and generalization of pedagogical experience aimed at definition of tendencies, inconsistencies, and dependencies of future metallurgy profile vocational education teachers in higher education establishments; the systematization, categorization, generalization, and idealization aimed at making of conclusions and definition of directions of further research of the matter.

3. Science approaches of pedagogical skill interpretation of vocational training teacher

The analysis of science sources showed that the issue of a pedagogical skill is considered as one of the key science issues, the solution of which is required to provide the high quality education. From the structural approach point of view, the following elements are distinguished: the goal, the reasons, the pedagogical actions, the skills of a teacher. According to the researchers, the general goal of pedagogical activity lays in creating of a creative personality of student, which is done during the training and education process. On the next stage, the researchers define the reasons of pedagogical activity that work as the matter of need and inner forces that encourage the teacher to conduct the professional activity. The examples of such inner forces are the ideals, professional interests, beliefs, social attitudes, and professional values that form the motivational area of person of teacher with a specific

hierarchy, showing the direction of the person [15, p. 16]. It is important to notice that “the goal defines the action, the action provides the achieving of the goal, the specification of the goal allows characterizing the goal itself” [10, p. 68]. The proof can be found in the research of O. Lavrinenko, where the studying of pedagogical skill as a dominant component of pedagogical action shows that, with the use of pedagogical action, all properties of pedagogical activity are established with integrity of goal and content. Pedagogical action shows the integrity of physical and psychical aspect in the teacher behavior [10, p. 104]. It is considered indisputable that the success of pedagogical action is shown by the pedagogical cooperation. The pedagogical skills are the methods of pedagogical activity.

From the structural approach point of view, the pedagogical activity of vocational training teacher is an integration of the pedagogical actions, means, methods and techniques aimed at achieving of the goals of professional importance, reaching of vocational education objectives, and training and development of the future workers with a high qualification [20].

At the same time, from the functional approach point of view, in pedagogical activity the emphasis is put on professional functions of vocational training teacher that combines the functions of vocational education master and teacher of special and occupation-oriented subjects; provides the pedagogical, educative, working, administrative, and methodical activity of students of professional training during the process of theoretical and practical (working) education [4, p. 635].

It is possible to say that, from the functional approach point of view, the matter of professional and pedagogical activity of vocational training teacher is shown in integrity of intrinsic requirements for the pedagogical activity in metallurgy profile vocational education establishments and its functional capabilities as a pedagogical activity subject that provides the successful resolving of main purposes of pedagogical, educative, working and administrative, and methodical activity of students professional training during the process of theoretical and practical (working) education [20].

From the reflexive approach point of view, the pedagogical activity is considered as a mutual activity that is performed in accordance with the laws of communication when the teacher and student act as subjects of communication where the teacher is an administrator. The matter of the activity of a teacher is an administration of student activity when all the processes are aimed at development of the key areas of their personality [14, p. 16].

Competence-oriented approach in structuring of pedagogical skill of...

The pedagogical activity of a vocational training teacher is an integration of pedagogical actions aimed at reaching of goals of professional importance that are oriented to an implementation of vocational education purposes, training and development of qualified future workers. It is performed in accordance with the laws of communication, and its matter is an administration of the student by the teacher. Thus, from the reflexive approach point of view, the pedagogical activity of vocational training teacher is a humanistic cooperation created on purpose that is provided by pedagogical actions (stimulation of personal qualities of student, especially the ability of self-education and self-training).

The researchers (I. Ziaziun, L. Kramuschenko, I. Krivonos and others) put emphasis on necessity of reflexive administration of student activity that is “based on a principle where the student is a center of an education process and its main participant”; the purpose of a teacher is to ease the development process for the student, create the conditions and stimulate them in reaching of complete self-identification [14, p. 21-22].

According to I. Ziaziun, it is necessary to establish the process of dialogue as an axiological communication that is centered at personality of student for the spiritual and cultural enrichment [22]. The approach to the pedagogical activity of such kind requires the skill of pedagogical skills professional teaching from the teacher.

The theoretical analysis of a relevant psychological and pedagogical literature allows systematizing different approaches to the “pedagogical skill” term interpretation. The variety of author definitions of pedagogical mastery is an evidence of multi-dimensionality of the term. It allows characterizing the pedagogical skill as a complex, multi-level pedagogical structure of integrative nature. It is worth noticing that, despite the fact that the pedagogical mastery issue is constantly in the center of science interests, there is no standard understanding of a pedagogical skill for the activity of metallurgy profile vocational training teacher.

The issue is actualized by the fact that the requirements for the workers are based not only on the professional skills and knowledge but also on important professional qualities of a person. Taking into account the changes in education paradigm and implementation of competence-oriented approach in higher education, the necessity of definition of a vocational training teacher pedagogical skill appears.

4. Pedagogical skill structure of a future vocational training teacher

The researchers distinguish the following components in a pedagogical skill structure:

- professional expertise, knowledge, and skills mastery (N. Kuzmina);
- teacher personality (their core qualities), skills (professional, theoretical, methodical), pedagogical abilities, pedagogical techniques (S. Shvydka);
- humanistic direction of the pedagogic activity, professional knowledge, pedagogic activity abilities, pedagogical technique skills;
- knowledge, high cultural level, practical skills and expertise, and professional qualities of a teacher (I. Ziaziun);
- pedagogical direction of a person, abilities for the pedagogical activity, professional knowledge, scientific and cognitive needs, communication abilities, skills and expertise, administrative abilities, humanistic personal qualities, and pedagogical techniques (M. Soldatenko);

In pedagogical skill, other researchers distinguish the following components:

- spiritual values system component, communicative and psychology component, informational and teaching component, administrative and creative component (L. Reshetnyak);
- humanistic direction, professional knowledge, pedagogical abilities, and techniques (G. Verbytska);
- pedagogical culture, professional competence, pedagogical abilities and skills, speech culture, pedagogical cooperation, self-control, pedagogical communication and ethics, psychological and pedagogical knowledge (S. Yakusheva);
- competence, personal qualities, pedagogical techniques, pedagogical ethics, pedagogical creativity, humanistic direction, culture of speech, pedagogical abilities (L. Kaydalova, N. Schokina, T. Vahrusheva);
- obtaining the mastery is a hard and dynamical process of pedagogical competences creation (O. Lavrinenko).

As we can see, the integrative nature of “pedagogical skill” term determines the complexity of its structure. Despite the fact that there are differences in points of view of researches about the pedagogical skill structure, basic model for them is a concept of pedagogical skill of I. Ziaziun, where the pedagogical skill creates a set of properties of teacher personality which provides the high level of self-administration of their professional activity with a reflexive basis [22, p. 641-642] that will be used herein.

Competence-oriented approach in structuring of pedagogical skill of...

In accordance with the conditions of development of multimedia educational environment, the vision of pedagogical skill components by researchers and practical specialists changes, thus determining the new requirements for vocational education teachers training.

It would be correct to agree with the opinion of researchers (E. Zeer, B. Igoshev, R. Prima, L. Sushentseva and others) that a modern vocational training teacher is ought to have the professional competence which includes the expertise, skill, and knowledge of a high level but also has to have the professional mobility that allows self-improving, and professional and creative growth. From this point of view, it is possible to say that the modern vocational training teacher must react flexibly to the changes of a labor market demand, technologies, and personality that studies in the multimedia educational environment.

When analyzing the administrative and pedagogical aspects of a professional mobility of a teacher, B. Igoshev considers it as an integral property of personality that is characterized by the open-mindedness for a new experience, activity, adaptability, creativity, that provides the personal and professional self-fulfillment of a teacher, and, at the same time, supports the development of professional and pedagogical activity area, becoming the factor of a dynamical development of society in general [7, p. 36].

It is confirmable with the opinion of L. Sushentseva where the professional mobility is determined as an integrative quality that combines the defined internal need for professional mobility of a person that is necessary for a success of a person in modern society, and which is shown in an activity and provides the self-identification, self-fulfillment in a life and occupation, ability and knowledge basis of a professional mobility, self-realisation of professional mobility that is determined by reflection of a readiness for a professional mobility of a person, the strive of a person to change not only themselves but professional area and life environment [18, p. 158].

Taking into the account the requirements for a vocational education teacher expertise on a modern labor market, it would be correct to consider the professional mobility as a component of a professional competence in pedagogical skill structure of a vocational training teacher. Since the modern measuring of a professional readiness is based on competence-oriented concepts, it can be concluded that researchers and practical specialists' vision on pedagogical skill and its structure changes in an evolutionary way [21].

The structure of a pedagogical skill can be analyzed to distinguish the details. Humanistic direction of a teacher that dominates in a pedagogical skill structure is also a basis of education humanization. O. Dubaseniuk puts an emphasis with the statement that “implementation of the multimedia technologies to an educative process requires the teacher to become consultant, facilitator, and mentor. The latter requires a special psychological and pedagogical training from the teacher” [3, p. 24].

As a result of scientific researches analysis (E. Zeer, O. Levchenko, O. Maslov, O. Parunov, K. Rogers, S. Shahmatova and others), it is found that humanistic direction as a pedagogical action is shown in a facilitative competence of a teacher.

It is proven by the understanding of set of the definitions related to a facilitation. “Facilitation” as a term derived from “facilitate” in English which is defined in an English-Russian dictionary as an “ease, absence of obstacles; possibilities, favorable conditions” [1, p. 148].

Pedagogical facilitation is a “form of cooperation that is based on the principles of humanism, poly-subjectivity, tolerance and trust, that provides the search of humanization of educational and training process in general” (S. Borysuk); type of a pedagogical cooperation when the main goal of a teacher is the help and establishment of favorable conditions for self-development and self-fulfillment of other person (O. Levchenko).

Pedagogical facilitation strengthens the productivity of education and development of subjects of the vocational and educational process with the use of a special style of communication of the individual and the teacher of the trust style of communication, and a special role of personal qualities of the teacher (E. Zeer). As a pedagogical action, the facilitative direction is shown in positive attitude for the student, themselves and the activity, in creating of the conditions for a successful education and safe development of all stakeholders of professional and educative process with the use of person-oriented style of communication and activity.

When analyzing the conditions of establishing of facilitative direction of pedagogical college students, O. Maslova defines the following components of facilitative direction: the emotional and cognitive (understanding and accepting of the value system), praxeological and behavioral (learning of facilitative technology and developed skills of safe behavior), reflexive (self-analysis and self-estimation of an activity of oneself, and the activity and behavior of a student) [11].

Competence-oriented approach in structuring of pedagogical skill of...

Pedagogical position of a facilitating teacher is described in studies of K. Rogers [16] as a system of a personality prescriptions that are shown in interpersonal cooperation, congruent self-actualization in communication (openness of a teacher for their own thoughts and concerns, ability to express and disclose them freely to the world), indisputable positive attitude and trust (strong confidence of a teacher in an abilities of students), empathic understanding (ability to see the inner world of a student from their point of view).

According to O. Parunova, facilitative competence is an integrative quality of a teacher that shows their level of abilities and readiness for a development of a personality potential of students that act as subjects of a cognitive activity [13].

Thus, facilitative competence as a pedagogical quality of vocational training teacher is a result of obtaining of the following competences: to perform the reflexive administration of activity of students, to indisputably consider the student and create the atmosphere of openness, fairness, welcoming and psychological safety, to proclaim the thoughts of oneself, to show confidence in abilities of students, to provide integrity of subject content and student needs, to use the personal experience of a student, to use the methods of emotional persuasion and indoctrination, to encourage the autonomy of the students, to create the situation of success for each student, to provide the conditions for free discussion of controversial questions, to show respect to the personality of a student, to provide the state of equality for students, to establish the creative environment, to stimulate the self-education and self-development of students, to provide the dialogue with the students, to support the initiative and autonomy of students, to sense the changes in psychological environment of a group and react flexibly to them, to provide the pedagogical cooperation on a basis of humanistic values, to stimulate the development of a personal potential of students and subjects of learning.

Professional competence of the vocational training teacher is a result of mastering in a system of vocational subject knowledge and obtaining of the competences which are defined in the course description.

Occupational mobility as a component of the professional competence of the vocational training teacher is the result of obtaining of the following competences: quick acquirement of innovations in education; systematic self-improvement and self-development; realization of personal poten-

tial in pedagogical activities and professional community [7, p. 6]; effective communication; effective search of the necessary professional information; efficient and flexible applicance of their knowledge in practice; solving any professional task in the best way possible; continuous updating of the arsenal of knowledge and work methods; organizing of the internal and external resources necessary for solving of the professional taskset; free “geographical” movements in the professional environment, new professional “territories” development; showing interest in various fields of social and professional activity; adaptation to the different social situations and functionally different types of activities; creative transformation of any situation [6, p. 35]; avoidance of patterns and stereotypes in perception of reality; establishing of necessary contacts with the subjects of educational activity (students, their parents, colleagues); creative perception of the environment, its purposeful transformation; creative approach to the organization of pedagogical activity; mastering of related pedagogical occupations and fields; carrying out of administrative activities related to education and upbringing; interaction with the community of vocational and pedagogical professionals [6, p. 36].

The professional and pedagogical competence of the vocational training teacher, according to definition by N. Kuzmina, is the teachers’s ability to turn their specialty into the means of personality formation, taking into account limitations of the educational process in accordance with the requirements of the pedagogical norm that it is carried out within; complex of the skills of the teacher as a subject of pedagogical influence related to special structuring of scientific and practical knowledge in order to improve pedagogical problem solving [9, p. 89-90].

Scientists include such pedagogical skills with professional and pedagogical competence: validating practical decisions related to effective organization of training and production activity of students; providing psychologically comfortable microclimate in the student group; defining and taking into account individual characteristics of students; management of pedagogical communication and choosing the techniques of contact organization; providing high level of pedagogical activity culture and organization; critical analysis of their own and others' professional activities; carrying out of personal growth programs; studying of the special aspects of student's mental development and pedagogical influence on the student's personality; carrying out of the diagnostics of psychophysiological features

Competence-oriented approach in structuring of pedagogical skill of...

of students and taking into account their results during the organization of education; creation of a comfortable learning environment; application of computer equipment and multimedia educational technologies in vocational education; organization of independent work of students; carrying out experimental and reflexive and creative activity; application of modern principles, forms, methods of education (O. Shcherbak).

Didactic competence of the engineering teacher is considered by L. Tarkhan an integrative property (characteristic) of the personality of the engineer-teacher, that determines the range of his powers and functions in the field of educational activity, reveals the patterns of mastering knowledge, skills and abilities, the formation of beliefs and experiences, determines the volume and structure the content of education, improves the methods and organizational forms of education, educates a modern person through the influence of the educational process on the learner.

We share the scientist's view regarding the distinction in its structure of two components: personal (personal qualities of a specialist, necessary for the successful performance of professional activity: values, worldview, reflective capabilities) and vocational and didactic (ability to apply innovative technologies to solve professional tasks: information search, didactic and technological ability, activity) [19, p. 278].

According to L. Tarkhan, didactic and technological competence assumes the obtaining of knowledge of methodological conditions of implementation of theoretical basics of education; administrative and pedagogical basics of vocational education, main laws and patterns; content and principles of professional and pedagogical training of engineering teachers; forms and methods of professional and pedagogical training; statutory and regulatory documents of vocational education and skill of analyzing and structuring the scientific and technological and scientific and pedagogical material, transforming it into educational material; the skill to define the goal, content and results of education, choose the methods, ways, techniques and kinds of education; establishment of the critical way of thinking.

Processing competence is shown in the following skills: decomposition of education subject into didactic tasks for classes; implementing of processes of activity-oriented methods of education, transforming of the didactic prescription into the teaching methodics; development of the technological prescription for study at specific class; development of educational and

methodical documents in complex; diagnostics and analysis of education process efficiency and professional and pedagogical activity (L. Tarkhan).

Methodical competence of vocational education teacher is shown in the ability to model the education process; to implement the multimedia-involved education technologies into the educative and working process; to achieve a mastery in the effective methodic of organization of the classes that are directed to create the interest to the specific study subject and occupation; obtaining new knowledge, practical skills and expertise, skill to develop educative and methodical documents and reference books by oneself etc. [20].

While researching the professional genesis of engineering teacher personality, E. Zeer focuses on the ability to analyze, select and structure scientific and technical information and educational material, to diagnose possible cognitive difficulties of students, to design and create problematic situations, to design strategic and tactical learning objectives, properties and skills that provide successful training; to transfer knowledge to others, to think logically and dialogically; to prove.

Social and psychological competence is based on abilities for social perception, empathy, communication, and people management (E. Rapacevich). It assumes that teachers and mentors of vocational schools should have a system of cognitive knowledge, skills and expertise that, first of all, are connected with the psychological culture, including general psychological knowledge about patterns and mechanisms of productive activity of a person, psychological and social development of a student, psychical patterns of relations development in a group of students, impact of a teacher communication style on activating student's learning process.

According to researchers (O. Scherbak, J. Bolyubash, L. Shevchuk), social and psychological competence includes the skill to form the motivational and value area of labor (motives, interests, needs, abilities, gifts) in students; to determine the properties of psychical development and pedagogical impact to a personality of a future specialist; to perform diagnostics of psychophysical properties of students and to assume its results during the organization of theoretical and practical education; to use methods of interpersonal relations psychodiagnostics in student group; to design the development of learning activity of an exact student or group; to select the forms, methods, and means of reaching the specified goals; to use the job profile diagram and psychological structure of labor activity in forming future specialist's personality; to create the comfortable education environment.

Competence-oriented approach in structuring of pedagogical skill of...

When studying the psychological structure of teacher's activity, N. Kuzmina distinguishes the differential and psychological and psychological and pedagogical competences of a vocational education teacher [9].

According to the researcher, the differential and psychological competence of a vocational education teacher is a result of obtaining of the following competences: mastery in skills of revealing of the personal qualities, distinguishing and assuming of emotional state of a subject of education, building of relations in an effective way. At the same time, the psychological and pedagogical competence considers having the skill of pedagogical diagnostics, the skill of building of pedagogically relevant relations with the subjects of an education, performing of an individual work based on the results of pedagogical diagnostics.

5. Pedagogical technique of vocational training teacher

Very important part in pedagogical skill forming plays the pedagogical technique that is characterized as a skill to use own psychological apparatus as an instrument of a behavioral impact; techniques of self-control (the control of own body, emotional state, speech, attention and imagination) and techniques of impact on people (verbal and non-verbal means) [17, p. 29].

It would be correct to say that mastering of inner pedagogical technique (technique of creating of inner empathy of a person, psychological preparation of a teacher for a future reality) is shown in autopsychological competence of a teacher that is based on obtained competences: understanding of a goal, content and results of an activity of oneself, mastering the ways of professional self-improvement, the skill to see the reasons of drawbacks in the activity of oneself.

Outer technique that is considered to be the result of an inner empathy of a teacher in their body nature (according to K. Stanislavski, it is mimics, voice, speech, moves, plastics etc.) is shown in social and psychological competence. The skills of usage of outer technique enlisted in Pedagogical Skill Terminology Dictionary are considered as competences, mastering which provides the social and psychological competence of a teacher. Such competences include the skill to establish contact with other people, consciously control the process of pedagogical communication, communicate verbally and non-verbally, use the means of spectating, diagnose the personal properties and qualities of a person, design the strategy, tactics and technique of cooperation with people, administrate the activity of other

people to reach the socially valuable goals, use the knowledge about social and psychological mechanisms to prevent and resolve the conflicts, use the means of pedagogical impact in accordance with the situation (the methods of advancing of a person, demonstration of skills of a teacher, demonstration of dissatisfaction, excitement, anxiety about further punishment, irony, affirmation of a deed, naive wonder, suggestion, alternative route, mediation, reproduction question) [17, p. 33-37]; use of the infusion technique.

It is worth noticing that the mastery in outer pedagogical technique is proved by communicative competence of vocational education teacher that is a result of obtaining of the following competences: showing of communicative culture (system of a social and value directions of a teacher, skill of performing the productive pedagogical communication where the teacher and the students become equal partners of cooperation), skill to select the pedagogically relevant style of management (authoritative, democratic, liberal) [20].

It is worth to notice that it is very important for vocational training teacher to have the ability to easily establish the contact, arouse the positive emotions in partner and feel the satisfaction from communication process; to build the relations that are most relevant from the pedagogical point of view; to have a pedagogical impact on partner, to avoid obstacles in communication, to select the most relevant model of a pedagogical communication (communication based on high professional principles of a teacher, their attitude to a professional activity in general, or communication that is based on a friendly attitude that can include an interest to a mutual activity) [8, p. 101-104].

It is worth noticing that outer technique is also shown in the skills of provisioning of the personal orientation of a partner that include: realizing and understanding the human in a partner, with the sense of intrinsic value of other person. It is widely known that one of the components of communicative competence of a teacher is a speech competence that is considered by the researchers as a skill of adequately and relevantly use the speech in specific speech situation and education with the use of verbal and non-verbal (mimics, gestures, moves) and tone means of speech expression [2, p. 276].

At the same time, the speech competence of a teacher assumes the obtaining of the following skills: to express oneself correctly, accurately, logically, variously, precisely, relevantly, clearly enough, expressively, and emotionally; to demonstrate the proper style of speech (with no clichés,

incorrect stresses, bureaucratic patterns that are inconsistent with literature standard), easily understandable speech (the cleanliness of a sense of a voice act that provides the understanding for an audience) etc.

6. Professionally important qualities of a metallurgy profile vocational training teacher

It is worth noticing that competence is shown not only in knowledge, understanding, expertise, values, but also in personal qualities, and the teacher also is an instrument of influence on a student, that is the fact that makes important to define professionally crucial personal qualities of a metallurgy profile vocational training teacher.

According to O. Gura, the professional qualities are personal properties of a subject of an activity that impact on efficiency and success of activity, and that are stable, important, equally valuable and can be monitored [5, p. 68].

The researcher distinguishes five subsystems of professionally important personal qualities of a higher education establishment teacher: expressive, communicative, administrative, professionally directive, and subsystem of professional and pedagogical thinking. It is possible to add the subsystem of social and personal competences of a vocational education teacher which allows to distinguish the general pedagogical qualities of a vocational teacher from the professional personal qualities [20]. Indeed, pedagogical qualities are the entry points of an occupation, specific pattern that characterizes the potential possibility of a human to become teacher. These qualities include humanism, love to children, tolerance, (indulgency for thoughts, behavior, way of life, ideas, opinions as an ability to positively percept and use the impulses of environmental impacts to a person); friendly attitude (ability to not only feel but also show the attention and sympathy, the ability to accept the other person even when the subject does not accept their deeds, the ability to support the others). The teacher must have empathy (empathy is an imaginative insight, the understanding of feelings of other person, respective sign of this understanding) [8, p. 131-132].

Three types of empathy are distinguished: emotional empathy that is based on the mechanisms of projection and imitation of motoric and affective reactions of other person), cognitive empathy that is based on intellectual processes, and predicative empathy that is shown in an ability of a person to predict affective reaction of other person in specific situations. It

is very important to note the reflexivity (reflection – the ability to reflect the position, the thoughts of another person through the “deepening” in her reasoning, to imagine herself in the place of another person, to see, mentally replaying for her one or another situation) [15, p. 131].

Other important qualities include adequate self-esteem, autonomous, flexible critical thinking, creativity, contact, tact, etc. As the practice shows, the activity of metallurgy profile vocational training teacher also requires some specific qualities. Metallurgy becomes one of the areas with the professional activity in hard or sometimes extreme conditions (polluted environment, high temperature, high level of noise, necessity to use special safety gear including clothes, shoes, etc.). As the experience of developed societies shows, the ways of compensation of the downsides of unpopular occupation (for example, by providing the financial bonuses) show no significant success. During the process of training of qualified workers for metallurgical production, the teacher must directly use the “compensators” of low popularity of the occupation, assume the difference between the inner strive of students to the comfort and safe environment, and real conditions of an occupation.

As an example, it is possible to teach to search for natural strive to beauty and harmony in elements of the occupation, to assume the strive of individuals to cooperate with the fire in the search of a spiritual calm as a natural psychological factor. Metallurgy profile vocational training teacher must idealize the “flaming” or “burning” occupation, arousing the perceptive interest mostly on emotional level since the interest to metallurgy profile occupation is mostly connected with the images of fire.

For example, the fire in tuyere zone of blast furnace and the fire that is sparking during the pouring of steel are different from each other. First one is a “worker flame” that breaths heavily, with the howling that is a result of overcoming the environment that rejects it, and the “flame that accompanies the pouring of steel” as a result of steel smelting is a sound of reaching of the objective – the dangerous one but sparking with cheerful fireworks. The method of imaginative transformation of occupational information (the use of expressive, succinct and attractive images of flame) helps the students to percept it by the channel of positive emotions that is very important for active perception.

In addition, the metallurgy profile vocational training teacher teacher must show the ability to “humanize” the hardware – to add the proper-

Competence-oriented approach in structuring of pedagogical skill of...

ties of living beings to the hardware (the understanding, heat, sensitivity). As an example, in the moment of danger with the gas and burning dross around the blast furnace keeper that closes the tap hole says "Please give me some more time, we will close and then everything will be fine again". Or engineer of a burning kiln that works in a mode of insufficient oil supply says "Please do not grumble, we need to reach the stopping point, and then I will feed you with plenty to spare". Such imaginative metaphors during the solution of professional situations in a process of teaching of professional subjects of metallurgy cycle increase the interest and attractiveness of the occupation for the students. Inquisitive and unbiased eye of experienced teacher must always find the positive emotions and subject of love and interest in most complicated, dangerous, and "dirty" occupation.

In conclusion, the pedagogical skill of vocational training teacher as a form and result of demonstration of individual professional qualities of a person can be established by subject of pedagogical activity during the process of learning that is based on mastering in subject-object system of pedagogical impacts by technological bases of creating of pedagogical situations that are relevant to audience, and skill of administration of pedagogical communication on an adequate level.

7. Conclusions

Therefore, from the point of view of the competence approach, the pedagogical skill of metallurgical profile vocational training teacher is a complex multilevel integrative system of acquired competences (facilitative, psychological, professional, pedagogical, methodical, communicative) and professional mobility (encompassing key competences and professionally important personal qualities of vocational education teacher), which determines the efficiency of pedagogical actions and enable successful solving of professional problems and achievement of optimal results.

Professionally important personal qualities of metallurgical profile vocational training teacher: general pedagogical qualities (humanism, tolerance, benevolence, empathy, reflectivity, adequate self-esteem, independent, flexible, critical thinking, creativity, contact, tact, etc.) and specialized professional personal qualities (readiness to positive perception of difficulties of the production environment accompanying the metallurgical profession, the ability to "humanize" technology, imaginative thinking, the ability to create positive mood, etc.).

References:

1. Myuller V. K. (1988) *Anglo-russkiy slovar'* [English-Russian vocabulary]. Moscow: Rus. yaz. (in Russian)
2. Borysiuk S. O. (2011) Rozvytok zdatnosti do fasylytatyvnoi vzaiemodii u maibutnykh sotsialnykh pedahohiv zasobamy sotsialno-pedahohichnoho treninhu [Developing ability of facilitative interaction of future social educators through means of social-pedagogical training]. *Naukovi zapysky NDU im. M. V. Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky*, no. 5, pp. 180–182.
3. Dubaseniuk O. A. (2009) Innovatsiini osviti tsekhnologii ta metodyky v systemi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky [Innovation education technologies and methodology in vocational training system]. *Profesiina pedahohichna osvita: innovatsiini tsekhnologii ta metodyky* [Professional pedagogical education: innovation technology and methodology]. Zhytomyr: ZhsU, pp. 14–47.
4. Kremen V. H. (2008) *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter. (in Ukrainian)
5. Hura O. I. (2005) *Pedahohika vyshchoi shkoly: vstup do spetsialnosti* [Pedagogics of higher school: introduction to field]. Kyiv: Centre of educational literature. (in Ukrainian)
6. Igoshev B. M. (2008) Professional'naya mobil'nost' uchitelya: organizatsionno-pedahogicheskyy aspekt [Professional mobility of teacher: organizational-pedagogical aspect]. *Izvestiya Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 56, pp. 34–40.
7. Igoshev B. M. (2002) Sistemno-integrativnaya organizatsiya podgotovki professional'no mobil'nykh pedagogov [System-integration organization of teaching professionally mobile educators] (PhD Thesis), Moscow: MPSI.
8. Kan-Kalik V. A. (1987) *Uchitelyu o pedagogicheskoy obshchenii* [To teacher of pedagogical communication]. Moscow: Prosveshchenie. (in Russian)
9. Kuz'mina N. V., Kukharev N. V. (1976) Psikhologicheskaya struktura deyatel'nosti uchitelya [Psychological structure of teacher activity]. Gomel : GSU. (in Belarussian)
10. Lavrinenko O. A. (2013) *Pedahohichna maisternist yak dominantnyi skladnyk pedahohichnoi dii* [Pedagogical skill as a dominant component of pedagogical action]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemami*, no. 3, pp. 102–106.
11. Maslova E. A. (2012) Usloviya formirovaniya fasylytativnoy napravlenosti u studentov pedahogicheskogo kolledzha [Conditions of forming facilitative direction of student of pedagogical college]. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya: Pedagogicheskie nauki* [Actual problems of science and education: electronic science magazine. Pedagogical sciences] (elektronnyy nauchnyy zhurnal), no. 1, (pp. 133). Available at: (<https://elibrary.ru/item.asp?id=17688755>) (accessed 07 March 2018).
12. Palm H. A. (2009) *Zahalna psykholohiia* [General psychology] Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)
13. Parunova E. Yu. (2010) Analiz sformirovannosti fasylytatsionnoy kompetentnosti pedagoga professional'nogo obucheniya [Analisis of formed facilitation of competence of vocational training teacher]. *Proceedings of the III Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy Internet-konferentsii "Innovatsionnye napravleniya v ped-*

Competence-oriented approach in structuring of pedagogical skill of...

agogicheskomo obrazovanii” s mezhdunarodnym uchastiem (Russia, 04.09.2010)
Available at: <http://econf.rae.ru/article/5567> (accessed 07 March 2018).

14. Ziaziun I. A., Kramushchenko L. V., Kryvonos I. F. (1997) *Pedahohichna maisternist* [Pedagogical skill]. Kyiv: Vyshcha shk. (in Ukrainian)

15. Ziaziun I. A., Kramushchenko L. V., Kryvonos I. F. (2004) *Pedahohichna maisternist* [Pedagogical skill]. Kyiv: Vyshcha shk. (in Ukrainian)

16. Rodzhers K., Freyberg D. (2002) *Svoboda uchit'sya* [Freedom to learn]. Moscow: Smysl. (in Russian)

17. Tarasevych N. M. (1995) *Slovyk terminologii z pedahohichnoi maisternosti* [Vocabulary of terms in pedagogical skill]. Poltava : PSPI. (in Ukrainian)

18. Sushentseva L. L. (2011) *Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnikh kvalifikovanykh robotnykiv u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh: teoriia i praktyka* [Forming professional mobility of future qualified workers in vocational educational institutions: theory and practice]. Kryvyy Rih: Vydavnytchya Dim. (in Ukrainian)

19. Tarkhan L. Z. (2009) Структурные и функциональные компоненты дидактической компетентности будущих инженеров-педагогов [Structural and functional components of didactic competency of future engineers-teachers]. *Problemy inzh.-ped. osvity*, vol. 22-23, pp. 277–282.

20. Uchytel I. B. (2012) Katehoriia “formuvannia pedahohichnoi maisternosti pedahoha profesiinoho navchannia” u suchasniy psykholoho-pedahohichniy teorii [Category “Forming pedagogical skill of vocational training teacher” in modern psychology-pedagogics theory]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitniy shkolakh*, vol. 26 (79), pp. 389–395.

21. Yahupov V. V. (2007) Kompetentnisnyi pidkhd do pidhotovky fakhivtsiv u systemi vyshchoi osvity [Competence-centric approach to the training of specialists in the higher education system]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Kyievo-Mohylianska Akademiia”*, vol. 71, pp. 5–6.

22. Ziaziun I. A. (2008) *Pedahohichna maisternist* [Pedagogical skill]. *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of education]. Kyiv: APN Ukraine, pp. 641–644.

**CHARACTERISTICS OF IMPLEMENTATION
EARLY INTERVENTION IN UKRAINE**

**Falassenidi Tereza¹
Kozak Marta²**

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_57

Abstract. The purpose of paper is to analyse ukrainian expirience and carry out theoretical and methodological analysis of sources related features for the development of early intervention programs and the introduction of early intervention programs in rehabilitation institutions in Ukraine. The importance of providing quality services at the earliest stages of the development of a child with special needs today remains a matter of doubt and is an inalienable right of children, but also of the families in which they are raised. This right is enshrined in international conventions and in national laws already in a number of countries. Defined and justified basic concepts related to this issue. The organization of the Early Intervention System in Ukraine, which we have reviewed, confirms that today, Early Intervention, by virtue of its significant advantages, is an important socio-economic strategy for the development of society and thus an integral part of state policy. The establishment of a regulatory framework governing the activities of early intervention services, as well as the adoption of appropriate laws at the national or federal level, enables the effective management of the early intervention program at all levels from city and district to state level.

1. Introduction

Creating an early intervention system is an urgent component of reforming the health system, which aims to strengthen the primary care unit. Early intervention is a system of early detection and early special medical and psychological-pedagogical assistance for children with developmental disabilities, their parents and professionals working with this group of children, and includes

¹ Candidate of Pedagogical Sciences,
Assistant Lecturer at Department of Sociology and Social Work,
Lviv State University, Ukraine

² Candidate of Biological Sciences,
Assosiated Proffesor at Department of Sociology and Social Work,
Lviv State University, Ukraine

Characteristics of implementation early intervention in Ukraine

the timely diagnosis of the child, the definition of his special psychological and educational needs in order to effectively overcome and correction of deviations in the development of the child from the first days of life. According to the international classification, early intervention requires mainly the following groups of children: children with intellectual disabilities, with visual and hearing impairments, movements, with communication and language problems, with autism, with behavioral disorders. This group includes, among others, children of biological and social risk: preterm and low-risk, after intra-uterine infections or severe birth injuries, as well as children whose parents cannot provide them with the necessary developmental conditions: children of adolescent mothers, children illiterate poor parents, children of mentally ill mothers, children subjected to domestic violence. It aims to improve access to comprehensive, long-term services for early childhood with mental-physical impairment, the risk of their occurrence, and the families that bring such children. The establishment of early intervention services in the near future will promote the strengthening families who raise children with special needs and preventing the child's reintegration, taking systematic preventive measures to prevent childhood disabilities. In the long run, such activities will allow child with special needs to be social included, decrease the expenditures for special education and care. The Early Childhood Intervention Service is a comprehensive service designed to unite multidisciplinary "scattered" care (medical, rehabilitation, psychological, psychotherapeutic, speech therapy, social) into a single organizational system that clearly identifies the various painful moments of everyday child's life and family, identify and provide the necessary reasonable assistance. Establishing such a system in Ukraine will initiate the unification of institutions that will be able to assess the early development of the child and provide relevant services. Early intervention is directed not only on rehabilitation process, but also to prevent violations. This service is provided not only for children with long-term violations, but also for children at risk. The practice of providing early intervention services to young children with a disorderly health and development and the risk of their occurrence and their families will be implemented at the level of administrative-territorial units of the Transcarpathian, Lviv, Odessa and Kharkiv regions. These services have already begun in communal institutions of health care, education, social and non-governmental organizations.

It should be noted that in recent decades the development of the theory and practice of Early Intervention was based on:

1. the formation of new conceptual frameworks that unite previously disconnected sectors and sectors of knowledge, such as medicine, education, social sciences, and, in particular, psychology;

2. the transition from forms of intervention spread at child and the elimination of an illness to the involvement family, the local community and others systems joined with the development of the child;

3. inclusion in the target group not only children with obvious or established signs of developmental delays, but also children at risk of their occurrence. This concerns not only the risk associated with the presence of a specific diagnosis or biological risk, but also the social risk associated with the environment or environment, such as deprivation or lack of stimulation, neglect of parental responsibilities, violence, and others;

4. the transition to a functional classification, in particular the International Classification of Functioning (ICF) recommended by the WHO (2001) [4].;

It is important to note that the ICF proceeds from the identification and categorization of violations to the description of the impact of these violations on the activity of the individual and its participation in society.

Thus, the Early Intervention model was formed on the basis of scientific research, clinical and practical experience in various disciplines such as, for example, maternal and child health, preschool education, special pedagogy, developmental psychology and neurobiology, as well as under the influence of development and the spread of the movement of parents of children with special needs. This model offers new theoretical concepts and practical approaches to understanding the problems and needs of infants and young children with developmental delays, as well as their families [5].

The main differences between today's model of Early Intervention from traditional services based on a medical model are presented in Table 1.

Early intervention is a system of services that helps babies and toddlers with developmental delays or disabilities. Early intervention focuses on helping eligible babies and toddlers learn the basic and brand-new skills that typically develop during the first three years of life, such as:

- *physical* (reaching, rolling, crawling, and walking);
- *cognitive* (thinking, learning, solving problems);
- *communication* (talking, listening, understanding);
- *social/emotional* (playing, feeling secure and happy); and
- *self-help* (eating, dressing).

Characteristics of implementation early intervention in Ukraine

Table 1

Characteristics	Tradition model	Early Intervention
Inclusion in program	Children with obvious / established signs of developmental delays	Children with developmental delays or at risk
Early detection	Deferred to the child's involvement into program	At the earliest stages
Classification	Identification and categorization of disorders	Functional, describes the effect of disability on human activity and its participation in society
Focus	Child as defective carrier	Family
Goal	“Normalization” of child, elimination of a defect	Normalizing the life of child and family, preventing the emergence of restrictions on activity, the development of strengths, new skills and independence

2. Legislation in the implementation system of early intervention in Ukraine

The National Human Rights Strategy, approved by the Decree of the President of Ukraine dated August 25, 2015, No. 501/2015, establishes and ensures the functioning of the early intervention services system with aim to create favorable living conditions for children with developmental disorders, supporting families in which they are raised, prevention of parents' refusal from children who have development disorder, disability of the children's population.

According to paragraph 2.1 of the Plan of Activities for the Implementation in 2015 of the National Program “National Action Plan for the Implementation of the UN Convention on the Rights of the Child” for the period up to 2016, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine from 08.08.2015 № 881 entrusted the pilot introduction into the medical practice of providing services of early intervention to support families educating children with developmental problems, preventing the parents from refusing children with mental and physical disorders and getting them into orphanages, as well as disability of children’s population.

The task to develop early intervention in Ukraine was documented in the Recommendations of the Parliamentary Hearings on the topic: “Education, health care and social welfare of children with disorders of psychophysical development: problems and the ways of their solution”,

which are fixed by the Resolution of Ukrainian government dated January 13, 2015 No. 96- VIII.

The introduction of early intervention services in Ukraine is a scientific, practical and methodological basis, which was fixed in the resolution of the Presidium of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine dated 22.11.2012 № 26/2 “On the establishment of an early intervention system in Ukraine for the rehabilitation of children in the first years of life”.

The importance of the development early intervention in Ukraine was also confirmed by studies by the World Bank office in Ukraine “Early development of children with special needs in Ukraine. Situation Analysis and Further Recommendations” held in 2014 by SOFT Tulip with the involvement of the public sector.

The Government approved a plan for the implementation of a pilot project on the practice of early intervention services for children in 2017-2020, supported by the Ministry of Health. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, December 14, 2016 No. 948-p “Some issues of the implementation of the pilot project” Creation of a system of early intervention services provision “for the development of child, preserving its health and life”.

3. Analysis of child’s population with psychophysical impairment

Taking into account the above, comparing the number of children 0-3 years old in Ukraine with an international indicator of the number of children requiring early intervention services (13% of children), it is estimated that today more than 246 thousand children from 0-3 years of age are in need of appropriate services. Most of these children live in Donetsk (20642 children) and Dnipropetrovsk (18,800 children), Kyiv (17,459 children), Lviv (15,315 children), and Odesa (15,286 children), the smallest – in Ternopil (6,163 children), Chernivtsi (5949 children), Kirovograd (5481 children), Sumy (5,437 children) and Chernihiv (5,103 children) regions [6].

At the same time, according to investigation of the World Bank office in Ukraine, “Early development of children with special needs in Ukraine. Situation Analysis and Further Recommendations”, conducted in 2014 by the international organization SOFT Tulip with the involvement of public sector, the number of early childhood with disability in the Kharkiv region is 3.5%, in Odesa – 3.6%, in the Lviv region – 2, 8%. Such discrepancies testify about the imperfection of preventive examinations, including outdated methodologies, and lack of necessary knowledge of the staff [5].

Characteristics of implementation early intervention in Ukraine

For 25 years of independence in Ukraine, the number of children with disabilities has more than doubled – from 72 086 people at the beginning of 1991 to 151 125 people at the beginning of 2015 (indicator 198.5 per 10 thousand children population).

Every year in Ukraine more than 16 thousand children are firstly diagnosed with a disability. In 2014, for the first time, 16,250 people became disabled 10.8% of the total number of children with disabilities (an indicator of 21.3 per 10 thousand children).

The most disabling diseases are birth defects, deformities and chromosomal abnormalities, diseases of the nervous system, mental disorders and behavior. The largest number of children who for the first time in 2014 became disabled in Dnipropetrovsk (1 321 children), Lviv (1 203 children) and Kyiv (1 017 children), the smallest – in Kirovograd (407 children), Sumy (409 children) and Chernivtsi (433 children) areas.

The share of children with disabilities in the overall structure of children over the period increased from 0.5% to 1.98% (according to international data, the share of children with disabilities is more than 5%, of which 0.7% have severe disabilities).

At the same time, according to the calculations of the European Academy of Children with Disability in Ukraine, about one million children need constant medical and pedagogical support. Also according to research in various European countries 18% of children under the age of 1.5 years can suffer from mental illness that is associated with the risk factors in the early childhood.

4. Rehabilitation centers in system of early intervention

To date, thousands of institutions and institutions of the healthcare, education, social protection and non-governmental organizations focus on providing various services to children with disabilities and their families.

There are currently 159 rehabilitation institutions for people with disabilities in Ukraine (table 2).

Only 1 rehabilitation center works in Kropyvnytskyj, Kharkiv. There are 2 establishments in Vinnytsya, Transcarpathian, Rivne and Volyn regions. There are 3 establishments in Dnipropetrovsk oblast, 4 centers in Chernihiv and Kherson regions. Zaporizhzhya, Odessa, Poltava regions have 5 centers. There are 6 centers in Chernivtsi, Kyiv and Ivano-Frankivsk regions. Zhytomyr, Cherkasy and Ternopil regions employ 8 rehabilitation centers. Donetsk

region is represented by 22 rehabilitation centers; Lviv 11 institutions, Lugansk 18, Mykolaiv 12 centers, Sumy 13 centers, and 17 rehabilitation centers are operating in Khmelnytsky region. There are 12 centers in Kyiv.

At the same time, these centers do not constitute a single integrated system that would ensure proper inter-sectoral coordination and interaction in terms of meeting the needs of the appropriate category of children and their legal representatives. In such institutions and centers, for the most part, there is no adequate material and technical base and trained professionals; they work out of outdated programs and techniques. This is accompanied by the territorial inaccessibility of individual institutions and centers, due to their remoteness and uneven presence in the regions.

The rehabilitation center of mixed type (complex rehabilitation) for people mental disabilities, that was approved by the order of the Ministry of Social Policy on February 15, 2016, No. 112, says that purpose of center is to carry out a complex of rehabilitation measures aimed at creating conditions for the comprehensive development of people with disabilities due to intellectual disorders, as well as children under the age of 2 who are at risk of getting a disability, their knowledge, skills, achieve and maintain their maximum independence, physical, mental, social and professional skills in order to realize personal potential.

The center provides:

- implementation of the norms and provisions defined by the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, the Laws of Ukraine “On the Basics of Social Protection of the Disabled in Ukraine”, “Rehabilitation of Disabled People in Ukraine” [3], “Social Services” [2], “Psychiatric care” [1], Decrees of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 31, 2007 No. 80 “On Approval of the Procedure for the Provision of Rehabilitation Services to Adult and Children with Disability”, regarding the provision of the rights of persons for rehabilitation with the view of their further integration into society; creation of conditions for reduction and overcoming intellectual and physical impairment, prevention of such impairment, correction of development, formation and development of basic social and everyday skills;
- creation of conditions for preventing and preventing discrimination of persons, in particular by ensuring reasonable accommodation;
- development of skills of independent life in society with necessary support, formation of stereotypes of safe behavior, mastering skills of protection own rights, interests and positive perception of oneself and others;

Characteristics of implementation early intervention in Ukraine

- provision of social services during the rehabilitation process;
- preparation of parents or legal representatives of individuals for the continuation (if necessary) of rehabilitation measures outside the institution;
- carrying out a complex of rehabilitation measures in accordance with individual plans of rehabilitation, composed, in particular, with the aim of implementing individual rehabilitation programs involving individuals and, if necessary, their parents or legal representatives to participate in this process;
- carrying out activities, in particular on professional orientation, skills acquisition by persons, including workshops, identification of their opportunities for vocational training in appropriate educational institutions, vocational rehabilitation centers (day-time employment);
- assistance in the establishment of guardianship or care in the event of the recognition of a person incapacitated or if its capacity is limited;
- cooperation with domestic and foreign rehabilitation, educational, medical, scientific enterprises, institutions and public associations [6].

These institutions and centers of various spheres of activity work on the basis of the staff principle “within the competence”, that is, when educators, doctors and social workers provide services separately from each other in different premises, provided that they will come and almost none of these institutions and centers do not provide an interdisciplinary approach. In this case, there are cases where the same types of services are provided by institutions of various spheres, and some types services – not provided at all. There is no systemic “inheritance” between institutions and centers – the child reaches a certain age, therefore, it cannot already receive the necessary services where it received them before, and then child has no place to go.

In Ukraine, since 1996, the establishment and development of a network of rehabilitation centers for children with disabilities (social protection system), educational and rehabilitation centers (educational system), centers for medical and social rehabilitation of children (health care system) has been launched.

Currently, early intervention services for children with developmental disabilities are provided only by individual institutions and institutions primarily operating with non-governmental organizations at the expense of international support and sponsorship and charitable contributions.

Information
the number of rehabilitation institutions for people with disabilities
in the system Ministry of Social Policy
(in terms of administrative-territorial units) on 1 January 2015

№	Province	Number of rehabilitation centers	Centers for Social Rehabilitation of Children with Disabilities				Centers of mixed type for disabled and disabled children				Mixed-type centers for adult and children with mental retardation							
			state-owned	province	city	region	Total	department	state-owned	province	city	region	Total	state-owned	province	city	region	Total
1	Vinnitsa	2	1			1					0						0	
2	Volyn region	2	1		1	2					0						0	
3	Dnipropetrovsk	3		1	1	2	1				0						0	
4	Donetsk	22			16	3	19	1			0						0	
5	Zhytomyr	8		1	4	3	8				0						0	
6	Transcarpathian	2					0		1		1	2					0	
7	Zaporozhye	5		1	1	1	3			1		1					0	
8	Ivano-Frankivsk	6		1	2	3	6					0					0	
9	Kyivska	6			2		2	1		1	1	2					0	
10	Kirovograd	1			1		1					0					0	
11	Lugansk	18		1	8	5	14	3				0					0	
12	Lviv	11		1	1	7	9			1		1					0	
13	Mykolaiv	12	1		3	8	12					0					0	
14	Odesa	5			1		1	2				0			1		1	
15	Poltava	5			4	1	5					0					0	
16	Rivne	2			1		1					0					0	
17	Sumy	13		1	5	6	12				1	1					0	
18	Ternopil	8		1	1	6	8					0					0	
19	Kharkiv	1					0			1		1					0	
20	Kherson	4		1	2	1	4					0					0	
21	Khmelnitsky	17			4	12	16					0					0	
22	Cherkasy	8			3	4	7					0					0	
23	Chernivtsi	6		1		3	4		1			1					0	
24	Chernihiv	4		1	2	1	4					0					0	
25	Kyiv	12					0	10		1		1					0	
Total		183	3	11	63	64	141	18	1	1	5	3	10	0	0	1	0	1

Since November 2014 on the territory of Ukraine, where the authorities do not temporarily exercise or exercise their powers in full, 7 centers for social rehabilitation for disabled children remain in the Donetsk region and 9 such rehabilitation institutions are located in the Luhansk region and the Luhansk interregional center of professional rehabilitation disabled people

5. Conclusion

Creation and implementation of an early intervention system in Ukraine taking into account international standards and best practices should include:

- the formation of the state policy, including by creating the necessary legislative framework (definition of the term and essence of early intervention, sources of financing of the relevant services and general principles), as well as approval of regulatory acts that would determine the qualitative and quantitative indicators of early intervention services, sub objects and facilities that provide and receive such services, mechanisms of their interaction, norms of the number of employees, etc.;
- Providing interagency and interdisciplinary approaches at all stages of the functioning of the early intervention system, which requires the involvement and interaction of institutions and institutions of the health care system, education, social welfare, public organizations as well as parents themselves;
- the establishment of a network of centers, offices, offices of early intervention, which will maximally territorially approach the homes of families with children with developmental abuses and mobile services for the provision of appropriate services primarily to children living in rural areas;
- Early detection of children with developmental disabilities and at risk of such violations, risk group children with social protection specialists, including interaction with health and education professionals. It involves the use of home visits and patronage systems, shifting the focus from monitoring to family support;
- development of training programs, trainings and advanced training courses, training of appropriate personnel.

References:

1. Psychiatric Aid: Law of Ukraine from 22.02.2000 № 1489-III *Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2017, № 34, p. 47.
2. Social Services: Law of Ukraine from 19.06.2003 № 966-IV-3 *Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018, p. 12.
3. The Rehabilitation of People with Disability in Ukraine: Law of Ukraine from 10.11.2015 № 766-VIII *Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2017. p. 36.
4. International Classification of Functioning, Disability and Health *World Health Organization*, 2001. Retrieved from: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85930/1/9241545445_rus.pdf. accessed mode 01.03.2018.
5. Early development of children with special needs in Ukraine. Situation analysis and further recommendations (2014). Kyiv: Study of the World Bank Office in Ukraine, p. 46.
6. Statistical collection (2015) Protecting children who need a special attention of society, Kyiv: Gosstat, p. 78.

**FORMATION OF PREPAREDNESS OF FOREIGN STUDENTS
TO STUDY PROFESSIONALLY-ORIENTED DISCIPLINES
AT THE INITIAL LEVEL OF EDUCATION
IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE**

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ
ВИВЧАТИ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ДИСЦИПЛІНИ
НА ПОЧАТКОВОМУ РІВНІ НАВЧАННЯ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

**Cherkashyna Zhanna¹
Bondarenko Lyudmyla²**

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_58

Abstract. The research substantiates the urgency of the problem of forming the readiness of foreign students for the study of professionally oriented disciplines at the preparatory stage of studying in institutions of higher education of Ukraine, discloses the degree of its development, the subject, purpose, objectives and methods of scientific research. The authors define the essence of the notion of readiness of foreign students for the study of professionally oriented disciplines at the preparatory stage, which they consider as the ability of foreign students to perceive it in the process of reading and listening to professionally oriented texts, popular scientific materials of professional orientation and special educational and technical literature; readiness of foreign students for oral communication, which manifests itself in the possession of dialogical, polylogical and monologue speech; the readiness of foreign students for written communication, which is characterized by the use of elements of the official-business style; knowledge of the professional style. In the structure of the readiness of foreign students to study professionally oriented disciplines, researchers identify the following components: motivational-orientational, content-procedural and effective; criteria (motivational, activity and personality reflection) and

¹ Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Instructor,
Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

² Senior Instructor,
Kharkiv National Automobile and Highway University, Ukraine

Formation of preparedness of foreign students to study professionally...

indicators of readiness formation for the study of professionally oriented disciplines, readiness levels (high, medium and low). The authors propose concrete methodological approaches (systemic, personally oriented, communicative, competence) of teaching foreign students at the preparatory stage in higher educational institutions of Ukraine.

The authors, following the leading experts on the problems of language training of foreign students, highlight the most relevant approach – the competence one, which contributes to updating the content of language training of foreign students, enhances its practical orientation and goes beyond the limits of the Zuvian educational space, as actualizing the lack of knowledge of a foreign student, and the ability to solve numerous problems arising from the dynamically changing external conditions in educational-cognitive, professional activity, in the spheres of ethical, social them legal, professional and personal relationships. In competence-oriented education, knowledge, skills, and abilities are of dynamic character, constantly updated, expanded through the ability, the desire of their carrier to personal self-improvement and professional growth.

1. Вступ

Головною метою діяльності закладів вищої освіти України є підготовка компетентного, освіченого, творчого фахівця, зорієнтованого на особистий та професійний саморозвиток. Національна доктрина розвитку освіти України визначає як одне з основних своїх положень створення й використання ефективних педагогічних технологій, інтегрування всіх етапів освітнього процесу на основі кращих світових здобутків вищої освіти.

Особливість сучасного стану навчання студентів-іноземців полягає у модернізації методичної та методологічної освітньої парадигми відповідно до вимог часу, положень загальноєвропейських документів з мовної освіти та мовної ситуації, що склалася в Україні.

Складнощі початкової підготовки іноземних громадян полягають у різному рівні оволодіння мовою навчання, в індивідуальних здібностях до навчання й різному темпі формування комунікативної та професійної компетентностей, що забезпечують не тільки спілкування, а й подальший професійний розвиток та зростання. Перед викладачами, які працюють на початковому етапі підготовки, стоїть непросте завдання – побудувати навчання таким чином, щоб навчити

термінології та сформувати компетентності, необхідні для навчання у закладі вищої освіти та для майбутньої професійної діяльності.

Професійне становлення іноземних студентів як майбутніх фахівців залежить від того, наскільки якісно й швидко вони оволоділи професійним базисом.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що автори уточнюють сутність понять «професійна підготовка», «професійне освіта», «готовність іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін на початковому етапі навчання у закладах вищої освіти України»; конкретизовано компоненти: мотиваційно-орієнтувальний, змістово-процесуальний та результативний; критерії (мотиваційний, комунікативно-мовленнєвий та особистісно-рефлексивний) і показники та рівні (високий, середній і низький) готовності іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні рівнів формування готовності іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін на початковому етапі навчання у закладах вищої освіти України. Відповідно до мети дослідження визначено такі основні завдання:

1. Розкрити теоретичні засади підготовки іноземних студентів на початковому етапі у ЗВО України.

2. Дослідити реальний стан професійної підготовки іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін на початковому етапі навчання у ЗВО України.

3. Уточнити критерії, показники та рівні формування готовності іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін на довузівському етапі навчання у ЗВО України.

Загальнонаукова методологія дослідження. Якість підготовки фахівців засобами професійно орієнтованого навчання залежить від розробки основних методологічних положень як домінуючих ідей будь-якої освітньої системи. Загальнонаукова методологія дослідження представлена системним, особистісно зорієтованим, комунікативним та компетентнісним підходами.

З позиції системного підходу в методиці викладання підготовки іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін прийнято виділяти такі компоненти системи навчання: цілі та завдання, підходи до навчання, зміст, процес навчання, принципи,

Formation of preparedness of foreign students to study professionally...

методи, засоби, організаційні форми навчання. На думку Х. Бахтіярової та А. Щукіна, система навчання через посередництво перерахованих компонентів реалізується у вигляді навчально-виховного процесу, який є його організаційно-структурною одиницею, формою ж реалізації системи є навчальні дії та операції, виконання яких веде до формування мовленнєвих умінь і навичок [2, с. 155].

Найважливішим конструктором змісту навчання професійно орієнтованих дисциплін на цьому етапі повинна бути система загальнонаукових понять, що забезпечують володіння мовленнєвими вміннями та навичками в межах основних тем з програмних професійно орієнтованих дисциплін іноземних студентів, а також розвиток і становлення наукової картини світу.

Досвід роботи на початковому етапі навчання у ЗВО України доводить, що оволодіння фаховою мовою є складним психофізіологічним процесом, кінцевою метою якого є отримання комунікативної компетентності як сукупності знань, умінь і навичок у всіх видах іншомовної мовленнєвої діяльності. Системний підхід є методологічним інструментом для вивчення педагогічного процесу як системи навчання іноземних громадян на довузівському етапі, що складається із взаємозалежних компонентів і утворює у своїй сукупності єдину систему.

За допомогою системного підходу, одного з інноваційних педагогічних підходів, у іноземних студентів формуються тривалі причинно-наслідкові зв'язки, які гарантують надійне та якісне володіння мовою спілкування, що призводить до включення сприйманого матеріалу в професійно зорієнтовану систему навчання.

Будь-які спроби модернізувати чинну систему підготовки іноземних студентів, зокрема в напрямі збагачення змісту професійно орієнтованих дисциплін, не можуть бути ефективними без достатньо активного, ініціативного, зосередженого на власному особистісному та професійному розвитку, здатного свідомо скеровувати власну навчальну діяльність студента. У такому зв'язку, як підкреслила О. Набока, саме особистісний підхід зумовлює «перегляд традиційних підходів до змісту, форм і методів освітньої діяльності, актуалізацію принципів активності, діалогічності, ініціативності та творчості в навчанні» [13, с. 34]. За слушною думкою С. Хатунцевої, особистісний підхід є ключовим методологічним підґрунтям дослідження, організації педагогічного процесу (зі специфічними цілями, змістом, технологіями), який зорі-

ентований на розвиток і саморозвиток власне особистісних властивостей індивіда [16, с. 277].

Аналіз науково-педагогічної літератури показав що використання особистісно зорієнтованого підходу є необхідним у професійно орієнтованому навчанні іноземних студентів, оскільки кожен з них становить цілісну особистість, що вимагає особливої уваги та врахування не лише психологічних особливостей, а також і національно-культурних.

Концепція особистісно зорієнтованого навчання в наукових працях Є. Зеєра окреслює на рівні глибинних психологічних механізмів зміну функційно-рольової взаємодії на суб'єктне, особистісне, що передбачає не просто нову технологію, але іншу філософію педагогічного процесу іншомовного спілкування. Особистісно зорієнтована освіта спрямована на виконання основних функцій іншомовного спілкування, на професійне становлення, що полягають у розвитку особистості, здатної вільно мислити, творити, самостійно шукати й обирати шляхи свого соціального затвердження [7, с. 23].

Отже, для іноземних студентів особистісно зорієнтована освіта здобувається через іншомовне спілкування, що забезпечує створення умов для розвитку ключових компетенцій. Це відбувається шляхом креативного перетворення дійсності на основі естетичних норм, вільного діалогу на рівні глибинних змістів, імітації життєвих ситуацій міжособистісної взаємодії в різних видах навчальної діяльності, накопичення творчого, естетичного досвіду особистості, її комунікативної культури.

Поглиблений аналіз науково-педагогічної літератури дає можливість розглядати особистісно зорієнтований підхід у навчанні як основу, що впливає на професійне становлення майбутнього фахівця.

Комунікативний підхід науковці вважають одним із провідних підходів у підготовці іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін, оскільки він орієнтує практичні заняття на навчання спілкування. Сутність цього підходу полягає в обґрунтуванні того, що навчання мови повинно мати діяльнісний характер (навчання має здійснюватися за допомогою мовної діяльності, у процесі якої вирішуються уявні або реальні комунікативні завдання) [14, с. 35].

Засобом здійснення цієї діяльності є спонтанне спілкування на основі рольових ігор, проблемних ситуацій.

Комунікативний підхід у викладанні професійно орієнтованих дисциплін дозволяє максимально враховувати індивідуально-психоло-

Formation of preparedness of foreign students to study professionally...

гічні, вікові, національні особливості іноземних студентів, їхні інтереси. Комунікативний підхід вимагає комплексного навчання видів мовленнєвої діяльності: слухання, говоріння, читання, письма. Рекомендується на заняттях з професійно орієнтованих дисциплін створення і підтримання в іноземних студентів потреби в спілкуванні.

Теоретичною основою сучасної вищої освіти є компетентнісний підхід, у межах якого особливого значення набуває активна пізнавальна діяльність іноземних студентів, високий ступінь самостійності в застосуванні й поповненні знань.

Аналіз праць науковців дозволив виокремити особливо значущі для нашого пошуку спільні погляди: компетентнісний підхід сприяє оновленню змісту освіти, посилює її практичну орієнтацію, виходить за рамки обмежень «зунівського» освітнього простору, оскільки актуалізує не поінформованість студента, а вміння розв'язувати численні проблеми, що виникають за динамічно змінюваних зовнішніх умов у навчально-пізнавальній, фаховій діяльності, у сферах етичних, соціальних, правових, професійних, особистих стосунків; за компетентісно зорієнтованої освіти знання, уміння, навички мають динамічний характер, постійно оновлюються, розширюються завдяки здатності, прагненню їхнього носія до особистісного самовдосконалення та професійного зростання.

Компетентнісний підхід акцентує увагу на результаті освіти, причому в якості останнього розглядається не сума засвоєної інформації, а готовність фахівця діяти в майбутній професійній сфері.

Науковець І. Зимня вважає, що компетентнісний підхід полягає в розвитку в іноземних студентів набору ключових якостей, які визначають його успішну адаптацію в професійному середовищі й суспільстві, як-от: ініціатива, співробітництво, здатність до роботи в групі, комунікативні здібності, уміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати й використовувати професійну інформацію. Широке використання компетентнісного підходу зумовлено прагненням до підвищення якості освіти та конкурентоспроможності фахівця у фармацевтичній галузі освіти [6, с. 35].

Наведене дає підстави стверджувати, що шляхом застосування компетентнісного підходу в підготовці іноземних студентів до вивчення професійно зорієнтованих дисциплін досягається високий рівень професійної компетентності й професійних умінь, яких вони набувають за час навчання майбутній професії у закладах вищої освіти України.

Таким чином, характеристика педагогічних підходів і технологій навчання є логічним та необхідним для подальшого використання в теоретичній та експериментальній частинах дослідження.

2. Готовність іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін

Необхідно підкреслити, що особливу цінність для вивчення предмета дослідження мають наукові праці з проблем підготовки іноземних студентів, але лише кілька українських учених приділили увагу цій проблемі, і лише в межах окремих її видів. Отже, цей напрям не отримав достатнього прояву в сучасній теорії і методиці професійної освіти та потребує подальшого вивчення.

На нашу думку, найбільш повно корелюється співвідношення понять «професійна підготовка» – «професійна освіта» та «готовність» – «компетентність» в опублікованих лекціях Ю. Сенька. Учений вважає, що результатом професійної підготовки є готовність випускника вищої школи до майбутньої діяльності, а результатом професійної освіти – професійна компетентність. Ю. Сенько зауважує, що готовність до професійної діяльності як новоутворення майбутнього спеціаліста є фундаментом його професійної компетентності, тобто готовність і компетентність – це рівні професійної майстерності. Професійна компетентність – своєрідна зона найближчого (або віддаленого) розвитку готовності. Проте автор підкреслює, що вони не перебувають у відношенні наслідування: спочатку готовність, потім компетентність [15, с. 68].

До групи понять, що характеризують зазначену вищу професійну підготовку іноземних студентів, нами віднесено поняття «готовність», «професійна діяльність», «готовність до професійної діяльності», «професійна готовність до діяльності».

Питання готовності іноземних студентів до навчання у ЗВО досліджувались В. Гайсином, Л. Григорчук, О. Живейною, Н. Зінонос, В. Коломієць, Т. Колосовою, О. Палка, Т. Шмоніною та ін.

Ураховуючи різноманітність підходів у дослідженнях, присвячених поняттю «готовність», вважаємо за необхідне проаналізувати різні погляди на цю проблему з метою виявлення сутності готовності до діяльності, зокрема готовності до вивчення професійно орієнтованих дисциплін у фармацевтичному університеті.

Категорію «готовність» було введено в науковий обіг у 50 – 60-х рр. ХХ ст. завдяки дослідженням Б. Ананьєва [1, с. 230]. Проте, незважаючи на достатньо тривалий час вивчення, єдиного розуміння цієї категорії в науці не було.

Поняття готовності до діяльності почали використовувати в 1976 році білоруські дослідники. Основним аргументом для його введення була необхідність виокремлення із сукупності чинників, що зумовлюють продуктивність діяльності, психологічний компонент, який за певних умов відіграє вирішальну роль в оволодінні тим чи іншим її видом. Науковці зазначають, що готовність як передумова для виконання будь-якої діяльності є водночас і її результатом.

Поняття «готовність» у словниках тлумачиться як «бажання зробити що-небудь» [4, с. 257]. Із-поміж досліджень, присвячених вивченню окремих форм прояву готовності, компонентів або підсистем загальної системи готовності, виокремимо дослідження Р. Хмелюк. У низці її робіт висвітлено, зокрема, проблеми професійної придатності. Р. Хмелюк наводить такі чинники придатності до педагогічної діяльності, які є структурою, близькою до структури психологічної готовності, а саме: а) наявність інтересу, відповідне ставлення особистості до педагогічної діяльності, б) потреба в цій діяльності; в) знання, уміння, навички, необхідні для оволодіння професією; г) деякі передумови педагогічних здібностей [17, с. 235]. На наш погляд, логічним є підхід, згідно з яким поняття «готовність» слід розглядати на двох рівнях: функційному та змістовому.

3. Підходи до визначення поняття «готовність»

Аналіз науково-педагогічних досліджень щодо формування готовності дозволяє виявити основні підходи до визначення поняття «готовність», які можна поділити на шість груп.

До першої групи можуть бути включені поняття, що визначають готовність як особистісну якість: наприклад, інтегральна якість особистості, що забезпечує цілеспрямоване вирішення педагогічних завдань, або як складне, що динамічно розвивається, цілісне особистісне утворення, що характеризується сукупністю зовнішніх і внутрішніх мотивів, які забезпечують успішне здійснення професійної діяльності.

Другу групу складають поняття, що визначають готовність як професійну якість або інтегральну освіту професійно значущих якостей

особистості майбутнього фахівця; як результат цілеспрямованої професійної підготовки фахівця у закладах вищої освіти України.

До третьої групи можна віднести поняття, що визначають готовність як психічний стан, а саме: особливий психічний стан людини, що забезпечує успішність професійної діяльності та виражається на особистісному рівні й відбиває загальний тип мислення й особливості менталітету особистості.

Четверта група об'єднує поняття, що визначають готовність як новоутворення: складне інтегральне професійно значуще новоутворення, що забезпечує оптимальне функціонування особистості в суспільстві; цілісне системне інтегральне новоутворення, яке є визначальним для особистісного зростання майбутнього фахівця, забезпечує професійну адаптацію і сприяє успішній реалізації.

До п'ятої групи можуть бути віднесені поняття, що визначають готовність як попередній стан: готовність стану суб'єкта приступити до роботи в закладах інтернатного типу, перебувати в цій діяльності тривалий час; суб'єктивний стан індивіда, який усвідомлює себе підготовленим до виконання різних видів професійної діяльності.

Шосту групу репрезентують поняття, що визначають готовність як активно дієвий стан: результат особистісного зростання фахівця у своїй професії, який характеризується реальними діями щодо вдосконалення своєї майстерності; активно дієве зростання особистості, що забезпечує швидку адаптацію, ефективну актуалізацію та використання в процесі практичної діяльності набутих у закладах вищої освіти знань, умінь і навичок.

Отже, термін «готовність» зустрічається в педагогіці в різних контекстах: готовність до навчання, до професійної діяльності, до дослідницької діяльності, до професійної реалізації тощо. У кожному випадку ми розуміємо її як готовність до будь-якої дії або діяльності. У педагогічних дослідженнях різних авторів компонентний склад різних видів готовності має і загальні, і відмінні за своїми кількісними та якісними характеристикам структурні одиниці.

Наведемо визначення поняття готовності, подані науковцями України, так, на думку А. Линенко, готовність розуміється як цілісне утворення, що характеризує емоційно-когнітивну й вольову мобілізаційність суб'єкта в момент його включення в діяльність певного спрямування [9, с. 56]. З погляду С. Литвиненко, підготовка є засобом

Formation of preparedness of foreign students to study professionally...

формування готовності до діяльності, готовність – результатом і показником якості підготовки, що реалізується й перевіряється в діяльності; діяльність – метою підготовки й водночас виконує функції її регулювання та корекції [10, с. 14]. На думку дослідниці, готовність до соціальної діяльності – це результат професійної підготовки, інтегральне багаторівневе динамічне особистісне утворення [Там само, с. 16].

О. Пехота готовність до професійного саморозвитку розглядає як складноструктуроване утворення, яке забезпечує необхідні внутрішні умови для успішного професійного саморозвитку майбутнього вчителя [14, с. 216].

Отже, подані визначення готовності українських науковців свідчать про широку розгалуженість цього поняття. Передусім, готовність науковці визначають як цілісне стійке особистісне утворення, інтегральне багаторівневе динамічне особистісне утворення, інтегративну якість особистості, цілісну систему стійких інтегративних особистісних утворень тощо. Проте, незважаючи на розбіжності в трактуванні цього поняття, основними характеристиками готовності іноземних студентів до професійної діяльності можна визначити такі: цілісність, стійкість, інтегративність, динамічність, полікомпонентність цього феномену.

У межах нашого дослідження розглянемо більш докладно дефініцію «професійна готовність до діяльності».

У літературі термін «професійна діяльність» ужито у двох варіантах:

- поняттям «професійна діяльність» позначено трудову діяльність людини, що вирізняється високими показниками якості та ефективності;
- поняттям «професійна діяльність» – складну продуктивну діяльність у межах професії.

Успіх професійної підготовки фахівця Є. Зеєр пов'язує з інтеграцією пізнавальної та професійної діяльності [7, с. 47]. Кожна професійна діяльність має свою структуру, в якій, на думку науковців, можна виокремити опорні та провідні властивості, необхідною умовою успішної та якісної праці є свідомий вибір і позитивне емоційне ставлення, внутрішнє задоволення як процесом праці, так і її результатами. Учені зазначають, що діяльність майбутнього фахівця є системою внутрішньо підпорядкованих діяльностей, які мотивують, програмують, регулюють і контролюють практичну діяльність. Практика є більш активною й конкретною стороною цілісної діяльності, головним засобом перевірки істинності й значущості теоретичних положень.

На нашу думку, професійна діяльність – це стан особистості, її діяльність, що дає можливість приймати самостійні рішення до продуктивної реалізації дій на основі знань, умінь, навичок і досвіду. У складній і багатогранній професії майбутнього соціального педагога такі самостійні види діяльності, як навчання, виховання й організація дітей насправді переплітаються, становлячи педагогічну діяльність.

На початку 1970-х рр. до наукового обігу було введено поняття «професійна готовність», у вивчення якого значний внесок зробили Б. Ананьєв, О. Леонтьєв та інші. Професійна готовність до діяльності є результатом професійної підготовки, якістю особистості й регулятором успішності професійної діяльності, різновидом установки. А. Маркова розглядає зв'язок між рівнем професійної готовності спеціаліста і певними шляхами оволодіння професією. Учена звертає увагу на необхідність урахування індивідуальних особливостей майбутнього фахівця [11, с. 50]. Студент сам усвідомлює й формулює практичне завдання, вирішує, які саме знання потрібні йому як засіб його розглядання.

Категорія «професійна готовність до діяльності» є одночасно метою й результатом професійної підготовки фахівців до майбутньої професійної діяльності, а зміст професійної готовності – критерієм діагностики процесу професійної підготовки. Від якості професійної підготовки залежить рівень майбутнього спеціаліста щодо виконання професійних функцій.

Науковець А. Маркова зазначає, що формування готовності до професійної діяльності – один з базових початкових етапів становлення професіоналізму майбутнього спеціаліста, який охоплює такі етапи: трудове допрофесійне навчання і виховання, професійне самовизначення, професійну підготовку, готовність до роботи з дітьми, професійну адаптацію, включення в професійну діяльність, становлення професійної діяльності, професійну компетентність, професійну майстерність [11, с. 55].

Дослідники професійної готовності до діяльності визначають такі її види:

- потенційну готовність як професійну підготовленість особистості до відповідної діяльності;
- ситуативну готовність як стан відповідної мобілізованості, функційної налаштованості психіки людини на вирішення конкретних завдань за відповідних обставин та умов;

Formation of preparedness of foreign students to study professionally...

– практичну готовність «як професійну якість особистості, що відбиває стійкий взаємозв'язок, послідовне розгортання та реалізацію в діяльності її провідних компонентів»;

– тривалу готовність як стійку систему професійно важливих особистісних якостей (позитивне ставлення до професії, організованість, уважність, самовладання), досвід, знання, необхідні для успішної діяльності.

Таким чином, з'ясовано, що одним із показників якості професійної підготовки іноземних студентів є готовність до вивчення професійно орієнтованих дисциплін. Узагальнюючи розглянуті підходи, види, групи понять щодо готовності як інтегрального новоутворення особистості та з позицій системного підходу, прийнятого нами в якості методологічного, визначимо професійну готовність іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін у закладах вищої освіти України як багатоаспектне системне поняття, що становить: сукупність професійних новоутворень, які забезпечують адаптацію й саморозвиток у майбутній професійній діяльності; сформованість особистісних якостей, котрі забезпечують кваліфіковане здійснення майбутньої професійної діяльності; поєднання професійних якостей майбутнього фахівця, що зумовлюють рівень результативності та ефективності навчального процесу в закладах вищої освіти України; певний психічний стан майбутнього фахівця, в якому відбивається сформованість професійного менталітету.

До особливостей формування готовності до вивчення професійно орієнтованих дисциплін на початковому етапі навчання у закладах вищої освіти України ми віднесли: осмислення іноземних студентів себе в усіх сферах людського буття; орієнтацію студентів на сучасні вимоги професійної діяльності; опору на специфічні педагогічні засоби, спрямовані на формування готовності до вивчення професійно орієнтованих дисциплін; використання в освітньому процесі психолого-педагогічних практикумів, спецкурсів та семінарів, які здійснюють інтеграцію теорії та практики, актуалізують отримані знання, формують основні професійно значущі вміння і навички іноземних студентів, що є базовими та необхідними в підготовці дисциплін у закладах вищої освіти України; необхідність системної включеності іноземних студентів у професійну, провідну у виробленні більш міцних умінь і навичок з формування готовності до вивчення професійно зорієнто-

ваних дисциплін; розвиток творчого потенціалу іноземного студента як зрілої особистості та активного суб'єкта майбутньої професійної діяльності, що створює передумови для його подальшого неперервного самовдосконалення й продуктивного саморозвитку як людини і фахівця.

Отже, професійна готовність до вивчення професійно орієнтованих дисциплін на початковому етапі навчання у закладах вищої освіти України передбачає професійну кваліфікацію та певну сукупність особистісних якостей і властивостей майбутнього фахівця, що виявляються в професійній компетентності.

На основі теоретичного аналізу з'ясовано характеристику основних понять дослідження, які віднесено до двох груп дефініцій, що характеризують складник професійної підготовки іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін, а саме: «професійна підготовка», «готовність», «професійна діяльність», «професійна готовність до діяльності», «готовність іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін» на початковому етапі навчання у закладах вищої освіти України.

Підготовка іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін на початковому етапі навчання у закладах вищої освіти України спрямована на реалізацію таких чинників як фундаментальна, загальнокультурна і професійна підготовка.

Отже, розкриття сутності дефініції «готовність іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін» на початковому етапі навчання у закладах вищої освіти України вимагає чіткої класифікації її структурних компонентів. Аналіз досліджень дозволяє нам актуалізувати у структурі підготовки необхідні компоненти.

Зазначимо, що дослідники виокремлюють різні компоненти готовності майбутніх фахівців до діяльності. Компонент розглядаємо як складник або елемент системи професійної підготовки.

На думку Л. Григорчука, інтегративні якості, що характеризують готовність, можуть бути зведені в три групи: а) сформованість мотиваційної основи діяльності (спрямованість особистості, мотиваційна готовність); б) предметна підготовленість (теоретична готовність); в) організаційно-методична готовність (практична) [3, с. 15].

У контексті нашого дослідження в структурі готовності іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін виокрем-

Formation of preparedness of foreign students to study professionally...

лено такі компоненти: мотиваційно-орієнтувальний, змістово-процесуальний та результативний.

Мотиваційно-орієнтувальний компонент визначає мету та завдання підготовки іноземних студентів підготовчого факультету до подальшого навчання дисциплін у закладах вищої освіти України. Метою стало створення умов для формування ціннісного ставлення до майбутньої професії, позитивного ставлення до навчання й студентів з інших країн, забезпечення мотиваційної готовності іноземних студентів до подальшого навчання та вивчення професійно орієнтованих дисциплін у закладах вищої освіти України.

Нами враховано, що мотиваційно-орієнтувальний компонент є основою для структурування основних властивостей і якостей особистості як майбутнього професіонала; виконує регулятивну й орієнтовну функцію в процесі підготовки до вивчення професійно орієнтованих дисциплін у закладах вищої освіти України.

Визначення структури мотиваційного компонента готовності до професійної діяльності є однією з найбільш актуальних проблем у сфері мотивації, оскільки від її вирішення залежить знаходження ефективних шляхів формування самого мотиваційного компонента. Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що складниками структури мотиваційного компонента готовності до професійної діяльності є позитивне ставлення до професії й прагнення досягнення успіху в ній (Т. Шмоніна, Ю. Бойчук та ін.) [19, с. 79].

Змістово-процесуальний компонент є центральним у підготовці іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін на початковому етапі навчання у закладах вищої освіти України. Змістово-процесуальний компонент передбачав визначення змісту навчання іноземних студентів та забезпечення його реалізації в навчально-виховному процесі навчальних дисциплін, необхідних для вивчення професійно орієнтованих дисциплін та становлення майбутніх фахівців.

Змістово-процесуальний компонент у дослідженні визначає зміст підготовки іноземних студентів на початковому етапі до подальшого навчання та професійної підготовки з визначенням закладу вищої освіти. За основу нами взято зміст, який відображено в програмах навчальних дисциплін, структурно-логічній схемі набуття необхідних знань, умінь та навичок згідно з навчальним планом та збагачено його професійно зорієнтованими текстами та завданнями.

Змістово-процесуальний компонент передбачає реалізацію форм, методів і засобів для його досягнення в навчанні.

Результативний компонент передбачає визначення рівня готовності іно-земних студентів підготовчих факультетів до подальшого навчання у закладах вищої освіти за допомогою визначених критеріїв, рівнів та показників.

У нашому дослідженні з метою оцінювання сформованості готовності іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін було визначено такі критерії: мотиваційний, комунікативно-мовленнєвий та особистісно-рефлексивний.

Визначено, що кожен із критеріїв містить показники, які відображають окремі сторони або додатки, що розкривають його зміст. У якості показників аналізується певний набір характеристик, що виявляє в сукупності той чи інший критерій. Критерії та показники є елементами певної системи, що відтворюють її внутрішню впорядкованість і цілісність. Постаючи в ролі мірила, норми, критерій служить ідеальним чином, еталоном, виражає вищий, найбільш досконалий рівень досліджуваного явища. Порівнюючи з ним реальні явища, можна встановити ступінь їхньої відповідності, наближення до норми, ідеалу. Але для цього критерій повинен бути розгорнутим, тобто містити певні компоненти, якісь одиниці виміру, що дозволяють «заміряти» дійсність, зіставляти її з нормою [20, с. 12]. Показник – це те, на підставі чого можна судити про розвиток та хід чого-небудь. Він, своєю чергою, характеризується низкою ознак, які називаються індикаторами.

Украй важливим є питання про оцінювання прикінцевого рівня готовності іноземного студента до сприймання професійно орієнтованих дисциплін як складного інтегративного процесу, зорієнтованого на його особистісний розвиток, питання вибору показників і критеріїв, що дозволяють отримувати об'єктивну інформацію з оцінювання зазначеної готовності.

Мотиваційний критерій – задоволеність іноземних студентів обраною професією, наявність мотивації до обраної професії, сформованість бажання себе реалізовувати, наполегливість у досягненні мети в процесі читання та прослуховування професійно зорієнтованих текстів, науково-популярних матеріалів професійного спрямування та спеціальної фахової літератури.

Formation of preparedness of foreign students to study professionally...

Комунікативно-мовленнєвий критерій – розуміння основної суті і змісту професійно орієнтованих дисциплін, готовність іноземних студентів до усної комунікації, що виявляється у володінні студентами діалогічним, полілогічним і монологічним мовленням; готовності іноземних студентів до письмової комунікації, для якого характерним є використання елементів офіційно-ділового стилю, а також читати й розуміти різноманітні професійно зорієнтовані тексти.

Особистісно-рефлексивний критерій – сформованість особистісних характеристик і професійних якостей у студентів, уміння оцінювати власні знання, планувати, організовувати й контролювати власні дії; здатність до рефлексії самоконтролю і корекції процесу, усвідомлення внутрішнього світу іншої людини, уміння брати на себе відповідальність.

В основу визначення рівнів готовності іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін (високого, середнього, низького) покладено наведені вище критерії та показники сформованості знань, умінь і навичок (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні готовності іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін

Рівні готовності	Характеристика рівнів готовності до вивчення професійно орієнтованих дисциплін
Високий	Володіння знаннями, й навичками які складаються з уміння систематизувати й узагальнювати досліджувані факти, висловлювати судження про досліджуваний матеріал. Уміння подавати навчальний матеріал у вигляді письмового та усного викладу, виділяти й записувати головну думку, слухаючи монологічне мовлення викладача. Уміти висловлюватися на задану тему, маючи достатній рівень володіння спеціальною лексикою, брати участь у дискусії, уміти складати тематичні реферати з використанням неадаптованих посібників та наукової літератури. Виступати з доповіддю з предмета, уміти конспектувати на слух
Середній	Уміння вести діалог і хороше розуміння співрозмовника, допускаючи незначну кількість комунікативних помилок мовного характеру. Здатність скласти письмово план прочитаного тексту, однак у формулюванні допущено незначні помилки
Низький	Володіння знаннями, уміннями й навичками з припущенням серйозних помилок, при виконанні нескладних завдань, володіння необхідними знаннями для їх усунення під керівництвом викладача або взагалі не володіє вміннями та навичками

Визначення рівнів та їх ознак сприяє здійсненню диференційованого підходу до підготовки іноземних студентів, а також загальній оцінці підготовки іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін у закладі вищої освіти країни.

4. Висновки

Проведені дослідження (бесіди, спостереження, опитування та анкетування) довели доцільність вивчення особливостей підготовки іноземних громадян, організації навчально-виховного процесу на підготовчому факультеті; посилення професійно зорієнтованої діяльності викладача, спрямованої на активізацію пізнавальної діяльності: подальшу професійну підготовку й формування особистих якостей студента.

Отже, у процесі наукового пошуку встановлено, що основними специфічними особливостями навчання на підготовчому факультеті для іноземних студентів є: наявність базових знань, об'єм і рівень яких залежить від змісту освіти зарубіжних країн; навчання на нерідній мові; короткий термін проходження допрофесійної підготовки; паралельне вивчення російської мови та професійно орієнтованих дисциплін; значне навантаження, спричинене вивченням великої кількості навчальних предметів.

Виявлено, що перелік знань, умінь та навичок іноземних студентів з навчальних дисциплін необхідно систематизувати залежно від характеру навчання в національній школі, рівня засвоєння змісту, зацікавленості у навчанні тощо.

Готовність іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін на довузівському етапі навчання у закладах вищої освіти України полягає в засвоєнні повного складу спеціальних знань (з предмета, навчальної дисципліни, курсу тощо), психолого-педагогічних дій та соціальних відносин у вищому навчальному закладі, у сформованості й зрілості професійно значущих і громадських якостей особистості.

Таким чином, на основі теоретичного аналізу та практичного розв'язання наукової проблеми підготовки іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін на довузівському етапі навчання у закладах вищої освіти України, встановлено що студенти мають різний рівень загально-освітньої підготовки, що суттєво усклад-

нює засвоєння навчального матеріалу. Навчання студентів-іноземців зумовлює потребу зміни підходів до організації освітнього процесу, полегшення адаптації, актуалізацію наявних знань та вмій з професійно орієнтованих дисциплін. Узагальнення підходів (системного, особистісно зорієнтованого, комунікативного та компетентнісного), характеристика основних дефініцій зумовили визначення ключового поняття дослідження. «Готовність іноземних студентів до вивчення професійно орієнтованих дисциплін» розглядаємо як інтегративне, стійке та динамічне утворення особистості фахівця, сутнісними характеристиками якого є спрямованість на фармацевтичну професію як соціальну та особистісну цінність, опанування системою способів міжособистісної взаємодії, сформованість професійної мотивації, що є регулятором подальшого успішного фахового навчання.

Список літератури:

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды: в 2-х т. М.: Педагогика, 1980. Т. 2. 288 с.
2. Бахтиярова Х. Ш., Шукин А. Н. История методики преподавания русского языка как иностранного: учебн. пособ. Киев: В. шк., 1988. 178 с.
3. Григорчук Л. І. Формування готовності слухачів до вузівської підготовки до навчання у вищому технічному закладі освіти: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Чернівецький держ. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2000. 21 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
5. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: підручник. Київ: КНЕУ, 2006. 284 с.
6. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 40 с.
7. Зеер Э. Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование: теоретико-методологический аспект. Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф. ун-та, 2001. 51 с.
8. Коканова Р. А. Формирование профессиональной готовности специалиста. *Высшее образование сегодня*. 2008. № 10. С. 71–72.
9. Линенко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї: монографія. : ОКФА, 1995. 80 с.
10. Литвиненко С. А. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: автореф. дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2005. 40 с.

11. Маркова А. К. Пути исследования мотивации учебной деятельности школьников. *Вопросы психологии*. 1980. № 5. С. 47–59.

12. Монахов В. М. Методологические основы теории. *Творческая педагогика*. 2006. № 1. С. 11–14.

13. Набока О. Г. Теорія і методика застосування професійно-орієнтованих технологій навчання майбутніх економістів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 /«Держ. закл. Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». Луганськ, 2013. 44 с.

14. Пассов Е. И. Концепция коммуникативного иноязычного образования: метод. пособие для русистов. СПб: Златоуст, 2007. 200 с.

15. Пехота О. М. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / О. М. Пехота та ін.; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. Київ: Вид-во А.С.К., 2003. 240 с.

16. Сенько Ю. В. Гуманитарные основы педагогического образования: курс лекций. Москва: Академия, 2000. – 240 с.

17. Хатунцева С. М. Особистісний підхід як методологічна основа дослідження індивідуалізації професійної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. журнал. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. № 6. С. 269–279.

18. Хмельок Р. И. Профессиональный отбор и первоначальная подготовка студентов в педагогических институтах: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 /ЛГПИ им. А. И. Герцена. Ленинград, 1971. 515 с.

19. Шмоніна Т. А., Бойчук Ю. Д. Теоретико-методичні аспекти природничо-наукової підготовки іноземних студентів на підготовчих факультетах: монографія. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2013. 168 с.

20. Яцишина О. В. Гуманітарна підготовка іноземних студентів у медичних університетах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 /Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2016. 20 с.

References:

1. Anan'yeV B. G. (1980) *Izbrannyye psikhologicheskiye trudy* [Selected psychological works]. Moscow: Pedagogika, vol. 2. (in Russian)

2. Bakhtiyarova KH. SH., SHchukin A. N. (1988) *Istoriya metodiki prepodavaniya russkogo yazyka kak inostrannogo* [The history of the methodology of teaching Russian as a foreign language]. Kiev: Vyshcha shkola. (in Russian)

3. Hryhorchuk L. I. (2000) *Formuvannya hotovnosti slukhachiv do vuzivskoi pidhotovky do navchannya u vyshchomu tekhnichnomu zakladi osvity* [Formation of readiness of students for university preparation for studying at a higher technical educational institution] (PhD Thesis), Chernivtsi State University named after. Y. Fedkovich.

4. Busel V. T. (ed.) (2002) *Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language], Kyiv: Perun. (in Ukrainian)

5. Butenko N. Yu. (2006) *Komunikativni protsesy u navchanni* [Communicative processes in learning], Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

Formation of preparedness of foreign students to study professionally...

6. Zimnyaya I. A. (2006) *Klyucheveye kompetentnosti kak rezul'tativno-tsel'evaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii* [Key competences as a result-oriented basis of the competence approach in education]. Moscow: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov. (in Russian)
7. Zeyer E. F. (2001) *Lichnostno oriyentirovannoye professional'noye obrazovaniye: teoretiko-metodologicheskyy aspekt* [Personally oriented professional education: the theoretical and methodological aspect]. Ekaterinburg: Ural State University of Professional Education. (in Russian)
8. Kokanova R. A. (2008) Formirovaniye professional'noy gotovnosti spetsialista [Formation of professional readiness of a specialist]. *Higher education today*, no. 10, pp. 71–72.
9. Linenko A. F. (1995) *Pedagogichna diyal'nist' i gotovnist' do ney* [Pedagogical activity and readiness for her]. Kyiv: OKFA. (in Ukrainian)
10. Litvinenko S. A. (2005) *Teoretiko-metodologichni zasady pidgotovki maybutnikh uchiteliv pochatkovikh klasiv do sotsial'no-pedagogichnoi diyal'nosti* [Theoretical and methodological principles of preparation of future teachers of elementary school for social and pedagogical activity] (D Thesis), Kiev: Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
11. Markova A. K. (1980) Puti issledovaniya motivatsii uchebnoy deyatelnosti shkol'nikov [Ways of research of motivation of educational activity of schoolboys]. *Questions of Psychology*, no. № 5. pp. 47–59.
12. Monakhov V. M. (2006) Metodologicheskiye osnovy teorii [Methodological basis of the theory]. *Creative Pedagogy*, no 1, pp. 11–14.
13. Naboka O. H. (2013) *Teoriia i metodyka zastosuvannia profesiino-oriyentovanykh tekhnolohii navchannia maibutnikh ekonomistiv u protsesi fakhovoi pidhotovky* [Theory and method of application of professional-oriented technologies of training future economists in the process of professional training] (D Thesis), Lugansk: State institution Lugansk National University named after Taras Shevchenko.
14. Passov E. I. (2007) *Kontseptsiya kommunikativnogo inoyazychnogo obrazovaniya* [The concept of communicative education in another language]: metod. posobiye dlya rusistov. SPb: Zlatoust (in Russian)
15. Piekhota O. M. (2003) *Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vprovadzhennia pedahohichnykh tekhnolohii* [Preparation of the future teacher for the implementation of pedagogical technologies], Kyiv: A.S.K. (in Ukrainian)
16. Sen'ko YU. V. (2000) *Gumanitarnyye osnovy pedagogicheskogo obrazovaniya: kurs lektsiy* [Humanitarian foundations of teacher education: a course of lectures]. Moscow: Akademiya. (in Russian)
17. Khatuntseva S. M. (2013) Osobystisnyi pidkhid yak metodolohichna osnova doslidzhennia indyvidualizatsii profesiinoy pidhotovky studentivu vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh. [Personality approach as a methodological basis for the study of individualization of students' professional training in higher pedagogical educational institutions] *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, no. 6, pp. 269–279.
18. KHMelyuk R. I. (1971) *Professional'nyy otbor i pervonachal'naya podgotovka studentov v pedagogicheskikh institutakh* [Professional selection and initial

preparation of students in pedagogical institutes] (D Thesis), Leningrad: Leningrad State Pedagogical Institute named after A. I. Gertsena.

19. Shmonina T. A., Boichuk Yu. D. (2013) *Teoretyko-metodychni aspekty pryrodnycho-naukovoï pidhotovky inozemnykh studentiv na pidhotovchykh fakultetakh* [Theoretical and methodical aspects of natural science training of foreign students at preparatory faculties]. Kharkiv: Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovorody. (in Ukrainian)

20. Yatsyshyna O. V. (2016) *Humanitarna pidhotovka inozemnykh studentiv u medychnykh universytetakh* [Humanitarian training of foreign students in medical universities] (PhD Thesis), Ternopil: Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk.

**COMPETENCE-BASED APPROACH
TO THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY ORIENTED
COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGES
TEACHER-TRAINEES IN THE INTERCULTURAL CONTEXT**

Chernysh Valentyna¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_59

Abstract. The article deals with one of the most urgent ways of constructing a new educational paradigm today – a competence-based approach (CBA). On the basis of critical analysis of scientific literature, the notion of “competence” has been studied in general, considering the issue of competence as an independent value. The special attention is given to the competence of a foreign language teacher. Different types of competences are studied, among them: social, personal and individual. All competences hierarchically are divided into: the key, basic and special ones. The following range of key educational competencies is studied: value-notion, of general culture, educational-cognitive, communicative, socio-vocational and competence of personal self-improvement. It is important to emphasize that the professional competence of a teacher is a complicated phenomenon and consists of a range of knowledge, awareness, abilities and skills. The nomenclature of competences that constitute the professionally oriented communication of foreign language (FL) teachers have been studied in particular. Types and means of intercultural interaction have been considered. The levels of functioning of teachers’ professionally oriented communication have been defined. There is an undeniable interest in studying the communicative competence of a future foreign languages teacher in the intercultural context. It proves to be very fruitful to study the ways and types of intercultural interaction in the professional activities. A demand for such information stimulated the theoretical research into the most widespread models of intercultural communication of foreign languages teachers. The critical analysis of research works gives direct reason to think that

¹ Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at Department of Foreign Language Teaching Methodology,
and Information and Communication Technologies
Kyiv National Linguistic University, Ukraine

such models include: educational (self-study), professional, information and modernization models. Seen as a whole intercultural communication in the professional interaction of teachers holds only in certain situations such as: international conferences / seminars / workshops, regional training seminars / panel discussions with intercultural composition, participation in vocational webinars, in international educative projects, attendance / work at summer schools (as trainers / trainees) etc. Taking part in the intercultural communication a language teacher plays different roles. To supply the strong evidence we have analyzed the study of experts of the Council of Europe, which, under the auspices of the European Centre for Modern Languages in Graz, established such a role repertoire of a FL teacher: school language teachers, special school teachers, language teachers in higher education (for specialists and non-specialists), teachers of languages for academic purposes, adult-education tutors, teacher trainers (pre- and in-service), teachers of languages for business, specialist language teachers in secondary schools, curriculum developers, private tutors, etc.

1. Introduction

For the effective teaching teacher-trainees of foreign languages it is necessary to consider modern approaches to the teaching of foreign languages in general, English in particular, existing in the Ukrainian method of foreign languages teaching (FLT) and foreign linguodidactic science, in the framework of which will be the process of developing professional competence of the foreign languages teacher trainees.

The theme of this article is one of the most *urgent ways* of constructing a new educational paradigm today – a competence-based approach (CBA). So, the *chief aim* of this study is to investigate the phenomenon of the competence and its structure in general and professionally oriented communicative competence of foreign languages teachers in particular focusing on intercultural context.

To achieve the afore-mentioned goal we establish the following *tasks*: 1) to characterize the phenomenon of the competence itself, its structure; 2) to focus on general types of competences within CBA; 3) to study the professional competence of a FL teacher and analyze its structure in general and professionally oriented communicative one in particular; 4) to examine the intercultural communication and ways, types, kinds of intercultural interaction of FL teachers; 5) to established a role repertoire of a FL teacher

Competence-based approach to the development of professionally oriented...

in intercultural context and to identify three areas of use of a FL during its study and use considering the role and place of the FL in the training of future teachers.

2. Phenomenon of the competence, its structure

The European countries, whose efforts are aimed at restructuring higher education system according to the Bologna type, consider competence as the leading criterion for the readiness of a modern university graduate to work in unstable and stereoscopic conditions of work and social life. If the traditional “qualification” of the specialist provided for the functional correspondence of the objectives of the training to the requirements of the workplace, and the training of a specialist provided the acquisition of standard set of knowledge by a student, while the formation of skills and competences, then “competence” involves the development of a person's ability to orientate in a variety of complex and unpredictable professional situations, have an idea of the consequences of their activities, and be prepared to bear responsibility for them. CBA focuses on building a learning process in accordance with the results of education: in the curriculum or the course, from the very beginning, there are clear and comparative descriptions of the description (descriptors) of what the student will know and be able to “at the exit”, after the graduation from a certain university [7, p. 3]. Thus, the preparation of a future specialist of a certain profile in higher education is fundamentally changing – this is primarily due not only to the accumulation of his knowledge and the formation and improvement of a set of individual skills but to the formation of professional competence, since the main purpose of education is to form the ability of a university graduate to an active professional activity, which becomes a means of developing the personality of future professionals. In his conception of the FL teacher training, A. Berdichevsky rightly notes that the main direction of restructuring in the field of training a specialist, the future teacher of a FL, is the transition from subject-instruction to professionally oriented higher education. The main focus is on the development of personality, his/her creative abilities. Education is seen as a mechanism for the development of a personality, and the quality of education is determined, based on how knowledge, skills and abilities of students meet the requirements for their future professional activities [2, p. 94-100]. Thus, we are talking about the formation of a professionally oriented competence of future FL

teachers. In this regard, it is absolutely natural to have an increased interest in the problem of training a competent specialist, therefore the introduction of a CBA to the training of specialists of any profile and the preparation of a teacher of a FL in particular, emphasizes the need for competencies to be created when studying a FL at schools and universities of various profiles, as eloquently illustrated by a large number of publications by leading teachers and methodologists and in special linguistic literature, in methodological, psychological and pedagogical studies, and in general press, especially during recent decades.

3. General types of competences within CBA

Based on numerous studies, foreign experts outlined the main criteria that are fundamental for defining and selecting key competences [32; 33], developed the technologies of designing key and subject competences [26; 28]. The key competencies were analyzed in detail as a component of the personality-oriented paradigm of education [28] and as a new paradigm of the educational outcomes, and key competencies as the target-based basis of the competent approach in education [8] established the foundations for the formation of intercultural communicative competence of future lawyers [20], the basic principles of organization of independent work of students in the light of the CBA to the study of FL as a specialty [22] were developed, the basic methods of formation of professional communication competence of future FL teachers. However, all these works are related mainly to general education and various aspects of the implementation of a CBA in the system of higher vocational education, and the formation of the same professionally oriented FL competence of future teachers FL as a whole is paid little attention.

Study of the works of the above-mentioned authors makes the following conclusions: 1) in the CBA there are two key concepts: “competency” and “competence”, and in scientific papers, despite attempts of scientists, there is no clear delineation of these concepts, 2) there is no compiled nomenclature of competences and competencies and their hierarchies. Let's consider the above provisions in more detail.

The basic notions of competence approach are the notion of “competence” and “competency”. The analysis of these works made it possible to conclude that despite the fact that these terms are increasingly used in professional literature, ambiguity of interpretation is encountered, there

Competence-based approach to the development of professionally oriented...

is a tendency to mix them in the description of the quality of professional training of future specialists, there is no clear distinction between them, which leads to interchange and/or indistinguishable use of those notions. So, the psychologist Dzh. Ravan defines competence as a specific ability of the individual to effectively perform certain, concrete actions in the subject field, including narrowly substantiated knowledge, specific subject skills, ways of thinking, understanding responsibility for their actions. In his work "Competence in a Modern Society," he highlights "higher competences", which include the presence of a high level of initiative, ability to organize people to achieve their goals, readiness to assess and analyze the social consequences of their actions [21]. I. Zimniaya interprets competence as a personal determined experience of a someone's socially-professional life based on knowledge [8]. A. Khutorskoy considers competency in the system of general education as a set of interrelated personality qualities reflecting certain requirements for the educational training of graduates as a pre-defined social requirement (norm) for the student's educational preparation necessary for his effective activity in a particular field, and competence – as the possession of a person with appropriate competence, including her personal attitude towards her and the subject of activity in relation to vocational education [26, p. 134-135]. As A. Khutorskoy points out, competency is a quality (or a combination of them) of a person and a minimum of experience in a given field. Consequently, competence is a set of personal qualities of a person (student) (value-notion orientations, knowledge, habits, skills, abilities, awareness), which are determined by the experience of his/her activity in a certain social and personally significant area [26, p. 1; 26, p. 135]. O. Bermus defines competence as a set of interrelated personality qualities in relation to a certain range of subjects and processes but under the competence of the scientist understands the possession of the person of the respective competencies, including his personal attitude to it and the subject of activity [3, p. 3]. E. Zeer states that the competence of a person is determined not so much the volume of the acquired knowledge, the formed skills and experience, how much their ability to actualize and mobilize and apply at the right moment of a certain socio-vocational situation, realizing their professional functions. Thus, the competence of a professionally successful personality is characterized [7, p. 49]. A similar content of this concept is found in the work of A. Markova. Under the professional competence the author understands the psy-

chic state of the individual, which allows him/her to act independently and responsibly, possessing a person with the skills and ability to perform individual vocational functions [15, p. 58-64]. It is important for a specialist to be aware of the limits not only of his/her own competence (the system of professionally important knowledge and skills) but also of professional competence (as areas of issues to be considered and solved). Lifelong learning, that is, the constant replenishment and updating of knowledge of any specialist is an important aspect of his/her professional activity. A. Markova also distinguishes between different types of competence of a specialist:

- social competence – professional skills of a specialist at a sufficiently high level, the ability to design his/her future professional development;
- personal competence – the individual's possession of personal self-expression and self-development, means of confronting professional deformations of the individual;
- individual competence – person's possession of methods of self-realization and development of an individuality within the profession, readiness for the professional growth, ability to individual self-preservation, lack of authority over professional aging and burnout, ability to organize their work rationally, without overload and fatigue [15, p. 58-64].

Considering the issue of competence as an independent value and the formation of competence in an individual, one should pay attention to the provisions highlighted by V. Krayevsky and A. Khutorskoy that the competence itself should be distinguished from educational competences, that is, from those that simulate the student's activity for his full-fledged life in the future [11, p. 135; 28, p. 1]. For example, before a certain age, a citizen can not yet exercise a certain competence but this does not mean that it should not be formed. In this case, it is about educational competence. Thus, under educational competence, scientists understand the requirement for educational training, expressed in a combination of interrelated notion orientations, knowledge, skills, and experience of the learner in relation to a certain range of objects of reality that are necessary for implementation personally and socially significant productive activity [11, p. 135; 26, p. 1]. Thus, the student's competence, the future teacher, is, according to A. Khutorsky, the image of his future, a landmark for acquiring. Such competences reflect the subject-activity component of education and are intended to provide a comprehensive achievement of its goals [11, p. 135; 26, p. 1].

4. Professional and professionally oriented communicative competence of a FL teacher, its structure

According to the V. Safonova's theory, the competence in the FL includes the knowledge, skills and abilities that are acquired and formed by the user of the FL for its successful use as a tool for communication and knowledge of the reality, as well, as the ability/ awareness or quality necessary for orientation in a foreign environment, such as socio-cultural observation, communicative politeness and speech strategies. The latter help to achieve communicative goals in the process of FL communication. The researcher notes that the quality of such communication necessarily depends on the level of acquired knowledge, the level of formation of speech skills and the level of the development of skills to use speech strategies in the process of communication, as well as the level of development of communicative qualities of the user a FL [22, p. 5].

It should be noted that the formation of foreign-language professionally oriented communication skills in the scientific, scientific-methodical and research spheres of communication in modern methodological science is not given enough attention. Speaking about the training of future FL students, we will deal with the formation of professionally oriented communicative competence, which we, sharing the point of view of I. Pluzhnik, understand as *the ability to choose and implement speech and nonverbal behavior, based on professional motives, qualities and skills in non-standard situations during solution of professional tasks* [20, p. 65].

In different research papers, competences are hierarchically divided into: *key* (belong to the general content of education, they are necessary for any specialist work and determine the success of the individual); *basic* (reflecting the specifics of a certain professional activity of a specialist); *special* (reflect the specifics of a certain subject or supra-subject sphere of professional activity and represent the implementation of the first two in the field of academic discipline, a certain area of professional activity. According to the authors of the collective monograph "Competence in pedagogical education", the above-mentioned competencies in their totality constitute the professional competence of a specialist [9]. The authors of the study under the professional competence of the teacher understand the integral characteristics of the specialist, defining the ability to solve professional problems/tasks questions and typical professional problems that arise in real situations of professional pedagogical activity, using knowledge of

professional and life experience, values and propensities [9]. It is worth pointing out that “ability” in this definition is interpreted not as “inclination” but as “ability”. In the aforementioned work, the notion of teacher's professional competence as a set of key, basic and special competencies is specified [9, p. 9].

In her research I. Zimniaya established, theoretically substantiated and described the main list of key competencies, among which are distinguished:

- competences relating to the individual as a subject of life;
- competences concerning the interaction of a person with other people;
- competences relating to human activities and those that are manifested in all forms and types of activity [cit. by 6; 8].

Having analyzed the scientific works relating to the study of competences and their formation during the training of future specialists [6; 8; 28 etc.], it can be concluded that key competences are of particular importance today, since they are the basis for the realization of the professional activity of a representative of any specialty. They are directly related to the professional success of a person. Key competences are realized, first of all, in the ability to solve professional problems, relying on the ability to use information, communication (including on the FL), behave in accordance with the socio-legal principles of the behavior of the individual in society [6, p. 30]. Based on the main goals of education, A. Khutorskoy offered the following range of key educational competencies: 1) value-notion (the value orientations of the individual, his/her ability to see and understand the world around him/her, the ability to choose the target and notion settings of his/her actions and activities, to make decisions) provide a mechanism for self-determination in different types of activities, from them depends on the individual vector of learning and the general program of human life; 2) general cultural (knowledge and experience of human activity in the sphere of national and general culture, moral and ethical foundations of person's life, experience in assimilating the picture of the world) are expanding to the cultural and general human understanding of the world; 3) educational-cognitive (a set of competences in the field of independent cognitive activity, such as: elements of logical, methodological and general human activity: ways of organizing and formulating goals, planning, analysis, reflection, self-evaluation, mastery of so-called “creative” skills, for example: acquisition of knowledge, mastering of methods of educational and cognitive problems, actions in non-standard situations) determine the requirements

Competence-based approach to the development of professionally oriented...

for functional literacy of a person: to distinguish between facts from speculation, possession of measuring skills, using different methods of knowledge – the probability, statistics, etc; 5) information (skills of information activities in educational subjects and educational fields, the surrounding world) include the ability to use various sources of information, information technologies, ability to navigate information flows, highlighting the main and secondary, insignificant and important, consciously perceive information as well as the ability to search the necessary information in various sources (printed, electronic), its analysis, systematization, organization, preservation, as well as interpretation and transmission; 6) communicative (knowledge of languages, ways of interaction with surrounding and distant events and people, skills of cooperation in a group, collective, possession of a range of different social roles: ability to write a statement, introduce themselves, ask questions, participate in discussions, discussions, etc.); 7) socio-vocational (ability to analyze professional situations, possession of ethics of professional and social communication, etc.); 8) competence of personal self-improvement (ways of comprehensive self-development of the person: physical, spiritual, intellectual, formation of psychological literacy, culture of thinking and behavior). As the author points out, the above-mentioned competences require further refinement and detail in terms of age peculiarities, individual subjects and stages of education [11, p. 137-139; 28, p. 3].

The basic competences reflect the specifics of a particular professional activity. E. Solovova among the basic competences of the FL teacher consider: 1) socio-psychological competence (associated with readiness to solve professional tasks); 2) communicative and professional-communicative competence; 3) general pedagogical professional competence (psychological and pedagogical and methodical); 4) subject competence in the field of teaching specialty; 5) professional self-realization [24, p. 4]. In her subsequent work E. Solovova in the professional competence includes the following components: 1) planning skills; 2) organizational skills; 3) ability to provide control and evaluation; 3) analytical skills; 4) research skills; 5) professional communication skills; 6) psychological and pedagogical competence; 7) philological competence; 8) personal characteristics [23].

Special competences reflect the specifics of a particular educational or subject area of a particular occupation [28]. Special competences are considered by scientists as the implementation of key and basic competences in

the field of a studied subject, a certain area of professional activity [6, p. 30].

The working group of the international project Tuning: Harmonization of Educational Structures in Europe, the motto of which was the slogan “Harmonization of Educational Systems and Programs on the Basis of Diversity and Autonomy” (Tuning of educational structures and programs on the basis of diversity and autonomy) is to conclude a framework of qualifications that can be compared and aligned in each of the participating countries of the Bologna Process and should be described in terms of workload, levels, learning outcomes and its profile [19, p. 12] identified three types of general competences:

– *instrumental* – the ability to understand and manage the environment; Ability to organize and plan: ability to analyze ideas, thoughts, plan time and determine strategies for their own learning, take and take responsibility for their own decisions; technological skills and abilities: elementary skills of working with the computer and processing of information; linguistic skills include the ability to communicate in FL in oral and written form, as well as possession of the second FL;

– *interpersonal* – the ability of the individual to manifest individual abilities, feelings; performing various social roles: acquiring skills and skills of interpersonal communication; ability to work together: work in a team, group in accordance with social and/or ethical roles and responsibilities;

– *systemic* – related to the understanding of the system as a whole and its functioning, that is, a combination of understanding, attitude and knowledge that permits and perceives how parts of the whole are related, how they are combined and to evaluate the place of each component in the system [19, p. 8].

In his turn, A. Berdichevsky notes that the preparation of the teacher of the FL implies the formation of his linguistic, linguosociocultural, communicative, educational-cognitive and linguistic-methodical competence. Linguistic competence involves knowledge of the language system and rules for its functioning in foreign communication. Linguosociocultural competence includes knowledge of the main peculiarities of the socio-cultural development of the countries of the learned language, the ability to carry out their linguistic behavior in accordance with these peculiarities. Communicative competence involves the ability to perceive and generate foreign texts in accordance with the set or emerged communicative prob-

Competence-based approach to the development of professionally oriented...

lem, which includes the situation of communication and communicative intention and in which conditions are asked by the situation, and the goal – a communicative intention. Teaching and cognitive competences include the possession of technology and strategy for the study of FL, the formation of future teachers of the ways of independent learning, development of FL skills and abilities. Linguodidactic competence implies knowledge of the FL on the adaptive level, determined by a particular pedagogical situation, and mastering the skills of pedagogical communication [1, p. 94-100].

Under the professional competence of the teacher A. Shchukin understands the teacher's ability to professional activities and covers: 1) knowledge in the field: didactics, psychology, linguistics, techniques, psycholinguistics and other sciences relevant to the activity of the teacher; 2) possession of professional skills (four groups): constructive, organizational, gnosiological/ research skills, communicative [31].

The structure of the professional competence of the teacher of a FL researcher includes three competencies: 1) linguistic competence, 2) speech and communicative competence, and 3) methodological competence. Language competence gives an idea of the knowledge of the system of FL and its ability to use for understanding the speech of other people, expressing their own thoughts (in oral and written form), as well as analysis of student speech in terms of its compliance with the rules of the learned FL. Speech and communication skills provide the ability to use a FL as a means of communication in a variety of spheres and situations. Methodical competence forms the ability to use the FL for professional purposes, to teach a FL [31]. To the professionally meaningful communicative skills of the teacher of a FL the scientist assigns four groups of skills (see Fig. 1).

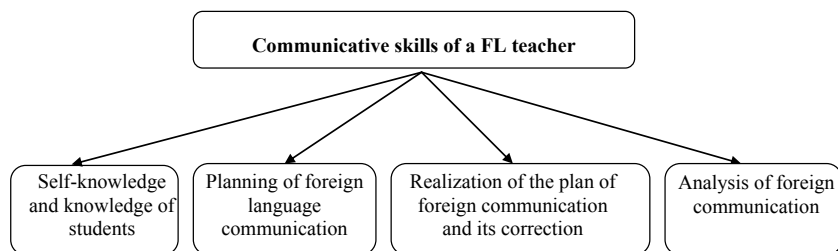

Figure 1. Groups of professionally meaningful communicative skills of a FL teacher

The first group of skills focused on the self-knowledge and knowledge of students includes the professional awareness of the teacher's own experience in the study of a FL, its correlation with the theory and practice of learning and the projection of the data obtained into the individual capabilities of students in certain learning settings. The second group of skills is designed to focus on planning foreign language communication – planning targeted learning communicative impact on students during preparation for the lesson. The third group of skills consists of skills aimed at implementing a plan for foreign language communication and its correction – involving students in FL communication, creating a favorable microclimate in a classroom, etc. And, finally, the fourth group of skills is focused on the analysis of FL communication and involves self-control of the teacher during pedagogical communication, self-correction [31].

Formulating the essence of the concept of “professional competence of the teacher” and the specifics of its formation, E. Lomakina makes the following conclusions [14]:

1. The professional competence of the teacher is an integrated quality of the personality, expressed in the totality of competences in the psychological and pedagogical and subject areas of knowledge and readiness for professional activity and manifested in its results and quality.

2. Professional competence is a system-forming goal of preparing a future teacher of FL.

3. The content and process of forming the professional competence of the future teacher covers professionally and personally significant concepts, the theoretical foundations of technological design of the school educational process, personally oriented situations, integrated training courses.

The didactic model of the formation of the professional competence of the future teacher of FL includes three stages: adaptive-communicative (I year), search-didactic (II-III years), integration-reflexive (IV-V years). Stages change each other in the process of forming communicative competence (focusing on the FL as a means of professional and personal communication); didactic competence (assimilation of psychological and pedagogical bases of education, development of children, scientific and conceptual apparatus, procedures for designing educational process, creative decision of linguistic and pedagogical tasks); personal competence (related to the reflection of his own level of development, assessment of his own pedagogical micro technologies for the teaching FL to children) [9].

Competence-based approach to the development of professionally oriented...

It is important to the scholars who are projecting the subject educational competence, will be awareness of their main functions, which A. Khutorskoy describes, based on an analysis of their role and place in the learning process:

- to reflect the social importance of young citizens trained to participate in everyday life;
- to be a condition for the implementation of personal meanings for students in the process of learning, a means to overcome its alienation from education;
- to identify real objects of the surrounding reality for the purposeful integrated application of knowledge, skills and methods of activity;
- to establish the experience of the student's substantive activity, necessary for his/her ability to use objects of reality;
- to be a part of the content of various educational disciplines and educational branches [28].

In her study K. Makhmurian argues that the professional competence of the FL teacher implies the interrelation and interaction of educational competencies, the professional orientation of thinking, certain personal and professional qualities and abilities of a FL teacher [16]. In its turn, professional competence is realized through a range of competences, namely: psychological and pedagogical, methodical, communicative, philological, general cultural, information and communication, social and managerial competencies. The interaction of the above mentioned competences provides the development of professional thinking, pedagogical and personal qualities and abilities of a FL teacher [28, p. 3-4; 29, p. 262-264; 30, p. 57-59].

Developing issues of educational competence, scholars found strategies and the strategic competence in whole underlying every competence. For this reason, while studying the problem of the development of professionally oriented competence of foreign languages teacher trainees, we are going to focus on this issue in more detail. Strategic competence runs through all the components of *intercultural communicative competence* and helps to correlate communicative actions with the purpose of communication and used linguistic means. Therefore, scholars give it a special role. Its place in the hierarchy of interconnected pedagogical categories is defined as follows: professional competence is a general category, the communicative competence is considered to be subordinate, which includes strategic competence that determines communicativeness [25, p. 22-23]. Thus

S. Nikolaeva provides *learning* competence, which implies the student's ability to apply rational methods of mental labour, strategies for mastering speech, language, linguistic and socio-cultural competences, as well as the ability to master the FL during the self-study. In learning competence, two types of strategies are distinguished: 1) learning (metacognitive and cognitive) and 2) strategies of the use of FL in different types of speech activities (reading, writing, speaking and listening). Strategic competence, often referred to as compensatory, is interpreted as the ability of the user to compensate in the process of communicating the lack of knowledge of a FL, the lack of speech and social communicative experience, and the ability of the user to apply the communicative strategies in the process of foreign-language intercultural communication [17, p. 90-100]. T. Timofeeva, considering the problem of developing the strategic competence of students in communicative activities in the process of studying FL, defines communicative strategies as a conscious and motivated intention of meaningful verbal and nonverbal actions of a person aimed at achieving the goal of communicative activity (in any FL). Thus, strategic competence as an integrative phenomenon reflects the ability of the individual based on the acquired knowledge and formed skills to adequately use the learned repertoire of strategies [25, p. 22].

Thus, strategic competence is not only the quality of personality but, as T. Timofeeva underlined, professional 'formation', which presents the ability of a person on the basis of the acquired knowledge and the developed skills to achieve the communicative purpose of communication efficiently, the ability to choose and use successfully an adequate repertoire of communicative strategies in accordance with the tasks set and the corresponding situation. Moreover, as the scholar takes heed, the presented definition is fair in terms of professional communication as a trained specialist, and in the context of daily interpersonal communicative activities – there is a shift in the repertoire of strategies formed in the educational situation to communicative activities beyond the classroom [25, p. 22-23].

Studying the problem of the professionally oriented competence of foreign languages teacher trainees formation, we think that it is necessary to consider the issue of professional competence in general, since, as established in the study of K. Makhmurian, all components of the professional competence of a FL teacher are in the matrix-dependent relationship, which means that any particular component is associated with the rest of the com-

Competence-based approach to the development of professionally oriented...

ponents and implements them in one form or another [16, p. 16-17]. Consequently, it can be claimed that all components of the professional competence of the FL teacher are not only interrelated but also to a certain extent interdependent. K. Makhmurian points out that the professional competence of a FL teacher is formed not only in the process of professional education, while working at school but also under the influence of the entire educational and cultural context within a teacher lives and develops [16, p. 16].

Thus, it can be assumed that the professional competence of a teacher is an integral characteristic that determines the teacher's ability to solve typical professional tasks that arise in real situations of professional pedagogical activity, using knowledge, professional and life experience, values and inclinations.

In the context of this research, we are interested in the development of professionally oriented competence of FL teacher trainees within the intercultural context.

Considering the issue of preparing future FL teachers to perform their professional functions, it is quite clear that not only will the professionally oriented communication be addressed in their mother tongue (the formation of which does not cause any doubts and objections) but the priority issue is the communication in a foreign language, which teaches the teacher. Thus, it will be about forming the corresponding foreign language skills of the teacher of a FL. In addition, it should be emphasized that the communication of FL features certain features that distinguish this process from the process of its flow in the native language. Moreover, today the intercultural context of communication in the professional activity of the FL teacher is becoming more prominent. It is quite obvious that the foreign-language communication of a teacher is primarily intercultural. Based on A. Leontiev's statement that communication is not only the interaction of people in society but above all, the interaction of people as members of society [13, p. 24], O. Vysokikh observes, foreign-language (intercultural) communication is the interaction of people as members of different societies, where the speaker uses a FL, either as a direct participant or intermediary of communication, or as a "representative of another" society [4, p. 21-22]. Consequently, the teacher, interacting with students/ pupils, acts as, at least, if not a representative of the culture of the learned FL, then at least as an intermediary between two cultures – native and foreign. Thus, a foreign language of a teacher should have an imprint of inoculation. At the same

time, acting as a representative of foreign culture, a teacher must carefully adhere to the accuracy and lucidity in his/her speech and behavior, in order to avoid distorted, subjective perceptions of the countries, the language of studying, their culture, people, etc., in the students.

5. Intercultural communication, ways and types of intercultural interaction

Intercultural communication is understood as a collection of diverse forms of relationships and communication between individuals and groups belonging to different cultures. Intercultural communication is characterized not only by the communicants' belonging to different cultures but also by their cultural differences [9, p. 156]. P. Moran regards intercultural communication as the ability of a person to enter other cultures and communicate effectively and a proper way, establishing and maintaining relationships, and carrying out tasks with representatives of those cultures [36, p. 5]. Therefore, G. Yelizarova interprets intercultural communication as a process of joint activity in developing a unified, most likely new for all participants in the act of communication, the significance of all actions and motives that take place and are perceived [5, p. 119]. Only such communication, according to a researcher, can contribute to the “birth of a community” of communication participants, which is a specific community of mediators of cultures and is characterized by an exclusive (unique) perception of reality through the double or triple prism of several cultures simultaneously [5, p. 119]. Consequently, for the purpose of ensuring mutual understanding, the context of intercultural communication requires the formation of a common language, its level of symbolic meta-level, of common meaning [5, p. 119; 9, p. 157].

The particular feature of the professional communication of FL teachers is that it is carried out in specific conditions.

Firstly, for one participant, the used FL is not native, and the code (we mean the language code) is not common, and therefore the level of ownership is usually lower than in the native language. In the case of FL communication for both interlocutors (non-native speakers) the language is also not native. Secondly, the level of communicative competence of one of the communicants is a priori higher, and thus, the subject of foreign communication activities will be not only the interaction or psychological relations of people but also the achievement of mutual understanding [4, p. 22]. Con-

Competence-based approach to the development of professionally oriented...

sequently, the national character of speech behavior manifests itself at the level of activity of participants in communication, in the degree of expressiveness, the use of traditional or original speech forms, in an attempt to emphasize its belonging to a particular culture and social circle. Thus, a FL teacher as a representative of the culture of the target language should master the ritual ways of transmitting cultural information. It includes the system of greetings, appeals, prohibition, apologies, public communicative reactions, etc. [9, p. 158].

One of the tasks of professional and personal training of the FL teacher trainees for intercultural communication is the creation of an attitude that recognizes the legality of the existence of various pedagogical cultures and educational systems [9, p. 159].

The scholars insist on developing the intercultural awareness and describe the latter as “sensitivity to the impact of culturally induced behaviour on language use and communication” [37 p. 5]. It includes a range of awarenesses, such as: 1) of students’ own culturally induced behaviour; 2) the culturally induced behaviour of the target language society, and ability to explain their own cultural background and points of view [35, p. 57].

The question arises about the ways and types of intercultural interaction of FL teachers, among which S. Nikolaeva distinguishes: participation in projects, foreign trips, correspondence (Table 1) [18, p. 28].

Table 1

Ways and Types of Intercultural Interaction (after S. Nikolaeva)

Participation in projects	Foreign Traveling	Correspondence
<ul style="list-style-type: none">• In-university• Interuniversity• Interregional• Worldwide	<ul style="list-style-type: none">• Education abroad• Cultural and educational exchanges• Conferences• Professional internship• Tourism	<ul style="list-style-type: none">• Mail• Email• Internet

Thus, in the process of intercultural communication of a FL teacher, its use occurs in the three most widespread models (according to E. Solovova): 1) educational (own education); 2) professional-career (the need to combine knowledge of general and professional communicative topics, taking into account the norms of behavior acceptable in a particular corporate and/ or professional culture); 3) information and modernization model (use of the

FL to search for the necessary information for use in self-study (mastering of a FL) and teaching a FL, using modern means and sources of information, such as: various materials of the World Wide Web) [24, p. 187-189]. The ability to work with information in a FL – search for such a material, processing it, storage and transmission E. Solovova refers to purely academic skills [24, p. 189]. Therefore, as the scholar notes, the boundary between different models of using the FL (listed above) in real life is not clear [24, p. 189].

To specify the content of these models for a FL teacher, we studied the situations of intercultural communication in the professional interaction of specialists arising in the field of teaching/learning a FL. They include:

- regional training seminars with native speakers;
- regional training seminars with an intercultural composition;
- Higher city training seminars;
- international conferences/seminars in Ukraine;
- international conferences/seminars abroad;
- international conferences/seminars on the line of publishing houses;
- participating in methodical webinars;
- participation in international educational projects (development of educational /training programs, development and piloting of “European language portfolios” and their electronic analogues, etc.);
- summer schools (as participants);
- summer schools (as attendants/trainers of a group of listeners/students);
- participation in programs (travel abroad) of cultural exchange;
- informal communication;
- study / internship at universities of Great Britain/USA/Canada etc;
- work by a guide;
- work as a translator [29, p. 278].

Having studied the research works on the problem of the formation professionally oriented skills of FL teacher trainees and having analyzed the professional activities of teachers of any FL and English in particular, one can conclude that a FL is used at two levels in the areas of organized learning: the field of outsourcing and professional- communication [1, p. 8], which in turn also occur in two planes (Fig. 2): 1) **Adaptive level:** a) *speech activity of the teacher at the FL lesson* (conducting FL lessons), and b) *out-of-class and out-of-school activities* of the teacher of FL (extracurricular

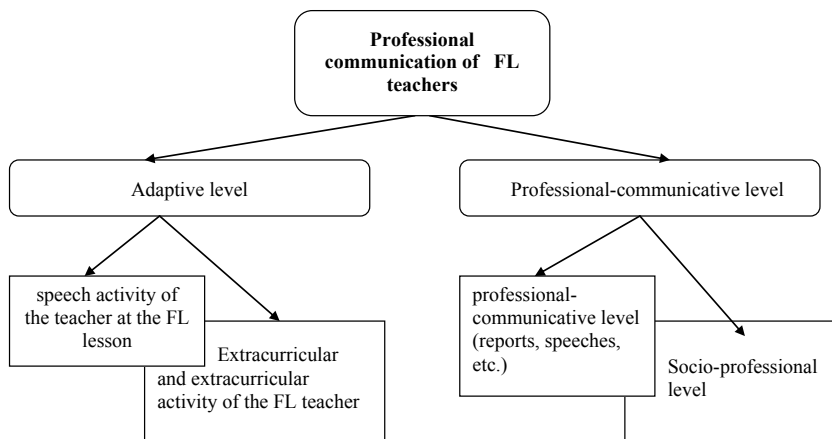

Fig. 2. Levels of the functioning of professionally oriented communication of FL teachers

and extracurricular activities in FL); 2) **professional and communicative level:** a) *professional and business* (speeches, reports at conferences, seminars, discussions, debates, participation in professional discussions of various types, description of their place of work and professional duties, presentation/description/discussion of professional interests; communication when answering questionnaires/interviews of foreign colleagues on issues of professional interest; discussion of the program/performance by participants/exchange of impressions at the end of the conference; etc.), b) *social-professional* (communication with colleagues, etiquette of speech behavior in a situation of acquaintance/introduction/exchange of business cards/farewell to foreign colleagues; conducting refinement telephone conversations in connection with receiving an invitation to take part in an international seminar/conferences; etiquette of speech behavior during breaks in work (coffee/lunch/ dinner; etiquette of speech behavior in the situations of official receptions on the occasion of the opening/closing the seminar/conferences; communication during participation in the cultural program, etc.) [29, p.281; 30, p. 135-139].

Students get acquainted with the first level during language teaching classes, during the pedagogical practice, whereas the discussion of professional problems in English (or any other FL) for students can be considered

a new experience. Developing abilities of this level is possible due to the integration of previously acquired theoretical knowledge on methodology, pedagogy and psychology, as well as subjects of the philological cycle. Consequently, the stated levels of professionally oriented communication and its verbal and non-verbal means are mandatory in the content of the training, since they are an integral part of the professional activity of a FL teacher.

6. A role repertoire of a FL teacher in intercultural context

Clarifying the professional roles of a FL teacher, we turned to the study of experts of the Council of Europe, which, under the auspices of the European Centre for Modern Languages in Graz, established such a role repertoire of a FL teacher:

- *language teachers*
- *adult-education tutors*
- *advisors*
- *curriculum developers*
- *distance-education tutors*
- *heads of language departments*
- *inspectors*
- *language assistants*
- *language teachers in higher education (for specialists and non-specialists)*
- *materials writers*
- *mentors*
- *primary school teachers (language specialists and general)*
- *private tutors*
- *resource centre managers*
- *resource centre staff*
- *special school teachers*
- *specialist language teachers in secondary schools*
- *specialists in languages for special purposes*
- *subject teachers teaching a subject through a language*
- *teacher trainers (pre- and in-service)*
- *teachers in private language schools*
- *teachers in vocational schools*
- *teachers of heritage languages*
- *teachers of languages for academic purposes*
- *teachers of languages for business*
- *webmasters* [34, p. 70-71].

Determining the role and place of the FL in the training of future teachers, H. Treppes-Lomax identifies three areas of use of a FL during its study and use: 1) the real world, i.e. the use of language for communication, 2) FL for classroom use (“classroom world”) – for use in the teaching and learning of a FL; and 3) FL professional use of a teacher (“LTE world”) [38, p. 1-21] (see Table 2).

Thus, the results of the parsed analysis show the complexity of this issue and the lack of unanimity in the methods and ways of its solution. Despite the implementation of significant contemporary and European studies, we

Table 2

**The role and place of a foreign language during the preparation and professional activity of a foreign language teacher
(by H. Treppes-Lomax)**

Mode of experience / action	Worlds		
	-1- 'real world'	-2- 'classroom world'	-3- 'LTE world'
Language use	<ul style="list-style-type: none"> • language in thinking • language in communication • language variation by a user and use • reflexive language 	<ul style="list-style-type: none"> • transactional classroom discourse (classroom management, task organization, etc) • 'conversational' classroom discourse 	<ul style="list-style-type: none"> • Lecture / seminar / tutorial discourse • supervisory discourse • other study activities (e.g. reading/ writing)
Language acquisition	<ul style="list-style-type: none"> • L1 acquisition • untutored/ 'natural' L2 / FL acquisition 	<ul style="list-style-type: none"> • L2/FL teaching/ learning • learner input/output 	<ul style="list-style-type: none"> • trainees' language improvement / maintenance • gaining understanding of how languages are learnt/taught
Language objectification	<ul style="list-style-type: none"> • instinctive noticing • language play and commentary • reflexive language • linguistic research and description 	<ul style="list-style-type: none"> • the 'subject' (e.g. English / French as a foreign language) • cross-linguistic and cross-cultural factors • focus on form, raising awareness of features of system and use (metacognition) • pedagogical description (syllabus, materials, textbooks, resources, etc.) 	<ul style="list-style-type: none"> • knowledge about language in general • knowledge about the target FL and (in some contexts) the learners' L1 • awareness of features of own output • awareness of features of learner output • awareness of features of classroom interaction

can state that the issues of the nomenclature of competences require careful work of the scholars of the qualifications framework. In addition, according to O. Bermus point of view, there is a number of issues in the system of general and vocational education, which normally do not affect the essence and structure of the competence approach, nevertheless influence the possibilities of its introduction into the educational process. Among the problems identified by the scholar, some of them can be called, such as:

1. The problem of textbooks, in particular the possibility of their adaptation to modern conditions and trends in education.

2. The problem of the State Educational Standard, its concept and the possibility of unambiguous, consistent interpretation of its content, aims and functions.

3. The problem of qualification of teachers and their professional compliance.

4. The problem of contradiction between the various ideas and conditions existing in the modern educational domain in relation to any above mentioned statements [3, p. 1-2].

7. Conclusions

Summarizing the foregoing, we can speak about the complexity of concepts and the actual structure of competence of a FL future teacher, the dissimilarity of the opinions on this problem of scientists in the scope and sequence of their formation. Thus, it is necessary to compile a list of professionally oriented competences of the FL teacher, to develop a methodology of their formation, to substantiate the content of studying in higher educational institutions in the context of a competent approach.

Based on the objectives of our study, we **summarize** the main provisions of the competence approach:

1. Competence is a set of relevant knowledge, skills and abilities, the person's experience and his attitude towards it. It is a socially determined requirement / the standards applied to the level of specialist training. And as a result of such training a specialist gain a competence, that is – developing his ability and willingness to effectively use in the typical and non-typical professional situations accumulated knowledge, skills, abilities and gained experience. That is, competence is a successful solution to the professional tasks of a specialist within his job functions and responsibilities, the level of compliance of a specialist formulated in the concept of “competence”.

2. The main components of the professional competence of a FL teacher are: 1) professional foreign language communicative competence (general foreign language communication, foreign language vocationally oriented communicative competence (competences in professionally oriented speaking, listening, reading, writing, professionally oriented sociolinguistic competence); 2) professional competencies philological, Ukrainian-language communicative competence, psychological and ped-

Competence-based approach to the development of professionally oriented...

agogical and methodical); 3) general competences (general scientific, general cultural, informational-communication, instrumental, social-personal, managerial, reflexive).

3. Invariable and mandatory components of the professional competence of the FL teacher are reflexive and learning and strategic competence.

4. The basis of competence lies in the thinking that is formed through reflection.

5. All components of the professional competence of the FL teacher are interconnected and interdependent

6. The professional competence of a teacher is formed not only in the process of classroom studies at universities but also under the influence of professional training in pedagogical practice at school, the entire educational and cultural context and intercultural context.

8. Perspectives for further research

There is clearly a great deal to be done in solving the problem of the training of a FL teacher trainee within a competence approach in the context of intercultural communication. It needs a revision of the content of training, which in its turn requires the specification of the range of professional skills, the development and introduction of new educational technologies into the educational process.

References:

1. Anan'yeva, L. V. (2002). Navchannya studentiv movnykh spetsial'nostey profesiyno spryamovanoho dialogichnoho movlennya z vykorystannyam dilovoyi hry (frantsuz'ka mova) (Dysertatsiya kand. ped. nauk). Kyivs'kyy natsional'nyy lnhvistychnyy universytet.

2. Berdichevskiy, A. L. (1990). Kontseptsiya podgotovki uchytelya inostranogo yazyika. *Inostrannyye yazyiki v shkole*, 4, 94 – 100.

3. Bermus, A. G. (2005, 10 sentyabrya). Problemy i perspektivy realizatsii kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii. *Internet-zhurnal "Eydos"*, 10. Elektronnyy rezhim dostupa: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.htm>.

4. Vysokikh, E. V. (2000). *Vliyanie rodnoy kulturyi na inoyazyichnoe obschene studentov: psihologo-pedagogicheskyy analiz* (Dysertatsiya kand. psih. nauk).

5. Elizarova, G. V. (2005). *Kultura i obuchenie inostrannym yazyikam*. Sankt-Peterburg: KARO.

6. Yeremina, L. Ya. (2005). *Optimizatsiya obucheniya inoyazyichnoy ustnoy rechi na nachalnom etape yazyikovogo vuza na osnove kompetentnostnogo pohoda (nemetskiy yazyik kak vtoroy inostranniy pri pervom angliyskom)* (Dysertatsiya kand. ped. nauk).

7. Zeer, E. F., Pavlova, A. M., Syimanyuk, E. E. (2005). *Modernizatsiya professionalnogo obrazovaniya: kompetentnostnyy podhod*. Moskva: Moskovskiy psihologo-sotsialnyy institut.
8. Zimnyaya, I. A. (2004). *Klyuchevyye kompetentnosti kak rezultativno-tsel'evaya osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii*. Moskva: Issled. tsentr problem kachestva podgotovki spetsialista.
9. Kozyreva, V. A., Radionova N. F., Tryapitsyina, A. P (2005). *Kompetentnostnyy podhod v pedagogicheskom obrazovanii*. Sankt-Peterburg: Izd-vo RGPU im. A. I. Gertsena.
10. Kolesnikova, I. A. (2007). *Kommunikativnaya deyatel'nost pedagoga*. Moskva: Izdatelskiy tsentr "Akademiya".
11. Kraevskiy, V. V., Khutorskoy, A. V. (2007). *Osnovy obucheniya. Didaktika i metodika*. Moskva: Izdatelskiy tsentr "Akademiya".
12. Kuzlyakina, E. V. (2006). *Razvitie professionalnykh kommunikativnykh umeniy u buduschego uchitelya inostrannogo yazyika v situativno-napravlenom obuchenii inoyazyichnomu obscheniyu (na primere nemetskogo yazyika)* (Dissertatsiya kand. ped. nauk).
13. Leontev, A. A. (1997). *Osnovy psiholingvistiki*. Moskva: Smysl.
14. Lomakina, O. E. (1998). *Formirovanie professionalnoy kompetentnosti buduschego uchitelya inostrannykh yazyikov* (Dissertatsiya kand. ped. nauk).
15. Markova, A. K. (1996). *Psihologiya professionalizma*. Moskva: Pedagogika.
16. Mahmuryan, K. S. (2009). *Teoretiko-metodicheskie osnovy uskorennoy podgotovki uchitelya inostrannogo yazyika v usloviyah dopolnitelnogo professionalnogo obrazovaniya* (Avtoref. Dissertatsii doktora ped. nauk).
17. Nikolayeva, S. Yu. (zah. red), Bihych, O.B., Borysko, N.F., Borets'ka H.E. ta in. (2013). *Metodyka vykladannya inozemnykh mov i kul'tur: teoriya i praktyka*. Kyiv: Lenvit.
18. Nikolayeva, S. Yu., Sobolyeva, I. F. (2011). *Mizhkul'turna komunikatyvna ta inshomovna komunikatyvna kompetentsiyi v Nikolayeva, S. Yu. (zah. red.) Metodyka formuvannya mizhkul'turnoyi inshomovnoyi komunikatyvnoyi kompetentsiyi* (ss. 23 – 36). Kyiv: Lenvit.
19. Nikolaeva, S. Yu. (2012). *Proekt "Tyuning obrazovatelnykh sistem v mire" i formirovanie inoyazyichnoy komunikativnoy kompetentnosti*. *Inozemni movi*, 2, 5–12.
20. Pluzhnik, I. L. (2000). *Formirovanie mezhkul'turnoy komunikativnoy kompetentsii studentov gumanitarnogo profilya v protsesse professionalnoy podgotovki* (Dissertatsiya doktora ped. nauk).
21. Raven, Dzh. (2002). *Kompetentnost v sovremennom obschestve : vyyavlenie, razvitie i realizatsiya*. Moskva: Kogito-Tsentr.
22. Safonova, V. V. (2004). *Kommunikativnaya kompetentsiya: sovremennyye podhody k mnogourovnevomu opisaniyu v metodicheskikh tsel'yakh*. Moskva: Evroshkola.
23. Solovova, E. N. (2008). *Metodika obucheniya inostrannyim yazyikam. Bazovyy kurs*. Moskva: AST, Astrel.
24. Solovova, E. N. (2004). *Metodicheskaya podgotovka i perepodgotovka uchitelya inostrannogo yazyika: integrativno-refleksivnyy podhod*. Moskva: GLOSSA-PRESS.

Competence-based approach to the development of professionally oriented...

25. Timofeeva, T. I. (2011). *Formirovanie strategicheskoy kompetentsii studentov v kommunikativnoy deyatel'nosti v protsesse obucheniya inostrannomu yazyku*. Ulyanovsk : UIGTU.
26. Hutorskoy, A. V. (2005). Klyuchevyye kompetentsii i obrazovatelnyye standarty. *Internet-zhurnal "Eydos"*. Rezhim dostupa: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0423.htm>.
27. Hutorskoy, A. V. (2008). *Pedagogicheskaya innovatika*. Moskva: Akademiya.
28. Hutorskoy, A. V. (2005). Tehnologiya proektirovaniya klyuchevykh i predmetnykh kompetentsiy. *Internet-zhurnal "Eydos"*. Rezhim dostupa: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>.
29. Chernysh, V. V. (2011). *Metodyka formuvannya profesiyno oriyentovanoyi komunikatyvnoyi kompetentsiyi u maybutnikh vykladachiv v Nikolayeva, S. Yu. Metodyka formuvannya mizhkul'turnoyi inshomovnoyi komunikatyvnoyi kompetentsiyi* (ss. 261 – 309). Kyiv: Lenvit.
30. Chernysh, V. V. (2013). *Metodyka formuvannya u maybutnikh uchyteliv profesiyno oriyentovanoyi anhlomovnoyi kompetentsiyi v hovorinni*. Kyiv: Lenvit.
31. Schukin, A. N. (2007). *Lingvodidakticheskyy entsiklopedicheskyy slovar*. Moskva: Astrel: AST : Hranitel.
32. *Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations* (DeSeCo) (December 2001). Background Paper. Retrieved from: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41529556.pdf>
33. *Definition and Selection of Competencies (DESECO). Theoretical and Conceptual Foundations. Strategy Paper*. (October 2002). Organisation for Economic Co-operation and Development. Retrieved from: <http://deseco.ch/bfs/deseco/en/index/02.parsys.34116.downloadList.87902.DownloadFile.tmp/oecd-desecostrategypaperdeelsaedcericd20029.pdf>
34. Dupuis, V., Heyworth, F., Leben K. (2003). *Facing the future. Language educators across Europe*. Strasbourg : Council of Europe publishing.
35. *Incorporating intercultural communicative competence in language teacher education* (2003). European Centre for Modern Languages, Council of Europe Publishing.
36. Moran, P. R. (2001). *Teaching Culture: Perspectives in Practice*, Boston, Mass. : Heinle and Heinle
37. Stempelski, S. and Tomalin, B. (1993). *Cultural Awareness*. Oxford: Oxford University Press.
38. Trappes-Lomax, H. and Trenholm, S. (2004). *Interpersonal Communication*. Oxford: Oxford University Press.

**MODEL OF THE ORGANIZATION
OF EDUCATIONAL PROCESS AIMED AT PREVENTING
AND OVERCOMING GRAMMATICAL INTERFERENCE**

Shepitchak Valentyna¹

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_60

Abstract. The purpose of the paper is to summarize and present the model of the organization of educational process aimed at preventing and overcoming grammatical interference. On the basis of the analysis of psychological, pedagogical, methodological and linguistic literature, it has been found that grammatical interference is a hidden internal mechanism of interaction between the languages which contact with other, and this process has an adverse effect in the course of acquisition of the second foreign language system. It has been emphasized that the attention of specialists in the field of methodology of teaching and training should be focused on possible negative effects of interference, their foreseeing, investigation and prevention. In the course of contrastive analysis of the three languages it is determined that the reasons for grammatical interference are associated with: insufficient differentiation of one of the first foreign language characteristics because of its lack in native language and; excessive differentiation of one of the characteristics due to the fact that it is presented by several characteristics of a second foreign language and native language; erroneous interpretation of one of the a first foreign language characteristics according to the rules of native language and a first foreign language. For the creation of the effective methodology which takes into account the phenomenon of grammatical interference the model of educational process organization based on these approaches and teaching methods and aimed at the prevention and overcoming of the given phenomenon has been elaborated. Components of the content of teaching with the purpose of preventing and overcoming grammatical interference include the following: linguistic component; psychological component; methodological component. The system of exercises for preventing and overcoming grammatical

¹ Candidate of Pedagogical Science,
Assistant Lecturer at Department of Foreign Languages,
Volodymyr Hnatuik Ternopil National Pedagogical University, Ukraine

Model of the organization of educational process aimed at preventing and...

interference, which consists of two subsystems, has been worked out. The first subsystem of exercises aims at preventing grammatical interference and comprises two groups: 1) exercises involving memorization and differentiation of grammatical phenomena by which prevention of grammatical interference is possible; 2) exercises involving reproduction of a second foreign language grammatical phenomena. The second subsystem of exercises aims at overcoming grammatical interference and consists of three groups: 1) exercises involving differentiation of grammatical phenomena for overcoming grammatical interference; 2) exercises involving automation of grammar actions; 3) exercises involving conscious application of grammatical phenomena in speech environment. The given methodology has been elaborated: criteria of grammatical phenomena selection for the prevention and overcoming grammatical interference have been defined; the model of educational process has been described; the system of exercises for the formation and improvement of the grammatical competence with the purpose to prevent and overcome grammatical interference has been elaborated.

1. Introduction

The beginning of the XXI century with its globalization in economics and politics sets new requirements for the structure and the quality of education. Internationalization of higher education is a result of the globalization of modern world as well as a considerable fostering of the integration of social and economic life, the preventing of national seclusion, which requires from universities to prepare students for further work under conditions of labour markets integration. Hence, international cooperation sets preconditions for mastering several foreign languages. Specialists working in the field of the methods of teaching a second foreign language follow recommendations of the Council of Europe that are aimed at preserving and developing culture, including the language heritage of various nations, encouraging people to learn languages which leads to establishing new business contacts on all levels. Owing to this, the main task of scientists is to study all the possible ways of increasing the effectiveness of communication in a foreign language for achieving mutual understanding between people.

The issue of teaching a second foreign language at higher educational establishments and secondary school has been investigated by I. Bim, N. Barushnikov, N. Halskova, B. Lapidus, L. Rodova, A. Schepilova, etc.

It has been proved that the process of teaching a second foreign language to some extent differs from teaching a first foreign language. It is peculiar due to interaction of the mother tongue, a first and a second foreign language within the structure of the language personality of a student, as he or she is capable of using the acquired language and linguistic experience.

Investigating the issue of multilingualism, Yu. Zhluktenko, A. Karlin-skyi, E. Marunevych, V. Rozentsveih, T. Rudnieva, E. Heigen, L. Scherba, etc. came to a conclusion that teaching English as a second foreign language occurs under the conditions of trilingualism, which makes it necessary to study the problem of mastering English in a three-language medium in details, as a foreign language is taught at higher educational establishments to students who already speak their mother tongue, when all the speech mechanisms are already developed. As a result, interaction of language codes in a future philologist's consciousness who is learning a second foreign language is inevitable on the initial stage of mastering this foreign language. The question of psycho-linguistic peculiarities of teaching several foreign languages has been investigated by I. Bim, W. Weinreich, N. Halskova, O. Zalevska, I. Zymnia, O. Leontieva, L. Scherba, etc. They emphasize that learning English as a second foreign language has its peculiarities which are caused by: 1) interference as a result of speaking the mother tongue as well as a first foreign language; 2) the possibility of the positive interference of linguistic experience; 3) insufficient linguo-didactic analysis of the process of teaching a second foreign language.

As a result of studying scientific works, it has been specified that while learning foreign languages one can use speaking mechanisms of their mother tongue as well as establish new ones, depending on the objective factors such as the extent of differences between language phenomena of the mother tongue, a first and a second languages. It has been proved that grammatical interference occurs among grammatical units of the mother tongue, a first and a second foreign languages which are similar in their meaning, causing mistakes in students' speaking.

On the basis of systematic study of the notion of grammatical interference [20, p. 349], types of the phenomenon under investigation have been pointed out and described. According to *psycho-linguistic* principle grammatical interference can be divided into: 1) conscious grammatical interference, which is the result of artificial interference in the process of developing skills, gaining knowledge and experience, and occurs in the case

Model of the organization of educational process aimed at preventing and...

when it is considered necessary; 2) subconscious grammatical interference which occurs spontaneously when there is discrepancy on the grammatical level due to grammar differences between the languages. According to *the type of relations between grammatical systems* there are: 1) morphological interference, which is a deviation from the norms of a second foreign language that occur in speaking due to the improper use of the parts of speech (occurs as a result of the influence of the corresponding categories of a first foreign language and the mother tongue). It can be further subdivided into: a) intensive paradigmatic interference which presupposes ignoring by the bilingual person of the categorial properties of a second foreign language when the category is not present in a first foreign language and in their mother tongue; b) extensive paradigmatic interference, which presupposes ascribing categorial properties of a first foreign language and the mother tongue to a second foreign language; c) insufficient differentiation or inability of the bilingual person to differentiate two or more elements of grammatical categories due to the fact that such grammatical category has only one element in the mother tongue or in a first foreign language; d) overdifferentiation or excessive differentiation of qualities, which occurs when a person ascribes certain qualities to phenomena and units absent in a second foreign language under the influence of a first foreign language or the mother tongue; 2) syntactic interference due to combining elements of a second foreign language improperly under the influence of corresponding models of a first foreign language and the mother tongue. This interference has three types: constructive interference, interference of the syntactic position, interference of the syntactic coordination; 3) grammatical interference of categories, which occurs when the main model is the same while separate elements are different in categorial qualities; 4) distributive interference, which is connected with breaking distributional relations. This type of interference can be further subdivided into responsive and valent; 5) substitution due to the replacement of lexical and grammatical center of the sentence in a second foreign language when the equivalence of the sentence is preserved.

In the course of the investigation, it has been proved that prediction on the basis of the comparative analysis of the difficulties that future philologists encounter while learning a second foreign language and establishing ways of preventing and overcoming the difficulties are the main ways of a second foreign language grammar competence formation as well as a means of improving the study process.

The main task of grammar competence formation is developing students' grammar skills required for listening, speaking, reading and writing. While teaching grammar, attention should be paid to the difficulties in the formation of grammar competence and factors that cause typical grammar mistakes. Gained knowledge, skills and experience in the mother tongue and in a first foreign language create a basis for the formation of grammar competence in a second foreign language. This process is the result of "filtering" previously gained language knowledge, developed speaking skills and general speaking consciousness that can foster the formation of grammar competence in a second foreign language or slow down this process.

For creating an effective methodology of teaching a second foreign language taking into consideration the notion of grammar interference we have elaborated the model of educational process organization which is aimed at preventing and overcoming the phenomenon under investigation.

The model of the study process organization, which is aimed at preventing and overcoming grammar interference while studying the English language after mastering German, is based on studying the didactic essence of the system of teaching a second foreign language [11, p. 120], peculiarities of the content of teaching foreign languages [6; 7], specific character of our investigation. Hence, it is constituted of the following components: aims of teaching and learning, elements of the subject of learning, components of the content of studies, methods of teaching, stages of teaching and the control over the results of teaching and learning. All the links of the model are interconnected.

2. Stages of teaching

The elaborated model presupposes that the process of preventing and overcoming grammar interference in writing has three stages.

At the first stage, a basic model of actions is created with the help of so-called "preventive" explanation, in course of which students receive information about the similarities and differences between the systems of the English, German and Ukrainian languages. In order for students to understand the differences between similar speech notions, interlanguage comparison should be used. The second stage includes the usage of grammatical notions and presupposes doing a set of tasks aimed at students' understanding of the essence of grammatical phenomena as well as the system of notions of a second foreign language for overcoming grammatical

Model of the organization of educational process aimed at preventing and...

interference. At the third stage, conditions for using grammatical notions in various speaking situations are created. At this stage, as a result of the processes of gaining knowledge, students' speech insight is developed and they are able to transfer the developed skills and gained experience in the mother tongue or a first foreign language to a second foreign language. At the last stage, students should perform tasks based on the use of grammatical notions in speaking situations.

Within the elaborated model of study process, a set of exercises has been substantiated and worked out with the aim of preventing and overcoming grammatical interference. The set of exercises has two subsystems and, together with the defined methods, it creates a procedural component of the model:

I. A subsystem of exercises for preventing grammatical interference (which includes two groups of exercises): 1) exercises aimed at differentiating and remembering grammatical notions which partially lead to the prevention of grammatical interference; 2) exercises aimed at the reproduction of grammatical notions of a second foreign language.

The aim of the exercises is to develop differentiation skills, abilities to remember and reproduce grammatical notions of a second foreign language. The first group of exercises includes non-communicative and partly communicative receptive activities. Non-communicative exercises include the following types of exercises: the ones aimed at perceiving, recognizing and differentiating grammatical notions and structures. Partly communicative exercises presuppose comparison and the choice of equivalents.

II. A subset of exercises aimed at overcoming grammatical interference (has three groups of exercises):

1. Exercises aimed at differentiating grammatical notions for overcoming grammatical interference. The purpose of the exercises is to point out similarities and dissimilarities between the mother tongue, a first and a second foreign language, to intensify positive transfer and to overcome interference as well as to improve the ability to perform certain activities in two (three) languages. Such exercises include partly communicative reproductive and productive exercises, contrastive-communicative exercises which enable to point out similarities as well as differences between the systems of the languages being learnt. Contrastive exercises have proved to be effective for preventing and overcoming interference and they contribute to the formation of grammar skills.

2. Exercises aimed at automation of grammar skills. The aim is to automate grammar actions leading to overcoming grammatical interference and to transferring one language code to another one. This group includes exercises for translating (bilingual, trilingual), contrastive-communicative, partly communicative, reproductive and productive exercises.

3. Exercises based on the use of grammatical notions in speaking situations. The aim is to teach students to use grammar material of a second foreign language freely. This group includes cognitive productive exercises aimed at gaining knowledge about a certain grammatical notion. The main type of such exercises is exercises with the usage of grammatical notions in speech. The linguistic task is to teach students to speak grammatically correctly. The psycholinguistic task is to develop students' productive foreign language speaking skills.

3. The aims of teaching

S. Nikolaieva in her investigation states that the aim of teaching is a result of pedagogical activity planned beforehand, which is achieved with the help of the content, methods and means of teaching, etc. This is the main component of the system of teaching which is formed under the influence of social requirements, the level of the development of the methods of teaching and related sciences, conditions of teaching and it influences the choice of other components in a system [9, p. 11-17].

In our investigation, we point out the following aims of the organization of teaching aimed at preventing and overcoming grammatical interference: 1) improvement of the skills of using correlated notions to prevent grammatical interference; 2) the formation of the grammar competence in a second foreign language and students' understanding of the essence of speech notions and a system of notions of a second foreign language in order to overcome grammatical interference; 3) the formation of speech insight and the ability to transfer developed skills and experience from the mother tongue and a first foreign language to a second foreign language.

The elements of the subject of teaching include the following:

1. The target component of the process of teaching which reflects understanding by the teacher and the acceptance by the students of the aim and tasks set within a certain topic, unit or within the subject in general.

2. The content component. The content of educational material should be analyzed thoroughly, theoretical theses should be specified, skills and

Model of the organization of educational process aimed at preventing and...

experience that have to be developed in course of learning new material should be pointed out. Educational material, depending on the functions it performs, is divided into the following types: a) informational (text, diagrams, tables, models, set points, realia, etc.); b) operational (tasks, exercises doing which students develop certain skills); c) actualizing (texts and tasks which contribute to actualization of the knowledge, skills and experience required for understanding and learning the material); d) evaluative (tasks which provide internal and external feedback); e) stimulating (texts and tasks which evoke interest to new knowledge or new methods of gaining it); f) diagnostic (tasks which make it possible to point out gaps in students' knowledge and causes of their incorrect answers).

3. Activity based approach presupposes applying contrastive, communicative and cognitive methods as well as the methods of juxtaposition, comparison, analysis within the methodology of preventing and overcoming grammatical interference while teaching English to future philologists after German as a first foreign language. They include the following forms: demonstrating a speech example, imitation, following the example, acting by the analogy, using the mother tongue or a first foreign language as a backup, comparison of a notion to similar notions in the mother tongue or a first foreign language, detailed analysis of the grammatical notions.

4. Regulatory component reflects simultaneous control on behalf of the teacher over performing tasks as well as students' self-control over carrying out educational operations, over the preciseness of the answers. The control is carried out with the help of speaking tasks as well as writing tasks, credits and exams.

5. Evaluative component of studies includes teacher's evaluation and students' self-assessment of the results achieved in course of the studies as well as evaluating their correspondence with the educational tasks, detecting the reasons of deviations, projecting new tasks with the aim of bridging gaps in students' knowledge, skills and experience. Evaluation of the levels of the grammatical competence formation is carried out on the basis of the following criteria which have been selected by us:

1. Grammatical correctness of speech. We consider this criterion to be one of the main as proper choice of morphological and syntactic elements is of great importance while evaluating the formation of grammar skills. In order for the results of the experiment to be objective, only the correctness of the use of the studied grammatical notions is taken into consideration.

Only written tasks have been used as they enable the teacher to quickly and effectively assess the level of grammar skills. Maximum number of points that can be gained according to this criterion is 40. If there are no grammatical structures or at each improper use of a grammatical structure one point is subtracted.

2. Correspondence of a grammatical construction with the situation. With the help of this criterion it is possible to study how a certain grammatical structure functions in speech. In order to carry out assessment according to this criterion, we calculated the number of the learnt grammatical forms used correctly. Maximum number of points according to this criterion is 40: 2 points for every correct answer.

3. Correspondence of the understanding of grammatical structures. With the help of this criterion, it is possible to evaluate the level of grammar skills formation. Functional mistakes are taken into consideration. These are mistakes in understanding the meaning of a grammatical structure in the corresponding speech situation. Maximum number of points that can be gained is 40. A student gets 2 points for every correct answer.

Let us analyze the procedure of calculating points according to the pointed out criteria while evaluating the level of grammar competence formation. We considered all the criteria to be equally important, that is why the maximum number of points that a student can get is 120 – 40 points for each of the criteria. In our opinion, it enabled us to objectively and adequately assess the initial stage of the formation of the grammar competence. Maximum number of points is 120. According to the points obtained by every student, their level of the grammar competence is considered as low, average or high. As a result, the low level of the grammar competence formation corresponds to 70 points or less; the average level corresponds to 71-100 points, while the high level corresponds to 101-130 points. The total rate of the levels of grammar competence formation looks as follows: low level – 48 points or less; average level – 49-89 points; high level – 90-120 points.

The main form of control is testing.

All the components of the study process should be analyzed in their correlation. The content of the education is determined by its aims. The aim and the content require the use of certain methods, incentives for learning and forms of organizing the studies in course of which the evaluation is carried out.

4. The components of the content of studies

In our opinion, there are plenty of problems in the selection of the content of studies for a second foreign language that require solutions. Among these, there is a need for specifying principles for selecting language and speech phenomena for fulfilling the task of our investigation. The principles are as follows: 1) the principle of the importance of taking into consideration the type of interference, which presupposes the subdivision of grammatical interference into morphological, syntactic, grammar interference of categories, distributional interference and substitution, as well as using a subsystem of exercises for preventing or overcoming grammatical interference in correspondence with its type; 2) the principle of contrastiveness. The implementation of this principle gives a possibility to point out similarities as well as dissimilarities between the systems of the Ukrainian, German and English languages and differences in constructing sentences. In order to overcome grammatical interference while teaching English as a second foreign language, contrastive exercises prove to be effective as they foster the formation of skills and gaining experience in a three-language medium; 3) the principle of professional orientation of education makes it necessary to take into consideration students' future professions (in our case, the profession of a philologist) and students' professional interests. This principle is implemented while selecting material for lessons – topics and situations, texts, tasks oriented towards students' future profession. According to A. Schukin, professional orientation of the course of foreign language teaching methods should be carried out in such a way that it can evoke interest towards learning foreign languages, with the help of curriculum, by teaching English taking into consideration students' future profession and with the help of a set of teaching methods which are aimed at forming communicative competence [15, p. 85]; 4) the principle of socio-cultural orientation of education. According to this principle, while teaching English as a second foreign language, authentic materials should be used. According to A. Schukin, authentic material is a product created by of native speakers. This material is characterized by the natural character of the occurrence of lexical and grammatical forms, situational adequacy of language means. Authentic material reflects national peculiarities and traditions of the construction and functioning of the text [15, p. 25]. Using such materials gives students possibility to acquire background knowledge (knowledge about the country and its culture), gets them acquainted with a foreign language environment, helps

them understand peculiarities of linguistic and non-linguistic behavior of the native speakers, their lifestyle and their mentality. 5) The principle of the situational and thematic organization of the language material requires such organization of lessons when the material is reinforced with the help of topics and situations which reflect the content of the communication sphere that has been chosen for the lesson. The selection of grammatical phenomena should be carried out on the basis of the principles mentioned above. They help to systematically select grammatical phenomena for the mastering of which specific methods aimed at preventing and overcoming grammatical interference when teaching English as a second foreign language are applied.

So, the content of teaching grammar of a second foreign language includes:

1. The linguistic component which is constituted of grammatical notions that are not present in the mother tongue or in a first foreign language or those having specific features (the article, the gerund, word order, etc.). Neglecting them can cause interference. Rules (rule-notion, rule-instruction, rule-generalization) constitute an important part within the linguistic component of the content of teaching grammar. It is necessary that a grammar rule should be taught while combining lexical and grammar material within a unit. By analogy with a speaking model, one can build a plenty of phrases similar in the function and structure.

While using drilling at the lessons it should be kept in mind that it must not be a mechanical repetition of something, but should have a communicative aim. This makes it easier to remember a grammatical notion.

2. Psychological component has to deal with students' interests and their motivation, abilities development and the character of their interaction as well as with the interaction of skills during which acquired skills influence those that are being developed. Abilities formation is a complicated process which occurs when certain conditions are kept [3, p. 81]. These conditions include: imitation when speaking, uniformity of phrases and their regularity, acting by analogy, communicative character of exercises.

The analysis of works concerning the problem as well as observing the educational process enabled us to point out some principles of teaching a second foreign language which we adapted to the aims of our investigation. The following didactic principles have been singled out:

1. The principle of consciousness is among the main ones in modern didactics and methodology of teaching a second foreign language. Con-

Model of the organization of educational process aimed at preventing and...

scious mastering of a second foreign language is intensified by using the mother tongue and a first foreign language with the aim of better understanding of the structure of a second foreign language and, as a result, helps to overcome interference.

Comparison is the manifestation of the principle of conscious learning of a second foreign language. The aim of comparison is to ensure conscious perception of the process of mastering a foreign language. Conscious perception manifests itself in students' active participation in the educational process. On the one hand, using the mother tongue as well as a first foreign language while learning a second foreign language helps to understand grammar better. On the other hand, using the mother tongue and a first foreign language is possible only if the student is able to perceive and analyze two foreign languages or two foreign languages and the mother tongue.

Pointing out characteristic features of notions, the ability to find them, comparing them to the corresponding qualities in a first foreign language and in the mother tongue as well as generalization help to learn grammatical phenomena of a second foreign language consciously.

Conscious active learning, which is implemented by comparing various aspects of a second and a first foreign language as well as the mother tongue, causes positive transference and makes it easier to overcome interference.

2. The principle of correspondence to students' abilities has two aspects: on the one hand, as comparison to the mother tongue and a first foreign language is used to make the perception and speaking a second foreign language easier, educational process requires control with the aim of avoiding any complications in learning a second foreign language. Complications may be caused by the excessive use of the facts from the mother tongue and a first foreign language. While using comparison, material is picked out taking into consideration students' knowledge about this or that linguistic phenomenon.

3. The principle of scientificity requires scientific approach to the selection of material and prevents using random grammatical phenomena for comparison with the mother tongue and a first foreign language. The outlay of the material should be carried out in such a way that students could understand differences between language systems from a scientific point of view. All the language notions should be scientifically grounded.

4. The principle of systematicity and sequence presupposes learning all grammatical notions successively and systematically using comparison, which allows to develop students' abstract thinking as they should under-

stand the essence of a grammatical notion and to form the students' skills of scientific search.

5. The principle of students' activeness in educational process requires constant encouraging of their active participation in the educational process. Implementation of this principle while developing grammar skills in writing requires problem-solving tasks which call for active search for information. This develops students' abilities to study language phenomena and their mobility as an indispensable factor of their grammar competence.

6. The implementation of the principle of stability in the growth of knowledge is achieved by means of systematic repetition (while explaining, doing exercises, using various grammatical notions in speaking at the lessons) and a conscious approach to learning certain notions which constitutes the basis for the developments of grammatical skills in writing.

7. The principle of problem solving influences the choice of material and the way tasks for students are set. Problem-solving tasks help to shape students' cognitive independence, develop their logical, critical and creative thinking.

8. According to the principle of taking into consideration students' individual psychological characteristics, the process of a second foreign language teaching, as well as a first foreign language teaching, has to be oriented to the personality of a student, to the development of their abilities, independence and should be applied taking into consideration students' needs and interests.

9. The principle of the use of language examples is a part of the didactic principle of the use of visual aids. According to it, language examples (linguistic material) are provided to illustrate and remember a grammatical notion. Such examples should reveal characteristic features of the grammatical structure of a second foreign language in comparison with the mother tongue and a first foreign language.

Didactic principles work together, they are connected with one another and can be implemented together with the methodological principles. Methodological principles take into consideration peculiarities of teaching every separate subject. General methodological principles in the methodology of teaching foreign languages, which are considered to be basic ones, include the principle of communicativeness, the main role of exercises, integrated teaching of speaking skills, taking into consideration the mother tongue [1, p. 51].

Model of the organization of educational process aimed at preventing and...

Organizing the educational process on the basis of the suggested principles, which, to our mind, reflect the specific features of teaching a second foreign language, will ensure effective development of grammar skills in writing.

These principles include: 1) general methodical principles: communicativeness, cognitive and intellectual orientation of the process of studies and comparison; 2) specific methodological principles: the principle of taking into consideration subordinative trilinguism.

Let us characterize in general methodological principles a more detailed way:

1. The principle of communicativeness. According to, N. Halskova and N. Hes, this principle is characteristic of modern foreign language teaching methodology and exists independently of the language acquired. In the process of a second foreign language acquisition the context of foreign language activity widens. Owing to the implementation of the mentioned principle, students acquire features of a multi-cultural personality, which enables them to take part in intercultural communication [5, p. 150].

Yu. Passov states that the implementation of this principle requires from the educational process to be similar to real situations of communication, which means that the process of mastering a foreign language should approach real communication. The scientist emphasizes that the process of teaching communicative skills, like any other model, is simplified, though the main parameters of the model should be preserved. According to Yu. Passov, these parameters are as follows: 1) activity-oriented character of students' language behavior; 2) objectness of the process of communication which can be modelled by means of a limited but specific set of subjects for discussion; 3) communicative situations which are modelled as the most typical ways of interaction between interlocutors; 4) language means which ensure the process of communication and teaching in such situations; 5) a system of such means has to be simplified but still perform the same functions [10, p. 33-34].

The acquisition of a second foreign language occurs consciously due to students having certain experience in learning a first foreign language: students can compare the content of the acquisition of a first and a second foreign language as well as the organization of study process while learning both these languages. As a result, it can be stated that general methodological approach to a second foreign language acquisition is not only communicative, but cognitive and communicative as well. According to I. Bim, cognitive aspect should be dependent on the communicative one, but at the

same time it should be applied only where it is required: in cases when one should find analogies which make acquisition easier, or, on the contrary, to point out differences to avoid interference [4, p. 23].

2. The principle of cognitive and intellectual orientation of the study process.

M. Baryshnikov states that the implementation of this principle has to activate students' intellectual and cognitive activity, create intellectual difficulties simultaneously encouraging cognitive activity as it has been proved that knowledge and skills acquired by students while solving problem tasks are stronger than those that have been explained to students by the teacher [2, p. 25]. Among the components of the communicative competence, I. Bim mentions cognitive (educational) competence which presupposes the ability to cognize and learn [12, p. 54]. G. Neuner and B. Hufeisen hold the same opinion [21, c. 41-42; 16; 17]. As a result, the implementation of the principle of cognitive and intellectual orientation of the study process ensures high productivity in mastering a second foreign language, makes the process of studying more dynamic, encourages students' cognitive activity and speaking.

3. The principle of the comparison of language phenomena enables not only to point out differences between languages, but also find similar traits. German and English belong to the same group of languages, Germanic languages, and have many things in common: vocabulary and its usage (the presence of article), sentence structure (the presence of the link-verb), the formation of the tense forms of the verb (three main forms of the verb, the use of auxiliary verbs), etc. These can be a basis for learning English as a second foreign language [13]. L. Scherba points out the dependence of the development and improvement of speaking skills on the linguistic experience of students [14, p. 25]. Linguistic experience has a positive influence on a second foreign language acquisition. Although interference is present, it helps to master grammatical phenomena and terms quickly and consciously. The factor of students' linguistic experience determines peculiarities of the methodology of teaching a second foreign language [2].

4. The principle of taking into consideration subordinative trilinguism. Teaching a second foreign language occurs in the conditions of artificial triglossia (according to M. Baryshnikov) which is characterized by speaking fluently two foreign languages. Artificial triglossia plays an important role in the system of teaching a second foreign language. Relying on it

Model of the organization of educational process aimed at preventing and...

ensures effectiveness, rationality and flexibility of the process of studying. Thus, while teaching certain language phenomena which are similar to some phenomena in the mother tongue and in a first foreign language, a teacher should apply to these phenomena which are already familiar to students [2]. While implementing this principle in the process of developing grammar skills, certain peculiarities of the study process should be taken into consideration: while explaining grammar material which is new to students, they should be shown how to use the knowledge and skills they have in the mother tongue; the differences in the use of similar grammatical notions which exist in two languages should be demonstrated; exercises that take into consideration the difficulties of a phenomenon under study and help to overcome them should be included in the process of mastering a foreign language. Relying on triglossia helps to make the process of a second foreign language acquisition more technological and rational when overcoming difficulties of a linguistic as well as psychological character which students may encounter when learning English as a second foreign language after German.

The described principles constitute an important basis for the success and effectiveness of the process of a second foreign language acquisition as they reflect its specific character and peculiarities.

5. Methods of teaching

Methods of preventing and overcoming grammatical interference among students of the Foreign language department while learning English after German presupposes keeping to the main principles of systematic, explicit and activity approach as well as inductive, deductive, conscious and contrastive as well as communicative and contrastive methods, comparison and analysis of grammatical phenomena of the two languages as the most effective ones taking into consideration the aim and tasks of our investigation. Implementation of the mentioned approaches, methods and techniques helps to select language phenomena and create a set of training exercises.

Pointing out methods, we take into consideration the peculiarities of grammar competence and writing as a type of language activity and keep to the criteria according to which the selected methods should: a) develop positive motivation; b) create conditions for interaction and cooperation; c) encourage communicative and cognitive activity; d) encourage the development of critical and creative thinking; e) provide actualization of speak-

ing abilities and skills in the situations of intercultural and everyday communication; f) contribute to using methods of individual and group work as well as frontal methods; g) develop initiative, individuality and students' independence in the process of the formation of grammar competence in written English.

Having analyzed several articles where modern foreign language teaching methods are discussed [8; 18; 19], we have picked out methods and techniques. A model of organizing the study process which is based on previously mentioned approaches and teaching methods and aimed at preventing and overcoming the phenomenon under investigation has been worked out for creating an effective methodology taking into consideration grammar interference. According to the aims of studying, implementation of the suggested model presupposes the formation of grammar skills as well as the ability to use gained knowledge consciously during step-by-step, interconnected and profession-oriented teaching of grammar with the aim of preventing and overcoming grammatical interference.

6. The control over the results of investigation

The following aspects are being controlled: the form of a word; the connection between lexical units in a sentence; the ability to recognize grammatical form; correlation between the grammatical form and the meaning; knowing grammar rules; combining words into phrases; perception, understanding, and comprehension of the grammar content as well as the structure of sentences and word forms [3, p. 80]. The control over the results of studies aimed at preventing and overcoming grammar interference is carried out with the help of tests.

7. Conclusions

The effectiveness of the process of teaching English as a second foreign language is ensured taking into account the nature of trilingualism. The importance of the native language and a first foreign language is one of the decisive factors in the formation of grammatical competence. On the basis of analysis and generalization of the didactic and methodical principles of the formation of the grammatical competence of English as the second foreign language, the students were faced with difficulties caused by grammatical interference. The concept of interference and its classification have been presented in the theoretical part, and theories and research of several scholars have been dis-

Model of the organization of educational process aimed at preventing and...

cussed. So, understanding of interference seems to be more reasonable not only from scientific point of view, but also from the methodological one, because it gives the possibility to associate closely the analysis of mistakes with studying main structural and typological distinctions between contacting languages and reveal interconnection and interdependence of various interference mistakes.

For the creation of the effective methodology which takes into account the phenomenon of grammatical interference the model of educational process organization based on these approaches and teaching methods and aimed at the prevention and overcoming of the given phenomenon has been elaborated.

The prospect of further scientific research is the study of methodological measures for the formation of grammatical competence in various types of speech activity in the process of teaching a second foreign language in order to prevent and overcome grammatical interference, as well as to determine the criteria for the selection of educational material.

References:

1. Anisimova A. O., Sushchenko T. I. (2011) *Do problemy dydaktychnoho zistavlennia kontaktuiuchykh mov u protsesi navchannia druhoi inozemnoi movy* [To the problem of didactic comparison of contacting languages in the process of teaching a second foreign language]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* [Pedagogy of the formation of a creative person in higher and secondary schools]. Zaporizhzhia, vol. 15 (68), p.p. 51 – 57.
2. Baryshnikov N. V. (2003) *Metodika prepodavaniya vtorogo inostrannogo yazika* [Second foreign language teaching methodology] Moscow: Education, p. 159.
3. Beheka D. A. (2009) *Znachennia hramatychnoi kompetentsii pry pidhotovtsi maibutnoho vykladacha inozemnoi movy* [The value of grammatical competence in the preparation of the future teacher of a foreign language]. *Bulletin of Cherkasy University. Series: Pedagogical Sciences*, vol. 165, p.p. 79 – 83.
4. Bim I. L. (2001) *Kontseptsiya obucheniya vtoromu inostrannomu yaziku (nemetskomu na baze angliyskogo)* [The concept of teaching a second foreign language (German based on English)]. Obninsk: Titly, 48 p.
5. Gak V. G. (1989) *Semanticheskaya ekonomiya i izbytochnost' kak sredstvo preodoleniya interferentsii pri perevode* [Semantic economy and redundancy as a means of overcoming interference in translation]. *Interferenz in der Translation / Herausgegeben von H. Schmidt ; VEB Verlag Enzyklopadie. – Leipzig*, p.p. 73 – 80.
6. Zernovoi V. K. (ed.) (2010) *Linhvistychni ta metodychni problemy navchannia movy yak inozemnoi* [Linguistic and methodological problems of language teaching as a foreign language]. Poltava, 562 p.

7. Martynova R. Yu. (2010) *Suchasni pidkhody ta metody navchannia inozemnykh mov* [Modern approaches and methods of teaching foreign languages]. *Metodyka. Dosvid* [Methodology. Experience]. Vol. № 1–2 (50–51), p.p. 85 – 100.
8. Nikolaieva S. Yu. (ed.) (2002) *Metodyka vykladannia inozemnoi movy u serednikh navchalnykh zakladakh* [Methods of teaching foreign language in secondary schools]. Kyiv: Lenvit, 328 p.
9. Nikolaieva S. Yu. (2010) *Tsili navchannia inozemnykh mov v aspekti kompetentisnoho pidkhotu* [Objectives of teaching foreign languages in the aspect of competency approach]. *Foreign languages*, vol. 2, p.p. 11 – 17.
10. Passov E. I. *Kommunikativnyy metod obucheniya inoyazychnomu govorenii* [Communicative method of teaching foreign language speaking]. Moscow: Education, 223 p.
11. Shovkovyi V. M. (2003) *Metodychni osnovy zastosuvannia vzaiemozistavnoho metodu u navchanni hramatyky klasychnykh mov* [Methodical bases of the use of the interdependent method in teaching grammar of classical languages] (PhD Thesis), Kyiv: Kyiv Taras Shevchenko National University. Donetsk: Donetsk National Medical University of Maxim Gorky
12. Shchepilova A. V. (2003) *Kommunikativno-kognitivnyy podkhod k obucheniu frantsuzskomu kak vtromu inostrannomu* [Communicative and cognitive approach of teaching French as a second foreign language]. Moscow: School book Publishing, 488 p.
13. Shcherba L. A. (1999) *Opyt prepodavaniya angliyskogo yazyka v bilingval'noy shkole : genesis, sushchnost', nekotorye rezul'tat* [The experience of teaching English in a bilingual school: genesis, essence, some results]. *Proceedings of the opyt bilingval'nogo obrazovaniya sredstvami rodnogo i inostrannogo yazika v Rossii*. Moscow, p.p. 59-60.
14. Shcherba L. V. (1974) *O troyakom aspekte yazykovykh yavleniy i ob eksperimente v yazykoznanii* [On the Three-Dimensional Aspect of Linguistic Phenomena and the Experiment in Linguistics]. *Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost'* [Language system and speech activity], Leningrad Publishing, p.p. 25-39.
15. Shchukin A. N. (2004) *Obuchenie inostrannym yazykam : teoriya i praktika : uchebnoe posobie dlya prepodavateley i studentov* [Teaching Foreign Languages: practice and theory: textbook for teachers and students]. Moscow: Filomatie, 416 p.
16. Hufeisen B. (2006) *Deutsch als zweite Fremdsprache*. Vol 2, p.p. 52 – 53.
17. Hufeisen B. (2005) *Mehrsprachigkeitskonzept – Tertiärsprachen – Deutsch nach Englisch*. *Europarat*, 184 p.
18. Ken J. (1995) *Simulations: A Handbook for Teachers and Trainers*. 3rd ed., Kogan Page Ltd., London, 145 p.
19. Klippel F. (1991) *Keep Talking : Communicative Fluency Activities for Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press. *Cambridge Handbook for Language Teachers* (series), 201 p.
20. Myskiv V. A. (2014) *The phenomenon of grammar interference and methods of its preventing in teaching English after German. Nauczyciel i jego rola w sytuacji zmian społecznych i edukacyjnych : współczesne wyzwania*. Krakow, p.p. 339 – 348.
21. Neuner G. (2006) *Deutsch im Kontext anderer Sprachen. Tertiärsprachendidaktik: Deutsch nach Englisch*. Berlin, München: Langenscheidt, 162 p.

**INTERACTIVE COURSE “MARITIME ENGLISH”
IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE MARINERS**

Sherman Mikhail¹

Popova Halina²

Yurzhenko Alona³

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_61

Abstract. The article discusses the experience of usage of the virtual learning environment MOODLE in Maritime English studying while the training of students of marine specialties. The subject of the supplement is the formulary of the in-service compulsory competence of future mariners. Disclosing the possibilities of a foreign language interactive learning, researchers emphasize the increased need for the application of a variety of types and forms of e-education. The process of creating an electronic training course using the capabilities of the Learning Platform management system MOODLE (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) is described. LMS (Learning Management System) MOODLE is popular among teachers around the world as a means of creating dynamic websites for students enrolled in a variety of programs. Nowadays LMS MOODLE can be regarded as an effective way of teaching in higher educational institutions, that’s why the authors describe the key advantages of introducing the electronic courses created in this LMS in the academic process of the high educational establishment (Kherson State Maritime Academy in Ukraine). New innovative e-learning capabilities in a specialized virtual environment in the future can significantly improve the efficiency and quality of Ukrainian maritime education. In the context of increasing the requirements of the modern labor market to the professional training of graduates of higher educational institutions on the possession of English and the inadequate usage of the possibility of distance learning systems and mobile devices, there is a need to

¹ Doctor of Education, Professor,
Professor of Computer Science, Program Engineering and Economic Cybernetic Department,
Kherson State University, Ukraine

² Chief of Innovative Technology Laboratory,
Kherson State Maritime Academy, Ukraine

³ English Language Teacher,
Maritime College of Kherson State Maritime Academy, Ukraine

improve the quality of professional training of marine specialists by updating the technology of professional education and the transition from outdated forms of training to progressive technologies and models.

Usage of LMS MOODLE enables you to increase the efficiency of the learning process of a foreign language in the high educational establishment in a limited number of auditorium hours. This system provides wide opportunities for communication and interaction between the teacher and students for jointly solving educational tasks, allows creating conditions for the organization of active learning taking into account the personal characteristics of each participant of e-course, as well as provides an opportunity to implement the content of the training by providing students with an extensive interactive educational and methodological resource base.

The article presents the results of the practical usage of MOODLE system in the process of teaching English language for students of marine specialties in KSMA. Electronic educational and methodical complexes are being developed in accordance with the requirements of the 78/105 Model Course and IMO (International Maritime Organization) Model Course 3.17 Maritime English for the implementation of Competency and Communicative Approaches. The advantages of distance education with usage of computer technologies are noted. Usage of proposed forms and methods of studying English contributes to the qualitative and effective preparation of future mariners for professional-oriented communication, to overcome interpersonal barriers of communication and to create a harmonious environment during long voyages.

The authors make the conclusions that in the conditions of development of the newest technologies the most suitable environment for the formation of professional foreign language competency is the system of distance learning, integrated into the traditional system of professional training of maritime higher educational institutions. The electronic course in LMS MOODLE has an educational potential as an effective means for forming the foreign language competency of specialists in the maritime industry. Interactive exercises of the course can be used as part of the system of formation of foreign professional competence of future marine specialists. The perspective direction of development determines the search and development of foreign language teaching methods, which will allow to combine a real educational environment with a virtual educational space based on electronic educational courses.

1. Introduction

The last decades of human development are characterized by explosive growth of scientific evidence and inventions, development of technology accompanied with humanitarian crisis fuelled by growth of migration flows, borders visibility, the erosion of traditional until recently ethnics and whole nations ways of being. These new factors in the environment of human existence exacerbated the ethnic, religious, economic, cultural, ideological problems between peoples, separate religious groups, territorial communities and the problems of interaction and communication between individuals and groups of persons united on a certain grounds forced to coexist in a certain territory, carry out direct contact with public and production functions.

The global processes of integration and globalization which are nowadays typical for world economic space, contribute to the active development of the modern shipping industry and the preemptive employment of graduates of maritime educational establishments in mixed crews. Therefore, foreign-language training of future seafarers as one of the most important components of their professional activity becomes of special significance. These processes actualize the problem of improving the quality of higher maritime education, which is characterized not only by the amount of knowledge in the specialty, but also the ability of future graduates to professionally oriented communication in a foreign language.

The problem of effective formation of professional English communicative competency as a factor of the competitive advantages of maritime college graduates focuses on searching, substantiating, selecting, developing and introducing into the system of professional future seamen training modern high-performance pedagogical technologies, in particular, interactive, suitable for forming graduates of maritime educational establishments as integral parts of their professional training, one of which is the professional English communicative competence.

International regulations (e.g. Standards of training, certification and watch keeping of future seafarers (STCW), Safety of Life at sea (SOLAS)) declare foreign language communication competence as a compulsory basic component of the shipping safety management, which, in turn, has a stimulating effect on the strengthening of the requirements for professional foreign language training of future mariners.

Thus, it is traced, on the one hand, by the ever-increasing level of requirements for the English professional training of future seafarers, on

the other hand, the diversity of pedagogical technologies and teaching aids potentially suitable for solving the problem of improving the quality of the formation of professional English communicative competence.

Therefore, the problem of developing, creating, implementing and applying in the educational process of a professionally-oriented interactive English language course is expedient, timely and relevant.

2. Analysis of recent research and publications

Requirements for possession of the international standard language (English) are provided in the international maritime documents regulating the training of mariners, e.g. in the 78/95 STCW and International Maritime Organization (IMO) Model Course 3.17 Maritime English. In Ukraine, the state control over the qualification and educational compliance of marine specialists is carried out by the Inspection on the training and certification of seafarers of Ukrainian Infrastructure Ministry. All this determines the goals and objectives of foreign language training for marine higher education institutions, influencing the choice of effective and modern teaching technologies.

Specialized maritime English isn't only course unit but also becomes means of professional communication, a component of professional training along with special subjects and a sign of professionalism [1].

In the process of analyzing the current state of professional mariners' training, we identified the following contradictions:

- raising of the modern labor market's requirements to the professional training of higher educational establishments graduates in relation to English proficiency;

- the presence of a large number of students in maritime practice, voyages, which causes the unevenness of the educational process, the lack of access to materials and sources of educational information;

- availability of unlimited number of professionally-oriented information in a foreign language of the maritime direction;

- insufficient usage of the possibility of distance learning systems and mobile devices as a means of improving the quality of foreign language training in maritime higher education institutions, resulting in a lack of flexibility and instant access to information.

We think that one way to solve these contradictions is to create a distance learning course for specialized English in course management system.

Interactive course “Maritime English” in the professional training of future...

Analyzing existing distance learning management systems (LMS): Google Classroom, iSpring, Collaborator, Canvas, researchers highlight the following benefits of Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment (MOODLE):

1. open source platform accessibility, allowing you to modify and add it;
2. its constant updating, which makes it possible to use the latest developments in the study of English and integrate them into an electronic course;
3. integration with websites that support the usage of Sharable Content Object Reference Model (SCORM) format, which makes it possible to download, use and evaluate such tasks in MOODLE;
4. usage of the mobile application for Android and iPhone Operational System (iOS), which makes it possible to access the materials at any time and anywhere, and enables usage of materials even without connecting to the Internet, offline.

By virtue of its nature, virtual environment MOODLE is interactive one and can greatly increase the degree of student learning, because it makes the process more interesting and dynamic [2].

Consequently, in our opinion, the development and implementation of an electronic course in LMS MOODLE using interactive technologies is potentially capable of effectively addressing the above-mentioned contradictions.

Nowadays there is a large number of studies devoted to the analysis of the effectiveness of the usage of traditional and innovative methods of teaching foreign language in higher education institutions. Problems of professional orientation of language training of future mariners were considered by S. Barsuk, V. Smelikova, V. Zikova, V. Kudryavtseva, L. Novik.

The questions of information and communications technologies usage in the educational process in the study of a foreign language, namely the development of electronic courses in LMS MOODLE, was considered in the studies of M. Sherman, V. Chernikov, I. Rimanov (for students of technical sciences), T. Bakusashova, A. Khusainova (for students of medical specialties), O. Kolesova (for students of technical specialties).

However, we did not find out as a result of the analysis of the scientific work researchers who studied the introduction of interactive courses in LMS MOODLE for students of higher marine educational institutions.

The purpose of our research is to develop the structure and content of the author's course “Maritime English”, its software and hardware implementation in LMS MOODLE, taking into account the following requirements:

- 1) structuring according to STCW requirements;
- 2) presentation of information in the form of communicative and interactive tasks;
- 3) ensuring constant access to the materials of the course from any place and at convenient for the student time;
- 4) usage of tasks that immerse students into real-life situations that are determined by a competency approach.

Achievement of our goal is possible in case of solving the following tasks:

1. to characterize and select interactive technologies in LMS MOODLE in accordance with the tasks of professional training of future seafarers and the peculiarities of the educational process in the conditions of system information of professional education;

2. to determine pedagogical purposes of using specially selected interactive technologies suitable for improving the quality of teaching and stimulating students' motivation in learning English;

3. to identify the main directions of improving of future seamen professional training through usage of interactive technologies in an electronic course.

The most commonly used elements are forums, quizzes, ability to embed video and audio materials, multimedia presentations etc. [3,4,5].

The main advantages of an e-course that distinguish it from traditional teaching are following:

– possibility of interactive interaction of all subjects of the educational process;

– infinite possibilities for integrating the course with external educational resources;

– possibility to use all kinds of multimedia content in the educational process (animations, audio, video etc.);

– clear planning of the learning process and course management at the level of individual groups;

– a wide range of interactive tasks for self-control.

Scientists of International Scientific conference on information technology and data related research 2014 (V. Bošković, T. Gajić, I. Tomić) give an analysis of MOODLE usage when studying at university and note that the idea of LMS or virtual class has a great similarity to the real class, which enables students to communicate with teachers. The following benefits of

Interactive course “Maritime English” in the professional training of future...

electronic courses in studying English are noted: additional time to consider options for answers in discussions, anonymity in surveys, unlimited time zones and cost effectiveness [6].

Among negative moments of MOODLE usage are lack of qualification of teachers, lack of English for special purpose materials online, lack of technical equipment, possibility of real communication with teacher. Thus, an electronic course can be used not as a basic teaching method, but as an additional tool for learning English.

Relying on the fact that all researchers prove that LMS MOODLE can practice such speech skills as speaking, listening, writing and reading, and based on the information provided in the professional sources on the subject matter under consideration and the analysis we have made of the individual components of the system the professional training of future mariners we consider the most suitable for the tasks of professional training such interactive technologies as gamification, adaptive testing, storytelling, communication using chats and forums.

In the development of our e-course, the distribution of content has been carried out according to the following modules: *content* (material for study, questions, assignments, tests, etc.); *meta-information* (hyperlinks to both local and global resources); *communicative* (e-mail, forum, chat, blog); *demonstration* (group projects of students, personal pages of students etc.); *evaluation* [6].

3. Examples of activities and resources in “Marine English” course

Since 2008, at the initiative of the Marlow Navigating Crewing Company, which is the basic industrial partner of Kherson State Maritime Academy (KSMA), the introduction of a communicative approach to English language classes started in Academy on the basis of Model Course 3.17 Maritime English, approved by the International Maritime Organization and recommended to use in maritime educational establishments of the world.

The communicative approach to teaching English is also recommended to all maritime institutions of the world by the International Maritime Organization in the Model Course 3.17 “Maritime English”. The ultimate goal of the communicative approach is learning the language in a way that would develop communicative competence.

Today, in KSMA, the process of integrating the competency approach in the communicative teaching of English into a professional direction continues. Organization of training has its own characteristics:

- groups of students are created by the level of proficiency in English for the more effective development of communicative competencies;
- competencies that students need to master as a result of studying each topical module are defined in education programs;
- in each module of the training manuals developed by the teachers of the departments, a list of communicative competences and basic elements of the language system are presented – lexical units and grammatical structures which students have to master for the development of these communicative competences, as well as questions that together form the contents of the final competence within the topical module;
- teachers use one of the three English language courses structures depending on the language and professional experience of students: PPP (Presentation, Practice, Production) for 1-2 courses, ESA (Engage, Study, activate) for 3-4 courses, Patchwork for 5-6 courses;
- final session is conducted using simulation tasks (role games, project development, etc.), in which the students are put in conditional real situations, where they must apply acquired communicative competencies.

All this was taken into account when creating the electronic course and was intended to supplement the teaching system, to create mixed learning.

To create an individual dynamic course “Maritime English” in a modular learning environment, many facilities for the structure of the course were used. Maritime content is developed directly by the teachers and loaded into each course object (e.g. tests, compatible activities: chat, forum, glossaries, etc.). Here are examples of using interactive course tools, distributed by modules.

3.1 Content module

The content module contains a syllabus, a calendar integrated into the Google Calendar app that always helps with scheduling training sessions, deadlines, and other activities, and controls your work with reminders in the mobile app.

Scoreboard. To find the best student and number of earned points, the modular learning environment has grade book. In “Maritime English” course, several groups are trained, each group has its group leader, who has the rights of an assistant, who is able to check the progress of all students in the course, the number of their total points, the finished and not finished activities.

Interactive course “Maritime English” in the professional training of future...

Moodle KSMA		English (en) ▾
Surname	First name	Σ Course total ▲ ✎
	Станіслав Криковець	26.69
	Віталій Загнибіда	26.63
	Денис Дубіковський	26.60
	Ярослав Коваленко	26.03
	Микита Кононов	25.95
	Олександр Кармаліта	25.84

Figure 1.1. “Maritime English” course scoreboard

Number of badges available: 8

Add a new badge

Name ▾	Badge status ▲ ▾	Criteria	Recipients	Actions
Crew and its tasks expert	Available to users	• Awarded by: Teacher	70	
Emergencies expert	Available to users	• Awarded by ANY of: Manager, Teacher	37	
Firefighting expert	Available to users	• Awarded by: Teacher	30	
First aid on board expert	Available to users	• Awarded by ANY of: Manager, Teacher	7	
Maritime cargo expert	Available to users	• Awarded by: Teacher	0	
MC expert	Available to users	• Awarded by ANY of: Manager, Teacher	3	
Personal	Not available to	Criteria for this badge have not been set up yet.	0	

Figure 1.2. Digital system of maritime badges

Badges. Another tool that helps to motivate students (except points) is the electronic system of honors, which are developed according to maritime topics taught in the course. Badge is a digital certificate or diploma that appears on a user's page, identifies and shows the skills, knowledge, etc. of the participant. This rewards system helps to increase the motivation of students, and provides a course on the elements of the computer game, which is so much enjoyed by modern young people.

3.2 Meta-information module

This module contains a glossary, which is developed together with students. The instructor develops search terms on the use of marine terminology, which solves the problem of constant reference to untested resources, selects reliable sites and includes them in the interactive work on creating a glossary.

This activity allows participants to create and edit a list of definitions, such as a dictionary. Each course module has its own glossary, where unknown maritime terms are added by students. To enhance the knowledge and study of the maritime English, the glossary (definitions, synonyms, antonyms, drawings, videos, etc.) allows the user to freely

Special | A | B | C | D | E | F | G | H | I | J | K | L | M | N | O | P | Q | R | S | T | U | V | W | X | Y | Z | ALL

A

Abandon

To leave (e.g. a ship).

✕

Alarm

sound signal on board a ship to notify about emergency situation

Figure 2.1. Example of Glossary in “Maritime English” course

Interactive course “Maritime English” in the professional training of future...

navigate the linguistic process, successfully master the marine vocabulary, effectively using glossary language in practical activities.

Virtual tour around ship. A virtual tour in our course is a visualization tool that allows you to organize a virtual journey around ship. Being an element of the module “Ship design”, this is the task, namely – to investigate all levels of the vessel and to schematically depict its superstructure. This activity allows you to get closer to the real working conditions of future seamen.

Figure 2.2. “Investigator virtual vessel tour” activity

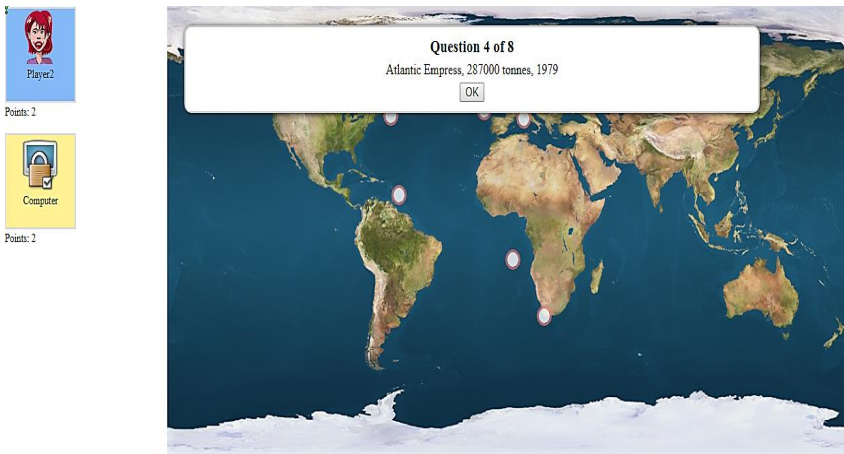

Figure 2.3. “Where were the worst oil spills?” activity

Storytelling. Another element of the Marine Environment topic is the “Mark Up on Google’s Largest Oil Spill” storytelling activity. After completing this task, the students should be able to tell about the marine environment with the causes and consequences of marine pollution.

3.3 Communicative module

Forum. While classroom communication during English double periods, it's time to use real-time communication without communicative services. But the communicative services of mobile devices, which are already familiar to students, motivate them for further oral discussions. This is explained by the fact that in our time young people are accustomed to express their thoughts on forums, chats, social networks, using them through mobile devices.

So, it's appropriate to start discussions during double periods in groups and then move them to the forum where records are exchanged. This procedure allows the teacher to control the entries in the group, and students are involved in the discussion without fear of writing something wrong, protecting their beliefs by expressing arguments.

Help each other forum

Separate groups

Discussion	Started by	Group	Replies
What parts of body do you know?	 Альона Юріівна Юрженко	K 225	0
What do you know?	 Альона Юріівна Юрженко	K 224	7
What external parts of body do you know?	 Альона Юріівна Юрженко	K 223	0
what are the internal body parts?	 Володимир Мельничук	K 225	41
MOB	 Іван Шерсток	K 225	13
How to prevent different emergencies situation on a board of ship?	 Віктор Терпичний	K 225	1
What are the causes for seafarers health problems ?	 Максим Бойко	K 225	10
Have you ever helped anyone who was injured?	 Віктор Малооский	K 225	7
How can I stop bleeding?	 Богдан Рибалко	K 224	3
Help! I have a nosebleed. How can I stop it?	 Владислав Тесля	K 224	0

Figure 3.1. List of forums discussions

Interactive course “Maritime English” in the professional training of future...

This activity allows students and teachers to exchange ideas, leave messages, or create their own questions, and it is interesting to note that it is possible to evaluate this activity automatically. For the correct answer or an interesting question, students receive points. Participants can attach a picture, video, or resource link to their post. The advantages of the forum can also include the following: the development of critical thinking, individual or group work, the ability for each participant to express their thoughts anywhere and at a convenient time for him, update his vocabulary, develop reading and writing skills, conduct discussions, etc.

 How to prevent different emergencies situation on a board of ship?
by [Биктор Термичий](#) - Monday, 26 February 2018, 12:01 PM

How to prevent different emergencies situation on a board of ship?

- 1)How to prevent icing?
- 2)How to prevent explosion?
- 3)How to prevent fire?
- 4)How to prevent leakage?
- 5)How to prevent collision?

[Permalink](#) | [Edit](#) | [Delete](#) | [Reply](#)

 Re: How to prevent different emergencies situation on a board of ship?
by [Іван Шепстюк](#) - Monday, 26 February 2018, 6:12 PM

- 1) To my mind the design of ships, which operate in ice, must prevent the cooling system from becoming blocked by ice. As a general principle, winter cooling system should:
 - a) Maintain essential seawater by using inlets situated as low and as far aft as possible, near centerline.
 - b) Use sea boxes that have antifreeze characteristics

Figure 3.2. Example of forum discussion

3.4 Demonstration module

This module includes group projects of students, their personal pages, examples of best works of previous years, etc. One example of such works in the Maritime English course is the Task – activity that allows the teacher to assign tasks (for example, in the topic “Cargo Types” – in groups make Power Point Presentation, describing maritime

cargo and giving examples of one type of cargo), collect presentations and evaluate them.

Group work

In groups of three, make a Power Point Presentation about one type of maritime cargo:

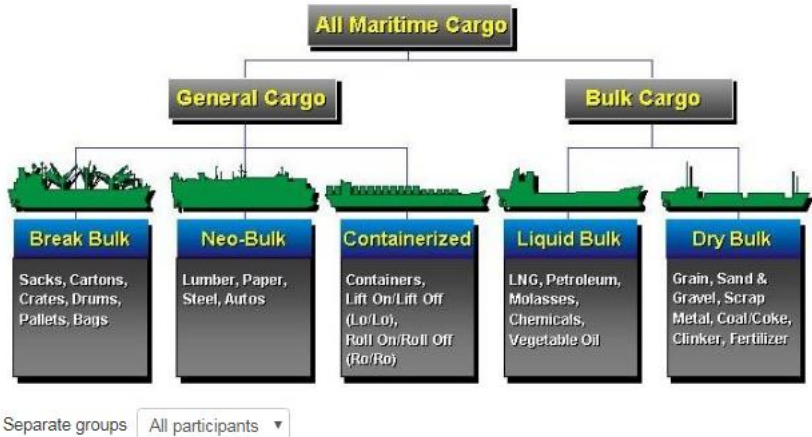

Figure 4. Example of group work task

Such tasks allow working individually, in pairs or groups. They enable students to demonstrate autonomy in planning, organizing and controlling their activities. The purpose of the task is to contribute to the formation of the system of knowledge and skills embodied in the final intellectual product, to promote autonomy, the ability to think logically, to receive and use information, to engage in planning, to develop literacy, etc.

3.5 Evaluation module

Gamification. The next element of the course, which helps to increase the interest of students in the training is Gamification (the presence of educational content, using elements similar to the games). Exercises that are presented in the form of games include the following: A puzzle (for example, group words / sentences / pictures, etc. according to the classification), Find a pair (match words and definitions / pictures / synonyms / antonyms, etc.), Chronological line (put in the correct order the words / sentences / actions

Interactive course “Maritime English” in the professional training of future...

etc.) Who wants to become a millionaire? (answer questions), Crossword, Hangman, Word Search, Horse Racing, etc. Almost all games support audio and video content, and some (for example, “Where is it? «) are related to Google Maps. Exercises presented in the form of games are added to the course using the SCORM package (a set of files that are packaged in accordance with an agreed standard for training objects). Marks for such games are counted in the grade report and affect the outcome of the course.

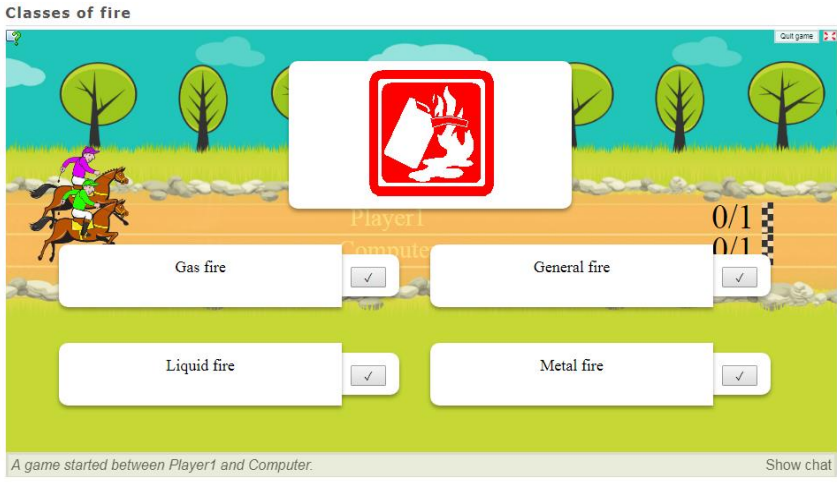

Figure 5.1. Example of a game-like exercise

Fire & The Fire Triangle

Watch the video and answer the question.

Figure 5.2. Example of video content in the game-like activity

Adaptive tests. When testing students, there is a complexity regulation – the issues of such tests become easier or more difficult, depending on how well the student knows the subject of the test. If he answers correctly, questions become more difficult. If wrong, then returns to the beginning of the topic. Such tests can take place unlimited times, but correct answers are not displayed.

Choose correct statement about Life saving appliances.

- Life jacket is equipment used in emergency situation for group of people.
- Lifebuoy is group LSA used in case of men overboard.
- Life raft is group LSA used in case of emergency.
- Anti-exposure suit is used for two people on board a ship.

Submit

Figure 5.3. Question from adaptive test

Oh, no!

You're wrong.

Because *life jacket is used for one person only.*

Go back

Figure 5.4. Page from adaptive test

Interactive course “Maritime English” in the professional training of future...

If you do not answer correctly, then the next page will explain why this answer is incorrect and return to the first page of the test.

Such tests are well suited for self-training, participants see their mistakes, explain why their answers are true or wrong, etc.

4. Conclusions

In the conditions of the transformation of the traditional educational process with the help of information technologies in higher educational institutions, the search and development of teaching methods of a foreign language continues, which will allow to combine a real educational environment with a virtual educational space based on electronic educational courses.

Multivariate use of the didactic capabilities of information technology for teaching English in higher marine establishments is a necessity and time requirement.

As a result of our study the following conclusions were obtained:

1. The electronic course in LMS MOODLE has an educational potential as an effective means for forming the foreign language competence of specialists in the maritime industry. The systemic nature of a course based on the principles of a communicative-competent approach enables students to increase their own foreign language proficiency and develop foreign language competence. Interactive exercises bring students closer to real life communication in a foreign language in the absence of a natural linguistic environment.

2. Interactive course exercises can be used as part of a system of formation of foreign professional competence of future mariners.

3. The main objective of teaching foreign languages of future mariners is development and improvement of practical skills in English for the solution of professional problems, usage of oral communication for professional purpose. With the development of advanced technologies, the most suitable environment for the formation of professional foreign language competence is the distance learning system, integrated into the traditional system of professional training of marine higher education institutions.

References:

1. Sherman M. I., Chernikova V. O. (2013) Inshomovna kompetentnistj jak chynnyk rozvytku tvorchykh zdibnostej majbutnikh sudnovodijiv [Foreign language competence as a factor in the development of creative abilities of future navigators]. *Actual problems of public administration, pedagogy and psychology:*

collection of research papers of Kherson State Technical University, vol. 1, no. 8, pp. 413-417

2. Deng L., & Tavares, N. J. (2013). From MOODLE to Facebook: Exploring Students' Motivation and Experiences in Online Communities. *Journal Computers and Education*, vol. 68, pp. 167-176. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.04.028> (accessed 2 April 2013).

3. Husainova A. A. (2013) Pedagogicheskiye usloviya ispol'zovaniya sistemy MOODLE v organizatsii samostoyatel'noy raboty pri obuchenii inostrannomu yazyku studentov ekonomicheskikh spetsial'nostey [Pedagogical conditions for using the MOODLE system in organizing of independent work in teaching foreign students of economic specialties]. *Sovremennyye issledovaniya sotsial'nykh problem [Modern studies of social problems]* (electronic journal), vol. 2, no. 22, pp. 10–11. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie-usloviya-ispolzovaniya-sistemy-MOODLE-v-organizatsii-samostoyatelnoy-raboty-pri-obuchenii-inostrannomu-yazyku> (accessed 20 February 2013).

4. Baklashova T. A. (2013) Virtual'naya obuchayushchaya sreda MOODLE v lingvokul'turnoy podgotovke studentov ekonomicheskogo profilya [Virtual learning environment 'MOODLE' in linguo-cultural education of students with major in economics]. *Pedagogicheskiye nauki [Pedagogical sciences]* (electronic journal), vol. 9, pp. 169-171. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/virtualnaya-obuchayushchaya-sreda-MOODLE-v-lingvokulturnoy-podgotovke-studentov-ekonomicheskogo-profilya> (accessed 2013)

5. Avramenko A. (2012) LMS MOODLE as a mobile platform. Proceedings of the VII International Conference (Moscow, Russia, 2012) (eds. Souhomlina V. A.) Moscow: MSU, vol. 1, p. 133.

6. Вољковић V., Гајић Т, Томић I. (2014) MOODLE in English language teaching. Proceedings of the International Scientific conference on information technology and data related research (Serbia, Belgrade, 2014), Belgrade: Univerzitet Singidunum, pp. 498-499 Retrieved from: <http://bib.irb.hr/datoteka/783662.Sinteza-2014.pdf#page=498> (accessed 25 April 2014).

**FUTURE TRANSLATORS' PRAGMATIC COMPETENCE:
ITS STRUCTURE AND PRINCIPLES OF FORMATION**

Yavorska Galina¹

Yatsishina Nina²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_62

Abstract. The article “Future translators’ pragmatic competence: its structure and principles of formation” deals with the essence and the structure of the notion “future translators’ pragmatic competence”, pedagogical conditions which may further future translators’ pragmatic competence formation, the stages of future translators’ pragmatic competence formation and the set of methods and principles of future translators’ pragmatic competence formation.

The subject of our investigation is the content and the principles of future translators’ pragmatic competence formation in the process of their foreign language professional university education.

The main goal of the article is to discover the essence and the structure of the notion “future translators’ pragmatic competence”, its components, criteria and indicators, pedagogical conditions, formation stages and the principles of formation.

The tasks of the research are: to study the essence and the structure of the notion “future translators’ pragmatic competence”; to amend the content of the notion “future translators’ pragmatic competence”; to define components, criteria and indicators of future translators’ pragmatic competence and the stages of its formation; to explain the pedagogical conditions of future translators’ pragmatic competence formation; to elaborate methods and principles of future translators’ pragmatic competence formation in the process of their foreign language professional university education.

The following conclusions can be drawn from the present study: future translators’ pragmatic competence is a situational dynamic informational structure (a combination of competencies) in a future translator’s con-

¹ Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,
International Humanitarian University, Ukraine

² Lecturer in English, Postgraduate Student,

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Ukraine

sciousness, which provides guarantees for a proper influence on a hearer's reaction or behaviour (in accordance with the speaker's intention) and for correct analysis and understanding of the hearer's communicative intention in the process of a translator's foreign language professional communication. As regards the components of future translators' pragmatic competence, they comprise a foreign language component, a discourse-translating component and a strategic-operational component. The key criteria of future translators' pragmatic competence formation can be listed as follows: psychophysiological, adequate translation (faithful conveying of original sense/content to a target language), effectiveness and success of communication. The current study has also explained the pedagogical conditions of future translators' pragmatic competence formation and elaborated methods and principles of future translators' pragmatic competence formation in the process of their foreign language professional university education.

1. Introduction

Pragmatic competence is fast becoming a key instrument in foreign languages teaching process. Modern conditions of Ukraine's integration into the world educational and informational society, the rapid growth of international and intercultural contacts make the colleges and universities of the country prepare a new generation of qualified translators – the ones who are highly competitive, able to work effectively according to the highest world standards, ready to improve constantly the level of their professional qualification.

The specific character of translators' professional activity isn't limited only to international and intercultural communication. In this case, what is meant is that a translator functions as a kind of a mediator between representatives of various spheres in the process of the translator's foreign language professional communication. To some extent a translator is responsible for the success of the communication between his/her clients. For that purpose a translator needs to be able, for example, to analyze and to understand the communicative intention of interlocutors absolutely correct or to be able to evoke necessary reaction from the hearer, which (the reaction) corresponds to the communicative intention of the speaker. All that is beyond simple knowing of a foreign language and its culture. Thus, it is necessary for a translator of today to be able to prevent communicative failures in the process of his/her foreign language professional communication, that is – to

Future translators' pragmatic competence: its structure and principles of...

possess pragmatic competence of a target language. As pointed out in the previous sentences, it can be seen that the problem of future translators' pragmatic competence formation in the process of their foreign language professional university education is an increasingly important area in pedagogy today.

The main goal of the research is to discover the essence and the structure of the notion "future translators' pragmatic competence", its components, criteria and indicators, pedagogical conditions, formation stages and principles of formation. The information of the article is structured in the following way: Introduction, Essence and Structure (its components, criteria and indicators), Pedagogical Conditions, Formation Stages, Principles of Formation, Conclusion.

The tasks of the research are: to study the essence and the structure of the notion "future translators' pragmatic competence"; to amend the content of the notion "future translators' pragmatic competence"; to define components, criteria and indicators of future translators' pragmatic competence and the stages of its formation; to explain the pedagogical conditions of future translators' pragmatic competence formation; to elaborate methods and principles of future translators' pragmatic competence formation in the process of their foreign language professional university education.

2. Essence and structure

As has been pointed out in the introduction to the paper, the problem of future translators' pragmatic competence formation in the process of their foreign language professional university education is an increasingly important area in Ukrainian pedagogy today. Before proceeding to examine the essence and structure of the notion "future translators' pragmatic competence", it will be necessary to dwell on the terms "competence" and "competency" used in our research. In our opinion, the terms "competence" and "competency" have different meaning, but they are closely connected. "Competency" and "competence" are dynamic informational structures in a human consciousness, which have different volume, form and constituents, and which cannot exist or develop without each other. The term "competency" refers to an informational structure, consisting of information, such as knowledge, abilities and experience. The information is usually learnt during the study of some disciplines at school or university, for example. "Competence" can be defined as a situational

dynamic informational combination of “competencies”, which provides guarantees for a proper reaction or behaviour of a person in a definite (professional) situation [12].

Having defined what is meant by the terms “competency” and “competence”, we will now move on to discuss the essence and structure of the notion “future translators’ pragmatic competence”.

The results obtained from psychological and pedagogical reference literature have shown that there has been no such a notion as “pragmatic competence/competency” or “future translators’ pragmatic competence” till now [2; 4; 5; 6; 8; 13; 14; 17].

Some attempts have been made to denote the meaning of “pragmatic competence”. Previous studies have reported that in the field of language teaching and translation, various definitions of the term “pragmatic competence” are found. An example of this is the study carried out by Bondar L. V. and Koshlaba I. B. [3; 9]. The scientists use the term “pragmatic competence” to mean students’ awareness of a foreign language from the position of its users, i.e. native speakers (the choice they make in the process of their native language communication and the influence of what was said on the others in a speech act). They hold the view that “pragmatic competence” assumes that a speaker can use an appropriate language and paralinguistic means in accordance with the situation and social environment. The following means belong to a paralinguistic group: outer emotional and feelings indicators (facial expressions and gestures, gesturing, body language), contact in the process of communication (shaking hands with somebody, tapping somebody on the shoulder), space and time organization standards, acoustic voice characteristics (timbre, the pitch of a voice, intonation, phrasal and logical stress, loudness of a voice), the use of pauses, laugh, cough etc. in the process of communication.

This case has shown that “pragmatic competence” refers to the readiness of a speaker for social foreign language interaction.

Another example of what is meant by the term “pragmatic competence” is the work of such scholars as Lobacheva I. M. and Andrushenko A. O. [1; 10]. For them, “pragmatic competence” associates with the knowledge of the principles of a foreign language utterance formation, structuring and use according to its (the utterance) communicative function. To put it differently, pragmatic competence is the awareness of a speaker in a philological field of knowledge.

Future translators' pragmatic competence: its structure and principles of...

In Dorohov's R. S. opinion [7], "pragmatic competence" is a constituent of future translators' professional training. For the scientist "pragmatic competence" is the ability of a speaker to provide a proper influence on the hearer in the process of his/her professional translators' communication. Besides, it is a multifold complex phenomenon, which is based on its components implementation in the process of professional translators' communication, such (components) as communicative intention, emotional and evaluative attitude to the speaker, situational reference and professional orientation of an utterance in a strictly determined professional situation of translators' communication. Here, "pragmatic competence" is an effective means of professional translators' problems solving, i.e. potential efficacy of an utterance in the process of translators' professional activity.

The evidence presented thus far supports the idea that the term "pragmatic competence" is generally understood to mean: some awareness of a speaker in a philological field of knowledge; the ability of a speaker to provide a proper influence on the hearer in the process of his/her professional translators' communication; the readiness of a speaker for social foreign language interaction and so on.

In this research the term "future translators' pragmatic competence" is defined as a situational dynamic informational structure (a combination of competencies) in a future translator's consciousness, which provides guarantees for a proper influence on a hearer's reaction or behaviour (in accordance with the speaker's intention) and for correct analysis and understanding of the hearer's communicative intention in the process of a translator's foreign language professional communication. The term "future translators' pragmatic competency" refers to an informational structure in a future translator's consciousness, consisting of information (such as knowledge, abilities and experience), learnt in the process of their professional university education.

Having defined what is meant by the term "future translators' pragmatic competence" and "future translators' pragmatic competency" we will now move on to discuss its components, criteria and indicators.

The following competencies have served us as a basis for the definition of future translators' pragmatic competence components: native language competency, foreign language competency, translation competency, socio-cultural competency, operational competency, background knowledge, strategic competency. As regards the components of future translators'

pragmatic competence, they comprise a foreign language component, a discourse-translating component and a strategic-operational component. Now we should dwell upon each of them.

The foreign language component implies that a future translator has detailed knowledge about the common and specific vocabulary of a target language; the knowledge of a target language and the native language morphology, syntax, semantics, phonetics and stylistics; is able to use the knowledge in writing and in communicative acts; is able to comprehend and to produce the native and a target language correctly (i.e. to form and to express his/her own thoughts in accordance with his/her native language and a target language grammatical, phonetic, stylistical and lexical sets of rules).

With respect to the discourse-translating component we should mention first the meaning of the term “discourse” we use in our investigation.

The term “discourse” was introduced by Zelling Harris in 1952, the well-known linguist used the term to refer to one of distribution sides based on the equivalence between phrases and phrasal units; an utterance in context and the situation connected with it [16]. There are four main meanings of the term (lat. *discursus*, “running to and from”) today used in modern scientific literature: a text, a closed complete communicative situation (event), the style of communication, an example of a communicative behaviour [ibidem].

Taking into account the fact that there can be no professional translation communication beyond a discourse, we agree with Makarov M. L. [11] and distinguish three ways of the term interpretation: from the formal point of view, “discourse” is a formation larger than a sentence; from the functional point of view, “discourse” is a language use in all its diversity; from the situational interpretation, “discourse” is a language realization in social, psychological and cultural circumstances within communication.

As regards the discourse-translating component of “future translators’ pragmatic competence”, we believe that it comprises future translators’ receptive and productive skills to communicate using two languages (native and foreign) providing faithful conveying of original sense/content, using appropriate methods, strategies and ways of translation with help of such additional abilities as to switch fast from one language to another, to listen to the others attentively, to analyse the original text for a correct understanding and choosing some appropriate translation means to guarantee faithful conveying of original sense/content to a target language, to be aware of

Future translators' pragmatic competence: its structure and principles of...

national and cultural specific standards of native speakers' social and linguistic behaviour and so on.

In the case of the strategic-operational component we hold the view that a future translator, for example, is aware of foreign language communication strategies, understands types of foreign language behaviour and native and foreign language rules for talks, knows algorithms necessary for a translator for effective professional foreign language activity (ability to work fast with various Internet-resources; fast reading; "blind typing" and so on).

We have also defined criteria and indicators of future translators' pragmatic competence formation. The key criteria of future translators' pragmatic competence formation can be listed as follows: psychophysiological, adequate translation (faithful conveying of original sense/content to a target language), effectiveness and success of communication.

As regards the psychophysiological criteria, its indicators are: stress resistance; physical and mental endurance; selfcontrol; selfdiscipline; reflection (ability of a person to realize the fact of his/her own existence, to see and to analyse his/her own behaviour not only from the position – "I am here", but also from the position of the people surrounding him/her); self-restraint (the ability to stop oneself doing or saying something, even though one wants to, because it is more sensible not to do or say it); the ability to switch fast from one language to another; the ability to listen to the others and to hear; the ability to understand, to memorize, to be attentive and etc.; personal translators' interests and motives, in the aggregate, for professional foreign language translation activity targeted at language interpretation methods learning (which includes also the rules of hidden and implicit sense/content revelation, an utterance influence on a hearer, types of language reaction to a stimulus in a speech act and so on).

In the case of the criteria called "adequate translation" (faithful conveying of original sense/content to a target language), it includes the following indicators: the ability of a future translator to analyse the original text for a correct understanding and choosing some appropriate translation means to guarantee faithful conveying of original sense/content to a target language; precision in original sense/content conveying, provoking an emotional reaction in the hearer, which agrees with the speaker's communicative intention; the ability to use appropriate means of translation, strategies and tactics in every concrete situation.

With respect to the final criteria “effectiveness and success of communication”, its indicators are: the process of foreign language communication (speech or written) during which the initiator of the process with the help of a translator realizes his/her communicative intention successfully, the hearer’s perception and understanding of what has been said is adequate and correct and both sides (the initiator and the hearer) obtain mutual consent.

This chapter has described the authors' interpretation of the essence and the structure of the notion “future translators’ pragmatic competence”, its components, criteria and indicators. What follows is a brief outline of pedagogical conditions which may help to develop future translators’ pragmatic competence in students.

3. Pedagogical conditions

This chapter describes and discusses the pedagogical conditions which may further future translators’ pragmatic competence formation.

The results obtained from psychological and pedagogical reference literature have shown that there is no universal interpretation of the term “pedagogical conditions”. The evidence from this study suggests that the general understanding of the phenomenon is like: conditions, possibilities, the factor of educational process. This shows a need to be explicit about exactly what is meant by the term.

According to Popova O. V. [15], pedagogical conditions are a total of interdependent conditions (premises), which guarantee the organization, monitoring, regulation and interaction of the pedagogical process subjects and objects within a concrete goal realization. We support this definition of the term “pedagogical conditions” and we use the term “pedagogical conditions of future translators’ pragmatic competence formation” to refer to the outer conditions of effective pedagogical goal realization, which have been created by a lecturer to positively influence the educational and pedagogical process.

The key pedagogical conditions of future translators’ pragmatic competence formation can be listed as follows: students’ positive motivation for becoming translators, interdisciplinary interaction (like the disciplines of humanitarian, linguistic groups and professional methods in the process of future translators’ pragmatic competence formation), students’ immersion in independent professional foreign language translation activity with

Future translators' pragmatic competence: its structure and principles of...

foreign language texts and foreign language native speakers, future translators' understanding of the importance of their professional foreign language activity (at the inner belief level) for their native country (Ukraine) educational and international relations.

Having outlined the pedagogical conditions of future translators' pragmatic competence formation we will discuss briefly their essence within our investigation.

The first pedagogical condition of future translators' pragmatic competence formation has been named *students' positive motivation for becoming translators*.

The results obtained from psychological and pedagogical reference literature have shown that the term "motivation" is usually used to mean inner and outer driving forces, steady motives-impulses, stimuli, incentive.

As regards the term "motivation" used in educational literature, recent evidence suggests that its interpretation is as follows: a complex system of incentive which predetermines the direction of one's activity to gain, to process and to retain some new experience (including knowledge, skills and abilities, impressions, likes/dislikes and etc.).

Students' motivation for a foreign language learning can be activated with the following impulses: a practical need for a high level of proficiency in a foreign language (to be a competitive professional and able to work effectively according to the highest world standards), an interest in other countries (their culture, traditions, values). Hence, students' motivation is active when it includes their interests, needs, goals, wishes, i.e. students' motives and the goals of education interact and are interrelated.

The choice of a university entrant to become a translator provides his/her positive motivation from the very beginning of their education. According to the results of our survey, the positive motives for university entrants were: business trips all over the world; acquaintance with foreign countries day-to-day realities and traditions (cuisine, medicine, arts, history, literature and so on); advanced training and the exchange of experience with foreign colleagues; a good salary.

The second pedagogical condition of future translators' pragmatic competence formation is called *interdisciplinary interaction*. In broad pedagogical terms, "interdisciplinary interaction" can be defined as the interplay of the disciplines of humanitarian, linguistic groups and professional methods in the process of future translators' pragmatic competence formation, tak-

ing into account the specific character of the language spoken in the region where students study.

Pedagogical reference literature supplies us with the following definition of the term – coordination of curriculum documents determined by the system of science and didactic goals [2; 4; 5; 6; 8; 13; 14; 17]. Thus, interdisciplinary interaction shows a complex approach to learning and upbringing.

There is a large volume of published studies describing the role of interdisciplinary interaction in an educational process. In addition, we can say that interdisciplinary interaction furthers: future translators' cognitive activity; effective formation of integral skills, abilities, knowledge and pragmatic competence as well; proficiency enhancement; the perfection of educational process within a university.

The third pedagogical condition has been named *students' immersion in independent professional foreign language translation activity with foreign language texts and foreign language native speakers*.

There is no consensus among pedagogical scientists about the term "students' independent activity". We support Popova's O. V. [15] definition of the term, who has considered "students' independent activity" from the position of a student, i.e. as a productive and analytical student's activity; as the highest form of a targeted outer motivated cognitive activity of a student which can be structured and corrected by him or her in accordance with his or her individual needs.

We distinguish the following kinds of students' immersion in independent professional foreign language translation activity with foreign language texts and foreign language native speakers: listening to lectures and making notes; fulfilling practical translation tasks; translation; work with various literature (e-books and e-documents, printed issues); fulfilling searching and analytical tasks (working also with data bases and card indexes); working with modern systems of online-translation and automatic translation; working with Internet resources to be able to communicate with native speakers via e-chats or e-mail and so on.

The final pedagogical condition is *future translators' understanding of the importance of their professional foreign language activity (at the inner belief level) for their native country (Ukraine) educational and international relations*. It assumes that learning pragmatics of a foreign language may help students, for example, to realize the importance of correct and appropriate

Future translators' pragmatic competence: its structure and principles of...

foreign language use as well as their native one; to be able to find common and different aspects of speech acts realization in their native and foreign languages; to understand/decide for oneself how much one should adopt the pragmatic standards of a foreign language not to lose one's national identity at the same time and to be a worthy representative of one's country (Ukraine) in his/her professional foreign language translation activity.

In this chapter it has been explained that the key pedagogical conditions of future translators' pragmatic competence formation are students' positive motivation for becoming translators, interdisciplinary interaction (like the disciplines of humanitarian, linguistic groups and professional methods in the process of future translators' pragmatic competence formation), students' immersion in independent professional foreign language translation activity with foreign language texts and foreign language native speakers, future translators' understanding of the importance of their professional foreign language activity (at the inner belief level) for their native country (Ukraine) educational and international relations. The chapter that follows moves on to consider the formation stages of future translators' pragmatic competence.

4. Formation stages

We have worked out a model of future translators' pragmatic competence formation which comprises the goal, components, criteria and indicators, pedagogical conditions, formation stages, forms and methods used in our investigation, and principles of formation. In this chapter we will discuss the formation stages of future translators' pragmatic competence formation.

To better understand the mechanisms of future translators' pragmatic competence formation model we have classified the stages of its formation into three distinct types such as cognitive-enriching, reproductive-productive, evaluative-reflecting.

The aim of the cognitive-enriching stage is to enrich students' knowledge of different language units within a foreign and their native languages; psycholinguistic peculiarities of speech acts realization in a foreign language and their native; specific character of interpreting and translating within two languages; the use of ICT (Information and Computer Technology) resources in the process of their professional university education; students' background knowledge.

With respect to the reproductive-productive stage of future translators' pragmatic competence formation, it is targeted at practical professional skills formation at a reproductive level, and the activation of students' ability to fulfill professionally oriented foreign language tasks in the process of their learning and quasi-professional translation activity.

In the case of the evaluative-reflecting stage of future translators' pragmatic competence formation, its aim is to solidify future translators' professional behaviour and their ability to evaluate and to correct the results of their own translation activity and the one of their group mates.

The result of the students' preparation is a completely formed future translators' pragmatic competence taking into consideration the specific character of translators' professional activity (e.g. translation centers, crewing agencies, tourist agencies, arts and culture agencies, publishing houses, universities, governmental establishments, public organizations and so on).

This chapter has reviewed the three key stages of future translators' pragmatic competence formation (cognitive-enriching, reproductive-productive, evaluative-reflecting). In the next chapter we will present some of the findings of our empirical research on the principles and methods of future translators' pragmatic competence formation.

5. Principles of formation

This chapter describes and discusses methods used in our investigation and the principles of future translators' pragmatic competence formation.

The experiment was targeted at testing of the pedagogical conditions of future translators' pragmatic competence formation and their realization within our model.

The aim of the cognitive-enriching stage has been the first and the second pedagogical conditions realization: students' positive motivation for becoming translators and interdisciplinary interaction (like the disciplines of humanitarian, linguistic groups and professional methods in the process of future translators' pragmatic competence formation). There have been used the following methods at the stage: problem-based learning, presentation, case studies, illustration, brain-storming and so on. Among the forms of the mentioned pedagogical conditions realization have been: lectures (also – a lecture-plenary meeting), summarizing lectures, practical lessons, role playing, quasi-professional business playing and so on.

Future translators' pragmatic competence: its structure and principles of...

For example, we have elaborated a special course “Future Translators’ Pragmatic Competence” which consists of 3 lectures, 2 practical lessons and 20 hours for students’ individual work. The aim of the special course is to provide students with information about the essence and the structure of future translators’ pragmatic competence and its practical performance for them to be able to resolve professional problems successfully in the process of their professional foreign language communication. The special course “Future Translators’ Pragmatic Competence” includes twelve topics for study, among which are: Future Translators’ Pragmatic Competence, Future Translators’ Professional Competence, Making a Decision (types and the role of the made decisions in professional translators’ activity), Physical and Mental Endurance in Professional Translators’ Activity, Speech Acts Theory, Types of Communicative Strategies, A Future Translator’s Image and so on.

This can be illustrated briefly by the first lecture of our special course which has had a form of a plenary meeting and has been devoted to the topics “Pragmatics. Future Translators’ Pragmatic Competence. Future Translators’ Professional Competence. Physical and Mental Endurance in Professional Translators’ Activity”. The goal of the lecture is to shed light on the essence and the structure of future translators’ pragmatic competence. As a result of the lecture-plenary meeting we have acquainted the students of an experimental group with the essence and the structure of future translators’ pragmatic competence, with the basis of future translators’ mental activity hygiene. All that has furthered students’ positive motivation for their future professional foreign language activity and interdisciplinary interaction (e.g. “Psychology”, “Pedagogy”, a special course “Pragmatics. Speech Acts”).

With respect to the reproductive-productive stage of future translators’ pragmatic competence formation, it has been targeted at the third and the fourth pedagogical conditions realization: students’ immersion in independent professional foreign language translation activity with foreign language texts and foreign language native speakers, and future translators’ understanding of the importance of their professional foreign language activity (at the inner belief level) for their native country (Ukraine) educational and international relations. For that purpose we have elaborated a textbook “Future Translators’ Pragmatic Competence: Principles of Formation” [18]. The aim of the book has been to acquaint readers (teachers, lecturers, students who are going to gain a master’s degree) with the essence

and the structure of future translators' pragmatic competence and to supply them with some practical help in foreign language teaching (English) to form and to develop this competence. The following methods have been used at this stage: presentation, case studies, illustration, brain-storming and etc. Among the forms of the pedagogical conditions realization have been: practical lessons, role playing, quasi-professional business playing, translation practice (at governmental establishments, translation agencies, public organizations), students' individual work and so on.

The aim of the evaluative-reflecting stage of future translators' pragmatic competence formation has been the fourth pedagogical condition realization: future translators' understanding of the importance of their professional foreign language activity (at the inner belief level) for their native country (Ukraine) educational and international relations. At this stage we have used such methods as project-based learning, presentation, case studies, brain-storming and so on. There have been used the following forms of the pedagogical condition realization at this stage: student conferences, students' individual work, master classes and trainings in translation, business role playing, disputes and so on. This can be seen in the case of business role-play "Translation Training". The students of our experimental group have had to present a translation training for junior students – future translators of their department, the topic of the training has been "Adequacy of Translation (on the material of modern releases of such translation groups as Novafilm, Coldfilm, Lostfilm, Kolobok, GoldTeam, Hamster, BaibakoTV, New Studio)". The goal of this lesson has been to provoke students to demonstrate their potential and actual knowledge, skills and abilities in the sphere of translation and a target language pragmatics; to activate future English translators' professional creative potential; to teach professional ethics to the students. The students of the experimental group have been divided into small groups of 4-5 persons. Each group has chosen some authentic video material and their Russian and Ukrainian version made by one of the translation groups. The most excellent examples of the chosen authentic video material which have attracted students' attention have been Supernatural, Mentalist, Warehouse 13, Stranger Things, Fringe, Father Brown, The X-Files and such cartoon films as Home and A Troll in Central Park.

The students of the experimental group have shown excellent results in the process of the translation training for the junior students. They have used authentic English video material appropriately and have demonstrated

Future translators' pragmatic competence: its structure and principles of...

professional ethics and linguistic awareness within two languages. Besides, the preparation of the experimental group students for the mentioned translation training has furthered their analytical foreign language activity; has unlocked their personal potential for the use of ICT (Information and Computer Technology) and other reference translation resources; has activated their ability to understand the authentic English language produced by its native speakers; has solidified their appropriate professional behaviour and their ability to evaluate and to correct the results of their own translational activity and the one of their group mates. All that has furthered future translators' pragmatic competence formation.

6. Conclusion

This research extends our knowledge of future translators' pragmatic competence formation in the process of their foreign language professional university education. The work contributes to existing knowledge of the matter by providing information on the essence and the structure of the notion "future translators' pragmatic competence"; its components, criteria and indicators; pedagogical conditions; formation stages; forms and methods used during our experiment; principles of formation.

According to the main goal and the tasks of the study we:

- a. have defined the term "future translators' pragmatic competence";
- b. have amended the content of the notion "future translators' pragmatic competence";
- c. have defined components (foreign language, discourse-translating, strategic-operational), criteria (psychophysiological, adequate translation (faithful conveying of original sense/content to a target language), effectiveness and success of communication), indicators of future translators' pragmatic competence and the stages of its formation (cognitive-enriching, reproductive-productive, evaluative-reflecting);
- d. have explained the pedagogical conditions of future translators' pragmatic competence formation;
- e. have elaborated methods and principles of future translators' pragmatic competence formation in the process of their foreign language professional university education.

The results of this study have indicated that future translators' pragmatic competence is an effective means of professional translators' problems solving. It helps future translators, for example, to realize the importance

of correct and appropriate foreign language use as well as their native one; to be able to find common and different aspects of speech acts realization in their native and foreign languages; to understand/decide for oneself how much one should adopt the pragmatic standards of a foreign language not to lose one's national identity at the same time and to be a worthy representative of one's country (Ukraine) in his/her professional foreign language translation activity.

Further research in this field would be of great help in learning what students' level of pragmatic competence is and in developing appropriate teaching and learning materials and tasks to maximize learning outcomes.

References:

1. Andrushchenko A. O. (2014) Metodichni peredumovy formuvannia hrmatychnoi kompetentnosti maibutnikh filolohiv iz frantsuzkoi movy yak druhoi inozemnoi [Methodical premises of future philologists' grammar competence formation in French as a second foreign language]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky*, vol. 3, no. 75, pp. 118-122.
2. Ashin G. K. et al. (2001) *Uchebnyy sotsiologicheskyy slovar' s angliyskimi i ispanskimi ekvivalentami* [Sociology dictionary with English and Hispanic translation]. Moscow: Ekzamen. (in Russian)
3. Bondar L. V. (2013) Profesiina inshomovna pidhotovka maibutnikh inzheneriv do mizhkulturnoi komunikatsii [Future engineers' foreign language preparation for intercultural communication]. *Pedagogical science* (electronic journal), vol. 2. Retrieved from : http://www.rusnauka.com/3_ANR_2013/Pedagogica/2_124202.doc.htm
4. Burlachuk S. M., Morozov L. F. (1999) *Slovar-spravochnyk po psykholohycheskoi dyahnostyke* [Psychological diagnostic dictionary]. Kyev: Naukova dumka. (in Russian)
5. Dzhumaeva N. E., Sokhibov A. R. (2014) *Pedagogicheskie terminy i ponyatiya* [Pedagogical terms and notions]. Karshi. (in Russian)
6. Honcharenko S. U. (1997) *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyev: Lybid. (in Ukrainian)
7. Dorokhov R. S. (2010) *Formirovanie pragmaticheskoy kompetentnosti budushchikh perevodchikov v vuze* [Future translators' pragmatic competence formation in the process of their higher education] (PhD Thesis), Kursk: Kursk State University.
8. Kondrat'ev M. Yu. (ed.) (2005) *Sotsial'naya psikhologiya: slovar'* [Social psychology: a dictionary]. M.: Spb.: PER SE: Rech'. (in Russian)
9. Koshlaba I. B. (2014) Formuvannia inshomovnoi komunikatyvno-kohnityvnoi kompetentnosti studentiv vyshchyykh medychnyykh navchalnykh zakladiv [Formation of communicative-cognitive competence in students of medical higher education institutes]. *Language: classical – modern – postmodern: collection of scientific articles*, no. 1, pp. 71-78.

Future translators' pragmatic competence: its structure and principles of...

10. Lobacheva I. M. (2015) Principles of forming foreign language communicative competence of prospective teachers of English. *Professionalism of a teacher: theoretical and methodical aspect*, vol. 2, pp. 28-34.
11. Makarov M. L. (2003) *Osnovy teorii diskursa* [Discourse Theory Fundamentals]. Moscow: ITDGG "Gnozis". (in Russian)
12. Magomedov R. R., Kutepova L. S. (2009) Sushchnost' i sootnoshenie ponyatiy "professional'naya kompetentnost'" i "kompetentsiya" v kontekste modernizatsii obrazovaniya [The essence and correlation of the notions professional competence and competency in within the context of educational modernization]. *Adyge State University Bulletin*, no. 4, pp. 75-78.
13. Novikov A. M. (2013) *Pedagogika: slovar' sistemy osnovnykh ponyatiy* [Pedagogy: dictionary of main notions system]. Moscow: Izdatel'skiy tsentr IET. (in Russian)
14. Pokrass M. L. (2001) *Aktivnaya depressiya: Dobraya sila toski: Dialogi s psikhoterapevtom. Slovar' prakticheskogo psikhologa* [Active depression: Dialogues with a Psychotherapist]. Samara: BAKhRAKh-M. (in Russian)
15. Popova O. V. (2017) *Teoretyko-metodychni zasady profesiino-movlennievoi pidhotovky maibutnikh perekladachiv kytaiskoi movy v umovakh universytetskoi osvity* [Theoretical and methodological premises of future translators' foreign language preparation of the Chinese language in university education] (Doctor of pedagogical sciences Thesis), Odessa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky.
16. Selivanova O.O (2010) *Linhvistychna entsyklopediia* [Linguistic encyclopedia]. – Poltava: Dovkillia-K, 2010. (in Ukrainian)
17. Savenkova L. O. et al. (2008) *Slovnnyk pedahohichnykh terminiv* [Pedagogical terms dictionary]. Kyiv. (in Ukrainian)
18. Yatsyshyna N. V. (2017) *Metodyka formuvannia prahmatychnoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv* [Future Translators' Pragmatic Competence: Principles of Formation]. Odessa: Bukaiev Vadym Viktorovych. (in Ukrainian and in English)

Izdevniecība “Baltija Publishing”
Valdeķu iela 62 - 156, Rīga, LV-1058

Iespiests tipogrāfijā SIA “Izdevniecība “Baltija Publishing”
Parakstsīts iespiešanai: 2018. gada 29. Aprīlis
Tirāža 300 eks.